

KÂDÎ BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TEVÎL)

3. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

MUHTASAR
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

III. CİLT

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dîpnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Abese	4	611
Adiyat	4	737
Ahkaf	4	165
Ahzab	3	549
A'la	4	659
Alak	4	715
Al-i İmran	1	347
Ankebut	3	443
A'raf	2	11
Asr	4	749
Bakara	1	37
Beled	4	681
Beyyine	4	727
Büruc	4	645
Casiye	4	151
Cin	4	523
Cum'a	4	419
Duha	4	699
Duhan	4	135
En'am	1	697
Enbiya	3	67
Enfal	2	121
Fathiha	1	19
Fatır	3	631
Fecr	4	671
Felak	4	791
Fetih	4	205
Fil	4	757
Furkan	3	257
Fussilet	4	53
Gaşiye	4	665
Hacc	3	113
Hadid	4	347
Hakka	4	491
Haşir	4	367
Hicr	2	519
Hucurat	4	225
Hud	2	327
Hümeze	4	753

Sure Adı	Cilt	Sayfa
İbrahim	2	483
İhlas	4	787
İnfitar	4	625
İnsan	4	569
İnşikak	4	639
İnşirah	4	705
İsra	2	625
Kadr	4	723
Kaf	4	241
Kafirun	4	773
Kalem	4	477
Kamer	4	303
Karia	4	741
Kasas	3	395
Kehf	2	689
Kevser	4	769
Kıyame	4	559
Kureyş	4	761
Leyl	4	693
Lokman	3	513
Maide	1	597
Maun	4	765
Mearic	4	503
Meryem	2	745
Mücadele	4	383
Müddessir	4	545
Muhammed	4	185
Mülk	4	463
Mü'min	4	13
Mü'minun	3	159
Mümtelhine	4	399
Münafikun	4	427
Mürselat	4	581
Mutaffifin	4	631
Müzzemmil	4	535
Nahl	2	551
Nas	4	797
Nasr	4	777
Naziat	4	601

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Nebe	4	591
Necm	4	285
Neml	3	353
Nisa	1	481
Nuh	4	513
Nur	3	201
Ra'd	2	451
Rahman	4	315
Rum	3	481
Sad	3	739
Saff	4	411
Saffat	3	695
Sebe	3	599
Secde	3	533
Şems	4	687
Şuara	3	303
Şura	4	77
Taha	3	13
Tahrim	4	453
Talak	4	443
Tark	4	653
Tebbet	4	781
Teğabun	4	433
Tekasür	4	745
Tekvir	4	619
Tevbe	2	175
Tin	4	711
Tur	4	273
Vakıa	4	333
Yasin	3	661
Yunus	2	267
Yusuf	2	391
Zariyat	4	259
Zilzal	4	733
Zuhruf	4	105
Zumer	3	773

İçindekiler

TAHA SÛRESİ

210. Ders: Asay-ı Musa.....	13
211. Ders: Savl-i Leyyîn Metodu.....	23
212. Ders: Hz. Musa Ve Sihirbazlar.....	32
213. Ders: Hz. Musa Ve Samiri.....	39
214. Ders: Kıyamet Manzaraları.....	48
215. Ders: Yitik Cennet.....	54
216. Ders: Beş Vakit Namaz.....	60

ENBİYA SÛRESİ

217. Ders: Peygamber Ve Kitap.....	67
218. Ders: Helâk Olan Ümmetler.....	72
219. Ders: Semanın Âyetleri.....	79
220. Ders: Put Kıran Peygamber.....	88
221. Ders: Peygamberler Kervanı.....	95
222. Ders: Rahmet Peygamberi.....	104

HACC SÛRESİ

223. Ders: Kıyametin Dehşeti.....	113
224. Ders: İnsanlık Âleminde İki Zümre.....	119
225. Ders: Hacc ve Kurban.....	125
226. Ders: Kalp Körlüğü.....	134
227. Ders: Vahiy ve Şeytan.....	140
228. Ders: Hicret ve Zafer.....	145
229. Ders: Sinek Mucizesi.....	152

MÜ'MİNUN SÛRESİ

230. Ders: Kâmil Mü'minler.....	159
231. Ders: İnsan Peygamber.....	166
232. Ders: Müşriklerin Şüpheleri.....	177
233. Ders: Şeytanın Hemezâtı.....	185
234. Ders: Cehennem Ehlinin Feryadı.....	192

NUR SÛRESİ

235. Ders: Zina ile İlgili Mescleler.....	201
236. Ders: İfk Olayı.....	207

237. Ders: Başörtüsü Emri	216
238. Ders: İlâhî Nur	226
239. Ders: Mahlûkâtın Namazı	234
240. Ders: Yeryüzü Mirasçıları	241
241. Ders: Âdab Dersi	245
242. Ders: Ulu'l - Emre İtaat	251

FURKAN SÛRESİ

243. Ders: Nübüvvet Meseleleri	257
244. Ders: Allaha Kavuşmak	270
245. Ders: Hayvandan da Aşağı	278
246. Ders: Gölge Nimeti	284
247. Ders: Rahmanın Kulları	293

ŞUARA SÛRESİ

248. Ders: Hz. Musa	303
249. Ders: Hz. İbrahim	319
250. Ders: Hz. Nuh	327
251. Ders: Hz. Hûd	330
252. Ders: Hz. Salih	334
253. Ders: Hz. Lût	337
254. Ders: Hz. Şuayb	340
255. Ders: Vahyin Unsurları	343
256. Ders: Vahiy ve Şiir	346

NEML SÛRESİ

257. Ders: Hz. Musa ve Dokuz Mu'cize	353
258. Ders: Hz. Süleyman ve Hüdûd	359
259. Ders: Hz. Salih ve Hz. Lût	374
260. Ders: Arzın Halifeleri	378
261. Ders: Öldükten Sonra Diriliş	384

KASAS SÛRESİ

262. Ders: Musa'nın Annesi	395
263. Ders: Medyen Günleri	401
264. Ders: Mukaddes Vazife	409
265. Ders: Hz. Musa'nın Kıssasından Hisseler	416
266. Ders: Hidayet Allah'tan	421

267. Ders: İnsanın Acizliği.....	426
268. Ders: Karun Kıssası	433

ANKEBUT SÛRESİ

269. Ders: Cennet Ucuz Değil.....	443
270. Ders: Hz. İbrahim Ve Hz. Lûd.....	450
271. Ders: Örümcek Ağına Sığınanlar.....	460
272. Ders: Allahın Kitabı.....	465
273. Ders: Hicret Edenlere Müjdelere	472

RUM SÛRESİ

274. Ders: Rumların Galebesi.....	481
275. Ders: İlâhî Âyetler.....	486
276. Ders: Allaha Yöneliş.....	493
277. Ders: Allahın Rahmet Eserleri.....	499
278. Ders: Ölü - Sağır Ve Kör Olanlar.....	504

LOKMAN SÛRESİ

279. Ders: Boş Söz Müşterileri.....	513
280. Ders: Hz. Lokman'ın Oğluna Öğütleri.....	516
281. Ders: Allahın Kelimeleri	521
282. Ders: Beş Gayp	526

SECDE SÛRESİ

283. Ders: Dönüş Allaha.....	533
284. Ders: Fasıl Günü.....	541

AHZAB SÛRESİ

295. Ders: Evlât Edinmek.....	549
286. Ders: Hendek Savaşı.....	556
287. Ders: Hz. Peygamberin Aile Hayatı	566
288. Ders: Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb Olayı	573
289. Ders: Peygamberin Görevleri	578
290. Ders: Adab-ı Muaşeret Ve Tesettür.....	585
291. Ders: Büyük Emanet	592

SEBE' SÛRESİ

292. Ders: İlâhî İcraat Ve Yeniden Diriliş.....	599
293. Ders: Hz. Davud.....	604

294. Ders: Sebe Halkı	608
295. Ders: Şirkin Mahiyeti.....	613
296. Ders: Mü'minler ve Kâfirler.....	617
297. Ders: Dalalet Nefisten, Hidayet Allah'tan.....	624

FÂTİR SÛRESİ

298. Ders: Kanatlı Melekler.....	631
299. Ders: Bütün İzzet Allah'ın.....	637
300. Ders: Herkes Fakir.....	642
301. Ders: Kitabın Vârisleri	646
302. Ders: Sünnetullah.....	653

YASİN SÛRESİ

303. Ders: İmam-ı Mübin.....	661
304. Ders: Ashab-ı Karye.....	665
305. Ders: Ölü Arz'dan Yaşayan Gezegene	672
306. Ders: Kıyamet Sayhası.....	677
307. Ders: Cennet ve Cehennem Ehli.....	681
308. Ders: Ölüler Diriliyor.....	688

SAFFAT SÛRESİ

309. Ders: Mele-i Alâ Sakinleri.....	695
310. Ders: Cehennem ve Cennetten Birer Tablo	702
311. Ders: Kurbanlık Peygamber	712
312. Ders: Selâm Olsun Enbiyaya.....	723
313. Ders: Allah'ın Orduları	728

SÂD SÛRESİ

314. Ders: Kâfirlerin Küfürde İnadı.....	739
315. Ders: Maddî ve Manevî Saltanat.....	746
316. Ders: Sabır Kahramanı.....	758
317. Ders: Cennet - Cehennem Mukayesesi.....	761
318. Ders: İblisin İnadı.....	765

ZÜMER SÛRESİ

319. Ders: Putların Dostları.....	773
320. Ders: Sözün En Güzeline Uyanlar.....	779
321. Ders: Ürperen Kalpler	784
322. Ders: Allah Kuluna Yeter	790

323. Ders: Köşk Ve Büyük ��l��m.....	795
324. Ders: Allah'ın B��y��kl����.....	800
325. Ders: Cehennem Ve Cennet Zümreleri.....	808

TAHA SÛRESİ

Taha Sûresi Mekkî'dir.
Yüz otuz dört ayettir.

Asay-ı Musa

1- طه “Ta – Ha.”

Ta-ha, iki harf ismidir.

Denildi ki: Bunun manası “ey insan!” demektir.

-Ha-mim’de olduğu gibi, yemin manası taşıyabilir.

2- مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِشِقَاقٍ “Sana Kur’an’ı sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”

Biz bu Kur’anı, muhatabın olan Kureyş kavminin küfrüne karşı şiddetli üzüntü ile yorulman için indirmedik. Çünkü Sana düşen ancak tebliğ etmendir.

Veya mana şöyle olabilir:

Devamlı niyazet, geceleri yoğun ibadet ve uzun süre namazda ayakta durman gibi hâllerle kendini yorman için indirmedik.

Kur’an, Senin üzülmene için değil, onunla mutlu olman için indirildi.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, kâfirleri red ve yalanlamak içindir. Çünkü onlar Hz. Peygamberin çokça ibadetini görünce şöyle demişlerdi: “Gerçekten de sen dinimizi terk ettiğin için çokça yoruluyorsun. Kur’an sana yorulman için indirilmiş!”

3- إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَن يَخْشَى “Ancak (Allah’tan) ürperen kimse için bir öğüt olarak (indirdik).”

O Kur’an, kalbinde haşyet ve rikkat olana bir öğüttür, böyle olanlar Kur’andan etkilenirler.

4- تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى “O, yeri ve yüce gökleri yaratanın katından indirilmiştir.”

Burada ve sekizinci ayetin sonuna kadar, Kur’anı indiren Zâatın azameti anlatılarak, indirilen Kur’anın büyüklüğü nazara verilmektedir.

Allahu Teâlâ, önce âlemin asılları olan arz ve semavatın yaratılışını nazara verdi. Bunu ifade ederken de, önce arzı söyledi. Çünkü arz muhatabın duyularına daha yakındır ve o yüce semalara nisbetle daha ziyade gözleri önündedir.

Sonra kainatın meydana getirilmesi ve işlerinin tedbiri cihetine işaret etti, arşa müteveccih olup oradan hükümleri ve mukadderatı icra ettiğini, hikmetinin iktizası ve meşietinin taallukuna uygun bir şekilde bir tertip ve miktar üzere o arştan sebepleri indirdiğini anlattı ve şöyle buyurdu:

5- **الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى** “Rahmân, Arş’a istiva etti.”¹

6- **لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى** “Göklerde olanlar, yerdekiler, bu ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar O’nundur.”

Bütün bunlar, O’nun kudret ve iradesinin kemâline delâlet etmektedir.

Kudret, iradeye tâbidir, irade ise ilimden ayrı düşünülemez. Bundan dolayı, devamında ilminin hem açık hem de gizli şeyleri aynı şekilde kuşattığını nazara verip şöyle buyurdu:

7- **وَأَنْ تَجْهَرِ بِالْقَوْلِ** “Sen sözü açığa vursan da, (gizlesen de Allah için birdir.)”

فَإِنَّهُ يَعْلَمُ الْسِّرَ وَأَخْفَى “Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da.”

Allahı anarken ve dua ederken, sesli olarak yaptığında şunu bil ki: Allahu Teâlânın sesli olarak söylemene ihtiyacı yoktur. Çünkü O, sır olanı hatta ondan daha gizli olanı da bilir.² “Daha gizli olan”, nefsin içinden geçenlerdir.

¹ Bununla ilgili A’raf, 54. ayetin açıklamasına bakılabilir.

² Tasavvufta, bu ayetten hareketle “sır, hafi ve ahfa” kavramları geliştirilmiştir. Bunlar kademeli bir şekilde insan ruhunun derinliklerini ifade eder. Bir ağacın gittikçe toprağın derinliklerine kök salması misali, iman dahi ruhun derinliklerine kök salmalıdır. Keza, insan fiil olarak günahlardan elini çektiği gibi, ruhunun derinliklerinde de günahlara meyilden ve günahları sevmekten uzak kalabilmelidir. Gunumuzde bu “şuuraltı” ifadesiyle anlatılmaktadır. İnsanın gerçek kimliği ve kişiliği şuuraltında gizlidir. Davranışlar, o şuuraltından dışarıya birer yansımadır. Bazan kişi gerçek şahsiyetinden çok farklı fiiller yapabilir. Ama Allah onu sahte fiillerine göre değil, gerçek kişiliğine göre değerlendirecektir.

Sırdan daha gizli olan, nefsin içinden geçenlerdir.

Ayette şu manaya bir tenbih vardır:

Zikir ve duanın emredilmesi ve bu ikisinin cehrî olarak yapılması, Allahı bilgilendirmek için olmayıp nefsi zikirle şekillendirmek, zikrin nefiste kökleşmesini sağlamak, nefsi zikirden başka şeylerle meşguliyetten alıkoymak, gerek hafif sesle, gerekse biraz sesi yükselterek onu terbiye etmek içindir.³

Üstteki üç ayette anlatılanlarla, Cenab-ı Hakkın uluhiyetin sıfatlarını cem ettiği ortaya çıkınca, bu sıfatların sadece kendisinde bulunduğunu, bunların muktezasında tek olduğunu beyan ile şöyle dedi:

8- **“اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ”** “Allah O’dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.”

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى “En güzel isimler O’nundur.”

İlahi isimlerin “el-Esmaü’l-Hüsna” yani “en güzel isimler” olması, en şerefli ve en efdal manalara delâlet etmelerindendir.⁴

9- **وَهَلْ أُنَبِّئُكَ حَدِيثُ مُوسَى** “Musa’nın haberi sana geldi mi?”

Burada Hz. Musa’nın kıssasına geçilmesinde, Hz. Peygamberin,

-Nübüvvetin meşakkatlerini yüklenmek,

-Risaleti tebliğ etmek,

-Karşılaşılan zor ve çetin durumlara sabretmekte, Hz. Musayı örnek almasını sağlamak vardır.

Taha sûresi, ilk nazıl olan sûrelerdendir.

10- **إِذْ رَأَيْنَا** “Hani o bir ateş görmüştü.”

Denildiğine göre, Hz. Musa (as), annesinin yanına gitmek için Hz. Şuayb’tan izin istedi, ailesiyle beraber yola koyuldu. Kendisinde Tur Dağı olan Tuva Vadisine eriştiğinde karlı ve soğuk bir gece vakti bir oğlu dünya-

³ Yani, dua ve zikirde sesi yükseltmek, Allaha bakan yönüyle değil, bize bakan yönüyle değerlendirilmelidir. Çünkü, insan açıktan da söylese, gizliden de yalvarsa Allah zaten işitmektedir. Ama, bazı dua ve zikirleri sesli yapmak, üstte nazara verildiği şekilde pek çok faydaları ihtiva etmektedir.

⁴ Cenab-ı Hakkın isimleri, O’nun kemâlâtının ünvanlarıdır. Mesela, “Ğafur ve Rahim” isimlerine bakalım. Affetmek ve merhamet etmek çok güzel iki özelliiktir. Böyle ünvanlara sahip olan Zât, elbette bütün kemâlâtın sahibidir.

ya geldi. O gece, Cum'a gecesi idi. Yolu kaybetmiş, hayvanları kendisinden ayrı kalmıştı. Derken Tur canibinden bir ateş gördü.

اَمْكُثُوا “Ehline dedi: Yerinizde durun.”

Ailesine “Siz burada kalın” dedi.

اِنِّى اَنْتُ نَارًا “Ben gerçekten bir ateş fark ettim.”

Ayette ateşi görmek ünsiyet kökünden gelen bir kelimeyle ifade edilmiştir.⁵

لَعَلِّى اَتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ “Ola ki ondan size bir kor getiririm.”

اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى “Yahut ateşin yanında bir yol gösterici bulurum.”

Beni yola sevk edecek veya beni dinin kapılarına götürecek bir rehber bulurum. Çünkü iyilerin fikirleri, karşılarına çıkan her durumda dinin kapılarına doğru meyillidir.

O ateşten bir parça getirmek veya orada bir rehber bulmak tam bir kesinlik arz etmediğinden, Hz. Musa bunu ümit ifade eden لَعَلَّ “lealle” ile söyledi. Çünkü kendisi tahkik ehli idi. Ailesini de tahkike alıştırmak için böyle bir üslûbla söyledi.

11- فَلَمَّا اَتَتْهَا نُودِىَ يَا مُوسٰى “Ateşe vardığı zaman kendisine şöyle nida edildi: Ey Musa!”

12- اِنِّى اَنَا رَبُّكَ “Ben şüphesiz senin Rabbinim.”

O ateşe vardığında yemyeşil bir ağaçta yanan parlak bir ateş gördü. (Nâr-ı beyza)

Denildi ki: Kendisine nida edildiğinde “konuşan kim?” dedi. Cenab-ı Hak, “benim, Rabbin” buyurdu. Bunun üzcrine şeytan “belki de Sen şu anda şeytanın kelâmını duyuyorsun” şeklinde vesvese verdi. Hz. Musa “hayır, şeytanın kelâmı olamaz, çünkü ben bu sesi her taraftan ve bütün azalarım ile işitiyorum” dedi.

Bu, Hz. Musanın Rabbinin kelâmını ruhanî bir şekilde aldığına bir işarettir. Sonra bu kelâm bedenine temessül ile hiss-i müştereki intikal etti. Bir uzuv ve cihetle kayıtlı olmaksızın bu kelâma muhatap oldu.

⁵ Bu şartlarda olan biri için en ünsiyetli hâl, bir ateşin farkına varmaktır.

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ “Hemen ayakkabılarını çıkar.”

Cenab-ı Hakkin böyle emretmesi, yalın ayak olmanın tevazu ve edep sayılmasıdır. Bunun içindir ki, seleften pek çok zât, tavafı çıplak ayakla yapmışlardır.

Denildi ki: Ayakkabısında necaset vardı, tabaklanmamış eşek derisinden yapılmıştı.

Denildi ki: Bundan murat “kalbini çoluk-çocuk ve maldan boşalt.”

إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى “Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”

Emrin illetini belirtir.⁶

13- وَأَنَا اخْتَرْتُكَ “Ben seni seçtim.”

Seni nübüvvet için seçtim.

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى “Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.”

14- إِبْنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا “Şüphesiz ben Allah’ım, benden başka hiçbir ilâh yoktur.”

فَاعْبُدْنِي “Onun için bana ibadet et.”

Ayette, Hz. Musaya vahyedileceklerin başlıca iki esasa dayalı olduğuna işaret vardır. Bunlar da:

-İlmin müntehası olan tevhid.

-Amelin kemâli olan ibadet.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي “Ve beni zikir için namaz kıl.”

Ayette, önemine binaen namaz müstakil olarak emredilmiş, namazın Allahı hatırlamak için olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Zikir,

-Mabudu hatırlamak,

-Kalp ve dili, O’nu anmakla meşgul etmektir.

⁶ Yani, mukaddes vâdide ayakkabıyla yürünmez. Veya işaret mana ile hakıldığınca şu mesajı verir: “Mukaddes vâdiye gelen birinin burada çoluk-çocuk ve mal gibi şeylerle kalbini meşgul etmesi uygun düşmez. Kalbini bunlardan boşalt, tümüyle Hakka yönel.”

Denildi ki: **“Beni zikir için namaz kıl”** denilmesi, Cenab-ı Hakkın namazı semavî kitaplarda söylemesi ve onunla emretmesi yönündendir.

Veya bundan murat şu olabilir:

-“Namazı, Seni zikretmem için kıl.”

-Veya “Hassaten beni zikir için kıl, onunla niyakârlık yapma! “Onu, benden başkasını zikirle şaibeli hâle getirme!”

-Veya bundan murat namaz vakitleri olabilir. Bu vakitler, Cenab-ı Hakkın anıldığı vakitlerdir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Kim namaz kılmadan uyursa veya namazı kılmayı unutursa, hatırladığında kazasını yapsın. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: **“Beni zikir için namaz kıl.”**

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ **“Şüphesiz kıyamet gelecektir.”**

15- **“Onun vaktini gizli tutuyorum ki, herkes yaptığının karşılığını görsün.”**

-Onun vaktini gizlemeyi murat ediyorum.

-Gizleyip de neredeyse “o gelecek” dememeyi diliyorum. Onun gelmesinde mazeretleri kesme ve lütuf gibi özellikler olmasaydı, ondan haber vermezdim.

-Veya mana şöyledir: “Neredeyse onu izhar edeceğim.”

16- **“Sakin ona inanmayıp, kendi hevâsına uyan kimse seni ondan alıkoymasın; yoksa helak olursun.”**

“Seni ondan alıkoymasın”

Kıyameti tasdikten veya namazdan sakın Seni alıkoymasın.

Ayetin üslûbunda şunlara işaret vardır:

-Hz. Musanın selim fitratı kendi hâline bırakıldığında hakkı seçer, ondan yüz çevirmez.

-Keza, kişinin dininde sağlam-köklü olması gerekir. Çünkü kâfirin insanı sapırtması, ancak o kimsenin dinde zayıf olmasından kaynaklanır.⁷

Hevâya uymak; nefsinin, duylara hitap eden düşük lezzetlere meylettirip, böylece nazarın ulvi lezzetlerden uzak kalmasıdır.

⁷ Mesela zayıf bir ışık, hafif bir üfürmekle söner. Ama güneş gibi bir ışığı, kimse söndüremez.

17- **“Ey Musa! Sağ elindeki nedir?”** وَمَا تِلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى

Cenab-ı Hakkın “elindeki nedir?” şeklinde soru sorması, elindeki asada, Ona çok harikalar göstereceğine dikkatini çekmek içindir.

“Ey Musa” şeklinde ismen de hitabı, O’nun ünsiyet etmesini sağlamak ve tenbihte bulunmak için bir tekrardır.

18- **“Dedi: O benim asâmdır.”** قَالَ هِيَ عَصَائِي

“Ona dayanırım.” اَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا

Yorulduğumda veya sürünün başında durduğumda ona dayanırım.

“Onunla davarlarıma yaprak silkerim.” وَأَهْشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي

“Ve onda başka faydalanacağım şeyler de var.” وَلِي فِيهَا مَارَبٌ أُخْرَى

-Yolda giderken onu omzuna koyup azığını ve bazı edevatını ona asmak.

-İki tarafına iki kap asmak.

-Üzerine elbise geçirip gölgelik yapmak.

-Kuyudan su alırken ip kısa gelse, onunla suya ulaşmak.

-Yırtıcı hayvanlar sürüye saldırdığında onunla karşılık vermek gibi.

Sanki Hz. Musa sualden maksadın asanın hakikatını ve onda gördüğü faydaları anlatmak olduğunu anladı, ama daha sonra asada bu hakikate aykırı şeyler ve harikulâde özellikler gördü. Mesela,

-Gece vakti asanın lamba gibi ışık vermesi,

-Kuyudan su alırken bir kova gibi olması ve kuyu çok derin de olsa uzaması,

-Bir düşman görüldüğünde Hz. Musanın yerine düşüşmesi,

-Sapladığında, vurduğu yerden su çıkması, geri çekildiğinde suyun kesilmesi,

-Hz. Musanın canı bir meyve isteyip asayı yere batırdığında meyve vermesi.

Şüphesiz bunlar apaçık ayetler, karşı durulmaz mu’cizeler olup, Allah bunları o asada Hz. Musa için yaratmıştır, yoksa asanın kendi özellikleri değildir.

Böylece Hz. Musa asanın hakikatını ve faydalarını hem ayrıntılı, hem de özel olarak zikretti. Bununla, sualden anlamış olduğu maksada uygun ce-

vap olarak, kendi asasının da diğer asalar gibi bir takım faydaları bulunduğunu nazara verdi.

19- قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى “Dedi: Onu yere bırak Ey Musa!”

20- فَأَلْقِهَا “Musa da onu bıraktı.”

“Bir de ne görsün! O bir yılan olmuş, koşuyor.”

Denildi ki: Hz. Musa asayı yere bıraktığında asa, kendi kalınlığında sarı bir yılanla dönüştü. Sonra şişti ve büyüdü. Bundan dolayı ayetlerde asanın yılan hâliyle alakalı “cânn, sü’ban” gibi farklı ibareler kullanıldı. Başlangıçtaki hâli için kıvraklığı noktasında “cânn” denildi, son hâlindeki büyüklük itibarıyla ise “sü’ban” yani ejderha tabiri kullanıldı. Her iki hâli içine alacak şekilde ise “hayye” yani “yılan” kelimesi tercih edildi.

Denildi ki: Ejderha büyüklüğünde ve cânn kıvraklığında idi. Bundan dolayı ayette “sanki bir cânn” denildi.⁸

Hz. Musa, asasının kıvrak bir yılan hâline gelip taşı-ağacı yuttuğunu görünce korktu ve ondan kaçtı.

21- قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ “Dedi: Al onu, korkma.”

“Biz onu yine eski durumuna çevireceğiz.”

Denildi ki: Rabbi böyle söyleyince Hz. Musa’nın nefsi mutmain oldu. Hatta elini yılanın ağzına soktu, çatalı dilinden tuttu.

22- وَأَضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ شَوْءٍ أَيْهَ أُخْرَى “Bir de başka bir mu’cize olmak üzere elini yanına koy ki, hastalık olmaksızın bembeyaz olarak çıksın.”

Ordunun iki cenahı (kanadı) olduğu gibi, insanın yanlarına da “cenah” tabiri kullanılır. Bu kelime, kuşun iki kanadından istiare yoluyla gelmiştir.

“Hastalık olmaksızın”

Bu, bir hastalık, çirkin bir şey olmaksızın Hz. Musanın elinin etrafa ışık saçmasıdır.

23- لِّثَرِكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى “Bunları sana en büyük mu’cizelerimizden gösterelim diye yaptık.”

24- اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ “Firavun’a git.”

⁸ Bkz. Neml, 10

Bu iki mu'cize ile Firavuna git ve Allaha abd olmaya davet et.

“**Çünkü o azdı.**” إِنَّهُ طَعَىٰ

O, isyan etti ve kibirlendi.

25- **“Dedi: Ya Rabbi! Göğsüme genişlik ver.”** قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي

26- **“İşimi kolaylaştır.”** وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي

Allahu Teâlâ azametli bir hitap ve büyük bir emirle emredince, Hz. Musa Rabbinden göğsüne inşirah vermesini, kalbini genişletmesini istedi. Ta ki bu görevin ağırlıklarını kaldırabilsin, zorluklarına karşı sabredebilsin, kendisine indirilecek olanları alabilsin.

Ayrıca, sebepler meydana getirerek ve manileri kaldırarak işinde kolaylık vermesini istedi.

27- **“Dilimden düğümü çöz.”** وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي

28- **“Sözümü iyi anlasınlar.”** يَفْقَهُوا قَوْلِي

Tebliğ, ancak belîğ kişiden güzel olur.⁹

Hız. Musa, ağzına kor almıştı, bundan kaynaklanan bir problemi vardı. Şöyle ki: Bir gün çocukluğunda Firavun onu kucasına almış, O da Firavunun sakalını çekmişti. Firavun kızdı ve öldürülmesini emretti. Hanımı Asiye “O bir çocuktur, kor ile yakutu birbirinden ayıramaz” dedi. Bunun üzerine Musanın önüne kor ve yakut getirdiler. Hız. Musa, koru aldı ve onu ağzına koydu. Belki de eline parlaklık verilmesi bunun içindi.

Denildi ki: Hız. Musanın eli yanınca Firavun onun tedavisine çalıştı, ama eli iyileşmedi. Yıllar sonrasında Hız. Musa Firavunu Allaha davet edince Firavun “Hangi Rabbe beni davet ediyorsun?” dedi. Hız. Musa şöyle cevap verdi: “Senin iyileştirmekten aciz kaldığın elimi iyileştiren Allaha davet ediyorum.”

Dilindeki düğümün tamamen ortadan kalkıp kalkmaması hususunda ihtilaf edildi. Bazıları “tamamen iyileşti” dediler **“Ey Musa! İsteklerin Sana verildi.”** (Taha, 36) ayetiyle delil getirdiler. Tamamen iyileşmediğini söyleyenler ise **“Kardeşim Hârûn lisanca benden daha fasihtir.”** (Kasas, 34) ve **“(Firavun dedi:) Yoksa ben, nerede ise meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim?”** (Zuhruf, 52) ayetlerini nazara verdiler. Bunlar, “tamamen iyileşti” diyenlerin delilini de şöyle değerlendirdiler: Hız. Musa, dilindeki düğümün mutlak çözümünü değil, anlatmaya

⁹ Anlatımında problem olan biri, dinin gerçeklerini hakkıyla tebliğ edemez.

engel olanın açılmasını istedi. Bundan dolayı “ukde” (düğüm) kelimesini elif-lamsız getirdi, dilindeki düğümün çözülme gayesini de “sözümü iyi anlasınlar” şeklinde belirtti.

29- ^۷وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي “Ve bana ehlimden bir vezir ver.”

30- ^۷هُرُونَ أَخِي “Kardeşim Harun’u.”

Ta ki, beni mükellef kıldığın şeylerde bana yardımcı olsun.

Vezire vezir denilmesi, hükümdarın ağır yükünü yüklediği içindir. Vezir kelimesi “vizr” kelimesinden gelir. Çünkü hükümdar işlerinde ona müracaat eder ve yardım ister.

31- ^۷أَشَدُّ بِيْ أَزْرِيْ “Onunla sırtımı kuvvetlendir.”

32- ^۷وَأَشْرِكُهُ فِىْ أَمْرِىْ “Onu işimde bana ortak kıl.”

Çünkü yardımlaşma, rağbetleri heyecana getirir, hayrın çoğalmasına ve artmasına vesile olur.

33- ^۷كُنْتُ نُسَبِّحُكَ كَثِيرًا “Ki Seni çok tesbih eddim.”

34- ^۷وَنَذْكُرُكَ كَثِيرًا “Ve Seni çok analım.”

35- ^۷إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا “Şüphesiz Sen bizi görmektesin.”

36- ^۷قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى “Dedi: Ey Musa! İsteklerin Sana verildi.”

Kavl-i Leyyîn Metodu

37- وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى “Andolsun biz, sana diğer bir defa daha ihsanda bulunmuştuk.”

38- إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ “Hani vahyedilmesi gerekenleri annene vahyetmiştik.”

Hz. Musanın annesine gelen vahyin keyfiyeti hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Şöyle ki:

-İlham olabilir.

-Rüyada söylenmiş olabilir.

-Zamanındaki bir peygamberin diliyle haber verilmiş olabilir.

-Veya melek vasıtasıyla olabilir.

Ona gelen vahiy, Hz. Meryeme vahyedilmesi kabilinden olup, nübüvvet vahyi değildir.

39- أَنْ أَقْذِفَهُ فِي التَّابُوتِ “Onu sandığın içine koy.”

“Sonra da denize bırak.”

“Deniz de onu sahile bıraksın.”

“Deniz onu sahile bıraksın” bir emirdir. İlâhî iradenin taalluku sebebiyle, bunun bu şekilde meydana gelmesi, zorunludur. Denize bu şekilde emir verilmesi, onu sanki temyiz sahibi ve emre itaatkâr olarak göstermektedir.

“يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ” “Hem bana düşman, hem ona düşman olan biri Onu alsın.”

“Düşman” ifadesinin tekrarı, onun düşmanlığını göstermede mübalağa içindir.

Veya birincisi mevcut düşmanlığını, ikincisi ise beklenen düşmanlığını gösterir.

Denildi ki: Hz. Musanın annesi sandığa pamuk koydu, Musayı da sandığa yerleştirdi, sandığı örtüp denize bıraktı. Oradan Firavunun bahçesine

doğru akan bir akıntı vardı, akıntı O'nu oraya götürdü, bahçe içindeki havuza bıraktı. Firavun oranın başında hanımı Asiye ile birlikte oturmaktaydı. Sandığı görünce adamlarına emretti, sandık açıldı. Baktılar ki sevimli mi sevimli bir çocuk. Cenab-ı Hakkın, ayetin devamında bildirdiği gibi, Onu çok çok sevdi:

“Üzerine katımdan bir sevgi bırakmıştım.” وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي

Kalplere sana karşı dayanılmaz bir sevgi ekdim. Öyle ki Seni gören Sana muhabbetten kendini alamıyordu. Bunun için Firavun da Seni sevmiştii.

“Sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye.” وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي

Benim murakabem ve nezaretim altında terbiye edilmen, iyi yetişmen için böyle yaptım.

40- “Hani kız kardeşin gidip: “Ona bakacak birini size bildireyim mi? diyordu.”

Bunun sebebi şu idi: Hz. Musa, sütannelerin memesinden emmiyordu. Kız kardeşi, Hz. Musanın durumunu araştırmak için gelmişti. Hz. Musa-ya sütanne aradıklarını öğrendi. Annesini saraya sütanne olarak teklif etti. Annesi saraya geldiğinde, Hz. Musa ondan emmeye başladı.

“Böylece seni tekrar annene verdik ki, gözü aydın olsun da kederlenmesin.” فَارْجِعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ

“Biz onu sana geri döndüreceğiz.” (Kasas, 7) sözümüze vefa olarak Seni annene döndürdük.

“Hem bir adam öldürdün.” وَقَتَلْتَ نَفْسًا

İsrailoğullarından birinin yardım talebi üzerine Kıbtıyı öldürmüştün.

“Biz Seni gamdan kurtardık.” فَنَجِّنَاكَ مِنَ الْغَمِّ

Hataen olan bu öldürme sebebiyle Allahın ceza vermesinden ve Firavunun kısas uygulamasından korkuyordun. Biz Seni bağışladık ve Medyene hicret ettirdik, böylece gamdan kurtardık.

“Seni çeşitli fitnelerle denedik.” وَفَتَّنَاكَ فُتُونًا

Fitnelerle denemek,

-Çeşitli imtihanlarla denemek,

-Çeşitli belalara mübtela kılmak manalarını ifade eder. Hz. Musa Cenab-ı Hakkın ihsanıyla bunlardan kurtarılmıştır.

Bu ifade,

-Hz. Musanın vatandan hicretini,

-Binlerce dostundan ayrılmasını,

-Yiyecek bir şeyi olmadan ihtiyatlı bir şekilde yaya gitmek zorunda olmasını,

-Sekiz-on yıllığına ücretli olarak Medyende kalmasını ve seferinde karşılaştığı benzeri durumları hülasa etmektedir.

“Böylece Medyen halkı içinde yıllarca kaldın.”

Onlar içinde sekiz veya on yıl kalmak şeklindeki sözünü tutarak, on yıl kalmıştır. Medyen, Mısır'a sekiz konak mesafededir.

“Sonra belli bir kadere geldin ey Musa!”

Sonra Seni kemâle erdirmesi ve nübüvvetle görevlendirmesi için, tam belirlemiş olduğumuz vakitte geldin.

Veya, enbiyaya vahiy geldiği yaşa ulaştın.

Anlatılanların peşinde “ey Musa” ifadesinin tekrarlanması, bunları anlatmaktan gayenin ne olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

41- “Seni kendime seçtim.”

“Seni muhabbetim için seçtim.”

Cenab-ı Hak Hz. Musaya yaptığı ikramları bir hükümdarın birini yanına alması ve onu özel görevle görevlendirmesi şeklinde bir üslûbla ifade etmiştir.

42- “Sen ve kardeşin ayetlerimle gidin.”

“Ayetler”den murat, mu’cizelerdir.

“Ve beni anmakta gevşeklik etmeyin.”

Nerede olursanız olun, Beni anmakta gevşeklik göstermeyin, kusurda bulunmayın.

Denildi ki: Zikrimi tebliğde ve bana davette ihmalde bulunmayın.

43- “Firavun’a gidin.”

ع إِنَّهُ طَعْنِي “Çünkü o azdı.”

Cenab-ı Hak önceki ayette Hz. Musaya Firavuna gitmesini söylemişti. Burada ise kardeşini de hitaba dahil etti. Dolayısıyla, tekrar yoktur.

Denildi ki: Cenab-ı Hak, Hz. Haruna Hz. Musayı karşılamasını vahyetti.

Denildi ki: Hz. Harun, kardeşinin geleceğini duydu, Onu karşıladı.

44- فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا “Varın da ona kavli-i leyyinle söyleyin.”

“Ona de ki: İster misin temizlenesin?” “Seni Rabbine ileteyim de ondan korkasın.” (Naziât, 18 19) şeklinde yumuşak bir dille anlatın. Çünkü böyle bir üslûb, arzetmek ve meşveret etmek suretinde bir davettir.

Yumuşak bir dille anlatmazsanız, ahmaklığı sebebiyle üzerinize saldırabilir.

Denildi ki: Cenab-ı Hakkın Hz. Musaya kavli-i leyyinle tebliği hatırlatması, Firavunun kendisi üzerinde olan terbiye hakkına saygı duyması içindir.

Denildi ki: Hz. Musa ve Hz. Harun, Firavunun hoşuna giden lakaplarla hitap ettiler.

لَعَلَّهُ يَنْذَرُ أَوْ يَخْشَى “Olur ki öğüt alır, yahut korkar.”

Tebliğde bulunurken, sözlerinizin fayda vereceğini, çalışmanızın boşa gitmeyeceğini ümit ederek anlatın. Çünkü ümit ile anlatan gayretli olur, ama ümidini kesen içinden gelmeyerek zoraki yapar.

Allahu Teâlâ Firavunun iman etmeyeceğini bilmesine rağmen Hz. Musa ve Hz. Harunu Firavuna göndermesi ve tebliğde bulunmaları için tahşidat yapması,

-Delil getirmek,

-Mazeret yolunu kesmek,

-Bu olay meydana gelirken, olaylar içindeki mu’cizeleri ortaya koymak içindir.

Ayette geçen **tezekkür** ve **haşyet** arasında şöyle bir fark vardır:

Tezekkür, gerçekten kabul eden kimse içindir.

Haşyet ise, işin gerçeğini kabul etmemesine rağmen tevehhümle “ya öyleyse” şeklinde bakan kimse içindir. Bundan dolayı tezekkür önce söylendi. Yani, “Şayet Firavun nezdinde doğru olduğunuz tahakkuk etmez ve tezekkürde bulunmazsa, hiç olmazsa tevehhüm içinde olur ve korkar.”

45- **“Dediler: Ey Rabbimiz!**

Onun bizi dinlemeden cezalandırmasından veya taşkınlık yapmasından korkarız.”

“Ya Rabbena, davetin tamamlanmasına ve mu’cizeler gösterilmesine fırsat vermeden bizi cezalandırmasından...”

Veya “cür’etinden, kalp katılığından ve hüsn-ü edepten mahrumiyetinden dolayı tuğyanını artırıp haddini aşarak Senin hakkında uygunsuz şeyler söylemesinden korkuyoruz” dediler.

46- **“Dedi: Korkmayın.”**

“Çünkü ben sizinle beraberim.”

Ben, hıfz ve yardımımla sizinle beraberim.

“İşitir ve görürüm.”

Sizinle onun arasında geçen her türlü konuşmayı ve olayı işitir ve görürüm. Bütün bu hâllerde, onun şerrini sizden çeviren ve yardımını size ulaştıran şeyler meydana getiririm.

Veya şöyle denilebilir: “Ben sizin işiten ve gören koruyucunuzum. Koruyucu, işiten ve gören bir kudret sahibi olduğunda, koruma tam olur.”

47- **“Hemen ona varıp deyin ki:”**

“Biz Rabbinin elçileriyiz.”

“Artık İsrailoğulları’nı bizimle gönder.”

“Onlara azab etme.”

Onları serbest bırak. Zor işlerde çalıştırarak ve erkek çocuklarını öldürerek onlara işkence yapma.

Çünkü İsrailoğulları Kıbtîlerin elinde idi. Kıbtîler onları hizmetçi olarak kullanıyorlar ve zor işlerde çalıştırıyorlardı. Hatta bazı yıllar onların erkek çocuklarını öldürüyorlardı.

Ayette, Firavuna varılıp İsrailoğullarının serbestiyetinin istenmesi mü’minleri kâfirlerden kurtarmanın, kâfirleri davetten daha ehemmiyetli olduğuna bir delildir.

Bunun, davette tedricî içi olması da caizdir.

“Biz sana Rabbinden bir ayet ile geldik.”

Ayet, önceki kelâmın tazammun ettiği risalet davasını takviye etmektedir.

Hız. Musa, asa ve yed-i beyza mu'cizeleriyle gelmişken, ayette **“bir ayet”** şeklinde ifade edilmesi, bundan muradın mu'cize delili ile davayı isbat etmek olmasındandır, yoksa delilin bir veya çok olmasına işaret etmek değildir. Şu ayetlerde de aynı durum vardır:

“(İsa der ki:) Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet getirdim:” (Âl-i İmran, 49)

“(Ey Salih) Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir ayet getir.” (Şuara, 154)

“Musa dedi: Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?” (Şuara, 30)

“Selam, hüdaya uyanlara olsun.” وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ

Selâmdan murat

-Hidayet üzere olanlara, meleklerin ve cennet görevlilerinin selâmıdır.

-Veya onlara dünya ve ahirette selâmettir.

48- “Bize kesin olarak إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ **”**
vahyolundu ki, azab inkâr edip yüz çevirenleredir.”

Burada nazmın değişmesi, azabın hatırlatılması, bunun te'kid edilmesi şundan olabilir: İşin başında yapılan tehdid, daha önemli ve daha faydalı ve realiteye daha uygundur.

49- “Firavun dedi: Sizin Rabbiniz kimdir Ey Musa?” قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ

Hız. Musa ve Harun, Firavunun yanına vardılar, kendilerine emredilenleri söylediler. O zaman Firavun **“Sizin Rabbiniz kimdir Ey Musa?”** diye sordu.

Hız. Musa ve Haruna gerekli talimat verildikten sonra hemen Firavunun sözüne geçilmesi, hâlin delâletinden dolayı olabilir. Çünkü itaatkâr kimseye bir şey emredildiğinde, şüphesiz o emri yerine getirir.

Firavun her ikisine de hitap etmekle beraber, nida ederken Hız. Musa'yı ismen söylemesi, O'nun asıl ve Hız. Harunun O'nun veziri ve tâbii olmasındandır.

Veya Hız. Musanın anlatımında biraz zorluk ve Hız. Harunda ise fesahat olduğunu bildiğinden, ilzam edebilmek için Hız. Musa ile konuşmayı tercih

etti. “(Firavun dedi:) Yoksa ben, nerede ise meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim?” (Zuhruf, 52) ayeti de buna delâlet eder.

50- “Musa dedi: Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini verdi.”

Rabbimiz her bir nev’e, mümkün kemâline uygun suretini verdi.

Veya her birine muhtaç oldukları huy ve duyguları verdi.

Denildi ki: Her canlıya yaratılış ve şekilce o cinsten eşini verdi.

Veya “her mahlûka, ona uygun şeyler verdi.”

“Sonra da yolunu gösterdi.” ثُمَّ هَدَىٰ

Sonra da iradesiyle veya fitrî bir şekilde kendi kemalî ve bekasına nasıl ulaşacağını, kendisine verilenleri nasıl kullanacağını bildirdi.

Bu, son derece belîğ bir cevaptır. Çünkü kısa olmakla beraber her varlığı içine almakta, onların hâllerini ifade etmektedir.

Bu ifadede,

-Allahu Teâlânın bizzat ğani ve kadir olmasına,

-Her varlığa nimette bulunmasına,

-Allahın dışında ne varsa kendisine muhtaç olduğuna,

-Her varlığa zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde in’âm edildiğine delâlet vardır.

Bundan dolayı, Firavun bu cevap karşısında şaşınıp kaldı, bu konuda bir şey söylemeye cesaret edemeyip, çareyi konuyu değiştirmekte buldu:

51- “Dedi: Öyleyse kurun-u ûlânın durumu nedir?” قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ

Yani önceki devirlerde ölenlerin durumu nedir? Saadette mi yoksa şevkette midirler?

52- “(Musa) dedi: Onların ilmi Rabbinin katında bir kitaptadır.” قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ

Dedi ki: Bu bir gayptır, ancak Allah bilir. Ben de senin gibi bir kulum. Bana bildirdiği dışında, bu konuda bir şey bilemem.

Kitap’tan murat, bunların levh-i mahfuzda yazılı olmasıdır.

Hız. Musa bunu bir temsil olarak ifade etmiş de olabilir. Yani, nasıl ki

bir âlim ezberinde olan bir şeyi yazı ile de muhafaza eder, onun gibi önceki devirlerde gelip geçenler de Allahın ilmindedirler. Ayetin devamı bunu teyid eder:

“Rabbim yanılmaz ve unutmaz.” لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسِي

Dalâl, bir şeyin yerinde hata edip ona ulaşamamak; **nisyan** (unutmak) ise o şeyin nerede olduğunun hatıra gelmemesidir. Hem dalal hem de nisyan, bizzat her şeyi bilen Allah hakkında imkânsızdır.

Firavunun sualinin, Allahın kudretinin her şeyi kuşatması ve Allahın her şeyi muhtelif suretleri ve çeşitli özellikleriyle belirlemesi hususunda bir itiraz olması da caizdir. Çünkü bu, O’nun ilminin eşyanın ayrıntılarını ve cüzîyatını bilmesini gerektirir. Hâlbuki önceki devirlerde yaşayanlar,

-Hem sayıca pek çok,

-Hem müddet olarak uzun bir süreye dağılmış,

-Hem de birbirinden uzak iken Allahın ilmi onları, onların cüzlerini ve hâllerini nasıl kuşatır?

Verilen cevap ise şunu bildirmektedir: Allahın ilmi bütün bunları kuşatmıştır, bütün bunlar Allah nezdinde sabittir. O yanılmaz ve unutmaz.

53- “O ki arzı sizin için bir döşek yaptı.” أَلَذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا
“Orada sizin için yollar açtı.” وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

Allah, arzda sizin için dağlar, vadiler, sahralar arasında bir yerden bir yere ulaşmanız için yollar kıldı. Bu yollardan gider, menfaatlerinize ulaşırsınız.

“Ve gökten bir su indirdi.” وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

“Böylece onunla yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık.” فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّىٰ

Ayetin evvelinde Cenab-ı Hakkın icraatlarından gayabî bir şekilde bahsedilirken devamında “biz şöyle şöyle yaptık” diye konuşma sıgasına intikal edilmesi, bunlarda Allahın kudret ve hikmetinin kemaline olan delâletin gayet açık olduğuna bir tenbih ve bütün muhtelif eşyanın O’nun meşietine boyun eğdiğine, O’na itaat ettiğine bir hatırlatma olmasındandır.

Benzeri üslûbları şu ayetlerde de görebiliriz:

“Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi. Derken biz onunla renkleri başka başka meyveler çıkardık.” (Faur, 27)

“Ve O, gökten size su indirdi. Ardından biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik.” (Neml, 60)

Bu bitkiler farklı şekiller, özellikler ve menfaatler taşır. Bu menfaatlerin bazısı insanlara, bazısı da hayvanlara yöneliktir.

Bundan dolayı şöyle buyurdu:

54- **كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ** “Hem siz yiyin, hem de hayvanlarınızı otlatın.”

“Şüphesiz bunda akıl sahipleri için nice ibretler vardır!”

Ayet metnindeki “**Ulu’n-nühe**”, akıl sahipleri demektir. Çünkü akıl, batıla uymaktan ve çirkin işler yapmaktan nehyeder.

55- **مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ** “Oradan sizi yarattık.”

Çünkü toprak, hem sizin ilk atanızın aslı, hem de bedenleninizin ilk maddesidir.

وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ “Yine ona döndüreceğiz.”

Ölümle ve devamında bedeninizi meydana getiren cüzlerin dağılmasıyla sizi toprağa iade edeceğiz.

وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى “Ve de sizi bir kere daha ondan çıkaracağız.”

Toprağa karışmış parçalanmış eczalarınızı önceki suret üzere bir araya getirip, o bedenlere ruhlarınızı geri döndürerek topraktan sizleri çıkaracağız.

56- **وَلَقَدْ آرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا** “Andolsun ki, biz Firavun’a ayetlerimizin hepsini gösterdik.”

Biz o Firavuna ayetlerimizi gösterdik veya onların sıhhatini, gerçek olduğunu ona tanıttırdık.

Cenab-ı Hakkın “**ayetlerimiz**” diye ifade ettiğinden murat, Hz. Musa’ya has kılınan, bilinen dokuz mu’cizedir. Bu durumda “**ayetlerimizin hepsini**” ifadesi bu ayet türlerinin veya fertlerinin şümulünü te’kid içindir.

Veya Hz. Musa (as) bu mu’cizeleri Firavuna göstermiş, başkasına verilen diğer mu’cizeleri de tek tek saymıştır.

فَكَذَّبَ وَابَى “O ise onları yalanladı ve kabulden çekindi.”

O ise, şiddetli inadından dolayı Hz. Musayı yalanladı, taşkınlığından dolayı iman ve tâati kabullenemedi.

Hz. Musa ve Sihirbazlar

57- “Dedi: Sen sihrinle bizi aramızdan çıkarmak için mi geldin Ey Musa!”

Bu ifadesinden öyle anlaşılıyor ki, Firavun Hz. Musanın hak üzere olduğunu bildi ve saltanatına son vermesinden korktu. Çünkü sihirbaz birinin Firavun gibi bir hükümdarı ülkesinden çıkaramayacağı ortadadır.

58- “O halde biz de sihrinin bir benzeriyle sana geleceğiz.”

“Şimdi, bizimle senin aranda senin de bizim de caymayacağımız bir vakit ve uygun bir buluşma yeri tayin et.”

59- “Musa dedi: Sizinle buluşma zamanımız, zînet günü ve insanların toplanacağı kuşluk vaktidir.”

“Zînet günü” hakkında çeşitli görüşler vardır:

- Aşura günü,
- Nevruz günü,
- Yıllık bayram günü.

Hz. Musanın, Firavunun sihirbazlarıyla karşılaşma günü olarak böyle bir günü seçmesi,

-Herkesin gözü önünde hakkın galip gelmesi ve batılın yok olup gitmesi,

-Bir de olayın her tarafta duyulması içindir.

60- “Bunun üzerine Firavun dönüp gitti ve bütün hilesini toplayıp geldi.”

Firavunun hilesinden murat, sihirbazlar ve âletleridir.

61- “Musa onlara dedi: “Yazıklar olsun size!”

“Allah’a yalan uydurmayın, sonra bir azap ile kökünüzü keser.”

Allahın ayetlerini “sihir” olarak niteleyip iftirada bulunmayın. Yoksa azap ile sizi helâk eder, hepinizin kökünü keser.

“İftira eden gerçekten hüsrana uğramıştır.”

Firavunun perişan olması üstteki hükme bir misaldir. Çünkü o, saltanatı devam etsin diye Allaha iftira attı, hileler kurdu, ama bunlar kendisine bir fayda vermedi.

62- “Sihirbazlar aralarında işlerini tartıştılar.”

Sihirbazlar, Hz. Musanın kelâmını duyunca Onun durumu hakkında aralarında tartıştı, içlerinden bazıları “Bu sihirbaz sözü değil” dedi.

“Ve gizlice konuştular.”

“Şayet Musa bize galip gelirse, O’na uyalım” diye aralarında fısıldaştılar.

Veya aralarında tartıştılar ve Musaya ne ile muaraza edecekleri hususunda ihtilaf ettiler ve gizlice meşverette bulundular.

63- “Dediler: Bu ikisi muhakkak sihirbazdır.”

“Sihirbazlar: ‘Sizden bazılarıyı aramızdan çıkarmak ve de çşiz dininizi yok etmek istiyorlar.’”

Bu ikisi, sizin en efdal olan dininizi ve gidişatınızı, dinlerini galip kılarak ortadan kaldırmak istiyorlar.

Nitekim başka bir ayette Firavunun şu sözü nakledilir:

“Beni bırakın, Mûsâ’yı öldüreyim, Rabbini yardıma çağırırsın! Çünkü ben onun, dininizi değıştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum.” (Mû’min, 26)

Veya bundan “Sizin dininizin mensupları olan İsrailoğullarını götürmek istiyorlar” manası kastedilmiş de olabilir. Çünkü İsrailoğulları onların arasında ilim erbabı kimselerdi. Hz. Musa, Firavuna vardığında “İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.” (Şuara, 17) demişti.

64- “Onun için bütün tuzaklarınızı bir araya getirin.”

Tam bir azimle ve yekvücut olarak bütün hilelerinizi bir araya getirin.

ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا “Sonra sıra halinde gelin.”

Sonra da saf saf sıra halinde gelin. Çünkü böyle geliş, görenlerin kalbinde çok daha heybete vesiledir.

Denildi ki: Bunların sayısı yetmişbin idi. Her birinin elinde bir ip ve bir asa vardı. Hepsi Hz. Musaya bir kişinin yönelmesi gibi yöneldiler.

وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى “Bugün üstün gelen muhakkak kazanmıştır.”

65- قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّمَا أَنْ تُلْقَى وَإِنَّمَا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى “Sihirbazlar dediler: Ey Musa! Ya sen at, yahut ilk atan biz olalım?”

66- قَال بَلْ أَلْقُوا “Musa dedi: Hayır, siz atın.”

Onlar, bir edep göstergesi olarak tercih hakkını Hz. Musaya verdiler. Hz. Musa da onların edebine edeple mukabelede bulundu, önceliği onlara verdi. Böyle yapmakla, aynı zamanda onların sihirlerine aldırmadığını da gösterdi. Onlar “yahut ilk atan biz olalım?” derlerken, kendilerinin başlamasına meyillerini göstermişlerdi. Hz. Musa “siz atın” diyerek onların isteğini yerine getirdi.

Hz. Musa öncelik hakkını onlara vermekle, kendilerinde olanları ortaya koyup bütün hünerlerini göstermelerini, ardından ise Allahın delilini izhar edip hakkı batıl üzerine atarak batılın ışını bitirmesini diledi.

فَإِذَا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى “Bir de ne görsün! Onların ipleri ve değnekleri, yaptıkları sihirden ötürü kendisine sanki koşuyor gibi geldi.”

Sihirbazlar, ellerindeki iplere ve değneklere cıva sürmüşlerdi. Bunların üzerine güneş vurunca kıpırdanma meydana geldi, insanlar bunları hareket ediyor şeklinde algıladı.

67- فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى “Bu yüzden Musa içinde bir korku hissetti.”

Hz. Musaya arız olan bu korku, beşer olmanın fitri gereği idi.

Veya korkusu, insanların şüpheye düşüp de kendisine tâbi olmamalarından olabilir.

68- قُلْنَا لَا تَخَفْ “Dedik ki: Korkma!”

Tevehhüm ettiğin şeyden korkma.

إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ “Çünkü en üstün olan muhakkak ki sensin.”

Ayetin bu kısmı, yapılan nehyin illetini ifade eder ve Hz. Musanın galip geleceğini de te’kidli bir şekilde gösterir.

Yapılan te’kidler şöyledir:

-Atıf yerine yeni bir cümle ile başlanması,

-Tahkîk ifade eden إِنَّ “inne” edatı,

-Zamirin tekrarı,

-Açık bir galibiyete delâlet eden “uluv” kelimesinin kullanılması,

-Bu kelimenin “a’lâ” şeklinde en üstünlük mertebesinde ifade edilmesi.

69- وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا “Elindekini bırak, onların yaptıklarını yutsun.”

Cenab-ı Hakkın “asayı bırak” yerine “elindekini bırak” demesinden, asayı tahkir vardır. “Onların iplerinin ve asalarının çokluğuna aldırma. Elindeki odun parçacığını yere bırakiver.”

Veya tazim olarak da değerlendirilebilir: “Şu cisimlerin çokluğuna ve azametli görülmelerine önem verme. Çünkü Senin elinde, ctki yönünden onlardan çok daha büyüğü vardır. Korkma, onu yere bırak!”

70- إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ “Onların yaptıkları ancak bir sihirbaz hilesidir.”

“Bir sihirbaz hilesidir” derken sihirbaz kelimesinin tekil getirilmesi cins ifade eder.

71- وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى “Sihirbaz ise, nerede olursa olsun felâh bulmaz.”

Sihirbaz ise, nerde olsa ve neye yönelse felâh bulmaz.

72- فَالْتَمِ السَّحْرَةَ سَجْدًا “Böylece bütün sihirbazlar secdeye kapandılar.”

Hız. Musa elindeki asayı yere atınca, onların sihirlerini yuttu. O zaman sihirbazlar bunun bir sihir olmadığını, Allahın ayetlerinden bir ayet, mu’cizelerinden bir mu’cize olduğunu anladılar. Bunu anlamaları, yaptıklarına bir tevbe ve gördükleri harika durumdan hoşnutluk ve ona saygı olmak üzere kendilerini yüz üstü secdeye varmaya sevketti.

“Harun ve Musa’nın Rabbine iman ettik” dediler.”

Önce Hz. Harunu söylemeleri, yaşının daha büyük olmasındandır.

Veya ayer sonları gözetilerek böyle tercih edilmiştir.

Veya şöyle bir incelik söz konusu olabilir: Hz. Musayı küçüklüğünde Firavun yetiştirmişti. Sadece “Musanın Rabbine iman ettik” deseler veya önce Hz. Musayı zikretselerdi, belki de “Musanın Rabbi” ifadesinden Firavun anlaşılır, Harunun zikrinin de O’na tebaiyetle olduğu tevehhüm edilirdi.

Rivayet edilir ki: Secdeye vardıklarında cenneti ve oradaki menzillerini gördüler.

71- قَالَ امْسُكْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ “Firavun dedi: Size izin vermeden ona iman ettiniz ha?”

“O, muhakkak size sihir öğreten büyüğünüzdür.”

Bu sanatınızda o sizin büyüğünüz, işi en iyi bileniniz, üstadınızdır.

“Andolsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim.”

Sağ el ve sol ayaklarınızı kestireceğim.

“Ve muhakkak sizi hurma dallarında asıracam.”

İlk idam edenin Firavun olduğu söylenir.

“Ve hangimizin azabının daha şiddetli ve devamlı olduğunu elbette bileceksiniz.”

“Hangimiz” derken kastettiği kendisi ve Hz. Musadır.

Denildi ki: Kendisini ve sihirbazların iman ettiği Hz. Musanın Rabbi’ni kastetti.

72- قَالُوا لَنْ نُؤْتِيَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا “Dediler: Bize gelen bu beyyinat ve bizi yaratana karşı, asla seni tercih edemeyiz.”

“Beyyinat”tan murat, mu’cizelerdir.

فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ “Artık ne hüküm vereceksen ver.”

“Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin.”

Senin hükmün olsa olsa şu dünya hayatında geçer. “Oysa ahiret daha hayırlı ve daha daimîdir.” (A’lâ, 17)

Ayetin bu kısmı “Artık ne hüküm vereceksen ver.” (“elinden geleni yap!”) ifadelerinin sebebini beyan ve sonraki sözlerine de bir hazırlık gibidir.

73- “Doğrusu İNَّا أَمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ- biz hem günahlarımıza, hem bizi zorladığın sihre karşı, bizi bağışlaması için Rabbimize iman ettik.”

Küfür ve günah hatalarımızı bağışlaması için ve bizi zorladığın sihre karşı Rabbimize iman ettik.

Rivayete göre, sihirbazlarla Hz. Musa arasında müsabaka olmazdan önce, sihirbazlar Firavuna “Bize Musayı uyurken göster” dediler. Yanına vardıklarında, asanın O’na muhafızlık yaptığını gördüler. Dediler “bu bir sihir değil. Çünkü sihirbaz uyuduğunda sihri ibtal olur!” Ama Firavun, mutlaka Hz. Musa ile müsabakaya çıkmalarını istedi.

وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى “Allah daha hayırlı ve daha devamlıdır.”

Allahın vereceği karşılık çok daha hayırlı ve devamlıdır.

Veya Allahın sevabı çok daha hayırlı, cezası ise çok daha devamlıdır.

74- “Her kim Rabbine bir mücrim olarak varırsa, şüphesiz ki ona cehennem vardır.”

“Orada ne ölür, ne de hayat bulur.”

Yani, her kim küfür ve isyanıyla Rabbine varırsa, O cehennemde ne ölür ki kurtulsun, ne de hoş bir hayat yaşar.

75- “Kim وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى” de salih ameller işlemiş olduğu halde bir mü’min olarak O’na varırsa, işte onlara en yüksek dereceler vardır.”

76- “جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ- Adn cennetleri vardır ki, altlarından ırmaklar akar.”

“Adn cennetleri”, önceki ayetin sonunda geçen “yüksek dereceler”den bedeldir.

خَالِدِينَ فِيهَا “Onlar, orada ebedî kalacaklardır.”

وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى “Ve işte bu, temizlenenlerin mükafatıdır.”

İşte bu, küfür ve günah kirlerinden temizlenen kimselerin mükâfatıdır.

Son üç ayet, sihirbazların sözünün devamı olarak bize nakledilebileceği gibi, doğrudan Allahın kelâmı olarak bize bildirilmiş de olabilir.

Hz. Musa ve Samiri

77- وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعَبَادِي “Andolsun ki Musa’ya şöyle vahyettik: Kullarımla geceleyin yola çık.”

فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا “Onlara denizde kuru bir yol aç.”
لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى “Yetiştirmekten korkmazsın ve endişe de etmezsin.”

78- فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ “Firavun ordularıyla onları takip etti.”

Hz. Musa, İsrailoğullarıyla gecenin evvelinde yola çıkmıştı. Firavuna bu durum haber verilince, ordusuyla beraber peşlerinden takip etti.

فَعَشِيَهِمْ مِنْ الْيَمِّ مَا غَشِيَهِمْ “Derken denizden kendilerini bürüyen bir şey bürüyüverdi.”

Zamir, Firavunun ordusuna veya ordusuyla beraber kendisine racidir.

Ayette onları bürüyen şeyin müphem / belirsiz bırakılmasında “bunun künhünü ancak Allah bilir” manasına bir işaret vardır.

79- وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ “Ve Firavun kavmini yoldan çıkardı.”

وَمَا هَدَى “Ve doğru yola götürmedi.”

Din hususunda onları yoldan çıkardı, onları doğru yola sevk etmedi. Hâlbuki Firavun onlara “Sizi ancak doğru yola sevk ediyorum.” (Mü’min, 29) demişti. Böyle olunca bu ayet, Firavunun o sözüne bakar ve onunla bir tehekkümdür, ince bir alaydır.

Veya şöyle bir mana düşünülebilir:

“Firavun, denizde ordusunu kaybetti ve kurtulamadı.”

80- يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “Ey İsrailoğulları!”

Cenab-ı Hak, İsrailoğullarını denizden kurtarıp Firavunu helâk ettikten sonra, kendilerine şöyle bildirdi.

Veya hitap Hz. Peygamber devrindeki İsrailoğullarına, atalarına yaptığı ikramları hatırlatmak da olabilir;

قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ “Sizi düşmanınızdan kurtardık.”

“Düşman”dan murat, Firavun ve kavmidir.

وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ “Ve Tûr’un sağ yanında sizinle randevulaştık.”

Tur dağının sağ tarafına davet edilmeleri, Hz. Musa’nın burada münacat etmesi ve Tevratın indirilmesi içindi.

Yapılan davet sadece Hz. Musa veya Hz. Musa ile beraber yetmiş kişi için iken hepsine hitap edilmesi, mûlabese içindir.¹⁰

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ “Üzerinize de kudret helvası ve bıldırcın indirdik.”

81- كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ “Size verdiğimiz rızıkların tayyiplerinden yiyin.”

Tayyip olan rızıklardan murat, lezzetli ve helâl olanlardır.

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي “Ve bunda taşkınlık etmeyin, sonra üzerinize gadabım iner.”

Size verdiğimiz rızıklarda

-Şükrünü ihlâl ile,

-İsraf ederek,

-Şımarıklık göstererek,

-Ve layık olandan engelleyerek Allahın koyduğu sınırları aşmayın.

وَمَنْ يَحِلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىْ “Kimin üzerine de gadabım inerse, muhakkak o mahvolur.”

Gadabımın indiği kimse, düşer, helâk olur.

82- وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىْ “Şüphe yok ki ben, tevbe eden, iman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım.”

¹⁰ Her ne kadar bu yetmiş kişiye doğrudan hitap edilmese de, Hz. Musa’ya yapılan hitap bir yönüyle bunlara da yapılmış demektir. Çünkü Ona bildirilen emir ve yasaklara bunlar da muhataptırlar.

83- **“Ey Musa! Seni acele ile kavmin-den uzaklaştıran nedir?”**

Bu sorulda, Hz. Musanın acele edip gelmesinin uygun olmadığını hissettirmek vardır. Çünkü, kavmini problemlili bir hâlde bırakıp gelmek,

-Zâtında bir noksanlıktır.

-Hele buna bir de onları ihmal etmek ve onlara karşı üstünlük tavrını çağırıştır bir durum olursa... Bundan dolayı Hz. Musa iki mesele hakkın-da da cevap verdi.

84- **“Dedi: Onlar benim izimdeler.”**

Kavmini bırakıp gelmesiyle ilgili durum daha önemli olduğundan önce onunla başladı:

Ben onlardan azıcık öndeyim.

Bu, âdeten nazara alınmayacak kadar azdır. Onlarla benim aramda, yol arkadaşı olanlarda görüldüğü şekilde, yakın bir mesafe vardır.

“Rabbim! Sen hoşnut olası diyce, acele ederek sana geldim.”

Çünkü Senin emrine koşmak, ahbine vefa göstermek rızanı icap ettirir.

85- **“Allah dedi: Doğrusu biz senden sonra kavmini imtihan ettik.”**

Sen onların arasından çıktıktan sonra buzağıya ibadetle biz onları imtihan ettik.

Bunlar, Hz. Musanın geride bıraktığı kavmi idi. Hz. Musa, onların başına kardeşi Harunu bırakmıştı. Sayıları altıyüzbin idi. Buzağıya tapmaktan kurtulanların sayısı ise oniki bin kişiydi.

“Ve Sâmirî onları saptırdı.”

Samiri, buzağıyı ilah edinerek ve onları buzağıya ibadete çağırarak yoldan çıkardı.

Şayet rivayet sahihse, onlar Hz. Musanın gitmesinden sonra yirmi gece dinlerini dosdoğru yaşadılar. Gündüzleri de müstakil sayarak kırka ulaştıklarını zannettiler, “sayıyı tamamladık” dediler. Sonra buzağı olayı gerçekleşti.

Bu hitap Hz. Musaya Tura geldiğinde yapıldı. Çünkü, ayette Allahu

Teâlânın âdeti üzere bazan olması beklenen şeyi olmuş gibi haber verdiği-ne delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü, bir şeyin meydana gelmesinin aslı, Allahın ilminde ve meşietinin gereğine göre olmasıdır.

Samiri, İsrailoğullarından Samira kabilesine mensup biridir.

Denildi ki: Kırman'dan iri-yarı kaba bir adamdı.

Denildi ki: Bacırma ahalisinden idi. İsmi de Musa Bin Zafer olup, mü-nafık idi.

86- **فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا** “Böylece Musa öfkeli ve üzgün olarak kavmine döndü.”

Hız. Musa kırk günü tamamlayıp Tevratı aldıktan sonra kavmine döndü.

Onlara öfkeli ve yaptıkları şeyler için üzüntülüydü.

87- **قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا** “Dedi: Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaad ile vaatte bulunmadı mı?”

Kendisinde bir hidayet ve nur olan Tevratı size vermeyi vaat etmedi mi?

88- **أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ** “Size bu süre çok uzun mu geldi.”

Ondan ayrılık süresi size çok uzun mu geldi?

89- **أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي** “Yoksa Rabbinizden size bir gadab inmesini istediniz de bana olan vaadinizden mi caydınız?”

Gabavette (kıt akıllılıkta) dillere destan olan öküze ibadet etmekle Rabbinizden üzerinize bir gadap inmesini mi istediniz? Öyle ki Allaha iman üzere sebat etmek ve size emrettiklerimi yapmak hususunda söz verdiğiniz hâlde, sözünüzde durmadınız.

90- **قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا** “Dediler: Biz sana verdiğimiz sözden, kendiliğimizden caymadık.”

Eğer Samiri bizi kıskırtmasa ve kendi hâlimize bırakılsaydık, verdiğimiz sözden caymazdık.

91- **وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا** “Fakat biz o kavmin süs eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik, onları attık.”

İsrailoğulları, Mısırdan çıkmaya niyet ettiklerinde, Kibtilerden düğün bahanesi ile ödünç olarak zînet eşyaları almışlardı.

Denildi ki: Kendilerinin bir bayramı vesilesiyle bu zînet eşyalarını almışlardı, sonra çıktıkları anlaşılır diye geri vermemişler, yanlarında getirmişlerdi.

Denildi ki: Bunlar, Firavun ve ordusunun denizde boğulmasından sonra, denizin sahile attığı zînet eşyalarıydı, onlar da bunları almışlardı. Belki de bunları “evzar” yani “ağırlıklar, günahlar” olarak isimlendirmeleri bu sebeple idi. Çünkü ganimet almak henüz onlarda helâl kılınmadığından, bunları almak onlar için günahtı.

Veya İsrailoğulları müste'men idiler. Müste'men olanın ise küfür ehlinin malını alması caiz değildi.

“Onları atık” demeleni, onları ateşe atmalarını ifade eder..

فَكَذَّبِكِ الْقَى السَّامِرَى “Sâmiri de böylece atmıştı.”

Samiri de, yanında olan süs eşyalarını ateşe atmıştı. Rivayete göre, onlar kendileri için vaat edilen kırk günlük sürenin tamamlandığını zannettiklerinde, Samiri onlara şöyle dedi: “Musanın size verdiği sözde durmaması, sizin yanınızda olan Kıbtilere ait süs eşyalarından dolayıdır. Bunlar size haramdır. Görüşüm o ki, bir çukur kazalım, orada bir ateş yakalım, yanımızda olan bütün zînet eşyalarını oraya atalım.” Onlar da Samirinin dediğini yaptılar.

88- فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ “Nihayet (Sâmiri) onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.”

Samiri bunlara bu erimiş zînet eşyalarından bir buzağı heykeli meydana getirdi. Bunun, buzağı tarzında sesi vardı.

فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمُ وَالْهَ مُوسَى “Bunun üzerine dediler: İşte sizin de, Musa’nın da ilâhı budur, ama o unuttu.”

Bunu söyleyenler Samiri ve onun fitnesine kapılanlardır. Buzağı heykelini ses verir bir şekilde görünce böyle dediler:

فَنَسِيَ “Ama O, unuttu.”

Musa, bunu unuttu, Rabbini Turda arıyor.

Veya “unuttu” zamini Samiri’ye racidir.

Yani, yapması gereken iman izhar etmeyi terk etti.

Veya “Böyle cisimlerin yaratılmış olduğunu unuttu.” Veya “İlâhın hiçbir şeye hulul etmeyeceğini unuttu.”

89- أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا “Onlar görmüyorlar mı ki, o buzağı kendilerine hiçbir sözle karşılık veremiyor.”

Onlar görmüyorlar mı, o buzağı kendilerine bir söz söylemiyor, sorsalar bir cevap veremiyor!?

“Ayrıca onlara ne zarar vermeye sahip, ne de yarar vermeye.”

90- وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ “Andolsun ki Harun daha önce onlara şöyle demişti:”

Hız. Harun, Samirinin çukur kazdırmasını görür görmez bir şeyler hissedip Samiriden önce veya Hız. Musanın dönmesinden önce şöyle demişti:

“Ey kavmim! Siz bununla imtihan edildiniz.”

Ey kavmim! Siz bu buzağı ile imtihan edildiniz!

“Sizin Rabbiniz Rahmân’dır.”

“Gelin bana uyun.”

“Ve emrime itaat edin.”

Bana uyun ve dinde sebat hususunda emrime itaat edin!

91- قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى “Dediler: Musa bize dönüp gelinceye kadar, biz ona tapmaya devam edeceğiz.”

92- قَالَ يَا هَرُونَ “Dedi: Ey Harun!”

Hız. Musa döndüğünde kardeşine “Ey Harun!” dedi.

“Bunların saptığını gördüğünde, seni engelleyen ne oldu?”

Onlar buzağıya ibadetle saptıklarında sana ne engel oldu?

93- أَلَا تَتَّبِعُنِ “Neden bana uymadın?”

Allah için gadap etmek ve O’nu inkâr edenle savaşmak hususunda bana uyman gerekmez miydi?

Veya peşimden gelip bana katılman gerekmez miydi?

“Yoksa emrime karşı mı geldin?”

Dinde tavizsiz olmak ve dini savunmak hususunda emrime karşı mı geldin?

94- قَالَ يَبْنَؤُمْ “Harun dedi: Ey anamın oğlu!”

“Sakalımı ve başımı tutma.” لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

“Anamın oğlu” ifadesinde O’nun şefkatini ve rikkatini celbe çalışmak vardır.

Denildi ki: “Hz. Harun, anne cihetiyle Hz. Musa ile kardeşti.” Ancak cumhur (ekser âlimler) onların ana-baba bir kardeş olduklarını söyler.

Hz. Musa Allah için olan şiddetli gayz ve gadabından dolayı kardeşi Harun’un saç ve sakalından tutmuş, kendine doğru çekiyordu. Hz. Musa, her şeyde sert, haşin ve tavizsizdi. Kavmini buzağıya tapıyor görünce kardeşi-ne böyle yapmaktan kendini alamamıştı.

إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتُ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي “Ben senin ‘İsrailoğulları arasında ayrılık çıkardın, sözüme bakmadın’ diyeceğinden korktum.”

Şayet ben onlarla savaşısam veya bir kısmını bir kısmından ayırısam “İsrailoğullarını birbirinden ayırdın!” “Kavmim içinde benim yerime geç, ıslaha çalış” (A’raf, 142) diye talimat vermiştin, “sözümü tutmadın” demenden korktum. Çünkü onları ıslah, birliklerini korumak ve durumlarını idare etmekle olurdu. Ben böyle yaptım ve Senin dönüp de kendi rcyine görecekni yapmanı tercih ettim.”

95- قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ “Ey Sâmirî! Senin bu yaptığın nedir?” dedi.”

Sonra Hz. Musa Samiriye yöneldi ve yaptığını tenkid ile “Seni buna sevkeden ne oldu?” diye sordu.

96- قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ “Sâmirî dedi: Onların görmedikleri bir şey gördüm:”

Hamza ve Kisâi, ayeti Hz. Musaya hitap olarak okudu. Yani: Ey Musa, Sen onların bilmediklerini bildin, anlamadıklarını anladın. O da şudur: Sana gelen elçi tamamen ruhanidir, izi hangi şeye temas etse onu hayatlandırır.

Veya, ben onların görmediklerini gördüm. Yani, Hz. Cebrailin “hayat atı” üzerinde Sana geldiğini gördüm.

Denildi ki: Samirinin Cebraili tanınması şundandır: O dünyaya geldiğin-

de, annesi Firavunun korkusundan onu bırakmıştı. Tek başına yaşayacak hâle gelinceye kadar Cebrail ona gıda getirdi.

“Ben de elçinin izinden bir avuç aldım ve onu attım.”

Ben de elçinin bastığı yerdeki topraktan bir kabza aldım. O rasûlün izinden aldığım bir avuç toprağı erimiş süs eşyalarına veya buzağının içine atım, böylece hayatlandı.

Elçiden murat Cebraildir. Elçinin ismini söylememesi, onun Cebrail olduğunu bilmemesindendir.

Veya olayın vaktine tenbihte bulunmak istemiştir. O da Cebrailin Tura götürmek için Hz. Musaya gönderildiği vakittir.

“Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”

Nefsim böyle yapmayı bana hoş gösterdi.

97- “Dedi: Haydi, defol!”

“Artık senin için hayat boyunca, ‘bana dokunmayın’ demen var.”

Yaptığına ceza olarak senin için hayat boyu “bana dokunmayın” diyeceksin.

Böyle demesi, biri ona dokunduğunda kendisinde hastalık bulaşması veya kendisinin hastalık bulaştırması yönündendir. Böylece ürkmüş vahşi hayvanlar gibi tek yaşamaya mahkûm edilmiştir.

“Hem senin için asla kaçamayacağın bir ceza daha vardır.”

Senin için ahirette de vaat edilen bir durum vardır.

Allah, dünyada seni böyle cezalandırdığı gibi, ahirette de cezalandıracak, hakkındaki hükmü uygulayacaktır.

“Bir de ibadet edip durduğun ilâhına bak!”

“Biz elbette onu yakacağız.”

Biz o batıl mabudunu elbette ateşte yakacağız.

ثُمَّ لَنُنْفِثَنَّ فِي الْيَمِّ نَسْفًا “Sonra da kül haline getirip onu denize savuracağız.”

Böylece ondan geriye hiçbir şey kalmayacak.

Bundan maksad, Samirinin cezasını ziyade kılmak ve onun sözleriyle aldananların gabavetini (kıt akıllılığını) ortaya koymaktır. Öyle ki en edna te-fekkürü olan bu olaydan ibret alacaktır.

98- إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ- “Sizin ilâhınız, ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah’tır.”

Sizin ibadetinize layık olan ilâhınız Allah’tır. Çünkü O’na denk hiçbir şey yoktur.

İlim ve kudretin kemâlinde hiçbir şeye O’na yanaşamaz.

وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا “Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır.”

Onun ilmi, bilinmek şanından olan her şeyi kuşatmıştır.

Durum böyleyken bir kalıba sokulup heykeli yapılan ve sonra da yakılan buzağı heykeli, nasıl Allaha denk olabilir? Faraza, taptığınız buzağı canlı da olsa gabavette darb-ı meseldir!

Kıyamet Manzaraları

99- “كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ^٩ بِهَا نَبَأٌ” “Böylece Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz.”

İşte bu Musa kıssası gibi, biz sana geçmişteki işlerin ve kaybolup giden ümmetlerin haberlerinden anlatıyoruz. Bunlarda,

-Senin için bir ibret,

-İlminin artması,

-Mu'cizelerinin çoğalması,

-Ümmetinden basiret sahiplerine bir tenbih ve hatırlatma vardır.

100- “وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا^{١٠}” “Şüphesiz ki sana katımızdan bir zikir verdik.”

Zikirden murat Kitap, yani Kur’andır. Bu kitap, tefekküre ve ibrete layık olan bu kıssaları ve haberleri içinde bulundurmaktadır.

“**Zikir**” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi şanına tazim içindir.

Denildi ki: Hz. Peygambere verilen zikirden murat,

-Güzel bir şekilde yâd edilmek,

-İnsanlar arasında büyük bir şöhrete nail olmaktır.

100- “مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا^{١١}” “Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz o kıyamet günü bir günah yüklenecektir.”

“Kim ondan yüz çevirirse” ifadesinde “O” zamirinden murat Kur’andır. Kur’an mutluluk ve kurtuluş cihetlerini cem etmiştir.

Veya murat, Allahtan yüz çevrilmesidir.

Bu günah, küfrüne ağır bir ceza olacak, kendisini ebedi mahcup edecektir.

Ayette teşbih vardır. Ceza olarak ağır yük taşıyan kimse nasıl zorlanır, insanlar içinde mahcup olur, sırtı âdeta çökerse, günahlar da diğer âlemde sahibinin sırtında ağır bir yük olacaktır.

101- “وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ تَبَتُّوا^{١٢}” “O azapta daimî kalacaklar.”

وَسَاءَ لَهُمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا “Bu, kıyamet günü onlar için ne fena bir yüküdür!”

102- يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ “O gün sûr’a üfürülür.”

وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا “Ve biz suçluları o gün gök gözlü olarak mahşere toplarız.”

“Gök gözlü” denilmesi, böyle bir gözün Arablar nezdinde en çirkin ve istenmeyen bir göz olmasındandır. Çünkü Rumlar onların en ileri derecede düşmanları olup gözleri gök idi. Bunun için şöyle diyorlardı:

Düşmanın sıfatı

- Kara tuzak,
- Sarı ok,
- Mavi göz.

Ayette geçen “zürka” kelimesi “âmâ” anlamına da gelebilir. Yani “...âmâ olarak mahşere toplarız.”

103- يَخَافَتُونَ يَوْمَئِذٍ تَكُنُ لَهُمُ الْعَذَابُ “Siz dünyada sadece on gün kaldınız” diye kendi aralarında gizli gizli konuşurlar.”

Kalpleri korku ve dehşetle dolu olduğundan kısık sesle aralarında konuşurlar.

Böyle diyerek, dünya hayatının zevâl bulması sebebiyle dünyada kaldıkları süreyi kısa bulurlar.

Veya, ahiret hayatını uzun bulduklarından, ona nispetle dünya hayatını böyle görürler.

Veya ahiretin çetin hâllerini görüp, şu dünya hayatında kendilerini tatmin etmek ve şehvetlerinin peşinde gitmek sebebiyle bu azaba layık olduklarını bildikleri için, kederlerinden böyle söylerler.

Veya “(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar. Kıyamet koptuğu günde ise, Âl-i Firavı azabın en şiddetlisine sokun!” (Mû'min, 46) ayetinin ve devamının da işaretiyle kabirde böyle konuşurlar.

104- نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ “Aralarında ne konuştuklarını biz en iyi biliniz.”

Ne kadar kaldıkları hususunda biz onların neler dediklerini iyi biliriz.

اِذْ يَقُولُ امْكُلْهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا “Onların yolca en iyileri, “ancak bir gün kaldınız” diyordu.”

“Yolca en iyileri” ifadesinden murat, görüş veya amelce en istikametli olanlarıdır. “Ancak bir gün kaldınız” deyip kalma müddetini daha az gösterenlerin görüşünün, diğerlerine üstün olduğu nazara verilmiştir.

105- وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ “Sana dağları sorarlar.”

Sana dağların akıbetinden soruyorlar.

Sakif kabilesinden bir adam sormuştu.

فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا “De ki: Rabbim onları toz edip savuracak.”

Dedi ki: Rabbim onları un ufak edip sonra da rüzgar göndererek savuracaktır.

106- فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا “Böylece orayı (arızı) dümdüz boş bir halde bırakacak.”

Onların yerleştiği yeri veya arızı dümdüz ve boş bırakacaktır. Ayette “Şayet Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandırırsaydı, orada (yeryüzünde) tek canlı bırakmazdı.” (Nahl, 61) ayetinde de olduğu gibi, her ne kadar daha evvelinde zikredilmese de, dağlar arzın üzerinde olduğundan dolayı zamirin arza raci kılınması vardır.

107- لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا “Orada ne bir eğrilik görürsün, ne de bir yumruluk.”

Bu üçü, yani

-Düz

-Eğri

-Yumru, birbirine terettüp eden hâllerdir. Birinci ve ikinci duyular yönüyledir. Üçüncüsü, ölçü itibarıyla.

108- يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ “O gün, hiçbir tarafa sapmadan o davetçiye uyarlar.”

O günden murat, dağların un-ufak olacağı gündür.

Veya kıyamet gününden bedel olabilir.

Davetçi, Allahu Teâlâdır.

Denildi ki: Davetçi Hz. İsrâfildir.

Beyt-i Makdisin kayasının üzerinde ayakta durur, insanları çağırır. Her taraftan Ona doğru yönelirler. Davet edilenler, hiç muhalefet etmeden, sapmadan O'na uyarlar.

“Rahmân için sesler kısılmıştır.” وَخَسَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ

O'nun heybetinden sesler kısılmıştır.

“Artık bir hışıldıdan başka hiçbir şey işitemezsin.” فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا

Bu hışıldının, onların mahşere nakli esnasında ayaklarından gelen ses olduğu da söylenir.

“O gün, Rahmân'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnud olduğundan başkasının şefaati fayda vermez.” 109- يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا

İstisna şefaattendir. Yani, Ancak Allahın şefaatine izin verdiği ve sözüne razı olduğu müstesna.

Veya mefulden de olabilir. Yani, ancak kendisi için şefaata izin verilen ve kendisi hakkında şefaatinin sözüne Rahmânın razı olduğu kimse müstesna. Böylesine, şefaet fayda verir.

“O, önlerindeki ve arkalarındakini bilir.” 110- يَغْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

Allah, onlara tekaddüm eden halleri ve gelecekte kendilerinden sonra olacakları bilir.

“Onlar ise O'nu ilmen kavrayamazlar.” وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا

Onların ilimleri, Allahın malumatını ihata edemez.

Denildi ki: Onlar, Allahın zâtını ilmen kuşatamazlar.

Veya evveliyle alakalı olarak “onlar öncelerini de sonralarını da tam olarak bilemezler. Bildiklerini de ayrıntılarıyla bilemezler.”

“Yüzler, Hayy-ı Kayyum'a boyun eğmiştir.” 111- وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ

Hükmü nâfiz bir hükümdarın elinde, esirlerin boyun eğmesi gibi, yüzler Hayy-ı Kayyuma tam bir itaatle boyun eğmiştir.

Ayetin zahiri, bütün yüzlerin durumunu ifade eder. Ama bununla mücrimlerin yüzlerinin murat edilmesi caizdir. Bu durumda “yüzler” anlamın-

daki “el-vücuḥ” kelimesindeki elif-lâm izafetten bedeldir. Yani, “o mücrimlerin yüzleri” demektir.

Ayetin devamı bunu teyid eder:

وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا “Bir zulüm yüklenen, gerçekten hüsrana uğramıştır.”

Bu ifade, ayetin evvelinden hâl olabilir: Bir zulüm yüklenen gerçekten perişan olduğu hâlde, yüzler Hayy-ı Kayyuma boyun eğmiştir.

Veya ayetin bu kısmı müstakil cümle de olabilir, yüzlerinin niçin boyun eğdiğini anlatır.

112- “وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا” Her kim mü’min olarak salih ameller işlerse, artık o, ne zulümden ve ne de hakkının çiğnenmesinden korkar.”

“Mü’min olarak” denilmesi, taatlerin sıhhatında ve hayırlı işlerin kabulünde imanın şart olmasındandır.

Ayette anlatıldığı şekilde olan kimse, kendisine vaat edilen hak ettiği sevabın verilmemesinden ve de hakkının çiğnenmesinden korkmaz.

Veya mana şöyle olabilir: Mü’min olarak salih ameller işleyen kimse, bir zulüm veya hakkı çiğnemek cezası alacağından korkmaz. Çünkü başkasına zulmetmemiş, kimsenin hakkını çiğnememiştir.

113- “وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا” İşte böylece biz onu Arabça bir Kur’ân olarak indirdik.”

Yani, dehşetli bir tehdidi barındıran bu ayetleri indirdiğimiz gibi, Kur’anın tamamını Arabça bir Kur’an olarak indirdik.

“Ola ki sakınırlar diye onda tehditlerden nicelerini tekrar tekrar açıkladık.”

Onda tehdid ayetlerini tekrar tekrar nazara verdik.

Ola ki günahlardan sakınırlar, takva kendileri için bir meleke hâlini alır.

“Yahut onlara bir ibret verir.”

Veya o Kur’anı duyduklarında, Kur’an kendilerine bir öğüt ve ibret verir, bu da onları günahlardan alıkor.

Bu nükte için, takvayı yapılan vaide, öğüdü de Kur'ana nisbet etti.¹¹

114- **فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ** “Hükümü her yerde geçerli gerçek hükümdar olan Allah yücedir.”

Allah, zât ve sıfatlarında mahlukata benzemekten yücedir. Zâtı, onların zâtına benzemediği gibi, kelâmı da onların kelâmına benzemez. O, **Melik**-tir; emri ve nehyi nafizdir, vaadi umulmaya ve tehdidi sakınılmaya layıktır. O, **Hak**'tır; Melik olmaya bizâtihi layıktır. Zât ve sıfatları sabittir, gerçektir.

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ “Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme.”

Ayet, Hz. Peygamberin Hz. Cebrâilden vahyi alırken acele etmesinden ve kıraati tekrarlamasından bir nehiydir.

Denildi ki: Ayet, mücmel olarak gelen bir hükümle alakalı açıklama gelmeden tebliğde bulunmaktan bir nehiydir.

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا “Rabbim! İlmimi artır” de.”

“Vahiyle ilgili acele edeceğine ona bedel Rabbinden ziyade ilim iste. Çünkü, Sana vahyedilenlere zaten nail olacaksın.”

11 **Vaîd**, ilâhî azap ve ceza ile insanları sakındırmaktır. Buna muhatap olan kimseler, akıllarını başlarına atırlarsa, haramlardan uzak kalmak suretiyle azaptan sakınmış olurlar. Öte yandan Kur'an, bir zikir kitabıdır. Ona muhatap olan kimseler bu öğüdlere kulak vermek suretiyle ders almış olurlar.

Yitik Cennet

115- **“Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.”** وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ

İki ayet öncesinde, Kur’anda isyan edenlere tehdid ayetlerinin sıkça yer aldığı nazara verilmişti. Burada da Hz. Âdemin ilâhî emri unutulması nazara verildi.

Şöyle bir mana söz konusudur:

Âdemoğullarının temeli isyan üzeredir, onların damarında köklü bir nisan (unutmak) vardır.

“Fakat unuttu.”

Ama Âdem o sözü unuttu, Ona gereken önemi vermedi, böylece ondan gafil oldu.

Veya **“şu ağaca yaklaşmayın”** (Bakara, 35) şeklindeki uyarımızı terketti.

116- **“Ve biz onda bir kararlılık bulmadık.”** وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا

Onu bu hususta kararlı ve sebat sahibi görmedik. Çünkü kararlı ve tavizsiz olsaydı, şeytan onu aldatamazdı.

Belki de bu durum Hz. Âdemin, işlerin tatlısını – acısını henüz tatmadığı ilk acemilik zamanunda olmuştu.

Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Âdemoğullarının akılları Âdemin akıyla tartılsa, Âdemin aklı üstün gelir. (Böyle olmakla beraber) Allah Onun hakkında şöyle bildirdi: “Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.”

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir:

“Biz Onda günaha karşı bir kararlılık bulmadık”

Çünkü bu günahı kasten değil, hata ile işlemiştik.

116- **“Hani meleklerle: ‘Âdem için secde edin’ demiştik de hepsi secde etmişti.”** وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا

Bunun açıklaması daha önce yapılmıştı.¹²

إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى “Ancak İblis etmedi, o diretti.”

“O diretti” ifadesi, İblisi secdeden men eden durumu beyan eder.

117- فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِرِزْقِكَ “Biz de demiştik: Ey Âdem! Şüphesiz bu, sana ve eşine düşmandır.”

سَاكِنًا سِجِّينَ “Sakin sizi cennetten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursun.”

“Sakin sizi Cennetten çıkarmasın” dedikten sonra, Cenab-ı Hak “yoksa bedbaht olursun” diye sadece Hz. Âdeme hitap etmekle yetindi. Bu, ayet sonlarına uygunluk açısından olabileceği gibi, şu manaya da işaret eder: Hz. Âdem, eşi Havvadan da sorumlu olduğuna göre, kendisi zahmete düşer olduğunda, hanımı da aynı çileye düşecektir.

Veya ayetteki “şekavet”, “geçim hususunda zahmet çekmek” anlamındadır. Maişeti temin etmek ise, erkeklerin görevidir. Ayetin devamı bu manayı teyid eder:

118- إِنْ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى “Şüphesiz orada senin için ne aç kalmak vardır, ne de çıplak kalmak.”

119- وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى “Ve orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın.”

Çünkü burada nazara verilenler Cennette konforlu bir hayata vesile olan yemek, içmek, elbise ve çalışmaya ihtiyaç olmamak durumlarını beyan etmektedir. Üstelik bu hâlin bir gün sona ermesi de söz konusu olmayacaktır.

Cenab-ı Hak bunları ifade ederken, Hz. Âdem kendisinin sakındırıldığı zahmetli hallere yabancı kalmasın diye zıtlarını nazara vererek bildirmiştir.

120- فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ “Sonunda şeytan ona vesvese verdi.”

“Dedi ki: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi?”

Sonunda şeytan O’na vesvesesini ulaştırdı.

Ona, yiyenin asla ölmeyeceği bir ağaç ve bitmez - zayıflamaz bir saltanat vaadinde bulundu.

¹² Mesela bkz.Bakara, 34.

121- فَآكَالَ مِنْهَا “Bunun üzerine ikisi de o ağaçtan yediler.”

فَبَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا “Ardından mahrem yerleri kendilerine açılıp görünürdü.”

وَطُفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ “Ve üzerlerine cennet yaprağın-
dan örtmeye başladılar.”

İncir ağacının yapraklarıyla mahrem yerlerini örtmeye çalıştılar.

وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى “Âdem Rabbine isyan etti, böylece zarara uğradı.”

Yasak ağaçtan yemekle, Âdem Rabbine isyan etti. Ağaçtan yemekle ebediliği talep etmesi itibarıyla, matlubuna eremedi, zarar etti.

Veya düşmanın sözüne kandığından akıldan uzak hareket etti.

Ayette, Hz. Âdem'in zellesi küçük olmakla beraber, bu zelleyle mukabil O'nun isyan ettiğini, zarar ettiğini bildirmek,

-Velez zelle de olsa bunu büyük görmektir.

-Âdem'in evlâdını gayet etkili bir üslûbla benzeri durumdan sakındırmaktır.

122- ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ “Sonra Rabbi onu seçti.”

Sonra Rabbi O'nu seçti, tevbeyle sevketti ve muvaffak kıldı.

فَتَابَ عَلَيْهِ “Tevbesini kabul buyurdu.”

Tevbe ettiğinde tevbesini kabul etti.

وَهَدَى “Ve ona doğru yolu gösterdi.”

Tevbede sebata ve günahattan uzak kalmak sebeplerine Onu sevketti.

123- قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ “Allah dedi: Birbirinize
düşman olmak üzere hepiniz oradan inin.”

Hitap, Âdem ve Havvayadır.

Veya Âdem ve İblisedir.

Âdem ve Havva, insan neslinin iki esası olduğundan, onların şahsında bütün insanları içine alacak şekilde hitap edip “hepiniz oradan inin” dedi.

“Birbirinize düşman olmak üzere” ifadesinden murat insanlar olabi-

lir. Çünkü insanlar geçim meselelerinde birbirleriyle rekabet halindedirler, hatta birbirleriyle dövüşürler, savaşırılar.

Veya bu düşmanlık insanlarla İblis arasındaki düşmanlıktır. İblis insan yüzünden makamını kaybettiği gibi, insanlar da onun yüzünden günahlara girerler.

Ayetin devamı, bu düşmanlığın insanlar arasındaki düşmanlık olduğunu teyid eder gibidir:

“فَإِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى” **“Artık benden size bir hidayet geldiği zaman, kim benim hidayetime uyarsa işte o, yoldan sapmaz ve zahmet çekmez.”**

Hidayetten murat, kitap ve peygamberdir.

İlahi hidayete uyan, ne dünyada yoldan çıkar ne de ahirette azap çeker.

124- “وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا” **“Her kim de zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim vardır.”**

Beni hatırlatan ve ibadetime sevkeden hidayetden kim yüzünü çevirirse, onun için zor bir hayat vardır. Çünkü bütün himmet ve gayretiyle dünya menfaatlerine yönelir, daha ziyade elde etmek için kendini tehlikeye atar, noksanlaşmasından ise korkar. Ahirete talip olan mü'min ise, böyle değildir.¹³

Öte yandan,

-“Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu ve Allah'tan bir gazaba uğradılar.” (Bakara, 61)

-“Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yerlerdi.” (Maide, 66)

-“O beldelerin halkı iman etseler ve günahlardan korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık. Lakin yalanladılar, biz de onları yaptıklarıyla kısıvrak yakaladık.” (A'raf, 96) gibi ayetlerde dikkat çekildiği üzere, Allah kâfire, küfrünün şeameti sebebiyle sıkıntı verir, mü'mine de imanın bereketiyle genişlik nasip eder.

Denildi ki:

¹³ Mü'min için ne bir korku vardır, ne de üzüntü. Dünyaya perestiş edenlerin korktukları yerlerde mü'min korkmaz, bazan kaybetse bile, çok üzülmez.

“Dar bir geçim”den murat, cehennemde darı’ ve zakkumdur.¹⁴

Denildi ki: Bundan murat, kabir azabıdır.

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى “Ve kıyamet günü onu kör olarak diriltiriz.”

Bu körlük, gözün ve kalbin kör olmasıdır. Ayetin devamı, maddî körlük olduğunu teyid eder:

125- قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا “Dedi: Ya Rabbi! Beni niçin kör olarak haşrettin, oysa ben gören biriydim.”

126- قَالَ كَذَلِكِ “Allah dedi: Böyledir.”

Evet, böyle yaptım.

آتَاكَ إِنَّا نُنَسِّهَا “Ayetlerimiz sana gelmişti de onları unutmuştun.”

Zira, ayetlerimiz sana apaçık bir şekilde geldi. Ama sen onları görmezden geldin, onlara dikkatle bakmadın.

وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى “Bugün de öylece unutulursun.”

Sen o ayetleri terk ettiğin gibi, bugün körlük ve azap içinde bırakılacaksın.

127- وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَشْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ “İşte haddi aşanları ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları biz böyle cezalandırırız.”

Şechevânî şeylere dalarak ve ayetlerden yüz çevirerek taşkınlık yapan, Rabbinin ayetlerine inanmayan, aksine onları yalanlayan ve muhalefet eden-i işte biz böyle cezalandırırız.

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى “Ve ahiret azabı ise, daha şiddetli ve daha devamlıdır.”

Ahiret azabından murat,

-Kör olarak haşredilmek,

-Cehennem azabı,

-Kör olarak haşredildikten sonra ateşe atılmak olabilir.

İşte ahiret azabı, dünyadaki sıkıntılı hayattan veya bununla beraber kör olarak haşredilmekten daha şiddetli ve devamlıdır.

¹⁴ “Darı” ifadesi Ğaşiye Suresi altıncı ayette geçer. Cehennem ehlinin yiyeceğinden olup, diken gibi aslında hiç de yenilmeyecek bir maddedir.

Muhtemelen, bu kimse cehennem ateşine girdiğinde, mahşerdeki kör-lüğü zâil olur. Bu zâil olmak, bulunduğu mahalli ve halini görmesi içindir.

Veya ahiret azabı, o kimsenin yapmış olduğu ayetleri terk ve onları inkâr fiilinden daha şiddetli ve daimi olacaktır.

128- “أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ” “Yurtlarında dolaşıp durdukları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi?”

“Onları doğru yola iletten”den murat,

-Allahu Teâlâ,

-Hz. Peygamber

-Veya buna delil olan şeydir.

“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ” “Şüphesiz bunda akıl sahipleri için nice ayetler vardır.”

Akıl, insanı olup bitenleri umursamaz görünmekten ve görmezden gelmekten alıkoyan bir alettir.

Beş Vakit Namaz

129- “وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِإِذَا مَا وَاجِلٌ مُسْمًى” Şayet Rabbin-den sebkat eden bir kelime ve belirlediği bir süre olmasaydı, hemen azaba uğrarlardı.”

“Kelime”den” murat, bu ümmetin azabının ahirete tehir edilme vaadidir.

Şayet böyle bir vaat olmasa, Âd ve Semud gibi kavimlerin başına gelen toplu azap, bu kâfirler için de kaçınılmaz olurdu.

Onlara azabın hemen gelmemesi için ikinci olarak nazara verilen durum “**ecel-i müsemma**” yani ömürleri için veya azapları için belli bir süre verilmesidir.

Bu süre, kıyamet günüdür veya bundan murat Bedir savaşıdır.

Hz. Peygamberi inkâr eden kâfirlere toplu bir azabın gelmemesi iki sebeptir:

1-Azabın ahirete tehiri vaadi.

2-Kendileri için “**ecel-i müsemma**”, yani belli bir ecelin olması.

130- “فَاضْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ” O halde, onların sözlerine sabret.”

“وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا” Ve güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et.”

Rabbinin sana olan hidayet ve tevfik nimetinc hamdederek namaz kıl.

Veya O’nu şirkten ve vassettikleri diğer noksanlıklardan tenzih et, O’nun bütün nimetlerin sahibi olduğunu itiraf ile, Seni hidayetle serfiraz kılmasına hamdet!

“Güneşin doğmasından önce” ifadesi sabah namazına, “batmasından önce” ifadesi ise öğle ve ikindiye veya sadece ikindiye işaretir.

“وَمِنْ أَتَائِي اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ” Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et.”

Bu da akşam ve yatsıya işaretir. Ayette, “gece”nin cümlede önce yer alması, gecelerde lütfun ziyadesiyle olmasındandır. Çünkü kalp gece vakti

daha kapasiteli ve huzurlu olur. Nefis ise gece vakti istirahatata çok fazla meyillidir. Böyle olunca, gece ibadeti, gündüz ibadetine nispetle daha zordur.

Bunun içindir ki Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazladır ve (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.” (Müzzemmil, 6)

“Gündüzün etrafı” sabah ve akşam namazlarına bakar. Bunun tekrarı “özelikle bu ikisine” şeklinde önem verilmesindendir.

“Gündüzün iki tarafı” denilmesi yerine çoğul sığasıyla **“gündüzün etrafı”** denilmesi, bundan sabah ve akşamın anlaşılması açık olduğundandır.

Veya öğle namazına emirdir. Çünkü öğle vakti, gündüzün ilk yarısının bitmesi ve diğer yarısının da başlamasıdır. Çoğul gelmesi, iki yarım şeklinde olmasındandır.

Veya ayet, gündüzün değişik vakitlerinde nafile namazlara işaret eder.

لَعَلَّكَ تَرْضَى “Ola ki hoşnutluğa eresin.”

Yani, bu vakitlerde, Allah nezdinde nefsinin razı olacağı şeye nail olmanı ümit ederek namaz kıl, tesbih et.

131- وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ “Sakin sakın onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözlerini dikme.”

Sakin ola, kendilerini denemek veya bu sebeple ahirette azaplandırmak için o kâfirlerden bazılarına verdiğimiz dünya hayatının geniş imkânlarına, bunları beğenerek ve yerlerinde olmayı temenni ederek gözlerini dikme.

وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَآبِقَى “Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.”

Rabbinin Senin için ahirette hazırladığı veya rızık olarak Sana nasip ettiği hidayet ve nübüvvet, dünyada onlara verilenden çok daha hayırlıdır.

Hem daha daimidir, çünkü son bulmaz.

132- وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ “Ehline namazı emret.”

“Ehlin” ifadesinden murat,

-Hz. Peygamberin ailesi,

-Veya O'na tâbi olan ehl-i imandır.

Kâfirlerden bazılarına verilen geniş imkânlara göz dikmeyi yasaklamadan sonra namazın emredilmesi, insanların mala ve dünyaya karşı düşkün olmalarını bununla dengelemek, geçim derdiyle sersemlemelerini ve servet ehline benzemeye çalışmalarını önlemek içindir.

وَاضْطَبِّرْ عَلَيْهَا “Sen de ona sabırla devam et.”

Kendinde sabırla namaza devam et.

لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا “Senden bir rızık istemiyoruz.”

Biz Senden kendini ve aileni rızıklandırmanı istemiyoruz.

نَحْنُ نَرْزُقُكَ “Biz Seni rızıklandırırız.”

Seni biz rızıklandırırız, onları da. Öyleyse Sen kalbini ahirete yönelt.

وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى “Akibet takvanındır.”

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) ailesine bir zarar geldiğinde onlara namazı hatırlatır ve bu ayeti okurdu.

133- وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ “Rabbinden bize bir ayet getirse ya” dediler.”

İstemiş oldukları ayet, O’nun nübüvvet iddiasında sadık olduğuna delâlet eden bir mu’cizedir.

Veya getirmiş olduğu ayetleri inkâr ile, kendi talep etmiş oldukları bir mu’cizeyi getirmesini istemektir.

Onların böyle demeleri sırf işi yokuşa sürmek ve körü körüne bir inattır.

Cenab-ı Hak, onların bu talebine karşı Hz. Peygamberin Kur’anı getirmesini nazara vererek kendilerini susturdu. Çünkü Kur’an,

-Bütün mu’cizelerin esasıdır.

-En büyük mu’cizedir.

-Daimi, ebedi mu’cizedir.

Çünkü mu’cizenin hakikatı, nübüvvet iddia eden kimsenin harikulâde bir şekilde bir çeşit ilim veya amele mazhar kılınmasıdır. Şüphe yok ki, amelin esası ilimdir. İlim amelden kıymetçe daha yüksek ve tesirce daha daimidir.

Keza Cenab-ı Hak bu meseleye özel vecihlerden en açık olana dikkat çekti ve şöyle bildirdi:

أَوَلَمْ تَأْتِيَهُمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى “Onlara önceki kitaplarda olanın apaçık delili gelmedi mi?”

Onlara, Tevrat, İncil ve diğer semavî kitaplarda olanın apaçık bir delili gelmedi mi? Çünkü, gelen Kur'an ayetleri, o semavî kitaplarda yer alan inanç ve küllî hükümleri müştemildir. Hâlbuki bu ayetleri getiren ümmidir, o kitapları görmemiştir, onları bilenlerden de ders almamıştır. İşte bu, apaçık bir mu'cizedir.

Ayette şu manayı da hissettirmek vardır: Kur'an, Hz. Peygamberin nübüvvetine delâlet ettiği gibi, mu'cize olması hasebiyle kendinden önceki kitaplara da bir bürhandır. Diğerleri ise böyle olmayıp, kendi sıhhatlerine şehâdet eden şeye muhtaçlardır.

134- وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا ۖ فَتَسْمَعُ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَى ۚ “Eğer biz onları bundan önce bir azap ile yok etseydik, “Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, zelil ve rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık?” derlerdi.”

“Bundan önce” ifadesi,

-Hz. Peygamber gelmeden,

-Kendilerine delil ve hatırlatma gelmeden,

-Kur'an gelmeden manalarına işaret edebilir.

“Zelil ve rezil olmadan önce” demeleri, “dünyada öldürülerek veya sürgüne gönderilerek zillate düşmelerini, kıyamet günü de cehenneme girerek perişan olmalarını” anlatır.

135- قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ “De ki: “Hepimiz beklemekteyiz.”

Biz ve siz, her birimiz bizim ve sizin akıbetinizin ne olacağını gözlüyoruz.

فَتَرْبُصُوا “Bekleyin bakalım.”

“Yakında kimin dosdoğru yolun sahipleri olduğunu, kimin doğru yolu bulduğunu bileceksiniz!”

Dosdoğru yolda olan ve dalaletten kurtulanların kimler olduğunu yakında anlayacaksınız.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Taha sûresini okusa, kıyamet günü kendisine Muhacirlerin ve Ensârın sevabı verilir.”

ENBİYA SÛRESİ

Enbiya Sûresi Mekki'dir, yüz on iki ayettir.

Peygamber ve Kitab

1- **İnsanlar için hesap vakti yaklaştı.** “إِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ-”

Geçen zamana nisbetle, insanların hesap verme vakti yaklaştı.

Veya “Şüphesiz onlar onu uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz.” (Mearic, 6-7) ve “Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla va’dinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.” (Hacc, 47) ayetlerinde nazara verildiği gibi, Allaha bakan yönüyle onların hesabı yaklaştı.

Veya böyle denilmesi “her gelecek yakındır” esasına göredir. Geride kalan ve geçmiş olan ise, artık uzaktır.

2- **Onlar ise bir gaflet içinde yüz çevirmekte-ler.** “وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ”

Ayetin devamında böyle denilmesi, hesaptan gafil bu insanlardan mura-dın kâfirler olduğunu gösterir.

3- **Rablerinden kendilerine gelen her yeni uyarıyı hep eğlenerek dinliyorlar.** “مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ”

Kendilerini gaflet ve cehalet uykusundan uyandıracak yeni bir öğüt geldiğinde, onlar bu öğüdü,

-İleri derecede gafletleri,

-Tefekkürden ve işlerin akıbetini düşünmekten yüz çevirmeleri sebebiyle alay ederek ve dalga geçerek dinliyorlar.

4- **Kalpleri hep eğlenceye.** “لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ”

Dinlerken, kalpleri eğlenceye dalmış haldedir.

5- **Ve o zalimler aralarında şu gizli fısıltıyı yaptılar:** “وَأَسْرَوْا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا”

Onlar, gizli fısıldaşmaları yaparken, zalim kimseler olduğuna bir ima vardır.

“Bu, ancak sizin gibi bir insan.” هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ^٤

Öyle anlaşıyor ki, önce kendi zihinlerinde “peygamber ancak bir melek olur” şeklinde bir esas benimsediler. Sonra da Hz. Peygamberin risalet iddiasında yalancı olduğunu buna dayandırdılar.

“Artık göz göre göre sihre mi gidip uyar-sınız?” أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ^٥

O’nun getirmiş olduğu Kur’an gibi harikaları da, yine bu yanlış esastan hareketle, “sihir” olarak değerlendirdiler.

Bunu, aralarında gizli bir görüşme şeklinde yapmaları, O’nun davasını yıkacak ve bütün insanlara fesadını gösterecek neticeleri meşveret etmek içindir.¹

4- (Peygamber) dedi: Benim رَبِّیْ یَعْلَمُ الْقَوْلَ فِی السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ^٤ “Rabbim gökte ve yerde her sözü bilir.”

Söylenen söz ister açıktan ister gizli olsun, Rabbim onu bilir. Onların gizliden fısıldaşmalarını da elbette bilir.

Ayetin bu ifadesi “(Ey Peygamber) De ki: Onu, göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir.” (Furkan, 6) ayetinden daha te’kidlidir. Bundan dolayı burada tercih edildi. Ayrıca, onların gizli konuşmalarını da bildiğini nazara vermek için bu ayette “söz” ifadesi de yer aldı.

“O, Semi’ – Alim’dir.” وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Dolayısıyla onların gizledikleri ve içlerinden geçirdikleri de Allaha gizli değildir, hepsini işitir ve bilir.

5- “Dediler: Hayır, bunlar karışık hayallerdir.” بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ^٥

“Yok, onu kendisi uydurdu.” بَلِ افْتَرَاهُ^٥

“Yok, o bir şairdir.” بَلْ هُوَ شَاعِرٌ^٥

Ayet, Kur’an hakkında onların şaşkınlıklarını nazara vermektedir. Önce

¹ Zaten gizli fesat komiteleri hep böyle yaparlar, kapalı kapılar ardında kafa kaa faya verip chl-i iman aleyhinde neler yapabileceklerini enine boyuna konuşurlar.

“sihirdir” diye iddia ettiler. Ardından “yok, karışık hayaller” dediler. Sonra “hayır, o uydurulmuş bir kelâm” dediler. Peşinden de “yok, şair sözü” iddiasında bulundular.

Önceki ayette Hz. Peygamberin durumu ve O’na gönderilen ayetler hakkında konuşmaları anlatılmıştı. Burada da Kur’anın durumu hakkında konuşmalarına yer verildi. Önce **“karışık hayaller”** dediler. Ardından **“kendi nefsinden uydurduğu iftiralar”** şeklinde ele aldılar. Burada de durmayıp Kur’anı **“şairane bir söz”** olarak gördüler. Yani, “dinleyene mana dolu gibi görülse de, aslında hakikati yoktur” dediler.

Ayette nazara verilen **“karışık hayaller, iftira ve şair sözü”** isnadlarının, onların tertibine göre değil de, sözlerinin fesadını nazara vermek için taraf-ı ilâhîden bir sıralama olması da caizdir.

Kur’an şiir olamaz. Zira o, hakikatler ve hikmetlerle doludur. Onda, şair sözlerine uygun bir şey yoktur. Bu durumda o, Allaha iftira ile söylenmiş bir söz değildir.

İftira ile söylenmiş bir söz değilse, “karışık hayaller” de olamaz. Çünkü Kur’an vaki’ye mutabık pek çok gaybî haberlere yer verir. İftira eden kimse de böyle bir özellik olmaz.

Ayrıca onlar kırk yıl kadar Hz. Peygamberi denediler, ama O’ndan bir tek yalan bile işitmediler.

Onlar, sözlerine devamla şöyle dediler:

﴿فَلْيَأْتِنَا بَيِّنَةٌ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ﴾ “(Şayet peygamberlerse), **öncekilerin gönderildiği gibi, o da bize bir mu’cize getirsin.**”

Şayet peygamberse, önceki peygamberlere verilen yed-i beyza, asa, körlerin gözünü açmak ve ölüleri diriltmek gibi bize bir mu’cize getirsin. Çünkü Peygamber olarak gönderilmek, mu’cize getirmeyi tazammun eder.

﴿مَا أَمْنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ **“Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir belde iman etmedi.”**

Onlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde ahali, istedikleri mu’cize kendilerine geldiğinde iman etmedi.

﴿أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾ **“Şimdi bunlar mı iman edecekler?”**

Şayet Sen bunlara istedikleri mu’cizeyi getirsen, bunlar mı iman edecekler? Hâlbuki bunlar, öncekilere daha taşkın kimseler.

Ayette, onların toptan helâk olmaması için talep edilen mu’cizenin gel-

mediğine bir tenbih vardır. Çünkü Hz. Peygamber talep ettikleri mu'cizeyi onlara getirse, şayet iman etmezlerse kendilerinden öncekiler gibi toptan helâk edilmeyi hak edeceklerdir.

7- **“Senden önce de, ancak kendilerine vahyettiğimiz bir kısım erkekleri (elçi olarak) gönderdik.”**

“Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun.”

Ayetin bu kısmı, biraz önce **“Ve o zalimler aralarında şu gizli fısıltıyı yaptılar: Bu, ancak sizin gibi bir insan.”** (Enbiya, 3) ayetinde nazara verilen iddialarına bir cevaptır.

Cenab-ı Hak, şüphelerinin izale olması için önceki peygamberlerin hâliyle ilgili olarak kitap ehline sormalarını onlara emretti.

Onlara sormalarını istemesi:

-Ya onları ilzam içindir. Çünkü müşrikler Hz. Peygamberin davası hakkında onlarla meşveret ediyorlar ve sözlerine güveniyorlardı.

-Veya şunu nazara vermek içindir: Kâfir bile olsalar, ekseriyetin verdiği haber ilmi gerektirir.

8- **“Biz onları yemek yemez birer ceset kılmadık.”**

“Ve onlar ölümsüz de değillerdi.”

Peygamberliği meleklerin özelliklerinden kabul edenlere göre, peygamberlerin yiyip içmemeleri ve ölmemeleri gerekirdi. Ayet, birer insan olmaları hasebiyle, böyle özelliklerin onlar için söz konusu olmadığını bildirir.

Denildi ki: Ayet, onların **“Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor ve çarşılarda geziyor?”** (Furkan, 7) sözlerine bir cevaptır.

Ayetin son kısmında **“Ve onlar ölümsüz de değillerdi.”** denilmesi, onların birer insan olarak yemek de yediklerini te'kid ve takrirdir. Çünkü yemek ile hayatını devam ettirmek, fanilik alametlerindendir. Yemeye muhtaç olanın vücudundan eksilmeler olur, bu da ölüme yol açar.

9- **“Sonra onlara verdiğimiz sözünü yerine getirdik, onları ve dilediğimiz kimseleri kurtardık.”**

Sonra o peygamberlere verdiğimiz sözünü yerine getirdik, onları ve dilediklerimizi kurtardık.

Burada **“Dilediğimiz kimseleri kurtardık”** ifadesi ile kastedilenler,
-Peygamberlere inananlardır.

-Veya geride kalmasında bir hikmet olanlardır. Mesela, ilerde kendisi veya neslinden bazıları iman edecek olanlar. Bundan dolayı Arablar toptan helâk edilmekten korunmuşlardır.

وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ “Aşırı gidenleri ise helak ettik.”

Küfürde ve isyanda aşırı gidenleri ise, helâk ettik.

10- لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ - “Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki, zikriniz ondadır.”

Hitap Kureyşedir. Kitaptan murat Kur'andır.

“Zikriniz” ifadesi,

-Şan ve şerefınız anlamına gelir. Şu ayette de buna dikkat çekilmiştir:

“Şüphesiz o, sana ve kavmine bir zikirdir.” (Zuhruf, 44)

-“Onda size öğüt vardır” manasını ifade eder.

-Veya “yüce ahlakla ilgili talep etmiş olduğunuz yâd-ı cemil ondadır” manasını da taşır.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Aklınızı kullanıp da Ona iman etmez misiniz?

Helâk Olan Ümmetler

11- **“Biz, zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik.”** وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً

“Kırıp geçirdik” ifadesi, çok büyük bir gadabın göstergesidir.

12- **“Ve onlardan sonra başka kavimler var ettik.”** وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ

Onların helakinden sonra, yerlerine başkalarını getirdik.

12- **“Onlar azabımızın şiddetini hissettikleri zaman oradan kaçmaya koyuluyorlardı.”** فَلَمَّا أَحْسُوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ

Helâk edilen o kimseler, azabımızın şiddetini gözleriyle idrak ettiklerinde, bineklerine binip sür’atle kaçmaya başlıyorlardı.

Bu ifade, “ürkmüş hayvanların kaçması gibi kaçıyorlardı” anlamına da gelebilir.

13- **“Koşup kaçmayın!”** لَا تَرْكُضُوا

Onlara böyle denilmesi bir istihza olup, lisan-ı hâl ile veya söz ile denilmiştir.

Böyle diyen melektir veya orada bulunan mü’minlerdir.

Size verilen bolluğa ve yurtlarınıza dönün.” وَأَرْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِينَكُمْ

Ne kaçuyorsunuz? Geride refah içinde bıraktığınız bir hayat vardı, oraya ve size ait olan meskenlerinize dönün!

14- **“Çünkü sorguya çekileceksiniz.”** لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ

Yarın amellerinizden sorulacaksınız.

Suale çekilmekten murat, azap görececek olmalarıdır. Çünkü suçluların sorgulanması, azabın öncülerindendir.

14- **“Onlar da dediler: Yazıklar olsun bize! Biz gerçekten zalimler idik.”** قَالُوا يَا وَيْلَتَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

Ancak onların bu itirafı azap geldiğinde gerçekleştiğinden kendilerine bir faydası olmaz.

Denildi ki Yemen beldelerinden Hadûr ahalisine bir peygamber gönderilmişti. Onlar, o peygamberi öldürdüler. Allah da kendilerine Buhtunnasr'ı musallat kıldı, o da hepsini kılıçtan geçirmek kararı verdi. Semada bir melek şöyle nida etti: “İşte, peygamberlerin kisası böyledir.” Bunu duyunca pişman oldular “yazıklar olsun bize! Biz gerçekten zalimleri idik” dediler.

15- **“Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar bu feryatları devam etti.”**

16- **“Biz göğü, yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”**

Biz gökleri ve yeri,

-Bakanların tefekkür edeceği,

-İbret alacaklar için bir ibret,

-İnsanların dünya ve ahiret işlerini tanzime bir sebep olacak şekilde harikalarla doldurduk. Dolayısıyla, insanların bunlara dikkat edip kemâl elde etmeye çalışmaları ve dünyanın müzahrafatıyla aldanmamaları gerekir. Çünkü dünya ve dünya içindeki zâhiren cazip olan şeyler süratle zevâle mahkumdur.

17- **“Şayet bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu katımızdan edinirdik.”**

Şayet bir eğlence edinmek istesek, yüksek tavanlar yapmak ve bunları yaldızlamak, döşekler sermek ve bunları süslemek gibi sizin âdetinize uygun olarak yükseltilmiş cisimler ve yere döşenmiş maddelerle değil, zâtımıza yaraşır mücerret şeylerle yapardık.

Denildi ki: Yemen lügatine göre, eğlenceden murat, çocuktur.

Denildi ki: Eğlenceden murat, zevcedir.

Bu son iki manaya göre ayet, Hristiyanlara bir cevaptır.

“Yapacak olsaydık öyle yapardık.”

18- **“Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar.”**

Bu ifade, Cenab-ı Hakkın zâtını eğlenceden tenzihtir. Yani, biz öyle yapmayız.

Hak cümlesinden olan ciddiyeti, batıl zümresinden olan eğlenceye galip kılmak bizim şanımızdandır.

Ayette şöyle bir tasvir vardır: Hak, bir mermi gibi batıla atılıyor, onun ta beynine işleyip işini bitiriyor.

“Bir de bakarsın yok olup gitmiştir.”

O zaman onun helâk olup gittiğini, canının çıktığını görürsün.

“Allah’a karşı yakıştırdığınız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size!”

Allah hakkında caiz olmayan vasıfları söylemenizden dolayı vay sizin hâlinize!

19- “Göklerde ve yerde kim varsa, hepsi O’nundur.”

Göklerde ve yerde ne varsa, yaratma ve bunlarda tasarruf yönüyle O’na aittir.

“Onun nezdinde olanlar O’na ibadetten ne çekinirler ve ne de yorulurlar.”

Bu ifadeden murat, meleklerdir. Melekler, bir hükümdarın yakın çevresinde bulunan kimseler mesabesindedir.

“Onun nezdinde olanlar” ifadesinden murat gökte ve yerde bulunmaktan yüce olan bir çeşit melâike de olabilir.

Melekler, “hayır, biz ibadet etmeyiz” demezler, büyülenmezler.

“Ve ne de yorulurlar.”

Ayetin üslûbunda, aslında ibadetlerinin ağır ve devamlı olup normal şartlarda usanmaya müsait bulunduğuna, ama onların usanmadığına bir tenbih vardır.

20- “Gece gündüz tesbih ederler, usanmazlar.”

Daima Allahu tenzih ederler, tazimde bulunurlar.

21- **“Yoksa arzdan birtakım ilâhlar edindiler de, ölüleri onlar mı diriltecekler?”**

Ayette, onların yerden ilahlar edinmesini reddetmek vardır.

“Arzdan” denilmesi tahsis için olmayıp tahkir içindir.

Onlar her ne kadar “bizim ilahlarımız ölüleri diriltecek” demeseler de, ilah olduklarını söylemek bunu da gerekli kılar. Çünkü ilah olmanın zorunluluklarından biri, imkân dairesinde olan her şeye muktedir olmaktır.

Ayette bunun nazara verilmesi, onların cehâletini ortaya koymak ve kendileriyle dalga geçmektir.

Ayette **“hüm”** (onlar) zamirinin ayrıca söylenmesi “yoksa ölüleri diriltmeyi onlar mı yapacak?” şeklinde bir hasır manası verir. Bu da, onların cehâletini ortaya koymada ayrı bir mübalağadır.

22- **“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.”**

O zaman o ilahlar arasındaki ihtilaf ve temanu (birbirine engel olma) sebebiyle, gökler ve yerin nizamı bozulurdu.

Çünkü, ikisi de aynı şeyi yapmak istese, onu yapan ilah olur, diğerini terk ederdi. Farklı şeyler yapmak isteseler, birbirlerine engel olurlardı.

“Arş’ın Rabbi olan Allah, onların nitelemelerinden münezzehtir.”

Arş, her şeyi kuşatmış olup her türlü tedbirin mahallî ve bütün mukadderatın menşeidir.

Allah, onların niteledikleri ortak edinmek, çocuk ve eş sahibi olmak gibi uluhiyete aykırı nitelemelerden münezzehtir.

23- **“O, yaptığından sual olunmaz.”**

-Azameti,

-Saltanatının kuvveti,

-Uluhiyette ve zâtî saltanatı tek olması sebebiyle yaptığından suale tâbi değildir.

“Onlar ise sorulacaklardır.”

Çünkü onlar, mâlik değil memlûktürler, mabud değil abddirler.

“Onlar” zamiri,

-O batıl ilâhlara,

-Veya onlara ibadet edenlere râcidir.

24- **“Yoksa O’ndan başka ilâhlar mı edindiler?”** أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ

Biraz önce yirmi birinci ayette, buna yakınlık bir ibare geçmişti. Tekrarlanması,

-Küfürlerinin ne büyük bir cinayet olduğunu göstermek,

-Yaptıkları işin çirkinliğini nazara vermek,

-Onları susturmak,

-Cehaletlerini ortaya koymak içindir.

-Veya akıl yönüyle onlara delil olabilecek durumun inkârından sonra, nakil yoluyla kendilerine sened olabilecek şeyi reddetmektir. Yani, bunun tekrarı ile şu manaya dikkat çekilmiştir:

“Yoksa onlar ölüleri dirilten ilâhlar buldular da, onlarda bulunan uluhiyet özellikleri sebebiyle onları ilâhlar mı edindiler? Veya ilâhî kitaplarda onları Allahla ortak kılmak için emir mi buldular ki, emre uyararak onları ilâhlar olarak kabul ettiler?”

Birinci defa “Yoksa O’ndan başka ilâhlar mı edindiler” denildikten sonra, bunun fesadına aklen delil getirilmesi, ikinci defa aynı cümlelerin tekrarından sonra ise naklen delil getirilmesi bu manayı takviye eder.

“De ki: Kesin delilinizi getirin.” قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

Ondan başka ilâhlar varsa, buna ya akıl veya nakil cihetiyle delilinizi getirin. Çünkü, delili olmayan bir görüşü söylemek muteber değildir. Hâlbuki böyle bir görüşün batıl olduğu hususunda akıl ve nakil delilleri tam bir muatabakat hâlinde.

“İşte bu, benimle olanların zikri ve benden öncekilerin zikridir.” هَذَا ذِكْرٌ مِنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مِنْ قَبْلِي

Allahın tek olduğu, hem bana gelende, hem de daha önce inen semavî kitaplarda bildirilmiştir. Onlara bakın, onlarda ancak tevhidin emredildiğini ve şirkten de nehiyde bulunulduğunu bulacaksınız.

Tevhidin sahih olması Peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesine bağlı olmadığından, bu konuda naklen delil getirmek sahih olur. (Yani, devir lazım gelmez.)

“İşte bu, benimle olanların zikri ve benden öncekilerin zikridir.” ifadesinde kastedilenler Hz. Peygamberin ümmeti ve geçmiş ümmetlerdir.

Zikrin onlara izafeti, onlara öğüt olarak gelmesindendir.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ “Hayır, onların çoğu gerçeği bilmezler.”

Onların çoğu hak ile batılı birbirinden ayırt edemezler.

فَهُمْ مُعْرِضُونَ “Onun için bunlar yüz çeviren kimselerdir.”

Onlar, hakkı bilmedikleri için, tevhidden ve Hz. Peygambere tâbi olmaktan yüz çeviren kimselerdir.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ -25
“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahyetmiş olmayalım: Gerçek şu ki benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibadet edin.”

Ayet, tahsisden sonra tamimdir. Çünkü “bu, benden öncekilerin zikri” ifadesinde “bu” ifadesiyle onların ellerinde mevcut olan üç kitaba işaret edilmiştir. Bu ayette ise, tevhid davasının bütün peygamberlerin ortak davası olduğuna dikkat çekilmiştir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا -26
“Böyle iken dediler ki: Rahmân çocuk edindi.”

Ayet, “melekler Allahın kızlarıdır” diyen Huzaa kabilesi hakkında indi.

سُبْحَانَهُ “Allah bundan münezzehtir.”

Bu ifade, Allahı çocuk edinmekten tenzihtir:

بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ “Doğrusu onlar ikrama mazhar kullardır.”

Onlar yaratılmış kullardır, çocuk değildirler. İkrama mazharlardır, şerefli varlıklardır. Bu ifadede, Rahmâna çocuk nisbet edenlerin görüşlerinin batıl oluşuna bir tenbih vardır.

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ -27
“Onlar Onun (Allah'ın) sözünün önüne geçmezler.”

Edepli kölelerin âdeti olduğu üzere, melekler de kendilerine izin verilmeden konuşmazlar.

Ayette, meleklerin emir almadan konuşmadıkları nazara verilmek sure-

tiyle, Allah hakkında ileri geri konuşanların ne derece çirkin bir şey yaptığına tenbihte bulunulmuştur.

وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ “Ve sadece O’nun emriyle hareket ederler.”

28- يٰۤعِلْمَ مَا يَبَيِّنُ اٰيٰتِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “O, onların önlerindeki de, arka-
larındakini de bilir.”

Onların yaptıkları ve yapacakları Allaha gizli değildir.

Ayet, meleklerin emir almadan konuşmamalarına bir illet ve devamında gelen hükme de bir hazırlık gibidir. Çünkü onlar bunu bildikleri için kendilerini tutarlar ve hallerini kontrol ederler.

وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنْ ارْتَضٰى “Onlar, Onun hoşnud olduğu kimseden başkasına şefaate etmezler.”

O’ndan korkularından, kimin için şefaate izin vermişse ona şefaatchi olurlar.

وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُونَ “Hepsi de O’nun haşyetinden titrerler.”

Haşyet, saygıyla beraber olan korkudur. Âlimlerin Allaktan korkmaları bu türdendir.

29- وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّىْ اِلٰهٌ مِنْ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ “İçlerinden her kim “Ben, O’ndan başka bir ilâhım” derse, biz onu cehennem ile cezalandırırız.”

“İçlerinden her kim” ifadesi “meleklerden veya mahlûkattan her kim” manasını anlatır.

Ayetten murat, “Allahın çocuğu” olması iddiasının reddidir. Rububiyet iddiasında bulunan meleğe yönelik bu tehdit, aslında müşriklere yöneliktir.²

كٰذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ “Zalimleri biz işte böyle cezalandırırız.”

Allaha şirk koşarak ve rububiyet davasında bulunarak zulmedenleri, işte biz böyle cezalandırırız.

² Çünkü melek, böyle bir iddiada bulunmaz. Ama müşrikler bulunuyorlar.

Sema'nın Âyetleri

“O **أَوْ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا** 30- inkârcılar görmediler mi ki, gökler ve yer bitişik idi, biz onları ayırdık.”

“Görmediler mi?” ifadesi “bilmediler mi?” manasına gelir.

Gökler ve yerin bitişik olması, bir bütün halinde ve tek bir hakikat olmasıdır.

Bunların ayrılması, çeşitlere ayrılması ve birbirinden temyiz edilmesidir.

Veya gökler bir bütün hâlinde idi, çeşitli hareketlerle bölümlere ayrıldı, felekler meydana geldi.

Yer de bir bütün hâlinde idi, farklı keyfiyetler ve hâllerle tabakalar ve bölgeler meydana geldi.

Denildi ki: Gökler ve yer, aralarında açıklık yok bir durumda idi, aralarında mesafe meydana geldi.

Denildi ki: Gökler ve yer bitişik idi, ne gökten yağmur iniyor, ne de yerden ot bitiyordu. Biz, yağmur ve bitki ile bunları birbirinden ayırdık. Bu durumda ayetteki “**semavat**” ifadesinden murat, dünya seması olur. Bunun çoğul gelmesi, âfak itibarıyla³

Kâfirler bunu bilmeseler de, tefekkürle bunu bilme imkânına sahiptiler. Çünkü, bitişik bir şey kendiliğinden ayrılmayacağından, bunu ya doğrudan veya vasıta ile yapan bir müessire ihtiyaç vardır. Kâfirler göklerin ve yerin bu durumunu, alimlere sorarak veya kitapları mütalaa ederek de öğrenebilirler.

“**وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ**” “Her canlıyı da sudan yarattık.”

Bu ayet, “Allah, her hayvanı sudan yarattı.” (Nur, 45) ayetinde de nazara verilen bir durumu anlatır.

Her canlının sudan yaratılması,

³ Yani, her mekânın bir semâsı olduğundan, toplamı itibarıyla çoğul gelmiştir.

- O canlıda suyun çok olmasından,
- Veya suya çok ihtiyacı olması ve bizzat sudan faydalanmasındandır.
- Veya su olmadan hayat da olmaması yüzündendir.

أَفَلَا يُؤْمِنُونَ “Hâlâ iman etmezler mi?”

Ayetler bu kadar açık iken, hâlâ iman etmiyorlar mı?

31- وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ سَابِغَاتُ الْمَوَالِكِ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ “Onları sarsmasın diye arzda sabit dağlar kıldık.”

“Ve yollarını bulabilsinler diye orada geniş vadiler meydana getirdik.”

“Orada” ifadesinden murat, ya arz veya dağlardır.

Ayette “geniş” ifadesinin önce gelmesi, Allah arzı yarattığında böyle yarattığına delâlet eder.

“Yollarını bulabilsinler diye”

Bu yolların var edilmesi, insanların maslahatlarına ulaşmaları içindir.

32- وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا “Semayı da korunmuş bir tavan yaptık.”

Semayı da belli bir vakte kadar,

- Düşmekten,
- Bozulmaktan,
- Kendisine bir zarar gelmekten korunmuş bir tavan kıldık.

Veya bundan murat “semayı şihablarla cinlerin ve şeytanların kulak hırslığı yapmalarından koruduk” manası da olabilir.

وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ “Onlar ise, onun ayetlerinden yüz çeviriyorlar.”

“Onun ayetleri” ifadesinden murat, semanın ayetleridir. Sema, kendiindeki hâllerle Saniin varlığına ve birliğine, kudretinin kemâline ve hikmetinin sonsuzluğuna delâlet eder. Tabiat ve Astronomi ilimleri, bu ayetlerin bir kısmını hissetmiş, bir kısmını da araştırmaya devam etmektedir.

Onlar ise, semanın bu ayetleri üzerinde düşünmeyip yüz çevirmektedirler.

33- “Gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur.”

Bir önceki ayette “semanın ayetleri” nazara verilmişti. Burada ise, o ayetlerden bazıı beyan edildi.

كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ “Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedirler.”

Yüzten kimsenin sür’atle suda gitmesi gibi, bunların her biri de belli bir yörüngede yüzerler. Güneş ve ay akıl sahibi olmadıkları halde, akıllılar için kullanılan sığa ile bunların yüzmelerinin anlatılması, su üzerinde yüzmeye filinin akıllılara ait bir fiil olmasındandır.

34- وَمَا جَعَلْنَا لِشَيْءٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ “Senden önce hiçbir insana ölümsüzlük vermedik.”

أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ “Şimdi Sen ölürsen onlar ebedi mi kalacak?”

Onlar “O bir şairdir; onun zamanın felaketlerine uğramasını (ölmesini) bekliyoruz” (Tur, 30) demişlerdi, bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Soru şeklinde “Sen ölürsen onlar ebedi mi kalacak?” denilmesi, onların ebedi kalmayacaklarını ifade etmek içindir.

35- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Her nefis ölümü tadacaktır.”

Her ruh, cesetten ayrılmanın acısını tadacaktır.

Bu ifade, onların kendilerini ölümsüz zannetmelerine karşı bir delildir.

وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً “Sizi bir imtihan olarak şerle ve hayırla deneneriz.”

Size imtihan muamelesi yapacağız, belalarla ve nimetlerle deneyeceğiz.

وَالَّذِينَ تَرْجَعُونَ “Ve bize döndürüleceksiniz.”

Biz de, sizde bulunan sabır ve şükür gibi hâllerinizin karşılığını vereceğiz.

Ayette, bu hayattan maksadın,

-İmtihan edilmek,

-Sevap ve cezaya maruz kalmak olduğuna bir ima vardır.

36- وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْكُمْ لَیَسْتَحْذِرُونَ لِمَا آتٰهُمْ بِهِمْ مِنْهُمُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْغَيْبِ وَأَخَذُوا بِالْحَقِّ ۚ وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْكُمْ لَیَسْتَحْذِرُونَ لِمَا آتٰهُمْ بِهِمْ مِنْهُمُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْغَيْبِ وَأَخَذُوا بِالْحَقِّ ۚ وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْكُمْ لَیَسْتَحْذِرُونَ لِمَا آتٰهُمْ بِهِمْ مِنْهُمُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْغَيْبِ وَأَخَذُوا بِالْحَقِّ ۚ

“O inkâreılar seni gördükleri zaman, seni alaya alıyorlar.”

هَٰذَا الَّذِیْ یَذْکُرُ إِلَٰهَکُمْ “Ve İlâhlarınızı anıp duran bu mudur?”

Şöyle diyerek dalga geçiyorlar: “Bu mu sizin ilâhlarınızı diline dolayan?”

Ayette **“ilâhlarınızı anıp duran”** şeklinde mutlak söylenmesi, hâlin delâleti sebebiyledir. Çünkü düşmanın anmasının kötü bir şekilde olacağı açıktır.

هَٰلَبُکِیْ ۚ وَهُمْ بِذِکْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ کَافِرُونَ “Hâlbuki onlar Rahmân’ın zikrini inkâr eden kimselerdir.”

Böyle olunca, alay edilmeye çok daha layıktırlar demektir.

“Rahmânın zikrini inkâr” ifadesinden murat,

-Tevhidi inkarlarıdır.

-Veya kendilerine bir rahmet olarak peygamberler göndermesini ve kitaplar indirmesini, böylece onları irşad etmesini inkarlarıdır.

-Veya Kur’anı inkâr etmeleridir.

هَٰمْ “Hüm” (onlar) zamirinin ayette tekrar edilmesi, te’kid ve tahsis içindir. Yani, “Rahmânın zikrini inkâr edenler ise, ancak onlardır.”

37- خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ “İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.”

Ayet, insanın aşırı aceleci olmasını ve sebatının azlığını nazara verir. Aceleci olmak insanın tabiatında vardır. İnsanın aceleci olmasının görüntülerinden biri, aceleyle küfre girmesi ve küfür yolunda giden kimselere yapılan tehditlerin hemen gerçekleşmesini istemektir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Nadr Bin Harisin “haydi azap hemen gelsin” demesi üzerine bu ayet nazil oldu.

سَابِرِکُمْ ۖ فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ “Yakında size ayetlerimi göstereceğim, öyleyse acele etmeyin.”

Ben sizlere dünyada Bedir gibi vak’alarla, ahirette de cehennem azabıyla ceza ayetlerimi göstereceğim.

İnsan, fitraten aceleci olmakla beraber “acele etmeyin” denilmesi, nefsin isteklerine karşı durabilmeleri içindir.

38- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Ve doğru sözlü iseniz bu vaad ne zamandır?” derler.”

Vaatten murat,

-Azap vaadi

-Veya kıyamettir.

Bu sözü, Hz. Peygamber ve ashabına söylediler.

39- لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ - “Bu kâfirler ateşi yüzlerinden ve sırtlarından men edemeyecekleri ve yardım da göremeyecekleri zamanı bir bilseler!”

Yani, “bu vaat ne zaman?” sözleriyle acele edip istedikleri azabın ne olduğunu bilseler, istemekte acele etmezlerdi. Çünkü azap geldiğinde ateş her taraftan onları kuşatacak, bu ateşi ne kendileri def edebilecek, ne de bunu men edecek yardımcıları olacak!

40- بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ “Doğrusu o, onlara ansızın gelip kendilerini şaşkına çevirecektir.”

Ansızın onlara gelecek olan,

-Vaat edilen azap,

-Ateş,

-Veya kıyamet olabilir.

“Artık ne geri çevirmeye güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecektir.”

Ayetle, dünyada onlara mühlet verildiğini hatırlatmak vardır.

41- وَلَقَدْ اسْتَهْزَأُ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “Andolsun ki, senden önce nice peygamberle alay edildi de onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi.”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayet, peygamberlerle dalga geçenlerin cezaya maruz kalmaları gibi, Hz. Peygamberle dalga geçenlerin de benzeri akıbete maruz kalacaklarını vaat eder.

42- قُلْ “De ki:”

Ey Peygamber! O istihza edenlere deki:

“Gece ve gündüz sizi Rahmân’dan kim koruyabilir?”

Şayet o Rahmân size ceza vermek isterse, sizi O’nun cezalandırmasından kim koruyabilir?

Ayette Allahu Teâlânın “Rahmân” ünvanıyla ifade edilmesinde, O’nun her şeyi kuşatan rahmetinden başka bir şeyin onları kurtaramayacağına bir tenbih vardır.

بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ “Doğrusu onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirmektedirler.”

Onlar ise, bırakın O’nun cezalandırmasından korkmayı, O’nu hatırlarına bile getirmiyorlar. Böyle olunca kendilerini koruyacak Zatı bilmiyorlar, Ona “bizi koru” şeklinde dua edemiyorlar.

43- أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا “Yoksa onlar için kendilerini bize karşı savunacak ilahlar mı var?”

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ “Onlar kendilerine bile yardım edemezler.”
وَلَا هُمْ مِنَّا يَصْحَبُونَ “Katımızdan da dostluk görmezler.”

Ayet, onların inancını iptal eder.

Yani, tapmış oldukları bâtıl mabutlar kendilerine bile yardım edemezler, Allaktan bir himaye ve yardım da görmezler. Böyle olunca başkalarına nasıl yardım edebilsinler?

44- بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ “Doğrusu biz şunları da atalarını da faydalandırdık, öyle ki uzun süre yaşadılar.”

Ayet, aslında onlar helâk edilebilecek iken niçin hayatlarının devam ettirildiğini açıklıyor. Bu da,

-İstidraç,

-Ve kendileri için takdir edilmiş ömür ile fayda görmeleridir.

Veya ayet, onları gaflete ve dalâlete sevkeden durumu anlatmaktadır. Yani, “Allahu Teâlâ onları dünya hayatıyla faydalandırdı, kendilerine müh-

let verdi, süre tanıdı. Böylece uzun bir ömür sürünce, hep böyle devam edecek zannettiler. Bundan dolayı ayetin devamında, bunun aldatıcı bir emel olduğuna dikkat çekildi:

“**Şimdi, arza varıp etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı?**”

Görmüyorlar mı, biz Müslümanları saldırtarak onların topraklarını noksanlaştırıyoruz.

Ayet, Allahu Teâlânın Müslümanlar eliyle yaptığı icraatı bir tasvirdir.

“**أَفَهُمُ الْعَالِيُونَ** Yoksa galip gelen onlar mı?”

Yoksa Rasûlullah'a ve mü'minlere galip gelenler onlar mı?

45- “**قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ** De ki: Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum.”

Ben ancak bana vahyedilenle sizi uyarıyorum.

“**وَلَا يَسْمَعُ الضُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ** Ama sağırlar uyarıldıkları zaman çağırışı işitmezler.”

Onlara “sağır” denilmesi, duymazdan gelmeleri ve duyduklarından fayda görmemeleri yüzündendir.

“Uyarıldıkları zaman işitmezler” denilmesi

-Ya kelamın onları uyarmakla alâkalı olmasındandır.

-Veya onların duymazdan gelmelerini daha etkili anlatmak içindir.⁴

46- “**وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ** Andolsun, onlara Rabbinin azabından hafif bir esinti dokunsa, muhakkak şöyle diyeceklerdir:”

Ayette, çok belâğ bir anlatım vardır.

-Azabın çarpması yerine “dokunmasından” söz edilmesi,

-“Nefha” kelimesiyle azabın azlığına işarette bulunulması. Çünkü bu kelimenin aslı, bir şeyin kokusunun esmesidir. “Nefhatün” şeklinde gelmesi ise “bir defa azıcık bir azap esintisi gelse” manasına işaret eder.⁵

⁴ Yani, başka şeyleri rahatça duyarlarken işlerine gelmeyenleri duymuyorlar, duymazdan geliyorlar.

⁵ Yani, bu kadar az bir azap bile onları feryat ettirmeye yetecektir. Ayette, azıcık

يَا وَيْلَتَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ “Vay halimize! Gerçekten biz zalim kimselerdik.”

O zaman “vay başımıza gelenlere” diye feryad ederler ve kendileri zâlim kimseler olduğundan bu cezayı hak ettiklerini söylerler.

47- وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ “Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız.”

Amel defterlerinin âdil bir şekilde tartılması için adalet terazileri kurarız.

Adalet terazilerinin konulmasından murat, bunun bir temsil olup yapılan amellere göre adaletle hesap görülmesi ve karşılık verilmesi olduğu da söylendi.⁶

هِيَ تَنْظِلُكُمْ فِيهَا فَمَا تَكْفُونَ “Hiç kimse bir haksızlığa uğratılmaz.”

وَأَنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا “Yapılan amel bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu tartıya koyarız.”

Yapılan iyi amel veya zulüm, hardal tanesi kadar da olsa, onu getirir, terazisine koyarız.

وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ “Hesap görenler olarak biz yeteriz.”

Çünkü bizim ilmimiz ve adaletimizin fevkinde bir ilim ve adalet yoktur.

48- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ “Andolsun ki, Musa ve Harun’a müttakiler için bir ziya ve bir zikir olan Furkanı verdik.”

Yani, Musa ve Haruna Kitabı verdik. O Kitap:

Furkandır, hak ile batılı ayırt eder.

Ziyadır, hayret ve cehalet karanlıklarında olanları aydınlatır.

Zikirdir, takva sahipleri ondan öğüt alır.

Veya onda muhtaç oldukları hükümler zikredilmiştir.

Denildi ki: Furkandan murat, onlara yapılan yardımdır.

Veya denizin yarılmasıdır.

azabın dehşetli etkisi nazara verilerek, azabın tamamının ne kadar dayanılmaz olduğu gösterilmektedir.

⁶ Bu yorumu göre, ortaya mutlaka teraziler konulması gerekmez.

49- **الَّذِينَ يَحْسُرُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ** “Onlar görmedikleri halde Rablerinden korkarlar.”

O takva sahipleri Rablerini görmedikleri halde veya başkalarının kendilerini görmedikleri yerlerde Rablerinden korkarlar.

وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ “Kıyametten de korkanlar işte onlardır.”

Ayetin bu ifadesinde,

-Hem etkili bir anlatım,

-Hem de böyle olmayanlara bir tariz vardır.

50- **وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ** “İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir zikir-
dir.”

“Mübarek zikirden” murat Kur’andır. Kur’anın mübarek olması, hayrının çok olmasını anlatır.

أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ “Şimdi siz bunu inkâr mı ediyorsunuz?”

Buradaki soru, kınamak içindir.⁷

⁷ Yani, siz onu inkâr ediyorsunuz, ama o inkâr edilecek bir kitap değildir. Nasıl olur da inkâr edersiniz?

Put Kıran Peygamber

51- **“Andolsun ki biz daha önce İbrahim’e rüşdünü vermiştik.”**

Hız. İbrahime verilen rüşdden maksat, salah cihetlerine sevk edilmesidir.

Rüşdün Hız. İbrahime nisbet edilmesi, özel bir hidayet olduğuna işaret eder.

“Daha önceden” verilmesi, “Hız. Musa ve Hız. Harundan, veya Hız. Muhammedden önce” demektir. (Aleyhimüsselam)

Veya bu rüşdün nübüvvetten veya bülüğdan önce verilmesini anlatır.

“Ve biz onu biliyorduk.”

Biz O’nun, kendisine verdiklerimize ehil olduğunu biliyorduk.

Veya O’nun güzel vasıfları ve değerli hasletleri kendinde toplayan biri olduğunu biliyorduk.

Ayetin anlatımında,

-Cenab-ı Hakkın fiilinin irade ve hikmetle olduğuna,

-Ve O’nun cüzî şeyleri de bildiğine bir işaret vardır.

52- **“Hani O babasına ve kavmine, “Nedir bu tapınıp durduğunuz heykeller?” demişti.”**

Hız. İbrahim’in bu sözü, heykellerin durumunu tahkirdir ve onlara saygı gösterilmesini kınamadır. Çünkü heykel bir surettir, ne ruhu vardır, ne de bir fayda veya bir zarar verir.

53- **“Onlar da, “Biz atalarımızı bunlara tapar bulduk” dediler.”**

Atalarımızı bunlara ibadet ediyor gördük, biz de onları taklid ettik.

Sualde, bu heykellere ibadeti neyin iktiza ettiği ve onları buna sevkedenin ne olduğu zımnî olarak sorulduğundan, bu şekilde cevap verdiler.⁸

⁸ Yani “nedir bu tapınıp durduğunuz heykeller?” ifadesi “neden bu heykellere tapıyorsunuz?” manasını da ihtiva etmektedir.

54- **İbrahim dedi: Andolsun ki siz de, atalarınız da apaçık bir dalalet içindesiniz.”**

Hem siz, hem de onlar yoldan çıkmışsınız. Bunun böyle olduğu akli başında herkese malumdur. Çünkü onlar da siz de bir delile dayanmıyorsunuz. Taklid ise, olsa olsa ancak kısmen hak üzere olduğunu bilme durumunda caiz olur.

55- **“Onlar dediler: Sen bize gerçeği mi getirdin (Sen ciddi mi söylüyorsun?).”**

“Yoksa şaka mı ediyorsun?”

Sanki Hz. İbrahim'in kendilerini dalalette görmesini akıldan uzak gördüler, şaka yollu böyle söylediğini zannettiler. Bundan dolayı da “ciddi mi söylüyorsun, yoksa dalga mı geçiyorsun?” dediler.

Hz. İbrahim, iddiasına delil getirerek dalga geçmediğini onlara gösterdi.

56- **“Dedi: Hayır, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki onları O yaratmıştır.”**

Ayette “onları” ifadesiyle kastedilen

-Gökler ve yer,

-Veya heykeller olabilir. Zamir’in “heykellere” raci kılınması, onların dalaletini gösterme ve aleyhlerinde delil getirmekte çok daha etkilidir.

“Ve ben de buna şahidlik edenlerdenim.”

Ben de zikrolunan tevhid konusunda işi bilen, delillerini getiren biriyim. Çünkü şahid, bir şeyi tahkik eden, araştıran kimsedir.

57- **“Ve Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım.”**

Allaha yemin ederim ki, siz o putların yanından ayrılp bayramınıza gittiğinizde putlarınıza bir oyun oynayacağım.

Hz. İbrahim, muhtemelen hunu gizlice söyledi. Bunu yeminle ve “tuzak” anlamında “keyd” kelimesiyle ifade etmesi, işin zorluğundan ve bunu yapabilmenin bir çeşit hileyi gerektirmesindendir.

58- **“Derken o, bunları**

parça parça etti. Ola ki ona dönerler diye onların büyüğüne dokunmadı.”

Diğer heykelleri parça parça yaptı, onu ise bıraktı. Baltayı da onun boyuna astı.

“Ola ki ona dönerler” ifadesindeki **“o”** zamirinden murat,

1-Hz. İbrahimin kendisi,

2-Büyük heykel,

3-Allabu Teâlâ olabilir.

1-Hz. İbrahim zann-ı galiple, bu işin failini bilmek için kendisine müracaat edeceklerini biliyordu. Çünkü bu konuda tek idi ve onların putlarına düşman olduğu bilinmekteydi. **“Sen mi yaptın?”** diye sorduklarında **“belki onu şu büyükleri yapmıştır...”** diyerek onları ilzam etmek istedi.

2-Veya büyük heykele varıp, ondan bu heykelleri kıranı sorarlar diye düşündü. Çünkü mabud olmak, her türlü problemin çözümünde kendisine müracaatı gerektirir. Bunu yapmaları durumunda da Hz. İbrahim onları ilzam edecektir.

3-Taptıkları batıl mabutların acizliklerini görürler de hak mabut olan Allaha dönerler diye düşündü.

59- **قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِلَهِتِنَا “Onlar dediler: Bunu ilahlarımıza kim yaptı!”**

إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ “Muhakkak o zalimlerdendir.”

Döndüklerinde böyle dediler:

“İlahlarımıza bunu yapan, gerçekten zalimlerdendir.”

Bunu yapanı **“zalim”** olarak nitelemeleri şu cihetlerden olabilir:

-Kendilerince hürmete şayan ilahlara böyle bir şey yapmaya cüret etmekle zâlimdir.

-Onları parça parça etmekle zulmetmiştir.

-Kendisini helâke maruz kılmakla kendine zulmetmiştir.

60- **قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ “İbrahim denen bir gencin, onları diline doladığını duymuştuk” dediler.”**

61- **قَالُوا فَاتُّوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ “Dediler: O halde onu insanların gözleri önüne getirin, ola ki şahadet ederler.”**

“Ola ki şahadet ederler” cümlesi

-Onun yaptığına,

-Onun daha önceden putlar aleyhinde konuştuğuna,

-Bizim onu cezalandırmamıza şahit olurlar, manalarına gelebilir.

62- قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْئَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ “Dediler: Ey İbrahim! Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?”

63- قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا “İbrahim dedi: Belki onu şu büyükleri yapmıştır!”

فَسَتَلَوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ “Konuşabiliyorlarsa onlara sorun.”

Hz. İbrahim “Belki şu büyükleri yapmıştır” ifadesini gerçek anlamda söylemedi. Onların ona olan aşırı saygısına öfkesinden böyle dedi.

Veya tariz üslûbuyla onlarla dalga geçmek ve susturmak için böyle söyledi. Güzel hattı olmayan birisi, zarif bir hatla yazdığı yazıyı görüp “bunu sen mi yazdın?” diye sorsa, “yok sen yazdın!” diye cevap vermen gibi...⁹

Veya bu heykelleri ilah kabul eden muhataplarının inancının bunun cezasını gerekli kıldığını hikâye eder.

Hz. İbrahim’in “belki şu büyükleri yapmıştır” ifadesi, sözünün devamında gelen “konuşabiliyorlarsa” ifadesine bağlı da olabilir.¹⁰

Hz. Peygamber, “Hz. İbrahim’in üç yalanı vardır” buyurur. Bunlar aslında yalan olmayıp tevriyeli ifadelerdir. Fakat şeklen yalana benzediğinden, hadiste böyle denilmiştir.

64- فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا “Bunun üzerine kendilerine dönüp şöyle dediler:”

Kendilerine döndüler, akıllarına müracaat ettiler.

إِنْكُمْ أَنْتُمْ الظَّالِمُونَ “Doğrusu asıl sizler zalimlersiniz.”

⁹ Yani, bu durumda “yok, sen yazdın!” ifadesi “elbette sen yazmadın” manasına geldiği gibi, Hz. İbrahim’in bu ifadesi de “elbette o cansız heykel bunu yapacak değil” manası taşır.

¹⁰ Yani, bu heykeller konuşabiliyorsa, büyükleri de böyle bir şey yapmıştır. Ama konuşamadıklarına göre, bunların hepsi aciz, cansız varlıklardır, ilah olmaya asla liyakatleri yoktur.

Evvvelinde, putlarını kıranı zalim olarak nitelemişlerdi. Ama akıllarını başlarına alınca asıl zalimlerin kendileri olduğunu gördüler.

Kendilerini “zalim” olarak nitelemeleri,

-Böyle bir sual sormakla,

-Veya konuşmayan, zarar ve fayda vermeyen putlara tapmakla zâlimler olduklarını görmelerindendir.

65- **“Sonra yine eski kafalarına döndüler:”** ثُمَّ نَكِسُوا عَلَىٰ رُؤُسِهِمْ

Akıllarına müracaatla istikameti bulduktan sonra, tekrar mücadeleye döndüler. Ayette tekrar batıla dönüşleri, bir şeyin altının en üstüne gelmesi üslûbuyla anlatıldı.

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنطِقُونَ **“Andolsun ki bunların konuşmayacağını sen de bilirsin.”**

Dediler ki: Bunların konuşmadığını Sen de bilirsin. Niye onlara sormamızı istiyorsun?

66- **“Dedi: O halde, Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olanlara mı tapıyorsunuz?”** قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ

Putların fayda ve zarar vermeyen cansız şeyler olduğunu itiraflarından sonra, bunlara ibadet etmelerinin çok garip olduğunu söyledi. Çünkü bu özellikte olmak, ulûhiyete aykırıdır.

67- **“Size de, Allah’ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun.”** أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

أَفَلَا تَعْقِلُونَ **“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”**

Yaptığınız şeyin çirkinliğini akletmiyor musunuz?

68- **“Onlar dediler: Bir şey yapacaksanız, O’nu yakın ve ilahlarınıza yardım edin.”** قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ

Münazarada mağlup olunca kaba kuvvete yöneldiler, “Eğer ilahlarınıza yardım ederseniz, verilebilecek en dehşetli cezayı verin, cayır cayır onu yakın” dediler.

Bunu söyleyen Fars Kürtlerinden biri idi. İsmi Heyyun olan bu kişi, yerin dibine geçirilerek cezalandırılmıştır.

Veya bunu söyleyen Nemrud’dur.

69- **“Ey ateş! İbrahim’e serin ve selametli ol” dedik.”**

Ayette ilâhî kudrete musahhar olan ateş, itaatkâr bir memur olarak nazara verilmiştir.

Rivayete göre, büyük bir meydana büyük bir ateş yaktılar. Sonra Hz. İbrahimi elleri bağlı bir şekilde ateşe attılar. Hz. Cebrail, Hz. İbrahime “bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. Hz. İbrahim “Sana ihtiyacım yok” dedi. Cebrail, “öyleyse Rabbinden iste” deyince de “O’nun hâlimi bilmesi, benim istememe lüzum bırakmaz” cevabını verdi. Allahu Teâlâ, sözünün bereketiyle, ateş dolu meydana bir bahçeye çevirdi. Ateş, sadece Hz. İbrahimi bağlayan ipleri yaktı. Nemrud, saraydan duruma muttali oldu. “Ben Senin ilahına yakınlık istiyorum” dedi, dört bin sığırtı kurban etti ve Hz. İbrahime dokunmadı.

Hız. İbrahim bu olay olduğunda onaltı yaşındaydı. Ateşin hoş bir havaya dönüşmesi, inkâr edilecek bir şey değildir. Bu, sıra dışı bir durum olduğundan, Hız. İbrahim’in mu’cizelerindendir.

Denildi ki: Ateş, ateş olarak kaldı, lakin Allahu Teâlâ Hız. İbrahimden ateşin ezasını kaldırdı. “İbrahime serin ve selâmetli ol” ifadesi de bunu hissettirmektedir.

70- **“Ona bir tuzak kurmak istediler.”**

71- **“Biz de onları en çok zarar eden kimseler kıldık.”**

Biz de onları her cihetle zararda olanlardan kıldık. Çünkü Hız. İbrahime zarar verme çalışmaları kendilerinin batıl üzere, Hız. İbrahim’in ise hak üzere olduğuna katı bir delil oldu.

Bu olay Hız. İbrahim’in derecesini artırdı. Onları da en şiddetli bir azaba layık hâle getirdi.

71- **“Onu da, Lût’u da, âlemler için mübarek kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık.”**

Bu olaydan sonra Hız. İbrahim ve Hız. Lût Irak’tan Şam’a gittiler.

Şam bölgesinin mübarek oluşu, pek çok peygamberin bu bölgede gönderilmesindendir.

Bunların şeriatleri âlemde intişar etti. Şeriat ise, hem dinî, hem de dünyevî her türlü kemâlat ve hayırların esasıdır.

Denildi ki: Buranın mübarek oluşundan murat, verimli topraklara ve çeşitli nimetlere sahip olmasıdır.

Rivayete göre Hz. İbrahim Filistine yerleşti. Hz. Lût ise Mü'tefike'ye... Bu ikisi arasında bir günlük bir mesafe vardır.

72- **“Ona (İbrahim'e) İshak'ı, üstelik bir de Yakub'u ihsan ettik.”**

Hiz. Yakub, Hz. İshakın oğludur. Hz. İbrahim sadece bir evlât beklerken, Allahu Teâlâ O'na istediğinden çok daha fazlasını ikram etmiştir.

“Ve herbirini salih kimseler kıldık.”

Bu dördünün her birini salaha muvaffak kıldık, salih olmaya sevkettik. Böylece hepsi salahatta kâmil kimseler oldular.

73- **“Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık.”**

Onları, kendilerine iktida edilen önderler yaptık.

Onlar, emrimizle böyle yaptılar, insanların hidayetine vesile oldular. Sadece kâmil olmakla kalmayıp mükemmil oldular, başkalarını da kâmil olmaya sevkettiler.

“Kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik.”

Onlara hayırlı işleri yapmayı vahyettik. Ta ki diğer insanları da bunlara teşvik etsinler, böylece kemâlleri tam olsun, ilme ameli de katsınlar.

Namaz ve zekâtın, âyetin evvelinde geçen **“hayırlı işler”**e dahil olmakla beraber müstakil olarak zikredilmeleri, faziletlerine dikkat çekmek içindir. Bu tarz atıflara **“özelin genele atfı”** denilir.

“Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”

Onlar sadece bize ibadet ediyorlardı.

Peygamberler Kervanı

74- وَلَوْ طَأُّتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا “Lût’a da bir hüküm ve ilim verdik.”

Hiz. Lût’a verilen hükümden murat:

-Hikmet,

-Nübüvvet,

-Hasımlar arasında adaletle hükmetmek olabilir.

Ona verilen **ilimden murat ise**, peygamberlerin bilmesi gereken ilimden bir ilim verilmesidir.

“Ve Onu çirkin işler işleyen beldeden kurtardık.”

“Doğrusu onlar kötü, fasık bir kavimdi.”

Bahsi geçen belde Sedomdur. Buranın ahalisi, homoseksüel idi.

75- وَادْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا “Ve Onu rahmetimize aldık.”

Bundan murat, Hiz. Lûtun rahmete ehil kılınması veya İlâhi rahmetin tecelli yeri olan cennete alınmasıdır.

“Çünkü O, salihlerdendi.”

Gerçekten O, kendileri tarafımızdan özel inayete mazhar olan salihlerdendi.

76- وَنُوحًا “Nûh’u da yâd et.”

“Hani daha önce (bize) yalvarmıştı.”

Nûh, bu bahsi geçen peygamberlerden önce yaşamış, kavminin helâki için dua etmişti.

“Biz de duasına icabet ettik.”

“Kendisini ve ehlini büyük sıkıntıdan kurtardık.”

Biz Nûhun duasına icabet ettik, hem Onu hem de O'na inananları çetin bir musibet olan tufandan kurtardık.

77- وَأَنْصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيَاتِنًا “Âyetlerimizi yalanlayan kavme karşı Ona yardım ettik.”

“Şüphesiz onlar kötü bir kavimdiler.”

“Biz de hepsini suda boğduk.”

Çünkü onlar,

-Hakkı yalanlamış,

-Şerli işlere dalmışlardı. Muhtemelen hangi kavimde bu iki kötü özellik beraber olsa, Allahu Teâlâ o kavmi helâk etmektedir.

78- وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ “Davud ve Süleyman’ı da an.”

“Hani onlar ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı.”

“Hani halkın koyunları o ekine girmişti.”

Hiz. Davud ve Hiz. Süleyman ekinle alakalı bir davada hüküm veriyorlardı.

Denildi ki: Dava, salkımları sarkan üzüm bağı hakkında idi.

Bir grup insanın koyunları gece vakti başıboş bir şekilde oraya girmiş, mahsule zarar vermişti.

“Biz onların hükmüne şahittik.”

Biz, hem hüküm verenleri, hem de davacı olarak onlara gelenleri bilmekte idik.

79- فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ “(Bu meselede) hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık.”

Rivayete göre Hiz. Davud, sürünün tarla sahibine verilmesine hükmetmişti. Onbir yaşındaki oğlu Süleyman ise, “onlara acı, hükmü değiştir” dedi. Şöyle bir çözüm önerdi: Koyunlar tarla sahibine verilmeli. O, bunların sütlerinden, yavrularından, yünlerinden faydalanmalı. Tarla da sürü sahiplerine verilmeli, tarlayı eski hâline getirinceye kadar tarlayla ilgilenmeli. Daha sonra da herkes eski konumuna gelmeli.

Ebu Hanife'ye göre, bir köle cinayet işlediğinde, kölenin sahibi onu ölenin velisine verir.

İmam Şafii'ye göre, birisi başkasının kölesini çalsa, sonra da bu köle kaçsa, durum anlaşıldığında çalan kişi kölenin bedelini öder. Ama ileride köle bulunduğunda, köle sahibine verilir, çalan kişi de köle bulununcaya kadarki geçen zamanın bedelini öder, gerisini alır.

Muhtemelen Hz. Davud ve Hz. Süleyman, görüşlerini bir içtihad olarak söylediler. Birincisi, Ebu Hanifenin cinayet işleyen köle ile ilgili görüşünün bir benzeridir. İkincisi ise İmam Şafinin çalınmış köle kaçtığına çalan kimsenin köle bulununcaya kadarki kaybı ödemesi görüşüne benzer.

Bizim şeriatımızda bunun hükmü, İmam Şafii'ye göre gece verilen zararın tazmin edilmesidir. Çünkü, âdeten davarlar gece vakti zabt altında olurlar, salıverilmezler. Hz. Peygamber (asm) şu olayda bu şekilde hükmetmiştir: Bera'nın devesi bir tarlaya girip zarar verince şöyle buyurdu: "Mal sahiplerine düşen görev, mallarını gündüz korumaktır. Davar sahiplerine düşen ise, gece vakti onlara sahip çıkmaktır."

İmam-ı Azam, Hz. Peygamberin hadisinden hareketle ancak korunmuş malın tazmin edilmesi gerektiğini söyler.

وَكَلَّا أَتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا "Ve herbirine hüküm ve ilim vermiştik."

Ayet müctehidin isabet edememe durumunda ayıplanmayacağına bir delildir.

Bazıları bu ayeti her müctehidin içtihadında isabet ettiğine bir delil olarak görmüşlerse de, ayetin "Hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık" kısmı, mefhum-u muhalifiyle bu görüşü reddeder.

Bu konuda üstte gelen rivayet olmasa, "...Süleyman'a kavratmıştık" ifadesi, "Hz. Süleymanın daha çocuk iken üstün kılındığı bir meziyeti ortaya koymak içindir" denilir, böylece her iki görüşün birbirine tevafuk etmesi muhtemel olur.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ "Davud"la beraber tesbih etsinler diye, dağları ve kuşları onun emrine verdik."

Dağlar, Hz. Davudla beraber Allahı takdis ediyorlardı. Dağların bu takdisi,

-Hâl diliyle,

-Hz. Davuda temessül eden bir sesle,

-Veya Allahın onlarda kelâm yaratmasıyla olabilir.

“Bunları yapan biz idik.” وَكُنَّا فَاعِلِينَ

Bunlar her ne kadar size göre hayret verici şeyler ise de, bize bakan yönüyle bunları ve emsalini yapmak bize garip değildir.

80- “Ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik” وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لْتُحَصِّنْكُمْ مِنْ بِأْسِكُمْ

“Artık şükreden kimseler misiniz?” فَهَلْ أَنتُمْ شَاكِرُونَ

Ayet, soru şeklinde emirdir. Bu şekilde gelmesi hem mübalağa, hem şükürsüzlüklerini hatırlatmak içindir.

81- “Süleyman’ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik.” وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً

“Rüzgâr, mübarek kıldığımız yere onun emriyle eser giderdi.” تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

Cenab-ı Hakkın **“Süleyman’a da rüzgârı (musahhar kıldık).”** (Sebe, 12) buyurduğu gibi, şiddetle esen rüzgar Hz. Süleymanın iradesine göre bazan sert, bazan yumuşak esiyordu.

Hz. Süleyman, sabah erkenden uzak yerlere ayrılıyor, akşama Şama dönüyordu.

“Ve biz her şeyi hakkıyla bileniz.” وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ

Dolayısıyla rüzgârı hikmetin iktiza ettiği şekilde sevkederiz.

82- “Onun için dalgalılık yapan ve bundan başka işler de gören bazı şeytanları onun emrine verdik.” وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ

Musahhar kılınan bu şeytanlar denize dalıyor, oradan kıymetli şeyler çıkarıyorlardı.

Cenab-ı Hakkın **“Onlar, Ona bir kısım meharib (kaleler), temasîl (heykeller), havuz gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yapırlardı.”** (Sebe, 13) ayetinde nazara verdiği gibi, şehirler ve saraylar bina etmek, ilginç sanatlar ortaya koymak gibi başka işler de yapıyorlardı.

“Ve onların hepsini biz gözetiyorduk.” وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ

Biz onları Süleyman'ın emrinden çıkmaktan veya fitratları gereği ortalığı karıştırmaktan dizginliyorduk.

83- وَأَيُّوبُ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ “Eyyûb’u da hatırla, hani o Rabbine şöyle nida etmişti:”

أَتَىٰ مَسْنَىٰ الضُّرِّ “Şüphesiz ki zarar bana dokundu.”

وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin.”

Hz. Eyyûb, kendini rahmete son derece muhtaç olarak gösterdikten sonra, Rabbini de sonsuz rahmet sahibi olarak vafsetti.

İstemede güzel bir tavır örneği sergileyerek, matlubunu açık bir şekilde söylemeden böyle demekle yetindi.

Allah O’nu peygamber olarak seçmiş, ailesi ve malı çoğalmıştı. Çocuklarının üzerine bir ev yıkılıp ölmeleri, mallarının elinden çıkması ve bir de vücudunda meydana gelen hastalıkla Allah O’nu mübtelâ kıldı.

Hastalığının süresi hakkında onsekiz yıl, onüç yıl, yedi ay gibi farklı rivayetler vardır.

Hanımı Hz. Yusufun neslinden idi. Bir gün kocasına “Allaba dua et-sen de hastalığına şifa verse” dedi. Hz. Eyyûb, “ben ne kadar sağlıklı yaşadım?” diye sordu. Hanımı “seksen yıl” deyince “hastalık zamanım da sağlıklı zamanım kadar olmadan Allahtan sağlık istemekten haya ederim.” dedi.

84- فَاسْتَجَبْنَا لَهُ “Biz de onun duasına icabet ettik.”

فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضِرٍّ “Başına gelen musibeti kaldırdık.”

وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ “Ve Ona (tekrar) ehlini ve kaybettiklerinin bir mislini verdik.”

Allah, vefat eden çocuklarının iki katını verdi.

رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ “Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir öğüt olmak üzere.”

Bu anlatılan durum, Hz. Eyyûb için bir ilâhî rahmet tecellisi idi. Allaha kul olan kimseler için ise bir öğüttür. Ta ki onlar da O’nun gibi sabretsinler, O’nun mükâfatlandırılması gibi mükâfatlandırılınsınlar.

Veya bu durum, bize abd olanlara bir rahmetimiz ve yâd edişimizdir.

Çünkü biz onları lütufla hatırlarız, unutmayız.

85- **وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ** “İsmail, İdris ve Zülkifl’i de hatırla.”

Zülkifl’den murat, Hz. İlyas’dır. Hz. Yuşa veya Hz. Zekeriya olduğu da söylenir. Hz. Zekeriya Allah tarafından büyük bir yakınlığa mazhardı. Veya ümmetini tekeffül ettiği için böyle denildi. Veya kendi zamanındaki peygamberlerin iki katı amel ve sevabı olduğundan “Zülkifl” denildi.

Kifl kelimesi; nasîb, kefâlet ve bir şeyin iki katı manalarına gelir.

كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ “Onların hepsi sabredenlerdendi.”

Bütün bu bahsi geçen peygamberler ağır mükellefiyetlere ve çetin musibetlere sabreden kimselerdi.

86- **وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا** “Ve onları rahmetimize aldık.”

Bundan murat,

-Kendilerine nübüvvet verilmesi,

-Veya ahiret nimetidir.

إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ “Onlar gerçekten salihlerdendi.”

Peygamber oldukları için salâhatta kâmil kimselerdi. Çünkü onların salâhatı, fesat bulanıklıklarından korunmuştu.

87- **وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا** “Zünnun’u da an, hani O, öfkelenerek gitmişti.”

Zünnun, Hz. Yunus Bin Metta’dır, “balık sahibi” anlamındadır.

Hz. Yunus, kavmini uzun süre hakka davet etmesine rağmen onların şiddetli muhalefetinden ve batılda ısrarlarından usanmış, onlara kızarak yola çıkmıştı. Hâlbuki oradan ayrılması için kendisine taraf-ı İlâhiden bir emir verilmemişti. Hz. Yunus onlara azabı vaat etmişti. Ancak onların tevbesi sebebiyle azap gelmemişti. Ama o, onların bu hâlini bilmediğinden, onlara vaadinde yalancı çıktığını sanarak öfkeyle ayrılmıştı.

فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ “Bizim kendisini hiç sıkıştırmayacağımızı sanmıyordu.”

Kendisini sıkıştırmayacağımızı veya kendisince ccza veremeyeceğimizi zannetti.

Bu **zan**, Hz. Yunusa arız olan şeytanî bir vesvese olabilir. Bunun “**zan**” şeklinde ifade edilmesi mübalağa içindir.

فَتَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ “Derken karanlıklar içinde şöyle nida etti:”

Yoğun, şiddetli karanlıkta şöyle nida etti:

Zulümattan murat

-Balığın karnı,

-Deniz,

-Ve gece olabilir.

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ “Senden başka ilâh yoktur.”

سُبْحَانَكَ “Sen Sübhansın (münezzehsin).”

Bir şeyin Seni acze düşürmesinden Seni tenzih ederim.

إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ “Ben gerçekten zalimlerden oldum.”

Ben, emrin gelmeden hicret etmekle nefesine zulmedenlerden oldum.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Hangi dertli kimse bu dua ile dua etse, kendisine icabet edilir.”

88- فَاسْتَجَبْنَا لَهُ “Biz de Ona icabet ettik.”

Hiz. Yunus, balığın karnında dört saat kaldıktan sonra, balık onu sahil-
le attı.

Denildi ki: Hiz. Yunus, balığın karnında üç gün kaldı.

وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ “Ve kendisini üzüntüden kurtardık.”

Ayette nazara verilen **Hiz. Yunusun üzüntüsü**,

-Balık tarafından yutulmak,

-Veya izinsiz ayrılmasıyla işlediği hata olabilir.

وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ “İşte biz mü’minleri böyle kurtarıyoruz.”

İhlasla dua ettiklerinde mü’minleri de üzüntülerden işte böyle kurtarıyoruz.

89- وَرَكَعًا إِذْ نَادَى رَبَّهُ “Zekeriya’yı da an, hani Rabbine şöyle nida etmişti:”

رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا “Ya Rabbi! Beni tek başıma bırakma.”

Bana varis olacak bir çocuk olmadan, beni tek başıma bırakma.

وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ “Sen varislerin en hayırlısısın.”

Şayet bana varis olacak bir evlat vermezsen bunu da dert etmem. Çünkü Sen varis olanların en hayırlısısın.

90- فَاسْتَجَبْنَا لَهُ “Biz de Ona icabet ettik.”

وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى “Ve kendisine Yahya’yı ihsan ettik.”

وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ “Ve eşini (doğum yapmaya) elverişli hale getirdik.”

İlanımı kısır iken, çocuğu olmaya uygun hâle getirdik.

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ “Doğrusu onlar hayırlı işlerde yarışıyorlardı.”

“Onlar” zamiri, burada zikrolunan bütün peygamberlere racidir.

وَيَدْعُونََنَا رَغَبًا وَرَهَبًا “Umarak ve korkarak bize yalvarıyorlardı.”

Bunlar sevap kazanmayı arzular, dualarının ve ibadetlerinin kabul edilmesini umar, Allahın cezalandırmasından ve günahattan ise korkar bir şekilde bize dua ederlerdi.

وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ “Ve bize karşı derin saygı duyuyorlardı.”

Yani, onlar taraf-ı ilâhîden nail olduklarına işte bu özellikleriyle nail oldular.

91- وَالَّتِي أَحْصَتْ فَرْجَهَا “İrzini korumuş olan kadını da hatırla.”

İrzini hem helâlden hem de haramdan korumuş olan Meryemi de an.

“Ona ruhumuzdan üfledik.”

Biz O’nun içinde İsa’ya hayat verdik, sadece emrimizle veya Cebrail vasıtasıyla ruhumuzu üfledik.

وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ “Onu ve oğlunu, âlemlere bir ayet kıldık.”

Onların kıssasını veya hallerini âlemlere bir ibret kıldık. Çünkü kim onların hâline dikkat etse, Allahu Teâlânın kudretinin kemâlini idrak eder.

92- إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً “Şüphesiz bu, tek ümmet (din) olarak sizin ümmetiniz (dininiz)dir.”

Tevhid ve İslâm yolu sizin de üzerinde olmanız gereken yolunuzdur. Siz de o hâl üzere olun. Bu, peygamberler arasında ihtilaf olmayan tek yoldur. Tâbi olma noktasında bu yola denk başka bir yol yoktur.

وَأَنَا رَبُّكُمْ **“Ben de Rabbinizim.”**

Sizin için Benden başka ilah yoktur.

فَاعْبُدُونِ **“O halde bana ibadet edin.”**

Öyleyse sadece bana ibadet edin, başkasına tapmayın.

93- وَتَقَطُّوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ **“Ama (din konusunda) aralarında bölüklere ayrıldılar.”**

Ama onlar dinde tefrika çıkardılar, kendi çirkin filleriyle onu parça parça yaptılar.

Cenab-ı Hak, bu ayetten önce hitap sığasıyla anlatırken, böyle yapanları kınamak için gayp sığasına intikal etti.¹¹

كُلُّ إِلَهِنَا رَاجِعُونَ **“Hepsi bize döneceklerdir.”**

Bu, hizip hâline gelen fırkaların her biri bize dönecekler, biz de yaptıklarının karşılığını vereceğiz.

¹¹ Bu ayetten önce, doğrudan kendilerine hitap edilmekteydi. Ama ihtilafa düşmekle manen de düştüklerine bir işaret olmak üzere, kendilerinden üçüncü şahıslar olarak bahsedilmeye başlandı.

Rahmet Peygamberi

94- **“فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ”** “Artık her kim mü'min olarak salih amellerden işlerse, çalışması inkâr edilmeyecektir.”

“Çalışması inkâr edilmeyecektir” ifadesinde istiare vardır, “Sevabı men edilmez” demektir.

Benzeri bir şekilde “şükür” kelimesi Allaha nisbet edildiğinde “vermek” manasını ifade eder.

95- **“وَأَنَا لَهُ كَاتِبُونَ”** “Biz şüphesiz onu yazmaktayız.”

Biz, onun çalışmasını amel defterinde kaydederiz, hiçbir cihetle o amel zayi olmaz.

96- **“وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ”** “Helâk ettiğimiz bir belde halkı artık dönmezler.”

Helakine hükmettiğimiz bir belde halkı için artık şöyle bir hâl imkânsız olur, kendilerinden tasavvur edilemez: Onlar tevbeye dönmezler.

Veya şöyle mana verilebilir: Helak ettiğimiz bir belde halkının, yaptıklarının cezasını çekmek üzere bize dönmemeleri söz konusu olamaz, tasavvur edilemez.

Veya şu mana verilebilir: Helâk ettiğimiz bir belde halkına, artık tekrar dünya hayatına dönmek haram olur.

97- **“حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ”** “Nihayet Ye’cûc ve Me’cûcün önü açıldığı zaman.”

Yani, hakka dönmekten kaçınmaları veya bizim onları helak ettiğimiz, kıyamet saatine ve kıyametin emareleri ortaya çıkıncaya kadar devam eder.

98- **“وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ”** “Onlar her tepeden akın edip çıkarlar.”

Ye’cûc ve Me’cûc, kendilerini engelleyen sed açıldığında her tepeden kurtlar gibi akın ederler.

99- **“وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ”** “Ve gerçek vaad yaklaştı.”

Yani, kıyamet yaklaştı.

“İşte o zaman kâfir olanların gözleri dehşetle açılır.”

“Eyvah bizlere!”

“Gerçekten biz bundan gaflet içindeydik.”

Biz bundan gaflet içinde idik, onun hak olduğunu bilmiyorduk.

“Doğrusu biz zalim kimselerdik.”

Tefekkür etmeyerek ve uyarıcılara önem vermeyerek nefislerimize zulmettik.

98- “Gerçekten siz ve İnküm وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ” Allah’dan başka ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz!”

Allahtan başka ibadet edilenler,

-Putları,

-İblis ve avanelerini de içine alır. Çünkü, bunlara itaat, onlara ibadet hükmündedir.

Sebeb-i Nüzûl

Bu konuda şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber bu ayeti müşriklere okuyunca İbnu Za’beri Hz. Peygambere dedi: “Ka’benin Rabbine yemin ederim, bu defa münazarada işini bitirdim. Yahudiler Hz. Üzeyr’e, Hristiyanlar Hz. İsaye ve Melik oğulları da meleklerle ibadet etmiyorlar mı?”

Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Onlar, bunlara değil, kendilerine böyle yapmayı emreden şeytanlara tapıyorlar.”

Bu olay üzerine “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır.” (Enbiya, 101) ayeti indi.

Bir başka rivayette İbnu Za’beri şunu da sorar: “Bu, bizim ilahlarımızı has bir şey mi, yoksa Allah dışında ibadet edilenlerin hepsini içine alıyor mu?” Hz. Peygamber “Allah dışında ibadet edilenlerin hepsi dâhil” buyurdu.

“Sizler oraya gireceksiniz.”

99- لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَٰهًا مَا وَرَدُوهَا -“Şayet onlar ilâh olsalardı, oraya girmezlerdi.”

Çünkü azaba maruz kalan, ilâh olamaz.

وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ “Ve hepsi orada daimi kalacaktır.”

Onlara oradan bir kurtuluş yoktur.

100- لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ “Onların orada derin bir iç çekişleri vardır!”

وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ “Ve onlar orada hiçbir şey işitmezler.”

Ve onlar dehşetten ve azabın şiddetinden bir şey işitmezler.

Denildi ki: Onlar orada kendilerine sürur verecek bir şey işitmezler.

101- إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulandırlar.”

“Güzellik takdiri”nden murat

-Saadet,

-Taate muvaffak kılınmak,

-Cennetle müjdelenecek olabilir.

İşte bunlar, âlâ-yı illiyyine (en yücelere) yükseltirler.

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.) insanlara hitap etti ve bu ayeti okudu. Sonra da “Ben, Ebubekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyir, Sa’d, Saîd, Abdurrahmân Bin Avf ve İbnu Cerrah onlardanız” dedi. Sonra namaz kılındı. Hz. Ali kalktı, ridasını sürüyor ve ayetin devamını okuyordu: “Bunlar onun (cehennemin) hıştısını bile duymazlar.”

102- لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا “Bunlar onun (cehennemin) hıştısını bile duymazlar.”

وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ “Ve canlarının istediği şeyler içinde daimi kalırlar.”

Onlar son derece büyük nimetler içinde daimidirler.

103- لَا يَخْرُجُ مِنْهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ “O en büyük korku (Fezaul-ekber) bunları üzmez.”

“Fezaul-ekber”den murat,

-O gün sûr'a üfürülür. Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır." (Nahl, 87) ayetinin delâletiyle, sura ikinci üfürülüştür.

- Cehenneme götürülmek,
- Cehennemde daimi kalmak,
- Veya ölümün boğazlanmasıdır.

وَتَلْقَاهُمُ الْمَلَكُ "Ve melekler onları şöyle karşılarlar."

هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ "İşte bu, size vaad edilen gününüzdür."

Onlara şöyle denilir: "Bugün, dünyada size vaat edilen sevap gününüzdür."

104- يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ "O gün yazılı kâğıtların dürülmesi gibi semayı düreriz."

Sema Âdemoğullarını gölgelemek için neşredilmiş, üzerlerine açılmıştı. Onlar tümüyle şu dünyadan gidince, onun da görevi sona ermiş olacak, yazılı kâğıtların tomar yapıp dürülmesi misali, vazifesini tamamlamış olacak.

Denildi ki: Sicil, bir melek olup, kendisine gelen amel defterlerini dürer.

كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ "Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, onu yine yaparız."

Ayetten maksat, kıyas yoluyla yeniden yaratılışın kolaylığını göstermektir. Çünkü ilk yaratılış, yaratmanın zâtında mümkün bir şey olduğunu göstererek yeniden yaratılışın sıhhatine delil olur. Cenab-ı Hakk ezeli kudretiyle hem yoktan yaratmaya, hem de iade etmeye kâdirdir, bunlardan biri diğere nisbetle daha zor veya daha kolay değildir.

وَعَدًا عَلَيْنَا "Katımızdan verilmiş bir söz olarak."

إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ "Doğrusu biz bunları yaparız."

105- وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ "Andolsun ki, zikirten sonra Zebûr'da şöyle yazmıştık:"

أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ "Arza ancak salih kullarım mirasçı olur."

Zikirten murat, Tevrattır.

Denildi ki: Zebur'dan murat bütün semavî kitaplardır. Zikir'den murat ise levh-i mahfuzdur.

Arzdan murat ise,

-Cennet diyarı

-Veya arz-ı mukaddestir.

Salih kullardan murat,

-Bütün mü'minler,

-Veya arzın doğusunda batısında zulme maruz ehl-i imandır.

-Veya ümmet-i Muhammeddir (asm).

106- **“İِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ” Şüphesiz bunda ibadet eden kimseler için kâfi bir öğüt vardır.”**

Zikrolunan haberler, öğütler ve tehditlerde bize kul olan, âdet olarak değil ciddi olarak ibadet eden kimseler için yeterli bir mesaj veya maksada ulaştırıcı bir sebep vardır.

107- **“وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ” Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”**

Çünkü Senin gönderildiğin din, onların saadetlerine bir sebeptir, dünya ve ahiretlerini düzeltmeyi netice verir.

Denildi ki: Hz. Peygamberin kâfirlere de rahmet olması, onların da Hz. Peygamber hürmetine

-Yerin dibine geçirilmekten (Hasf),

-Hayvan hâline çevrilmekten (Mesh),

-Toptan helâk edilmekten güven içinde olmalarıdır.

108- **“قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ” De ki: Bana ancak şöyle vahyediliyor: İlâhınız ancak tek bir ilâhtır.”**

Çünkü Hz. Peygamberin gönderilmesinden asıl maksat, tevhiddir.

109- **“فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ” Şimdi siz artık hakka teslim oluyor musunuz?”**

Artık siz de delille musaddak olan vahyin bildirdiği şekilde sadece Allaha ibadete var mısınız? Ona teslim oluyor musunuz?

109- **“فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ أَذْنُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ” Eğer (yine de) yüz çevirirlerse de ki: Size eşit olarak haber verdim.”**

Şayet tevhidten yüz çevirirlerse de ki: Ben, bana emredileni size bildirdim.

Bundan murat,

-Herkesi eşit olarak anlattım.

-Size bildirmemle, ben ve siz bunu bilmede eşit hâle geldik.

-Ben bunu size dengeli ve parlak delile dayalı bir şekilde bildirdim.

“Bilemiyorum, vaat olduğunuz şey yakın mı, yoksa uzak mıdır?”

Yani,

-Müslümanların galebesi,

-Veya haşır yakın mıdır, yoksa uzak mıdır, bilemiyorum. Ama bildiğim bir şey varsa, bu mutlaka olacaktır.

110- “İِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ” “Şüphesiz O, açığa vurulan sözü bilir, gizlediklerinizi de bilir.”

O sizin İslâmı tenkid için açıktan söylediklerinizi bilir, Müslümanlar aleyhinde gizlediğiniz düşmanlık ve kinlerinizi de bilir, buna göre ceza verir.

111- “وَإِنْ أَذْرَىٰ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ” “Bilemiyorum, belki bu gecikme sizin için bir imtihan ve bir süreye kadar faydalandırmadır.”

Bilemiyorum, belki de cezanızın tahirini sizin için bir istidraçtır, fitnenizin daha ziyade olmasıdır, nasıl yapacağınızın görülmesi için bir imtihandır.

Ve O'nun meşietinin gerektirdiği belli bir süreye kadar sizi faydalandırmaktır.

112- “قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ” “Peygamber dedi: Ya Rabbi! Aramızda hak ile hükmet.”

“Ya Rabbi, bizimle Mekke ehli arasında adaletle hükmet.”

Bu hükmün, onların azabı hemen istemelerine ve azabın şiddetli olmasına bir cevap olsun.

“وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ” “Rabbimiz, sizin nitelemelerinizle karşı Rahmân, Müstean’dır.”

Rabbimiz **Rahmândır**, mahlûkatına rahmeti çoktur.

Müsteandır, yardım O'ndan dlenir.

Siz, galibiyetin sizin olacağını, İslâm sancağının biraz dalgalanıp sonra sükûnet bulacağını, vaad edilen azap hak olsa başınıza inmesi gerektiğini söylüyorsunuz. Bütün bu beklentilerinize karşı, Rahmân ve Müstean olan Allah bize yeter.

Allahu Teâlâ Rasûlünün duasına icabet etti, onların heveslerini kursaklarında bıraktı, Peygamberine yardım etti.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Her kim Enbiya sûresini okursa Allahu Teâlâ onu kolay bir şekilde hesaba çeker. Kur’anda adı geçen bütün peygamberler onunla musafaha yapar ve kendisine selâm verir.”

Allahu A’lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

HACC SÛRESİ

Hacc Sûresi yetmiş sekiz ayettir.
19. ayetten itibaren 6 ayet Medenî, diğerleri ise Mekki'dir.

Kıyametin Dehşeti

1- **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ** “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının!”

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ “Çünkü kıyamet depremi çok büyük bir şeydir.”

Kıyamet depremi, bütün her şeyi harekete geçirmesiyle çok müthiş bir şeydir.

Denildi ki: “**Kıyamet depremi**”nden murat, güneş batıdan doğmadan az zaman önce meydana gelecek bir depremdir. Bunun kıyamete nisbeti, onun alâmetlerinden olduğu cihetledir.

Cenab-ı Hak, insanlara emrettiği takva’ya illet olarak kıyametin dehşetini gösterdi. Ta ki akıllarıyla onu tasavvur etsinler ve takva zırhı dışında bir şeyin onları emin kılmayacağını bilsinler. Takvaya sarılarak kendilerini korumaya çalışsınlar.

2- **يَوْمَ تَرُؤُنَهَا تَدْهُلُ كُلُّ مَرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ** “Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden geçer.”

Ayet, kıyametin dehşetini tasvir eder.

Öyle dehşetlidir ki, süt emziren anneler, emzirdiğinden vazgeçer.

وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا “Ve her hamile dişi, karnındakini düşürür.”

وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى “Ve insanları sarhoş görürsün, hâlbuki sarhoş değillerdir.”

İnsanları sarhoş gibi görürsün, hâlbuki gerçekte sarhoş değillerdir.

وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ “Fakat Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

İşte bu şiddetli azabın dehşeti onların akıllarını uçurmuş, temyiz güçlerini ortadan kaldırmıştır.

3- **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ-3** “İnsanlardan bazıları bir ilme dayanmadan Allah hakkında mücadeleyle girer.”

Sebeb-i Nüzûl

Nadr Bin Haris hakkında indi. Cedelci biri idi.

-“Melekler Allahın kızlarıdır.”

-“Kur’an, öncekilerin masallarıdır.”

-“Öldükten sonra dirilmek yoktur” gibi iddialarda bulunuyordu.

Ayet, her ne kadar onun münasebetiyle inmişse de, hem onu, hem de emsalini içine alır.

“**وَيَتَّبِعْ كُلُّ شَيْطَانٍ مَّيْرِدٍ**” **“Ve her azılı şeytanın ardına düşer.”**

Böyleleri mücadele ederken veya bütün hâllerinde şeytana uyar.

4- **كُتِبَ عَلَيْهِ** “Şeytan hakkında şöyle hüküm verilmiştir:”

“**أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُوْضِلُهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ**” **“Her kim onu dost edirse, o muhakkak onu saptırır ve dehşetli ateş azabına sevk eder.”**

Ona tâbi olanı yoldan çıkarmak onun işidir. Çünkü fitratı böyledir.

Şeytan, cehennem ateşini netice verecek şeylere sevk etmekle bunu gerçekleştiiir.

5- **يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ** **“Ey insanlar! Eğer öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz (bilin ki):”**

Öldükten sonra dirilmenin imkânından ve mukadder olmasından bir şüphe içindeyseniz, şuna dikkat edin:

فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُّرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ
مُخَلَّقَةٍ لِّبَيِّنَ لَكُمْ **“Size beyan etmek için biz sizi topraktan, sonra nut-**
fededen sonra bir alakadan, sonra yapısı belli belirsiz bir et parçasın-
dan yarattık.”

O zaman ilk yaratılışınıza bakın. Bu bakış sizi yaratanın biz olduğu hususunda şüphenizi ortadan kaldırır.

İnsanın topraktan yaratılışı,

-Hz. Âdemin doğrudan topraktan yaratılması

-Veya meninin topraktan meydana gelen gıdalardan yaratılması yönüyledir.

Alaka, camid kan parçası,

Mudğa, bir çiğnem et parçasıdır.

“Yapısı belli belirsiz bir et parçası.”

Bundan murat;

-Noksan ve ayıbı olmadan düzgün yaratılanla, düzgün olmayan,

-Tam olanla, düşük olan,

-Şekil verilenle, verilmeyen gibi durumlardır.

İnsanın bu şekilde merhale merhale yaratılması,

-Allahın kudretini ve hikmetini göstermek,

-Bir defa değişme, bozulma ve meydana gelmeyi kabul edenin, ikinci defa kabul etmesi gerektiğini ortaya koymak,

-Birinci defa değiştirmeye ve şekillendirmeye kadir olanın, ikinci defa aynısını yapmaya elbette gücü yettiğini bildirmek içindir.

Ayette **“size beyan etmek için”** denilip neyin beyan edildiğinin söylenmemesi, bu fiilleri yapan Zâtın, sayılamayacak şekilde kudretini ve hikmetini ortaya koyduğunu gösterir.

“Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.” وَنُقَرِّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

“Belli süre”den maksat, doğumdur. Bu ise, en az süresi altı ay, en fazlası dört senedir.

“Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarırız.” ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا

İnsanların tedrici olarak yaratılmasının iki maksadı nazara verilmiştir:

1-İlahi kudretin bu şekilde gösterilmesi.

2-Doğuma kadar rahimlerde kalmaları, sonra da büyüyüp mükellefiyet çağına gelmeleri.

“Sonra olgunluk çağına erişirsiniz.” ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ

Sonra insan kuvvet ve akılda kemâlini bulur.

“Bununla beraber kiminiz vefat ettirilir.” وَمِنْكُمْ مَنْ يَتَوَفَّى

Bir kısmınız bu dönemce geldiğinde veya daha evvelinde ölür.

7- وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّارَيْبٍ فِيهَا “Ve kıyamet muhakkak gelecektir, bunda bir şüphe yoktur.”

Çünkü bir şeyin değişmesi, bütün bütün değişmesinin öncülerinden ve habercilerindendir.

وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ “Ve şüphesiz Allah kabirlerde olanları diriltecektir.”

Allah bunu vaat etmiştir, elbette vaadini yerine getirecektir.

8- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ “İnsanlardan bazıları bir ilme dayanmadan Allah hakkında mücadeleye girer.”

Aynı ifade, bu sûrenin üçüncü ayetinde geçmişti. Burada tekrar edilmesi, te’kid içindir.

وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٌ مُنِيرٌ “Ayrıca bir delile ve aydınlatıcı bir kitaba da dayanmaz.”

Bu kimse, bu mücadelesinde ne bir istidlâle dayanır, ne de aydınlatıcı bir vahye.

Üçüncü ayette nazara verilen **mukalled**, burada nazara verilen ise **mukallid** hakkında olabilir.¹

Ayette geçen “bir ilme dayanmadan” ibaresindeki ilimden murat, fitrî ilimdir. Devamında nazara verilen hidayet (rehber) ve Kitabın buna atfının sahih olması için, böyle değerlendirmek gerekir.

9- ثَانِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ “Allah yolundan saptırmak için bùyüklük taslayarak (böyle yapar.)”

Ayet metnindeki “**saniye itfihi**” “yanını bükmek” demektir. Bundan murat kibirlenmektir veya hakkı küçümseyerek ondan yüz çevirmektir.

Onun bu mücadelesi, Allah yolundan saptırmak içindir.

Kişi, hidayete yönelmekle onu elde edebilir. Ama kibirlenmesi ve hakkı küçümsemesi kendisini hidayetten alıkor, dalalete sevk eder.

لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ “Ona dünyada bir rezillik vardır.”

¹ Yani Allah hakkında bir ilme dayanmadan mücadeleye girişenlerin bir kısmı önder tabakadır, taklid edilir. Bir kısmı da başkalarını takliden böyle bir mücadelenin içinde yer alırlar.

Sebeb-i nüzulü açısından bakıldığında, Nadr Bin Haris Bedir günü zilletle maruz olmuştur.

وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ “Kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.”

Ahirette de yakıcı ateşle cezasını çekecektir.

10- ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ “Bunlar, senin ellerinle kazandıkların yüzündendir.”

Kıyamet günü kendisine şöyle denilir: Bu zillet ve azap verme, kendi işlemiş olduğun küfür ve günahlar sebebiyledir.

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ “Ve şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir.”

Allah kimseye zulmetmez, ancak yaptıklarının karşılığını onlara verir.

İnsanlık Âleminde İki Zümre

11- وَمِنَ النَّاسِ مَنُ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ ۚ
kenarından ibadet eder.”

Ordunun kenarında bekleyip de zafer kazanılırsa orda kalan, değilse kaçan kimse misali dinin kenarında kalır, onda bir sebatı yoktur.²

۷ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌِ اطْمَأَنَّ بِهِ ۚ
“Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur.”

۸ وَإِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ اِنْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ ۚ
“Ve eğer başına bir fitne gelirse, yüzüstü döner.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, ayet Medineye gelen bedeviler hakkında indi. Onlardan biri bedeni sıhhatli, atı süratli, evladı çok, malı ve davarı ziyade olduğunda “dinime girdiğimden bu yana hep hayır elde ettim” diyor, mutmain oluyordu. Ama durum tersine olursa “ancak bana şer isabet etti” diyor, dinden dönüyordu.

Ebu Saïdden şöyle rivayet edilir: Yahudinin biri İslâma girdi, peşinden bir takım musibetlerle karşı karşıya kaldı, bunları İslâm’dan bilerek Hz. Peygambere vardı, “beni muaf tut (eski dinime döneyim)” dedi. Hz. Peygamber, “İslâm’dan dönüş olmaz” buyurdu.

۹ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ۚ
“O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.”

Dinden irtidad ettiği (döndüğü) için

-Dünyada ismetsizdir, yani kanı hederdir, korumasızdır.

-Ahirette de ameli boşa gitmiştir.

۱۰ ذَٰلِكَ هُوَ الْحُسْرَانُ الْمُبِينُ
“İşte bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.”

Çünkü, böyle bir hüsrânın (zararın) misli yoktur.

² İşine gelirse ayet-hadis okur, ama kendi çıkarı için böyle yapar. Niyeti dini yaaşamak değil, dünyevi çıkarlarını korumaktır.

12- “يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ” Allah’ı bırakır da kendine bir zarar ve bir menfaat vermeyecek şeylere yalvarır.”

Cansız putlara tapar. Bunlar ise bizâtihi zarar ve fayda veremez.

“إِشْتِهَافُ الْبُعِيدِ” “İşte bu, büsbütün yoldan çıkmaktır.”

13- “يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ” “Zararı faydasından daha yakın olana tapar.”

Putlara tapan kimseler bunlara ibadetle,

-Şefaât bekliyorlar,

-Ve Allaha bunlarla yakınlık talep ediyorlar. Ama bu ibadetleriyle kendilerini şu dünyada katle, ahirette ise azaba maruz bırakıyorlar.

“O, ne kötü yardımcı ve ne fena yoldaştır!”

Tapmış olduğu o batıl mabut, ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir sahiptir.

14- “إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا” “Şüphesiz Allah, iman edip salih amelleri işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyar.”

“Şüphesiz Allah dilediğini yapar.”

Salih tevhid ehline sevap verir, şerli şirk ehlini de cezalandırır. Verdiği ne karşı çıkacak ve engel olacak yoktur.

15- “مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ” “Allah’ın ona dünya ve ahirette asla yardım etmeyeceğini sanan kimse, hemen yukarıya bir ip uzatsın, sonra kendini assın.”

“Baksın, bu hilesi kendisini öfkeli edip de giderecek mi?”

Allah, rasûlüne dünyada ve ahirette yardım eder. Her kim kininden dolayı bunun tersini zanneder ve öyle bir beklenti içinde olursa, kin ve şikâyetini gidermek için kin ile dolan veya halinden şikâyetçi olanların yaptığı gibi evinin seması olan tavana bir ip assın ve intihar etsin.

Denildi ki: Dünya semasına bir ip uzatsın, sonra bütün mesafeyi kat edip peygambere gelecek yardımı engellemeye çalışsın.

Denildi ki: Müslümanlardan bazıları aceleciliklerinden ve müşriklere karşı kinlerinden dolayı Allahın yardımının bir an önce gelmesini istiyor, ilâhî yardımın geciktiğini düşünüyorlardı. Ayet, onlar hakkında nazil oldu.

16- **وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ** “İşte biz onu böylece, apaçık âyetler olarak indirdik.”

Bunu indirdiğimiz gibi, Kur'anın tamamını apaçık âyetler olarak indirdik.

وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِيَ مَنِ يَشَاءُ “Ve şüphesiz Allah dilediğini doğru yola erdirtir.

Allah bu Kur'an ile dilediğine hidayet eder veya zâten hidayette olanı da hidayet üzere sabit kılar.

17- **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ** “Şüphesiz o iman edenler, Yahudi olanlar, Sabîiler, Hristiyanlar, ateşe tapanlar ve Allah'a şirk koşanlar (yok mu?) Allah, kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır.”

Allah, bütün bunların arasında hükmedecek, hak yolda olanı batıl yolda olandan ayıracak.

Veya ceza yönünden ele alınırsa, Allah onların her birine layık olduğu şeyle karşılık verecek, onun için hazırlamış olduğu yere kendisini gönderecek.

Ayette, tahkik edatı olan **إِنَّ** “inne”nin, cümlelerin her iki tarafında yer alması, ziyadesiyle te'kid etmek içindir.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ “Çünkü Allah her şeye şahittir.”

Allah her şeyi bilir, onun hâllerini gözetir.

18- **أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ** “Görmedin mi, göklerdekilere, yerdekilere, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ediyor.”

Göklerde ve yerde olanların hepsi, O'nun kudretine musahhardır, O'nun tedbirine göre hareket eder.

Bunların her biri zilletiyle, Müdebberinin azametine delâlet eder.

Ayette, akıl sahipleri için kullanılan “men” ifadesi, tağlip yoluyla diğer varlıklar da içine alabilir. Bu durumda, ayetin devamında gelen varlıklar, üstteki genel ifadeye dâhil fertler olarak nazara verilmiş olur. Bunların ayrıca zikri,

-Bunların bilinen varlıklar olması,

-Secdenin bunlardan uzak görülmesi sebebiyledir.

وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ “Birçoğunun üzerine de azab hak olmuştur.”

Pek çoğuna ise, küfrü ve taatten kaçınması sebebiyle, azap hak olmuştur.

Ayetin bu kısmı, azabı hak edenlerin çokluğunu göstermek için tek cümle olarak da ele alınabilir: Yani, “İnsanların çoğu ve pek çoğu ise, üzerine azap hak olmuştur.”

وَمَنْ يُّهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ “Allahın zelil kıldığını şerefli yapacak biri yoktur.”

Allahın şekavetle zelil kıldığını, saadet vererek şerefli kılacak kimse yoktur.

إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ “Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.”

Allah, itibarlı veya zelil kılmak gibi tasarruflarda, dilediğini yapar.

هَٰذَا نِ حَٰصِمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ 19- “Şu ikisi Rableri hakkında tartışmaya girmiş iki hasımdır.”

Bu iki hasımdan murat, mü’minler ve kâfirlerdir.

Bunlar, Rableri hususunda

-Onun dini,

-Veya zât ve sıfatlarında birbirleriyle tartıştılar, hasım oldular.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayetten murat mü’minler ve Yahudilerdir. Yahudiler şöyle dediler: “Biz Allaha daha yakınız, Kitabınız Kitabınızdan daha eski, Peygamberimiz Peygamberinizden daha önce.”

Mü’minler de şöyle dediler: “Biz Allaha daha yakınız. Hem Hz. Muhammede, hem sizin peygamberinize, hem de Allahın gönderdiği bütün

kitaplara iman ettik. Siz ise, bizim Kitabımızı ve Peygamberimizi tanıyor-sunuz, ama hased sebebiyle inkâr ettiniz.”

İşte, bu tartışma sonucu üstteki ayet nazil oldu.

“O’nu inkar edenler için ateşten elbiseleri biçilmiştir.”

Ayetteki فَ “fe” fasıl içindir, bu hasımlık sonucunda her iki tarafın du-rumu beyan edilmeye başlanmıştır. Şu ayette bunun açıktan ifade edildiği-ni görürüz:

“Şüphesiz o iman edenler, Yahudi olanlar, Sabiiler, Hristiyanlar, ateşe tapanlar ve Allah’a şirk koşanlar (yok mu?) Allah, kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır.” (Hacc, 17)

Elbisenin bedeni kuşatması gibi, cehennem ateşi bunları kuşatır.

“Başlarının üstünden kaynar su dökü-lür.”

20- “Bununla karınlarında olanlar ve derileri eritilir.”

Üzerlerine dökülen kaynar su, şiddetli sıcaklığıyla onların derilerini erit-tiği gibi, iç organlarını da eritecektir.

21- “Bir de bunlara demirden kamçılar vardır.”

22- “Maruz kaldıkları bir gamdan dolayı oradan ne zaman çıkmak isteseler, oraya geri dön-dürülürler.”

Çıkarlar, ama yine o hâle döndürülürler. Çünkü “geri döndürülmek” ancak çıktıktan sonra olur.

Denildi ki: Ateşin alevi onlara vurur, kendilerini ateşin üstüne yükseltir.

Orada da kendilerine demirden kamçılarla vurulur, yine aşağıya gönde-rilirler.

“Ve tadın yakıcı azabı!”

23- “İn Allah idhâlü l’âlemin âmnu ve emelûa v’sâlihâtı cennâti tıjri min tıhâ 23- “Şüphesiz Allah iman edip salih ameller işleyenleri, altından ırmaklar akan cennetlere koyacak.”

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا **“Orada altın bilezikler ve inciler takınacaklar.”**

Ehl-i imanın akıbeti anlatılırken üslûb değiştirildi. Onları cennete dahil etmeyi Allaha nisbet etti. Ayrıca mü’minlerin hâlini medhetmek ve şanlarını yüceltmek için إِنَّ “inne” ile te’kidde bulundu.

“Oradaki elbiseleri de ipektendir.” وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

Üslûbun burada değişmesi, ipeğin cennet ehlinin mutad elbisesi olduğuna delâlet içindir.

Veya ayet sonlarını muhafaza için böyle ifade edilmiş de olabilir.

24- وَهَدُّوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ **“Ve sözün hoş olanına sevk edildiler.”**

Bundan murat, **“O Allaha hamdolsun ki bize olan vaadini gerçekleştirdi ve bizi arza varis kıldı.”** (Zümer, 74) ayetinde nazara verilen sözleridir.

Veya kelime-i tevhiddir.

“Ve de Hamîd olanın yoluna sevk edildiler.” وَهَدُّوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ

Hamîd, çokça hamed edilen anlamında Allahu Teâlâanın bir ismi olarak ele alınırsa, mana şöyle olur: onlar, Hamîd olan Allahın yoluna, yani İslama sevk edildiler.

Hamîd kelimesi “akıbeti güzel” anlamına da gelebilir. O zaman mana **“Onlar akıbeti güzel bir yola sevk edildiler”** şeklinde olur. O güzel akıbet de, cennettir.

Hac ve Kurban

25- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ 25-
لِلنَّاسِ سَوَاءً سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ “İnkâr edip Allah’ın yolundan ve içinde
yerli ve misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram’dan
alı koyanlar (azabı hak etmişlerdir).”

“Alı koyanlar” ifadesi geniş zaman sığasıyla gelmesiyle, onların devamlı
böyle yaptıklarını anlatır.

Kim de orada zulmederek بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقُهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ “Kim de orada zulmederek
haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tatturacağız.”

26- وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ “Hani İbrahim’e Kâbe’nin yerini be-
lirlemiştik.”

Denildi ki: Ka’be, tufan günlerinde semaya yükseltildi, yeri kayboldu.
Allahu Teâlâ Hz. İbrahime gönderdiği bir kokuyla, onun yerini bildirdi.
Hz. İbrahim de Ka’benin çevresini temizledi, eski temeli üzere onu bina
etti.

“ (Ve Ona şöyle demiştik:) Sakın bana hiçbir şeyi
ortak koşma!”

“Ve tavaf edenler, kıyama وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için Beytimi tertemiz et.”

Yani, Ka’beyi İbrahime “ibadette hiçbir şeyi Allaha ortak koşma, Beyti-
mi onu tavaf eden ve orada namaz kılanlar için putlardan ve kirlerden ter-
temiz kıl” diye hazırladık.

Ayette namazdan, namazın rükünleri olan “kıyam, rükû ve secde” ile
bahsedilmesi, bunların her birinin tek başına Ka’benin hazırlanması için
yeterli olduğuna delâlet içindir. Böyle olunca, hepsini birden yapanlar için,
elbette böyle bir Ka’be hazırlanması layıktır.

27- وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ “İnsanları hacca çağır.”

Rivayete göre Hz. İbrahim Ebu Kubeys dağına çıktı, “ey insanlar! Rab-

binizin Beytini haccediniz” diye nida etti. Allahu Teâlâ haccetmesi ilminde mukadder olanlara, dünyanın doğusunda batısında her yerdeki insanlara, babalarının sulbünde ve analarının rahminde bu sesi duyurdu.

Denildi ki: Hitap, Hz. Peygamberedir. Veda haccında bununla emredilmişti.

“يَا تُؤْكِرِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ” **Gerek yaya olarak, gerekse derin vadiler aşarak uzak yollardan gelen yorgun binekler üzerinde sana gelsinler.”**

Gerek yaya, gerekse bineklerine binmiş bir şekilde, yorgun – argın vaziyette uzun yollar kat ederek gelsinler.

28- لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ **“Ta ki kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar.”**

Dinî ve dünyevî menfaatlerine ulaşsınlar.

“Menfaatler” anlamındaki **“menafi”** kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, bundan muradın bu ibadete mahsus bir kısım menfaatler olmasındandır.

“وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ” **“Kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlara karşılık belli günlerde (kurban ederken) Allah’ın adını ansinlar.”**

Kurbanlıkların hazırlanması ve kesilmesinde Allahın adını ansinlar.

Denildi ki: **“Allahın adını anmak”** hayvanların boğazlanmasından kinayedir. Çünkü, Müslümanlar nezdinde Allah adı anılmayan bir boğazlama düşünülemez. Boğazlamadan böyle söz edilmesi, bundan asıl maksadın Allaha yakınlık olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

“Belli günler”den murat, Zilhicce ayının onudur.

Veya kurban günleridir.

“Allah’ın adını ansinlar.”

Çünkü, Allahu Teâlânın eti yenilen kurbanlık hayvanları ihsan etmesi, zikri gerektirir.

فَكُلُوا **“Artık siz de onlardan yiyin.”**

Burada **“onlardan yiyin”** emri, “yiyebilirsiniz” anlamında mubahlık ifade eder. Ayrıca, İslam öncesi cahiliye döneminde, hacc günlerinde kurbanlık hayvanların etini yemekten sakınırlardı. Ayetün bu ifadesi, öyle yanlış bir anlayışı da ortadan kaldırmak içindir.

وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ^ط “Yoksula, fakire de yedirin.”

Buradaki emir ise, vücup ifade eder.

29- ثُمَّ لِيَقْضُوا تَمْثَلَهُمْ^ط “Sonra kirlerini giderip temizlensinler.”

Sonra, ihramdan çıkarken bıyıklarını kısaltmak, tırnaklarını kesmek, koltuk altını ve kasıklarını traş etmek gibi temizliklerle kirlerini gidersinler.

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ^ط “Adaklarını yerine getirsinler.”

Haclarında adanmış oldukları iyilikleri yerine getirsinler.

Denildi ki: Bundan murat, haccın gerektirdiği durumlardır.

وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ^ط “Ve Beyt-i atik’i tavaf etsinler.”

Farz olan tavafı yapsınlar.

Denildi ki: Bundan murat, veda tavafıdır.

Ka’beye “Beyt-i atik” yani “eski, kadim Beyt” denilmesi, yeryüzünde ilk mabed olmasındandır.

Veya bu kelime “hür” anlamındadır. Ka’be, zorba hükümdarların saldırısından daima korunmuş, hep hür kalmıştır. Ka’beye yönelip onu yıkmak isteyen nice hükümdar çıkmış, ama Allah bunlara engel olmuştur. Haccacın durumu ise, farklıdır. O, Ka’beye saldırmak için değil, oraya sığınmış olan İbnu Zübeyr’i çıkarmak için gelmişti.

30- ذَلِكَ^ط “Durum budur.”

ذلِكَ^ط Bu ve emsali edatlar, iki kelâm arasını ayırmak için kullanılır.

وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ^ط “Kim Allah’ın haramlarına saygı gösterirse; bu, Rabbinin katında kendisi için bir hayırdır.”

Kim, Allahın hükümlerine ve çiğnenmesi caiz olmayan esaslara veya hareme ve hacla ilgili mükellefiyetlere saygı duyarsa, kendisi hakkında hayırlı olur.

Denildi ki: “Allahın haramları” ifadesinden murat; Ka’be, Mescid-i Haram, Beled-i Haram, yani Mekke, Haram aylar ve Muharrem ayıdır.³

³ Haram ve hürmet ayrı kökten gelir. Burada, Allahın önem verdiği şeylere insanların da hürmet etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Bunlara tazimde bulunmak, o kimse için elbette hayırlıdır. Rabbi nez-dinde sevaba ulaşır.

“Size bildirilenler dışında diğer hayvanlar helal kılındı.”

Ölü eti ve Allah adına değil de başkası namına kesilenler gibi haram kılınanlar arızı bir durumdan dolayı haram kılınmışlardır. Öyleyse, aslında Allah'ın haram kılmadığı bahira ve saibe gibi hayvanları bu hükümden dışarıya çıkarmayın.⁴

“O halde putlardan kaynaklanan pislikten kaçının.”

Pislikten kaçır gibi putlardan uzak durun.

Ayet, onları tazimden son derece nehyeder ve onlara ibadetten de uzaklaştırır.

“Ve yalan sözden kaçının.”

Bu ifade, “tahsisden sonra tamim”dir.⁵ Çünkü putlara tapmak, yalanın başı durumundadır.

Kâfirler bahira ve saibe gibi hayvanları haram kılıyor, putlara saygı gösteriyor ve bir de üstelik bunları Allah emretmiş gibi O'na iftira ediyorlardı.

Cenab-ı Hak, saygı gösterilmesi gereken ilâhî hükümlere teşvikte bulunuktan sonra, burada da kâfirlerin durumunu reddetti.

Hız. Peygamber “Yalan söz, Allaha şirik koşmaya denk gelir” buyurdu. Bunu üç kere tekrarlardı ve ardından bu ayeti okudu.

Yalan söylemek, realiteden sapmak ve çevrilmektir.

31- حُتَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ “Allah’a yönelen, O’na ortak koşmayan kimseler (olun).”

Put pisliklerinden ve yalan sözden kaçınırken, ibadetinizi sırf Allah için yapın, hiçbir şeyi Ona şerik kılmayın.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتُحَطُّهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي

⁴ Bunlarla ilgili olarak bkz. Maide, 103. ayetin açıklaması.

⁵ “Putlar ilahdır” sözü de bir yalandır. Önce putlardan kaçınma emri verilmiş, ardından da genel anlamda her türlü yalandan sakınma emri gelmiştir.

مَكَانٍ سَجِيقٍ “Allah’a ortak koşan kimse, sanki gökten düşmüş de kuşlar onu kapıyor veya rüzgar onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.”

Allaha ortak koşan kimse, imanın zirvesinden küfür çukuruna düşmüş olur. Bu cihetle gökten düşen kimseye benzetilmiştir.

Kuşların onu kapması, süflî arzuların onun fikrini dağıtmasını anlatır.

Rüzgârın onu uzak bir yere sürüklemesi ise, şeytanın onu dalaletle sevgiyle bütün bütün yoldan çıkmasıdır.

Ayette geçen **“veya”** ifadesi (Bakara, 19) da olduğu gibi muhayyerlik ifade edebilir.⁶

Veya, şirk koşanların sınıflarını gösterir. Çünkü, müşriklerden bir kısmı için artık bir kurtuluş yolu kalmamıştır. Bir kısmı ise, tevbe ile kurtuluşu mümkün kimselerdir.⁷

Ayette anlatılan durum, **“mürekkkep teşbih”** de olabilir. Yani, kim Allaha şirk koşarsa kendini helâk etmiş olur. Onun hâli, bu iki helâkten birine benzer.

32- ذَٰلِكَ “Bu böyledir.”

وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ “Ve kim Allah’ın şcairine saygı gösterirse, şüphesiz o kalplerin takvasındandır.”

Allahın şcairi,

-Allahın dini,

-Haccın farzları ve onunla ilgili belli ibadet yerleri,

-Ka’beye adanmış kurbanlıklardır. Sonrası nazara alındığında en uygun budur.

Bu kurbanlıkların tazimi; güzel, gösterişli ve pahalı olanı seçmektir.

Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber, hacda yüz deve kurban etmişti. Bun-

⁶ Yani, “Allaha şirk koşan birinin hâli şuna benzer... Veya şöyle de bakabilirsin” şeklinde bir anlatımdır.

⁷ Bu yoruma göre, birinci temsil artık kurtuluşa yol kalmamış olanlara, ikinci temsil ise, kurtulma ihtimali olanlara bakar. Çünkü semadan düşüp parça parça olan ve kuşların parçalarını toplayıp yediği kimsenin tekrar hayata dönmesi düşü-nülemez. Ama, rüzgarın uzak bir yere götürdüğü kimse, tekrar yola gelebilir.

lar içinde Ebu Cehile ait burnunda altından nişan olan seçkin bir deve de vardı.

Hız. Ömer de, kendisinden üçyüz dinara satın alınmak istenen asil bir deveyi hacda kurban etmişti.

Takvanın kalbe nisbet edilmesi,

-Kalbin, takva ve fücurun kaynağı olmasından,

-Veya bunları emretmesinden dolayıdır.

33- **لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى “Sizin için onlarda belli bir süreye kadar bir takım faydalar vardır.”**

ثُمَّ مَحَلُّهَا إِلَىٰ النِّبْتِ الْعَبْقِ “Sonra varacakları yer, Beyt-i atik’tir.”

Bunlar Allah için kurban edilinceye kadar, siz bunların sütünden, yavru lamalarından, yünlerinden, kıllarından istifade edersiniz. Sonra kurban etme vakti gelince, bunlar Ka’beye götürülür.

Yani, kurban edinceye kadar, bunlarda sizin için dünyevî menfaatler vardır. Sonrasında ise dinî menfaatleri çok daha büyüktür.

Beyt-i Atik’den murat, amellerin kendisine yükseldiği veya sevaplarının verildiği Beyt-i Mamur veya cennet de olabilir.

Bununla, onlara yapılan muamelelerin diğer âlemde değerlendirileceği anlaşılır.

34- **وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيُذَكِّرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ “Her ümmet için, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini anınsınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık.”**

Biz, her din ehline, başkasını değil yalnızca Allahı anınsınlar ve ibadetlerini (kurbanlarını) sırf O’nun rızası için yapsınlar diye kendisiyle Allaha yaklaşacakları bir kurban ibadeti koyduk.

Kurban ve benzeri ibadetlerden maksad, Mabudun hatırlanması, anılmasıdır.

Ayette, kurbanın sadece koyun, sığır, deve gibi hayvanlardan olacağına bir te’bîh vardır.⁸

⁸ Ayette geçen “behîmetü’l-en’am” ifadesi bunu anlatır. Dolayısıyla, tavuk, kaz gibi eti yenilen hayvanlardan kurban olmaz.

فَالِهَكُمْ إِلَهَ وَاحِدٌ فَلَا أَسْلُمَ إِلَّا بِهِ “Öyleyse ilâhınız bir tek ilâhtır. Şu hâlde yalnız O’na teslim olun.”

Öyleyse sırf O’na yakın olmaya çalışın, sadece O’nun ismini anarak kurbanlarınızı kesin, yaptığınız ibadetlere şirk şaibesi karıştırmayın.

وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ “Mütevazi olanları müjdele!”

İhlâslı, alçak gönüllü kimseleri müjdele.

35- اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ “Ki onlar, Allah anıldığında kalpleri ürperir.”

Bunlar, Allah zikredildiğinde, celâl şualarının kalplerine doğması sebebiyle, O’nun heybetinden kalpleri ürperir.

وَالصّٰبِرِينَ عَلَى مَا اَصَابَهُمْ وَالْمُتَّقِيْنَ الصَّلٰوةَ “Başlarına gelene sabreden, namaz kılan kimselerdir.”

Dinî mükellefiyetler ve musibetler karşısında sabrederler. Namazlarını vaktinde kılarlar.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”

Onlara rızık olarak verdiklerimizden hayır yollarında harcarlar.

36- وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ “Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın şeaîrinden kıldık.”

Ayet metninde geçen “büdñ” “bedene” kelimesinin çoğuludur, develer için kullanılır. Deveye bu isim verilmesi, bedeninin iri olmasındandır.

O develeri, Allahın yol olarak ortaya koyduğu dinin alâmetlerinden kıldık.

لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ “Sizin için onlarda hayır vardır.”

Size, bunlarda dinî ve dünyevî menfaatler vardır.

فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ “Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah’ın adını anın.”

Bunları boğazlarken “Allahu Ekber, Allahu Ekber, La ilahe illallahu Vallahu Ekber. Allahım, bunlar Sendendir, yine Sana gelmektedir.” diyerek üzerlerine Allahın adını anın.

“Yanları üzere yere yere فَادَا وَجَبَتْ جُؤْبَهَا فَكُلُّوا مِنْهَا وَاطْعَمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ düşüklerinde onlardan hem siz yiyin, hem de istemeyene ve isteyene yedinin.”

“Yanları üzeri yere düşmek” ölmelerinden kinayedir.

“Onları böylece hizmetinize verdik, ola ki şükredersiniz.”

Vasfettiğimiz şekilde onları ayakta iken kesebilmeniz gibi, büyük ve kuvvetli olmalarıyla beraber biz onları size musahhar kıldık. Onları alıp götürabiliyor, bağlayabiliyor, ayakta tutabiliyor, sütlerini alabiliyorsunuz.

Bizim bunları size itaatkâr kılmanız, ibadetle ve ihlâsla nimetlerimize şükretmeniz içindir.

37- لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لَحْمُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا “Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz.”

Bu kurban edilen hayvanların, hem sadaka olarak verilen etleri, hem de akıtılan kanları Allaha ulaşmaz, O’nun rızasını ve kabulünü celbetmez.

“Ancak sizin takvanız O’na ulaşır.”

Lakin, bunları kalplerinizdeki takvanın bir tezahürü olarak yaptığınızda, böylesi Allaha ulaşır. Çünkü kalbinizdeki takva sizi,

-Allahın emrini tazime,

-O’na yakınlık aramaya,

-İbadeti O’nun için yapmaya sevkeder.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Cahiliye insanları kurban kestiklerinde, kurbanın kanını Ka’beye sürer, bunu Allaha yakınlık vesilesi sayarlardı. Müslümanlar da böyle yapmaya niyetlenince ayet nazil oldu.

“Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı büyük tanıyasınız.”

Kurban edilen hayvanlar ve özellikle o iri bedenli develerin musahhar kılınması bir önceki ayette nazara verilmişken burada tekrar söylenmesi, nimeti hatırlatmak içindir.

Ve başkasının kâdir olmadığı şeylere O'nun kâdir olduğunu görüp azametini bilmeniz, kibriyanın (büyüklüğün) O'na mahsus olduğunu ilan etmeniz içindir.

Denildi ki: Bundan murat ihramdan çıkışta ve kurban keserken tekbir getirmektir

Allah size bunlardan istifade yolunu ve bunlarla kendisine yakınlık elde edilmesini göstermesine mukabil, siz de O'nu büyük olarak tanıyınız, büyüklüğünü “Allahu Ekber” ile ilan ediniz.

وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ “Muhsin olanları müjdele.”

Yaptıklarını Allah için yapan, terk ettiklerini de yine Onun için terk eden muhsisleri müjdele!

Kalp Körlüğü

38- **اِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا** “Şüphesiz Allah iman edenleri müdafaa eder.”

Şüphesiz Allah, müşriklerin o hile ve tuzaklarına karşı, iman edenleri müdafaa eder.

39- **اِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ** “Çünkü Allah hiçbir hain nankörü sevmez.”

Çünkü Allah, emanetine hıyanet eden hainleri ve kestiği kurbanla putlara yakınlık aramak tarzında nimetine nankörlük edenleri sevmez. Yani onların fiiline razı olmaz ve onlara yardım etmez.

39- **اُذْنٌ لِّلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوْا** “Kendilerine savaş açılanlara, zulme uğramaları sebebiyle (savaş) için izin verildi.”

Bunlar, Hz. Peygamberin ashabıdır, müşrikler onlara işkence ediyorlardı. Sahabeler, Hz. Peygamberin yanına kâh vurulmuş, kâh yaralanmış bir vaziyette geliyor, yapılan zulmü anlatıyorlardı. Hz. Peygamber onlara şöyle diyordu: “Sabredin, ben savaşla emrolunmadım.” Sonra hicret gerçekleşti ve peşinden bu ayet nazil oldu.

Yetmiş kadar ayette savaş yasaklanmış iken, bu ayet savaşa izin hususunda ilk nazil olan ayettir.

40- **وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ** “Şüphe yok ki Allah onlara yardım etmeğe kadirdir.”

Cenab-ı Hak önceki ayette kâfirlerin ezasını onlardan def etmeyi vaat ettiği gibi, burada da onlara zaferi vaat buyurdu.

40- **الَّذِيْنَ اَخْرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ** “Onlar “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden başka bir sebep olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.”

Onlar, diyarları olan Mekkeden hiçbir haklı gerekçe olmadan çıkarıldılar. Tek suçları “Rabbimiz Allah” demeleri idi.

Bu üslûb, Nabiğa'nın "Onların tek kusuru, askerlerinin kılıçlarında açılan gediklerdir" dediği tarz bir durumdur.⁹

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
 “Şayet Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan mescidler elbette yıkılırdı.”

Şayet Allah, mü'minleri kâfirler üzerine sevk etmeseydi, müşriklerin dindarlara hücumuyla şunlar harap olurdu:

Ruhbanların manastırları, Hristiyanların kiliseleri, Yahudilerin havraları ve Müslümanların mescidleri.

Yahudilerin havralarına ayet metninde “salâvat” denilmesi, buralarda namaz kılınmasındandır.

Denildi ki: Aslı İbranice olup, Arabçalaştırılmıştır.

“Allah'ın adı çok anılan...”

Bu kısım, evvelindeki dört mabed türüne de bakabilir.¹⁰

Veya bundan murat, özellikle Müslümanların mescitleridir, üstünlüğünü göstermek için bu şekilde zikredilmiştir.

وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ
 “Şüphesiz Allah kendine yardım edene yardım edecektir.”

Allaha yardımdan murat, dinine yardımdır.

Allahu Teâlâ vaadini yerine getirdi. Muhacir ve Ensarı Arabların reislerine, Acemlerin Kısra ve Kayserlerine saldırttı, onların diyarlarına varis yaptı.

إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ
 “Şüphesiz Allah Kavî'dir – Aziz'dir.”

Allah Kavî'dir, onlara yardıma gücü yeter.

Aziz'dir, hiçbir şey O'na mani olamaz.

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ

⁹ Yani, aslında bu hal bir kusur olmayıp onların kemalini gösterir. Onun gibi, “Rabbimiz Allah” demek aslında bir suç değil, olması gereken bir özelliktir.

¹⁰ O zaman mana şöyle olur: “Eğer Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler elbette yıkılırdı.”

وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ “Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek namazı ikame ederler, zekâtı verirler, iyiliği emredip kötülüğü yasaklarlar.”

Bunlar, diyarlarından çıkarılan Müslümanların vasıflarıdır. Cenab-ı Hak böyle bir hâl gelmezden önce onları sena etmektedir.¹¹

Ayette dört halifenin hilafetlerinin sıhhatine bir delil vardır. Çünkü onlar dışında muhacirlerden hiç kimse bu özellikleri kendinde cem etmemiştir.

Denildi ki: Burada anlatılanlar, bir önceki ayette nazara verilen “Allahın dinine yardım edenler”den bedel de olabilir.

وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ “Bütün işlerin sonu Allah’a âittir.”

Çünkü bütün işlerin mercii, O’nun hükmüdür.

Bunda, vaat edileni te’kid vardır.

42- “Eğer seni yalanlıyorsalar, bil ki onlardan önce Nûh kavmi, Âd ve Semûd da yalanlamışlardı.”

43- “İbrahim’in kavmi ve Lût’un kavmi de.”

44- “Medyen halkı da.”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir. Çünkü kavmi Onu yalanlıyorsa, bu ilk defa olan bir şey değildir. İşte bu ayette nazara verilen kavimler de, O’nun kavminden önce kendi peygamberlerini yalanlamışlardı.

وَكُذِّبَ مُوسَى “Musa da yalanlandı.”

Burada üslûbun değişmesi, Hz. Musayı yalanlayanların kendi kavmi değil Kıbtî’ler olmasındandır.

Ayrıca O’nun yalanlanması en çirkin bir durumdur. Çünkü kendisine büyük ve şüyu bulan mu’cizeler verilmişti.

¹¹ Bu, “Belâ’dan önce sena” şeklinde ifade edilmektedir. Yani Allah, onlar daha o hali kendilerinde göstermezden önce sanki göstermişler gibi kendilerini övmüştür. O zamana kadarki tavırları, ilerde geniş imkânlar bulduklarında nasıl davranacaklarının da bir göstergesi gibidir. Kaldı ki Allah, her şeyi kuşatan ilmiyle onların neler yapacaklarını zaten bilmektedir.

فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ “Ben de o kâfirlere mühlet verdim.”

ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ “Sonra da onları şiddetle yakaladım.”

فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ “Onları cezalandırmam nasıl oldu!?”

Benim onlara cevabım nasıl oldu?

Nimetlerini mihnete, hayatlarını ölüme, mamurelerini harabeye çevirdim.

45- فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ “Nice beldeler vardı ki, zulüm yapırlarken biz onları helak ettik.”

Beldenin helâki ve zâlim olmasından murat, ahalisinin helâki ve zâlim oluşudur.

فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا “Artık damları çökmüş, duvarları üzerine yıkılmıştır.”

Bunların duvarları tavanlarının üzerine yıkılmıştır.

Bu şöyle olabilir: Binalar atıl kalınca tavanları çöker. Sonra duvarlar yıkılır, yıkılan duvarlar tavanın üzerine düşer.

Veya bu, binaların tavanı olsa ve yıkılmasa bile, onların bomboş olmasını anlatmaktadır.

وَبِئْسَ مَعْطَلَةٌ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ (Geriye kalan) Terkedilmiş kuyular ve heybetli saraylardır.”

O yerleşim alanlarında şimdi nice âtil kuyular vardır. Artık oralar terk edildiğinden ve kimse yaşamadığından, bu kuyulardan su içen de yoktur.

Oralarda ıssız kalmış köşkler vardır. Buralar sakinlerinden hâlidir.

46- أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ “Yeryüzünde dolaşmadılar mı?”

Ayet, insanları helâk olmuş ümmetlerin yaşadıkları yerlere gidip, o harabelerden ibret almaya teşvik eder.

Ayetin muhatapları her ne kadar oralara daha önce gitmişlerse de, bunun için gitmemişlerdi.

فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا “Ta ki akledecek kalpleri olsun.”

Ta ki görmüş olduklarından ibret alarak ve istidlâlde bulunarak tevhi-de ulaşınsınlar.

“Veya işitecek kulakları olsun.” أَوْ أَذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا

Kalınlarını gördüklerinin hâinden ders alıp vahye kulak versinler, nasihatleri dinlesinler.

“Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz.” فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ

“Lakin sadırlardaki kalpler kör olur.” وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّورِ

Yani, aslında onların duyularında bir problem yok. Lakin akılları,

-Hevâya uyarak,

-Taklide dalarak devre dışı kaldı.

Ayette “**sadırlarda**” kaydının gelmesi,

-Te’kid içindir.

-Mecazi olduğunu düşünmeyi nefyeder.

-Gerçek körlüğün, insanlar içinde bilinen şekliyle körlük olmadığına tenbihte bulunur.

Sebeb-i nüzûl

Denildi ki: “**Kim bu dünyada kör ise ahirette de kördür.**” (İsra, 72) ayeti indiğinde, İbnu Ümmi Mektum, “Ya Rasûlallah, ben dünyada âmâyım. Ahirette de mi âmâ olacağım?” diye sorunca, üstteki ayet nazil oldu.

47- “Bir de senden acele azap istiyorlar.” وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ

“Hâlbuki Allah asla va’dinden caymaz.” وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

Onlar, kendilerine vaad edilen azabın bir an önce gelmesini istiyorlar. Allah ise, vaadinde asla hulfetmez. Çünkü O’nun hakkında haber verdiği şeyin tersi olması imkânsızdır. Dolayısıyla tehdit ettiği şeyler, bir müddet sonra da olsa mutlaka kendilerine isabet edecektir.

Lakin O, Sabûrdur, ceza vermekte acele etmez.

“Şüphesiz Rabbinin nezdinde **bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.**” وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ

Ayet, O’nun sabrının ne kadar geniş olduğunu ve acele etmeyişiğini anlatır. Öyle ki, çok uzun bir zaman dilimi bile, O’na nisbetle bir gün hük-mündedir.

Bundan murat, azabının devamını ve günlerinin uzunluğunu haber vermek de olabilir.

Veya zor günlerin, insana çok uzun gelmesi itibarıyla bir değerlendirme de olabilir.

48- **وَكَايْنٍ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ** “Zalim oldukları halde kendilerine mühlet verdiğim nice belde vardır.”

Aslında gelen azap, o beldelerin ahalisine gelmişken doğrudan beldelere nisbet edilmesi, azabın genç olduğunu göstermek ve bununla korkutmaktır.

Size mühlet verdiğim gibi, onlara da mühlet vermiştim.

Onlar da sizin gibi zalimler idi.

ثُمَّ أَخَذْتُهَا “Sonunda onları cezalandırdım.”

وَالِى الْمَصِيرُ “Dönüş ancak banadır.”

Hepsinin dönüp dolaşacağı yer, benim hükmümdür.

Vahiy ve Şeytan

49- **قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ** “De ki: Ey insanlar! Ben size ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

Sizi uyardığım şeyi size açıklıyorum.

Ayette hitap geneldir, bütün insanlardır. Ayrıca devamında hem ehl-i iman, hem de ehl-i küfür anlatılmaktadır. Bir de Hz. Peygamber aynı zamanda müjdelemek için de gönderilmişken, ayette uyarıcı olması yönünün nazara verilmesi, kelâmın evvelinin ve sevkinin müşrikler için olmasındandır. Mü’minlerin ve onlara verilecek sevabın zikri, müşriklerin gayzlarını ziyade kılmak içindir.

50- **إِشْتِهَ إِمَانِ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ** “İşte iman edip salih amel işleyenler için hem bir mağfiret, hem de kerîm bir rızık vardır.”

İman eden ve salih amel işleyenler için, kendilerinden sadır olan hatalar için bir mağfiret vardır.

Ayette geçen “kerîm bir rızık”tan murat, cennettir.

Kerîm, her nevin en üstünlerini toplayan demektir.

51- **وَالَّذِينَ سَعَوْا فِى آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ** “Ayetlerimizi geçersiz kılmak için gayret gösterenler var ya, işte onlar cehennem ashabıdır.”

Kabul ve tahkik ile ayetlerimizi yaymaya çalışanlara karşı, yarışircasına red ve ıbtal ile aleyhinde koşuşanlar var ya, işte onlar cehennem ashabıdır.

52- **وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّا إِذَا تَمَتَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِى أَمْرِهِ** “Senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın.”

Rasûl – Nebî Farkı

Rasûl, Allahın yeni bir şeriatla gönderdiği peygambere denir. Rasûl, insanları o yeni şeriata davet eder.

Nebi ise, hem “rasûl” manasında kullanılabilir, hem de önceki şeria-ta uymakla mükellef olan peygambere denir. Mesela, Hz. Musa ile Hz. İsa arasındaki İsrailoğullarının peygamberleri böyledirler. Bundan dolayı Hz. Peygamber (asm) ümmetinin âlimlerini onlara benzetmiştir. Bu durumda nebi, rasûlden daha gençtir. Şu rivayet de buna delalet eder:

Hz. Peygambere nebilerin sayısı soruldu. “Yüzyirmidörtbin” diye cevap verdi. “Bunlardan kaç rasûl” denildi. “Üçyüz onüçü” buyurdu.

Denildi ki: Rasûl, mu’cize sahibi olması yanında, kendisine bir kitap indirilendir. Nebi ise rasûlden farklıdır. Ona kitap inmemiştir.

Denildi ki: Rasûl, meleğin vahiy getirdiğidir. Nebi ise, kendisine söylenen ve kendisine rû’yada vahyedilendir.

O rasûl ve o nebi, iç dünyasında hoşuna giden bir şeyi tasarladığında şeytanın onun dileğine kendisini dünya ile meşgul edecek bir müdahalesi olur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kalbime bazı istekler geliyor. Ben de günde yetmiş defa Allaha istiğfar ediyorum.”

فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ “Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir.”

Allah, şeytanın o müdahalesini iptal eder, peygamberi ismeti ile ona meyletmekten kurtarır, o vehmi izale edecek şeyle irşatta bulunur.

ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ “Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır.”

Sonra Allah, ahirete tam yönelmeye sevkeden âyetlerini muhkem kılar.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah **Alîm’dir**, insanların hâllerini bilir. **Hakîm’dir**, onlara hikmetle muamelede bulunur.

Denildi ki: Hz. Peygamber kendi iç dünyasında meskenet hâlinin son bulmasını tasavvur etmişti, bu âyet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber büyük bir hırsla kavminin imanını istemekteydi, onları imana yaklaştıracak bir şeyin inmesini arzuluyordu. Bu hâlde iken onların meclisinde olduğu bir sırada Necm sûresi kendisine nazil oldu. Onlara sûreyi okumaya başladı. “(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?” (Necm, 19-20) âyetine gelince şeytan kendisine vesvese verdi, lisanı sehven “bunlar ulu kuğulardır, bunların şefaathleri umulur” deyiverdi. Müşrikler bunu duyunca sevindiler, hatta Hz. Peygamber sûrcenin sonundaki

secde ayeti münasebetiyle secdeye vardığında onlar da secde ettiler. Öyle ki, o mecliste mü'min olsun kâfir olsun secde etmeyen kalmadı.

Sonra Hz. Cebrail Hz. Peygambere durumu bildirdi. Hz. Peygamber çok üzüldü. Allahu Teâlâ bu ayetle peygamberini teselli etti.

Bu rivayet, tahkik ehli nezdinde merduttur, yani reddedilmiştir, sahih değildir.

Faraza sahih de olsa, Allahtan bir imtihan olur. Böyle bir olayla imanda sebat edenle, onda sarsıntı yaşayan birbirinden ayrıt edilir.

Hz. Peygamberin ayette nazara verilen ümniyesi, bu rivayete göre Kur'anı okuması olur. Şeytanın buna ilkâsı ise, üstteki ifadeleri yüksek sesle söylemesidir. Öyle ki dinleyenler bunu Hz. Peygamberin kıraatinden zannetmişlerdir.

Üstteki rivayet Kur'ana güveni ihlal etmesi yönünden de reddedilmiştir. Buna, **“Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştıır.”** kısmıyla cevap vermek yeterli olmaz. Çünkü, rivayeti kabul ettiğimizde bu kısmın da öyle olması ihtimal dahilinde olur.

Ayet, peygamberler için sehivde bulunmanın ve şeytanın kendilerine vesvese vermesinin cevazına delâlet eder.

53- لِيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ-
“Allah, şeytanın ilka ettiğini, kalplerinde bir hastalık bulunan ve kalpleri kaskatı olan kimseler için bir fitne kılar.”

Ayetin bu kısmı, şeytana bu imkânın verilmesinin illetini beyan eder. Bu ise, yapılan ilkânın açık olup, hem hak yolda hem de batıl yolda olanın onu bildiğine delâlet eder.

Kalpte olan hastalık, şek ve nifaktır.¹²

Kalbi katı olanlardan murat ise, müşriklerdir.

٧
“Şüphesiz o zalimler uzak bir ayrılık içindedirler.”

Zalimlerden murat, kalbinde maraz olanlar ve kalbi katı olanlardır. Bunları zamirle ifade etmek yerine **“zâlimler”** diye nitelemesi, zâlim olduklarını bildirmek içindir.

O zalimler,

¹² Bu, münafıkların özelliğidir. Zira onlar, gelen vahiyle alakalı şüphe ve tereddütler taşırlar.

-Haktan,

-Veya Hz. Peygamber ve mü'minlerden uzak bir ayrılık içindedirler.

54- **“Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar, onun şüphesiz Rabbinden bir gerçek olduğunu bilirler.”**

Kendilerine ilim verilenler ise, Kur'anın hak olup Allah tarafından indirildiğini bilirler.

Veya şeytana bu ilka imkânının verilmesinin Allahtan sâdır olan bir hak olduğunu bilirler. Çünkü Allahu Teâlânın Hz. Âdem'den beri insanlarda âdeti böyle cereyan etmektedir.

55- **“Ve ona iman etsinler de kalpleri ona saygı duysun.”**

Kalpleri tam bir teslimiyetle ve haşyetle buna inanır.

“Ve Allah, iman edenleri doğru bir yola erdirtir.”

Allah, hangi konuda bir müşkile düşseler, ehl-i imana hidayette bulunur.

Burada “doğru bir yol”, “sırat-ı müstakim”den murat, o konuda kendilerini hakka ulaştıran sahih bir nazar, yani doğru bir bakıştır.

55- **“İnkâr edenler kendilerine ansızın o saat gelinceye veya akşam bir günün azabı gelinceye kadar, ondan şüphe etmekte devam edip giderler.”**

İnkarcıların şek ve tereddütü,

-Kur'an,

-Hz. Peygamber,

-Veya şeytanın Hz. Peygamberin arzusuna müdahalesi hakkında olabilir. İlgili rivayete göre “Önce putları hayırla yâd etti, sonra da onları inkâr etti” demektedirler.

Saatten murat,

-Kıyamet,

-Kıyamet alâmetleri,

-Veya ölümdür.

“Akîm bir günün azabı”

Bu, Bedir harbinde olduğu gibi, katledilecekleri güne işaret eder.

-Bu günden “**yevm-i akîm**” yani “kısır gün” şeklinde bahsedilmesi, kadınların evladı o günde öldürülünce, sanki o kadınlar kısır gibi olur, böylece nesilleri kesilir.

-Veya şundandır: Savaşanlar, savaşın çocuklarıdır. Öldürdükleri zaman savaşıacak kimse kalmaz. Bu vasfın güne nisbet edilmesi mecazendir.

-Veya o günde kendilerine bir hayır olmadığındandır.

-Rüzgâr, yağmura vesîle olmaz, ağaçları aşamazsa, böylesi rüzgâra “**rîh-ı akîm**” yani “kısır rüzgar” denilir.

-Veya Bedir harbinde melekler de savaştığından, o günün misli olmadığı cihetle böyle denilmiştir.

-Veya, önceki ifadede geçen “saat”ten murat kıyametten başkası ile açıklanma durumunda, “akîm gün”den murat da kıyamet günü olur.

56- **“O gün hükümlük yalnız Allah’ındır, O aralarında hükmünü verir.”**

Onların şüphelerinin ortadan kalkacağı günde mülk Allahındır. Allah, o günde mü’minler ve kâfirler arasında hükmeder, yaptıklarının karşılığını verir.

“Artık iman edip salih amel yapanlar naim cennetlerindedir.”

57- **“İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar ise, işte bunlar için zillet verici bir azap vardır.”**

Ayetin üslûbunda, mü’minlere cennet verilmesinin Allahtan bir lütuf iken, kâfirlerin cezalandırılmalarının kendi amelleri sebebiyle olduğuna bir tenbih vardır.

Hicret ve Zafer

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا 58-

“Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, elbette Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.”

Savaşta şehit olan veya normal yolla vefat eden bu muhacirler için cennet ve cennet nimetleri vardır.

Ayette savaşta şehit olanla normal yolla vefat edene aynı vaatte bulunulması, her ikisinin de aynı maksatta olmaları ve aynı ameli yapmalarındandır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bazı sahabiler Hz. Peygambere şöyle sordular: “Ya Rasûllah, savaşta şehit olanlar Allahın vereceği hayrı öğrendik. Onlar cihad ettikleri gibi biz de Seninle beraber cihad ediyoruz. Öldüğümüzde bize ne var?”

Onların bu suallerine cevap olarak üstteki ayet nazil oldu.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Çünkü Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

Çünkü O, hesapsız rızık verir.

59- لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ (Allah) elbette onları hoşnud olacakları bir yere koyacaktır.”

Sevdikleri her şeyin içinde olduğu cennete onları alacaktır.

وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ “Şüphesiz Allah Alîm’dir – Halîm’dir.”

Allah Alîm’dir, onların hem şimdiki hem de ahiretteki hallerini bilir.

Halîm’dir, ceza vermekte acele etmez.

60- ذَٰلِكَ “Bu böyledir.”

“Kim kendisine وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرْنَهُ اللَّهُ yapılan saldırıya aynı ile karşılık verir de, sonra kendisine zulüm yapılırsa, muhakkak ki, Allah ona yardım eder.”

Her kim kendisine verilen eziyete misliyle mukabele eder, kısasta ile-ri gitmezse, sonra tekrar kendisine eza ve zulüm vaki olursa Allah elbette ona yardım eder.

“إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ” “Şüphesiz Allah Afüvv – Ğafur’dur (çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır).”

Şûra, 43 ayetinde daha efdal olan sabır ve bağışlamak nazara verildi. Ama kişi bunu terk ile, keyfine uyup intikam almada haddini aşsa, Allah bu kimseye affedicidir, bağışlayıcıdır.

Ayette, tarîz yoluyla af ve mağfirete teşvik vardır. Çünkü Allahu Teâlâ sonsuz kudretiyle ve şanının yüceliğiyle beraber mademki af ve mağfiret ediyor. Başkasının böyle bir durumda benzeri şekilde affetmesi evleviyetle sabit olur.

Ayette, o durumda Allahu Teâlânın ceza da verebileceğine bir tenbih vardır. Çünkü af, ancak ceza verebilecek iken vermeyen kimse için söz konusudur.

“ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ - 61” “Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine girdirir, gündüzü de gecenin içine girdirir.”

İşte bu yardım şu sebeptedir:

Allahu Teâlâ, işlerin bir kısmını bir kısmına üstün kılmaya kadirdir. Onun âdeti, birbirine zıt şeyler arasında münavebeyi esas almıştır. Bunlardan biri de, gece ve gündüzün birbirine girdirilmeleridir. Allah, bunlardan daha önce noksan kıldığını ziyadeleştirir. Veya güneşi baturarak gündüzün ışığının yerine gecenin karanlığını getirir. Güneşi doğdurarak da ak-sini yapar.

“وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ” “Ve şüphesiz Allah, Semi’dir – Basîr’dir.”

Ve şüphesiz Allah Semi’dir, hem eziyet eden, hem de edileni işittir. Basîr’dir, her ikisinin fiillerini bilir, hiçbirini ihmâl etmez.

“ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ - 62” “Çünkü Allah, şüphesiz Hak’tır.”

İşte, işaret edilen Allahın mükemmel kudret ve ilmi şundandır:

O, tek Vacibu’l-vücuddur. Çünkü O’nun vacibu’l-vücut ve tek olması, icad edilen her şeyin O’na dayanmasını, O’nun hem zâtını, hem de başka her şeyi bilmesini gerektirir.

Cenab-ı Hakkın “Hak” olması şöyle de değerlendirilebilir: O’nun

ilah oluşu sabittir. Çünkü her şeye gücü yetmeyen ve herşeyi bilmeyen ilah olamaz.

“O’nu bırakıp tapındıkları ise hep bâtıldır.”

İnsanların O’nun dışında ilah olarak çağırdıkları, hadd-i zâtında maddumdur, uluhiyeti batıldır.

“Ve şüphesiz Allah, Aliyy – Kebîr’dir.”

Ve şüphesiz Allah, mahlûkatına karşı yücedir, kendisine bir şerik olmasından büyüktür. Şanı O’ndan daha yüce, saltanatı O’ndan daha büyük bir şey yoktur.

63- “Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de yeryüzü bununla yemyeşil oluyor?”

Burada soru, takrir içindir. Yani, böyle olduğunu gördün.

Yağmurun indirilişi geçmiş zaman sığasıyla anlatılırken, yeryüzünün yeşillenmesi geniş zamanla ifade edildi. Bunda, yağmurun eserinin hemen bitmeyip bir süre devam ettiğine delâlet vardır.

“Şüphesiz Allah Latîf – Habîr’dir.”

Şüphesiz Allah Latîf’dir, O’nun ilmi veya lütfu büyük – küçük her şeye ulaşır.

Habîr’dir, zâhirî ve batınî, (görülen ve görülmeyen) tedbirlerden haberdardır.

64- “Göklerde ve yerde ne varsa hep O’nundur.”

Onun olduğu için, onları size itaat ettirdi, menfaatinize uygun hâle getirdi.

“Ve şüphesiz Allah, Ğanî – Hamîd olan O’dur.”

65- “Görmedin mi, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizde akıp giden gemileri emrinize verdi.”

“Göğü de izni olmaksızın yere düşmekten o tutuyor.”

Semanın arza düşmesi, kıyamet günü gerçekleşecektir.

Ayette semanın kendi zâtı itibarıyla durduğunu söyleyenlere bir red vardır. Çünkü sema cisim olmada diğer cisimlere eşittir. Böyle olunca, diğer cisimlerin düşmesi söz konusu olduğu gibi, sema da ilâhî irade olmasa yere düşecek konumdadır.

“Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”

Çünkü,

-Onlara âleme bakıp istidlalde bulunma sebeplerini müheyya kıldı.

-Kendilerine fayda kapılarını açtı.

-Zarar verici ne varsa, onlardan def etti.

66- “Size hayatı veren O’dur.”

Sizler bir zaman cansız unsurlar ve nutfeler iken, O size hayat verdi.

“Sonra sizi öldürür.”

Eceliniz geldiğinde sizi öldürür.

“Sonra (yeniden) hayat verir.”

Ahirette sizi diriltir.

“İnsan gerçekten çok nankördür.”

Ama insan, Allahın nimetleri bu kadar aşıkâr iken, yine de nankörlük yapar, nimetleri inkâr eder.

67- “Biz her ümmet için kendisiyle amel edecekleri bir ibadet yolu verdik.”

Biz, her dinin ehline bir ibadet tarzı, kendisiyle ibadet edecekleri bir şeriat verdik. Onlar, o şeriata göre dinlerini yaşarlar.

Denildi ki: Ayetten murat, her din ehline verilen özel bayramdır.

“O hâlde, din işinde asla seninle çekişmesinler.”

Öyleyse, diğer din mensupları din hususunda veya ibadetler hakkında Seninle tartışmasınlar. Çünkü çoğu cahil ve inatçı kimselerdir.

Veya mana şu olabilir: Çünkü Senin dinin, tartışma kabul etmeyecek şekilde gözler önündedir.

Denildi ki: Ayetten murat, Hz. Peygamberi onların sözüne iltifat etmekten, kendilerine tartışmayı netice verecek şekilde münazara imkânı vermekten bir nehiydir. Çünkü münazara ancak hakkı araştıran kimselere fayda verir. Bunlar ise, inatçı, mücadele ehli kimselerdir.

Veya ayet, Hz. Peygamberi onlarla tartışmaktan nehyeder.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, Huzaa kâfirleri hakkında indi. Müslümanlara şöyle demişlerdi: “Size ne oluyor ki, kendi öldürdüğünüzü yiyor, ama Allahın öldürdüğünü yemiyorsunuz?”

وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ “Ve Rabbine davet et.”

Rabbinin birliğine ve yalnızca ona ibadet etmeye davet et.

إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ “Çünkü sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoğru bir yol üzeresin.”

68- وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلْ “Eğer seninle tartışarlarsa, de ki:”

Hak zâhir olmuş, delillerle bilinmiş iken yine de seninle mücadele ederlerse, onlara de ki:

اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ “Allah yaptıklarınızı en iyi bilendir.”

Allah, yapmış olduğunuz bu bâtıl mücadeleyi ve diğer işlerinizi en iyi bilendir, bunlara göre size karşılık verecek, cezalandıracaktır.

Ayet, şefkat ile onlara bir uyarıdır.

69- اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ “Allah, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında kıyamet günü aranızda hüküm verecektir.”

Allah, içinizdeki mü'min ve kâfirler arasında sevap ve ceza ile hükmedecektir.

O, dünyada deliller ve ayetlerle aranızda hüküm verdiği gibi, diğer alemde de din hususunda ihtilafa düştüğünüz şeylerde hüküm verecektir.

70- **“أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ”** Bilmedin mi Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir.”

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

“إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ” Şüphesiz bunlar bir kitaptadır.”

“Kitap”tan murat levh-i mahfuzdur. Allah her şeyi daha olmazdan önce orada yazmıştır. Dolayısıyla, (ey peygamber!) bizim ilmimiz ve hıfzımız varken, onların durumu Seni kederlendirmesin.

“إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ” Şüphesiz bunlar Allah’a pek kolaydır.”

O şeyi kuşatmak ve levh-i mahfuzda sabit kılmak veya aranızda hükmetmek Allaha çok kolaydır. Çünkü O’nun ilmi, Zâtının gereğidir, bütün malumatı eşit bir şekilde bilir.

71- **“وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ”** Onlar Allah’ı bırakıp da O’nun, haklarında hiçbir delil indirmedeği ve kendilerinde de bir bilgi bulunmayan şeylere taparlar.”

Onlar, Allahın dışında bir kısım batıl mabutlara,

-Allahtan, bunlara ibadet edilmesini caiz gösteren bir delil olmadan,

-Ve aklın zorunlu olarak bildiği ve delille ulaştığı bir sonuç bulunmadan ibadet ediyorlar.

“وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ” Ve zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”

Böyle bir zulüm işleyenler için gittikleri yolu doğru gösterecek veya azabı kendilerinden def edecek hiçbir yardımcı yoktur.

72- **“وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ”** “Âyetlerimiz kendilerine apaçık olarak okunduğunda, o kâfirlerin yüzünde hoşnutsuzluğu hemen fark edersin.”

Onlara Kur’an ayetleri, hak inanca ve ilâhî hükümlere delâleti gayet açık bir şekilde okunduğunda, sen onların yüzlerinde hoşnutsuzluğu hemen tanırırsın. Çünkü,

-Hakkı inkarda aşırıdır.

-Takliden aldıkları batıl şeylerden dolayı, hakka karşı kin ile doludurlar. Bu ise, cehaletin zirvesidir.

Bunu hissettirmek için ayette “onların yüzünde fark edersin” denilmesi yerine “o kâfirlerin yüzünde...” ifadesi kullanıldı.

يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا “Neredeyse, onlara âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar.”

قُلْ أَفَأَتَّبِعُكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكُمُ النَّارُ “De ki: “Şimdi size ondan daha kötü olanı haber vereyim mi? Cehennem ateşi!”

Ayetlerimizi okuyanlara kin duyduğunuzdan ve üzerlerine saldırmanızdan veya onların size okuduklarından dolayı sizde meydana gelen sıkıntıdan daha kötüsünü size haber vereyim mi: Cehennem ateşi!

Ayetin bu kısmı, sanki “o nedir?” سوالini sorana karşı mukadder bir cevaptır.

وَعَذَّاهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا “Allah onu kâfir olanlara vaad buyurdu.”

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “O ne kötü bir dönüş yeridir.”

Sinek Mu'cizesi

73- **“Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi ona iyi kulak verin.”**

Size, sıra dışı bir hâl veya parlak bir kıssa anlatıldı. “Mesel” denilmesi bu cihettedir.

Veya ibadete layık olma hususunda size bir örnek verildi.

Tefekkürle ve dikkatle buna kulak verin.

“Sizin Allah’ı İَنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ” bırakıp tapuklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.”

O taptığınız putlar, batıl mabutlar, küçüklüğüyle beraber bir sineği yaratmaya güçleri yetmez. Hepsı bir araya gelseler yaratamazlar. Nerede kaldı tek başlarına yaratabilsinler!

“Sinek onlardan bir şey kapsa وَانْ يَسْلُبْهُمْ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ onu kurtaramazlar.”

Ayet, müşriklerin cehaletini en belîğ bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü kendisine şerikler kıldıkları Allah, imkân sahasında her şeyi gücü yeter ve bütün varlıkları tek başına yaratır bir ilâh iken, Allaha şerik yaptıkları putlar ve heykeller en aciz varlıklardır.

Allahu Teâlâ bu ayetle, bütün o batıl mabutlar bir araya gelse bile, en küçük ve en zelif bir canlıyı yaratmaya kâdir olamayacaklarını beyan etti. Hatta bu en küçük ve en zelif olan sinek, bu putlardan bir şey kapsa, putlar buna karşı koyabilmekten, onun aldığını geri alabilmekten acizdirler.

Denildi ki: Müşrikler putlarına güzel koku ve bal sürüyorlar, sonra da kapıları kapıyorlardı. Sinek ise, delikten giriyor, o balı yiyordu.

“İsteyen de âciz, istenen de.” ضَعْفُ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ

Putu tapan da, aciz, tapılan put da acizdir.

Veya bundan murat, sinek ve puttur. Puttan balı alan sinek aciz olduğu gibi, buna engel olamayan put da acizdir.

Veya talip put, matlup sinek olabilir. Yani, sineğe engel olamayan put da aciz, ondan bir şeyler kapamayan sinek de acizdir. Şayet araştırırsan, putu sinekten çok dereceler daha zayıf bulursun.

74- مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ “Allah’ı gereği gibi takdir edemediler.”

Ona şerikler koştular, ilah olmaya hiç münasebeti olmayan şeylere ilah namı verdiler.

“Şüphesiz ki Allah Kavî’dir – Azîz’dir.”

Şüphesiz Allah Kavî’dir, bütün mümkünatı yaratmaya gücü yeter.

Azîz’dir, hiçbir şey O’na galebe edemez.

Onların taptığı ilahlar ise, en küçük bir şeyi bile yaratmaktan acizdirler, en zelif bir varlık karşısında bile mağlupturlar.

75- اللَّهُ يَضْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمَنْ النَّاسِ “Allah hem meleklerden, hem de insanlardan elçiler seçer.”

Melekler, Allah ile peygamberler arasında vahiyde vasıta olurlar.

İnsanlardan seçilen elçiler, diğer insanları hakka çağırırlar, kendilerine indirilenleri onlara tebliğ ederler.

Öyle görülüyor ki, Allahu Teâlâ önceki ayetlerde ulûhiyette tek olduğunu anlattı, bir başkasının O’na sıfatlarında şerik olmasını nefyetti, burada da risalet için seçtiği kulları olduğunu beyan etti.

Bu elçilere icabetle ve onlara uymakla Allaha ibadet gerçekleşmiş olacaktır. Risalet, mevcudat için mertebelerin en âlâsı ve derecelerin en mün-tehasıdır.

Bu ayette hem nübüvvetin isbatı, hem de müşîklerin,

-“Biz onlara ancak bizi Allaha yaklaştırsınlar diye’ ibadet ediyoruz”(Zümer, 3)

-“Melekler Allahın kızlarıdır” gibi iddialarına reddiye vardır. (En’am 100, Nahl 57, Saffat, 149)

“Şüphesiz Allah Semi’ – Basîr’dir (her sesi işitir, her şeyi görür).”

O, her şeyi idrak edendir.

76- O, onların önlerinde ne var ve arkalarında ne varsa, hepsini bilir.”

Allah, hem vâki olanı, hem de ilerde olacakları bilir.

“Bütün işler Allah’a döndürülür.”

Bütün işler O’na râcidir. Çünkü, bizzat hepsinin mâlikidir. Elçileri seç-

mede ve diğer tasarruflarında suale tâbi değildir, ama insanlar yapıklarından sorulacaklardır.

77- **“EY İMAN EDENLER! RÜKÛ EDİN, SECDEYE VARIN, RABBİNİZE İBADET EDİN, HAYIRLI İŞLER YAPIN.”**

Ey iman edenler!

“Rükû edin, secdeye varın”

Namazlarınızda rükû ve secdelerinizi yapın.

Ayette bunun emredilmesi, İslâmın ilk döneminde rükû ve secde olmamasındandır.

Veya bu “namaz kılınız” anlamına gelir. Rükû ve secde, namazın en önemli iki rüknu olduğundan, böyle ifade edilmiştir.

Veya bundan murat “Allah’a boyun eğin, secdeye varın” manasıdır.

“Rabbinize ibadet edin”

Ayrıca diğer ibadetlerinizi de yapın.

“Hayırlı işler yapın.”

Yaptığınız ve terk ettiğiniz şeylerde en hayırlı, en elverişli olanı araştırın.

Bu cümleden olmak üzere,

-Nafile taatlerde bulunun.

-Sıla-i rahim yapın.

-Ahlakınızı güzelleştirin.

78- **“Ola ki felaha eresiniz.”**

Bütün bunları,

-Kendinizi garantide görmeden felah umarak

-Ve amellerinize güvenmeden yapın.

Ayet, Şafî mezhebine göre secde ayetlerindendir. Çünkü,

-Açık bir şekilde secde emri vardır.

-Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Hacc sûresi iki secde ile üstün kılındı. Bu ayetlerde secde etmeyen, onları okumasın.”

79- **“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin!”**

Allah yolunda cihad, hem dalalet yolunda giden din düşmanlarına karşı, hem de batınî olarak hevâ ve nefse karşı yapılır.

Hz. Peygamber Tebuk Gazvesinden döndüğünde şöyle demişti: “Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”

Cihadın Allaha nisbet edilmesi, Allah için yapılmasındandır.

هُوَ أَجْتَبَاكُمْ “O, sizi seçti.”

O sizi dini ve yardımı için seçti.

Bunda cihadı gerektiren ve ona sevkeden duruma bir tenbih vardır.

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ “Ve dinde sizin için bir zorluk kılmadı.”

Dinde Kolaylık

O, yapılması zor gelen bir şeyle sizi mükellef yaparak dinde bir zorluk göstermedi.

Bu ifade, cihadı yapmakta kendilerine bir engel ve onu terk etmekte de bir mazeret olmadığına bir işarettir.

Veya bu ifade dinin ruhsat yönüne bakar, kendilerine zor gelen bazı şeyleri yapmayabileceklerini hatırlatır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Ben size bir şeyi emrettiğimde, ondan yapabileceğinizi yapın!”

Veya dinde zorluk kılınmaması, her günahta bir çıkış yolu gösterilmesi yönünden olabilir.

Bu da,

-Zaruret hâlinde bazı şeylerin helal kılınması,

-Tevbe kapısının açık olması,

-Hukukullahta, yani Allah hakkı olan ibadetlerde kefarete ruhsat verilmesi,

-Hukuk-u ibadda (kul haklarında) tazminat ve diyetlere yer verilmesi gibi görünümlere sahiptir.

مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ “Atanız İbrahim’in dinine uyun.”

Atanız İbrahim’in dininde olduğu gibi...

Hz. İbrahime “Atanız” denilmesi, Hz. Peygamberin nesli O’ndan geldiği cihettir. Hz. Peygamber de ümmetinin babası gibidir. Çünkü,

-Onların ebedi hayatına,

-Ve ahirette kayda değer bir şekilde varlıklarına sebeptir.

Hz. İbrahime “atanız” denilmesi, ekser Arabların nesli O’na dayandığı cihetle de olabilir.

هُوَ سَمَّيْكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلِ وَفِي هَذَا “O, sizi hem daha önce, hem de bunda (Kur’an’da) müslümanlar diye isimlendirdi.”

O, Kur’andan önce, eski kitaplarda sizi “Müslümanlar” olarak isimlendirdi.

Bu Kur’anda da “Müslümanlar” dedi.

Bu isimlendirmeyi yapan Allahu Teâlâdır.

Veya Hz. İbrahîmdir. Her ne kadar Kur’anda “Müslümanlar” diye O’nun isim vermesi söz konusu değilse de, Kur’andaki bu isimlendirme de O’nun önceki isimlendirmesine dayandığından O’na nisbet edilmiştir. Çünkü O, **“Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş iki kimse kıl.”** (Bakara, 128) diye dua etmişti.

لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ “Ta ki Peygamber size şahit olsun.”

Ta ki kıyamet günü Peygamber onu size tebliğ ettiği hususunda üzerinize bir şahit olsun.

Veya itaat edenin taatine, isyan edenin de isyanına bir şahit olsun.

وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ “Ve siz de insanlara şahit olasınız.”

Siz de, “peygamberler kendi ümmetlerine tebliğde bulundular” diye onlara şahitler olasınız.

فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ “Artık namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin.”

وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ “Ve Allah’a sarılın.”

Madem ki Allah böyle lütuflarda bulundu, sizleri şereflendirdi, öyleyse siz de namazınızı kılıp zekâtınızı vererek ve diğer taatleri de yaparak Allaha yakın olmaya gayret edin. Bütün işlerinizde O’na güvenin. Yardım ve zaferi ancak O’ndan talep edin.

هُوَ مَوْلَاكُمْ “O, sizin Mevla’nızdır.”

O sizin yardımcınızdır, işlerinizin velisidir.

فَإِنَّمَا الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ “O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcısıdır!”

Çünkü O’nun velayet ve yardımda misli yoktur. Hatta gerçekte O’ndan başka Mevla ve Nasîr de yoktur.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Kim Hacc sûresini okusa, ona geçmişte ve gelecekte hacc ve umre yapanlar sayısınca hac ve umre yapmış gibi sevap verilir.”

MÜ'MİNUN SÛRESİ

Mü'minun Sûresi Mekki'dir.

Yüz on sekiz ayettir.

Kâmil Mü'minler

1- قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ “Mü'minler, gerçekten kurtuldu.”

Mü'minler, hülyalarına kavuştular.

Ayetin başında geçen قَدْ “Qad” kelimesi, geçmiş zamanın başına geldiğinde o şeyin sabit olduğuna, meydana geldiğine delâlet eder.

Mü'minler kurtuluşa ermeyi, muratlarına nail olmayı Allahın lütfundan umdukları için, sürenin başında müjde olarak onların bu beklentilerinin ta-hukkuku yer aldı.

2- الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ “Onlar ki, namazlarında huşû içinde-dedirler.”

Allahtan korkarlar, huzurunda boyun eğiciler. Namaz sırasında gözleri-ni secde yerine çevirirler.

Rivayete göre Hz. Peygamberin bazen gözünü semaya çevirip namaz kıldığı olurdu. Bu ayet inince gözünü secde edeceği yere çevirir oldu.

Keza namazda sakalıyla oynayan bir adamı gördü, şöyle buyurdu: “Bu adamın kalbinde huşu olsa, azalarına da yansırı.”

3- وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ “Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler.”

Maleyani söz ve fiillerden yüz çevirirler. Çünkü ciddi işlerle meşguller-dir. Ayetin ifadesi “onlar boş işler yapmazlar” ifadesinden çok cihetlerle daha belîğ bir anlatımdır. Bu cümleden olarak şunlar dikkat çekmektedir:

-Cümlelerin isim cümlesi olması.

-Hükmün zamire bina edilmesi.

-Hükmün isim olarak gelmesi.

-Öncesinde sıla bulunması.

-“Terkederler” demek yerine “yüz çevirirler” denilmesi. Böyle denil-mesi, onların maleyani söz ve fiillerden hem doğrudan kendilerinin uzak

olduğunu, bizzat meşgul olmadıklarını anlatır, hem de böyle şeylere sebebiyet vermediklerini, hatta meyil bile etmediklerini ifade eder.

Peşinde gelen ayette de benzeri belağat incelikleri vardır:

4- **وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ** “Onlar ki, zekât (vazifelerini) yaparlar.”

Cenab-ı Hak kâmil mü'minleri önce namazda huşu ile vafsetti sonra da zekâtı vermelerini nazara verdi. Bununla, onların hem bedenî – hem de mâlî ibadetlerini gayet düzgün yaptıklarını anlattı. “boş işlerden yüz çevirme” özellikleriyle de haramlardan ve mürüvvetin kaçınılmasını gerektirdiği hallerden kaçındıklarını nazara verdi.

5- **وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ** “Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.”

6- **إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ** “Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış degillerdir.”

“Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler.” (Mü'minun, 3) ayetiyle genel bir çerçeve çizilmişti. Burada nazara verilen eşleri ve cariyeleri dışında ilişkiye girmemek maleyanı şeyleri terke dâhil olduğu hâlde müstakil olarak ifade edilmesi, insan nefsinin cinselliğe çok istekli ve bunun tehlikesinin çok büyük olmasındandır.

7- **فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ** “Artık kim bunun ötesine gitmeyi isterse, işte bunlar haddi aşan kimselerdir.”

8- **وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ** “Onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler.”

Onlar gerek Hak, gerek halk cihetinden kendilerine tevdi edilen emanetleri ve ahidleri muhafaza ederler, gözetirler.

9- **وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ** “Onlar ki, namazlarını muhafaza ederler.”

Onlar namazlarına devam ederler ve vaktinde kılarlar.

Daha öncesinde onların özellikleri anlatılırken “Haşîun, mu'rizun, failun, hâfîzun, râun” şeklinde ism-i fâil sığası kullanılmıştı. Burada namaza devamları ise, namaz tekerrür ve teceddüt eden bir ibadet olduğundan geniş zaman sığası ile ifade edildi.

Daha önce namazda huşu içinde olmaları bildirilmişti, burada da namaza devamları anlatıldı.

Çünkü namazda huşu, onu aksatmadan kılmaktan ayrı bir durumdur. Dolayısıyla bir tekrar söz konusu değildir.

Kâmil mü'minlerin vasıfları sayılırken namazla başlanıp namazla bitirilmesi, onun ne büyük bir ibadet olduğunu gösterir.

10- **“İşte bunlar varis olanların ta kendileridir.”** **أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ**

İşte bu vasıfları cem edenler, **“varis”** denilmeye layık kimselerdir, başkaları değil.

11- **“Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar.”** **الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ**

Neye varis olduklarını beyan eder, varisliklerini hem büyük göstermek, hem te'kid etmek için mutlak olarak ifadeden sonra onu **“Firdevs cennetlerine varis olmak”** şeklinde kayıtlar. “Cennete alınırlar” gibi bir ifade yerine **“varis olurlar”** denilmesinde, amelleri sebebiyle ona layık olmalarının istiare yoluyla anlatımı vardır.

Denildi ki: Onlar, o Firdevs cennetlerinde kâfirlerin ellerinden kaçırdığı menzillere varis olurlar. Çünkü Allahu Teâlâ, her insan için cennette bir menzil, cehennemde de bir menzil yaratmıştır.

“Onlar orada daimîdirler.” **هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ**

12- **“Andolsun biz insanı, çamurdan bir hûlasadan yaratmış.”** **وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ**

“İnsan”dan murat, Hz. Âdem'dir. Hz. Âdem, çamurdan süzölmüş bir hûlasadan yaratıldı.

Veya **“insan”**dan murat bütün insanlardır. Çünkü her insan pek çok merhalelerden geçtikten sonra nutfe (sperm) hâline gelen hûlasalardan yaratılmıştır.

Denildi ki: **“Çamur”**dan murat Hz. Âdemdir, çünkü ondan yaratılmıştır. “Hûlasa” anlamındaki **“sülale”** kelimesi ise, nutfesidir.

13- **“Sonra onu emin ve sağlam bir yerde nutfe kıldık.”** **ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ**

Sonra da O'nun neslini o hûlasadan bir nutfe yaptık.

Veya “sonra o hûlasayı bir nutfe yaptık.”

“Sülâle” kelimesi müennes iken, ona raci kılınan zamirin müzekker olması, sülâlenin “cevher, süzülen şey veya su” şeklinde te’vil edilmesinden-
dir.

“Sağlam bir yer”den murat rahimdir.

14- ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً “Sonra nutfeyi bir alaka hâline getirdik.”

Beyaz nutfeyi kırmızı alakaya çevirdik.

فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً “Derken o alakayı bir mudğa yaptık.”

Alakayı bir parça et yaptık.

فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا “Derken o mudğayı kemiklere dönüştürdük.”

Ona sertlik vererek bir kemik (iskelet) yaptık.

فَكَسَرْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا “Derken o kemiklere bir et giydirdik.”

Atırların bir kısmının ثُمَّ “sümme” (sonra) bir kısmının ise فَ “fe” (böylece) şeklinde yapılması, meydana gelen bu istihalelerin (dönüşümlerin) farklılığındandır.

ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ “Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik.”

Bundan murat,

-Bedenin sûreti,

-Ruh,

-Veya cesede ruhun üflenmesiyle duyuların meydana gelmesi,

-Veya bunların tamamı olabilir. “Sonra” ifadesi, önceki merhalelerle bu merhale arasındaki farklılığı gösterir.

Ebu Hanife, ayete dayanarak, “yumurta çalan biri, bu yumurtalardan civciv çıktığında sadece yumurtaların bedelini öder, civcivi geri vermez. Çünkü civciv hâline gelmek başka bir yaratılıştır” yorumunu yaptı.

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı yücedir!”¹

Allahın kudreti ve hikmeti yücedir.

¹ Ayetten –haşa- Allahtan başka yaratıcılar olduğu manasının anlaşılmasında gecikir. Zira Kur’an baştan sona tevhidi anlatır. Ayetten murat, yarattığı her şeyi, o şeyin mahiyetine en uygun ideal ölçüler içinde yarattığını anlatmaktır.

15- **“Sonra siz bunun ardından, muhakkak ki öleceksiniz.”**

16- **“Sonra siz şüphesiz, kıyamet gününde diriltileceksiniz.”**

Sonra siz kıyamet günü hesaba çekilmek ve yaptıklarınızın karşılığını görmek için diriltileceksiniz.

17- **“Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık.”**

“Yedi yol”dan murat, yedi semadır. Çünkü bunların hepsi birbiri üstünde yer almaktadır.

Veya semanın melekler ve yıldızlar için güzergâh olmasıdır. Çünkü bunların hepsi semada yol alırlar.

“Biz, yaratmaktan gafil değiliz.”

Biz bu gökleri veya bütün mahlûkatı yaratmaktan gafil değiliz, hiçbirini ihmal etmeyiz. Her varlığı zevalden ve bozulmaktan muhafaza ederiz. Onunla ilgili tedbiri alırız. Ta ki hikmetin iktiza ettiği ve ilâhî iradenin taalluk ettiği şekilde kendisi için takdir olunan kemâl mertebesine ulaşsın.

18- **“Bir kaderle gökten bir su indirdik.”**

“Kader”den murat takdir olabilir. Yani, gökten faydası çok, zararı ise az olacak bir takdirle bir su indirdik.

Veya miktar olabilir. Yani, onlara uygun miktarda bir su indirdik.

“Ardından onu yeryüzünde tuttuk.”

“Bizim onu tamamen gidermeye de gücümüz yeter.”

Biz o suyu indirmeye kâdir olduğumuz gibi,

-Onu bozarak,

-Buharlaştırarak

-Veya ulaşamayacakları kadar derinlere indirerek ortadan kaldırmaya da kâdiriz.

Ayette suyun ortadan kaldırılmasının elif-lâmsız gelmesi “bir şekilde or-

tadan kaldırmaya kâdiriz” manasını ifade eder ve ortadan kaldırma yollarının çok olduğunu gösterir. Suyun insanlardan uzaklaştırılmasını anlatmada “De ki: Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?” (Mülk, 30) ayetinden çok daha şümullüdür.²

19- **فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ** “Böylece onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik.”

لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ “Bunlarda sizin için bir çok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.”

O bahçelerin sebzelerinden, meyvelerinden hem yersiniz, hem de bunlarla geçiminizi temin edersiniz. “Falanca el emeğini yiyor” dediğimizde elinin emeğiyle geçindiği anlaşılması gibi, ayetteki “**yersiniz**” ifadesi, geçimi de anlatır.

“Onlardan yersiniz” ifadesi “o hurma ve üzümünden yersiniz” şeklinde de anlaşılabilir. Yani, o hurma ve üzümü hem taze meyve olarak yer, hem de bunlardan kuru üzüm ve kuru hurma, meyve suyu, pekmez gibi çeşitli gıdalar elde edersiniz.

20- **وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبْغٍ لِالْأَكْلِيلِ** “Tûr-ı Seynâ’da yetişen bir ağaç da meydana getirdik ki, bu ağaç, hem yağ, hem de yiyenlerin ekmeğine katık verir.”

Tur-u Seyna (Sina), Hz. Musanın dağıdır. Mısır’la Eyle arasında yer alır. Filistinde olduğu da söylenmiştir.”Tur-u Sinin”de denilmektedir. “Tur” dağı adı, “Seyna”da o dağda belli bir bölgenin adı olması caizdir.

Ayette bahsedilen ağaç, zeytindir. Bundan elde edilen yağ, lambalarda kullanılmıştır. Ayrıca zeytin, hem fitrî haliyle, hem de kendisinden çıkarılan yağla, yiyenlere en önemli bir katıktır.

21- **وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً** “En’am’da da sizin için elbette ibretler vardır.”

Davarların hâlerinden ibret alır, bunlarla Allahın varlığına, hikmet ve rahmeti gibi sıfatlarına istidlalde bulunursunuz.

² Çünkü orada anlatılan, suyun sadece aşağıya çekilerek insanların oraya ulaşmamasıdır. Buradaki ifade ise; hem bunu, hem başka ortadan kaldırma ihtimallerini içine alır.

“Onların karınlarındakilerden size içiririz.” نُسَبِّحُكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا

“Onlarda sizin için bir çok faydalar vardır.” وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ

Bunların sırtlarında, yünlerinde, kıllarında sizin için pek çok faydalar vardır.

“Ayrıca onlardan yersiniz.” وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ

22- “Onların üzerinde ve gemilerde taşı-

nırsınız.”

Çünkü, “en’am” içinde deve ve sığır gibi yük taşıyanlar da vardır.

Denildi ki: Bundan murat devedir, çünkü devenin sırtına da binilir. Ayrıca, peşinde nazara verilen gemilere de münasip olur. Zira develer, karaların gemileridir.

Siz bu bineklerle karada ve denizde taşıyorsunuz.

İnsan Peygamber

23- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ “Andolsun biz, Nûh’u kavmine gönderdik.”

الله فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “O da dedi: Ey kavmim Allah’a ibadet edin.”

Kıssa, insanlara verilen o kadar nimetler varken bunlara nankörlük yapmalarını ve sonunda bu nimetlerin ellerinden alınmasını anlatır.

“Sizin için O’ndan başka bir ilah yoktur.” مَالَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ

Ayetin bu kısmı, ibadet emrinin illetini anlatır.

أَفَلَا تَتَّقُونَ “Artık sakınmaz mısınız?”

Ona ibadeti reddedip başkasına ibadet etmeniz ve sayamayacağınız kadar nimetler vermişken bunlara nankörlük yapmanızdan dolayı size olan nimetlerini elinizden alıp sizi helak etmesinden ve azap vermesinden korkmuyor musunuz?

24- فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ “Bunun üzerine kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler:”

Nûhun kavminin önde gelen kâfirleri, avamdan olanlara şöyle dedi:

“Bu ancak sizin gibi bir beşerdir.” مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ

Nûh da sizin gibi bir insan.

“Size üstünlük taslamak istiyor.” يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ

Size üstün gelmek ve hükmetmek istiyor.

“Şayet Allah dileseydi, bir melek gönderirdi.” وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلْنَا مَلَكًا

Şayet Allah peygamber göndermek istese, melekleri peygamber olarak gönderirdi.

“Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.” مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ

Yani, atalarımızdan O'nun peygamber olduğunu işitmedik.

Veya O'nun demiş olduğu "Allaha ibadet etmek, başka ilahı reddetmek" gibi şeyleri atalarımızdan hiç duymadık.

Veya peygamberlik diye bir şeyi atalarımızdan duymadık.

Böyle demeleri,

-İnatlarından olabilir,

-Veya üzerlerinden uzun bir fetret dönemi geçmesindendir.

25- **“Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır.”** **إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ**

Onun böyle şeyler söylemesi, kendisindeki cünundandır.

“Öyle ise bir müddet onu bekleyin.” **فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ**

Dolayısıyla bir süre ona dayanın, bekleyin. Olur ki cünun hâli geçer, normale döner.

26- **“Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!” dedi.** **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ**

Nûh, onların imana gelmesinden ümidini kesince şöyle dua etti:

Ya Rabbi, beni yalanlamalarına karşılık veya yalanlamaları sebebiyle onları helâk ederek veya onlara vaat ettiğin azabı vererek bana yardım et.

27- **“Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap.”** **فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلَکَ بِأَعْيُنِنَا وَوْحَيْنَا**

Biz bu gemiyi nasıl yapacağını Sana öğreteceğiz, hatalı yapmaktan Seni koruyacağız.

فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ **“Bizim emrimiz gelip de tandır kaynayınca, her cinsten birer çift ve bir de içlerinden, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki ehlini gemiye al.”**

“Bizim emrimiz” ifadesinden murat, gemiye binmeleri veya azabın inişiyle ilgili emirdir.

Rivayete göre Hz. Nûha şöyle denildi: “Su, tandırdan fışkırdığında Sen ve Sana tâbi olanlar gemiye binin.”

Hanımı, tandırdan suyun fışkırdığını Hz. Nûha haber verince, gemiye bindiler.

Hız. Nûhun ehlinde murat, aile fertleri olabileceği gibi, O'na iman edenler de olabilir.

Gemiye alınmayanlar, küfrü sebebiyle helâkine önceden hükmedilen kimselerdir.

“Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma!”

O zalim olanların kurtulması için bana dua etme.

“Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır!”

Çünkü onlar Allaha şirk koşmaları ve günahları sebebiyle zulmetmişlerdir, buna ceza olarak suda boğulacaklardır. Bu durumdaki kimselerle beraber olunmaz, kendilerine şefa'at edilmez. Hatta onlardan kurtulmakla Allaha hamdedilir. Ayetin devamı bunu ifade eder:

28- “Sen, yanındakilerle beraber gemiye yerleştiğinde şöyle de:”

“Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun.”

Nitekim bir başka ayette de şöyle denilmektedir:

“Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.” (En'am, 45)

29- “Ve de ki: Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur.”

Dünya ve ahirette daha ziyade hayra vesile olsun.

“Sen, konuk edenlerin en hayırlısıdır.”

Bu, Hz. Nûh'un duasına uygun bir senâdır. Bu şekilde senâ, duaya icabet edilmesine bir vesiledir.

Hız. Nûh yalnız olmadığı halde emrin sadece O'na verilmesi,

-Faziletini ortaya koymak,

-O'nun duasının diğerlerine de yeterli olduğunu hissettirmek vardır. Çünkü duası onları da içine almaktadır.

30- “Şüphesiz bunda nice ayetler vardır.”

İşte bunda, yani Nûh'a ve kavmine yapılanlarda, basiret sahibi olan ve ibret alanlara istidlalde bulunacakları, ibret alacakları deliller vardır.

وَأِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ **“Biz gerçekten (kullarımızı) imtihan ederiz.”**

Biz Nûhun kavmini büyük bir belâ ile mübtela kıldık.

Veya “biz bu ayetlerle kullarımızı imtihan etmekteyiz.”

31- ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ **“Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik.”**

Bundan murat Âd veya Semud kavmidir.

32- فَارْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ **“Bunun üzerine, onlar arasından şöyle diyen bir elçi gönderdik: Allah'a ibadet edin.”**

Bu kavim Âd kavmi ise, gönderilen Peygamber Hz. Hûd, Semud kavmi ise Hz. Salih'tir. Gönderilen peygamber dışarıdan gelmemiştir, içlerinde yaşıyorken kendisine vahyedilmiştir.

Onlara peygamberin diliyle şöyle dedik: **“Allaha ibadet edin...”**

۞ مَالَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ **“Sizin için O'ndan başka bir ilah yoktur.”**

۞ أَفَلَا تَتَّقُونَ **“Artık sakınmaz mısınız?”**

Allahın azabından sakınmaz mısınız?

33- وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيقَاعِ الْآخِرَةِ وَاتَّرفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا **“Onun kavminden, Allah'ı inkâr eden, ahirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler:”**

“Ahirete kavuşmaktan” murat,

-Ondaki sevap ve cezaya kavuşmaktır.

-Veya haşır yoluyla ikinci hayata gönderilmektir.

۞ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ **“Bu ancak sizin gibi bir insandır.”**

۞ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ **“Sizin yediğinizden yer.”**

۞ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ **“Ve sizin içtiğinizden içer.”**

34- “Andolsun, kendiniz gibi وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ- bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyana uğrarsınız.”

Size emrettiği şeylerde, sizin gibi bir insana itaat ederseniz, kendinizi böyle bir itaatle zelil yaptığınızdan dolayı, mutlak zararda olursunuz.

35- “Öldüğünüz, أَيْعِدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ” toprak ve kemik hâline geldiğiniz zaman sizin diriltilip çıkarılacağını mı vaad ediyor?”

Böyle bir hâlde iken mi kabirlerden veya yolduktan tekrar varlık sahası na çıkarılacaksınız?

36- “Heyhât, o size vaad edilen şey ne kadar uzak!” هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

Heyhat, o vaat olunduğunuz şey gerçek olmaktan çok çok uzak!

37- “Hayat, bu dünya hayatımızdan ibarettir.” إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا “Ölürüz ve yaşarız.” نَمُوتُ وَنَحْيَا

Bazımız ölür, bazımız dünyaya gelir.

“Biz tekrar diriltilecek değiliz.” وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

Biz, ölümden sonra diriltilecek değiliz.

38- “Bu ancak Allah’a karşı yalan uyduran bir adam.” إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

Söylemiş olduğu “ben Allahın elçisiyim. Öldükten sonra diriltileceksiniz” iddialarında Allah adına yalan uyduran biridir.

“Ve biz ona inanacak değiliz.” وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ

39- “Dedi: Ya Rabbi, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!” قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ

Peygamber dedi: Ya Rabbi, onlara karşı bana yardım et. Benim için onlardan intikam al. Çünkü onlar beni yalanlıyorlar, inanmıyorlar.

40- “Dedi: Pek yakında onlar pişman olacaklar!” قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ

Allah buyurdu: Az zaman sonra onlar gözleriyle azabı gördüklerinde çok pişman olacaklar!

41- فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ “Derken hak sayha (o korkunç ses) onları kısıkvrak yakalayiverdi.”

Hz. Cebail, kalpleri parçalayan dehşetli bir sayha ile seslendi, hepsi ölüp gitti.

Sayha ile helâk edilmelerinden hareketle, bu kavmin Hz. Salihin kavmi olduğuna istidlalde bulunuldu.

Bu sayhanın “hak” olması,

-Karşı koyulamaz olması,

-Allah tarafından âdil bir ceza olması,

-Veya doğru bir vaat olması yönünden olabilir.

فَجَعَلْنَاهُمْ غَنَاءً “Onları çer çöp yığmı hâline getirdik.”

Onları, selin geride bıraktığı süprüntü hâline getirdik.

فَبَعْدًا لِلظَّالِمِينَ “Zalimler topluluğu Allah’ın rahmetinden uzak olsun!”

Ayet, hem onların hâlini haber vermek, hem de onlara bir beddua manası taşıyabilir. Yani:

-Böylece, zâlimler topluluğu helâk olup gitti.

-Zalimler topluluğunun canı cehenneme!

Ayette “onlar” demek yerine “zâlimler” denilmesi, niçin helâk olduklarının illetini beyan eder.

42- ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ “Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.”

Bunlar, Hz. Lût, Hz. Şuayb gibi peygamberlerin kavimleridir.

43- مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ “Hiçbir ümmet ne ecelinin önüne geçer, ne de geri kalır.”

Hiçbir ümmet, kendi helâki için belirlenen vaktin önüne geçemez, geri de kalmaz.

44- ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا “Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik.”

كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ “Her ümmete peygamberi geldikçe, onu yalanladılar.”

فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا “Biz de onları birbiri ardından helâk ettik.”

وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ “Ve onları birer ibretli hikâye yaptık.”

Onlardan geriye sadece hikâyeler kaldı, ibret-i âlem için kendilerini dilelere destan kıldık.

فَبَعْدًا لِّقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ “Artık inanmayan böyle bir kavim Allah’ın rahmetinden uzak olsun!”

45- ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ “Sonra birtakım âyetlerimiz ve açık bir ferman ile Musa’yı ve kardeşi Harun’u gönderdik.”

Başka ayette, onların “dokuz mu’cizeyle” gönderildikleri bildirilir.³

Ayet metnindeki “sultan-ı mübin”, “hasmı ilzam eden açık delil” demektir.

Bundan murat asa da olabilir. Ayrıca tek olarak zikredilmesi, Hz. Musa’nın mu’cizelerinin ilki ve esası olmasındandır. Bununla alakalı olarak,

- Asanın yılanı dönüşmesi,
- Sihirbazların sihir aletleriyle meydana getirdiklerini yutması,
- Denizi yarması,
- Vurulduğu taştan su fışkırması
- Bekçilik yapması,
- Işık vermesi,
- Meyveli, yeşil bir ağaç hâline gelmesi,
- İp ve kova hâline gelmesi gibi çok mu’cizeler meydana gelmiştir.

Keza, bundan murat Hz. Musa’nın bütün mu’cizeleri ve ayetlerden murat ise Ona verilen deliller olabilir.

³ Bkz. İsra 101 ve Neml 12.

Veya her ikisinden murat, Hz. Musaya verilen mu'cizelerdir. Çünkü mu'cizeler

-Nübüvvetin alâmetleridir,

-Peygamberin iddiasına apaçık delillerdir.

46- **إِلَىٰ فِرْعَوْنَ مَلَّائِهِ** “Firavun’a ve ileri gelenlerine.”

فَاسْتَكْبَرُوا “Ama onlar kibre kapıldılar.”

Ama onlar imana ve Peygambere uymaya karşı kibirlendiler.

وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ “Ve kendilerini büyük görüp böbürlenen bir topluluk idiler.”

Onlar, ululuk taslayan mütekebbir bir kavim idi.

47- **فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ** “Bu yüzden şöyle dediler: Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inana-cağız?”

“Beşer” kelimesi hem “Biz ona (Meryem’e) ruhumuzu gönderdik de ona düzgün bir beşer (insan) şeklinde temessül etti.” (Meryem, 17) ayetinde olduğu gibi tek kişi için, hem de “Eğer beşerden (insanlardan) birini görürsen şöyle de: Ben Rahmâna bir oruç adadım.” (Meryem, 26) ayetinde olduğu gibi çok kimse için kullanılır.

Gördüğümüz gibi bu kussalar, beşer olmakta müştereklikleri sebebiyle peygamberlerin hâllerini kendi hallerine kıyasla nübüvveti inkâr eden kimselerin şüphelerinin ne kadar mesnetsiz olduğunu ortaya koyuyor. Basiret sahibi olanlar, en edna bir dikkatle bunu anlayabilirler. Çünkü her ne kadar insanların ruh cevheri duyular ve idrakte müşterek olsa da, bunlardaki mertebeleri çok çok farklıdır.

Nasıl ki, duyu ve idrakte noksan olan kimseler vardır, idraki kıt bir kimse kolayca bir şeyi anlayamaz. Duyu ve idraki keskin olan kimseler ise çoğu şeyde ve çoğu hallerde tefekkür ve taallüme muhtaç olmadan hemen anlayıverirler. Böylece başkalarının idrak etmediklerini idrak ederler, onların bilmediklerini bilirler. Cenab-ı Hak şu ayetle buna işaret eder:

“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor.” (Kehf, 110)

48- **فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ** “Böylece o ikisini yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.”

Böylece denizde boğulmak suretiyle helak edildiler.

49- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun, Musa’ya kitabı verdik.”

Kitaptan murat Tevratdır.

“Ola ki hidayete gelirler.” لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

Ayetteki “Ola ki hidayete gelirler” diye bahsedilenler Benî İsraildir. Zamîrin Fıravun ve kavmine ait olması uygun düşmez. Çünkü Tevrat, onların boğulmasından sonra inmiştir.

Ayette **hidayet**ten murat, ilim sahibi olmaları, ilâhî hükümleri bilmeleridir.

50- وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً “Meryemoğlunu ve annesini de bir ayet kıldık.”

Hız. Meryemin, hiçbir beşerle teması olmadan Hız. İsa’yı dünyaya getirmesini bir ayet kıldık.

Burada, ikisinin tek ayet olarak nazara verilmesi vardır.

Mana şöyle de olabilir: Hem Meryem oğlu İsa’yı, hem de annesini birer ayet kıldık.

Hız. İsa,

-Yeni dünyaya gelmişken insanlarla konuştu.

-Kendisinden daha nice mu’cizeler zâhir oldu.

Hız. Meryem ise, hiçbir insanla cinsel beraberliği olmadan Hız. İsa’yı dünyaya getirdi.

وَإَوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ “Ve onları, yerleşmeye elverişli, sulu bir tepeye yerleştirdik.”

Tepe’den murat, Beyt-i Makdis arazisidir, çünkü yüksek bir yerdir. Veya

-Şam,

-Filistindeki Remle,

-Veya Mısır’da bir tepe de olabilir.

Ayetten öyle anlaşılıyor ki, Hız. Meryem ve oğlu Hız. İsa’nın yerleştirildiği yer, geniş bir alandır, sebzesi-meyvesi boldur. Çünkü insanlar böyle bereketli yerleri mesken olarak seçerler.

Burası aynı zamanda suyu bol bir yerdir, akarsuları vardır, bir yeri güzel kilacak, tenezzühe vesile olacak özellikleri kendinde toplamıştır.

51- **“Ey peygamberler! يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوَا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا**

Temiz ve helal olan şeylerden yiye ve salih amel işleyin.”

Ayet, bütün peygamberlere bir nida ve bir hitaptır.

Onlara bir defada böyle hitap edilmiş değildir, çünkü birbirinden farklı zamanlarda gönderilmişlerdir. Bu durumda ayet, her peygambere kendi zamanında böyle hitap edildiğini gösterir. Hz. İsa'ya da böyle hitap edildiği evleviyetle sabit olur.

Ayette,

-Bu tarz hoş nimetlerle nimetlenme sebeplerinin sadece Hz. İsa için söz konusu olmadığına,

-Temiz şeylerin peygamberlere mubah kılınmasının eskiden beri devam eden ilâhî bir hüküm olduğuna bir tenbih vardır.

-Ayrıca, helâl-temiz şeylerden yararlanmayan ruhbanlığa karşı da bir delil söz konusudur.

Veya **“ey peygamberler...”** ifadesi, Hz. İsa ve annesi tepeye yerleştirildiklerinde onlara hikâye yoluyla anlatılan bir durumdur. Yani, **“biz peygamberlere böyle dedik.”**

Dolayısıyla siz de onlara uygun, size rızık olarak verilen temiz şeylerden yiye.”

Denildi ki: Hitap Hz. İsa'yadır. Çoğul olarak gelmesi razim içindir.

Ayet metnindeki **tayyibat**, mübah kılınan şeylerin lezzetli olanlarıdır.

Tayyibaun tarifinde şöyle de denildi: Helâl, sâfi, kıvamlı yiyeceklerdir.

Helâl, kendisinde Allaha isyan olmayandır.

Sâfi, kazanırken kişinin Allahı unutmadan kazandığıdır.

Kıvamlı olan ise, nefsi tutan, akli muhafaza edendir.

“Salih amel işleyin”

Çünkü sizin varlığınızdaki maksad ve Rabbiniz nezdinde fayda veren, salih ameldir.

“Çünkü ben yaptıklarınızı bilenim.” اِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

Dolayısıyla, ne yapmışsanız onun karşılığını veririm.

52- **“Ve işte bu, tek ümmet olarak sizin ümmetinizedir (tek din olarak sizin dininizdir).”** وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ

İşte böyle, sizin dininiz bir tekdir. İnançta ve dinin asıllarında hep aynıdır.

وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ “Ve ben de Rabbinizim, öyleyse benden sakının.”

Öyleyse ayrılığa düşmekten, dine ters şeyler söylemekten sakının!

53- فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا “(İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler.”

Ama onlar din işlerini parça parça ettiler, her biri bir tarafından tutup çektiler, çeşitli dinler hâline getirdiler.

Veya fırkalara bölündüler, gruplara ayrıldılar.

كُلٌّ فِيْ فِيْهِمْ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا “Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.”

Bu gruplardan her biri kendini beğenir, kendilerinin hak üzere olduklarına inanır.

54- فَذَرْنُهُمْ فِيْ غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ “Öyleyse sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak!”

Öyleyse sen, onlar öldürülünceye veya ölünceye kadar kaldıkları cehalet havuzunda onları terk et.

Ayet metninde geçen “ğamre” kelimesi, “boyu aşan su” demektir. Cehaletin her taraftan kendilerini kuşatması böyle bir teşbihle ifade edilmiştir.

Müşriklerin Şüpheleri

55- ^{٥٥} أَيْحَسِبُونَ أَنَّمَا نُؤْتُهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَيْنَ ۖ “Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz mal ve evlat ile...”

56- ^{٥٦} تُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ “Kendilerini hayratta koşuşturuyoruz.”

Yoksa onlar kendilerine verdiğimiz ve meded kıldığımız mal ve evlatla kendilerini hayırlı şeylerde koşuşturduğumuzu mu sanıyorlar? Bunlarla onları bir hayra ulaştıracağımızı mı zannediyorlar?

^{٥٧} بَلْ لَا يَشْعُرُونَ “Hayır, onlar işin farkında değiller.”

Hayır, öyle değil. Ama onlar hayvanlar gibi, anlayış ve şuurdan mahrumlar. Bu konuda düşünüp de bu inkân vermenin bir istidraç olduğunu, hayırdan onları öne geçirmek olmadığını anlayacak durumda değiller.

57- ^{٥٧} إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ “Gerçekten Rablerine olan saygıdan dolayı titreyenler.”

Gerçekten, Rablerinin azabı korkusundan ürperenler,

58- ^{٥٨} وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ “Ve Rablerinin âyetlerine inananlar.”

Rablerinin hem tekvinî hem de tenzîlî ayetlerinin delâlet ettiği şeyleri tasdik ile iman edenler,

59- ^{٥٩} وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ “Ve Rablerine şirk koşmayanlar.”

Açık veya gizli Rablerine ortak koşmayanlar,

60- ^{٦٠} وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ “Ve Rablerine döneceklerini düşünerek vermekte olduklarını kalpleri ürpererek verenler.”

Verdikleri sadakaları Rablerine dönme korkusuyla kalpleri titreyerek ver-
renler...

Kalpleri ürpererek vermeleri,

-Kendilerinden kabul edilmemesi korkusundan,

-Veya layıkı vechiyle yapamadıkları düşüncesiyle hesaba çekilmek endişesindendir. Çünkü, Allah, onlara gizli şeyleri de bilmektedir.

61- **أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ** “İşte onlar, hayratta (hayırlı işlerde) koşuşurlar.”

İşte üstte zikrolunan bu özellikleri taşıyan kimseler, bütün güçleriyle hayırlı işlere, taate rağbet ederler, bunlarda öne geçmeye çalışırlar.

Cenab-ı Hak, üst tarafta gafil kimselere verilen mal ve evlâdın onları bir hayra ulaştırmayacağını, bu imkânların verilmesinin kendilerine bir fayda sağlamayacağını bildirmişti. Burada da, kâmil mü'minlere verilen imkânların onları nice hayırlara sevkettiğini nazara verdi. Bu durum bir başka ayette “Allah da onlara hem dünya sevabını, hem de ahiret sevabının güzelliğini verdi.” (Âl-i İmran, 148) denilmesi gibidir.

62- **وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ** “Ve bunlar için yarışıyorlar.”

Onlar, o hayırlara ulaşmak için yarışıyorlar.

-Veya; taat, sevap veya cennet hususunda insanlarla müsabaka ederler.

-Veya müşrikler hakkında “**Hep onlar için çalışıyorlar**” (Mü'minun, 63) denildiği gibi, burada anlatılan kâmil insanlar, ahiretten önce dünyada da peşin olarak hayırlara nail olurlar.

62- **وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا** “Biz hiçbir nefse, gücünün üstünde yük yüklemeyiz.”

Bunda salih kimselerin vasfedildikleri güzel hasletlere bir teşvik ve nefislere kolaylaştırılması vardır.⁴

63- **وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ** “Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır.”

Nezdimizde doğruyu söyleyen bir kitap var. Onda, vakua muhalif (realiteye ters) bir şey olmaz.

Kitaptan murat,

-Levh-i Mahfuz,

-Veya amel defteridir.

⁴ Yani, onlar böyle yapılar ve yapıyorlar. Siz de yapabilirsiniz. Bunları yapmak sizin de gücünüz dâhilindedir.

وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ “Ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Onlar, ceza artırımı veya sevap noksanlaştırılması gibi herhangi bir zulme maruz kalmazlar.

63- بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا “Hayır, onların kalpleri derin bir gaflet içindedir.”

O kâfirlerin kalpleri, bu salih kimselerin vasfedildikleri şeylerden veya her şeyin kaydedilmesinden tam bir gaflet içindeler. Bu gaflet onların kalplerini bürümüş.

وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ “Ayrıca onların bundan öte birtakım (kötü) işleri vardır.”

Bunların, vasfedilen işlerinden başka kötü işleri vardır.

Veya onların içinde bulundukları şirk dışında başka kötü amelleri de var.

هُم لَهَا عَامِلُونَ “Hep onlar için çalışırlar.”

Onlar, bu kötü işleri yapmaya alışmışlardır.

64- حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْتَرُونَ “Nihayet, bolluk içinde olanlarını sıkıntıya uğrattığımızda, bakarsın ki feryadı basarlar.”

Azaptan murat

-Bedirde öldürülmeleri,

-Veya açlığa maruz kalmaları olabilir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (asm) Kureyş hakkında şöyle beddua etmişti: “Allahım, Mudar üzerine muameleleni şiddetlendir. Onlara, Yusuf zamanındaki kıtlık gibi kıtlık yılları ver.”

Bu beddua sonucu kıtlığa maruz kaldılar; leşleri, köpekleri, kemikleri yediler.

65- لَا تَجْتَرُوا الْيَوْمَ “Boşuna feryat etmeyin bugün!”

“Zira bizden yardım göremeyeceksiniz.”

Onlara denilen “feryat etmeyin bugün” nehyinin illetini beyan eder. Yani, “boşuna sızlanmayın, çünkü bunun size hiçbir yararı olmayacak. Bizden yana size bir yardım gelmeyecek.”

66- قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ “Çünkü âyetlerimiz size okunurdu.”

فَكُنْتُمْ عَلَىٰ آعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ “Ama siz arkanızı dönerdiniz.”

Size Kur'an ayetleri okunuyor, ama siz,

-Dinlemekten kaçarak,

-Kabule yanaşmayarak,

-Amel etmeyercek onlardan yüz çeviriyordunuz.

67- مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ “Kafa tutardınız ve geceleyin hezeyanlar savururdunuz.”

Kureyş müşrikleri “Biz Ka’benin kıvamıyız” diyerek gururlanıyor, kendilerini büyük görme arzusu, Kur'an'ı kabul etmelerine engel oluyordu. Bundan dolayı ilâhî ayetleri yalanlıyorlardı. Kur'an ayetlerini duymak, kendilerinde Müslümanlara karşı büyüklenmek arzusunu harekete geçirmişti. Bunun için geceleri toplanıyor, Kur'an aleyhinde konuşuyorlardı. Ve bu konuşmaları hezeyanlar suretinde oluyordu.

68- أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ “Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi?”

O Kur'an hakkında düşünmediler mi ki, onun,

-Lafzının i'cazıyla,

-Medlûlünün açıklığıyla Rablerinden gelmiş hak bir kitap olduğunu bilirler.

9- أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ “Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?”

Yoksa önceki ecdatlarına gelmeyen peygamber ve kitap bunlara mı geldi?

Veya, kendilerine Allahın azabından emin olmak hususunda garanti verildi de, ondan dolayı mı korkmuyorlar? Ecdatlarına azaptan emin olmak hususunda bir garanti yok idi. Hz. İsmail ve peşinden gelen ecdatları, garantileri olmadığını bildiklerinden Allaha, Kitabına, peygamberlerine inanmış ve itaat etmişlerdi.

69- أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ “Yoksa peygamberlerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?”

-Emanet,

-Sıdk,

-Güzel ahlak,

-Eğitim görmemişken ilmin kemâlinde olmak gibi peygamberlere ait vasıfları kendilerine gönderilen elçide görmüyorlar mı ki, O'nu inkâr ediyorlar, davasını kabul etmiyorlar?

Ayetlerde, onların inkârına sebep olabilecek cihetler nazara verilerek, inkara sevkedecek hiçbir haklı sebebe sahip olmadıkları anlatılmıştır. Çünkü kesin veya zanna dayalı olarak bir şeyin inkârı, ancak nev veya şahıs itibarıyla imkansız olduğu ortaya çıktığında veya ona delil olabilecek en ileri şeyin araştırılıp bulunmaması durumunda söz konusudur.⁵

70- **“أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ ۚ”** “Yoksa O’nda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar?”

Yoksa “onda cünun var” deyip sözüne itibar etmiyorlar mı? Hâlbuki Hz. Peygamberin içlerinde en akıllı, en ince bakışa sahip kimse olduğunu bilmekteydiler.

بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ “Doğrusu O, kendilerine hakkı getirmiştir.”

وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ “Ama onların çoğu haktan hoşlanmamaktadır.”

Çünkü O’nun getirdiği şeyler, onların şehvetlerine ve hevâlarına ters geliyor, bundan dolayı inkâr ediyorlar.

Ayette **“Onların çoğu haktan hoşlanmamaktadır”** denilmesi şunandır:

Bir kısmı haktan hoşlanmamaktan değil de,

-Kavminin kınamasından çekinmek,

-Kıt akıllı olmak,

-Düşünmemek gibi sebeplerle inkâr etmişti.

71- **“وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ”** “Şayet hak, onların arzularına uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunanlar bozulur giderdi.”

⁵ Yani, nev’ (tür) itibarıyla bakıldığında, Hz. Peygamberden önce peygamberler ve Kur’andan önce de semavî kitaplar vardır. Dolayısıyla “bu ilk defa duyulan bir şey” deyip inkâr edemezler. Şahıs olarak bakıldığında, Hz. Peygamberde diğer peygamberlerde olan özellikler kemaliyle mevcut olduğu gibi, ilâhî kitaplardaki özellikler Kur’anda ziyadesiyle bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yüzden de inkâr edemezler.

Gerçekte birden fazla ilâhlar olsaydı, **“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.”** (Enbiya, 22) ayetinde anlatıldığı üzere gökler, yer ve bunların içinde bulunanlar fesda gider, düzen diye bir şey kalmaz, her şey alt üst olurdu.

Denildi ki: Şayet hak onların hevâlarına uysa ve batıla dönüşse, o zaman âlemi ayakta tutan şeyler kalkar, âlem diye bir şey kalmazdı.

Veya Hz. Peygamberin getirdiği hak onların hevâlarına uysa ve bir şirke dönüşseydi, Allah şiddetli gadabından kıyameti getirir, âlemi helâk ederdi.

Veya şayct Allah, onların arzuladıkları şirk ve günahlara izin veren hükümler indirerek hevâlarına uysaydı, ulûhiyetten çıkardı, gökleri ve yeri tutmaya kâdir olamazdı. Bu son değerlendirme, Mu’tezilenin bir esasına göredir.

بَلْ آتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ “Hayır, biz onların zikrini getirdik.”

Biz onlara, içi öğütle, nasihatla dolu olan Kitabı getirdik.

Ayetteki **“zikir”**den murat, şan-şeref de olabilir. Yani, **“biz onlara şan ve şereflerini getirdik.”**

Veya **“başka bir ayette “Eğer yanımızda öncekilere verilenlerden bir zikir olsaydı, elbette biz Allahın ihlâşlı kulları olurduk.”** (Saffat, 168-169) diyerek nazara verdikleri zikri getirdik.”

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ “Fakat onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.”

Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar, iltifat etmiyorlar.

72- أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا “Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun?”

Yoksa Sen, yapmış olduğun risalet görevine mukabil onlardan vergi mi istiyorsun?

فَحَرَّاجٌ رَبِّكَ خَيْرٌ “Hâlbuki Rabbinin Sana vereceği daha hayırlıdır.”

Hâlbuki Rabbinin Sana dünyada vereceği rızık veya ahirette vereceği sevap çok daha hayırlıdır; hem boldur, hem daimîdir.

Ayette geçen **“harç ve haraç”** kelimeleri aynı kökten gelir. Harç kelimesi hemen her ödeme için kullanılırken, haraç kelimesi daha çok arazi vergisi anlamında kullanılır. Bunda, Allahın mutlaka vereceği ve bolca vereceğini belîğ bir şekilde hissettirmek vardır. Allahu Teâlânın Hz. Peygambere olan ihsanı mecazen bu kelimeyle anlatılmıştır.

وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

Ayetin bu kısmı, Allahın vereceği şeylerin daha hayırlı olduğunun bir takriridir.⁶

73- وَأَنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Gerçek şu ki, sen onları doğru bir yola çağırıyorsun.”

Selim akıllar, Senin sevkettiğin yolun dosdoğru bir yol olduğuna, o yolda gidenleri zan altında bırakacak hiçbir eğriliği bulunmadığına şahadet ederler.

Bil ki: Allahu Teâlâ, altmış altıncı ayetten buraya kadar, Kur'anı ve Hz. Peygamberi inkâr eden kimselere onları susturacak deliller getirdi, şüphelerini ortadan kaldıracak açıklamalarda bulundu. Bunu yaparken, onları inkâr ve ithama sevkeden durumları tek tek ele aldı ve bunları birer birer çürüttü.

74- وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاجِبُونَ “Şüphesiz ahirete inanmayanlar, ısrarla yoldan çıkmaktadırlar.”

Ahirete inanmayanlar, dosdoğru yoldan udül ediyorlar, sapıyorlar.

Ahiret korkusu, hakkı aramak ve hak yola sülûk etmede en büyük etkenlerdendir.⁷

75- وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَّجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ “Şayet onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı gidersek, iyice körleşerek azgınlıklarında büsbütün direnirlerdi.”

Şayet biz onlara acısak ve maruz kaldıkları kıtlıktan kurtarsak, onlar yine,

-Küfürde taşkınlıklarına,

-Hakkı kabul etmemelerine,

-Peygambere ve mü'minlere düşmanlık yapmaya devam ederlerdi.

Rivayete göre, Kureyş kılığa maruz kalmıştı, öyle ki hayvan pisliklerini yer bir hâle geldiler. Sonunda Ebu Süfyan Hz. Peygambere geldi “Allah

⁶ Yani, rızka muhtaç olanın vereceğinden ne çıkar? Ama her varlığa en güzel bir şekilde rızkını gönderen Allah, elbette Sana da en büyük ihsanını gösterecektir.

⁷ Ahirete inanan kimse, cenneti elde etmek için hayırlı işler yapmaya, cehennem düşmemek için de kötü işlerden kaçmaya çalışır. Ama, ona inanmayan biri kendini tamamen serbest görür, bir müeyyide altına girmez. Böyle olunca da doğru ve istikametli bir hayat yaşaması düşünülemez.

hakkı ve akrabalık hakkı için söyle, Sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğini dava etmiyordun?” dedi.

Hz. Peygamber “evet, âlemlere rahmet olarak gönderildim” buyurdu. Bunun üzerine Ebu Sûfyan “Öyleyse bu nasıl oluyor? Babalar kılıçla öldürüldü, oğullar da açlıktan ölüyor?” deyince ayet nazil oldu.

76- **وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ** “Andolsun, biz onları azap ile kısı kıvrak yakaladık.”

Bundan murat, Bedirde mağlup olmaları ve bir kısmının savaşta öldürülmesidir.

77- **فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ** “Ama onlar yine Rablerine boyun eğmediler ve O’na yalvarıp yakarmadılar.”

Bunu görmelerine rağmen Rablerine boyun eğmediler, taşkınlıklarına ve kibirlenmelerine devam ettiler.

Allaha yalvarmak âdetleri olmadı. Bu ifade, bir önceki özelliklerine de bir şahittir.⁸

77- **حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ** “Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın o konuda ümitsizliğe düşmüşlerdir.”

Azabı şiddetli bu kapıdan murat, kıtlık dolayısıyla maruz kaldıkları açlıktır. Bu, öldürülmekten ve esir edilmekten daha şiddetli bir durumdur.

İşte o zaman onları ne yapacağını bilmez, her türlü hayırdan ümit kesmiş kimseler olarak görürsün.

Öyle ki, en aşırı gidenleri Sana geldi, Senin şefkatini celbe çalıştı.

⁸ Yani, Hakka boyun eğmemelerine bir şahittir. Şayet boyun eğselerdi, elbette Allaha yalvaracaklardı.

Şeytanın Hemezatı

78- **وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ** “O ki, sizin için kulak, gözler ve gönüller yarattı.”

Kulak ve gözlerin verilmesi, ortaya konulan ayetleri hissetmeniz içindir.

Kalppler verilmesi ise, bunlar üzerinde düşünmeniz, bunlardan yola çıkarak dinî ve dünyevî menfaatlere istidlalde bulunmanız içindir.

79- **قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ** “Ne de az şükrediyorsunuz!”

Çünkü bunların şüküründe temel esas, yaratılış gayesine uygun kullanılmalarıdır ve bunları veren Zâtı da, Ona hiçbir şerik kılmadan tanımaktır.

80- **وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ** “O ki, yeryüzünde sizi yaratıp çoğalttı.”

O Allah, yeryüzünde sizi yarattı, tenasül yoluyla yerin her tarafına sizi yaydı.

81- **وَالَيْهِ تُخْشَرُونَ** “Ve siz O’nun huzuruna sevk edileceksiniz.”

Böyle her tarafa dağılmanızdan sonra, kıyamet günü O’nun huzurunda bir araya getirileceksiniz.

82- **وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ** “O ki hayatı verir ve öldürür.”

83- **وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ** “Gece ve gündüzün birbirini takibi O’na aittir.”

Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi O’nun tasarrufudur, başkası buna güç yetiremez.

Ayet, bunu güneşe verenlere bir reddir.

Gece ve gündüzün ihtilafından murat, peşpeşe gelmeleri olduğu gibi, birbirinden farklı olmaları, biri kısılırken diğerinin uzaması da olabilir.

84- **أَفَلَا تَعْقِلُونَ** “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Tefekkürle ve tecemmülle bunları akletmiyor musunuz?

Ta ki,

-Bunların hepsinin bizden olduğunu,

-Kudretimizin bütün mümkinatı içine aldığı,

–Öldükten sonra sizi diriltmek de imkân dâhilinde olup tahakkuk edeceğini anlayasınız.

81- **“Hayır, onlar öncekilerin söylediklerinin benzerini söylediler.”** بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ

O Mekke kâfirleri, önceki ecdadları ve kendi dinlerinden olanlar gibi dediler.

82- “Dediler ki: Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?”

Onların böyle demeleri istib'ad içindir. Yani akıldan uzak görerek yeniden dirilmeyi inkar etmektedirler. **“Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltüleceğiz?”** diyorlar. Hâlbuki öncesinde zaten toprak idiler, topraktan yaratıldılar.

83- “Andolsun, bize de bizden önce atalarımıza da bu vaat yapıldı.”

“Bu, öncekilerin uydurduğu masallardan başka bir şey değildir.”

84- “قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ”
söyleyin: Arz ve içinde bulunanlar kimindir?”

Eğer ehl-i ilimden iseniz veya bunu bilenlerden iseniz söyleyin bakalım, veryüzü ve içindekiler kimindir?

Bu üslûbta onları hafife almak ve çok cahil olduklarını ortaya koymak vardır. Öyle ki böyle açık bir meseleyi bile bilmemektedirler. Hâlbuki zerre miktar ilmi olan birinin Allahı inkârı mümkün değildir. Bunun için, onlar daha cevap vermeden verecekleri cevabı şöyle bildirdi:

85- سَيَقُولُونَ "Allah'ındır" diyecekler."

Çünkü sarîh akıl, en edna bir nazarla bile baktığında, arzın ve içinde olanların yaratıcısının Allah olduğunu itirafa onları mecbur bırakır.

قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ “De ki: Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?”

Onlar “Allah” dedikten sonra kendilerine de: Öyleyse tezekkür etmez misiniz, ta ki arzı ve içindekileri yoktan yaratanın, onlara yeniden vücut vermeye kâdir olduğunu bilesiniz. Çünkü ilk olarak yaratmak, onu yeniden yaratmaktan daha kolay değildir.

86- قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ “De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir?”

Çünkü bunlar, arzdan daha büyüktürler.

87- سَيَقُولُونَ لِلَّهِ “Allah’ındır” diyecekler.

قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ “De ki: Öyle ise O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?”

Öyleyse, yedi kat göklerin ve o büyük arşın Rabbi olan Zâtın cezasından sakınmanız gerekmez mi? O’ndan sakının, bazı mahlukâtını kendisine şerik yapmayın ve kudretine gayet kolay gelen öldükten sonra yeniden hayat vermek gibi şeyleri inkâr etmeyin.

88- قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ “De ki: Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin melekûtu elinde olan, kendisi koruyan ama kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?”

Melekûtta murat, her şeyin yönetimidir. Bundan muradın, Allahın hazineleri olduğu da söylendi.

O, dilediğine yardım eder ve korur. Ama O, kimsenin yardımına muhtaç değildir. Yardım ettiği de kimse mani olamaz.

89- سَيَقُولُونَ لِلَّهِ “Allah’ındır” diyecekler.”

قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ “De ki: Öyle ise nasıl büyüleniyorsunuz?”

Durum bu kadar açık ve deliller bu derece aşikâr iken nereden aldanıyor ve doğru yoldan çevriliyorsunuz?

90- بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ “Doğrusu biz onlara hakkı getirdik.”

Biz onlara tevhid ve öldükten sonra dirilme gibi gerçek şeyleri getirdik.

وَأَنَّهُمْ لَكَادِبُونَ “Ama onlar ise yalancılardır.”

Ama onlar, bunları inkâr ile yalancı hâle geliyorlar.

91- مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ “Allah hiçbir evlat edinmemiştir.”

Çünkü Allah, herhangi birinin kendisine denk olmasından mukaddestir.

وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ “Ve O’nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur.”

O’na ulûhiyette ortak olacak bir ilah yoktur.

إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ “Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını yanına alır ve elbette onlardan bazısı bazısına galip gelirdi.”

Yani, şayet dediğiniz gibi O’nunla beraber ilahlar olsaydı onlardan her biri kendi yarattığını sevk ü idare eder, onlar üzerinde hükümrân olur, mülkü diğer ilahların mülkünden farklı bulunurdu. Dünya hükümdarlarında görüldüğü gibi, o zaman ilahlar arasında da karşılıklı savaşlar ve üstün gelme mücadelesi meydana gelirdi. O zaman her şeyin melekûtu Allahın elinde olmazdı.

Bu durumda, Allahtan başka ilahlar olması,

-İcma ile,⁹

-İstikra ile,¹⁰

-Bütün mümkinatın (varlıkların) Vacib-Vahid olan Allaha dayanmasının delillerle sabit olması ile batıldır.

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ “Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”

Allah, çocuğu olmak, şeriki bulunmak gibi onların vasfettikleri şeylerden yücedir, münezzehtir.

Onların vasıflarının fasid olduğu geçen delilden anlaşılmıştır.

92- O, gaybı da, şehadeti de bilir.”

Bu da, Allaha şerik olmasını nefyeden bir başka delildir. Çünkü onlar, gaybı ve şehâdeti bilmekte O’nun tek olduğunda ittifak halindedirler.

⁹ İcma, ümmetin her hangi bir meselede ittifak halinde olmasıdır.

¹⁰ İstikra, aynı olaylardaki ortak özelliklere dikkat ederek genel bir sonuca varmaktır. “Tümevarım metodu” olarak da isimlendirilir. Mesela, değişik insan fertlerinin ölümünü gördüğümüzde, “bütün insanlar ölümlüdür” şeklinde genel bir sonuca ulaşırsınız.

فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ “Öyleyse O, ortak koştukları şeylerden çok yücedir.”

Bundan dolayı, onların ortak koştukları şeylerden çok yücedir.

93- قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ “De ki: Ya Rabbi! Eğer onlara yöneltilen tehdidi göstereceksen...”

Ya Rabbi, onlara dünya ve ahirette vaat edilen azabın gerçekleştiğini bana göstereceksen...

94- رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Ya Rabbi! Bu durumda beni, o zalimler topluluğunda bulundurma.”

Ya Rabbi, beni o zâlimlerle azapta arkadaş kılma.

Hz. Peygambere böyle demesinin emredilmesi,

-Nefis terbiyesi için olabilir.¹¹

-Veya “Ve öyle bir fitneden sakının ki, sizden yalnızca zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz.” (Enfal, 25) ayetinde nazara verildiği gibi, zâlimlere gelecek bir azabın uğursuzluğunun çevresinde olanları da içine alması ihtimalindendir.

Hasan-ı Basiden şöyle rivayet edilir: Cenab-ı Hak Peygamberine ümmet-i içinde bir azap olacağını haber verdi, vaktini ise söylemedi. Böyle bir azaptan sakınması için de bu duayı yapmasını emretti.

Ayette “Ya Rabbi” ifadesinin iki defa tekrarı ve başta yer almaları Allaha yalvarmanın, dua etmenin faziletini gösterir.

95- وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ “Biz, onlara vaat ettiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette kadiriz.”

Buna kâdiriz, ama tehir ediyoruz. Çünkü biliyoruz ki onların veya onların nesillerinden gelenlerin bir kısmı iman edecekler.

Veya şu mana da olabilir: Sen onların içindeyken de azap vermeye kâdiriz. Ama Sen onların içinde olduğun sürece azap etmeyeceğiz.

Ayetin bu kısmı, onların kendilerine vaat edilen azabı inkârları ve alay ederek bir an önce gelmesini istemelerine bir reddir.

¹¹ Yani, öyle ki, Hz. Peygamber bile kendini garantide görmüyor, kavmine gelecek bir azapta onlarla beraber azap görmekten korkuyor, bundan Allaha sığınıyor.

Denildi ki: Allahu Teâlâ, Hz. Peygambere onlara vaat edilen azabı gösterdi. Bedir’de önde gelenlerinin öldürülmesi ve daha sonra da Mekkenin fethi ile bu gerçekleşmiş oldu.

96- **إِذْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ** “Kötülüğe en güzeliyle karşılık ver.”

Bu da, ona ceza vermemek ve mukabilinde iyi muamelede bulunmakla olur.

Lakin bu, dinde zaafa yol açmayacak şekilde yapılmalıdır.¹²

Denildi ki: İyi karşılıktan murat tevhid, kötülükten murat ise şirktir. Yani, onların şirkine, Sen tevhidi anlatarak mukabelede bulun.

Veya, münkere karşı marûf olanı anlat.

Ayette en üstünlük derecesiyle “Kötülüğe en güzeliyle karşılık ver” denilmesi, “kötülüğe iyilikle mukabele et” denilmesinden çok daha belîğdir.

97- **نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ** “Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.”

Biz onların Seni ne ile vasıflandırdıklarını, Seni hâlinden farklı bir şekilde anlatmalarını en iyi bileniz ve onları cezalandırmaya da her an muktediriz. Öyleyse, onların işini bize bırak:

97- **وَقُلْ رَبِّ اعْوِذْ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ** “Ve de ki: Ya Rabbi! Şeytanların hemezâtından sana sığınırım!”

Şeytanların hemezâtından murat, onların vesveseleridir. “Hemz” kelimesi “dürtüklemek” manasına gelir. “Atı mahmuzlamak” da bu kökten gelen bir kullanımdır. Şeytanların insanları günahlara teşvikleri böyle dürtüklemeye benzetilmiştir.¹³

“Hemezât” kelimesinin çoğul gelmesi,

-Şeytanların bir defa değil defalarca vesvese vermelerindendir.

-Veya vesveselerin çeşit çeşit olmasındandır.

¹² Merhum Mehmet Akif şöyle der:

“Yumuşak başlı isem kim demiş ıysal koyunum.
Kesilir belki ama, çekmeye gelmez boyunum.”

¹³ Mahmuzlanan hayvan daha sür’atli gider. Şeytanlar da vesveseleriyle insanları çok daha fazla günah işlemeye sevk ederler. Şimdiki tabirle söylersek “gaz verirler.”

-Veya muzaf-ı ileyhin çok olmasındandır.¹⁴

98- وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ - “Ve onların yanımda bulunmalarından da ya Rabbi sana sığınırım.”

Her hangi bir durumda çevremde dolanmalarından da yine Sana sığınırım.

Bazı tefsirlerde,

“Namaz kılarken,

-Kur'an okurken,

-Sekerat hâlinde iken yanımda olmalarından Sana sığınırım” şeklinde açıklanması, bu hâllerin şeytanların vesveselerinden en ziyade sakınılması gereken haller olmasındandır.

¹⁴ Çünkü, şeytan bir tane olmayıp, pek çoktur. “İnsan” dediğimizde bir tür olduğu gibi, “şeytan” dediğimizde de bir türü ifade eder. Zaten ayette de “şeytan” değil de, “şeytanlar” denilmiştir.

Cehennem Ehlinin Feryadı

99- حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ 99- “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, “Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün” der.”

Ayet, daha önce bahsi geçen (90 ve 91. ayetlerdeki) kimselerle alakalıdır.

Bu durumda olan birine ölüm gelip de duruma muttali olunca iman ve taat hususundaki ihmaline pişman olarak şöyle der:

“Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün”

“Döndürün” ifadesinin çoğul sığasıyla gelmesi, saygı içindir.

100- لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ 100- “Ola ki, dünyada terk ettiğim salih bir amel yapayım”

“Olur ki imana gelir ve onunla ilgili amel yaparım.”

Denildi ki: Kâfir kimse ölüm anında “beni malıma döndürün, beni dünyaya döndürün” der.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

Melekler ölüm vakti mü'mine geldiklerinde “Seni dünyaya geri döndürelim mi?” diye sorarlar. Mü'min “gam ve hüzn diyarına mı döndürecek-siniz? Hayır, istemem. Beni Allahın huzuruna götürün” der.

Ama melekler aynı şekilde kâfire geldiklerinde, **“Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün”** der.

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا “Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir.”

“Kella!”

Bu ifade, onların dönüş isteklerinin reddini ve dünyaya dönmelerinin gerçekleşmeyeceğini anlatır.

Bu, tümüyle pişman olması için onun söyleyeceği bir sözdür.

Ayette bu söz, **“kelime”** ile söylenmiştir. Kelime, “birbiriyle alakalı dizilmiş kelâm” anlamındadır.

وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Onların arkasında, tekrar diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”

Önlerinde, kendileriyle dönüş arasında kıyamet gününe kadar bir perde vardır.

Ayet, onların dünyaya dönme ümitlerini bütün bütün ortadan kaldırır. Çünkü dirilme gününde dünyaya dönüş yoktur. O gündeki dönüş, ancak ahiretteki hayattır.

101- **فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ** “Sûr’a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün aralarında soy-soşop yakınlığı kalmaz.”

Kıyamet için sura üfürüldüğünde, artık o zaman kişi kardeşinden, anasından – babasından, hanımından – çocuğundan kaçacak şekilde büyük bir şaşkınlık ve dehşet istilası altında kaldığından, yakınlarıyla kendi arasında birbirini tanıma ve birbirine acıma olmaz, dolayısıyla nesep bağı artık bir fayda vermez.

Veya nesep bağının olmayışı, “ben falan soylu ailedenim” demenin o gün bir fayda vermeyeceğini ifade ediyor da olabilir.

وَلَا يَسْأَلُونَ “Ve birbirlerini arayıp soramazlar.”

Herkes kendi başının derdiyle meşgul olduğundan, o gün birbirlerinin hallerini soramazlar. Bu durum, “Birbirlerine dönüp sormaya başladılar.” (Tur, 25) ayetiyle çelişki arzetmez. Çünkü burada anlatılan kıyamet hengâmesidir. Oradaki durum ise, amellerinin muhasebesi yapıldıktan veya ehl-i cennetin cennete, ehl-i cehennem cehenneme girmesinden sonradır.

102- **فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** “Artık kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtuluşa erenler bunlardır.”

Artık her kimin inanç ve amel tartıları ağır gelirse... Yani, kimin Allah katında kadr u kıymeti olan inancı ve salih amelleri varsa, işte onlar kurtulacak ve yüksek derecelere nail olacaklardır.

103- **وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ** “Kimin de tartıları hafif gelirse, işte kendilerine yazık edenler bunlardır.”

Bunlar “İşte onlar, Rabb’lerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr etmişlerdi. Böylece amelleri boşa gitmiştir.” (Kehf, 105) ayetinde nazara verildiği gibi, kâfirlerdir. Bunların tartıya girecek bir şeyleri yoktur.

Çünkü, ruhlarını kemâle erdirmeye zamanını boşa harcadılar, kemâle ulaşmak için kendilerine verilen kabiliyeti iptal ettiler.

فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ “Cehennemde onlar ebedîdirler.”

Bu kısım, “kendilerine yazık etmekten” bedel olabileceği gibi, “işte...” ifadesinin ikinci haberi de olabilir. Yani, “İşte onlar nefislerine zulmedenlerdir, cehennemde de ebedidirler.”

104- تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ “Ateş yüzlerini yalar.”

وَهُمْ فِيهَا كَالْحُوتِ “Ve onlar orada sırtır kalırlar.”

Yanmanın şiddetinden dudakları büzülür, dişleri sırtır bir görünüme gelir.

105- أَلَمْ تَكُنْ أَتَايَ تُثَلِّىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ- “Âyetlerim size okunuyor, ama siz onları yalanlıyordunuz, değil mi?”

Ayet, onların niçin bu azaba müstehak olduklarını hatırlatmaktadır.

106- قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقَوتُنَا “Onlar da şöyle derler: Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük.”

وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ “Ve yoldan sapan kimseler olduk.”

“Ya Rabbena, dediler. Kötü talihimiz bize galip geldi. Öyle ki, hâllerimiz kötü akıbete sevkedicisi oldu. Ve Haktan sapan bir topluluk olduk.”

107- رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا “Ya Rabbena! Bizi buradan çıkar.”

فَإِنْ عُدْنَا فَنَا ظَالِمُونَ “Eğer (ettiklerimize) dönersek, artık biz zalimleriz.”

Ya Rabbena, bizi bu ateşten çıkar. Tekrar yalanlamaya dönersek, nefsimize yazık edenler oluruz.

108- قَالَ اخْسَؤْا فِيهَا “Dedi: Sesinizi kesin orada!”

Ateşte zillet içinde sesinizi kesin. Çünkü orası istekte bulunulacak bir yer değildir.

Ayette geçen “sesinizi kesin” mealindeki ibare, köpeği susturmak için ona bağırılması ve onun da sesini kesmesini anlatır.

وَلَا تَكَلِّمُونَ “Ve benimle konuşmayın!”

“Azabın kaldırılması için benimle konuşmayın.”

Veya “benimle her hangi bir konuda konuşmayın.”

Denildi ki:

Cehennem ehli bin sene “Ey Rabbimiz! Gördük ve işittik. Artık bizi

döndür de salih bir amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız.” (Secde, 12) derler.

Kendilerine “Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim şu sözüm hak olmuştur: Andolsun, cehennemci cinlerden ve insanlardan dolduracağım.” (Secde, 13) ile cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Artık günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi çıkmaya bir yol var mı?” (Mü'min, 11) derler.

Kendilerine “Bu azab size şu sebeptendir: Siz tek Allaha davet olduğunda inkâr ettiniz. Ama O'na ortak koşulunca inandınız. Artık hüküm, Aliyy – Kebîr olan Allah'ındır.” (Mü'min, 12) ile cevap verilir.

Bin sene “(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) “Ey Mâlik! Rabbin bizi zım işimizi bitirsin.” (Zuhruf, 77) derler.

Kendilerine “Şüphesiz siz kalacaksınız.” (Zuhruf, 77) ile cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizi yakın bir zamana kadar ertele de Senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım.” (İbrahim, 44) derler.

Kendilerine “Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?” (İbrahim, 44) şeklinde cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizleri çıkar, yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım.” (Fâtır, 37) derler.

Kendilerine “Size düşünecek olanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?” (Fâtır, 37) ile cevap verilir.

Bin sene “Ya Rabbenâ! Bizi buradan çıkar. Eğer (ettiklerimize) dönersek, artık biz zalimleriz.” (Mü'minun, 107) derler.

Kendilerine “Sesinizi kesin orada! Ve benimle konuşmayın!” (Mü'minun, 108) ile cevap verilir.

Sonra da onlar için o ateşte ancak zefir, şehik ve feryattan başkası olmaz.¹⁵

109- **إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ** “Çünkü kullarımdan bir zümre şöyle diyorlardı:

Bu seçkin kullardan murat,

¹⁵ Zefir ve şehik, dehşetli bir bela karşısında, insanın nefesini içeriye alırken ve dışarıya verirken çıkardığı iniltili seslerini ifade eder.

-Mü'minler,

-Sahabeler,

-Suffe ehli olabilir.

رَبَّنَا أَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ “Rabbimiz! İman ettik; artık bizi bağışla, bize merhamet et. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın.”

110- “Ama siz onları alaya aldınız.” فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِحْرِيًّا

“Sonunda bu haliniz beni anmayı size unutturdu.” حَتَّىٰ أَنْسَوَكُم ذِكْرِي

Onları alaya almak sizi öyle meşgul etti ki, benim dostlarım hakkında benden korkmaz bir hâle geldiniz.

وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ “Ve siz onlara gülüyordunuz.”

111- “Sabretmiş olmaları sebebiyle, bugün ben onları mükâfatlandırımdı.” إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا

Sizin eziyetlerinize sabretmelerine karşılık bu gün ben onları mükâfatlandırımdı.

أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ “Şüphesiz onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”

Onlar, bütün umduklarını elde ettiler.

112- “Dedi: Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ

“Arzda canlı olarak veya kabirlerde ölü olarak kaç yıl kaldınız?”

Suali soran Allahu Teâlâdır veya onlara sualle görevli olan melektir.

113- “Onlar dediler: Bir gün, ya da bir günden daha az bir süre kaldık.” قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ

Cehennemde ebedi kalmalarına nazaran, dünyadaki kalma sürelerini gayet kısa olarak gördüler.

Veya bununla sürür günlerini kastettiler. Sürür günleri ise kısa olur.

Veya dünya hayatı geçici olduğundan böyle dediler. Geçici olan bir şey, sanki yok hükmündedir.

فَنَسَلِ الْعَادِّينَ “Hesap tutanlara sor.”

Eğer tahkikini istersen, o günleri sayma imkanı olanlara sor. Çünkü biz azapta olduğumuz için hatırlamaktan ve saymaktan uzağız.

Veya “bize değil, meleklerle sor. Onlar insanların ömürlerini saymışlar ve amellerini tek tek kaydetmişlerdir.”

114- “Dedi: Çok az bir zaman kaldınız.” قَالَ إِنَّ لَبِثُكُمْ إِلَّا قَلِيلًا

“Keşke bunu (daha önce) bilmiş olsaydınız.” لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ayet, onların bu sözlerini bir tasdiktir.

115- “Yoksa sizi boş yere yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?” أَلَمْ أَحْسِبْكُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

Ayet, onların bilmezden gelmelerini kınamadır. Yani, “Biz sizi sizinle vakit geçirip eğlenmek için yaratmadık. Sizi ancak Bize ibadet etmeniz ve bizim de amellerinize göre karşılık vermemiz için yarattık.”

Ayetin bu kısmı, öldükten sonra dirilmeye bir delil gibidir.

116- “Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir.” فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

Mülk ve saltanat ancak O'na layıktır. O'ndan başkaları hadd-i zâunda memlûktür, arızî olarak mâlik görünür. Bu da bir cihetten diğerine, bir hâlden bir başka hâle göre değişir.¹⁶

“O'ndan başka ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Ondan başka hak Mabud yoktur. Mâadası O'nun kuludur.

“O, kerem Arş'ının sahibidir.” رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

Onun kerem arşı ecrâmı kuşatır. O'nun arşından muhkem kaza'lar ve hükümler iner. Bundan dolayı arşını “kerem” ile vafsetti.

Veya “**Kerem arşı**” denilmesi, Ekremül-Ekremîn'e (yani en cömert olan, keremi her şeyi kuşatana) nisbetledir.

117- “Her kim وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ

¹⁶ Mesela, vezir bir cihetle mâliktir, ama padişaha nisbetle memlûktür, emir alındadır. Dün âmir olan biri bugün memur olabilir. Dünün zengini bugün sadakaya muhtaç hâle gelebilir. Allah ise, bizâtihi Mâliktir, her şeyin sahibidir. Mülkünde saltanatı dâimîdir, şeriki yoktur

hiçbir delil olmadığı halde Allah ile birlikte başka bir ilah edinirse, o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir.”

“Allah ile beraber başka ilah edinmek”,

-Ya sadece o batıl mabudu ilah edinmek,

-Veya onu Allaha ortak kılarak ilah edinmek şeklinde olabilir.

Böyle bir kabulün delili yoktur. Çünkü bâtıl olan bir şeyin delili de olmaz. Bunun ayrıca ifade edilmesi te’kid içindir. Hükmün buna bina edilmesi, yani **“hakkında delil olmayan başka bir ilah”** denilmesinde delili olmayan bir şeyden yola çıkarak bir dine bağlanmanın yasak olduğuna bir tenbih vardır. Nerde kaldı, aleyhinde delil olana bağlanılsın?

“O kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir.”

Rabbi, onun müstehak olduğu cezayı verecektir.

﴿إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ “Şurası muhakkak ki, kâfirler kurtuluşa eremezler.”

Onun hesabının sonucu şu olur: Felah bulmamak.

Sûre, mü’minlerin felah bulduğunu ifadeyle başladı, sonunda da kâfirlerin felah bulmayacaklarını bildirdi.

Sonra da Rasûlüne Allahtan mağfiret ve rahmet istemesini emrederek şöyle buyurdu:

118- ﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ “De ki: “Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!”

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Mü’minun sûresini okusa, melekler onu ravh u reyhanla ve ölüm meleğinin gelişinde gözünün aydın olmasıyla müjdelerler.”

“Bana on ayet indirildi. Kim onları yerine getirse, Cennete girer.”¹⁷

“Mü’minun sûresinin evveli ve âhiri cennet hazinelerindendir. Her kim bu sûrenin evvelinden üç ayetle amel etse ve âhirinden de dört ayetten öğüt alsın, kurtulur ve felâha erer.”

¹⁷ Bundan murat, Mü’minun suresinin ilk on ayetidir.

NUR SÛRESİ

Nur Sûresi Medenî'dir.
Altmış dört ayettir.

Zina ve İlgili Meseleler

1- **“Sûre ANZLNÂHA W_F_RَضْنَاHA” (Bu), indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir.”**

“Ve onda apaçık âyetler indirdik.” وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

Onda, delâleti apaçık âyetler indirdik.

“Ola ki düşünüp öğüt alırsınız.” لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Ola ki tezekkür eder, haramlardan sakınırsınız.

2- **“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun!”** أَلْزَانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ

Ayette önce **“Zâniye”** yani “zina eden kadın” denilmesi, zinanın daha çok kadının kendini erkeğe arzetmesiyle olmasındandır. Ayrıca erkeğin mefseleti, kadına nisbetle tahakkuk eder.

Celd, insanın cildine vurulmasıdır. (Sopa cezası)

Evli olanların zina cezası recm olduğundan, yüz sopa cezasının evli olmayan zinakâr kadın ve erkeğe uygulanacağı tahakkuk eder.

İmam-ı Şafî, Hz. Peygamberin “Zina eden bekârlara yüz sopa ve bir yıl da sürgün vardır” hadisinden hareketle, yüz sopaya ilâve olarak hür kimse için bir yıl sürgünü de ilave etti.

Ayette sadece yüz sopanın geçmesi, ayrıca bir yıl sürgün cezasının verilmesini ortadan kaldırmaz.

Evli kimselerin zina yapması durumunda,

-Hür olmaları,

-Bülûğa ermiş olmaları,

-Akıl sahibi olmaları,

-Sahih bir nikahla evli olmalarına bakılır. Bunlar varsa recm uygulanır.

Hanefiler, recmin tatbiki için Müslüman olma şartını da söylerler. Ama

Hız. Peygamberin iki Yahudiye de bu cezayı uygulamış olması, bunun şart olmadığını gösterir.

“Eğer **Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allahın dinini uygulamada o ikisine karşı sizi acıma duygusu kaplamasın!**”

Allahın dinini tatbik ve hadd cezasını uygulamada gevşeklik edip hüküm atıl hâle getirmeyin.

Hız. Peygamber, böyle meselelerde acımanın yeri olmadığını ifade bâbında şöyle buyurmuştur: “Muhammedin kızı Fatıma da hırsızlık yap-sa, elini keserdim.”

“Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız”

Çünkü iman,

-Allaha taatte ciddiyeti,

-Ve had ve hükümleri uygulamada gayreti iktiza eder.

Ayette **“eğer inanıyorsanız”** denilmesi, hükmün uygulanmasına teşvik içindir.

“Ve mü’minlerden bir taife onların azabına şahit olsun.”

Mü’minlerden bir grup kimsenin bu had cezasının uygulanmasına şahit olması, cezayı daha şiddetli kılan bir durumdur. Çünkü bu şekilde rezil rüsvay edilmek, verilen azaptan çok daha fazla etki eder.

“Taife” kelimesi **“tavaf”** kökünden gelir, **“Bir şeyi kuşatan”** anlamını ifade eder. Bunun en azı üç kişidir. Bir ve iki olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Bundan murat, teşhirin gerçekleşeceği bir topluluktur.

3- الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً “Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez.”

“Zinakar bir kadınla da ancak zinakar veya müşrik olan erkek evlenir.”

Çünkü genelde zinaya meyilli kimse, salih kadınlarla rağbet etmez. Gayr-i meşru beraberlik yaşayan kadınlara da salih erkekler ilgi duymazlar. Çünkü, şeklen birbirine benzerlik (müşakele), birbirine ülfet etmek ve beraber olmak için bir illetir. Birbirinden farklı olmak (muhafeft) ise, nefret ve ayrılık için bir sebeptir.

Ayette “Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez” denildikten sonra normalde buna mukabil, “Zina eden kadın ise ancak zina eden biriyle veya bir müşrikle evlenir” denilmesi gerekirken, “Zinakar bir kadınla da ancak zinakar veya müşrik olan erkek evlenir” denilmiştir. Zira bundan murat erkeklerin onlara rağbette hâllerini beyan etmektir. Çünkü ayet kıt imkânı olan bazı muhacirler hakkında nazil oldu. Bunlar, bazı fahişe kadınlarla evlenmeye niyetlenmişlerdi. Cahiliye âdetlerine göre fahişe kadınlar, gelirlerinden bir kısmını kocalarına veriyorlardı. Bundan dolayı bu ayette “zina eden erkek” diye önce erkeğin durumu anlatıldı.

وَحَرَّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Bu, mü’minlere haram kılındı.”

Çünkü zina ettiği bilinen bir kadınla bir mü’minin evlenmesinde,

-Fasıklara benzemek,

-Töhmete maruz kalmak,

-Aleyhinde konuşulmasına sebebiyet vermek,

-Nesep hususunda tenkid edilmek gibi bir takım mefsedetler vardır.

Bundan dolayı, ziyadesiyle te’kid için “bu, mü’minlere haram kılındı” denildi.

“Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez” ayeti “evlenmesin” manasına da gelebilir.

Bir mü’minin zinakâr biriyle evlenme yasağı zâhirine göredir. Hüküm, varid olduğu sebebe özeldir.

Veya “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin.” (Nur, 32) ayetiyle hükmü mensuhtur. Çünkü ayetteki “bekârlarınız” ifadesi zina etmiş ama evlenmemiş kimseleri de içine alır.

Şu rivayet de bunu teyid eder: Hz. Peygambere önce zina eden, sonra da zina ettiğiyle evlenenin durumu sorulduğunda “evveli zinadır, sonu nikâhtır. Haram bir şey yapmaları, helâli haram kılmaz” buyurmuşlardır.

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ ۖ وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ ۖ جُلْدُهُ 4- “Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun.”

Birisine “cy fasıklı”, “cy içki içen” gibi ifadeler kullanmak –isbat edemediğinde- tazîr cezasını gerektirir.

Ayette nazara verilen iftira cezasının uygulanması için, iftira edilende şu şartlar gerekir:

- Hür olmak,
- Büluğa ermiş olmak,.
- Akıllı olmak,
- Müslüman olmak,
- Zina etmemiş olmak.

İftira edilenin kadın veya erkek olması fark etmez. İffetli bir erkeğe “zinakâr” diyen birisi, bunu isbat edemediğinde seksen sopa cezasına çarptırılır.

Ayette “**iffetli kadınlar**” diye ifade edilmesi,

- Ya ayetin inmesine sebep olan olayın özelliğinden,
- Veya bu tür isnatların kadınlara yapılmasının hem daha yaygın, hem de daha çirkin olmasındandır.

Şahitlerin hepsinin aynı yerde bulunmaları şart değildir.

Sebebinin zinaya nispetle zayıf oluşu ve aslında meydana gelmiş olması ihtimali dolayısıyla, bu had cezası zinaya nispetle biraz daha hafif olarak uygulanır. Vurulacak sopa sayısı da bu yüzden biraz daha noksan kılınmıştır.

“**Ayrıca onların şahitliğini asla kabul etmeyin.**” وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا

Hangi şهادet olursa olsun onlardan şahitlik kabul etmeyin. Çünkü onlar birer müfteri durumundadır.

Burada “**ebeden**” kaydı “tevbe etmediği sürece” anlamındadır. Ebu Hanıfeye göre ömrünün sonuna kadar yasak geçerlidir, tevbe ile bundan kurtulamaz.

“**İşte onlar fâsıkların ta kendileridir.**” وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

Onların fasık olduklarına hükmedilmiştir.

“**Ancak tevbe edip bundan sonra durumunu düzeltenler müstesna.**” إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا-5

Ancak bu iftira olayından sonra yaptığı iftiradan tevbe eden ve amellerini telafi ile durumlarını düzeltenler bundan müstesnadır.

Amellerini telâfiden murat,

-Hadd cezasının uygulanması için teslim olmak,

-Veya iftira ettiği kimseden helâllik almak gibi durumlardır.

Ayetteki istisna, hükmün aslına râcîdir. Yoksa bundan dolayı had cezasının düşmesi lâzım değildir.¹

Denildi ki: İffetli insanlara zina iftirasında bulunan kimse tevbe etse ve durumunu düzeltse, kendisi hakkındaki son hükümden, yani **“işte onlar fasıkların ta kendileridir”** hükmünden kurtulur.

فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Çünkü Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”

Ayetin bu kısmı, istisnanın bir illetidir.²

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ 6-
أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ “Eşlerine zina isnadında bulunup
da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her
birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair
dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.”

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ 7- “Beşinci defa da, eğer
yalan söyleyenlerden ise, Allah’ın lanetinin kendisi üzerine olmasını
dilemesidir.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hilal Bin Ümeyye hakkında indi. Yatağında bir adam görmüştü.

Erkek bu şekilde şهادette bulununca, kendisinden iftira haddi cezası düşer. Karı-koca arasında da boşanma gerçekleşir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Zina iftirasıyla karı-koca birbiniyle lanetleştiklerinde asla tekrar bir araya gelemezler.”

Kadın, erkeğin bu tarz şهادetinden sonra “evet, doğrudur” derse kendisine zina haddi cezası uygulanır.

¹ Yani, namuslu kimselere iftirada bulunduktan sonra, “ben tevbe ettim” demekle cezadan kurtulamaz.

² Yani, namuslu kimselere zina iftirasında bulunan kimse çok büyük bir günah işlemiştir. Böyle olmakla beraber bu günah ona tevbe kapısını kapatmış olmaz. Tövbe ettiğinde Allah tevbesini kabul eder. Çünkü O, Ğafurdur, Rahîmdir; mağfireti ve rahmeti boldur.

8- “وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ” Kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, kadından cezayı kaldırır.”

9- “وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ” Beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise, Allah’ın gadabının kendisi üzerine olmasını söyler.”

10- “وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ” “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...”

Ayette “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...” denildiğinde aslında cümle yarım kalmaktadır. Bu, tazim içindir. Yani, “Şayet Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizi rezil ederdi ve cezanızı hemen verirdi.”

“وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ” “Ve Allah Tevvab - Hakîm olmasaydı...”

İfk Olayı

11- **“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur.”**

Ayette geçen “ifk”, “ağır iftira” demektir. Hz. Aişe'ye yapılan iftira mü-nasebetiyle inmiştir. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber (asm) gazvelerden birinde Hz. Aişeyi de yanında götürmüştü. Derken kafileye istirahat molası verildi. Hz. Aişe, ihtiyacı için kafileden biraz ayrılıp geriye dönerken, gerdanlığının kopmuş olduğunu fark etti, geriye dönüp aramaya başladı. Bu arada kafilte tekrar yola koyuldu. Hz. Aişeye nezaret eden kişi, O'nu hevdecin içinde zannetmişti. Hevdecî deveye yerleştirdi, diğerleriyle birlikte o da yola çıktı. Hz. Aişe, konakla-ma yerine döndüğünde orada kimseyi bulamadı. Orada oturup gelmelerini bekledi. Safvan Bin Muattul, ordunun gerisinden gelirdi, Hz. Aişeyi gördü, onu tanıdı. Kendisi önden yürüdü, O'nu ise devesine bindirdi, beraber-ce orduya yetiştiler. Münafıklar “Peygamberin hanımının Safvan'la ilişkisi oldu” şeklinde ittira ettiler.

“Usbe”, on ile kırk kişi arasındaki topluluğa denilir. “O ağır iftirayı yapanlar içinizden bir güruhtur” ifadesinden murat, münafıkların reisi Abdullah Bin Übey, Zeyd Bin Rifâa, Hassan Bin Sabit, Mistah Bin Esase, Hamne Binti Cahş ve bunlara destek olan kimselerdir.

كَلِّمُوا لَكُمْ “Bunu kendiniz için bir şer sanmayın.”

Hitabın muhatapları,

-Hz. Peygamber (asm),

-Ebu Bekir, (Hz. Aişe'nin babası),

-Hz. Aişe,

-Ve Safvan'dır. (Radıyallahu anhum)

بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ “Aksine o sizin için bir hayırdır.”

Bunun hayır olması,

-Böyle bir olayla pek çok sevap kazanmaları,

-Hz. Aişenin beraatiyle alakalı on sekiz ayet indirilerek, Allah nezdinde bu zâtların kıymetinin gösterilmesi,

-Şanlarının yüceltilmesi ve onlar aleyhinde konuşanlara şiddetli uyarı yapılması,

-İftira olayında “hayır, böyle olamaz” diye tepki gösterenlerin sena edilmesi gibi cihetlerdendir.

“Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır.”

Bu iftirayı yapan ve iftiraya kanan kimselerin her birine, ne kadar dalmışsa o nisbette günah yazılıp ceza verilecektir.

“İçlerinden (elebaşılık ederek) günahın büyüğünü üstlenen için ise, çok büyük bir azap vardır.”

Bundan murat İbnu Übey’dir. Çünkü Hz. Peygambere olan düşmanlığı sebebiyle iftirayı o başlattı ve etrafa yaydı.

Veya bundan murat Hassan ve Mistah da olabilir. Çünkü bunlar açıktan bu iftirayı etrafa duyurdular.

Bunlar için ahirette çok büyük bir azap vardır. Hatta dünyada da vardır.

Bundan dolayı kendilerine seksen sopa cezası uygulandı.

Fitnenin elebaşı İbnu Selül toplumdan dışlandı, münaфіk olduğu meşhur oldu.

Hassan, hem amâ, hem de elleri felçli oldu.

Mistahın ise gözü kapandı.

12- لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ “Bunu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü’minler, kendileri hakkında iyi zan besleyip de, “Bu, apaçık bir iftiradır” deselerdi ya!”

(Hucurat, 11) ayetinde **“Kendi kendinizi ayıplamayın.”** derken “mü’min kardeşlerinizi ayıplamayın” kastedildiği gibi, burada da benzeri bir üslûbla **“kendileri hakkında”** ifadesiyle, “iftiraya maruz kalan kişiler hakkında” hüsn-ü zanda bulunmaları gereği anlatılmıştır.

Ayette önce **“Bunu işittiğinizde”** denilerek hitap ile başlanıldı, deva-

mında ise onlardan gıyabî olarak “erkek ve kadın mü’minler...” şeklinde söz edildi. Bunda,

-Kınamada bir mübalağa vardır.

-Ayrıca mü’minlere hüsn-ü zanda bulunmanın, onlara saldırıdan el çekmenin, hatta kendilerine böyle bir iftira yapılırsa kendilerini savunmaları gibi, iftiraya maruz kimseleri savunmanın imanın bir gereği olduğunu hissettirmek vardır.

“Bu, apaçık bir iftiradır”

Onlara yaraşan, mü’min kardeşleri hakkında hüsn-ü zanda bulunmaları ve duruma yakinen muttali olan kimse gibi **“bu apaçık bir iftiradır”** demeleridir.

13- **“Bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi?”**

“Madem ki şahit getirip ispat edemediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler.”

Delili olmayan şey, Allah nezdinde, yani Allahın hükmünde yalan sayılır. Bundan dolayı, onlara had cezası uygulandı.

14- **“وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ ۖ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ”** “Şayet dünya ve ahirette Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, daldığınız şeyde size mutlaka çok büyük bir azap dokunurdu.”

Allahın sizin üzerinizde dünya ve ahirette lütfu ve rahmeti vardır. Dünyada lütfuyla size bu kadar nimetler vermiştir. Tevbe için size süre vermesi de bu nimetlerdendir. Ahirette ise rahmetiyle sizin için takdir olunan afv ve mağfiretiyle muamele edecektir.

İşte bu lütuf ve rahmet olmasaydı, dalmış olduğunuz bu olaydan dolayı size çok büyük bir azap isabet ederdi. Öyle ki, maruz kalınan kınama ve sopa cezası bunun yanında çok küçük kalırdı.

15- **“Çünkü siz İZْ تَلْقَوْنَهُ بِالسَّتِّكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ”** bu iftirayı, gelişi güzel birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz.”

وَتَحْسِبُونَهُ هَيِّئًا “Ve bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz.”

Siz, bununla ilgili birbirinizden sual ederek haberler alıyor, kalp desteği olmadan, kesin bir bilgiye dayanmadan ağzınızda geveliyordunuz. Bunu basit bir şey sanıyor, bundan dolayı bir hesap olmadığını düşünüyordunuz.

وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ “Hâlbuki bu, Allah katında çok büyüktür.”

Hâlbuki bu Allah nezdinde günah yönüyle ve azabı gerektirmesi açısından büyük bir durumdur.

Bu üçü birbirine terettüp eden günahlar olup, büyük bir azabı gerektirdiği ifade edilmiştir.

1-Kendi aralarında birbirlerinden sorarak buna dalmaları,

2-Tahkik etmeden bu konuda ileri geri konuşmaları,

3-Böyle bir şey Allah nezdinde gayet büyük bir şey iken, bunu küçümsemeleri.

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا ۖ 16- “Keşke onu duyduğunuzda şöyle deseydiniz: Bunu konuşmamız bize yaraşmaz.”

Şer’an herhangi bir insan hakkında bile iftirada bulunmak haram iken Ebubekir-i Siddîk’in kızı ve Hz. Peygamberin eşi olan Aişe-i Siddîka hakkında ileri geri konuşmak elbette ehl-i iman olanlara yakışır bir durum değildir.

سُبْحَانَكَ “Seni tenzih ederiz Allah’ım!”

“Sübhanek” ifadesi hayret edilen şeylerde böyle bir şeyi yapmak Allah’a zor gelmeyeceğini ifade için kullanılır. Sonra zamanla hayret verici her durumda kullanımı yaygınlaştı. Burada da, böyle bir iftiradan duyulan hayreti bildirir.

Veya Hz. Peygamberin hanımının zina eden biri olmasından Allahı tenzih içindir. Çünkü böyle bir durum insanları peygamberden ürkütür, evliliğin maksadını ihlal eder. Ama Peygamberin hanımının kâfir olması ise, caizdir.³

Bu son manaya göre “Sübhanek” ifadesi öncesindeki manayı teyid ve takviye eder, sonrasına da hazırlık yapar:

³ Nitekim Hz. Nûh ve Hz. Lût’un hanımları kocalarına iman etmemişlerdi. Ama zinakâr da değillerdi.

هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ “Bu, çok büyük bir iftiradır...”

Bu iftiranın büyük olması, iftira edilenin büyüklüğündendir. Çünkü günahların küçük veya büyük olması, alakalı oldukları şeyler itibarıylaadır.

17- “Eğer mü’min kimselerseniz, Allah bir daha böyle bir şey yapmanızdan sizi sakındırıp uyarıyor.”

Allah, hayatta mükellef bulunduğunuz sürece böyle bir şeye dönmekten sizi uyarıp sakındırır.

Çünkü iman, bundan men eder.

Ayette bir daha yapmamaya kuvvetli bir teşvik ve tekrarlamaları hâlinde de şiddetli bir kınama vardır.

18- “Ve Allah âyetleri size açıklıyor.”

Allah öğüt almanız, âdap öğrenmeniz için ilâhî hükümleri anlatan ve güzel âdaba delâlet eden ayetleri beyan ediyor.

“Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Allah bütün hâlleri bilir. Tedbirlerinde hikmet sahibidir. Peygamberinin zinakâr bir hanım sahibi olmasına cevaz vermez, hikmeti buna müsaade etmez.

19- إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “İman edenler arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır.”

Böyleleri için dünyada had cezası, ahirette de cehennem azabı gibi azaplar vardır.

“Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.” وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Allah, gönüllerde neler olduğunu bilir. Dolayısıyla siz dünyada zâhirin delâlet ettiği şey neyse ona göre cezalandırın. Allahu Teâlâ ise kalplerde olan “fuşşiyatı yaymayı sevmek” gibi hâllerden de onlara cezalarını verecektir.

20- وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...”

Bu ibare aynen daha önce geçmişti. Tekrarlanmasında cürmün büyüklüğüyle beraber Allahu Teâlânın onlara hemen ceza vermemesindeki minneti hatırlatmak vardır. Bunun için devamında şöyle bildirildi:

“Ve Allah Rauf - Rahîm olmasaydı...” وَأَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ

O’nun lütuf ve rahmetinin onları da içine aldığına işaret edildi. “Şayet Allahın size lütufu ve rahmeti olmasaydı...” ifadesinde cümlelerin tamamlanmaması, daha öncekinde tam olarak söylenmesindendir.⁴ (Nur, 14)

21- “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın.” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ

Fahiş şeyleri yayararak şeytanın adımlarına uymayın.

“Kim şeytanın adımlarına uyarsa şunu bilsin ki, o hayasızlığı ve kötülüğü emreder.” وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

Ayetin bu kısmı, şeytana uyulmasının yasaklanma hikmetini beyan eder.

“Fahşa” son derece çirkin şeyler, “Münker” ise, dinin inkâr ile reddettiği şeyler için kullanılır.

“Şayet Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı içinizden hiçbir kimse temize çıkmazdı.” وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَّىٰ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

Şayet Allahın,

-Günahları silen tevbeye muvaffak kılması,

-O günahlara kefarete olarak had cezalarını koyması gibi, sizin üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiri kıyamete kadar temize çıkmazdı.

“Fakat Allah, dilediğini tertemiz kılar.” وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ

Lakin Allah dilediğini tevbeye sevk ederek ve tevbesini kabul ederek tertemiz kılar.

“Ve Allah Semi’ – Alîmdir.” وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

⁴ İlgili ayette “Şayet dünya ve ahirette Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, daldığınız şeyde size mutlaka çok büyük bir azap dokunurdu.” denilmektedir.

Allah onların sözlerini işiten, niyetlerini bilendir.

22- وَلَا يَأْتِلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ -
“İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mal-larından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ebubekir-i Sıddık hakkında indi. Teyzesinin oğlu Mistah, fakir muhacirlerden idi, Hz. Ebubekir ona yardım ederdi. Kızına iftira edenler arasında Mistah da olunca ona bir daha infakta bulunmayacağına dair ye-min etmişti.

Ayette, Hz. Ebubekirin fazilet ve şerefine bir delil vardır.

Bu üç vasıf, bir tek mevsuf içindir. Yani, içinizden dinde fazilet ve mal-da genişlik sahibi olanlar bu üç vasfı (akraba, fakirlik ve muhacirliği) cem edenlere vermeme hususunda yemin etmesinler.

“Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulun-sunlar.”

Onların taşkınlıklarını affetsinler, kusurlarını görmezden gelsinler.

“Allah’ın sizi bağışlamasını sevmez misi-niz?”

Size kötülük yapanı affetmeniz, bağışlamanız ve iyilikte bulunmanıza mukabil, Allahın sizi mağfiretine mazhar kılmasını istemez misiniz?

“Allah, Gafur – Rahîm’dir.”

Allah, sonsuz kudretiyle beraber bağışlar, merhamet eder. Öyle ise siz de O’nun ahlâkıyla ahlâklanınız.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) bu ayeti Hz. Ebubekire okudu. O da “elbette isterim” dedi ve Mistah’a yardımda bulunmaya devam etti.

23- إِنَّ الَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخَضَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ -
“Namuslu, bir şeyden habersiz mü’min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir.”

“Onlar için çok büyük bir azab vardır.”

Yapukları cürüm büyük olduğundan, bunlara çok büyük bir azap vardır.

Denildi ki: Ayet, tevbe etmeyen her namus iftiracısının hükmünü bildirir.

Denildi ki: Hz. Peygamberin hanımlarına ifrada bulunanlara mahsus-tur.

Bundan dolayı İbnu Abbas şöyle demiştir: “Peygamber hanımına yapılan iftiranın tevbesi yoktur. Kur’andaki bütün tehdit ayetlerini araştırırsan, Hz. Aişeye iftirayla ilgili inenlerden daha şiddetli olan bir ayet bulamazsın.”

24- **“O gün عَلَيْهِمُ الشَّهَادَةُ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”** O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir.”

Onların bu azaları, kendi iradeleri dışında olarak Allahın konuşurmasıyla bütün yaptıklarını itiraf edeceklerdir.

Veya bundan murat, yaptıkları şeylerin eserlerinin o azalarda görülmesiyledir. Bunda, onlara verilecek azaptan şiddetli bir şekilde korkutmak vardır.

25- **“O gün Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek.”**

“وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ” “Ve onlar Allah’ın Hakk- Mübin olduğunu bilecekler.”

Ve durumu ayan beyan görünce bilecekler ki:

-Allahu Teâlâ bizâtihî mevcuttur.

-Uluhiyeti zâhirdir, aşikârdır.

-Uluhiyetinde şeriki yoktur.

-Ondan başkası sevap ve ceza vermeye muktedir değildir.

Allahu Teâlânın Hakk-Mübîn oluşu şöyle de açıklanabilir: O Âdildir, adaleti gayet aşikardır. Böyle âdil olan, elbette mazlûmun hakkını zâlimden alır.

26- **“الْحَبِيبَاتُ لِلْحَبِيبِينَ”** “Kötü kadınlar, kötü erkekler içindir.”

“وَالْحَبِيبُونَ لِلْحَبِيبَاتِ” “Kötü erkekler de kötü kadınlar içindir.”

“وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ” “Temiz kadınlar temiz erkekler içindir.”

وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ “Temiz erkekler de temiz kadınlar içindir.”

İffetsiz olanlar iffetsiz olanlarla evlenirler. Temiz olanlar da temiz olanlarla.

أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ “İşte bunlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar.”

“İşte bunlar” ifadesinden murat, Hz. Peygamberin ehl-i beytidir.

Veya bu olayla alakalı olarak Hz. Peygamber, Hz. Aişe ve Hz. Safvandır.

Ayetin evveli bu hükme bir delil gibidir. Çünkü zinâ eden biri Hz. Peygambere eş olma makamına gelemeyiz, böyle bir şey asla tahakkuk etmez.

Denildi ki: Ayette “habisat – tayyibat” ifadeleri, söz hakkındadır. Yani, pis sözler habis kimselerden çıkar, temiz sözler ise temiz kimselerden sadır olur. Bu durumda ayette “İşte bunlar” ile işaret edilenler, temiz kimselerdir. Yani, “işte bu temiz kimseler, iftira edenlerin sözlerinden müberradırlar.”

Denildi ki: “İşte bunlar”dan murat habis olanlardır. O zaman mana şöyle olur: “Habis insanlar, temiz insanların söyledikleri gibi temiz şeyler söylemekten uzaktırlar.”

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ “Onlar için bir bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.”

Bundan murat, cennettir.

Allahu Teâlâ, dört kimseyi dört şeyle beraat ettirmiştir:

1-Hz. Yusufu, Züleyhanın yakınlarından birinin şehadetiyle,

2-Hz. Musa’yı, Yahudilerin O’nun hakkında söylediği şeyden, elbisesini götüren taş ile,

3-Hz. Meryemi, yeni dünyaya gelen oğlu İsayı konuşturarak,

4-Hz. Aişeyi de bu sûrede inen ayetlerle.

Hiz. Aişenin, yapılan iftiradan uzaklığının bu kadar ayrıntılı ve etkili bir tarzda anlatılmasında, Hz. Peygamberin makamını izhar ve konumunu yüceltmek vardır.

Başörtüsü Emri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا -27-
 عَلَيَّ أَهْلُهَا “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, gel-
 diğinizi hissettirip (izin alıp) evdekilere selâm vermeden girmeyin.”

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Selâm vermek, kişinin “Selâmün aleyküm, girebilir miyim” demesidir. Duymamışlarsa bunu üç defa tekrarlar. İzin verilirse girer, yoksa geri döner.”

“Bu, sizin için daha hayırlıdır.”

İzin istemeniz veya selâm vermeniz ansızın girmenizden sizin için daha hayırlıdır.

Veya “Selâmün aleyküm” şeklinde selâm vermeniz, cahiliye selamınızdan daha hayırlıdır.

Cahiliyede onlardan biri başkasının evine “iyi sabahlar”, “iyi akşamlar” deyip izin almadan giriyor, hatta bazen içeri girdiklerinde kan-koca yatakta olabiliyorlardı.

Rivayete göre adamın biri Hiz. Peygambere “annemin evine girerken de izin alacak mıyım?” diye sordu. Hiz. Peygamber (asm) “Evet” diye cevap verdi. Adam “Ona benden başka hizmet eden yok. Böyle iken yine her girişimde izin alacak mıyım?” diye sormaya devam edince, Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “anneni çıplak olarak görmek ister misin?” Adam “hayır” deyince şöyle dedi: “Öyleyse izin al, sonra gir.”

“Ola ki düşünüp anlırsınız.”

“Bu hüküm size, ola ki öğüt alırsınız diye indirildi.”

Veya “Size böyle denilmesi, tezekkür etmeniz ve size en uygun olanı bilmeniz içindir.”

“Orada kimse”

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ -28-
 bulamazsanız, size izin verilmeye kadar oraya girmeyin.”

Eğer orada size izin verecek birini bulamazsanız, size izin verecek biri gelmeden başkasının evine girmeyin. Çünkü girmeye engel olan şey, sa-

dece mahrem durumlara muttali olma ihtimali değildir. İnsanların âdeten gizlemek istedikleri başka durumlar da olabilir. Öte yandan başkasının mülkünde izni olmadan tasarrufta bulunmak yasaklanmıştır.

Ancak, başkasının evinde,

-Yangın,

-Su baskını,

-Münker bir durum olması gibi hâllerde izin şartı aranmaz.

“Eğer size, “Geri dönün!” denilirse, hemen dönün.”

Size “geri dönün” denilirse, ısrar etmeyin, dönün.

“Bu, sizin için daha temizdir.”

“Geri dönün” denildiğinde dönmek, ısrar etmekten ve kapıda beklemekten daha iyidir. Çünkü böyle ısrar veya bekleyiş nahoş bir hâldir ve mürrüvete de aykırıdır.

Veya “dönün” denildiğinde dönmek, dininiz ve dünyanız için daha faydalıdır.

“Allah, bütün yaptıklarınızı bilendir.”

O, size bildirilen şeylerden neyi yaptığınızı ve neyi terk ettiğinizi bilir, ona göre karşılık verir.

29- “İçinde size ait bir eşya olan, oturana bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur.”

Tekke, dükkân, han gibi yerlere girmek için izin istemek gerekmez. Böyle yerlere girmekte,

-Sıcaktan – soğuktan korunmak,

-Eşya ve malları koymak,

-Beşerî münasebetler için oturup sohbet etmek gibi maslahatlar olduğunda selâm verilir, girilir.

Önceki ayet, bütün evleri içine almaktaydı. Bu ayetle, öncekinin şümülüne kayıt getirildi.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ “Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”

Ayet, başkasının evine art niyetle ve gizli bazı şeylere muttali olmak için izinsiz girenlere bir tehdittir.

30- قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ “Mü’min erkek-
lere söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.”

Gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar ve eşleri ve cariyeleri dışında olanlar ile ilişkiye girmekten kendilerini korusunlar.

Ayette “ırzlarını korusunlar” derken gözü sakınmanın hilafına bundan istisna edilen nikahlı eşler ve cariyeler şaz gibi olduğundan mutlak bırakıldı.⁵

Ayette görmekle ilgili kayıt olarak مِنْ “min” edatı gelmiştir.⁶

Denildi ki: Bu ayette erkeklerin “ferc’lerini korumalarından” murat, bunları örtmektir.

“Bu, onlar için daha temizdir.”

Çünkü, bu şekilde gözüne ve namusuna sahip çıkmak onlar için daha faydalı ve daha temizdir. Böyle yapmakta, şüpheyile bakılmaktan uzak kalmak vardır.

“Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.”

-Gözlerini nerelere çevirdikleri,

-Diğer duyularını nasıl kullandıkları,

-Azalarını nasıl hareket ettirdikleri ve bunlarla neler kastettikleri Allaha gizli değildir. Dolayısıyla her hareket ve sükûn hâlinde kendilerine dikkat etsinler, harama düşmesinler.

⁵ Çünkü insan meşru olarak sadece eşi ve cariyesiyle ilişkiye girebilir. Bunlar ise son derece sınırlıdır. Ama gözün helal olarak bakma sahası geniştir. Yasaklanan bakış, başkasının hanımına, kızına art niyetle, haince bakmaktır. Bunların kıyafeti dinî ölçülere uygun olduğunda beşerî münasebetler çerçevesinde, mesela bir bak-kalın bayan müşterisini görmesi türünden bakmalar haram değildir.

⁶ Bu ifade Türkçede “den-dan” yerine kullanılır. Buna göre mana “gözlerini, bakmaları kendilerine haram olan şeylerden sakınsınlar” demek olur. Çıplak bayanlara veya bunların resimlerine bakmak, müstehcen filmler seyretmek gibi.

31- **وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ** “Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar.”

Erkeklerden kendileri için bakılması helâl olmayan kısımlara bakmasınlar.

وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ “İrzlerini korusunlar.”

Tesettürle, zinadan kaçınarak ırzlarını korusunlar.

Her iki ayette de, ırzı korumaktan önce gözü haramdan sakınmak nazara verildi. Çünkü, harama bakmak zinanın öncüsü ve habercisidir.

وَلَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا “Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini göstermesinler.”

Gösterilmesi helâl olmayan kimselere; değil zînet yerlerini, buralardaki süs, elbise, boya gibi zînetlerini dâhi göstermesinler.

Ancak elbise, yüzük gibi açıkta olanlar müstesna. Çünkü bunların gösterilmemesinde sıkıntı vardır.

Denildi ki: “Zînetlerini göstermesinler” ifadesi “zînet yerlerini göstermesinler” demektir.

Veya hem fitrî hem de süslenme tarzındaki bütün zînetlerini içine alır.

Ayetteki istisna, yüz ve ellerdir. Çünkü bunlar avret değildir.

Daha zahir olan şudur: Yüz ve ellerin istisna yapılması, namazdadır, yoksa bakmak yönüyle değildir. Çünkü, hür bir bayanın bedeninin her tarafı avrettir.

Kocası ve mahremi olmayan birinin,

-Tedavi için bakması,

-Şahitliğini edada bakması gibi zaruret hâlleri dışında ona nazar etmesi helâl olmaz.

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ “Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler.”

Boyunlarını örtmek için başörtülerini yakalarının üzerine kadar örtsünler.

وَلَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ “Zînetlerini göstermesinler.”

Ayetin bu kısmı daha önce geçmişti. Burada tekrar edilmesi, zînetlerini kimlere gösterip kimlere gösteremeyeceklerini beyan etmek içindir.

إِلَّا لِيُغَوِّلَتْهُنَّ “Ancak şunlar müstesna: Kocalarına.”

Çünkü, kadının zîneti kocası içindir. Koca, hanımının en mahrem yeri de dâhil her yerine bakabilir.

أَوْ آبَائِهِنَّ “Veya babalarına”

أَوْ آبَاءَ بُعُولَتِهِنَّ “Veya kocalarının babalarına”

أَوْ أَبْنَائِهِنَّ “Veya kendi oğullarına”

أَوْ أَبْنَاءَ بُعُولَتِهِنَّ “Veya kocalarının oğullarına”

أَوْ إِخْوَانِهِنَّ “Veya erkek kardeşlerine”

أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ “Veya erkek kardeşlerinin oğullarına”

أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ “Veya kız kardeşlerinin oğullarına”

Çünkü burada sayılanlarla sıkça beraberlik olur. Ve onlar canibinden bir fitne beklentisi çok çok azdır. Zira, insan fıtraten yakınlarına şehvanî nazarla bakmaz. Burada sayılanların, iş ve hizmet esnasında onları görmele-ri haram değildir.

Ayette amca ve dayıların geçmemesi,

-Onların da kadının erkek kardeşi gibi olmasındandır.

-Veya onların kendilerini görüp de oğullarına anlatmamaları için onlara karşı tesettürlü olmak ihtiyata daha uygun olmasındandır.

أَوْ نِسَائِهِنَّ “Veya kendi kadınlarına”

Bundan murat, mü'min kadınlardır. Çünkü kâfir kadınlar onları görüp erkeklere anlatmaktan çekinmezler.

Veya ayırım yapmadan tüm kadınlar şeklinde de anlaşılabilir. Âlimler bu noktada farklı görüşler belirtmişlerdir.

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ “Veya ellerinin altında bulunan kölelerine”

Bundan murat sahip oldukları kadın ve erkek kölelerdir. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) kızı Fatıma'ya bir köle getirdi ve onu kendisine hibe etti. Hz. Fatıma elbisesini başına örttüğünde ayakları açıkta kalıyor, ayak-

larını örttüğünde başı açıkta kalıyordu. Hz. Peygamber şöyle dedi: “Rahat olabilirsin. Gelen baban ve kölendir.”

Denildi ki: Bundan murat, kadın kölelerdir. Erkek köle, yabancı erkek gibidir.

“Veya erkeklerden kadına ihtiyacı kalmamış (cinsî güçten düşmüş) kimselere”

Bunlar pir-i fani ihtiyarlar, âmâ erkeklerdir. Cinsel organı kesik veya iş-diş edilmiş erkeklerin durumu hakkında ulema arasında farklı yorumlar vardır.

Denildi ki: Bundan murat aklı kıt kimselerdir. Bunlar insanların peşinden onlardan yiyecek bir şey alabilmek için giderler. Kadınlarla alakalı bir şey bilmezler, kendilerinde böyle duygular yoktur.

“Veya henüz kadınların mahrem yerlerinin farkında olmayan çocuklara.”

Çünkü henüz bülüğa ermemişlerdir, kadınlara karşı bir şehvet taşımamaktadırlar.

“Gizledikleri zînetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar.”

Halhal takıp da kendilerine dikkat çekmeye çalışmasınlar. Çünkü böyle bir şey erkeklerde kendilerine bir meyil meydana getirir.

Bu, zîneti izhar etmeyi yasaklamaktan daha belîğ, etkili bir anlatımdır. Bu yasak olunca, sesini yükselterek dikkatleri üzerine çekmenin hayli hayli yasak olduğuna kuvvetli bir delâlet vardır.

“Ey mü’minler! Hep birden Allah’a tevbe edin.”

Çünkü sizden hiçbiriniz bu meselelerde kusuru olmaktan hâli değildir.

Denildi ki: Yapmış olduklarınızdan tevbe ediniz.

“Ola ki kurtuluşa eresiniz.”

Ta ki saadet-i dareyne, yani dünya ve ahiret saadetine ulaşasınız.

“Sizden bekâr ve âlâimî minکم و الصالحین من عبادکم و اتائکم 32-

olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin.”

Cenab-ı Hak, önce gayr-i meşru beraberlikten insanları sakındırdı, ardından nesebi ihlâl eden zinaya yol açabilecek açık- saçıklıktan nehyetti.

Nesep (aile bağları),

-Ülfeti meydana getirir.

-Güzel bir terbiyeye vesiledir.

-Ziyade şefkate neden olur.

Bu özellikleriyle nev'in bekasına hizmet eder.

Burada da nesebi koruyan nikahı emretti.

Ayetin muhatabı, gençlerin velileri ve kölelerin efendileridir.

Bunda, talep durumunda velinin ve efendinin onları evlendirmelerinin vucubuna bir delil vardır. Aynı zamanda kadının ve kölenin evlilikte müstakil olmadıklarını hissettirmek vardır. Çünkü müstakil olsalardı, veli ve efendiye onları evlendirmek vacip olmazdı.

Ayette **“kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin”** denilmesi, dindarlıklarını korumak ve kendileriyle ilgilenmenin çok önemli olmasındandır.

Denildi ki: Ayetteki **“salih olmak”** dindarlık anlamında olmayıp “nikâha uygun olan, evliliğin hakkını verebilecek köleleri evlendirin” demektir.

“إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ” “Eğer bunlar fakir iseler, Allah lütfu ile onları zenginleştirir.”

Ayetin bu kısmı, evliliğe engel olabilecek bir durumu red içindir. Yani, evlenmeyi isteyen erkeğin veya talib olduğu kadının fakir olması, nikaha mani olmasın. Çünkü Allahın lütfunda mala ihtiyaç hissettirmeyecek bir bereket vardır. Lütf-u ilâhî, ferahlatıcı ve rahatlatıcıdır.

Veya bu ayet, ihtiyaçlarını karşılama hususunda Allahtan bir vaattir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Bu ayetle zenginliği talep edin.”

Lakin bu, **“Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar.”** (Tevbe, 28) ayetinde nazara verildiği gibi Allahın meşiet-i şartına bağlıdır.

“Allah, Vasi'dir – Alîm'dir.” وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Allah Vasi'dir, cömerttir, nimetleri bitmez. Çünkü, kudretine bir niha-yet yoktur. Alîm'dir, hikmeti gereğince nızkı bol verir veya daraltır.

33- “وَلْيَسْتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُعْطِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ” “Evlenme imkânı bulamayanlar ise, Allah lûtfundan onların ihtiyacını karşıla-yıncaya kadar iffetlerini korusunlar.”

-Nikah sebeplerini bulamayanlar,

-Veya evlenecek uygun birini bulamayanlar,

-Veya evlenme imkanı olmayanlar ise iffetlerini korusunlar, şhvctleri-ni dizginlesinler.

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا
“Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere ge-lince, eğer onlarda bir hayır bilerseniz onlarla mükâtebe yapın.”

Mükâtebe, efendinin köleye “şu kadar bedel ödemen karşısında seni azat edeceğim” demesidir. Belirtilen süre içinde köle taksitleri ödediğinde, hürriyetine kavuşur.

Ekser âlimlere göre, buradaki “onlarla mükâtebe yapın” emri, men-dubiyet ifade eder. Çünkü böyle bir anlaşma, onlara şefkatten gelen bir muameledir, kendilerine bir imkân sunmaktır, bu ise vacib bir şey değildir.⁷

Kendilerine güvenir ve bir sanat icra ederek talep edilen bedeli ödeyebi-leceklerine kanaat getirirseniz, onlara bu fırsatı verin.

Ayette “onlarda bir hayır bilerseniz”den muradın dindarlık olduğu da söylendi.

مَنْ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْكُمْ
“Allah’ın size vermiş olduğu maldan siz de onlara verin.”

Burası da kölelerin efendilerine bir emirdir. Yani, kendi mallarından fedakârlık yapıp biraz onlara vermeleri uygun düşer. Efendinin köleden ta-lep ettiği bedelden indirim yapması da buna dâhildir.

Buradaki emir, ekser âlimlere göre vücub ifade eder. Velev az bir mal da vermiş olsa, emri yapmasında kifayet eder. Hz. Ali “dörtte bir”, İbnu Ab-bas ise “üçte bir” şeklinde açıklama yapmışlardır.

Denildi ki: Ayetteki emir vücub için olmayıp kölelere yardım hususun-

⁷ Yani, böyle bir sözleşme, her ne kadar teşvik edilmişse de, mutlaka yapılması gereken bir hareket değildir.

da bir teşviki ifade eder. Köle, mükatebe bedelini ödeyip hürriyetine kavuştuktan sonra, efendisinin buna bedel olarak aldığı miktarı ona infak etmesine bir teşviktir.

Denildi ki: Emir bütün Müslümanlardır. Mükatebe yapan Müslümanlar, kölelere yardım etmek ve zekattan onlara paylarını vermekle mükelleftirler. Efendinin, velev zengin de olsa, köleye verilen zekâtı, mükatebe bedeli olarak alması helâl olur. Çünkü sadaka değil, alacağını almaktadır. Hz. Peygamberin Berîre⁸ hadisinde geçen şu ifadesi buna delâlet eder: “Bu, ona bir sadakadır, bize ise bir hediyedir.”

وَلَا تَكْرَهُوا فِتْيَانَكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبَعُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
“Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, -eğer namuslu kalmak isterlerse- cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.”

Abdullah Bin Übey’in (Medinede münafıkların reisinin) altı tane cariyesi vardı, bunları zina yapmaya zorluyordu. Bunların bazısı hâllerini Hz. Peygambere şikâyet yolla anlattı. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Ayette cariyelerin iffetli kalmayı istemeleri “iffetli olmak istediklerinde” şeklinde değil de **“eğer namuslu kalmak isterlerse”** şeklinde söylenmesi, iffetli olmayı istemenin onlarda çok nadir görülen bir durum olmasındandır.

وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Kim onları buna zorlarsa, bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) Ğafur – Rahîm’dir.”**

Allah, ikraha maruz kalmış bu cariyelere Ğafur – Rahimdir, bağışlar, merhamet eder.

Onları zorlayan da tevbe ettiğinde onu da bağışlar, merhametine mazhar kılar. Ancak birinci mana daha muvafıktır. “Zinaya zorlanan köle zâten günahkâr değildir, bağışlanmaya ihtiyacı yoktur” denilmez. Çünkü zorlama ile yapmak bizzat hesaba çekilmeyi ortadan kaldırmaz. Bunun içindir ki, adam öldürmeye zorlanan birinin bunu yapması haramdır. Yaptığında kendisine kısas uygulanır.

⁸ Berîre, Hz. Aişenin azadlı kölesidir. Rasûlullah bir gün evine girdi. Tencerede et kaynıyordu. Rasûlullah’a ekmek ve evde bulunan bir katık getirildi. “Kaynayan tenceredeki etten bir şeyler yok mu” diye sordu. “Ey Allah’ın Rasûlü, o et Berîre’ye sadaka olarak verilen ettir. Sen ise sadaka yemezsin” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah “O et Berîre’ye sadakadır, bize hediyedir” buyurdu.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ 34-
 “Andolsun ki biz size apaçık âyetler, sizden önce
 yaşayıp gitmiş olanlardan bir mesel ve müttakiler için bir öğüt in-
 dirdik.”

Bu âyetler bu sûrede beyan edilmiş ve bunlarda hükümler ve hadler
 açıklanmıştır.⁹

Bu âyetler “mübeyyinât” apaçık âyetlerdir, bunları hem önceki kitap-
 lar, hem de müstakim akıllar tasdik eder.

Veya bu âyetlerin “mübeyyinât” olması, ilâhî hükümleri ve hadleri be-
 yan ettikleri cihettendir.

“Mesel”den murat, önceki milletlerin kıssaları gibi acip bir kıssanın bil-
 dirilmesidir. O da, Hz. Aîşe’nin kıssasıdır. Çünkü O’nun kıssası, Hz. Yusuf
 ve Hz. Meryemin kıssası gibidir.

Bunların “müttakiler için” olması, bunlardan yararlananların onlar ol-
 masından dolayıdır.

Denildi ki: Bu âyette indirildiği bildirilen “âyetler”den murat Kur’andır.
 Bahsi geçen sıfatlar ise, Kur’anın sıfatlarıdır.¹⁰

⁹ Bu mana, “mübeyyenat” şeklindeki kıraate göredir

¹⁰ Yani, Kur’an hak ve hakikatleri, hükümleri ve hadleri beyan eder. Önceki dö-
 nemlerde yaşanmış ibretli olayları anlatır. Ve o Kur’an müttakiler için bir öğüttür.

İlâhî Nur

35- **“Allah, göklerin ve yerin nurudur.”** اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Nur, asıl olarak önce görme kuvvesinin idrak ettiği bir keyfiyettir. Bunun vasıtasıyla diğer görülebilecek eşya idrak olunur. Güneş ve aydan, mukabilindeki kesif cisimlere feyezana eden (akıp gelen) keyfiyet gibi.

Bu mana ile “nur” kelimesinin doğrudan Allah hakkında kullanılması doğru değildir, ancak bir izafetle sahîh olur. “Ömer adalettir” dediğimizde “Adaletlidir” manasının kastedilmesi gibi.¹¹

Veya Allaha “nur” denilmesini mecaz kabul edip “Allah göklerin ve yerin nurudur” ifadesini “Allah göklerin ve yerin münevviridir” şeklinde anlamak lazımdır. Nitekim, kıraatlerden birinde böyle okunmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ gökleri ve yeri yıldızlarla ve onlardan gelen nurlarla aydınlattı.

Veya Allah gökleri meleklerle, yeri de peygamberlerle aydınlattı.

“Allahın göklerin ve yerin nuru olması” şu manalarla da açıklanmıştır:

-Allah, göklerin ve yerin müdebbiridir. Tedbiri, idaresi üstün olan reis-e “kayminin nuru” denilir. Çünkü, işlerinde onun rehberliğinde muvaffak olurlar.

-Allah, göklerin ve yerin Mucidi'dir. Çünkü nur, bizâtihi zâhîr, liğayrihi muzhîrdir. Yani, kendisi var olduğu gibi başkasını da ortaya çıkarır. Gizli olmanın aslı yokluk olduğu gibi, görülmenin aslı da vücuttur. Allahu Teâlâ da bizâtihi mevcuttur, maadası (kendisinden başkaları) için de muciddir.¹²

Basar ve basîret de “nur” tabiri kullanılır. Çünkü insan göz nuru ile eşyayı idrak eder. Basîret (akıl) nuru ise göz nurundan çok daha kuvvetlidir. Çünkü akıl nuru,

¹¹ “Allah nurdur” dediğimizde de “Nuru yaratandır, nurlandırandır, nuru takdir edendir...” gibi izafetlerle anlamak gerektir.

¹² Yani O, bizâtihi vardır, Vacibu'l-vücuttur. Onun dışında olan her mevcudun varlığı O'na dayanır. O olmasa hiçbir şey olmaz, her şey yokluk karanlıklarında kalırdı. Ama O var olduğu için, mahlukatın varlığı izah edilebilmektedir.

-Hem kendini, hem de kendi dışındaki cüzîyat, mevcudat, madumatı idrak eder.¹³

-Bunların bâtınlarına (içlerine) dalar, terkip ve tahlil ile bunlarda tasarıfta bulunur.

Sonra, bu idrakler bizatühi değillerdir, öyle olsaydı idrak sahipleri arasında fark olmaması gerekirdi. Öyleyse bu idrakler, onları feyiz olarak veren bir sebeptendirler. O sebep ise Allahu Teâlâdır. Allahu Teâlâ bu idrak feyizlerini ya doğrudan verir veya melekler ve peygamberler aracılığıyla gönderir. Bundan dolayı bunlara da “nur” denilmiştir.

İbnu Abbasın şu sözü buna yakın bir manayı anlatır: “Allah göklerin ve yerin nurudur” ayetinin manası, “Allah onlarda olanlara hidayet eden, yol gösterendir. Onlar, Allahın nuru ile hidayete ererler, yollarını bulurlar.”

Ayette ilâhî nurun göklere ve yere izafetle söylenmesi, Allahın ışırağını (her şeyi aydınlatmasının) genişliğine delâlet içindir.

Veya göklerin ve yerin, hem duyulara hem de akıllara bakan nurları bünyesinde bulundurmasındandır.

“O’nun nurunun misali şuna benzer: Duvarda bir hücre; içinde bir lamba.”

O’nun hâli acip nurunun sıfatı şöyledir:

Ayette “Onun nurunun” şeklinde Allaha izafetle nurun söylenmesi, Allaha “nur” denilmesinin zâhirine göre olmadığına bir delildir.

Ayet metnindeki “mişkât”, lambanın konulduğu kapalı penceredir.

“O lamba bir cam fânûs içinde.”

“Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız.”

“Mübarek bir ağaçtan, doğuya ve batıya ait olmayan bir zeytin ağacından tutuşturulur.”

Bu mübarek zeytin ağacı, bazen güneşe muhatap olan ağaçlardan olmayıp, bir tepede veya geniş bir sahrada bulunan ve gün boyu güneşe muhatap olan bir ağaçtır. Böyle devamlı güneşe muhatap olan zeytin ağacının meyvesi daha olgun, yağı daha sâfi olur.

Bazı ağaçlar devamlı sabah güneşi alır, güneş bunları yakar, bazıları da

¹³ Yani insan kendi varlığının farkına vardığı gibi, diğer varlıkların da farkına varır, vücuda gelmeyen ve var olması imkânsız olanları da bilir.

devamlı akşam üzeri güneş alır, bunların da meyveleri olgunlaşmaz. Bir hadiste, sadece sabah veya sadece akşam üzeri güneşine muhatap olan ağaç ve bitkide hayır olmadığı ifade edilmiştir.

يَكَادُ رَيْثُهَا يُضَيُّ وَلَوْ لَمْ تَمْسُسْهُ نَارٌ “Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir.”

نُورٌ عَلَى نُورٍ “Nur üstüne nur.”

Temsilde nazara verilen hususların hepsi, lambanın nurunu artıran özelliklerdir.

-Ayette anlatılan özellikteki zeytinden elde edilen yağ, daha aydınlatıcı olur.

-Kandilin parlaklığı ışığını artırır.

-Lambanın kapalı pencere içinde olması, ışığını dağılmaktan kurtarır.

Ayetteki temsilin manası hakkında çeşitli cihetler zikredilmiştir:

-Bu, Kur'anın apaçık ayetlerinin delâlet ettiği hidayet için bir temsildir. Hidayetin ne kadar parlak olduğu, vasfedilen mişkate anlatılmıştır.

-İnsanların vehimleri ve hayalleri karanlığa benzer. İlahi hidayet ise, bu evham ve hayal karanlıklarını ortadan kaldıran bir lambadır. Burada ilâhî hidayet güneşle değil de lamba ile anlatılması, bu manayı ifade etmesi yönünden daha muvafıktır.

-Allahu Teâlâ'nın mü'min kulunun kalbinde nurlandırdığı marifet ve ilmi anlatan bir temsildir.¹⁴

-Bu, Allahu Teâlânın kullarına bahsettiği idrak edici beş kuvveyi anlatan bir temsildir. Dünyayı da ahireti de elde etmek bu kuvveleri kullanmaya bağlıdır. Bunlar, sırasıyla şunlardır:

1-Duyu organları

2-Hayal

3-Akıl

4-Kuvve-i müfekkire

5-Kuvve-i kudsiye

1-Beş duyu organıyla “mahsusat” denilen duyulara hitap eden şeyler idrak edilir.

¹⁴ Cehalet karanlığa, ilim de nura benzer. Mü'min kişi, ilim ve marifet nurlarıyla nurlanır. Kâfir ise, cehalet ve küfür karanlıkları içinde kalır.

2-Hayal, beş duyu organıyla idrak edilenlerin suretlerini muhafaza eder, akıl bunları istediğinde ona arzeder.

3-Akıl, külli hakikatleri idrak eder.

4-Düşünme melekesi makulâtı, yani akla hitap eden şeyleri telif eder, bildiklerinden hareketle bilmediklerine ulaşır.

5-Bu kuvve, enbiya ve evliyaya hastır. Bu kuvvede gayb levhaları ve melekût âleminin sırları tecelli eder. **“İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kaldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”** (Şûra, 52) ayetinde bu kuvveye işaret edilmiştir.

İşte, insandaki bu beş kuvve, temsilde yer alan beş esasla anlatılmaktadır: Bunlar ise, şunlardır:

1-Mişkat

2-Zücace

3-Misbah

4-Şecere

5-Zeyt

Duyu organları mişkat gibidir. Bunların her birinin yeri mişkat, yani kapalı pencere tarzındadır.¹⁵

Bunların yüzü dışa bakar, maverasında (ötesinde) bir şeyi idrak etmezler. Bunların aydınlatması bizzât olmayıp makulat ile dir.¹⁶

Hayal kuvvesi, etraftan idrak edilen şeylerin suretlerini tutmada zücaceye yani cama benzer. Hayal bunları kendinde tutar ve akıl nurlarına arzeder. Hayalin aydınlatması, makulat ile dir.¹⁷

Akıl ise, külli idraklerle ve ilâhî marifetlerle aydınlattığı için lambaya benzer.

Müfekkire, sayısız meyveler vermesi itibariyle mübarek ağaç gibidir. Cisimle alâkalı durumlardan mücerred olması cihetiyle, bu müfekkire ağacı

¹⁵ Lamba, mişkata yerleştirilir. Duyu organları da benzeri bir şekilde vücuda yerleştirilmişlerdir.

¹⁶ Yani, akıl olmadan bu duyular bizzat idrak sahibi değildirlerdir. Mesela göz bir kamera gibi mukabilindeki şeyleri görür, ama bunlar üzerinde yorum yapan akıldır. Veya kulak sesleri duyar, ama kendisi değerlendirme yapamaz.

¹⁷ Yani, akıl devreye girmeden sadece hayaldeki suretlerle insan bir şey yapamaz.

doğuya da batıya da ait değildir. Veya suret ve manalar arasında bulunduğu, her ikisinde de tasarruf ettiği ve her iki canipten de faydalanabildiği için ne doğuya ne de batıya aittir.

Kuvve-i kudsiye, zeyt gibidir. Çünkü o, safilığı ve zekâsının keskinliğiyle neredeyse tefekkür veya taallüm olmadan (düşünmeden ve ilim öğrenmeden) marifet nurlarını verir.

Bu ayette verilen misal, aklın mertebelerini göstermek için de olabilir. Çünkü akıl, işin başında ilimlerden boştur, ama onları kabule müstaidir. Bu hâliyle mişkata benzer.

Sonra cüziyatı hissetmek vasıtasıyla zarurî ilimlerle nakışlanır. Öyle ki nazariyatı (teorik bilgileri) tahsil edebilir. Böylece nurları kabule müsait parlak bir zücade (ayna) gibi olur.

Buna müsait olmak fikir ve içtihad (gayret) yoluyla olmuşsa zeytin ağacı gibidir. Şayet **hads** yani ilham ile olmuşsa zeyt gibidir. Şayet kudsî kuvvet ile olmuşsa **“neredeyse ateş değmeden ışık vermek”** şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü bu duruma geldiğinde neredeyse vahiy ve ilham meleğiyle irtibatı olmadan bilecek durumdadır. Bu meleğin meseli **“ateş”** ile anılmış olup akıllar bundan tutuşur. Sonra bu akıllar için, ne zaman dilerse kullanabilecek şekilde ilimler husule geldiğinde lamba misali olur, etrafı aydınlatır. Kullandığında ise **“nurun alâ nur”** olur.

يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ **“Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir.”**

Çünkü O’nun meşietî (dilemesi) olmadan, sebepler bir işe yaramaz. Sebeplerin iş görmesi, O’nun meşietiyledir.

وَيُضَرْبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ **“Ve Allah, insanlar için misaller verir.”**

Allah, böyle misaller vererek akla hitap eden manaları gözle görülür hâle getirir, vuzuha kavuşturur.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **“Ve Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”**

Allah görülen görülmeyen, açık veya gizli her şeyi bilir.

Bunda, düşünen kimseler için hem bir vaad, hem de vaîd vardır.

36- فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ **“(Bu lamba) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir.”**

Üstte nazara verilen lamba, bazı evlerdedir. Bu da temsilin kayıtlarından biri olup ziyadelik bildirir. Çünkü, mescitlerin kandilleri daha büyük olur.

Ayette “büyüt” yani “**evler**” kelimesinin clif-lâmsız gelmesi, bu evlerin şanına tazim içindir.

Allahın adının anılması, O’nun fiillerinden müzakerede bulunmayı ve hükümlerinden bahsetmeyi içine alacak şekilde genel bir ifadedir.

“Orada sabah akşam O’nu tesbih ederler.”
يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

37- رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ
“Bir kısım rical (bu evlerde Allahı tesbih ederler), ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkor.”

“Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşetle çevrileceği bir günden korkarlar.”
يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

Aslında Allahı anan ve taatte bulunan kimseler olmakla beraber, hesap gününden de korkarlar. O günün dehşetinden, kalpler ve gözler ızdırap içinde halden hale çevrileceklerdir.

Veya o kalp ve gözlerin hâlleri değişecek, kalpler daha önce anlamadıklarını anlayacak, gözler daha önce görmediklerini göreceklerdir.

Veya, o gün kalpler bir yandan kurtuluş umarken öte yandan helâk olmaktan korkacak, gözler ise hangi cihetten cezalandırılacaklarını ve amel defterlerini alacaklarını kolağan edeceklerdir.

38- لِيَجْزِيََهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
“Çünkü Allah, kendilerine işledikleri amellerin en güzeli ile mükafat verecektir.”

Allah, amellerine mukabil onlara vaat edilenin en güzeli olan cennetle kendilerini mükâfatlandıracaktır.

“Ve lütfundan fazlasını da bahşedecektir.”
وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

Ve ayrıca amellerine mukabil onlara vaat etmediği ve hatırlarına bile gelmeyen şeylerde özel ikramda bulunacaktır.

“Ve Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”
وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

Ayetin bu kısmı, daha ziyade vermesini takrir eder.

Ayrıca,

- Kudretinin kemâline,
- Meşietinin nüfuzuna,
- İhsanının genişliğine tenbihte bulunur.

39- **“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir.”**

Kâfirlerin amellerinin durumu ise, üstte anlatılan ehl-i iman durumunun tam tersidir. Çünkü, salih ve Allah katında fayda verir zannettikleri amellerini diğer âlemde işe yaramaz, serap misali gözden kaybolur bir şekilde bulacaklardır.

Serap, güneşin çok etkili olduğu saatlerde, güneşin parıltılarının çölde su zannedilmesi olayıdır.

يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً **“Susayan onu bir su zanneder.”**

Kâfirin çöldeki serabı gerçek su zanneden son derece susamış kimseye benzetilmesi, son derece muhtaç olduğu bir zamanda en büyük hayal kırıklığını yaşayacak olmasındandır.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا **“Nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamaz.”**

وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ **“Ancak Allah’ı yanında bulur.”**

- Orada Allahı bulması,
- Onun cezasını bulması,
- Zebanilerini bulması,
- Veya Allahın onu hesaba çekmesi olabilir.

فَرَوَاهُ حِسَابَهُ **“O da onun hesabını eksiksiz görür.”**

- Allahın, o kafirin hesabını görmesi
- Neler yaptığını sorgulamak,
- Veya doğrudan yaptıklarına karşılık vermek şeklinde olabilir.

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ **“Allah, hesabı çok çabuk görendir.”**

Birinin hesabıyla meşgul olması, diğerleriyle meşguliyetine engel değildir.

40- **“Yahut (onların hâli) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir.”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayet Utbe Bin Rabîa hakkında indi. Cahiliye devrinde (İslâmdan önce) ibadet eder, Allahın dinini arardı. Ama İslâm dini gelince, onu inkâr etti.

“Veya” ifadesi onların amellerine böyle de bakılabileceğini gösterir. Çünkü onların amelleri boş olması ve işe yaramaması yönüyle serap gibidir. Başka açıdan ise, hakkın nurundan boş olmaları sebebiyle, derin dalgalı ve üstü kara bulutlarla kaplı bir denizdeki karanlıklar gibidir.

“Veya” ifadesi onların amellerinin çeşitliliğine de bakabilir. Çünkü,

-Onların amelleri şayet güzel ameller ise, çöldeki seraba benzer.

-Çirkin ameller ise, karanlıklara benzer.

“Veya” ifadesi vakit itibarıyla amellerini taksim şeklinde de olabilir. Çünkü,

-Onların amelleri dünyada karanlıklar gibidir.

-Ahirette ise serab gibidir.

“O denizi dalga üstüne dalga kaplıyor.”

Sakin olmayıp ardı ardına ve üst üste dalgalarla doludur.

“Üstünde de bulut var.”

Dalgaların da üzerinde ay ve yıldızların ışığına engel olan kara bir bulut vardır.

“Bir biri üstüne karanlıklar.”

“İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez.”

Öyle ki, bu karanlık denize düşen kimse, en yakınındaki kendi elini bile göremeyecektir.

“Allah kime bir nur vermemişse, وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ” artık onun için bir nur yoktur.”

Allah kime hidayet takdir etmez, onu hidayet sebeplerine muvaffak kılmazsa, ona hiçbir nur yoktur.

Ayetin bu kısmı, nur ayetinde geçen “nurun alâ nur” ifadesinin tam zıddını anlatır.

Mahlûkatın Namazı

41- “**أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ** Görmedin mi, göklerde ve yerde kim varsa ve dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşlar Allah’a tesbih ederler?”

“Görmedin mi”

Vahiyle veya istidlal ile sanki görmüş gibi bir yakîn ve güvenle bilmedin mi.

“...Allah’a tesbih ederler?”

Göklerin ve yerin ahalisi, Allahın zâtını her türlü noksan ve afetten tenzih ederler.

Ayette akıl sahipleri için kullanılan مَنْ “men” ifadesi gelmesi

-Ya tağlib içindir.

-Veya bundan murat akıl sahibi olan melekler, ins ve cin taifeleridir.

Bütün varlıklar ya söz ile veya hâlin delâleti ile tesbih ederler.

Ayeti “bütün varlıklar” şeklinde değerlendirdiğimizde kuşların ayrıca zikredilmesi onlarda olan açık san’at ve hayret verici delilden dolayıdır. Bunun için devamında kuşların şu özelliğine dikkat çekildi: O kuşlar sıra sıra dizilmişler, kanatlarını açıp kapatarak uçmaktadırlar. Bu ağır cisimlere onları havada tutacak kanatların verilmesi, kanatlarını yayıp açıp kapatarak uçmaları Sani’in kudretinin kemâline ve tedbirinin güzelliğine katı bir delildir.

“Her biri kendi salâtını (duâsını) ve tesbihini bilmiştir.”

Allah, bahsi geçenlerin hepsine veya kuşların her birine, gerek iradî gerekse fitrî olarak dua ve tesbih etmesini öğretmiş, onlardan her biri de bu konuda görevini bilmiştir.

Allahu Teâlâ, bu kuşlara maişetlerini temin hususunda öyle ince ilimler ilham etmiştir ki, akıllı kimseler bile bunları tam anlamaktan aciz bir hâldedir. Dolayısıyla, onlara dua ve tesbihlerini de ilham etmesi akıldan uzak bir durum değildir.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ “Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir.”

42- وَاللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.”

Çünkü gökleri ve yeri O yaratmıştır.

Göklerde ve yerde olanların, mümkün olmaları yönüyle,

-Zât,

-Sıfat,

-Ve fiilleri Allaha dayanır.

وَالَى اللَّهُ الْمَصِيرُ “Dönüş de ancak Allah’adır.”

Hepsinin mercii Allah’tır.

43- أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ سَحَابًا “Görmedin mi Allah, bulutları sevk eder.”

ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ “Sonra onları bir araya getirir.”

ثُمَّ يَجْعَلُهُ رِكَامًا “Sonra üst üste yığar.”

فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ “Görürsün ki yağmur onların arasından çıkar.”

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ (gibi bulut)lardan dolu indirir.”

Semadan murat, buluttur. İnsanın üstünde olan her şeye “sema” denilebilir. Bulut, büyüklükte veya cümudiyette dağlara benzeyen parçalardan meydana gelmiştir.

Buna birkaç şekilde mana verilebilir:

-Allah, O semadan kendisinde dolu bulunan dağlar indiriyor.¹⁸

-Allah, o dağ gibi bulutlardan dolu indiriyor.

-Allah, dağ büyüklüğünde ve dolu keyfiyetinde olan bulutlardan dolu indiriyor.

Denildi ki: Arzda taştan dağlar olduğu gibi, semada da buzdan dağlar olmasına aklın bir engel yoktur.

¹⁸ Kuvvetli bir dolu yağdığında, sanki gökten bir buz dağı yere indirilmiş gibi olur.

Meşhur olan ise şöyledir: Su buharları yükselip soğuk bir hava tabakasına rastlayınca birbirleriyle birleşip bulut hâline gelirler. Şayet soğuk fazla değilse, yağmur olarak yere düşerler. Şayet soğuk fazla ise, tam birleşmeden inerlerse kar olarak, ama birleşirlerse dolu şeklinde yağarlar.

Bütün bunların vacibu'l-vücut (varlığı zorunlu) bir Hakîmin iradesine dayanması kaçınılmazdır. Ta ki bu olayların mahallini, vakitlerini belirlesin, tasarrufta bulunsun.

Ayetin devamı buna işaret eder:

“Onu dilediğine isabet ettirir.” **فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ**

“Dilediğinden de geri çevirir.” **وَيَضْرِبُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ**

Böylece Allah o doluyu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzak kılar.

“Onun şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak.” **يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ**

Buluttan çıkan şimşegin parıltısı, güçlü ışığı sebebiyle neredeyse bakanların gözlerini alıverecek.

Burada zıddı zıddından meydana getirmesi itibariyle Allahın kudretinin kemâline en kuvvetli bir delil vardır.¹⁹

44- **يَتَلَبَّ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ** “Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor.”

Allah gece ve gündüzü ardı ardına getirir.

Veya bunlardan birini noksanlaştırırken diğerini ziyade kılar.

Veya bunların hallerini sıcaklık – soğukluk, karanlık – aydınlık şeklinde değiştirir.

Ayetten murat, bu hâllerin tamamı olabilir.

“Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.” **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ**

Zikri geçen bu hâllerde, basiretine müracaat ile aklını kullanan kimseler için,

-Sani-i Kadîmin varlığına,

¹⁹ Yani su buharcıklarından meydana gelen bulut gibi bir maddeden çok kuvvetli bir ışığa sahip şimşegi çıkarmak, Allahın sonsuz kudretinin apaçık bir delilidir.

-Kudretinin kemâline,

-İlminin her şeyi kuşatmasına,

-Meşietinin her şeye nüfuzuna,

-Bir şeye muhtaç olmak veya onu gerektirecek durumlardan münezzehten oluşuna bir delâlet vardır.

45- **“Allah, her hayvanı sudan yarattı.”** وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّنْ مَّاءٍ ۚ

Su, her canlının maddesinin bir parçasıdır. Veya buradaki su’dan mak-sad, özel bir su olan nutfedir. Canlıların yaratılışında ağırlıklı unsur su ol-duğundan böyle ifade edilmiştir.

İşte bunlardan kimi karnı üstünde yürür.” فَمِنْهُمْ مَّنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ

Bunların kimisi yılan gibi, karnı üzerinde yürür. Burada “sürünür” yeri-ne “yürür” kelimesi kullanılması

-Ya istiare olarak kullanılmıştır.²⁰

-Veya müşakele üslûbuyla böyle denilmiştir.²¹

Kimi iki ayağı üstünde yürür.” وَمِنْهُمْ مَّنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ

Onlardan bir kısmı da insan ve kuş gibi iki ayak üzerinde yürür.

Kimi de dört ayağı üstünde yürür.” وَمِنْهُمْ مَّنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ

Onlardan bir kısmı da, davarlar ve vahşi hayvanlarda olduğu gibi, dört ayak üzere yürür. Örümcek gibi dörtten fazla ayağı olanlar da bu gruba dâhildirler. Çünkü onlar da yürürken dört ayağa dayanırlar.

Allah dilediğini yaratır.” يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

Allah, gerek bahsi geçenleri, gerekse burada zikredilmeyenleri; suretleri, azaları, heyetleri, hareketleri, tabiatları, kuvveleri, fiilleri farklı bir şekilde, meşietinin iktizasına göre aynı maddeden yaratır.

“Çünkü Allah her şeye kâdirdir.” إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

²⁰ “Adam sevinçten uçuyordu” dediğimizde, uçmak kelimesi istiare olarak kul-lanılmış, kuşun bir özelliği emaneten adama nispet edilmiştir. Üstteki ayette de “yürür” kelimesinde istiare vardır. Çünkü, karnı üzere yürünmez, sürünülür.

²¹ Müşakele, şeklen benzemektir. “Allah, tuzak kuranlara tuzak kurar” dediği-mizde, her iki tuzak kurmak aynı anlamda kullanılmamıştır.

Her şeye kâdir olunca, ne dilerse yapar.

46- **لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ** “Andolsun biz gerçekleri açıklayan âyetler indirdik.”

Çeşit çeşit delillerle, hakikatleri beyan eden âyetleri indirdik.

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Ve Allah dilediğini bir sırat-ı müstakime iletir.”

Allah,

-Onlara dikkatle bakmaya

-Ve manalarını düşünmeye muvaffak kılarak dilediğine hidâyet eder.

O’nu sırat-ı müstakime, yani doğru bir yola iletir.

Sırat-ı müstakimden murat, İslâm dinidir.

İslâm dini,

-Hakkı derk ettirir.

-Cennete ulaştırır.

47- **وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا** “Bir de, “Allah’a ve peygambere inandık ve itaat ettik” derler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Bısr isimli bir münafık hakkında indi. Bir Yahudi ile davacı-davalı olmuş, hakem olarak Ka’b Bin Eşrefe gitmeye çağırmıştı. Yahudi ise Hz. Peygamberin hakem olmasını istemişti.

Denildi ki: Muğire Bin Vâil hakkında indi. Bir arazi meselesinde Hz. Ali ile tartışınca, Hz. Ali’nin “Peygambere gidelim, o meselemizi halletsin” teklifini kabul etmemiştir.

ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ “Sonra bunun arkasından onlardan bir kısmı yüz çevirir.”

Böyle demelerinden sonra içlerinden bir fırka, peygamberin hükmünü kabulden kaçınmak suretiyle yüz çevirir.

وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ “Bunlar mü’min değildir.”

“Bunlar” ifadesi, üstte “Allaha ve Peygambere inandık ve itaat ettik” dedikleri bildirilenlerin tamamıdır. Böylece bu ifade, her ne kadar on-

lar dilleriyle iman etseler de, kalblerinin iman etmediğini Allahu Teâlânın bildirmesi olur.

Veya “bunlar” ifadesi, onlardan bir kısmına işaret eder.

Bunlardan imanın selbedilmesi, yüz çevirmelerinden dolayıdır.

Ayette “mü’minîn” kelimesinin elif-lâmlı gelmesinde şöyle bir manaya delâlet vardır: “Bunlar, senin bilmiş olduğun imanda samimi olan ve onda sebat gösteren mü’minlerden değillerdir.”

48- **“Aralarında hükmetmesi için Allah’a ve Rasûlüne çağrıldıklarında, bakarsın ki onlardan bir kısmı yüz çevirip dönerler.”**

Aslında aralarında hüküm verecek olan ve bunun için kendisine müracaat edilen Hz. Peygamber iken, ayette “Allah ve rasûlüne çağrıldıklarında” denilerek Allahu Teâlânın da zikri,

-O’na tazim içindir.

-Ayrıca, Hz. Peygamberin hükmünün, gerçekte Allahın hükmü olmasındandır.

Onlardan bir fırkanın yüz çevirmesi, Hz. Peygamberin onların lehinde hüküm vermeyeceğini bilmelerindendir.

49- **“Ama gerçek (verilen hüküm) وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعَبِينَ” kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler.”**

Eğer hüküm lehlerine olacaksa, bunu bilmelerinden dolayı gönül hoşluğuyla Peygambere gelirler.

50- **“Kalplerinde bir hastalık mı var?” أَفَى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ**

Hastalıktan murat

-Küfürdür,

-Veya zulme meyildir.

أَمْ اِزْتَابُوا “Yoksa şüpheye mi düştüler?”

Yoksa Sen’den töhmete medar bir şey gördüler de Sana olan yakîn ve güvenleri ortadan mı kalktı?

“Yoksa Allah ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?”

بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir!”

Burada, onlarla alakalı üç ihtimale yer verildi:

- 1-Kalplerinde maraz olması,
- 2-Allah Rasûlünden şüphelenmek,
- 3-Allah ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edecek olmasından korkmak.

“Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir” denilerek son iki ihtimal devre dışı bırakıldı. Böylece, birinci ihtimalden dolayı onların yüz çevirdikleri gösterilmiş oldu.

Ayette yapılan taksimde şunu görürüz:

Onların Allah Rasûlünün hükmüne yanaşmamaları,

-Ya kendilerinden kaynaklanan bir arızadandır.

-Veya hâkimle ilgilidir.

Hâkimle ilgili arıza ise,

-Ya onlar nezdinde tahakkuk etmiş sabit bir durumdur.

-Veya bir arıza olması muhtemeldir.

Hâlbuki, bunların ikisi de bâtıldır. Çünkü Hz. Peygamberin nübüvvet makamı ve herkesçe malum olan emîn kimse oluşu buna engeldir. Böyle olunca, birinci ihtimal olan arızanın kendilerinden kaynaklanması netleşmiş olur.

Onlar hakkında bildirilen “zulüm” hükmü, inançlarındaki bozukluğu ve nefislerinin haksızlığa meylini içine alır.

“Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir” ifadesinde zulüm, kendileri dışında olanlardan ve özellikle de hükmüne müracaat edilecek Hz. Peygamberden nefyedilmektedir.

Yeryüzü Mirasçıları

51- **إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا** “Aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Rasûlüne davet edildiklerinde mü’minlerin sözü ancak “işittik ve itaat ettik” demeleridir.”

52- **وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** “İşte felaha erenler bunlardır.”

Önceki ayetlerde münafıkların tavrı anlatılmıştı. Burada da mü’minlerin tavrına dikkat çekildi. Bu şekilde mukayeseli anlatım, Cenab-ı Hakkın Kur’anda genel bir prensibidir. Burada olduğu gibi, batıl yolda olan nazara verildikten sonra, hak yolda olan hemen peşinde anlatılmıştır. Bunda, uygun olmayan tavrın reddinden sonra, olması gerekene bir tenbih vardır.

52- **وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَّقِ اللَّهَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ** “Her kim Allah’a ve Rasûlüne itaat eder, Allah’a saygı duyar ve O’na karşı gelmekten sakınırsa, işte kurtulanlar bunlardır.”

Her kim Allah ve rasûlünün emrettiği farzlara ve sünnetlere itaat etse ve kendisinden sâdır olan günahlardan dolayı Allah’tan korksa ve ömrünün geri kalan kısmında O’ndan sakınarak yaşasa, işte böyle olanlar, daimî nimetleri elde ederek kurtuluşa erenlerdir.

53- **وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ** “En ağır bir şekilde Allah’a yemin ettiler.”

54- **لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ** “Kendilerine emrederesen mutlaka çıkacaklarını söylediler.”

O münafıklar şayet Sen kendilerine diyarlarını ve mallarını bırakıp gitmeyi emretsen mutlaka çıkacakları hususunda olanca güçleriyle Allaha yemin ettiler.

55- **قُلْ لَا تُقْسِمُوا** “De ki: Yemin etmeyin.”

De ki: Yalan üzere yemin etmeyin.

طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ “Sizden istenen güzelce itaat etmektir.”

Sizden istenen güzelce itaattir, yoksa taat hususunda yaptığınız münafıkça yemin değil.

إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Dolayısıyla, gizli hâlleriniz O’na gizli değildir.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ -54 “De ki: Allah’a itaat edin, Peygambere de itaat edin.”

Ayette, onları susturma hususunda bir tahşidat vardır.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ “Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, O, kendine yüklenenden sorumludur, siz de size yüklenenden sorumlusunuz.”

Şayet yüz çevirirseniz, şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine tevdi edilen tebliğdir, sizin sorumluluğunuz da size bildirilenleri yerine getirmenizdir.

وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا “Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz.”

Eğer, hükmünde O’na uyarsanız, hakka ulaşırsınız.

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ “Peygambere düşen, ancak apaçık tebliğdir.”

Peygambere düşen görev, ancak sizin mükellef kılındığınız şeyleri tebliğ etmekten ibarettir. O da zaten bunu yaptı. Geriye, size yüklenen görevi yapmanız kaldı. Şayet bunu yaparsanız, kendi yararınızdır. Ama yüz çevirirseniz, zararlı çıkan siz olursunuz.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ -55 edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti:”

Ayet, Hz. Peygambere ve ümmetine veya Hz. Peygamber ve yanındaki sahabelere bir hitaptır.

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Kendilerinden

öncekileri yeryüzünde hakim kıldığı gibi, onları da mutlaka hakim kılacak.”

Onlardan önce İsrailoğullarını zulüm üzere kurulan idarelerden sonra Mısır ve Şam’a halife kıldığı gibi, onları arzda tasarrufta bulunan halifeler kılacak. Onlar da, hükümdarların beldelerinde tasarrufları gibi, yeryüzünde tasarrufta bulunacaklar.

“وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ” “Onlar için razı olduğu dinlerini icra imkanı verecek.”

İslâm dinini kuvvetli ve sabit kılarak uygulama imkânı verecek.

“وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا” “Korkularından sonra kendilerini emniyete kavuşturacak.”

Düşmanlardan korkularından sonra, kendilerini emniyete erdirecek.

Hız. Peygamber ve ashabı Mekke'de on yıl korku içinde yaşadı. Sonra Medine'ye hicret ettiler. Orada da silahla yatıyor, silahla kalkıyorlardı. Ta ki Allah vaadini tahakkuk ettirdi. Onları bütün Arablara karşı galip kıldı, şark ve garbın beldelerini fethettirdi.

Ayetle, gaybta verilen bir haberin aynen gerçekleşmesi itibarıyla, Peygamberliğin bir delili vardır. Ayrıca dört halifenin hilafetlerinin makbuliyetine de bir delil vardır. Çünkü ayetin muhatapları içinde bu vaat, icma ile ancak onlarda bir araya geldi.²²

Ayetin son kısmıyla alakalı şu manaya da dikkat çekilmiştir:

“Onların şu dünyada azaptan korkma halini, ahirette emniyete çevirecek.”

يَعْبُدُونَنِي “Onlar bana ibadet ederler.”

لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا “Hiçbir şeyi bana şerik kılmazlar.”

Onlara yapılan bu vaat, tevhid üzere sebat etmeleri şartıyladır.

Ayetle, onların yeryüzüne hâkim kılınmalarının ve korkudan emniyet hâline geçmelerinin gerekçesi nazara verilmektedir.

²² Yani, ayette “sizden” denildiği için, ayetin müjdelediği hâlin Hz. Peygamber devrindeki muhataplarından tahakkuku lazımdır. Bu ise, Hz. Peygamberin idaresinde ve sonraki dört halife devrinde gerçekleşmiştir.

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”

Artık her kim dinden dönse veya bu nimete nankörlük yapsa, fışkın kernâli onlardadır. Çünkü bu kadar açık ayetler, deliller varken dinden dönmüşler, bu büyük nimete nankörlük yapmışlardır.

56- وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Ve namazı dosdoğru kılın.”

وَأَتُوا الزَّكَاةَ “Zekatı verin.”

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ “Ve peygambere itaat edin.”

Peygamberin size emrettiği diğer şeylerde de O'na itaat edin.

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Ola ki rahmete eresiniz.”

57- لَا تَحْسَبِ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ “Sakın o inkâr edenlerin (Allah'ı) yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma!”

Ey Peygamber! Sakın sakın o kâfirleri Allahın yakalamasından ve helâk etmesinden kurtulacaklar zannetme!

وَمَا لَهُمْ النَّارُ “Onların varacağı yer cehennemdir.”

وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Orası ne kötü bir varış yeridir!”

Âdab Dersi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا 58-
الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ “Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulu-
nanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar,
günde üç defa (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler:”

Üstteki ayetlerde, bahsi geçen hükümlere ve diğerlerine taatin vücubuna delâlet eden ilâhiyat meselelerine temas edildi, itaate vaadde bulunuldu, ondan yüz çevirmenin kötü sonuçlarına dikkat çekildi.

Bu ayetle ise, daha önce bir kısmı bildirilen fer’î hükümlere yeniden dönüldü.²³

Ayet, hem erkeklere, hem de kadınlara hitap olmakla beraber, tağlip yoluyla erkeklere hitap edildi.²⁴

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Esmâ Binti Übey’in kölesi Mirsed, uygunsuz bir vakitte onun odasına girmişti. Ayet, bu münasebetle nâzil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm), ensardan bir köle olan Müdlic Bin Amr’ı öğle vakti Hz. Ömeri çağırması için gönderdi. Müdlic, Hz. Ömer uykuda iken içeri girdi. Hz. Ömerin elbisesi biraz açılmış idi. Hz. Ömer şöyle dedi: “Keşke Allahu Teâlâ büyüklerimizi, evlatlarımızı ve hizmetçilerimizi, bu saatlerde izin olmadan yanımıza girmekten yasaklasa...” Sonra Hz. Peygamberin yanına vardı. Ona, bu ayeti inmiş buldu.

Ayette bulûğdan ihtilam olarak bahsedilmesi, bulûğa ermenin en kuvvetli delili olmasındandır.

“Sabah namazından önce.” مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ

²³ Daha önce, zina, namuslu kimselere iftira, başkasının evine girme adabı, gözlerin ve namusun korunması... ile ilgili ayetler bildirilmişti. Arada tevhid gibi temel konulara girildikten sonra, bu ayette yeniden fer’î hükümlere temas edildi.

²⁴ Yani, ayetin lafzında hitap erkeklere olmakla beraber, kadınlar da aynı hükümlere tâbidirler.

Çünkü o vakit yataktan kalkma ve uyku elbisesini atıp normal elbiseyi giyme zamanıdır.

“Öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit.”

Kaylule (öğle uykusu) için normal elbiselerinizi çıkardığınız zaman.
“Ve yatsı namazından sonra.”

Çünkü yatsı sonrası elbiselerinizi çıkarıp yatağa girme zamanıdır.
“Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir.”

Bu üç vakitte tesettürünüz tam olmaz.
“Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir mahzur yoktur.”

Bunun dışındaki vakitlerde izin istemeyi terk etmede, size de onlara da bir günah yoktur.

Ayette evlere izinsiz girilmesini yasaklayan ayete münafi bir şey yoktur ki, onu neshetmiş olsun. Çünkü bu ayet çocuklar ve köleler hakkındadır. Diğer ayet ise, hür ve bülüğa ermiş kimseler hakkındadır.

“Onlar, etrafınızda dolaşan kimse-lerdir, birbirinizle iç içesiniz.”

Ayetin bu kaydı, bahsi geçen üç vakit dışında köle ve çocukların izin istemeden girip çıkmalarının gerekçesini anlatır. Çünkü içli dışlıdırlar, sıkça girip çıkmalar olmaktadır. Bunda, hükümlerin gerekçesini gösterme hususunda bir delil vardır. Keza bu üç vakitle diğer vakitler arasındaki farkta da, ilgili hükmün illetini göstermek vardır.

“İşte Allah size âyetleri böyle açıklar.”

Allah, burada olduğu gibi ahkâm ayetlerini işte böyle açıklıyor.

“Ve Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah, sizin hâllerinizi bilir, size hüküm olarak bildirdiği şeylerde hikmetle hükmeder.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ -59-

“Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler.”

Bülüğa erdiklerinde, bütün vakitlerde izinli girsinler.

“Bülüğa ermiş erkek kölenin, evin hanımının yanına girerken izin istemesi gerekir” diyen âlimler, bu ayetten delil getirdi.

Elcevap: Ayette üç vakitte izin istemesi gerekenler köleler ve bülüğa ermemiş çocuklar şeklinde ifade edilmişti. Burada, çocukların bülüğa erdiğinde izin istemelerinin emredilmesi, kölelerin buna dâhil olmadığını gösterir.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ “Allah, âyetlerini size işte böyle açıklar.”

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Ve Allah, Âlîm’dir – Hakîm’dir.”

Bunun tekrarı, izin istemekle ilgili emri te’kid etmek ve meselenin önemini vurgulamak içindir.

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ -60
ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ “Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zînetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur.”

Hayızdan, hamile olmaktan kesilmiş yaşlı kadınların, yaşlarının ileri olması sebebiyle nikah ümidi kalmayan bu kimselerin, (manto, pardesü gibi) dış elbiselerini bırakmalarında kendilerine bir günah yoktur.

Ancak bunu yaparken **“Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini göstermesinler.”** (Nur, 31) ayetinde gizlenmesi emredilen zînetlerini açığa çıkarmadan yapmaları gerekir.

Ayet metninde geçen **“teberrüç”** kelimesi, asıl olan gizli bir şeyi göstermeğe çalışmakta kendini zorlamaktır. Özellikle, kadının zînetini ve güzelliklerini erkeklere açmasında kullanılır.

وَأَنْ يَسْتَغْفِرَ خَيْرٌ لَهُنَّ “Ama iffetli olmaları kendileri için daha hayırlıdır.”

Bununla beraber iffetlice sakınmaları, kendileri için dış örtülerini çıkarmaktan daha hayırlıdır. Çünkü su-i zanna maruz kalmaktan kurtarır.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Allah Semi’ – Âlîm’dir.”

Allah, onların erkeklere söylediklerini duyar, maksatlarının ne olduğunu bilir.

61- لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ “A’maya bir sakınca yoktur.”

حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ “Topala bir sakınca yoktur.”

حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ “Hastaya bir sakınca yoktur.”

Âmâ, total veya hasta olanlar, sağlam insanlarla yemek hususunda “belki beraber olmamızdan hoşlanmazlar” şeklinde endişe taşıyorlardı. Ayet, onların bu tarz sıkılmalarına lüzum olmadığını ifade eder.

Savaşa çıkanlar, ayette sayılan kimselere evlerinin anahtarlarını teslim eder, “evin gibi hareket et, evdeki şeylerden ye iç” derlerdi. Onlar ise “belki gönül hoşluğuyla böyle söylememiş olabilirler” mülâhazasıyla bundan uzak dururlardı. Ayet, bu endişeye lüzum olmadığını bildirdi.

Veya bunlar babalarının, evlatlarının veya akrabalarının evlerine çağrılıp kendilerine ikram edildiğinde onlara yük olmaktan çekinirlerdi. Ayet, buna gerek olmadığını bildirdi. Ancak, bunun için ev sahibinin rızasının bir izin veya buna delâlet eden bir karine ile bilinmesi lazımdır.

Veya bu İslâmın ilk döneminde idi, “Ey iman edenler! Yemek için izin verilmesi dışında, Peygamberin evlerine girmeyin, (erken gelip) yemeğin hazırlanmasını beklemeyin.” (Ahzab, 53) gibi ayetlerle neshe-dildi.

Ayetin cihaddan geri kalmakta onlara bir vebâl olmadığını ifade ettiğini söyleyenler olmuşsa da, ayetin evveli ve sonrası buna uygun görülmemektedir.

وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ “Sizin için de kendi evlerinizden yemenizde bir sakınca yoktur.”

Çoluk-çocuğunuz, eşlerinizin bulunduğu evlerinizden yemenizde bir sakınca yoktur. Buna, çocukların evleri de girer. Çünkü evladın evi, “Sen de malın da babana aitsin” hadisinin delâletiyle babanın sayılır. Keza, Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Mü’minin en temiz ve helâl yiyeceği, kendi çalışmasının ürünü olanıdır. Çocuğu da onun bir çalışmasıdır.”

أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ “Babalarınızın evlerinden.”

أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ “Annelerinizin evlerinden.”

“Erkek kardeşlerinizin evlerinden.”

“Kız kardeşlerinizin evlerinden.”

“Amcalarınızın evlerinden.”

“Halalarınızın evlerinden.”

“Dayılarınızın evlerinden.”

“Teyzelerinizin evlerinden.”

“Veya anahtarlarına malik olduğunuz yerlerden.”

Son maddeden murat, vekâlet veya koruma yoluyla kişinin uhdesine ve tasarrufuna verilen bahçe veya davar gibi şeylerdir.

“Yahut dostlarınızın evlerinden (yemenizde bir sakınca yoktur.)”

Çünkü samimi dost, kendi mallarından istifadenize gönül hoşluğuyla rıza gösterir.

Ancak, bütün bu kimselerin evlerinden yiyebilmenin şartı, ev sahibinin rızası olduğuna dair bir izin veya bir karîne olmasıdır.

Ayette bu yakınların sayılması, onlar arasında böyle şeylerin mutad olmasındandır. Veya bu, İslâmın ilk devrinde böyle iken, sonra neshedilmiş de olabilir.

Hanefiler, bu ayetten delil getirerek, mahremi olan bir yakınından mal çalan kimsenin elinin kesilmeyeceğine delil getirmişlerdir. Ama, mesele mezhepler arasında tartışmalıdır.

“Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur.”

Leys oğulları, kişinin tek başına yemek yemesini uygun görmüyorlardı.

Ensardan bazıları kendilerine bir misafir geldiğinde, ancak onunla beraber yemek yiyorlardı.

Bazıları da fitrat itibariyle hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları yemekler farklı olduğundan, beraber yemekten kaçınıyorlardı.

Ayet, bu gibi durumlara bir cevap olarak nazil oldu.

“Evle- فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ

re girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin.”

Bahsi geçen bu evlerden birine girdiğinizde dinen ve akrabalık yönüyle sizden olan ev sakinlerine selâm verin.

Böyle bir selâm, O’nun emriyle sabit ve O’nun katından vaz edilmiştir.

Veya şöyle de mana verilebilir: Allah tarafından hoş bir hayat dileğiyle onlara selâm verin.

Çünkü böyle bir selâmla, ziyadesiyle sevap ve hayır umulur.

Verilen selâm, muhatabınızın gönlünü alır.

Hiz. Enes’den şöyle nakledilir:

Hiz. Peygamber bana şöyle dedi:

“Ümmetimden kime rastlasan, ona selâm ver. Bu, senin ömrünü uzatır. Evine girdiğinde, hane halkına selâm ver, evinin hayrı-bereketi çoğalır. Duha (kuşluk) namazını kıl. Çünkü o, Evvâbin olan (yani Hakka yönelen) iyi kimselerin namazıdır.”

كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ “İşte Allah size âyetleri böyle açıklar.”

Cenab-ı Hak, bu sûrede birbirine yakın yerlerde (58-59. âyetlerde ve burada olmak üzere) bu âyeti üç defa tekrarladı. Bunda ziyadesiyle bir te’kid ve bununla biten hükümlerin büyüklüğünü bildirmek vardır. Bunların ilk ikisinin devamında Allahın Âlîm ve Hakîm olması nazara verildi. Bu, âyetlerin beyanını iktiza eden durumu bildirir. Yani, Allah Âlîm ve Hakîm olduğu için size âyetleri böyle açıklıyor. Burada ise, açıklamaktan maksadın ne olduğunu bildirdi ve şöyle buyurdu:

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Ola ki akledersiniz.”

Allahın beyan etmesi, işlerinizde hakkın ve hayrın ne olduğunu akletmeniz içindir.

Ulu'l - Emre İtaat

62- **Mü'minler ancak, Allah ve Resûlüne iman eden kimselerdir."**

Allah ve Rasûlüne samimi bir şekilde inanan imanı kâmil mü'minlerin bir özelliği de şudur:

"Onunla beraber وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ **iken önemli bir durum olduğunda, ondan izin almadan bırakıp gitmezler."**

Onlar,

-Cum'a,

-Bayram,

-Savaş,

-Meşveret gibi toplumu ilgilendiren bir meselede Hz. Peygamberle beraber iken peygamberi yalnız bırakmazlar, izin almadan ayrılmazlar.

Böyle durumlarda Peygamberden izin almadan ayrılmamanın imanının kemâline bağlıdır,

-İmanın sıhhatine bir tasdikçi gibi olmasından,

-Ayrıca muhlis olanı münafıktan ayırmasından dolayıdır. Çünkü, münafık olanlar böyle durumlarda sıvışmayı ve ayrılmayı âdet edinmişlerdir.

-Bir de Peygamberin izni olmadan böyle bir durumda ayrılmamanın büyük bir günah olmasındandır. Bundan dolayı, peşinden gelen ayette bunu yine nazara vererek daha etkin bir şekilde te'kidde bulundu.

"Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş kimselerdir." إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

Çünkü bu, izin isteyenin bir mü'min olduğunu ifade eder. İzinsiz ayrılmak ise, böyle değildir.

"Öyle ise, bazı işleri فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَعْضَ شَأْنِهِمْ فَأَذْنُ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ **için senden izin istediklerinde, onlardan dilediğine izin ver."**

Ayette, işin önemini göstermek ve sıkı tutulmasını bildirmek vardır. Bu konuda yetki, Hz. Peygamberin görüşüne bırakılmıştır.

Bununla, bazı hükümlerin Hz. Peygamberin reyine bırakıldığına delil getirildi.

Ancak bu kanaatte olmayanlar ayetteki “**dilediğine**” ifadesinden muradın “izin isteyenin gerçekten bir özrü olduğunu bildiğinde, ona izin ver” şeklinde kayıtlı olarak açıkladılar.

وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ **“Onlar için Allah’tan mağfiret dile.”**

İzinden sonra onlar için Allahtan mağfiret talep et. Çünkü, velev bir özre dayalı olarak da olsa böyle bir durumda izin istemek bir kusurdur. Çünkü bunda, dünya işini ahiret işinin önüne geçirmek vardır.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Şüphesiz Allah Ğafur – Rahîm’dir.”**

Allah, kulların taşkınlıklarını bağışlar, onlara kolaylık göstererek merhamet eder.

63- لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا **“Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.”**

Peygamberin sizi çağırmasını birbirinize yaptığınız çağrıya kıyas etmeyin. Çünkü kendi aranızda yaptığınız çağrılarda,

-Yüz çevirmek,

-İcabette gevşeklik,

-İzinsiz dönmek gibi durumlar olabilir. Ama peygamberin sizi çağırmasında böyle yapmamalısınız. Çünkü O’nun çağırısına icabette bulunmak vaciptir, izni olmadan dönmek ise, haramdır.

Denildi ki: Ayetten murat şudur: “Peygambere nida ederken, sesinizi yükselterek konuşmayın. “Ya Muhammed” şeklinde ismiyle değil, saygıyla “Ya Nebiyallah, ya Rasûlallah” diyerek lakabıyla hitap edin.”

Veya “O’nun Rabbine olan duasını, sizin küçüklerinizin büyüklerinden istekte bulunması, büyüklerin de bazen icabet edip bazen reddetmesi türünden saymayın. Çünkü O’nun duası müstecaptır.”

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَلُونُ مِنْكُمْ لَوْ أَدَّا **“İçinizden, birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir.”**

Bazıları Hz. Peygamberin bulunduğu topluluktan izin almadan, birbirini siper ederek usulca sıvışmaya çalışıyorlardı.

Veya bazıları, kendisine izin verilen birinin yanında çıkararak sanki kendisine de izin verilmiş havası verdiriyordu.

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
“Bu sebeple, O’nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elim bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”

Emrinin gereğini terk ile ve yolundan başka bir yol tutmak suretiyle O’nun emrine muhalefet edenler kendilerine dünyada bir fitne isabet etmesinden veya ahirette clem verici bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.

Bununla, buradaki emrin vücup için olduğuna delil getirildi. Çünkü emrin gereğini terk etmek, iki azaptan birini gerektirmektedir. Zira sakınılmasını emretmek, böyle bir azabı netice verecek durumlardan korkulmasına delâlet eder, bu da sakınmanın vücubunu lüzumlu kılar.

64- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
“Bilmiş olun, göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır.”

“O, sizin ne durumda olduğunuzu çok iyi bilir.”

Ey mükellefler!

Allah sizin içinde bulunduğunuz hâlin dine muhalif veya muvafık, münafıkâne veya samimâne olduğunu muhakkak ki bilir.

وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا
“Ona döndürülecekleri günde ise, yapmış olduklarını tek tek kendilerine haber verir.”

Münafıklar o gün amellerinin karşılığını görmek üzere O’na döndürülürler. O da hem kınayarak, hem de cezasını vererek onların kötü amellerini kendilerine tek tek haber verir.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
“Allah, her şeyi bilendir.”

Hiçbir gizli hâl, O’na gizli değildir.

Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Her kim Nur sûresini okusa, geçmişte ve gelecekteki erkek ve kadın bütün mü’minler sayısınca kendisine mükâfat verilir.”

FURKAN SÛRESİ

Furkan Sûresi Mekkî olup,
yetmiş yedi ayettir.

Nübüvvet Meseleleri

1- **“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.”**

Ayet metnindeki **“Tebâreke”** ifadesi “bereket”ten gelir. Bereket ise “çok hayır” anlamındadır.

Veya bu ibare “Allah her şeyin fevkindedir, sıfatlarında ve fiillerinde her şeyden üstündür” manasını ifade eder. Çünkü bereket, “ziyade” manasını tazammun eder.

Furkanı (hak ile batılı ayıran Kur’anı) indirmesinin bu ibareyle beraber söylenmesi,

-Kur’anda olan çok hayırdan,

-Veya Kur’anın Allahın yüce oluşuna delâletinden dolayıdır.

Denildi ki: “Tebareke” kelimesinde “devam” manası da vardır.

“Tebareke” kelimesi, başka farklı kelime kalıplarında söylenmez ve ancak Allah hakkında kullanılır.

“Furkan” kelimesi “iki şeyi ayıran” anlamındadır, Kur’anın da isimlerinden biridir. İfadeleriyle hak ile batılı veya i’caziyla hak yolda olanla batıl yolda olanı ayırması sebebiyle böyle isimlendirilmiştir.

Kur’anın “Furkan” olması, fasıl fasıl inmesinden dolayı da olabilir.

Ayette **“kulu”** ifadesi “kullan” şeklinde de okunmuştur. Buna göre, **“Andolsun ki biz size apaçık âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan bir mesel ve müttakiler için bir öğüt indirdik.”** (Nur, 34) ayetinde olduğu gibi, Hz. Peygamber ve ümmeti kastedilmiş olur.

Veya “Furkan” sadece Kur’anın ismi olmayıp cins isim olarak diğer semavi kitaplara kullanılabildiği için, peygamberlere Furkanın indirildiğini ifade etmiş olur.

“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye”

O Furkan veya Furkanın indirildiği kul, cin ve ins âlemlerine uyarıcı olmak içindir.

2- الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Ki, göklerin ve yerin mülkü (hükümlerliği) Onundur.”

“O, bir çocuk edinmedi.” وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا

Hristiyanların batıl iddiaları gibi, o bir çocuk edinmiş değildir.

“Mülkünde de hiçbir ortağı yoktur.” وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكَ فِي الْمُلْكِ

Mecusilerin iddiası gibi, mülkünde hiçbir şerik de yoktur.

Allahu 'Teâlâ bu aytta, mülkün mutlak olarak kendisinc ait olduğunu bildirdi. Sonra da kendi yerine geçecek veya mülkte kendisine karşı çıkabilecekleri nefyetti. Ardından da buna delâlet eden şeylere dikkat çekip şöyle bildirdi:

“O, her şeyi yarattı.” وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ

Özel bir maddeden belli suret ve şekillerle insanı yaratması gibi, iradesine göre takdirde bulunarak her şeyi meydana getirdi.

“Yarattığı şeyleri bir ölçüye göre takdir etti.” فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

Onu takdir etti ve onu dilemiş olduğu özelliklere ve fiillere müheyya kıldı. Mesela, insana

- İdrak sahibi olmak,
- Anlamak,
- Tefekkür edebilmek
- Tedbirden bulunmak,
- Çeşitli sanatları ortaya koyabilmek,
- Farklı farklı işler yapabilmek gibi özellikler verdi.

Veya şu mana da olabilir: Ona, belli bir süreye kadar (ecel-i müsemma) şu hayatta devamı takdir etti. “Yaratma” ifadesi, kelimenin köküne bakılmaksızın bazan “vücuda getirdi” anlamına da gelir. Buna göre, üstteki ayetin manası şöyle olur: Her şeye vücut verdi, bir düzensizlik olmaması için onun icadında takdirde bulundu.

3- وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ (İnkâr edenler), Allah'ı bırakıp ilâhlar edindiler.”

Önceki ayetler tevhidin isbatını ve nübüvveti tazammun ettiği için, buna muhalif olanları redde yöneldi.

لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا “(Bu batıl mabutlar) hiçbir şey yaratamazlar.”

وَهُمْ يُخْلَقُونَ “Zaten kendileri yaratılmışlardır.”

Çünkü, bunlara ibadet edenler o putları yontmakta, şekillendirmektedirler.

وَلَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا “Üstelik kendilerine bir zarar ve bir fayda veremezler.”

Bu batıl ilahlar, ne kendilerinden bir zararı def edebilirler ne de bir faydayı celb edebilirler.

وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا “Öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya da güç yetiremezler.”

Ne başlangıçta kimsenin ölümüne ve diriltilmesine hükmedebilirler, ne de yeniden diriltebilirler. Böyle olanlar, elbette ulûhiyetten çok çok uzaktırlar. Çünkü, uluhiyetin gerçeği olan özellikler kendilerinde bulunmadığı gibi, ona aykırı özelliklere sahiptirler.

Ayette, ilahın öldükten sonra diriltmeye ve amellerin karşılığını vermeye kâdir olması lüzumuna bir tenbih vardır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ - 4 “İnkâr edenler dediler: Bu (Kur’an), Onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir.”

وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ “Başka bir topluluk da bu konuda Ona yardım etmiştir.”

Onların iddiasına göre, Hz. Peygamber Yahudilerden eski ümmetlerle ilgili şeyleri duyuyor, daha sonra bunları kendi ibaresiyle anlatıyordu.

Bununla alakalı “Şüphesiz biz onların: “Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancısıdır. Halbuki bu (Kur’an) apaçık bir Arapçadır.” (Nahl, 103) ayetinin tefsirinde gerekli açıklama yapıldı.

فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا “Böylece haksız ve asılsız bir söz uydurdular.”

Onlar, böyle mu’cize bir kelâmı, Yahudilerden alınmış yalan bir iftira

kılmakla ona haksızlık ettiler. Hz. Peygambere, berî olduğu şeyi nisbet etmekle iftirada bulundular.

5- وَقَالُوا أَتَأْتِيهِمُ الْأَوَّلِينَ “Dediler: O, öncekilerin masallarıdır.”

اِكْتَسَبَهَا “Onu başkalarına yazdırdı.”

O, Kur’an diye insanlara söylediğini kendisi yazdı veya yazdırdı.

فَهِىَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا “Bunlar Ona sabahı akşam okunmaktadır.”

Onları ezberlemek için sabah akşam kendisine okunur. Çünkü ümmîdir, kitaptan kendisi tekrarlayamaz.

6- قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “De ki: Onu, göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir.”

Hepinizi fesahatıyla acze düşüren bir kitap, nasıl “eskilerin masalları” olabilir?

Hâlbuki o Kur’anda ancak sırları bilen Zâtın bilebileceği,

-Gelecek ile ilgili gaybtan haberler,

-Ve eşya ile ilgili gizli sırlar vardır.

إِنَّهُ كَانَ غُفُورًا رَحِيمًا “Şüphesiz O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Ğafur - Rahîm olduğu için, bu sözlerinize karşılık sizi hemen cezalandırmaz, üzerinize azap yağdırmaya tam bir kudreti varken ve siz de bunu hak etmişken size süre tanır, fırsat verir.

7- وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ “Dediler: Bu nasıl peygamber!”

Hız. Peygambere “rasûl” (peygamber) demeleri, öyle kabul ettiklerinden olmayıp tahkir ve istihza içindir.

يَأْكُلُ الطَّعَامَ “Yemek yiyor.”

وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ “Ve çarşılarda geziyor?”

Bu nasıl peygamber ki, bizim gibi yemek yiyor ve bizim dolaştığımız gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere çarşılarda dolaşıyor.

Yani, “Şayet peygamber olduğu doğruysa, niye O’nun hâli bizden farklı değil?”

Onların bu bakışları, basiretsizliklerinden ve nazarlarını sadece duyu-

lara hitap eden şeylere (mahsusata) çevirmelerindendir. Çünkü, peygamberlerin diğer insanlardan ayrılması, cismanî hususlarda değildir, “**De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor.**” (Kehf, 110) ayetinde işaret edildiği üzere, ruhanî hâllerdedir.

“Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya!”

Ona uyarıcı bir melek inse de, meleği tasdik ile O’nun doğru söylediğini bilsek!

8- **“Yahut kendisine bir hazine verilseydi.”**

Böyle bir hazinesi olduğunda geçim derdiyle uğraşmazdı.

“Veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!”

Hazineden sonra “bahçesi olsaydı” demeleri, bir mertebe tenezzülüdür. Yani, hiç olmazsa, ağaların, zenginlerin bahçesi olduğu gibi, O’nun da tenezzühde bulunacağı bir bahçesi olmalıydı.”

“O zalimler, “Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz” dediler.”

“Onlar” yerine “O zalimler” denilmesi, onların bu sözlerinde zulmettiklerinin bir tescilidir.

9- **“Bak, Senin hakkında nasıl da temsil-ler getirdiler?”**

Bak, nasıl da Senin hakkında hiç hatıra hayale gelmemesi gereken şeyler söylediler, iftiralar uydurdular!

“Böylece (yoldan) saptılar.”

Böylece peygamberin özelliklerini bilmeye ve O’nunla kendini peygamber gibi göstermeye çalışan kimseyi ayıracak şeylere ulaştıracak yoldan saptılar. Kör gibi hareket ettiler.

“Artık onlar bir yol bulamazlar.”

Dolayısıyla onlar, Senin hakkında Senin nübüvvetini tenkide vesile olabilecek bir yol bulamazlar.

Veya onlar artık doğru yola ve hidayete bir yol bulamazlar.

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا 10-
الأنهارُ وَيَجْعَلُ لَكَ فُصُورًا “Dilerse sana bundan daha hayırlısını, al-
tından ırmaklar akan cennetleri verebilecek ve sana saraylar kurabi-
lecek olan Allah’ın şanı yücedir.”

Allah, şu dünyada onların demiş olduklarından daha hayırlısını Sana vermeye kâdirdir. Lakin bunları ahirete te’hir etmektedir. Çünkü ahiret daha hayırlı ve daha daimidir.

11- بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ “Hayır, onlar o saati (kıyameti) yalanladılar.”

Hayır, onlar kıyameti yalanladılar. Böylece nazarlari dünyevî menfaatle-
re odaklandı. Şerefın, itibarın ancak mal ile olduğunu zannettiler. Bunun
için de, fakırdan dolayı Senin hakkında ileri geri konuştular.

Veya, “işte kıyameti yalanladıkları için Seni yalanladılar. Yoksa birer if-
tira olarak (“niye yanında melek yok, niye Ona bir hazine indirilmiyor..”
gibi) fasit tenkitlerinden dolayı değil.¹

Veya “onların Seni yalanlamalarına şaşmal Bundan daha hayret verici
olanı yapıyorlar, kıyameti yalanlıyorlar!”

وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا “Biz ise o saati yalanlayana şiddetli
bir ateş hazırladık.”

“Saîr” kelimesi şiddetli ateşi ifade eder. Cehennemin isimlerinden biri
olduğu da söylenmiştir.

12- إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْطًا وَزَفِيرًا “Ateş onları uzak bir
yerden görünce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.”

Cehennemin onları görmesi mecaz olup, onların cehennemi görmele-
rini anlatır.

Çok çok uzaktan onu gördüklerinde, O’nun öfkeli ve homurtulu sesi-
ni işitirler.

“Cehennemin onları görmesi mecazdır” denilebileceği gibi, şöyle
de bakılabilir:

-Bizim görüşümüze göre- hayat için illa bir bünye gerekmediğinden,

¹ Yani, onların Hz. Peygamberi kabul etmemelerinde en önemli bir unsur, ahi-
rete inanmamalarıdır. Diğer sebepler basit birer bahane gibidir.

Allahu Teâlâ'nın onda bir hayat yaratması, böylece görmesi, öfkelenmesi, homurdanması mümkündür.

-Denildi ki: Cehennemın görmesi, öfkelenmesi, homurdanması, ona görevli zebânilerin böyle yapmasıdır. Bu, muzafın hazfı yoluyla cehenneme nisbet edilmiştir.

13- **وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّبِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا** “Ve elleri boyunlarına bağlanmış, çatılmış olarak cehennemın daracık bir yerine atıldıklarında, orada yok olup gitmeyi isterler.”

Mekânın darlığı, azabın daha ziyade olması içindir. Çünkü insan dar yerde sıkılır, geniş yerde ise ferahlık duyar. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlâ cenneti eni gökler ve yer genişliğinde şeklinde vafetti.²

Elleri zincirlerle boyunlarına bağlı bir şekildedirler.

Orada helâk olmayı temennî ederler, “Ey helâk, yetiş, neredesin? Şimdi senin zamanın” diye bağırlar.

14- **لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا** “(Kendilerine) “Bugün bir kere yok olmayı istemeyin.”

وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا “Birçok kere yok olmayı isteyin!” (denir.)”

Onlara denilir ki: Bugün bir tek helâk çağırmayın, çok helakler isteyin! Çünkü, azabınız çeşit çeşit olacaktır. Bunlardan her bir çeşit, şiddetinden dolayı bir helâkettir.

Veya bu, “Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri bir ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için kendilerine başka deriler vereceğiz.” (Nisa, 56) ayetinde olduğu gibi onların azabının yenilenmesini anlatıyor da olabilir.

Veya, bu bir defada bitecek bir azap değildir. Böyle olunca her vakit bir helak demektir.

15- **قُلْ أَذِلَّكَ خَيْرٌ** “De ki: Şu mu daha hayırlıdır?”

أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ “Yoksa müttakilere va’dedilen cennetü’l-huld (ebedî cennet) mi?”

Ayette,

² Bkz. Hadid, 21 ve Al-i İmran, 133

-Azaba “şu” ile işaret edilmesi,

-“Şu mu daha hayırlı...?” şeklinde soru üslûbuyla anlatılması,

-Aslında ikisi arasında mukayese bile yapılması mümkün değilken “hangisi daha hayırlı?” şeklinde tafdil ile sorulması, ince bir alayla beraber, onların hatalarını başlarına vurmaktır içindir.

“Şu mu daha hayırlı, yoksa cennetü'l-huld (ebedi cennet) mi?” ifadesindeki “şu” kelimesi, daha önce onların “Yahut kendisine bir hazine verilseydi.” “Veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!” demelerine bakıyor da olabilir. Yani,

“De ki: Şu hazine mi daha hayırlı, yoksa ebedi cennet mi?”

Veya “De ki: Şu dünya cenneti olan güzel bir bahçe mi daha hayırlı, yoksa ebedi cennet mi?”

Ayette, cennetin “cennetü'l-huld” şeklinde gelmesi.

-Medih içindir.

-Veya daimiliğine delâlet içindir.

-Veya dünya cennetlerinden (bahçelerinden) ayırt etmek içindir.

كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمِصْرًا “Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.”

Bu ebedi cennet, Allahın ilminde veya levh-i mahfuzda onların amellerine bir karşılık ve varacakları bir mahal olacak takdir edilmiştir.

Ayette bunun geçmiş zaman sıgasıyla ifade edilmesinde, Allahın vaat ettiği şeyin tahakkukunun vâki gibi olmasına bir işaret vardır.³

Müttaki olanlara bu cennet, takvalarına bir karşılık olarak verilmiştir. Başkalarına da onlardan razı olunmasıyla lütuf olarak verilmesine bir engel yoktur. Kaldı ki, müttakilerden murat küfür ve yalanlamadan sakınanlar olması caizdir. Çünkü, küfür ve yalanlama içinde olanlara karşılık “müttakiler” nazara verilmiştir.⁴

³ Yani, aslında bu ilâhî vaat ilerde gerçekleşecektir. Ama vaat eden Allah olunca, buna olup bitmiş nazarıyla bakmak gerekir. Ayette de bundan dolayı “Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir” denildi.

⁴ Bu açıklamalar, “peki, müttaki olmayanlara ebedi cennet yok mu?” sorusuna bir cevaptır. Buna iki cihetle cevap verilmiştir:

1-“Müttaki” kelimesini “takva sahibi olanlar” şeklinde anladığımızda, bunlar o ebedi cennete takvalarına bir mükafat olarak girerler. Ama diğer ehl-i cennetin de lütuf olarak girmesine bir engel yoktur.

16- لَّهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ “Ebedî olarak, onlar için orada diledikleri her şey vardır.”

Onlar için o cennette diledikleri bütün nimetler var. Belki de cennetteki her taife, kendi mertebesine uygun şeyler isteyecek. Çünkü görülen o ki, noksan mertebede olan biri, kâmil mertebede olanın istediği şeye iştah duymaz idrak edemez.⁵

Ayetle, bütün isteklere ancak cennette ulaşılabilceğine bir tenbih vardır.

“Bu, Rabbinden bir vaaddir.”

Yani bu, Rabbinden istenmeye ve talep edilmeye layık bir vaaddir.

Veya bu, Rabbinden insanlar tarafından dualarında istenen bir vaattir. Mesela:

“Rabbimiz! Peygamberlerinle bize va’dettiklerini bize ver.” (Âl-İmran, 194)

Veya melekler “Ey Rabbimiz! Onları ve onların ecdadından, eşlerinden ve nesillerinden salih olanları kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy.” (Mü’min, 8) diyerek bunu ehl-i iman için istemişlerdir.

Ayetle, “Bu Rabbine vacip bir vaat oldu” manası vardır. Çünkü vaadini yerine getirmemek Allah için imkânsızdır. Ancak “bu Allaba vaciptir” denilmez.⁶

Çünkü vaat edilenlere ilâhî iradenin taalluku, o vaadlerin yerine getirilmesinden daha öncedir.⁷

2-Öte yandan “müttaki” kelimesi, buradaki kullanımında “küfür ve yalanlamadan sakınan” anlamında kullanılmış olabilir. Bu anlam esas alındığında ebedi cennete alınan herkese şümülû olur. Çünkü, cennete girenlerin hepsi bu anlamda “müttaki”dirler.

⁵ Öyle anlaşıyor ki, Cennetteki herkes kendi mertebesine uygun isteklerde bulunacak ve istekleri kendisine verilecek. Ama bu istekler, kişilerin manevî makamlarını yansıtacak şekilde farklı farklı olacak. Şu dünyada da istekler seviyeye göre farklılık arzeder. Resimden anlayan bir resim sergisine gidip hayranlıkla ve zevkle seyrederken, bir başkası horoz dövüşüne gidip seyretmeyi tercih edebilir.

⁶ Yani, Allahu Teâlâ fâil-i muhtardır, dilediğini yapar. Hiçbir fiilinde “şu Allaha vaciptir” denilmez. Ama o kendisi böyle yapacağını vaat etmiştir, vaadinde hulfetmek ise O’nun hakkında imkânsızdır.

⁷ Yani, Allah böyle yapmayı, kendisi kendisine vacip kılmuş, prensip edinmiştir.

17- **“O gün Rabbin onları ve Allah’tan başka taptukları şeyleri toplayıp şöyle der:”**

O gün hem kendilerini, hem de Allahın dışında taptukları ne varsa, hepsini haşrederiz.

Ayette, akıl sahibi olmayanlar için kullanılan مَا “ma” edatı ile onların taptuklarının ifade edilmesi,

-Böyle söylenmesi daha kapsayıcı olmasındandır.

-Veya bununla vasıf murat edilmesinden, yani “onların mabutları” manası kast edilmesindendir.

-Veya tahkir için putların tağlibi söz konusudur.⁸

-Veya putlara tapanların daha çok olması itibarıyladır.

-Veya devamında gelen sual – cevaptan anlaşıldığına göre, burada taptukları bildirilenler genel olmayıp, melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa’dır.

-Veya buradaki batıl mabutlardan murat putlardır, Allah onları konuş-turmuştur.

-Veya insanların el ve ayaklarının konuşturulmasında denildiği gibi, hâl diliyle konuşmaları söz konusudur.

﴿ءَأَنْتُمْ أَضَلُّنَا عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ﴾ **“Kullarımı siz mi sapturdunuz, yoksa onlar kendileri mi yolu kaybettiler?”**

Bu kullarımı siz mi saptırdınız yoksa onlar sahih bir tefekkürle bakmalarını ve nasihat eden mürşidden yüz çevirmeleri sebebiyle kendileri mi yoldan çıktılar?

Buradaki istifham (soru), öğrenmek için olmayıp, o batıl mabutlara tapanların başına vurmak ve kendilerini delilsiz bırakıp susturmak içindir.

18- **“Onlar dediler: Sübhansın, seni tenzih ederiz.”**

Mabut yerine konulanlar kendilerine derilene taaccüple “Ya Rabbi, Seni tenzih ederiz” diyecekler. Çünkü, insanların mabut zannettikleri şeyler,

-Ya meleklerdir.

⁸ Arabçada **“Ma”** hayat ve akıl sahibi olmayanlar için , **“Men”** ise, hayat ve akıl sahibi olanlar için kullanılır. Bazan bazı edebi incelikler sebebiyle birbirlerinin yerine kullanıldıkları da olur. Mesela, taptukları kişiler için **“Ma”** kullanıldığında, bu kişiler cansız ve akılsız olarak nazara verilir.

-Ya masum peygamberlerdir. (Hz. İsa gibi)

-Ya hiçbir şeye güç yetiremeyen cansız şeylerdir.

Veya bu suale muhatap olanlar, kendileri Cenab-ı Hakkın tesbih ve tevhidiyle nişaneli iken, O'nun kullarını yoldan çıkarmalarının kendilerine yakışmadığını hissettirmek için böyle demişlerdir.⁹

Veya böyle demeleri Allahı şeriklerden tenzih içindir.

“Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.”

Masum olduğumuzdan veya gücümüz de olmadığından bizlerin Senin dışında dostlar edinmemiz söz konusu olamaz. Dolayısıyla başkalarını Senden başkasını dost edinmeye nasıl çağırırsınız?

“فَاَكِنَّ مَتَّعْتَهُمْ وَاَبَاءَهُمْ حَتَّىٰ سَوَّالِدِكُمْ” **“Fakat sen onlara ve atalarına çok nimetler verdin, sonunda zikri unuttular.”**

Lakin Sen bunları ve ecdatlarını çeşit çeşit nimetlerle faydalandırdın, onlar da şehvî şeylere dalıp gittiler.

Seni anmaktan veya nimetlerini hatırlamak ve ayetlerini düşünmekten gafil oldular.

Cevaplarında, yoldan çıkmayı kesb yönüyle müşriklere nisbet ettiler. Al-laha isnatları ise, Allahın onlara verdiği nimetlerle onları buna sevk etmiş olması cihetidir.

“وَكَاَنُوا قَوْمًا مُّوْرًا” **“Ve helak olmuş bir kavim oldular.”**

Bunlar Senin kendileri hakkındaki hükmünde helâk olan bir kavimdi.

19- “فَقَدْ كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ” (İlâh edindikleriniz) **söyledikleriniz konusunda sizi yalancı çıkardılar.”**

Burada, müşriklerin ilah kabul ettikleriyle olan konuşmadan, müşriklere hitap edilmesine bir geçiş vardır.¹⁰

Yani, “İşte bak, gördünüz., Mabut kabul ettikleriniz sizi yalanladılar.”

Siz onlar hakkında

⁹ Türkçede bu daha çok “estağfirullah” kelimesiyle ifade edilir. Mesela, “yalan mı söylüyorsun?” dediğimiz biri “estağfirullah” dediğinde böyle bir şeyden uzak olduğunu ifade etmiş olur.

¹⁰ Buna “iltifat sanatı” denilir.

“Onlar ilahıtlar.”

“İşte onlar bizi yoldan çıkardı” diyordunuz. Ama onlar, bu sözlerinizde yalancı olduğunuzu ortaya koydular.

فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا “Artık ne kendinizden azabı savabilir ve ne de kendinize yardım alabilirsiniz.”

Dolayısıyla ne azabı kendinizden def edebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz.

وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا “Ve sizden her kim zulmederse, ona çok büyük bir azap tattırırız.”

Ey mükellefler! Sizden her kim zulmederse çok büyük bir azabı ona tattıracağız.

Büyük azaptan murat, cehennemdir. Ayet, her küfre ve fıska giren hak-kında genel olsa da, bir kısım kayıtlarla anlamak gerekir. Yani, her kim küfre ve fıska düşüp tevbe ve taat ile bunları izale etmişse, âlimlerin ittifak ettiği gibi, azaptan kurtulur.

Bize göre zulmü olduğu halde affedilmişse, o da azaptan kurtulur.¹¹

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي 20- الْأَسْوَاقِ “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşılarda gezerlerdi.”

Ayet, bu sûrenin yedinci ayetindeki sözlerine bir cevaptır.

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً “Sizi birbirinize imtihan sebebi kıldık.”

Ey insanlar! Sizleri birbirinizle imtihan etmekteyiz. Mesela, fakirler zenginlerle denenir, Peygamberler ümmetleriyle denenir. Ümmetlerinden bir kısmı onlara düşmanlık gösterir, eza verir.

Ayet, Hz. Peygambere inanmayıp muhalefet edenlerin sözlerine karşı bir tesellidir.

Ayette kaza ve kadere bir delil vardır.

آتَصْبِرُونَ^٤ “(Bakalım) sabredecek misiniz?”

¹¹ Ayetin zâhirinden her zulmedenin büyük azaba maruz kalacağı anlaşılabilir. Yukarda yapılan açıklamalar, bunun bazı kayıtlarla mukayyet olduğuna dikkat çekmektedir.

İmtihanın illetini beyan eder. Yani, “hanginizin sabredeceğini ortaya koyalım diye biz sizi birbirinizle denemekteyiz.” Bu ayetin bir benzeri “**O, hanginizin amelce en güzel olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yarattı.**” (Mülk, 2) ayetidir.

Veya ayet, insanların maruz kaldıkları çetin hâllere karşı sabretmelerine bir teşviktir.

وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا “Rabbin, her şeyi hakkıyla görendir.”

Rabbin kimin sabrettiğini görendir.

Veya Rabbin kendisiyle imtihan ettiği şeyde ve gayrisinde doğru olanı görendir.

Allah'a Kavuşmak

21- وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا “Bize kavuşmayı ummayanlar şöyle dediler:”

Ayetten murat, öldükten sonra dirilmeyi inkârları sebebiyle Allaha kavuşmayı ummayanlar veya kötü bir şekilde Ona gelmekten korkmayanlar.

Ayct metnindcki **likâ**, bir şeye vasıl olmak ve onu görmektir. Burada likâdan murat Allahın amellere karşılık vermesine kavuşmaktır. Bununla rüyetullahın murat edilmesi de mümkündür.

لَوْلَا أَنْزَلْ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ “Keşke bize melekler indirilseydi.”

Bunlar dediler ki: Keşke bize melekler inse de, Muhammedin doğru söylediğini bildirseler!

Denildi ki: Bundan murat, “keşke bize Peygamber olarak melekler gelsel” manasıdır.

أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا “Yahut Rabbimizi görseydik!”

Veya Rabbimizi görssek de Muhammedi tasdik etmemizi ve O’na uymamızı bize emretse!

لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ “Andolsun, onlar kendi iç dünyalarında büyüklük tasladılar.”

Böyle diyerek kendilerini çok yüksekte tuttular. Allahın en mükemmel kulları olan peygamberlere en kâmil vakitlerde verilen hallerin kendilerine verilmesini istediler, hatta “Rabbimizi görssek” diyerek daha da ileri gittiler.

وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا “Ve büyük bir taşkınlık gösterdiler.”

Zulümde en ileri noktaya ulaştılar. Öyle ki, gözleriyle mu’cizeleri gördüler, ama bunlardan yüz çevirdiler. Kendi habis nefisleri için, kudsi nefislere bile kolayca nasip olmayan şeyleri talep ettiler.

22- يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ “Fakat melekleri göcekleri gün, işte o gün mücrimlere hiçbir müjde yoktur.”

Bundan murat, ölüm meleği veya azap meleği olabilir.

Ayette geçen **“mücrimler”** ifadesi ya geneldir, delil yoluyla diğer mücrimlere de o gün bir müjde olmayacağını ifade eder. Ama melekleri görecikleri o günde kendilerine bir müjde olmayacağını söylemesi, başka bir vakitte af veya şefaatin onlar için söz konusu olmayacağı anlamına gelmez.

Veya buradaki **“mücrimler”** ifadesi, “o mücrimler” anlamında kıssası anlatılan mücrimlere hasır. “Onlar” demek yerine **“O mücrimler”** denilmesi,

-Cürümlerini tescillemek,

-Melekleri görünmenin kendileri için müjde sayılmamasının sebebini bildirmek,

-Onları görmenin değil müjde, tam zıddı olacağının sebebini göstermek içindir.¹²

وَيَقُولُونَ حَبْرًا مَّحْجُورًا “Ve ‘hicran mahcura’ diyecekler.”

Kâfirler o gün “hicran mahcura” diyecekler. Bu, bir istiaze, yani Allaha sığınma ifadesidir. (Yani, “bizden uzak olun. Sizden Allaha sığınınız” diyecekler.)

Veya bu sözü söyleyenler melekler olabilir. Yani, “cennet size uzak olsun, müjde size haram olsun” diyecekler.

23- وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا “Amel olarak ne yapmışlarsa onlara varır ve onları heba-i mensura (saçılmış zerrelere) çeviririz.”

Küfürleri sâbit olmakla beraber,

-Misafire ikramda bulunmak,

-Sıla-i rahim yapmak,

-Muhtaçlara yardım etmek gibi yapmış oldukları güzel amellerini boşa çıkarırız. Çünkü, itibara alınması için gereken iman şartı kendilerinde bulunmamaktadır.

Ayette şöyle bir teşbih vardır: Onların hâl ve amelleri, sultanlarına karşı

¹² Yani, o mücrimler **“keşke bize melekler indirilseydi”** diyorlardı. Bu temennileri gün gelip gerçek olacak. Ama o gün mücrimler buna sevinemeyecekler. Çünkü gelen ölüm meleği ruhlarını alacak, azap meleği kendilerine azap verecek. Dolayısıyla, mücrim olmaları melekleri görünce sevinmelerine engel olacak. Suçlu kimselerin polisi görünce daralmaları gibi..

gelen bir topluluğa benzer. Sultan, onların mallarına varır, paramparça yapar, hepsini işe yaramaz hâle getirir, geride bir eser bırakmaz.

Hebâ kelimesi, güneş ışığında pencereden sızan ışıktaki görülen tozlarıdır. Onların amellerinin un ufak hâle getirilmesi ve bir işe yaramaması bu kelime ile anlatıldı.

Artık tekrar bir araya getirilememe yönüyle de saçılmış olmalarına dikkat çekildi.

24- **“O gün cennet ashabının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir.”**

O gün cennet ehli, hoşça vakit geçirmek üzere en hayırlı mekânlarda olurlar, oturup sohbet ederler.

Aileleriyle en güzel dinlenme şartlarına hâiz olarak tatlı tatlı beraber olurlar.

Ayette geçen **“megîl”** kaylule yapılan yer demektir. Onların dinlenme yerleri, mecazen böyle ifade edilmiştir. Çünkü cennette uyku olmayacaktır. Bunun **“ahsen”** yani en güzel olması, gerek suret, gerekse bir istirahat yerini güzel kılan neler varsa, bu özelliklerin orada mevcut olduğuna bir remizdir. **“Müstekarr ve megîl”** kelimelerinden biriyle masdar veya zaman murat edilmesi muhtemeldir. Bunda, onların mekânlarının ve zamanlarının hayal edilebilecek en hoş şekilde olacağına bir işaret vardır.

Ayette **“daha hayırlı”** ve **“daha güzel”** şeklinde ifade edilmesi,

-Ya mutlak manada ziyadeliği göstermek içindir.

-Veya dünyadaki refah ehline nisbetle çok daha hayırlı ve çok daha güzel yerlerde olduklarını anlatmak içindir.

Rivayete göre, kıyamette yarım gün içinde insanların muhasebesi yapılır. Sonra cennet ehli cennette, cehennem ehli de cehennemde kaylule yapar.¹³

25- **“O gün gök bulutlar şeklinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.”**

Bundan murat **“Onlar bulut gölgeleri içinde Allah’ın ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?”** (Baka-

¹³ **Kaylule**, öğle vakti bir miktar dinlenmektir. Cennettekiler, hesabı düzgün vermenin keyfiyle cennette zevklerine bakarken, cehennem ehli azaplanıyla baş başa kalırlar. Artık cennettekilere bir yorgunluk yoktur, cehennemdekilere de rahat yüzü görmek olmayacaktır.

ra, 210) ayetinde anlatılan durumdur. Melekler bu bulutlar içinde insanların amel defterleriyle inerler.

26- **“O gün gerçek hükümlerlik Rahmân’ındır.”** الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ

O gün mülk ve saltanat, Allah hakkında sabittir. Çünkü o gün her hükümler olanın hükümlerliği bitmiş olur, ancak Onun hükümlerliği kalır.

“Ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır.” وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا

27- **“O gün zalim kimse ellerini ısıracak.”** وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ

O gün zâlim kişi pişmanlığının şiddetinden ellerini ısıtır. “Ellerini ısırmak,” “parmaklarını yemek”, “dişlerini gıcırdatmak” gibi ifadeler kin ve pişmanlıktan kinayedirler. Çünkü kin ve pişmanlık hâllerinde bu tarz görünümler meydana gelir.

Ayette geçen “zâlim”den murat, cinstir. Yani, bütün zâlimleri içine alır.

Denildi ki: Bundan murat Ukbe Bin Ebi Muayt’ır. Bu kişi Hz. Peygamberle sıkça beraber bulunurdu. Bir defasında Hz. Peygamberi evine yemeğe davet etti. Hz. Peygamber kelime-i şهادeti getirmeden yemeğinden yemeyeceğini söyledi. Ukbe, kelime-i şهادeti getirdi.

Übey Bin Halef, Ukbe’nin arkadaşı idi. Yaptığı şeyden dolayı Ukbeyi ayıpladı. “Dininden mi döndün?” diye sordu. Ukbe, “hayır”, dedi. “Evimde iken kelime-i şهادeti getirmezsem yemeğimden yemeyeceğini yeminle söyleyince kendisinden utandım, söyledim.”

Bunun üzerine Übey şu teklifte bulundu: “Onun yanına varıp ensesine vurmadan ve yüzüne tükürmeden dönersen, ben de senden razı olmam.”

Ukbe gitti, Hz. Peygamber secde de iken Übeyin dediğini yaptı. Hz. Peygamber kendisine şöyle dedi: “Seninle Mekke dışında karşılaştığımda başını kılıçla vuracağım.”

Ukbe, Bedir savaşında esirler arasındaydı. Hz. Peygamber, Hz. Aliye emretti, O da kılıçla Ukbeyi öldürdü.

Hz. Peygamber Uhud’da Übey ile mübarezede bulundu, mızrak ile onu yaraladı. Übey, Mekke’ye döndü ve öldü.

“Diyecek Yazıklar olsun bana! Keşke Peygamberin yanında bir yol tutsaydım!” يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

O zaman o zalim der ki: Keşke peygamberle beraber, ben de kurtuluşa götüren bir yol edinseydim.

Veya, O'nunla beraber olsaydım. O'nun gittiği yoldan gitseydim de dalalet yollarına düşmeseydim.

28- **يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا** “Yazıklar olsun bana! Keşke falanı dost edinmeseydim.”

29- **لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي** “Andolsun, zikir bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı.”

Zikirden murat,

-Allahın zikri,

-O'nun kitabı,

-Peygamberin nasihati,

-Veya kelime-i şhadettir.

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا “Ve şeytan insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır.”

Şeytandan murat,

-Kendisini yoldan saptıran kötü arkadaşı,

-Veya İblistir. Çünkü İblis onu zikre muhalefete ve Peygambere karşı gelmeye sevk etmiştir.

-Veya bundan murat, şeytanlık yapan her türlü insî ve cinnî şeytan olabilir.

Şeytan insana dost görünür, ardından da onu helâke sürükler, sonra da sahip çıkmaz, yalnız bırakır, hiçbir fayda vermez.

30- **وَقَالَ الرَّسُولُ** “Peygamber dedi ki:”

Hız. Peygamber o gün, veya dünyada iken kederini Allaha şöyle arzeder:

يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا “Ya Rabbi! Kavmim bu Kur’ân’ı mehcûr yaptılar.”

Ya Rabbi, benim kavmim olan Kureys, bu Kur’ânı

-Terkederek

-Ve başkalarını alıkoyarak mehcûr bıraktılar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Bir kimse Kur’ânı öğrense, sonra da

mushafını asıp onu anlamaya çalışmasa, onu okumasa, kıyamet günü boyunca Kur'an asılı olduğu hâlde gelir. Kur'an şöyle der: Ya Rabbi, bu kulun beni mehcûr bıraktı, terk etti. Benimle onun arasında hükmünü ver.”

Bundan murat, Kur'anı duyduklarında onu terk etmeleri, insanlar anlamasın diye gürültü yapmaları da olabilir.

Veya onun hakkında “eskilerin masalları” şeklinde iddiada bulunmalarıdır.

Hız. Peygamberin bu serzenişinde, kavmini korkutmak vardır. Çünkü peygamberler kavimlerini Allaha şikayet ettiklerinde, azabın gelmesi uzun sürmez.

31- **وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ** “Ve işte biz böyle her peygamber için mücrimlerden bir düşman yapmışızdır.”

Sana mücrim kimselerden düşman olduğu gibi, her peygambere de mutlaka düşman çıktı. Öyleyse, onlar sabrettiği gibi, Sen de sabret.

Ayette, Allahu Teâlânın şerrin de yaratıcısı olduğuna bir delil vardır.¹⁴

“Düşman” kelimesi hem bir kişi için, hem de çoğul anlamda kullanılır.¹⁵

وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا “Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”

Onları kahir yoluna sevketmede ve onlara karşı sana yardımda Rabbin Sana yeter.

32- **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً** “Ve inkâr edenler dediler: Kur’ân Ona, toptan bir defada indirilseydi ya!”

“Önceki üç kitap gibi, Kur’an da bir defada indirilseydi ya” dediler.

Bu, kendilerine fayda vermeyecek bir itirazdır. Çünkü onun mu’tezeliği, bir defada indirilmesi veya parça parça indirilmesiyle farklılık arzetmez. Kaldı ki, parça parça indirilmesinde, ayetin devamında işaret edildiği üzere pek çok faydalar vardır.

¹⁴ Mu’tezile mezhebi, şerrin yaratılmasının Allaha nisbet edilmesini uygun görmeyenlerden “kul, kendi fiillerinin yaratıcısıdır” deyip kula nisbet ederler. Üstteki ayette olduğu tarzdaki nisbetleri de te’vil ciherine giderler.

¹⁵ Ayette “her peygamber için mücrimlerden bir düşman kıldık” derken “düşmanlar” anlamındadır. Nitekim “düşmanı yendik” dediğimizde, onların bir kişi olması gerekmez.

كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ “Biz, kalbini pekiştirmek için onu böyle yaptık (kısım kısım indirdik.)”

Böyle indirilişimiz onu daha kolay ezberlemen ve daha iyi anlamın içindir. Böylece, Kur’an kalbine iyice yerleşir, kalbin onunla kuvvet bulur. Çünkü Hz. Peygamberin hâli Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. İsa’dan farklı idi. Onlar okuma yazma biliyorlardı, Hz. Peygamber ise ümmî idi. Kur’an kendisine bir defada indirilseydi, hıfzı yorucu olurdu, belki de gerçekleşmezdi. Çünkü bir şeyi yutmak, peyderpey gerçekleşir.

-Ayrıca, olaylara göre ayetlerin inmesi, daha iyi anlamayı ve manaya dalmayı icap ettirir.

-Peyderpey indiğinde her bir kısmına karşı benzerini getirmelerinde meydan okur, onlar da muarazasından aciz kalınca bu durum Hz. Peygamberin kalbinin kuvvetini ziyade kılar.

-Hz. Cebraîlin değişik zamanlarda Kur’an ayetlerini getirmesi, Hz. Peygamberin kalbini takviye eder.

-Kur’anın bir defada inmemesiyle nâsih-mensuh bilinir.

-Ayetler olaylara cevap olarak inince, lafızların manaya olan delâletine mevcut hâlin karineleri de ilâve olur, bu da belağata yardım eder.

وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا “Ve onu ağır ağır okuduk.”

Biz onu Sana yirmi üç sene boyunca peyder pey, parça parça okuduk.

Tertil kelimesi, dışların arasının birbirinden ayrılması gibi tane tane olmayı ifade eder.

33- وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا “Onlar sana hiçbir mesel getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel tefsiri getirmiş olmayalım.”

Onlar, Senin nübüvvetini tenkid amacıyla, sanki batıl olmada mesel hâline gelmiş ne gibi hayret verici isteklerde bulunurlarsa bulunsunlar, biz Sana sadra şifa olacak, meseleyi hâldecek cevabı getirdik.

Ve açıklama olarak, onların taleplerinden daha güzeline açıkladık.

Veya onlar Seninle alakalı “keşke hâli şöyle olsaydı” dedikleri durumlar-
dan daha güzellerini biz sana verdik. Ama bunu hikmetimize uygun ve Sen-
nin gönderiliş gayene muvafık bir şekilde yaptık.

34- **“Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya...”**

Onlar, yüz üstü sürüklenecek cehenneme götürülürler.

Bundan murat, kalplerinin süfliyata (süfli şeylere, şevvanî lezzetlere) bağlı olması, yüzlerinin hep böyle seviyesiz hâllere yönelmiş olması da olabilir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “İnsanlar kıyamet günü üç farklı şekilde haştedilir:

- Bir kısım hayvanlar gibi dört ayaklı,
- Bir kısmı iki ayak üzerinde,
- Bir kısmı da yüz üstü sürünerek.

“İşte onlar konumları itibariyle daha kötü, tuttukları yolca daha sapıktırlar.”

Bunların, kendisiyle mukayese edildikleri Hz. Peygamber yanında konumca daha şerli, yolca daha sapmış olmaları **“De ki: Allah katında sevabı! bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi?”** (Maide, 60) ayeti tarzında bir üslûbtur.¹⁶ Sanki şöyle denilmiştir: Onları böyle taleplere, suallere sevkeden şey, kendilerine bakmadan Hz. Peygamberin konumunu küçük görmek, yolunun dalâlet olduğunu iddia etmek ise şunu bilsinler ki, kendileri konum itibarıyla daha kötü ve yolca daha sapmış durumdadırlar.

Denildi ki: Ayet, cennet ehlinin durumunu anlatan ayetle muttasıldır: (Furkan, 24)¹⁷

¹⁶ “**Ukubet**” kelimesinin şerde kullanılması gibi, aslında ayetteki “**mesûbe**” kelimesi hayırlı şeyler için kullanılır. Burada şerde kullanılması “onların kendi aralarındaki selamlaşmaları, birbirlerine tokat atmalarıdır” deyiminde olduğu gibidir.

¹⁷ Yani, cennet ehli en güzel nimetler içinde keyiflerine bakarken, bunlar yüz üstü cehenneme sürükleneceklerdir. Böyle olunca, bunların hâliyle cennet ehlinin hâli mukayese bile girmez.

Hayvandan da Aşağı

35- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun ki Musa’ya Kitabı verdik.”

وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا “Ve kardeşi Harun’u da Ona yardımcı yaptık.”

Hız. Harun, insanları hakka davette ve dinin yüceltilmesinde Hız. Musa-ya yardımcı oluyor, Onun bir kısım yükünü yükleniyordu. O’na vezir (yardımcı) olması, nübüvvetle müşterek olmalarına aykırı değildir. Çünkü bir şeyde müşterek olanlar, birbirlerine yardımcı konumundadırlar.

36- فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا “Haydi âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin” dedik.”

Yani, Firavun ve kavmine gidin.

فَدَمَّرْنَا هُمْ تَدْمِيرًا “Sonunda onları yerle bir ettik.”

Onlar da gittiler. Ama, Firavun ve kavmi, onları yalanladılar. Biz de onları yerle bir ettik.

Burada, maksada uygun bir şekilde Hız. Musa’nın kıssasından çok kısa olarak söz edildi. Bununla,

-Peygamberlerin gönderilmesiyle kavimlerinin artık Allah katında bir mazeretleri kalmadığı anlatıldı.

-Peygamberlerin gönderilmesiyle, kavimlerinin yerle bir edilmeyi hak ettikleri mesajı verildi.

Devamında nazara verilen helâk olan kavimler tarihi seyir itibarıyla olmayıp, hüküm itibarıyla anlatılmaktadır.

37- وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ أَعْرَفْنَاهُمْ “Nûh kavmini de, peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk.”

Hız. Nûhun kavminin “peygamberleri yalanlaması” şu cihetlerden değerlendirilebilir:

-Ya Hız. Nûhu ve ondan önceki peygamberleri yalanlayanlardır.

-Veya sadece Hız. Nûhu yalanlamışlardır. Ama bir peygamberi yalanla-

mak, hepsini yalanlamak hükmünde olduğundan, ayette böyle ifade edilmiştir.

-Veya Brahmanlarda olduğu gibi “peygamberlere imanı” yalanlamışlardır.

وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً **“Ve onları insanlara bir ibret yaptık.”**

Onların boğulmasını veya kıssasını insanlara bir ibret yaptık.

وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا **“Ve zalimler için çok elim bir azap hazırladık.”**

Ayette bahsedilen “zalimler” Hz. Nûh’un kavmini olabileceği gibi, bu kıssa münasebetiyle genel bir hüküm de olabilir.

Şayet bununla Hz. Nûh’un kavmi murat ise, “onlar için” demeyip **“o zalimler için”** şeklinde ifade edilmesi, onların zulmünü ortaya koymak içindir.

38- **“Ad’ı, Semud’u, Ashab-ı Ress’i ve bunlar arasında daha bir çok nesilleri de (helak ettik.)”**

Ashab-ı Ress, putlara tapan bir kavimdi. Allahu Teâlâ kendilerine Hz. Şuaybı gönderdi, ama O’nu yalanladılar. Kendileri Ress denilen kuyunun etrafında iken kuyu çöktü, hem kendileri, hem de diyarları yerin altında kaldı.

Denildi ki: Ress, Yemame tarafında bir beldedir. Burada Semud kavminden geriye kalanlar yaşıyordu. Kendilerine bir peygamber gönderildi, ama O’nu katlettiler, bunun üzerine helâk oldular.

Denildi ki: Ress, Ashab-ı Uhdud’tur.

Denildi ki: Antakya kuyusudur. Orada Habib-i Neccarî öldürmüşlerdi.

Denildi ki: Onlar, peygamber Hanzale Bin Safvanın ashabıdır. Allah onları kendisinde her türlü renk olan bir kuşa mübtela kılmuştu. Boyunun uzunluğu sebebiyle buna “Anka Kuşu” demişlerdi, dağda yaşıyordu. Av bulamadığında çocuklarına saldırıyor, kapıp götürüyordu. Peygamberleri Hanzale, kuşa beddua etti ve isabet eden yıldırımla kuş öldü. Onlar da Hanzaleyi öldürdüler ve bu yüzden helâk edildiler.

Denildi ki: Ress Ashabı peygamberlerini yalanlayan ve onu kuyuya atan bir kavimdir.

“Ve bunlar arasında daha bir çok kurûn’u (nesilleri) (helak ettik.)”

Ve burada anlatılanlar arasında, ancak Allahın bileceği daha nice kurun'ları/ nesilleri helâk ettik.

Ayet metninde geçen “**kurûn**”, “karn” kelimesinin çoğuludur. Kırk, yetmiş, yüzirmi yıl gibi devirlere verilen bir isimdir:

39- **وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ** “Onların her birine misaller getirdik.”

Onların her birine, öncekilerin hayret verici ibretli kıssalarını açıklamıştık. Bunu hem bir uyarı olarak, hem de bir mazeretleri kalmasın diye yaptık. Ama onlar küfürde ısrar edince helâk edildiler:

وَكُلًّا تَبَرْنَا تَبِيرًا “(Ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.”

Onların hepsini kırıp geçirdik, mahv u perişan ettik.

40- **وَلَقَدْ آتَوْنَا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرًا سَوَاءً** “Andolsun, onlar (Senin kavmin), belâ yağmuruna tutulan beldeye uğradılar.”

Kur'anın ilk muhatapları olan Kureyş kavmi, Şama ticarete giderlerken, Lût kavminin yaşadığı yerden geçiyorlardı. Beldeden murat Sedom olup üzerlerine taş yağdırılmıştı.

أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنها “Yoksa onu görmüyorlar mıydı?”

Oradan geçerken Allahın azap eserlerini görüp de ibret almıyorlar mı?

بَلْ كَانُوا لَا يَتَذَكَّرُونَ نُشُورًا “Hayır! (Görüyorlardı, fakat) **tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.**”

Ama kâfir olduklarından yeniden dirilmeyi ve o âlemde azabı beklemiyorlardı. Bundan dolayı da ibret gözüyle bakıp ders alamıyorlardı. Oradan geçerken, üzerine binip gittikleri hayvanlar gibi geçiyorlardı.

Veya mana şöyle olabilir: “Mü'minlerin sevap ümidiyle ahirette umdukları gibi bir umutları yoktu.”

-Veya Tühame lügatinde kelimenin manasına göre, tekrar dirilmekten korkmuyorlardı.

41- **وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَخَذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا** “Onlar Seni görünce ancak eğlenmeye alırlar.”

أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا “Allah'ın bir elçi olarak gönderdiği bu mu?”

“Bu mu?” derken tahkir için söyledikleri anlaşılmaktadır. Öyle görüyor ki, onlar son derece ileri bir tehekküm ve alayla böyle demişlerdir.

Yoksa şöyle demeleri gerekirdi: “Allah beni bir rasûl olarak gönderdi” iddiasında bulunan bu kimse mi?”

42- **“Biz, ilâhlarımıza sınıksız sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı.”**

Yoğun bir gayretle tevhide çağırması ve zihni iknaya yönelik pek çok deliller, mu’cizeler getirmesiyle neredeyse bizi ilâhlarımıza ibadetten alıko-yacaktı.

“Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler.”

“Neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı” ifadelerine bir cevap gibidir. Çünkü onların sözleri, Hz. Peygamberin yolunun sapık olduğunu gerektirir. “Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler” ifadesi ise, Hz. Peygamberin yolunun değil, kendi gittikleri yolun sapık olduğunu bildirmektedir.

Ayetle, Allah onlara mühlet verse bile ihmal etmeyeceği hususunda bir uyarı ve delâlet vardır.

43- **“İlahını hevâsı edineni gördün mü?”**

Ona uymak, dinini ona bina etmek, hiçbir delili işitmemek ve görmemek suretiyle hevâsını ilâhı edineni gördün mü?

Ayetle “ilâhı” kelimesinin hevâ kelimesinden önce gelmesinde özel bir vurgu vardır.¹⁸

* **“Şimdi ona sen mi vekil olacaksın?”**

Artık hâli böyle olan birini Sen mi şirkten ve günahlardan koruyacaksın?

“İlahını hevâsı edineni gördün mü?” ayetindeki soru hayrette sevk etmek içindir.

Buradaki soru ise, inkâr içindir.¹⁹

44- **“Yoksa Sen, onların çoğunun gerçekten dinleyeceğini yahut aklını kullanacağını mı sanıyorsun?”**

¹⁸ Yani, “hevâ’sını ilâhı edinmekle”, “ilâhını hevâ’sı edinmek” vurgu noktasında farklıdır.

¹⁹ Yani, böyle birini Sen de koruyamazsın.

Yoksa Sen onların çoğunun dinlediklerini veya akıllarını kullandıklarını sanıp mu'cizeler veya deliller onlara fayda verecek diye kendilerine ihtimam gösteriyor ve imana gelmelerini mi umuyorsun?

Ayetin bu kısmı, onların ilahlarını hevâları edinmelerini kınamaktan daha şiddetli bir kınamadır.

Ayette “onlar” demek yerine “**onların çoğu**” denilmesi,

-Onlardan bir kısmının ilerde iman edecek olmasından,

-Bazılarının hak olanı akletmelerinden,

-Kimisinin kibrinden dolayı kabule yanaşmadığından,

-Kimisinin de riyaset elden gider korkusuyla imana girmediğindendir.

“Onlar ancak hayvanlar gibidir.” **إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ**

Onlar,

-Kulaklarıyla ayetleri işittikleri hâlde bunlardan faydalanmamaları,

-Ve o kadar deliller, mu'cizeler gördükleri hâlde düşünmemelerinden dolayı ancak hayvanlar gibidirler.

“Hatta yolca daha sapıktırlar.” **بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا**

Çünkü hayvan,

-Kendisini kullanan kimseye boyun eğer.

-Kendisine iyi muamele yapanı kötü muamele yapandan ayırır.

-Kendisine fayda verecek şeyin peşinde gider, zarar verecek şeyden ise kaçınır.

Şu kâfirler ise

-Onları yaratan Rabbe boyun eğmiyorlar.

-Onun iyi muamelesini şeytanın kötü muamelesinden ayırt edemiyorlar.

-En büyük menfaat olan sevaba talip olmuyorlar, en şiddetli zarar olan İlâhi cezadan sakınmıyorlar.

-Öte yandan hayvanlar, her ne kadar hakkı bilmeseyse ve sevap kazandıracak bir hayır işlemese bile, hiç olmazsa batıl bir inançları olmuyor ve şer işlemiyorlar. Ama bu kâfirler öyle değil. ²⁰

-Keza, hayvanların cehâleti kimseye zarar vermez. Ama bu kâfirlerin cehaleti fitneyi dalgalandırıyor, insanları haktan alıkoyuyor.

²⁰ Hakka inanmadıkları gibi batıla inanıyorlar, sevap kazandıracak işler yapmadıkları gibi günah kazandıracak işler yapıyorlar.

-Ayrıca, hayvanlar için bir kemâl kazanma imkânı söz konusu değildir, bundan dolayı “neden kemâl elde etmediler” diye kusurlu bulunmazlar ve ayıplanmazlar. Ama kâfirler, kemâl mertebeleri elde etmeye kabiliyetleri varken bunları değerlendirmediklerinden dolayı kusurludurlar, bu ihmâllerine karşılık en büyük cezaya layıktırlar.

Gölge Nimeti

45- **“Rabbine bakmadın mı gölgeyi nasıl uzattı.”** أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ -

“Rabbine bakmadın mı” ifadesi, “Rabbinin sanatına bakmadın mı?” demektir.

Mana, “Gölgeye bakmadın mı Rabbin onu nasıl uzattı” şeklinde iken **“Rabbine bakmadın mı, gölgeyi nasıl uzattı?”** denilmesinde aslında akla hitap eden bu delilin, gözle görülür gibi gayet açık olduğunu hissettirmek vardır.

Gölgenin delil oluşu,

-Sonradan meydana gelmiş olması (hudus),

-İmkân dairesindeki bazı sebeplerle, faydalı bir şekilde kendisinde tasarufta bulunulmasıdır.

Bu hâl gösterir ki, bu durum bir Sani-i Hakîmin fiilidir.

Gölgenin uzatılmasından murat, en boş bir hâlde, güneşin doğmasına yakın zamanda gölgenin her tarafa uzanması da olabilir.

Çünkü, insan tabiatı karanlıktan hoşlanmaz. Karanlık, görmeyi engeller. Güneşin şuaı da havayı sıcak yapar ve gözü kamaştırır. Ama, sabah gün doğmazdan önceki gölgenin her tarafı kuşatmış o latif hâli böyle arızalardan uzaktır. Cennetin vafında **“orada bir zıll-i memdud** “uzanmış gölgeler” **vardır”** denilmesi de bu güzellik yönündendir.²¹

وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا **“Dileseydi onu elbet hareketsiz kılardı.”**

Allah şayet dilesse, güneşi tek vaziyette tutmakla gölgeyi sabit kılardı.

ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ ذَلِيلًا **“Sonra biz güneşi, ona (gölgeye) bir delil kıldık.”**

Çünkü güneş olmadan gölge de olmaz. Gölgenin farklı farklı oluşu ve hareketi, güneşin hareketi sebebiyledir.

²¹ Bkz. Vakıa, 30.

46- **ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا** “Sonra da onu yavaş yavaş kendimize çektik.”

Sonra, gölgenin bulunduğu yerlere güneş ışıklarını göndererek azar azar gölgeyi ortadan kaldırırız. Gölgenin uzatılması ve azar azar ortadan kaldırılmasıyla kâinatta nice maslahatlar ve mahlûkat için sayılamayacak kadar menfaatler meydana gelmektedir.

Ayette geçen “sonra” ifadesi, her iki yerde de, (zaman itibarıyla olmayıp)

-Ya “sonra” ile ifade edilen her iki durumun, öncesinde belirtilen duruma göre daha ileri olmasından,

-Veya bunların ortaya çıkma vakitlerinin başlangıçlarının daha ileri olmasındandır.

Denildi ki: Allah semayı ışıksız olarak bina ettiğinde, gölgeyi uzattı. Semanın altında arzı yaydı, semanın gölgesini arzın üzerine bıraktı. Dileseydi bu hâl üzere sabit kılardı. Sonra, gölgeye bir delil olmak üzere güneşi yarattı. Yani, yolcunun rehberine tabi olması gibi, gölgeyi güneşe tâbi kıldı. Çünkü gölge güneşin hareketine göre farklılık arzeder, onun değişmesiyle değişir. Sonra peyderpey en noksan hâline ulaşır.

Gölgenin “kabz-ı yesir” ile, yani kolayca toplanması kıyamet koptuğundaki duruma da işaret edebilir. Yani, kıyamet koptuğunda gölge yapan ve kendisinde gölge meydana gelen varlıkların ortadan kalkmasıyla, gölge de kolayca ortadan kaldırılmış olur.²²

47- **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا** “O ki geceyi sizin için örtü ve uykuyu bir istirahat kıldı.”

Gecenin karanlığı, her şeyi örtmesi cihetiyle elbiseye benzetilmiştir.

Uykuyu da meşguliyetlerden alakanızı keserek bedenleriniz için bir rahatlık kıldı.

Veya “O Allah ki, gece vakti sizi vefat ettirir (ölü gibi uyutur).” (En’am, 60) ayetinde nazara verildiği gibi, uykuyu ölüm gibi kıldı.

وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا “Gündüzü de nüşur yaptı.”

²² Yani, gölge, bizâtihi sabit bir varlığa sahip değildir, nisbî ve izafî bir vücudu vardır. Diğer eşya ortadan kalktığında, artık gölgeden de söz edilemez. Mesela ağaç yoksa, ağacın gölgesi de olmaz.

Gündüzü de maişet temini için insanların her tarafa intişar ettiği bir zaman dilimi yaptı.

Veya, uykudan uyanmayı, ba's-ü badel mevt (ölümden sonra dirilmek) misali kıldı.

Bunda, uyku ve uyanıklığın ölüm ve yeniden dirilmeye nümune olduğuna bir işaret vardır.

Hız. Lokman, oğluna şöyle demişti: Yavrucuğum, uyuyup uyandırıldığın gibi ölecek, sonra haşırde diriltileceksin.

48- **“O ki rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderdi.”**

Allah, yağmurdan önce müjdeleyici rüzgârlar gönderdi.

49- **“Ve gökten tertemiz bir su indirdik.”**

“Sizi tertemiz kılmak için gökten üzerinize yağmur indiriyordu.” (Enfal, 11) ayetinden hareketle, tertemiz kılan bir su indirdik.

Hadislerde de **“tahur”** kelimesi **“temizleyici”** anlamında kullanılmıştır. Mesela:

“Toprak, mü'min için temizleyicidir. Sizden birinin kabına köpek pislerse, bunun temizleyicisi, biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkamaktır.”

Öte yandan **“tahur”** kelimesi mübalağa için de olabilir. Yani, bununla **“tertemiz bir su”** indirildiği anlatılmıştır.

Suyun **“tertemiz”** şeklinde nitelendirilmesinde hem onda olan nimeti hissettirmek, hem de devamında nazara verilen **“suyun içilmesi”** meselesinde tertemiz olan suların içilmesine bir ihtar söz konusudur. Çünkü tertemiz olan su, kendisine tertemiz olma özelliğini ortadan kaldıracak şeyler karışmış olan suya nisbetle daha hoş ve daha faydalıdır.

Ayrıca şu manaya da bir tenbih vardır: İnsanların dışlarını temiz yapmaları gerektiği gibi, batınlarını (içlerini) temiz yapmaları evleviyetle lazımdır.

49- **“Ta ki biz o suyla ölü bir beldeyi canlandıralım ve yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.”**

Burada özellikle çölde, mezralarda yaşayan hayvanlar ve insanlara suyun gönderilmesine dikkat çekilmektedir. **“Hayvanlar ve insanlar”** derken elif-lâmsız kullanılması bundandır. Özellikle bunların nazara verilme-

si, şehirlerde ve beldelelerde yaşayan kimselerin su kaynaklarına daha yakın olmaları sebebiyledir.²³

Bu ayetler, Allahın kudretinin azametine delalet için olduğu gibi, aynı zamanda nimet çeşitlerini saymak içindir. Hayvanlar, insanların bir eşyası gibidir. İnsanların genelde menfaatleri ve maişetleri hayvanlara da bağlıdır. Bundan dolayı ayette hayvanlara su verilmesi insanlardan önce zikredildi. Daha önce de arzın ihyası nazara verilmişti. Arzın ihyası da, hayvanların hayatına ve geçimine bir sebeptir.

50- وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا “Andolsun ki, öğüt almaları için onu aralarında çeşitli şekillerde çevirdik.”

Biz bu sözü Kur’anda ve diğer kitaplarda insanlar arasında çeşitli şekillerde çevirdik, anlattık.

Veya zamir yağmura raci olabilir. Yani, yağmuru muhtelif beldelelerde ve değişik zamanlarda ve sağanak, çisenti veya başka farklı özelliklerde onlar arasında çevirdik.

İbnu Abbasdan şöyle nakledilir: “Hiçbir sene diğer seneden daha yağmurlu değildir. Lakin Allah yağmuru kulları arasında dilediği tarzda taksim eder.” İbnu Abbas, ardından bu ayeti okur.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Biz o yağmuru nehirlerde ve insanların menfaatleri olan yerlerde çevirdik.”

“Öğüt almaları için”

Bütün bunları, onlar tefekkür etsinler, burada tecelli eden kudretin kemâlini ve nimetin hakkını bilip de şükrünü edâ etsinler diye yaptık.

Veya bu suyun kendilerinden alıkonması veya gönderilmesi durumlarını görüp ibret alsınlar diye böyle çevirdik.²⁴

“فَابْتِئِ كَثْرَ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا “Ama insanların çoğu nankörlükte diretti.”

Ama insanların çoğu yine de bu nimete karşı nankörlük yaparlar, fazla önem vermezler. Veya “tabiat bize yağmur verdi” gibi sözlerle Allahtan

²³ Yani, şehirlerde yaşayanlar bir şekilde suya ulaşabilirler. Ama çölde, mezralarda yaşayanların tek su kaynağı, gökten inen yağmurdur.

²⁴ Su, güneşin her gün doğup batması gibi belli bir kurala bağlı olsaydı, insanlar ondaki nimet olma cihetini o kadar takdir edemezlerdi. Ama suyun insanlar arasında çevrilmesi her zaman farklılık arz ettiğinden, insanlar ondaki nimeti daha iyi fark ederler, kuraklık olduğunda Allaha yalvarırlar.

olduğunu inkâr ederler. Yağmurları tabiatın eseri görenler kâfirlerdir. Ama “Allah sebepleri kullanarak yağmur yağdırır” diyenler böyle değildir. Sebepler, Allahın yaratmasıyla vardır ve O’nun tasarrufuna vasıtalar. ²⁵

51- **وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا** “Şayet dileseydik her beldeye bir uyarıcı gönderirdik.”

Şayet dileseydik her beldeye uyarıcı bir peygamber göndererek Senin nübüvvet yükünü hafifletirdik. Lakin,

-Senin büyüklüğünü ortaya koymak,

-Şanını yüceltmek,

-Seni diğer peygamberlere üstün kılmak için bütün insanlığa gönderdik.

Sen de buna karşılık,

-Sebat ile,

-İnsanları dine çağırmada ve hakkı üstün kılmada tam bir gayretle mukabelede bulun.

52- **فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ** “Öyleyse kâfirlere itaat etme.”

Seni sevk etmek istedikleri yanlış şeylerde o kâfirlere itaat etme.

Bu ifade, hem Hz. Peygambere, hem de mü’minlere tam bir motivedir.

وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا “Ve bununla onlara karşı büyük bir cihad et.”

“Bununla cihad et” Yani, Kur’anla veya “kâfirlere itaat etme” ibaresinin delâlet ettiği üzere, onlara taati terk ederek cihad et.

Mana şöyledir: Onlar Senin hak yolunu iptal etmek için çalışıyorlar. Sen de onlara muhalefet et ve onların batıl yolunu iptal etmek için gayret göster.

Çünkü, sefih insanlara karşı delil getirerek yapılan bir cihad, düşmanlara kılıçla yapılan bir cihaddan daha büyüktür.

Veya, onların o kadar taşkınlığı ve geniş imkânlar içinde olmasıyla beraber onlara muhalefet etmek, kendilerine karşı çıkmak çok büyük bir cihaddır.

Veya Hz. Peygamber (asm) bütün beldelere gönderilmiş olmasıyla, yapacağı cihad bütün kâfirlere karşıdır ve dolayısıyla çok büyük bir cihaddır.

²⁵ “Bu yazıyı kalem yazdı” demekle “Katip, bu yazıyı kalemle yazdı” demek birbirinden çok farklıdır. Kalem, kendi başına yazı yazamaz, ama yazı yazılmasında kullanılır, Allahın sebepleri kullanması da böyledir. Sebepleri yoktan yaratan O olduğu gibi, sebepleri tasarrufuna bir perde olarak kullanan da O’dur.

53- **“O ki, iki denizi salıverdi.”** وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ

“Bunlardan birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerininki tuzlu ve acıdır.” هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

Bu iki deniz birbirine komşu birbirine bitişik iken birbirine karışmamaktadır.

“Ve aralarında bir perde ve ‘hicran mahcura’ (karışmalarını önleyici bir engel) bıraktı.” وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا

Allah, aralarına kudretinden bir perde koydu.

“Hicran mahcura” ifadesi “benden uzak ol” anlamında bir deyimdir. Sanki her iki deniz de biri diğerine böyle “benden uzak ol” dercesine birbirine karışmamaktadır.

Denildi ki: Bundan murat, belli bir sınırdır. Mesela Dicle nehri denize karışır, onu yarar, kilometrelerce deniz içinde akar, ama tadı değişmez.

Denildi ki: Tatlı denizden murat, Nil nehri gibi büyük nehirlerdir. Tuzlu denizden murat, büyük denizdir. Aralarındaki berzah da, ikisi arasında olan kara’dır.

Bu durumda bunlardaki kudret tecellisi, her bir unsurun parçalarının tabiatının gereği, birbirine katılmak, birbirine bitişmek ve keyfiyette birbirine benzemek iken birbirlerinden ayrılmalrı ve özelliklerinin farklı olmasıdır.

54- **“O ki, sudan bir insan yarattı.”** وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا

Yani, Âdemin tınnetini (çamurunu) su ile yoğurdu.

Veya suyu beşerin maddelerinden bir parça kıldı. Bu sayede insan duyu sahibi olur, yumuşar, kolaylıkla çeşitli şekil ve görüntümleri kabul eder.

Veya su’dan murat, nutfedir.

“O sudan nesep ve hısımlık meydana getirdi.” فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا

“Ondan da iki cinsi; erkek ve dişi var etti.” (Kıyame, 39) ayetinde nazara verildiği üzere, insan neslini erkek ve kız şeklinde ikiye ayırdı. Erkekten nesli devam etti, kızıdan da evlendiği taraf itibarıyla akrabalık bağları kuruldu.

“Rabbin, her şeye kadirdir.” وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

Bir maddeden beşeri yaratması, o beşerde muhtelif azalar ve birbirin-

den uzak tabiatlar meydana getirmesi ve erkek ve kız şeklinde birbirine mukabil ve birbirini tamamlayan iki kısma ayırması, O'nun kâdir olduğunun bazı görüntüleridir. Hatta bazan aynı nutfeden erkek ve kız olarak ikizler yaratmaktadır.

55- **“Allah'ı bırakıp kendilerine fayda ve veremeyen şeylere kulluk ediyorlar.”**

Bundan murat, putlardır.

Veya Allahın dışında ibadet edilen her şeydir. Çünkü hiçbir varlık, fayda ve zarar hususunda müstakil değildir.

56- **“Kafir, Rabbine karşı zahirdir (arka çıkmaktadır).”**

Kâfir, Allah düşmanlığı yaparak ve şirk koşarak şeytana arka çıkmaktadır.

Kâfirden murat, genel anlamda bütün inkârcılardır.

Veya bundan murat, Ebu Cehildir.

Kâfirin Rabbine **“zahîr”** olması, şu ayette olduğu gibi O'nun nezdinde bir kıymet ifade etmemesi yönünden de olabilir:

“İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar vermezler.” (Âl-i İmran, 177)

56- **“(Hâlbuki) biz seni ancak bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”**

Biz Seni ancak mü'minlere müjdeleyici, kâfirlere de uyarıcı olarak gönderdik.

57- **“De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret değil, ancak Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimse istiyorum.”**

Üstteki ayette **“mübeşşir ve nezir”** kelimeleri tebliğ delâlet eder. Buradan hareketle mana şöyle olur: Ey Peygamber! De ki: Ben, risaleti tebliğime mukabil herhangi bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine bir yol bulup da O'na yaklaşmak, iman ve taatle O'nun nezdinde bir yakınlık elde etmek isteyen kimseye vesile olmaya çalışıyorum.

Hız. Peygamber böyle diyerek, kendisi hakkında haura gelebilecek beklenti şüphesini ortadan kaldırdı ve aynı zamanda engin şefkatini ortaya

koydu. Muhataplarının sevap elde etmeleri ve azaptan kurtulmalarını kendisi için yeterli bir ücret olarak gördü, başka bir şey beklemediğini anlattı.

Bunda, onların taati Hz. Peygamberin delâletiyle olduğundan sevap olarak O'na da döneceğini hissettirmek vardır.²⁶

58- “Sen, ölmez diri olan Allah’a tevekkül et.” وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

Onların şerhlerinden kurtulmak ve onlardan gelecek ecire ihtiyaç duymamak için ölmez diri olan Allaha dayan. Çünkü tevekkül edilmeye layık olan ancak O’dur. Diğer hayat sahipleri ise ölüme mahkûmdurlar. Öldüklerinde ise, onlara dayanan zâyî olur.

“Hamd ile O’nu tesbih et.” وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ

Kemâl sıfatlarıyla Onu sena edip, nimetlerine şükür ile daha ziyade nimete mazhar olmayı arayarak O’nu noksan sıfatlardan tenzih et.

“Kullarının günahlarından Habîr olarak O yeter.” وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا

Kullarının görülen ve görülmeyen günahlarına karşı haberdar olarak Rabbin yeter. Dolayısıyla onların iman etmeleri veya küfre düşmeleri Sana ait değildir.

59- “Ki O, gökleri-yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı.” الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

“Sonra Arş’a istiva etti.” ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

Bununla alakalı daha önce açıklama yapılmıştı.²⁷

Burada bunların zikri, Allahu Teâlânın her şeyin yaratıcısı ve her şeyde tasarruf eden olduğunu nazara vererek tevekkül edilmeye layık olduğunu ziyadesiyle ifade etmek içindir. Ayrıca, zaten tevekkül edene de, tevekkülde sebat etmeye ve iş yaparken tecennî ile yapmaya bir teşviktir. Çünkü Allahu Teâlâ, kudretinin kemâli ve dilediği her şeyde emrinin süratle nüfuzuna rağmen bir anda değil, tedricen yaratmıştır.

²⁶ Çünkü “sebeup olan, o işi yapmış gibidir.” “Hayra delâlet eden, onun fâili gibidir.”

²⁷ Bkz. A’raf 54 , Yunus 3, Ra’d, 2, Taha, 5...

الرَّحْمَنُ “Rahmân’dır.”

فَسَلِّ بِهِ خَيْرًا “Öyleyse haberdar olana sor.”

Zikri geçen yaratmak ve arşa istiva ile ilgili, bunların hakikatini haberdar olana sor.

Haberdar olan,

-Allahu Teâlâdır.

-Hz. Cebraildir.

-Veya önceki kitaplarda bulunan bilgilerdir. Bunlar da Kur’anda yer alan bu bilgiyi tasdik etmektedir.

Denildi ki: Zamir, Rahmâna râcidir. Yani, “Rahmânı bir bilene sor.” Şayet onlar “Rahmân” isminin Allaha ıtlak edilmesini inkar ediyorlarsa, onunla alakalı kitap ehlinde Sana haber verebilecek olanlara sor, ta ki Onun müradifinin kendi kitaplarında olduğunu bildirsinsinler.

60- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ؟ “Onlara “Rahmân’a secde edin” denildiğinde şöyle dediler: Rahmân nedir?”

“Rahmân nedir?” demeleri, Allaha Rahmân denildiğini bilmemelerindendir.

Veya “Rahmâna secde edin” ifadesinin Allahtan başkasına secdeyi emrettiğini zannetmeleridir. Bunun için şöyle devam ettiler:

اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا “Senin bize emrettiğine hiç secde eder miyiz?”

Rahmânın ne olduğunu bilmeden sırf Senin emrinden dolayı ona secde mi ederiz?

Denildi ki: Rahmânı bilmeyişleri, kelimenin muarrep olmasındandır, daha önce duymamışlardı.

وَرَزَّاهُمْ نُفُورًا “Ve bu, onların ürkmelerini artırdı.”

Onları imandan ürkün, Rahmânın secde emridir.

Rahmanın Kulları

61- **تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا** “Ne yücedir O Zar kı, semada burçlar var etti.”

Burçlardan murat, oniki burçtur. Bunlara “yüksek-âli köşkler” anlamında **“büruc”** denilmesi, gezegenler için birer menzil (konak yeri) hükmünde olmalarındandır.²⁸

وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا “Ve onların içinde bir lamba ve nurlu bir ay kıldı.”

“Görmediniz mi, Allah yedi semayı birbiriyle uyumlu olarak (tabaka tabaka) nasıl yarattı? Ayı onların içinde bir nur kıldı. Güneşi de bir lamba yaptı.” (Nâh, 15-16) ayetinden anlaşıldığı gibi, semadaki lambadan murat, güneştir.

Ay ise, geceleri aydınlatmaktadır.

62- **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا** “O ki, ibret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirdi.”

Bunların her biri diğerine halef olur, onun yerine geçer.

Veya **“...Gece ve gündüzün ihtilafında... ayetler vardır.”** (Bakara, 164) ayetinde ifade edildiği gibi, bunlar birbirini takip ederler.

Bu şekilde Allahın nimetlerini tezekkür eden ve O’nun sanatı hakkında düşünen kimse, bunları böyle yapanın kullarına merhametli, vacibu’l-vücut bir Sani-i Hakîm olması gerektiğini bilir. Onlarda olan nimetlere karşı şükretmek ister.

Gece ve gündüz, tezekkür ve şükür için iki ayrı vakittirler. Bunlardan birinde virdini yapamayan, diğerinde eksliğini telâfi edebilir.

63- **وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا** “Rahmânın kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler.”

²⁸ Yani, gezegenler uzaydaki seyahatleri esnasında her ay bunlardan birine misafir olurlar.

Burada bahsi geçen zâtlara **“Rahmânın kulları”** denilmesi, tahsis ve tafdil içindir.²⁹

Veya bunlar Ona ibadette daha köklü, sağlamdırlar. Rahmânın bu kulları arz üzerinde sekînet ve tevazu ile yürürler.

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا **“Ve cahiller kendilerine laf attığı zaman “selam” derler (geçerler).”**

Onların seviyesiz sataşmalarına muhatap olmazlar, onlara ilişmezler, “aramızda sizinle ne hayır ne de şer yok” derler, selâmetle onları geçiştirirler.

Veya kendilerini cizyetten ve gûnahtan salım kılacak sağlam söz söylerler.

Bu ayet, savaşı emreden kıtal ayetine münafi değildir, dolayısıyla onunla neshedilmesi söz konusu olamaz. Çünkü bundan murat sefih – seviyesiz kimseleri muhatap almamak ve kendilerine sözlü mukabelede bulunmamaktır.

64- وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا **“Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak gecelerler.”**

Onlar, geceleri Rablerine namazda secde ve kıyamla geçirirler.

Ayette gecenin zikri, gece ibadetinin hem daha zahmetli, hem de riya-dan daha uzak olmasındandır.

Kıyamın secdeden sonra gelmesi, ayet sonlarına uygunluk içindir.

65- وَالَّذِينَ يَقُولُونَ **“Onlar ki şöyle derler:”**

رَبَّنَا اضْرِبْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ **“Ya Rabbena, cehennem azabını bizden uzak kıl!”**

إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا **“Gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir!”**

Bunlar insanlarla güzel bir şekilde içli dışlı olmalarına, Hakka ibadetlerine dikkat etmelerine rağmen azaptan korkarlar, Allahın o azabı kendilerinden çevirmesi için yalvarırlar. Çünkü amellerine güvenmezler. İyi hâllerinin devam edeceğini garantide görmezler.

²⁹ Ashında herkes Rahmânın kuludur. (Bkz. Meryem, 93) Ama burada medihle kendilerinden bahsedilen kimseler Rahmânın çok daha özel ve üstün kullarıdır.

66- **“Orası ne kötü bir varış yeri ve ne kötü bir yerleşim yeridir.”**

Bu ifade, onların sözlerinin devamı olabileceği gibi, taraf-ı ilâhîden bir bildirme de olabilir.

67- **“Ve onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler.”**

Cömertlik sınırını aşmazlar. Cimriler gibi ellerini sıkı tutmazlar.

Denildi ki: İsrâf, haramlara harcamak, cimrilik ise, farz olanı verme mektir.

68- **“İkisi arasında orta bir yol tutarlar.”**

68- **“Ve onlar Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar.”**

69- **“Ve Allah’ın haram kaldığı cana haksız yere kıymazlar.”**

70- **“Ve zina etmezler.”**

Önce, taatin esası olan fiilleri yaptıklarını anlatmıştı. Burada da onların ana günahlardan uzak kalmalarını nazara verdi. Bunda,

-Onların imanlarının kemâlini ortaya koymak,

-Vaad edilen mükafatın, bu özellikleri kendinde cem edenler için olduğunu hissettirmek vardır.

-Keza, kâfirlere de bunların zıtları olduğunu tariz yoluyla bildirmek söz konusudur. Bundan dolayı, ayetin devamında onlara tehdid olarak şöyle denildi:

71- **“Kim bunları yapsa, günahı(nın cezasını) bulur.”**

69- **“Kıyamet günü azabı kat kat olur.”**

70- **“Ve orada zelil bir halde daimî kalır.”**

Onlara azabın kat kat olması, inkârlarına ilave olarak günah fiilleri işlemeleridir. Ayetin devamı buna delâlet eder.

70- **“إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا** -Ancak tevbe eden ve iman edip salih amel yapanlar başka.”

“فَأُولَٰئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ -İşte, Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”

Onların geçmiş günahlarını siler, yerine müstakbel taatlerini sabit kılar.

Veya, nefisdeki günah melekesini taat melekesine değiştirir.

Denildi ki: Onu, önceden yaptığı günah fillerin zıdlarını yapmaya muvaffak kılar.

Veya, her ikaba bedel bir sevap sabit kılar.

“وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا -Ve Allah Ğafur – Rahîm’dir.”

Ğafur-Rahîm olduğu için seyyieleri siler, hasencilere ise sevap verir.

71- **“وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا** -Ve her kim tevbe edip salih amel işlese, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah’a döner.”

-Terk ile ve pişman olmakla günahlardan dönen,

-Ve daha önceden yapmakta kusur ettiği salih amelleri işleyen veya günahla dolu hayattan çıkıp taate giren kimse, Allaha bunlarla döner.

Allah nezdinde kendisinden razı olunmuş, günahları silinmiş, sevapları verilmiş bir durumda olur.

Veya, tevbe edenleri seven ve onlara özel ikramlarda bulunan Allaha döner.

Veya, böyle yapan kimse güzel bir dönüşle Allaha ve O’nun sevabına döner.

Bir önceki ayette belli günahlar nazara verildikten sonra bunlardan tevbe edilmesi anlatılmıştı. Bu ayette ise, gencl anlamda tevbe nazara verildi.

72- **“وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ”** -Ve onlar yalan yere şahitlik etmezler.”

Onlar, batıl, boş şahadette bulunmazlar.

Veya onlar yalan söylenen yerlerde bulunmazlar. Çünkü batılı görmek, bir nevi ona ortak olmaktır.

وَإِذَا مَرُّوا بِاللُّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا “Ve uygunsuz bir şeye rastladıkları zaman vakar ile geçip giderler.”

Bırakılması, atılması gereken bir durumla karşılaştıklarında güzellikle ondan sıyrılıp yüz çevirirler, ona dalmazlar. Mesela,

-Çirkin şeylerden uzak kalmak,

-Günahları bağışlamak,

-Açıktan söylenmesi çirkin olan şeyleri kinaye yoluyla söylemek gibi.

73- “وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخْرُجُوا عَلَيْهَا ضُمًّا وَغَمِيَانًا” Onlar, kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”

Bunlar, öğüt veya okumak yoluyla Rablerinin âyetleri kendilerine hatırlatıldığında duymayan, görmeyen bir kimsenin anlamaması, ibret almaması gibi tavır sergilemezler. Aksine, can kulağıyla ve gözlerini dört açarak bu âyetleri anlamaya çalışırlar.

Ayetten murat, bâlin nefyidir, yoksa filin nefyi değildir.³⁰

“Onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”

Denildi ki: Ayetteki zamir, günahlara raci olabilir. O zaman mana şöyle olur: “Onlar, günahlara karşı kör ve sağır gibi vurdumduymaz bir tavır içinde olmazlar.”

74- “وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ” Ve onlar derler ki: Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve nesillerimizden gözümüzü aydınlatacak kimseler ver.”

“Onları taate muvaffak kılarak ve faziletlerle donatarak medar-ı iftiharımız kıl”

Çünkü mü'min, ailesi Allaha taat içinde olursa kalbi mesrur olur, gözü sevinçle güler. Onları dinde kendine yardımcı görmekle ve ilerde cennette beraber olma ümidiyle sevinçle dopdolu olur.

وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا “Ve bizi takva sahiplerine önder kıl.”

Bizi ilimde ve amelde muvaffak kılarak din hususunda kendilerine iktida edilen kimseler kıl.

³⁰ Mü'min olan biri genelde bu tavırları sergiler. Onda asıl olan böyle hallerdir. Ama nefsine uyup az da olsa bu hallerden farklı tavırları söz konusu olabilir.

Ayette “önderler” demeyip **“önder”** şeklinde tekil gelmesi,

-Ya cinse delâlet etmesindendir.

-Veya **“Sonra sizi (ana rahminden) bebek olarak çıkarır.”** (Mü’min, 67) ayetinde “bebek” kelimesinin tekil gelmesi gibi, yanlış anlama ihtimali olmadığından böyle getirilmiştir.

-Veya kelimenin asıl olarak masdar olmasındandır.

-Veya “bizden her birini önder kıl” anlamına te’vil edilmesindendir.

-Veya yollarının bir ve davalarının aynı olması sebebiyle hepsinin tek bir ruh hâlinde bulunmasındandır.

Denildi ki: Şu mana da olabilir: “Bizi müttakilerin yoluna sevket, onlara uyanlardan eyle.”

75- **“اُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا”** **“İşte onlar, sabretmelerine karşılık “ğurfe” ile mükâfatlandırılacaklar.”**

Bir başka ayette **“Ve onlar ğurfelerde (cennet köşklerinde) emniyet içindedirler.”** (Sebe, 37) **“ğurfe”** kelimesi çoğul olarak gelmiştir, burada da çoğul manası murattır. Yani, onlar cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklardır.

Denildi ki: **“Ğurfe”**, cennetin isimlerinden biridir.

“İşte onlar, sabretmelerine karşılık...”

-Taât hususundaki zorluklara dayanmaları

-Şehvî durumlara karşı koyabilmeleri,

-Mücahedeye tahammülleri sebebiyle bu mükafatı elde edeceklerdir.

76- **“وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا”** **“Ve orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.”**

Cennette melekler tarafından hürmetle ve selâmla karşılanırlar.

Veya onlar o cennette birbirlerine hep güzel şeyler söylerler, birbirlerine selâm verirler.

Bundan murat, ebedi hayatları ve her türlü afetten selâmette kalmaları da olabilir.

76- **“خَالِدِينَ فِيهَا”** **“Orada daimî kalacaklar.”**

Onlar orada ölmezler ve oradan çıkarılmazlar.

“حَسْبَتْ مَسْقَرًا وَمَقَامًا” **“Orası ne güzel bir varış yeri ve ne güzel bir yerleşim yeridir.”**

Bu sûrenin 66. ayetinde cehennemle alakalı **“Orası ne kötü bir varış yeri ve ne kötü bir yerleşim yeridir.”** denilmişti. Bu ifade, onun tam mukabilidir.

77- **قُلْ مَا يَغْبُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ** “De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?”

De ki: Şayet ibadetiniz olmasa Rabbim sizi ne yapsın, niye size ehemmiyet versin? Çünkü, insanın şerefi ve itibarı marifet ve taat ile dir. Yoksa o, hayvanlarla müsavidir.

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ “Ama siz yalanladınız.”

Ama siz, size haber verdiklerimi onlara muhalefet etmekle yalan saydınız.

Veya şu mana da olabilir: “İbadette gevşek davrandınız, onun hakkını vermediniz.”

فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا “O halde azap yakanızı bırakmayacaktır!”

Bu yalan saymanın vebali hiç şüphesiz sizi bulacak, başınıza gelecektir.

Ayette onlara verilecek cezanın müphem bırakılmasında, o azabın tavsif edilemeyecek şekilde şiddetli olduğuna bir tenbih vardır.

Denildi ki: Bu ayet, onların Bedirde öldürölmelerine işaret eder.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Furkan sûresini okusa, iman ile, Rabbine mülaki olur, hiçbir zorlukla, yorgunlukla karşılaşmadan cennete alınır.”

ŞUARA SÛRESİ

Şuara Sûresi Mekkî'dir.
Son dört ayetinin Medenî olduğu söylenir.
İki yüz yirmi yedi ayettir.

Hz. Musa

1- طَسَمَ “Tâ, Sîn, Mîm.”

2- تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.”

Bunlar, mu’cizeliği ve sıhhati gayet açık olan kitabın âyetleridir.

Kitaptan murat, Bakara sûresinin başında da açıklandığı üzere, bu sûre veya Kur’anın tamamı olabilir.

3- لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ “Onlar iman etmiyorlar diye adeta kendine kıyacaksın!”

Onlar iman etmiyorlar diye veya iman etmezler endişesiyle neredeyse kendini yiyip bitireceksin.

Böyle yapma, kendine acı, kendine yazık etme.

4- إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ “Biz dilersek onların üzerlerine semadan bir âyet indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.”

Bundan murat, onların reisleri veya cemaatleri olabilir.

Semadan indirilecek ayetten murat,

-Onları imana zorlayacak bir delalet,

-Veya imana mecbur edecek bir bela olabilir.

5- وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ “Kendilerine Rahmân’dan yeni bir öğüt gelmeyedursun, illa ondan yüz çevirirler.”

Onlara, Rahmânın peygamberine vahyettiği şeylerden yeni bir öğüt veya bir kısım âyetler geldiğinde, yüz çevirdiler ve bulundukları hâl üzerinde ısrar ettiler.

Bunlara yeni öğütler gelmesi, hatırlatmayı tekrarlamak ve anlatılanları değişik yönleriyle bildirmek içindi. Ama onlar her yeni hatırlatmada küfürlerini yenilediler.

6- **فَقَدْ كَذَّبُوا “Onlar yalanladılar.”**

Onlar, yüz çevirmelerinden sonra o öğüdü yalanladılar, yalanlamada o kadar ileri gittiler ki, ayetin devamından anlaşıldığına göre, işi alay etmeye kadar götürdüler.

7- **فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ “Fakat alay edegeldikleri şeylerin haberleri kendilerine gelecektir.”**

Bedir günü veya kıyamet günü azap kendilerine dokunduğunda, alay ettikleri şeylerin hak mı yoksa batıl mı, tasdik edilip saygı mı duyulmalı yoksa tekzip edilip dalga mı geçmek gerekir olduğunu bilecekler.

7- **أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ “Yeryüzüne bakmadılar mı, orada her türden hoş bitkiler bitirdik.”**

Arzın hayret verici durumlarına bakmadılar mı?

Öyle anlaşılıyor ki, her bitkinin ya doğrudan tek başına veya başkasıyla mutlaka bir faydası bulunmaktadır.

8- **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz ki bunda bir âyet vardır.”**

Bunların böyle bitirilmesinde veya bunların her birinde, bunları topraktan bitiren Zâtın noksansız kudret ve hikmetine, nimet ve rahmetinin her şeye şümûlüne delâlet eden bir alâmet vardır.

9- **وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü’min olmadı.”**

Ama onların çoğu, Allahın ilminde ve kader programında mü’min olmadı. Bundan dolayı böyle büyük âyetler bile onlara bir fayda vermez.

9- **وَأَنَّ رَبَّكَ لَهَرُ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”**

Senin Rabbin **Azîz’dir**, hükümrandır, o kafirlerden intikam almaya kâdirdir. **Rahîm’dir**; onlara mühlet ve fırsat verir.

Veya inkâr edenlerden intikam almakla Azîz, tevbe ve iman edenlere merhamet etmekle ise Rahîmdir.

10- **وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Hani Rabbin Musa’ya nida edip “Git o zalim kavme” demişti.”**

11- **قَوْمَ فِرْعَوْنَ “Firavunun kavmine.”**

Firavunun kavminin zâlim olması,

-Küfür içinde olmaları,

-İsrailoğullarını köle yapmaları,

-Onların erkek çocuklarını boğazlamaları gibi durumlarındandır.

Ayette **“Fıravunun kavmine git”** denilip Fıravuna gidilmesi söylenmemesi, ona gitmenin evleviyetle sabit olmasındandır.

أَلَا يَتَّقُونَ “Sakınmazlar mı?”

Bu ifadede onların zulümlerine ve buna cüret etmelerine karşı bir hayret uyandırma vardır.

12- قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ “Musa dedi: Ya Rabbi! Doğrusu beni yalanlamalarından korkarım.”

13- وَيَضْحِكُ صَدْرِي “Ve göğsüm daralır.”

وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي “Dilim dönmez.”

فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ “Onun için Harun’a da elçilik ver.”

Kardeşinin de Peygamber kınıp görevine yardımcı olması için Hz. Musa üç gerekçe gösterdi:

1-Yalanlamalarından korkması.

2-Bunun etkisiyle kalbinde meydana gelen darlık.

3-Kalbi daraldığında ruhunda meydana gelen inkıbaz sebebiyle dilinin bir şey söyleyemeyecek hâle gelmesi.

Hz. Musa’nın bunları nazara vermesi, kendisinin görevden mazur tutulması için olmayıp, görevini yapmada yardım edecek şeyi Cenab-ı Haktan talp etmektir ve şayet görevinde başarılı olamazsa, işin başında bir mazeret hazırlığıdır.

14- وَلَهُمْ عَلَى ذَنْبٍ “Hem onların bana isnad ettikleri bir suç var.”

Bundan murat, Hz. Musa’nın bir Kıbtî’yi öldürmesidir.

Hz. Musa’nın onu öldürmesi kasden olmadığı hâlde bunu “suç” şeklinde ifade etmesi, onların iddiasına göredir. Bu ifade, başka yerlerde ayrıntılı anlatılan kıssasının bir özetiştir.¹

فَأَخَافُ أَنْ يُقْتُلُونِ “Ondan dolayı beni öldürmelerinden korkarım.”

¹ Bkz. Kasas, 15-22.

Ben nisalet görevini eda etmeden, bu olaydan dolayı beni öldürmelerinden korkarım.

Bu da aynı şekilde görevi kabul etmeme tarzında bir gerekçe göstermek olmayıp, muhtemel bir duruma karşı önceden bir savumadır. Keza, insanları hakka davet hususunda Hak'tan bir yardım ve galebe talebidir.

15- قَالَ كَلَّا- "Allah dedi: Hayır!"

فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا "Haydi ikiniz âyetlerimizle gidin."

Bu ayetle Hz. Musa'nın her iki talebine de icabet edilmiştir. Yani, Hz. Musa'yı korkuya sevkeden durumdan kendisine bir zarar gelmeyecektir ve kardeşi de rasûl olarak gönderilecektir.

إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ "Çünkü biz sizinle beraberiz, konuşmalarınıza kulak veriyoruz."

Biz, sizinle ve Firavunla beraberiz, aranızda geçenleri işitiriz. Firavuna karşı size yardım ederiz.

Cenab-ı Hak, kendini bir kavmin mücadelesinde müstemi olarak bulunan ve dostlarına yardıma her an hazır olan kimse tarzında anlatır. Bunda, Hz. Musa ve Hz. Haruna yardım edeceğini etkili bir üslûbla anlatmak vardır.

Cenab-ı Hakkın, "konuşmalarınıza kulak veriyoruz" demesi, Zatı hakkında mecazdır.

16- فَآتِيَا فِرْعَوْنَ "Haydi Firavun'a varın."

فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Sonra da deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz."

Ayette "rasûl" kelimesi masdardır, bundan dolayı "biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz" şeklinde tekil olarak geldi. Bazen her ikisine de bakar şekilde ifade edildiği de olmuştur.²

Veya ikisi kardeş olduklarından böyle denilmiştir.

Veya "bizden her birimiz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz" manası murat edilmiştir.

17- أَنزَلْنَا إِلَيْنَا "İsrailoğullarını bizimle beraber gönder."

² Mesela Taha, 42-50. ayetler arasında bunun nümunelerini görebiliriz.

Bundan murat “onları serbest bırak, bizimle beraber Şam’a gelsinler” manasıdır.

Hız. Musa ve Hız. Harun, Firavuna gidip bunları söylediklerinde Firavun şöyle dedi:

18- قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا “Dedi: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi?”

Sen daha bir bebek iken biz evimizde seni himayemize alıp yetiştirmedik mi?

وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ “Ayrıca ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin.”

Rivayete göre Hız. Musa Firavunun sarayında otuz sene kaldı. Sonra on yıl Medyen’de bulundu. Mısır’a döndüğünde otuz yıl onları Allaha davet etti. Firavun ve kavminin boğulmasından sonra ise elli sene daha yaşadı.

19- وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ “Sen o yaptığını yaptın.”

Firavun “yaptığını yaptın” derken, Hız. Musa’nın bir Kıbtîyi öldürmesini nazara vermektedir. Böylece, önce O’na olan ihsanını zikretmiş, ardından da adam öldürmesini söyleyerek yaptığı şeyin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu bildirdi.

وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ “Ve sen kâfirlerdensin.”

Böyle seçkin adamlarımdan birini öldürmekle, nimetime nankörlük edenlerden oldun.

Veya şu mana da olabilir: “Sen şimdi bazılarına kâfir diyorsun ya, bu hareketinle aslında Sen kâfirlerden oldun.” Çünkü Hız. Musa onlarla muamelesinde takıyye yapmaktaydı.³

Keza, ayet “benim ulûhiyetimi inkâr edenlerden oldun” veya “geldin, bana muhalif hareketlerinle üzerinde olan nimetlerimi inkâr eden biri oldun” manalarına da işaret edebilir.

Firavun bu sözü ile, kendi dinlerine göre Hız. Musa’nın kâfirlerden olduğunu ifade etmiş de olabilir.

³ **Takıyye**, hayatî tehlike halinde veya din adına önemli maslahatlar gereği kâfire karşı kendini gizlemektir. “Mü’minler, mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa, Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan korunmanız başkadır.” (Al İmrân, 28) ayeti, bu bağlamda değerlendirilmiştir.

20- قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ “Mûsâ dedi: Ben onu, şaşkın bir hâlde iken yaptım.”

Yani, ben bunu cahillerden biri olarak yaptım.

Bundan murat, hata ile yaptığına dikkat çekmektir. Çünkü onu kasten öldürmemiştir. İki kişi dövüşürlerken araya girmiş, haksız olana attığı bir yumruk, onun ölümüne sebep olmuştu.

21- فَفَرَزْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ “Sizden korkunca da aranızdan kaçtım.”

“Sonra Rabbim bana hikmet bahsetti.”

“Ve beni peygamberlerden kıldı.”

Hız. Musa önce nübüvveti hakkında tenkide medar olabilecek adam öldürme meselesinin hakikatini anlattı. Sonra da Firavunun kendisine hatırlattığı nimetlere döndü. Açıkta bunları inkâr etmedi, çünkü doğru idi, ama sarayda Firavunun yanında yetişmesinin hakikatını nazara verip şöyle dedi:

22- وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ “Senin başıma kaktığın bu nimet, (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmendendir.”

Bana nimet olarak söylediğin ve minnet ettiğin durum, gerçekte İsrailoğullarını köle yapmaktan ve onların erkek çocuklarını öldürme kastından dolayı meydana gelmiş bir olaydır.⁴

Benim Senin sarayına gelmem ve terbiyen altında yetişmem bu yüzden olmuştur.

Şöyle de mana verildi: “İsrailoğullarını köle yapmanı mı nimet olarak bana söylüyorsun?”

Hız. Musa, onlardan kaçmasını çoğul olarak, ama Firavunun minnette bulunmasını ise sadece Firavunla alakalı söyledi. Çünkü minnette bulunan Firavun idi. Ama Hız. Musa’nın hataen adam öldürmesinden sonra korkusu ve kaçması, hem Firavundan, hem de adamlarından idi.

23- قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ “Firavun dedi: Âlemlerin Rabbi nedir?”

Firavun, Hız. Musa’ya yönelttiği soruya verilen cevabı işitip itiraz edecek

⁴ Dolayısıyla, bu beni değil, seni mahcup edecek bir durumdur.

bir şey bulamayınca, O'nu rasûl olarak gönderenin hakikati ile ilgili sormaya başladı.

24- قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا “Musa dedi: O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi'dir.”

Fert olan bir şeyin tarifinin imkânsız olup ancak sıfat ve fiilleriyle yapılabileceğinden, Hz. Musa da Cenab-ı Hakki en zâhir özellik ve eserleriyle tarif edip tanıttı.

إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ “Eğer gerçekten inanırsanız (bu böyledir).”

Yani, şayet eşyayı yakînen biliyor, tahkik ediyorsanız şunu anlarsınız: Şu görülen varlıklar,

-Terkip hâlinde olmaları,

-Sayıca pek çok bulunmaları,

-Hallerinin değişime uğramaları ile kendileri için Vacibu'l-vücut bir yaratıcı olduğunu gösterirler. Bu yaratıcı, bütün mümkünatın mebdeidir, hepsinin varlığı O'ndandır ve O'na dayanır. Yoksa, Vacibu'l-vücut olanların taaddüdü lazım gelirdi. Veya bazı varlıkların vücut sahasına gelmelerinde O'na muhtaç olmamaları gerekirdi. Hâlbuki bunların her ikisi de imkânsızdır.

Ayrıca, Vacibu'l-vücutun zâtı ile tarifi mümkün olmayıp, ancak haricî levazımı ile tarif edilebilir. Zâtında terkip olmadığından bir şeyi ona dâhil olan şeylerle tarif etmek tarzında da tarif edilemez.⁵

25- قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْمَعُونَ “Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) “dinlemez misiniz?” dedi.”

“Şunun verdiği cevaba bakın. Ben, “âlemlerin Rabbi” diye haber verdiği şeyin hakikatini soruyorum, O ise O'nun fiillerini zikrediyor.”

Veya “O'nun semavatın Rabbi olduğunu iddia ediyor. Hâlbuki gökler bizatihi vacip ve müteharriktir.”⁶

Bu, dehrîlerin (tabiatçıların) görüşüdür.

⁵ Su, iki hidrojen ve bir oksijenin bir araya gelmesinden meydana gelen bir terkip tür. Onu tarif ederken, onu meydana getiren unsurlarla tarif edebiliriz. Ama Allah –haşa- bazı şeylerden meydana gelmiş bir terkip değildir. Dolayısıyla, Onu eserleri ile ve fiilleri ile bir derece tanıyabiliriz, zatiyla ise bilemeyiz.

⁶ Yani, bunları yaratan yoktur, kendi kendine hareket etmektedirler.

Veya “göklerin bir müessire muhtaç oluşu malum değildir” manasını kastetmiş de olabilir.

26- **قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ** “Musa dedi: O, Rabbiniz ve önceki atalarınızın Rabbidir.”

Hız. Musa, Firavunun mutmain olmayışı karşısında, benzeri bir vehme kapılmayacağı ve hikmet sahibi bir Musavvire ihtiyacı inkâr edemeyeceği başka ilâhî sıfat ve fiillere dikkat çekti, “O, Rabbiniz ve önceki atalarınızın Rabbidir” dedi. Burada nazara verdiği delil, nazar eden kimse için anlaması daha kolay ve düşünen kimse için daha açıktır.

27- **قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ** “Firavun dedi: Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz bir mecnun (deli).”

Ben ona bir şeyi soruyorum, O bana başka şeyi anlatıyor.

Firavunun Hız. Musa’dan “size gönderilen peygamberiniz” diye bahsetmesi, alay etmek içindir.

28- **قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا** “Mûsâ dedi: O, doğunun ve batının, ayrıca bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”

Her gün güneşi doğudan getirir, her gün farklı bir yörüngeden onu batıya götürür. Onun bu hareketiyle kâinatın işleri tanzim edilir, çok faydalar elde edilir.

29- **إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ** “Eğer aklınızı kullanıyorsanız (bu böyledir).”

Eğer aklınız varsa, sorunuzun cevabına bunun fevkinde bir cevap olmadığını bilirsiniz.

Hız. Musa, onlara önce yumuşak davrandı. Sonra onların inadını görünce sertleşti ve sözlerine misliyle mukabele etti.

29- **قَالَ لَئِنْ اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ** “Firavun dedi: Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim.”

Firavun, münazara bitince işi tehdide vardırdı. Zaten münazarada mağlup olan inatçı kimselerin âdeti böyledir.

Bununla Firavunun ulûhiyet iddia ettiğine ve Sanii inkâr ettiğine delil getirildi.

Hız. Musa, “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin

Rabbi'dir" deyince, Firavunun etrafındakilere **"dinlemez misiniz?"** değişinden de rububiyet dava ettiğine istidlâlde bulunuldu. (Şuara, 25)

Muhtemelen Firavun dehrî idi.⁷

Veya bir bölgenin hükümdarı veya idarecisi olanın, orada yaşayanların ibadetine (kendisine kul-köle olmasına) layık olduğunu zannediyordu.

"Seni zindana atarım" demek yerine **"Seni zindana atılanlardan ede-rim"** değişinde daha etkili bir tehdit vardır. Çünkü Hz. Musa daha önce sa-rayda yaşadığı için, zindandaki mahkûmların perişan hâlini biliyordu. Zira Firavun mahkûmları derin bir çukura atıyor, ölünceye kadar da onları çı-karmıyordu.

30- **قَالَ أَوْلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ** "Musa dedi: Sana apaçık bir şey getir-miş olsam da mı?"

"Şayet davamın doğruluğunu açıkça gösteren bir şey getirmişsem yine de böyle yapar mısın?"

Bundan murat mu'cizedir. Çünkü mu'cize,

-Hem Saniin varlığına ve hikmetine delâlet eder.

-Hem de peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğunu gös-terir.

31- **قَالَ فَاتِّبِعْ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ** "Firavun dedi: Haydi getir onu bakayım, doğrulardan isen."

"Rasûl olduğuna veya iddia ettiğin şeylere bir delilin varsa, hiç durma, getir, görelim. Çünkü 'ben peygamberim' diyenin delili olması gerekir."

32- **فَأَلْقَى عَصَاهُ** "Bunun üzerine (Musa) asâsını yere bıraktı."

33- **فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ** "Bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş."

34- **وَنَزَعَ يَدَهُ** "Elini koynundan çıkardı."

35- **فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ** "Bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş."

Rivayete göre Firavun birinci mu'cizeyi görünce "başka da var mı?" dedi. Bunun üzerine Hz. Musa elini çıkardı.

7 Âlemin yaratıldığını kabul etmiyor, dolayısıyla bir yaratıcının olması gerektiği-ne inanmıyordu.

Firavun “onda ne var ki?” dedi. Hz. Musa elini koltuğunun altına alıp tekrar çıkartınca eli gözleri kamaştıran, ufku örten bir ışıkla parladı.

34- قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ “Firavun çevresinde bulunan ileri gelenlere dedi: Bu, çok bilgili bir sihirbaz!”

Sihir ilminde çok ileri gitmiş.

35- يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ “Sihriyle sizi yurduvuzdan çıkarmak istiyor.”

36- فَمَاذَا تَأْمُرُونَ “Şimdi ne emredersiniz?”

Mu’cizenin kuvveti Firavunu dehşete düşürdü. Öncesinde onlara rububiyet dava ederken “ne emredersiniz?” diyecek duruma geldi. Bu sözle, onları Hz. Musa’dan ürkütmeye çalıştı. Sihir yoluyla galip gelmeye çalıştığını, ülkesini ele geçirip halkını sürgüne göndermek istediğine dikkat çekti.

36- قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ “Dediler: Onu ve kardeşini beklet.”

“Onu ve kardeşini beklet” ifadesi, “hapiste beklet” manasına da gelebilir.

37- وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ “Şehirlere de dellallar gönder.”

37- يَا تُوكُ بِكُلِّ سَحَارٍ عَلِيمٍ “Bütün usta sihirbazları sana getirsinler.”

38- فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ “Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde bir araya getirildi.”

“Belli bir gün”den murat onların bayramındaki kuşluk vaktidir.

39- وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ “İnsanlara da ‘toplanmış mısınız?’ denildi.”

Halka “toplanmış mısınız?” denilmesinde işi ağırdan aldıklarını hatırlatmak ve “haydi, bir an önce toplanın” diye acele etmelerine bir teşvik vardır.

40- لَعَلَّنَا تَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْعَالِيَيْنِ “Galip gelenler sihirbazlar olursa, herhalde onlara uyarız.”

“Galip gelenler sihirbazlar olursa, herhalde onlara uyarız” demeleri, kinaye yoluyla Hz. Musaya uymayacaklarını bildirmek içindir, yoksa

sihirbazların dinine uyacaklarını söylemek değildir. Çünkü onlara uyduklarında Hz. Musaya uymamış olacaktırlar.⁸

41- **“Sihirbazlar gelince, Firavun’a, “Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?” dediler.”**

42- **“Firavun dedi: Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız.”**

Firavun, galip gelmeleri halinde hem onların talep ettiği ücreti vereceğini, hem de ilâve olarak kendisi nezdinde gözde-seçkin kimseler olacaklarını söyledi.

43- **“Mûsâ onlara, “Ne atacaksanız atın” dedi.”**

Başka ayette nazara verildiği gibi, “Ey Musa! Sen mi atarsın, yoksa atan biz mi olalım?” (A’raf, 115) demişlerdi.

Hiz. Musanın onlara “ne atacaksanız atın” demesinde, onlara “haydi sihrinizi gösterin” manası değil, yapacaklarını yapmalarını istemesi vardır. Çünkü onların ortaya koyacakları şey, netice itibarıyla hakkın galip gelmesine vesile olacaktır.

44- **“Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar.”**

45- **“Ve “Firavun’un izzeti hakkı için elbette bizler galip geleceğiz” dediler.”**

Kendilerine o kadar güveniyorlardı ki, Firavunun izzetine yeminle gali-biyetin kendilerinin olduğunu baştan ilan ettiler. Onları böyle demeye sevk eden, sihirde yapılabilecek en ileri bir şeyi yapmaları olabilir.

45- **“Ardından Musa asâsını attı.”**

46- **“Bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuyor!”**

Onlar, bir takım hile ve illüzyonlarla ellerindeki ipleri ve değnekleri ha-

⁸ Burada halkın peşin hükümlü olduklarını görüyoruz. Şayet insafla hareket etseler “kim galip gelirse ona uyarız” demeleri gerekirdi.

rekedti yılanlara çevirmişlerdi. Hz. Musa'nın asası, bunları birer birer yutmaya başladı.

46- ^٧فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ “Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.”

Çünkü sihirbazlar böyle bir şeyin sihirle olmayacağını biliyorlardı.

Bunda, sihrin nihayetinin bir illizyon ve yaldızlama olup gerçek olmadığına ve her fcn ve sanatta derinleşmenin faydalı olduğuna bir delil vardır.

Sihirbazların ellerindeki ip ve değnekleri yere atmalarıyla, secde için kendilerini yere atmalarının ayette aynı kelimelerle anlatılmasında müşakelenin üslubu vardır.

Ayrıca, Hz. Musa'nın mu'cizesini görür görmez kendilerine hâkim olmadıklarına bir delâlet vardır. Sanki onlar gördükleri karşısında tutuldular, yüz üstü yere kapaklandılar. Cenab-ı Hak kendilerine tevkifiyle böyle bir imanı nasip etti.

47- ^٧قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ “Dediler: Âlemlerin Rabbine iman ettik.”

48- ^٧رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ “Musa ve Harun'un Rabbine!”

“Musa'nın ve Harun'un Rabbi” ifadesini “âlemlerin Rabbi” ifadesinden bedel olarak söylediler. Bunu demeleri, bazılarının “âlemlerin Rabbi” ifadesinden Firavunu anlamalarını engellemek içindi.

Bu ifadelerinde, kendilerini imana getiren durumun, bu iki peygamberin eliyle meydana gelen durumlar olduğunu hissettirmek vardır.

49- ^٧قَالَ أَمْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ- “Firavun dedi: Ben size izin vermeden O'na iman ettiniz ha!”

^٧إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ “Mutlaka O size sihri öğreten büyüğünüzdür!”

“O sizin hocanız olduğundan size bazı şeyleri eksik öğretti, bundan size galip geldi.”

Veya “Böyle yapmanız için size vaatte bulundu, siz de ona muvafakat ettiniz, böyle oldu.”

Firavunun böyle demesi, kavminin sihirbazlarla alakalı olarak “onlar basiretle ve hakın zuhuru sebebiyle iman ettiler” şeklinde bir inanç taşımalarını engellemek içindi.

^٧فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ “Ama yakında bileceksiniz:”

“Yapağınızın vebâlini bileceksiniz.”

Ayetin devamı ise bunun beyanıdır.

“Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim.”

“Hepinizi astıracam!”

50- “Dediler: Zararı yok.”

Bize yapacağın şeyden bize bir zarar gelmez.

“Nasıl olsa Rabbimize döneceğiz.”

Biz, Rabbimizin bize vaat ettiğine kavuşacağız.

Senin bize yapacağına sabretmek,

-Günahları siler.

-Sevap kazandırır.

-Allah’a yakınlığa sebep olur.

Veya “Alâ külli hâl elbette herhangi bir sebeple ölüp, Rabbimize döneceğiz. Böyle katledilerek ölmek, ölümün en faydalı ve en ziyade sevap umulmaya uygun şeklidir.”⁹

51- “İlk inananlar biz olduğumuz için, Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz.”

Firavunun etbaından ilk iman edenler veya şehit olarak ilk ölenlerden olduğumuzdan, Rabbimizin hatalarımızı bağışlamasını ümit ederiz.

Bu cümle, ölümü gülcerek karşılamalarının ikinci bir gerekçesidir.

Veya birinci gerekçenin bir açılımıdır.

52- “Musa’ya: “Kullarımı geceleyin yola çıkar” diye vahyettik.”

Bu, üstte anlatılan kısımdan seneler sonrası meydana gelen bir durumu anlatmaktadır.

Hiz. Musa, Firavun kavmi içinde tebliğde bulundu. Onları hakka davet

⁹ Yani, madem öleceğiz. Şehit olarak ölmek en faydalı ve sevaplı bir ölüm şeklidir.

ediyor, kendilerine mu'cizeler gösteriyordu. Ama bütün bunlar ancak onların azgınlığını ve fesadını artırıyor. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, İsrailoğullarını bir gece vakti Mısırdan gizlice çıkarmayı Hz. Musaya vahyetti.

“**Çünkü takip edileceksiniz.**” **إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ**

Bu, gece çıkma emrinin illetini bildirir. Yani, peşinize düşecekleri için gece vakti onlar farkında olmadan çıkın. Sabah farkına vardıklarında ise, hayli yol almış olursunuz. Siz denize varmadan size yetişemezler. Denize girdiğinizde onlar da sizin girdiğiniz yere girerler. Ben de denizi birleştirir, onları gark ederim.

53- **“Ardından Firavun şehirlere dellallar gönderdi.”** **فَآرَسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ**

Firavun, onların gece vakti Mısır'ı terk ettiklerini haber alınca, şehirlerdeki askerlerine onları takip etmeleri için ulaklar saldı.

54- **“Dedi ki: Bunlar pek az ve önemsiz bir topluluktur.”** **إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ**

İsrailoğulları altıyüz yetmişbin kişi civarında idiler. Firavun, ordusuna nisbetle onları “küçük bir topluluk” olarak gördü. Çünkü rivayete göre kendi ordusunun öncü birliği yediyüz bin kişi idi.

55- **“Şüphesiz onlar bizi öfkeliyorlar.”** **وَأَنَّهُمْ لَنَا لَعَّاطُونَ**

Sayıları az olmakla beraber bizi öfkeliyor olacak bir iş yapmışlardır.

56- **“Biz ise, uyanık ve tedbirli bir topluluğuz.”** **وَأَنَا لَجَمِيعٌ حَازِرُونَ**

Biz ise, güçlü kuvvetli bir topluluğuz. İhtiyatlı olmak, işlerimizi tedbirli yapmak âdetimizdir.

Firavun bu sözleriyle,

-Evvla, güçlü kuvvetli olmaları nedeniyle onları takibe bir engel olmadığına dikkat çekti.

-Sonra da bu takibin olmasını gerektiren şiddetli düşmanlıklarını ve onlar hakkında uyanık olmak lüzumunu nazara verdi.

-Veya böyle demek suretiyle, halkın “Firavunun saltanatı acaba bitiyor mu?” şeklinde bir zanna kapılmalarının önüne geçmek istedi.

57- فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ “Böylece biz onları bahçelerden, pınarlardan çıkardık.”

58- وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ “Hazinelerden ve şerefli makamlardan da.”

Bu sebeple onların çıkmalarına bir gerekçe yarattık ve onları buna sevkettik.

59- كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “Ve böylece onlara İsrailoğullarını mirasçı yaptık.”

60- فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ “Derken (Firavun ve adamları) gün doğarken onların ardına düştüler.”

61- فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ “İki topluluk birbirini görünce, Musa’nın ashabı “Eyvah, yakalandık! dediler.”

Birbirlerine yakın olup, her bir taraf diğer tarafı görür hâle gelince endişelendiler.

62- قَالَ كَلَّا “Musa: “Hayır, aslâ! dedi.”

Hız. Musa dedi: “Hayır, asla onlar sizi yakalayamaz. Çünkü Allau Teâlâ size onlardan kurtulmayı vaat etti.”

إِنْ مَعِيَ رَبِّي “Rabbim şüphesiz benimledir.”

Rabbim hıfz ve yardımıyla benimledir.

سَيَهْدِينِ “Bana yol gösterecektir.”

Onlardan bir kurtuluş yoluna sevk edecektir.”

Rivayete göre, Firavun hanedanından iman etmiş olan zât, Hz. Musa’nın yanındaydı. Dedi ki: Önün deniz. Âl-i Firavun da arkadan kuşatmış vaziyette. Bunlardan hangisine doğru gitmeyi emrediyorsun?”

Hız. Musa, “denize doğru gitmeyi emrediyorum. Ve umarım yaptığım şeyle emrolunurum” dedi.

63- فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ “Bunun üzerine Mûsâ’ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik.”

فَانْفَلَقَ “Deniz derhal yarıldı.”

Hız, Musa'ı denize vurdu, deniz yarıldı. Aralarında yol olan oniki kola ayrıldı.

“Her parçası koca bir dağ gibiydi.” فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ

Böylece, İsrailoğullarının her bir kabilesi, bir koldan denizde açılan yollara girdi.

64- “Ötekileri de oraya yaklaştırdık.” وَأَزَلُّنَا ثُمَّ الْأَخْرَيْنَ

Fıravun ve kavmini onlara yaklaştırdık, İsrailoğullarının girdikleri yerlerden onlar da denize girdiler.

65- “Musa ve beraberindekilerin hepsini kurtardık.” وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ

Onlar geçinceye kadar denizi bu şekilde muhafaza ettik.

66- “Sonra da ötekileri suda boğduk.” ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْأَخْرَيْنَ

Sonra, suları onların üzerine kapatarak diğerlerini garkettik.

67- “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.” إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

Hem de ne âyet/ ibret vardır!

“Ama onların çoğu iman etmiş değillerdir.” وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

Onların çoğu bu âyete rağmen yine de intibaha gelmedi. Çünkü Mısırdaki geride kalan Kibtilerden hiçbiri, bu ibretlik olaya rağmen iman etmedi.

İsrailoğulları ise, kurtulduktan sonra ibadet edecekleri bir sığır istediler ve buzağıyı ilah edindiler. Ayrıca “Ey Musa, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız” (Bakara, 55) dediler.

68- “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.” وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

Senin Rabbin **Azîz’dir**, düşmanlarından intikam alır. **Rahim’dir**, dostlarına merhamet eder.

Hz. İbrahim

69- وَأَنْتَلِ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ “Onlara İbrahim’in kıssasını da oku.”

Ey peygamber! Arab müşriklerine İbrahim’in haberini oku!

70- إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ - “Hani O, babasına ve kavmine, “Neye tapıyorsunuz?” dedi.”

“Neye tapıyorsunuz?” diye sorması, onların taptikları şeylerin ibadet edilmeye layık olmadıklarını göstermek içindi.

71- قَالُوا تَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَّلُ لَهَا عَاكِفِينَ - “Putlara tapıyoruz ve onlara tapmağa devam edeceğiz” demişlerdi.”

Sadece sualin cevabını vermekle yetinmediler “tapmaya devam edeceğiz” diyerek bu yaptıklarıyla gururlandılar, iftihar ettiler.

Denildi ki: Putlara gündüz tapar, gece tapmazlardı.

72- قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُم إِذْ تَدْعُونَ - “İbrahim dedi: Yalvardığınızda onlar sizi işitirler mi?”

73- أَوْ يَنْفَعُونَكُم أَوْ يَضُرُّونَ - “Veya size fayda veya zarar verirler mi?”

Onlara ibadetinizden dolayı size bir faydaları olur mu?

Veya ibadet etmeyenlere zarar verebilirler mi?

74- قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ - “Hayır, ama biz atalarımızı böyle yaparken bulduk” dediler.”

Sorulan soruya cevap vermek yerine taklide sığındılar, babalarının da böyle yaptığını söylediler.

75- قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ - “İbrahim dedi: Taptığınız şeyleri gördünüz mü?”

76- أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ أَلَا تَذَكَّرُونَ - “Sizin ve geçmiş atalarınızın.”

Çünkü, bir şeyin eskiden beri yapılıyor olması onun sıhhatine delâlet etmez, batıl onunla hakka dönüşmez.

77- فَأَنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي “Şüphesiz onlar benim düşmanımdır.”

Hiz. İbrahim “onlar benim düşmanımdır” demekle, o putların kendilerine ibadet edenlere düşmanlığını nazara verdi. Çünkü o putlara tapanlar, düşmanları cihetinden gelen zarardan çok daha fazlasını onlardan görmektedirler. “O putlar sizin düşmanlarınızdır” demek yerine “benim düşmanımdır” demesinde onlara bir tariz vardır. Bu tarz nasihat, açıktan söylemekten daha faydalıdır.

Hiz. İbrahim bunu söylerken önce nefsinden başlamasında, sözünün kabulünü kolaylaştıran bir durum söz konusudur.

يَٰٓأَيُّهَا رَبِّ الْعَالَمِينَ “Ancak âlemlerin Rabbi müstesna.”

Buradaki istisna munkatıdır. Ama muttasıl da olabilir. Çünkü onların ecdadı içinde Allaha ibadet eden de vardı. Yani, sizin ve ecdadınızın ne kadar taptıkları varsa, - âlemlerin Rabbi müstesna- hepsi benim düşmanımdır.

İstisna munkatı olduğunda ise mana şöyle olur: “Sizin ve ecdadınızın ne kadar taptıkları varsa hepsi benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi benim düşmanım değildir.

78- الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ “O ki, beni yarattı ve bana yolu gösterir.”

“O ki, takdir edip yol gösterdi.” (Â'lâ, 3) ayetinin bildirdiği gibi Cenab-ı Hak her mahlûku, dünyevî ve uhrevî yaratılış gayesine uygun şeye sevk etmektedir. Bu hidayet, (sevk) yaratılışının başlangıcından eceli gelinceye kadar tedrici bir şekilde kendini göstermektedir. O mahlûk bütün hâllerinde ilâhî sevk sayesinde menfaatlerini celp eder ve zararlardan da kurtulur. Mesela insan açısından baktığımızda, ona yapılan ilâhî sevkin başlangıcı cenin hâlinde başlar, cenin ana rahminde büyüyeceği yere sevk edilir. Bu ilâhî hidayet ve sevk, onu cennet yoluna ulaştırmaya ve nimetleriyle lezzetlen-dirmeye kadar devam eder.

Ayetteki ف “fe” harfi sebebiyet bildirir. Yani, o âlemlerin Rabbi beni yarattı, yarattığı için de bana hidayet ediyor, yol gösteriyor.¹⁰

79- وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ “O beni yedirir ve içirir.”

Hiz. İbrahimin Cenab-ı Hak ile ilgili nazara verdiği; yaratması, hidayet

¹⁰ Allah, hiçbir mahlûku kendi hâline bırakmaz, her mahlûka fayda ve zarar göreceği şeyleri de tanıtır. İlhamlarla onları yönlendirir. İnsanlara peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek hidayet eder.

etmesi, yedirip içirmesi, şifa vermesi, öldürüp yeniden diriltecek olması hususları, Onun hak mabud olduğunun delilleridir.¹¹

80- **وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينُ** “Hastalandığım zaman O bana şifâ verir.”

“O beni yedirir ve içirir” dedikten sonra “hastalandığım zaman O bana şifa verir” demesi yeme-içmenin sıhhat ve hastalıkla alakasından dolayıdır. Çünkü sıhhat ve hastalık genelde yeme-içmenin peşinde gerçekleşir.

Hz. İbrahim “hastalandığım zaman ...” ifadesinde hastalığı kendine nisbet etti, “Allah beni hasta ettiğinde” demedi. Çünkü maksadı nimetleri saymaktır.

Sözlerinin devamında ölümü Allaha nisbet etmesi buna aykırı değildir. Çünkü ölümün bizzat kendisinde bir zarar yoktur, onun evvelindeki hastalıklar sebebiyle ölüm meydana gelmektedir. Öte yandan ehl-i kemâl için ölüm Allaha kavuşmaktır. Bu ise öyle bir lezzettir ki, dünya hayatı bu nimetin yanında çok basit kalır.

Keza ölüm çeşit çeşit meşakkat ve belâlardan bir kurtuluştur.

Hz. İbrahimin hastalığı kendisine nisbet etmesi bir de şundandır: Hastalık çoğu zaman insanın yeme-içmesindeki dengesizliklerden ve dengesiz beslenmesinden kaynaklanır. Sıhhat ise, bunların tamamına dikkat etmekle ve bunların dengeli olmalarıyla gerçekleşir. Böyle olunca hasta olmak insanın fiili, ama sıhhatli olmak doğrudan Azîz- Alîm olan Allahın bir lütfudur.

81- **وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ** “O beni öldürür ve sonra da diriltir.”

Ahirette diriltecektir.

82- **وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ** “Hesap gününde hatalarımı bağışlamasını da Ondan umarım.”

Hz. İbrahimin, peygamber olarak masum iken Allahtan bağışlanmayı umduğunu söylemesi,

-Bir nefis terbiyesidir.

-Ümmete günahlardan kaçınma dersi vermek ve dikkat etmelerini öğretmektir.

-Onların hatalarının bağışlanmasını taleptir.

¹¹ Yani bunları yapan Zat, ibadet edilmeye layıktır. Ama, onların tapukları putlar, bunların hiçbirini yapamaz. Öyle ise onlar mabut olamazlar.

-Kendisinden de sadır olmuş küçük günahlar varsa, bunların bağışlanması için bir istiğfardır.

Bazı zâtlar, Hz. İbrahim'in ayette geçen hatasını şu üç misalle açıkladılar:

1-Kavmine **“ben hastayım”** demesi. (Bkz. Saffat, 89)

2-**“Onların büyüğü yapmıştır”** demesi. (Bkz. Enbiya, 63)

3-Hanımı hakkında **“kız kardeşimdir”** demesi.¹²

Ancak bu üçünü hata olarak görmek uygun değildir, çünkü Hz. İbrahim buralarda yalan söylememiş, tariz ve tevriye ile konuşmuştur.

83- رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا **“Ya Rab! Bana hikmet ver.”**

İlim ve amelde bana hikmet ver, bununla Hakkın hilafetine ve halkın ri-yasetine müstaid hâle geleyim.

وَالْحَقِّنِي بِالصَّالِحِينَ **“Ve beni salihler zümresine kat.”**

Ve amelde kemâle beni muvaffak kıl. Böylece salâhatlerine ne büyük ne de küçük günah şaibesi bulaşmayan kâmil salihler zümresine katılayım.

84- وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ **“Sonra gelecekler içinde benim için lisan-ı sıdk nasip eyle!”**

“Lisan-ı sıdk”tan murat, dünyada makam ve eserini kıyamete kadar sürdüreceğ hoş bir yâd-ı cennildir.

Hız. İbrahim'in duası makbul olmuştur. Her ümmet O'na muhabbet eder, kendisini senâ ile yâd eder.

Veya bundan murat, zürriyetinden dininin aslını teccid edecek, insanları Hz. İbrahim'in davet ettiği şeylere davet edecek sadık birini talep etmektir. Bu mananın tecellisi, Hız. Muhammed ile olmuştur (asm).

85- وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ **“Ve beni Na'im cennetinin varislerinden eyle!”**

Ahirette de beni Naim cennetinin varislerinden kıl.

Cennete varis olmanın manası daha önce geçmişti.

86- وَاعْفُ زِلَّاتِي **“Babamı da bağışla.”**

¹² Hız. İbrahim'in böyle demesi, “din kardeşim” anlamında te'vil edilebilir. Böyle demesi, bir hükümdarın verebileceği bir zarardan uzak kalmaya yöneliktir.

Hidayetle ve imana muvaffak kılmakla babamı da başışla.

“Çünkü o yolunu şaşıranlardandır.”

Çünkü o, hak yoldan sapanlardan oldu.

Şayet bu dua babasının ölümünden sonra ise, Nemrudun korkusundan babasının imanını gizlemesi ihtimaline karşı olabilir. Bunun için babasına istiğfar vaadinde bulunmuştu. (Meryem, 47)

Veya Hz. İbrahim henüz kâfirlere istiğfardan men edilmeden önce bu duayı yapmıştır.

87- “İnsanların diriltilecekleri gün beni utandırma.”

-Kusurlarımdan dolayı beni ayıplayarak,

-Cennet varislerinden bir kısmından manevi mertebemin noksan olmasıyla,

-Akıbet gizli olmasından ve aklen de azap vermenin cevazı nedeniyle, bana azap vererek,

-Veya babamı azaba maruz bırakarak,

-Onu dalalette olanlarla beraber haşrederek beni mahcup etme, zilletle düşürme.

88- “O gün ne mal fayda verir ne evlat!”

89- “Ancak kalb-i selimle Allah’a gelenler kurtulur.”

Kalb-i selim,

-Küfürden,

-Günahlara meyilden,

-Ve arız olabilen diğer afetlerden uzak olan kalptir.

İnsanların diriltilecekleri günde mal ve evlat fayda vermez. Ancak Allaha selim kalp ile gelenler bir fayda bulur.

Mana şöyle de olabilir: O günde mal ve evlat fayda vermez, ancak selim kalbe sahip olanın mal ve evladını fayda verir. Şöyle ki: Bu kimse malını iyilik yolunda infak eder. Evladını hakka irşad eder, onları hayra teşvikte bulunur.

Hız İbrahim böyle olan evladın Allahın itaatkâr kulları olarak kıyamet günü şefaathçi olabileceklerini nazara vermiştir.

90- وَأُزِلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ “(O gün) Cennet müttakilere yaklaştırılmıştır.”

Takva ehli olanlar, henüz cennete alınmadan onu görürler, oraya sevk edilecekleri için heyecan ve sevinçle beklerler.

91- وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ “Cehennem de azgınlara gösterilir.”

Haddi aşan azgın kimseler ise cehennemi önlerinde görürler, oraya sevk edilecekleri için pişmanlıkla yanar, kavrulurlar.

92- وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ “Ve onlara denilir: “Nerede o tapmakta olduklarınız?”

93- مِنْ دُونِ اللَّهِ “Allah’ın dışındakiler.”

Size şefaathçi olduklarını iddia ettiğiniz ilahlarınız nerede?

هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ “Size yardım ediyorlar mı?”

Azabı sizden def ederek size fayda verebilirler mi?

أَوْ يَنْصُرُونَ “Veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?”

Veya o azabı kendilerinden def ile kendilerine bir fayda verebilirler mi?

Çünkü, ayetin devamında nazara verildiği üzere, hepsi beraberce cehenneme gireceklerdir.

94- فَكَبَّوْا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ “Arkasından onlar (putlar) ve azgınlar o cehenneme ardarda fırlatılır.”

95- وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ “İblisin bütün ordusu da.”

İblisin ordusundan murat,

-Cin ve insten ona uyan âsi kimselerdir.

-Veya ona tâbi şeytanlardır.

96- قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ “Orada onlar taptıklarıyla çekişerek şöyle derler:”

97- تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Vallahi, gerçekten biz apaçık bir dalalet içindeymişiz.”

Allahu Teâlâ putları konuşturur. Putlar, kendilerine ibadet edenlerin aleyhinde şهادet ederler, böylece orada birbirlerine hasım olurlar.

98- **“Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.”**

Putlara tapanlar pişmanlıkla **“biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk”** derler.

99- **“Bizi ancak mücrimler saptırdı.”**

100- **“Artık bizim için hiçbir şefaatçi yok.”**

Mü'minler için peygamberler ve meleklerin şefaatı var, ama bize hiçbir şefaatçi yok.

101- **“Candan bir dost da yok.”**

Çünkü o günde müttakiler dışındaki dostlar, birbirlerine düşman olurlar.

Veya şefaatçi olacak zannettiklerimiz, sıcak dost bildiklerimiz vardı, ama şefaatçi olamadılar, dostlukları bir fayda vermedi. Veya, öyle bir helâkete maruz kaldık ki, bizi ne bir şefaatçi kurtarır, ne de bir dost bu helâketten.

Ayette **“şefaatçilerin”** çoğul, **“sıcak dostun”** ise tekil gelmesi, âdeten şefaatçi kimselerin çok, ama samimi dostun az olmasındandır.

Veya bir tek samimî dostun, pek çok şefaatçiden daha fazla fayda vermesindendir.

Veya **“düşman”** denildiğinde çoğul anlamda kullanılabildiği gibi, **“dost”** kelimesinin de çoğul manası taşımasındandır.

102- **“Ah keşke dünyaya bir kere daha dönebilsek de, mü'minlerden olsak.”**

103- **“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”**

Hız. İbrahim'in zikrolunan bu kıssasında görmek ve ibret almak isteyen kimse için bir delil ve öğüt vardır. Çünkü bu kıssa, en düzgün bir tertib ve en güzel bir anlatımla gelmiştir.

Çünkü dikkatle bu kıssaya bakan kimse, bunda,

-Dini ilimlerin usulüne bir işaret,

-Bunların delillerine bir tenbih,

- Hz. İbrahim'in, kavmini en güzel bir şekilde hakka davet etmesi,
- Onlara en güzel bir şekilde muhalefet,
- Kavmine Hz. İbrahim'in şefkatini göstermek,
- Nasihat ederken işe kendinden başlamak, doğrudan anlatmak yerine dolaylı anlatım,

-Hikâye yoluyla vaat ve vâid yapıp bu şekilde onlara talim ve ikazda bulunmak, böylece onların dinlemesini ve kabulünü sağlamak gibi çok önemli mesajlar bulacaktır.

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü’min değildir.”

104- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Senin Rabbin **Aziz**’dir, onlardan hemen intikam almaya kâdirdir. **Rahim**’dir, onların veya onların nesillerinden gelecek bazı kimselerin iman etmesi için mühlet verir, fırsat tanır.

Hz. Nuh

105- كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ۖ “Nûh’un kavmi peygamberleri yalanladı.”

Nûh kavminin “peygamberi” değil de “peygamberleri” yalanlamasının izahı daha önce geçmişti.

106- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ ۖ “Hani kardeşleri Nûh onlara şöyle demişti.”

“Kardeşleri” denilmesi, o kavimden olmasındandır.

107- أَلَا تَتَّقُونَ ۖ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

Allahtan korkup ta başkasına ibadeti terk etmez misiniz?

107- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۖ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

Ben içinizde “emîn” olmakla bilinen biriyim.

108- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۖ “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Allahtan korkun ve size emretmiş olduğum tevhid ve Allaha taat hususunda bana itaat edin.

109- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

Yaptığım davet ve nasihat karşılığında sizden herhangi bir ücret istemiyorum.

110- إِنِّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۖ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

110- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۖ “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Bunu biraz önce söylemiş iken burada tekrar etmesi, te’kid içindir. Ayrıca, davet ettiği şeye uyma hususunda emin oluşu ve bir beklenti taşımasından sadece biri bile kendisine uymayı gerektirirken, bunların her ikisi

içtima ettiğinde uymanın lüzumunu daha kuvvetli bir şekilde gerektirdiğine bir tenbihdir.

111- “Dediler: Sana seviyesiz kimseler uymuş iken, hiç sana inanır mıyız?”

Sayica az, makam ve malca düşük kimseler sana uymuşken hiç sana inanır mıyız?

Böyle demeleri kıt akıllı olmaları ve sadece dünyevî menfaati düşünmelerindendir. Öyle ki onların sayica az olmasını, onlara uymaya ve Peygamberin davet ettiğine iman etmeye engel kıldılar, o davetin batıl oluşuna delil saydılar.

Böyle diyerek, onların Hz. Nûha tâbi olmalarının tefekkür ve basirete dayanmadığına, bir mal ve makam beklentisiyle olduğuna işaret ettiler. Buna mukabil Hz. Nûh onlara şöyle cevap verdi:

112- “Dedi: Onların yaptıkları hakkında bir bilgim yoktur.”

Onlar buna samimi mi uydular yoksa bir beklentileri mi var, bilemem. Bana düşen zahire itibar etmektir.¹³

113- “Onların hesabı ancak Rabbime aittir.”

Onların içyüzlerinin hesabı bana düşmez, bu Allaha aittir.

Çünkü kalplere muttali olan O’dur.

“Bir anlayabilseniz!”

Şuurunda olsanız, bunun böyle olduğunu bilirdiniz. Lakin siz cahilce hareket ediyor, bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz.

114- “Ben mü’minleri kovacak değilim.”

Onlar “Sana seviyesiz kimseler uymuşken hiç Sana inanır mıyız” derken “onları yanından kovarsan Sana uyarız” manasını hissettirmişlerdi. Hz. Nûh “Ben mü’minleri kovacak değilim” diyerek onlara cevap verdi.

115- “Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

¹³ Din, zâhire hükmeder. Hüküm verirken kalplerdeki niyetlere göre değil, zahire göre hüküm veririz. Ama Allahın muamelesi, kalplerdeki niyetlere göre dir.

Bu da, onları niçin kovmayacağını illeti gibidir. Yani, ister aziz ister zelim kimseler olsunlar, ben ancak mükellefleri uyarmak için gönderilmiş bir kimseyim. Zenginler bana uysunlar diye fakirleri kovmak bana yakışmaz.

Veya, bana düşen ancak apaçık bir şekilde katı delillerle sizi uyarmaktır. Yoksa sizin gönlünüz hoş olsun diye onları kovmak bana ait bir görev değildir.

116- **“Dediler: Ey Nûh! Eğer vazgeçmezsen, taşlananlardan olacaksın!”**

“Taşlananlardan olacaksın” demelerinden murat, sözle veya doğrudan taş ile taşlanmayı ifade edebilir.

117- **“Dedi: Ya Rabbi! Kavmim beni yalanladı.”**

Hız. Nûh, bu ifadeyle niçin onlara beddua ettiğini ortaya koydu. O da, hakkı yalanlamalarıdır. Yoksa onu korkutmaları ve kendisiyle dalga geçmelerinden dolayı beddua etmiş değildir.

118- **“Artık benimle onların arasını aç.”**

119- **“Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.”**

Beni ve mü'minleri, onların kötü maksatlarından ve kötü amellerinden kurtar.

120- **“Biz de Onu ve o dolu gemide beraberinde olanları kurtardık.”**

121- **“Sonra da geride kalanları suda boğduk.”**

122- **“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”**

Şüphesiz bunda şüyu bulan ve mütevatir hâle gelen bir ibret vardır.

123- **“Ama onların çoğu mü'min değillerdir.”**

124- **“Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm'dir.”**

Hz. Hûd

123- كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ ۝ “Âd kavmi de peygamberleri yalanladı.”

Âd, aslında bu kavmin ecdadının ismidir. Ayette müennes fiil kullanılması, kabile itibarıyla olmuştur.

124- إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ ۝ “Hani kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti.”

125- أَلَا تَتَّقُونَ ۝ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

125- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

126- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝ “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

127- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۝ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

128- إِنِّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

Bu sûrede anlatılan kıssaların aynı kalıp ifadelerle başlatılması; peygamberliğin,

-Hakkın marifetine,

-Ve Hakka itaate davetten ibaret olduğuna delâlet eder.

Hakka itaate davet ise,

-Davet edileni sevap olan şeylere yaklaştırmak,

-Günah olan ve cezayı gerektiren şeylerden uzaklaştırmak şeklindedir.

Peygamberler, basit-seviyesiz beklentilerden ve dünyevî gayelerden uzak kimseler olarak, her ne kadar bazı fûruatta ihtilafları olsa da, bu temel esaslarda müttefik idiler.

128- أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ۝ “Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle mi eğleniyorsunuz?”

Bunların her tepeye alâmet olarak yaptıkları binadan murat,

- Yolculuk esnasında yolu kaybetmemek için yaptıkları binalar,
- Güvercin kaleleri,
- Yoldan geçenlerle eğlenmek için toplandıkları binalar,
- Veya kendileriyle iftihar ettikleri köşkler olabilir.

129- **وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلَدُونَ** “İçlerinde daimî kalma ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?”

Bundan murat da,

- Su mahzenleri,
- Köşkler,
- Kaleler olabilir.

130- **وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ** “Tutup yakaladığınız zaman da zorba-
ca yakalıyorsunuz.”

Kılıç veya kamçı ile ceza verirken de,

- Acımasız,
- Terbiye maksadı olmadan,
- Ve sonunu hiç hesaba katmadan zorbaca tutuyor, ceza veriyorsunuz.

131- **فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا** “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Böyle şeyleri terk ile Allahtan korkun.

Davet ettiğim hususlarda bana itaat edin. Çünkü bu sizin için en faydalı olandır.

132- **وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ** “Size o bildiğiniz şeyleri verenden korkun.”

Allahtan korkmayı burada tekrarladı. Buna gerekçe olarak da Allahın onlara vermiş olduğu ve kendilerinin de aslında bildikleri çeşit çeşit nimetleri hatırlattı. Allahtan korkup emirlerine itaat ettiklerinde bu ilâhî nimetlerin devam edeceğine, ama itaati terk ettiklerinde bunların son bulacağına tenbihte bulundu.

Sözlerinin başında “Allahtan korkun” diyerek onların bazı kötü hâllerine mücmel olarak işaret etmiş, sonra da bu kötü hâlleri açıklamıştı. Burada da nimet yönüne önce mücmel olarak dikkat çekti, ardından da ziyadesiyle bir ikaz ve takvaya teşvik için bazı ayrıntıların nazara verdi ve şöyle dedi:

133- **أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ** “Davarlar ve evlatlar verdi.”

134- ^٤وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ “Ayrıca bağlar ve pınarlar.”

Ardından da şu uyarıyı yaptı:

135- ^٥إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “Gerçekten ben sizin hakkınız-da büyük bir günün azabından korkarım.”

Ben sizin hakkınızda dünya ve ahirette büyük bir günün azabından korkarım.

Çünkü Rabbiniz olan Allah nimet vermeye kadir olduğu gibi, intikam almaya da kadirdir.

136- ^٦قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ “Dediler ki: Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir.”

Çünkü biz, hâlimizi değiştirecek değiliz. Normalde “öğüt versen de vermesen de bizim için birdir” demeleri gerekirken, “Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir” demeleri, O’nun öğüdüne önem vermediklerini kuvvetli bir şekilde ifade etmek içindir.

137- ^٧إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ “Bu, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir.”

Bundan muradın ne olduğu çeşitli şekillerde ifade edilmiştir:

-Bize getirdiğin din, öncekilerin yalanlarından ibarettir.

-Bizim şu anda bulunduğumuz hâl, öncekilerin hâlidir, onlar gibi yaşar ve ölürüz. Dirilmek yoktur, hesap yoktur!

-Şu an bizim bulunduğumuz din, öncekilerin bir devamıdır. Biz onlara uymuş kimseleriz.

-Şu an bizim için söz konusu olan hayat ve ölüm, kadîm bir âdettir. Böyle gelmiş, böyle devam edip gidecektir.

138- ^٨وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ “Biz azaba uğratılacak da değiliz.”

Biz, üzerinde bulunduğumuz hâlden dolayı azaplandırılacak değiliz.

139- ^٩فَكَذَّبُوهُ “Böylece Hûd’u yalanladılar.”

“Biz de onları helâk ettik.”

Onlar, Hûd’u yalanladılar, biz de yalanlamaları sebebiyle kasıp kavuran şiddetli bir rüzgarla onları helâk ettik.

“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.” **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً**

“Ama onların çoğu mü’min değillerdir.” **وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ**

“Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.” **وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ**-140

Hz. Salih

141- كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ “Semud kavmi peygamberleri yalanladı.”

142- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ “Hani kardeşleri Salih onlara şöyle demişti:”

“Allah’tan korkmaz mısınız?”

143- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

144- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

145- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

“Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

146- أَتَشْرِكُونَ فِي مَا هُمْ بِأَمِينٍ “Siz burada güven içinde mi bırakılabarsınız?”

Bu ifadede “hayır, böyle bırakılmazsınız” manası vardır.

Veya Allahın onları bu nimetler ve refah sebepleri içinde güven içinde bırakmasını bir hatırlatmak söz konusudur.

147- فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ “Bağların, pınarların içinde.”

148- وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ “Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmaların arasında.”

Ayette hurmanın müstakil olarak nazara verilmesi diğer bahçe ağaçlarına üstün olmasındandır.

Hurmanın “salkımları sarkmış” ifadesiyle tavsif edilmesi, meyvelerinin latîf-hoş olmasını anlatır.

Veya, “nahl” dişi hurmadır, bunun tomurcukları olduğunda çok çok latîf olur.

Veya ayette tavsif edilen durum, hurmanın meyvelerinin bolluğundan dallarının sarkmış, kırılmış hâlidir.

149- **وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ** “Bir de dağlardan şımarık bir halde evler yontuyorsunuz.”

150- **فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا** “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

151- **وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ** “Haddi aşanların emrine itaat etmeyin.”

152- **الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ** “Onlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar, ıslah etmezler.”

“Haddi aşanların emrine itaat etmeyin” denildikten sonra “onlar yeryüzünde fesat çıkarırlar...” denilmesi, onların aşırılıklarını açıklayan bir vasıftır. Devamında “onlar ıslah etmezler” denilmesi ise, onların bütün işlerinin fesat olduğuna delâlet eder.¹⁴

153- **قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ** “Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.”

Sen iyice büyülenip aklını kaybetmiş birisin.

154- **مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا** “Sen ancak bizim gibi bir insansın.”

“Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir ayet getir.”

Şayet davanda sadık isen, bize bir mu’cize getir.

155- **قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ** “Salih dedi: İşte bir dişi deve!”

Onlar “şu kayadan bize dişi bir deve çıkar” diye mu’cize talep ettiler. Hz. Salihin duasıyla kayadan dişi bir deve çıktı.

“Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır.”

Dolayısıyla kendi içme gününüzle yetininiz, onun içme gününde kendisine ortak olmayınız.

¹⁴ Bazı müfsitler zaman zaman iyi işler de yapabilirler. Ama burada nazara verilenlerin bütün işleri fesattır, onların âleminde salaha yer yoktur.

156- **“Sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalayacaktır.”**

Ona vurmak veya onu boğazlamak gibi bir kötü iş yapmayın.

“Günün büyüklüğü” o günde başa gelen şeyin büyüklüğü demektir. Bununla, gayet belîğ bir şekilde azabın büyüklüğü ifade edilmiştir.

157- **“Derken onu kestiler.”**

Aslında deveyi boğazlayan bir kişi iken hepsine nisbet edilmesi, hepsinin rızasıyla boğazlama işinin yapılmasındandır. Bundan dolayı toptan cezalandırılmışlardır.¹⁵

“Ama pişman oldular.”

Tevbe etme tarzında değil, ama başlarına gelecek azap sebebiyle yaptıklarına pişman oldular.

Veya azabı gördüklerinde pişman oldular. Bunun için bu pişmanlık kendilerine bir fayda vermedi.

158- **“Böylece azap kendilerini yakalayiverdi.”**

Vaat edilen azap onları yakaladı.

“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

“Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

Ayette onların çoğunun iman etmediğinin söylenmesi, şayet onların çoğu veya yarısı iman etseydi bu azaba çarpılmayacaklarına bir imâdır. Kureyş kavmi, içlerinden iman edenlerin bereketiyle, böyle genel bir azaptan kurtuldu.

159- **“Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”**

¹⁵ Zira, zulme nza zulümdür.

Hz. Lût

160- كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ “Lût kavmi de peygamberleri yalanladı.”

161- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ “Hani kardeşleri Lût onlara şöyle demişti:”
أَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

162- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

163- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

164- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

“Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

165- أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ “İnsanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz?”

Âlemde sizden başka kimse böyle bir şey yapmazken, siz tutup erkeklerle şehvetinizi tatmine mi çalışıyorsunuz? Kadın kıtlığı mı var?

166- وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ “Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi ise bırakıyorsunuz.”

Ayetteki مِنْ “min” beyaniyyedir veya baziyet bildirir.

Birinciye göre mana: “Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz.”

İkinciye göre mana: “Rabbiniz sizin için eşlerinizden yarattığı helâl kısmı bırakıp arkadan temas ediyorsunuz!”

Bu ikinci manaya göre, ayette onlara bir tariz vardır. Çünkü, hanımlarıyla da haram temasları oluyordu.

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ “Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.”

Doğrusu siz, şehvet sınırını aşmış kimselersiniz. Diğer insanların, hatta hayvanların yapmadığını yapıyorsunuz.

Veya haddi aşmaları gencl olup, bu hâlleri de taşkınlıklarına bir misaldir.

Veya “böyle bir cürmü işlemekle “azgınlr” denilmeye layık kimselersiniz.

167- قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ “Dediler: Ey Lût! Şayet vazgeçmezsen sürülenlerden olacaksın.”

Ey Lût, bu iddialarına veya bizi sakındırmaya ve yaptığımız işi kınamaya son vermezsen sürgüne gönderilenlerden olacaksın, içimizden çıkarılacaksın.

Muhtemelen çıkardıklarını perişan hâle getirip çıkarıyorlardı.

168- قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ “Lût dedi: Doğrusu ben sizin bu işinize buğzedenlerdenim.”

Ben gerçekten sizin bu yaptığınıza son derece buğz edenlerdenim. Beni sürgüne gönderme tehdidinize karşı, bu yaptığınızı inkârdan vaz geçecek değilim.

Hız. Lûtun “Ben sizin bu işinize buğz eden biriyim” demek yerine “buğzedenlerdenim” demesi, çok daha belîğdir. Çünkü diğer buğzedenlerin de varlığına dikkat çeker, kendisinin de onlardan biri olduğunu gösterir.

169- رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ “Yâ Rabbi! Beni ve ehlimi onların yapıklarından kurtar.”

Ya Rabbi, beni ve ehlimi onların yaptığı amelin şeametinden ve azabından kurtar.

170- فَنجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ “Bunun üzerine biz de onu ve bütün ehlini kurtardık.

Hız. Lûtun ehlinden murat, ailesinden ve diğer insanlardan ehl-i iman olanlardır. Allahu Teâlâ bunları, Lût kavminin başına azap vakti geldiğinde onların aralarından çıkardı, kendilerine selâmet verdi.

171- إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ “Geri kalanlar arasındaki yaşlı kadın hariç.”

“Yaşlı kadın”dan murat Hz. Lûtun hanımıdır. O, azapta kalanlar arasında takdir edilmişti. Yola koyulma esnasında kendisine bir taş isabet etti, helâkine sebep oldu. Çünkü kavminin yaptığı çirkin iş meyl duyardı ve onların fiiline rıza gösterirdi.

Denildi ki: Beldede kalanlardan idi. Çünkü Hz. Lûtda beraber çıkmamıştı.

172- ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخَرِينَ “Sonra geridekilerin hepsini helak ettik.”

173- وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا “Ve üzerlerine yağmur (gibi taş) yağdırdık.”

“Bu uyarılanların yağmuru ne kadar da kötü idi!”

Denildi ki: Allah, bu taşkın fiilleri sebebiyle semadan üzerlerine yağmur gibi taş yağdırdı, onları helâk etti.

174- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

“Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

175- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Hz. Şuayb

176- كَذَّبَ أَصْحَابُ لُتَيْكَهَ الْمُرْسَلِينَ “Eyke ashabı da peygamberleri yalanladı.”

Eyke, Medyen yakınlarında ormanlık bir bölgedir. Cenab-ı Hak, Medyene Hz. Şuaybı gönderdiği gibi, O’nu bu bölgenin de peygamberi kılmişti.

177- إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ “Hani Şuayb onlara şöyle demişti:”

Onlardan biri değildi. Bundan dolayı önceki ayetlerde Hz. Nûh, Hz. Hûd ve Hz. Salihle alakalı “onların kardeşi” ifadesi kullanılırken, burada “onların kardeşi Şuayb” denilmedi, Hz Şuaybın sadece ismi geçti.

178- أَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

178- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

179- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

180- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

181- إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

182- أَوْفُوا الْكَيْلَ “Ölçüyü tam yapın.”

183- وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ “Eksik verenlerden olmayın.”

Eksik ölçüp tartarak insanların haklarını noksan vermeyin.

184- وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ “Ve doğru terazi ile tartın.”

185- وَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ “İnsanların eşyalarını değerinden düşürmeyin.”

Onların haklarından herhangi bir şeyi noksanlaştırmayın.

٢ وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ **“Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”**

Adam öldürmek, talan yapmak ve yol kesmek gibi şeylerle yeryüzünde müfsitler olarak ortalığı karıştırmayın.

184- وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِيلَ الْأَوَّلِينَ **“Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan korkun.”**

185- قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ **“Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.”**

186- وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا **“Sen ancak bizim gibi bir insansın.”**

Hz. Şuaybta, kendilerince risalete aykırı iki vasıf olduğunu söylediler:

1-Büyülenmiş olmak.

2-Kendileri gibi bir insan olmak.

٣ وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ **“Ve biz seni ancak yalancılardan biri sanıyoruz.”**

Biz Seni davanda yalancı sanıyoruz.

187- فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ **“Şayet doğrulardan isen, üstrümüze gökten bir parça düşür.”**

Şayet davanda sadık isen, böyle yap!

“Üstrümüze gökten bir parça düşür” demeleri, O’nun “Allahtan korkun” demesinden hissettirdiği tehdide bir cevaptır.

188- قَالَ رَبِّیْ اْعْلَمْ بِمَا تَعْمَلُونَ **“Dedi: Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir.”**

Dolayısıyla size vaat ettiği azap, mukadder vaktinde hiç şüphesiz üzerinize gelecektir.

189- فَكَذَّبُوهُ **“Böylece Onu yalanladılar.”**

٤ فَآخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ **“Sonunda o gölge gününün azabı kendilerini yakaladı.”**

Neticede, istemiş oldukları azap kendilerine geldi çatı. Allahu Teâlâ yedi gün boyunca şiddetli harareti onlara musallat kıldı, öyle ki, nehirlerde

su kalmadı. Sonra bir bulut üzerlerine geldi, onun altında toplandılar. Ama buluttan kendilerine ateş yağdı, hepsi yanıp kül oldu.

إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “O, cidden büyük bir günün azabı idi!”

190- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

191- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Bu, bu sûrede muhtasar olarak zikrolunan yedi kussanın sonuncusudur.

Bunlar, Hz. Peygambere teselli ve O’nu yalanlayanlara da tehdit için zikredilmiştir.

Görüldüğü üzere, Allahu Teâlâ önce peygamberleri gönderip insanları uyarmakta, onların peygambere aldırmayıp kendisiyle istihza etmeleri ve yalanlamaları üzerine başlarına azap vermektedir. Bu durum, bu olayların tesadüfî sebeplerle olmasını veya yalanlamalarına bir ceza değil de sadece bir imtihan olmasını reddeder.

Vahyin Unsurları

192- **وَأَنَّهُ لَنَزَّلَ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Ve muhakkak ki bu (Kur’ân) âlemlerin Rabbinin tenzilidir (indirdiği bir kitaptır).”

193- **نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ** “Onu Rûhu’l-emin indirdi.”

194- **عَلَى قَلْبِكَ** “Kalbinin üzerine.”

Bu ifadeler, bu kıssaların hak oluşunu takrirdir, Kur’anın i’cazına ve Hz. Peygamberin nübüvvetine bir tenbihtir. Çünkü okuması olmayan ümmî bir Zâtın bunları haber vermesi, ancak Allahtan bir vahiyle olur.

Ayette, **kalpten murat** ruh olabilir. Şayet bundan belli bir uzuv murat ise, bunun tahsisi şu sebeptedir: Ruhanî manalar önce ruha iner, sonra aralarında bulunan bir alâka sebebiyle kalbe intikal eder. Sonra kalpten dimağ’a yükselir. İnsandaki hayal levhası, bunlarla nakışlanır.

Ruhu’l-Emin Hz. Cebraîldir. Çünkü O, Allahın vahiyine karşı emindir.

لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ “Uyarıcılardan olasın diye.”

Yapılması ve terk edilmesi azaba yol açan şeylerle uyarman için Kur’anı Sana indirdik.¹⁶

195- **بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ** “Apaçık Arabça bir lisan ile.”

Bunu, manası açık bir şekilde indirdik. Ta ki insanlar “anlamadığımız şeyi ne yapalım?” demesinler.

196- **وَأَنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ** “O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır.”

Bunun zikri veya manası, önceki kitaplarda vardır.

197- **أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاؤُ بَنِي إِسْرَائِيلَ** “İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmesi, onlar için bir âyet (delil) değil midir?”

Kur’anın sıhhatine veya Hz. Muhammedin (asm) nübüvvetine karşı de-

¹⁶ Bazı şeyleri yapmak günahdır, bazı şeyleri de terk etmek. Mesela içkiyi içmek günahdır, namazı ise terk etmek günah olur.

lil olarak İsrailoğullarının âlimlerinin Hz. Peygamberi kendi kitaplarında zikrolunan vasıflarıyla tanıyor olmaları yetmez mi?

198- **وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ** “Şayet biz onu Arab olmayan birine indirseydik.”

199- **فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ** “O da bunu kendilerine okusaydı, yine iman etmezlerdi.”

O Kur’anı Arab olmayan birine indirseydik ve o da kendilerine okusaydı aslında daha harika olurdu, mu’cizeliğini daha ziyade gösterirdi, ama onlar şiddetli inat ve kibirleri yüzünden yine de iman etmezlerdi.

Veya o Kur’anı Arabça dışında bir dille indirseydik de kendilerine okunsaydı anlamadıklarından ve Arab olmayan birine tâbi olmak kendilerine zor geldiğinden ona inanmazlardı.

200- **كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ** “Böylece biz onu mücrimlerin kalplerine soktuk.”

Önceki ayette onların iman etmeyecekleri bildirilmişti. Buradan hareketle bu ayetteki zamir küfre racidir.

Yani, “Biz o küfrü mücrimlerin kalplerine soktuk.” Böylece ayet, küfrün de Allahın yaratmasıyla olduğuna delâlet eder.

Denildi ki: Zamir, Kur’ana racidir. Yani, “Biz o Kur’anı mücrimlerin kalplerine soktuk. Böylece onun manalarını ve mu’cizeliğini anladılar. Ama sırf inat yüzünden yine de iman etmediler.”

201- **لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ** “Elîm azabı görünceye kadar ona iman etmezler.”

İmana zorlayan elîm azabı görmeden ona inanmazlar.

202- **فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ** “İşte bu, onlar farkında olmadan ansızın geliverecektir.”

O azap kendilerine dünya ve ahirette ansızın gelecektir.

203- **فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ** “O zaman, “acaba bize mühlet verilir mi?” diyeceklerdir.”

O zaman pişmanlık ve teessüfle “acaba bize süre verilir mi?” diyecekler.

204- **أَفِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ** “Onlar bizim azabımızı mı acele istiyorlar?”

Azap kendilerine geldiğinde mühlet isterler, ama evvelinde de “gökten başımıza taş yağdır.” “Bize vaat ettiği getir de görelim” gibi laflar ederler.

205- أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ^١ “Gördün ya, artık onlara senelerce zevk ettirsek.”

206- ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ^٢ “Sonra da kendilerine vaad edilen (azab) gelip çatsa.”

207- مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ^٣ “O yaşadıkları zevk kendilerine hiçbir faydası olmaz.”

Kendilerine uzun süre nimet verilmesi, azabı onlardan def etmeyecek ve hafifletmeyecektir.

208- وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ^٤ “Bununla birlikte, biz hangi beldeyi helak ettikse muhakkak onu uyarılar olmuştur.”

Helâk edilen her beldeye mutlaka uyarıcılar gelmiştir. Bu, Allah katında “bize bir uyarıcı gelmedi” diyememeleri içindir.

209- ذِكْرَىٰ^٥ “Bu, bir hatırlatmadır.”

Gelen uyarıcılar, öğüt vermek üzere gelmişlerdir.

وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ^٦ “Ve biz zalim değiliz.”

Biz zâlim değiliz, dolayısıyla ancak zâlimleri helâk ederiz.

Veya uyarmadan ceza vererek zulmetmeyiz.

Vahiy ve Şiir

210- وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ “Onu şeytanlar indirmedir.”

Müşrikler Kur'an hakkında “O, şeytanların kâhinlere indirdiği türden bir şeydir” diye iddia ediyorlardı. –Haşa- Kur'an şeytanların indirmesi değildir.

211- وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ “Bu onlara yaraşmaz.”

Şeytanların böyle bir şey indirmesi onlara uygun bir şey değildir.¹⁷

212- وَمَا يَسْتَطِيعُونَ “Ayrıca güçleri de yetmez.”

212- إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَزُولُونَ “Şüphesiz onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.”

Onlar, meleğin kelimasını duymaktan uzak tutulmuş, azledilmişlerdir. Çünkü gelen vahyi duyabilmek,

-Melek gibi safi bir zâta sahip olmak,

-Haktan gelen feyzi kabul etmek,

-Ve melekutî suretlerle nakışlanmak şartlarıyla gerçekleşir.

Hâlbuki şeytanların nefisleri bizzat zulmanî ve şerirdir, gelen vahyi kabul edemez. Kur'anda nice hakikatler ve gaybî haberler vardır, bunları almak ancak melekten olur, başka şekilde olamaz.

213- فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ “O halde, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarma!”

213- فَتَكُونُ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ “Yoksa azaba uğratılanlardan olursun.”

Ayet, bu üslûb ile Hz. Peygamberi daha ziyade ihlâsa sevk eder, diğer mükellefler için de bir lütuftur.¹⁸

¹⁷ Şeytanın “Tek Allaha ibadet edin! Adil olun...” gibi hükümler söylemesi, şeytanın tabiatıyla bağdaşmaz.

¹⁸ Yani, Hz. Peygambere verilen bu emir, aslında diğer bütün mükelleflere de verilmiştir. Hz. Peygambere bakan yönüyle, O zâten tek Allaha ibadet ettiğinden,

214- وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ^٥ “(Once) en yakın hısımlarını uyar.”

En yakınlardan başlayarak uyar. Çünkü onlara ihtimam göstermek çok ehemmiyetlidir. Rivayete göre, bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber Safa tepesine çıktı. Yakın akrabalarını tek tek oraya çağırdı. Hepsi orada toplandılar. Dedi ki: “Bu dağın ardında düşman atlıları var desem beni tasdik eder misiniz?” “Evet” dediler. Hz. Peygamber şöyle devam etti: “Ben, önünüzdeki şiddetli bir azaptan sizi uyartıyorum..”

215- وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ^٥ “Ve sana uyan mü’minlere kanadını indir.”

Ayetteki مِنْ “min” beyaniye olabilir veya baziyet bildirebilir.

Birinciye göre mana: “Sana uyan mü’minlere kanadını indir.”

İkinciye göre mana: “Mü’minlerden imana yakın olan veya dil ile tasdik edenlere kanadını indir.”

216- فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ^٥ “Şayet sana karşı gelirlerse, de ki:”

“Ben gerçekten sizin yaptıklarınızdan uzağım.”

Şayet isyan eder ve Sana tâbi olmazlarsa, onlardan beri olduğunu söyle.

217- وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ^٥ “Ve Azîz – Rahîm olana tevekkül et!”

Ki o Allah, düşmanlarını kahretmeye ve dostlarına da yardımında bulunmaya kâdirdir. Onlardan Sana isyan edenlere ve diğerlerine karşı Sana yeter.

218- أَلَمْ يَكُنْ جِئَ تَقُومُ^٥ “O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görür.”

Sen teheccüde kalktığında Seni görür.

219- وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ^٥ “Ve secde edenler arasında dolaşmanı da.”

Rivayete göre gece namâzının farz olması neshedildiğinde Hz. Peygamber (asm) o gece ashabının ne yaptığına bakmak için Medinceyi şöyle bir dolaştı. Onların taatlerini çok çok istiyordu. Ve Allahın zikri ve Kur’an tilaveti sesleriyle, evleri birer arı kovanı gibi buldu, memnun oldu.

yaptığı ibadeti daha ziyade ihlasla yapmaya bir emir olur. Diğer insanları ise şirk-ten, riyadan men eder.

Veya mana şöyledir: Sen, ümmetine imam olarak namaz kıldırıldığında, kıyam, rükû, sücud ve kuud ile namaz kılanlar arasındaki tasarrufunu Rabbin görüyor.

Önceki ayette Cenab-ı Hakkın Azîz-Rahîm olmasıyla düşmanlarına kahretmenin ve dostlarına da yardım etmenin kendisinin şanından bulunduğu dikkat çekilmişti. Burada da Hz. Peygamberin Allahın sevgili kulu olmasına sebep olan hâllerinden biri nazara verildi. Bunda, O'na emredilen tevekkülün tahkîki ve kalbinin de mutmaîn kılınması vardır.

220- **“Çünkü O Semi’ – Alîm’dir.”** إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

O, Senin söylediklerini işitir, niyetlerini bilir.

221- **“Şeytanlar kime iner, size haber vereyim mi?”** هَلْ أَنْتَبِكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنْزُلُ الشَّيَاطِينُ

222- **“Onlar, iftiraya - günaha düşkün olan herkesin üzerine iner.”** تَنْزُلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ

Cenab-ı Hak, Kur'anın şeytanların indiremeyeceğini beyandan sonra, Hz. Peygambere şeytanların inmesinin söz konusu olamayacağını iki cihetle beyan ederek te'kide bulundu:

1-Şeytanlar ancak şerîr, yalancı, günahlara dalmış kimselere inerler. Çünkü insanın gözle görülmeyen habîs ruhlarla ittisali, aralarında bir tenasüp ve sevgiyi gerektirir. Hz. Peygamberin hâlî ise, buna aykırıdır.

223- **“Onlar, onlara kulak verirler.”** يُلْقُونَ السَّمْعَ

“Ve onların çoğu yalancıdır.” وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ

2-Şerîr, yalancı, günahlara dalmış kimseler şeytanlara kulak verirler, onları dinlerler. Kendi ilimlerinin nakıs olmasından dolayı onlardan bir takım zanlar ve emareler alırlar, kendi hayallerini de katarak bunlara ilavelerde bulunurlar. Hâlbuki bunların çoğu gerçeğe mutabık değildir.

Hadiste şöyle bildirilmiştir:

“Cinnî, gayb âleminde bir şeyler alır, kendi dostu olan kimsenin kulağına bunu bırakır. O da buna yüzden fazla yalan katarak başkalarına söyler.”

Hz. Peygamber ise, şeytanın telkinleriyle gaybtan haber verenler gibi değildir. Çünkü kendisi sayısız gaybî haberler vermiştir, ama bunların hepsi gerçeğe mutabıktır.

Şeytanlara kulak veren bu kimselerin yalancı, iftiracı olduklarının ayette ifade edilmesinden hareketle, ayetteki “onların çoğu” ibaresi “onların tamamı” şeklinde tefsir edilmiştir. Ancak daha açık olan durum, bu ekseriye-
tin onların sözleri itibarıyla olmasıdır. Yani, bunların cinniden hikâye ettikleri şeylerde doğru olanları çok çok azdır.

Denildi ki: Zamirler şeytanlara aittir. Yani, şeytanlar recmedilmezden evvel mele-i âlâya kulak verir, dinlerler. Oradan bazı gaybî şeyleri alırlar. Bunları, kendi dostlarına fısıldarlar. Veya, mele-i âlâdan duyduklarını kendi dostlarına ilka ederler. Ama, bu ilka ettikleri şeylerin çoğunda yalancıdırlar. Çünkü, meleklerin konuştuğu şeylerin aynını aynen duyamazlar. Bunun sebebi:

- Kendilerinin şerîr varlıklar olmaları,
- Anlayışlarının noksan olması,
- İyi zabt edememeleri,
- Veya anlatırken iyi anlatamamaları gibi nedenlerdir.

224- وَالشَّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ “Şairler(e gelince), onlara yoldan sapanlar uyar.”

Öte yandan, tâbî olanlar açısından bakıldığında, vahye uyanlarla şeytanların telkinlerine uyanlar farklı kimselerdir. Şeytandan ilham alan şairlere kendini bilmez kimseler tabi olurlar. Hz. Muhammede (asm) tâbî olanlar ise böyle değillerdir.

Bu cümle, Hz. Peygamberin bir şair olmasını iptal eder. Devamında gelen şu ifadelerle de, bu takrîr edilir:

225- أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ “Görmedin mi onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar!”

Çünkü, onların dayandıkları esasların çoğu hayalî şeylerdir, hakikat değildirler. Onların çoğu sözleri aşkla ilgilidir. Haram ilişkilerden, sevgilinin göz kamaştırıcı hâllerinden, namusların pay-i malinden, nesepleri ayıplamaktan, yalan vaatten, boş iftihardan, layık olmayanı aşırı medihten, mübalağadan meydana gelir.

Bu manaya işareten Cenab-ı Hak şöyle bildirdi:

226- وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ “Ve onlar yapmadıkları şeyleri söylerler.”

Kur'anın mu'cizeliği hem lafız, hem de mana yönündendir. Mana yönüyle “şeytanlar onu indirdi” diye iftira etmek istediler. Lafız yönüyle de

Kur'anı şairlerin kelâmı cinsinden göstermeye çalıştılar. Ayetlerde her ikisiyle alakalı konuşuldu ve Kur'anın şeytanî bir vahiy ve şair sözü olamayacağı ve Hz. Peygamberin hâlinin şeytan dostu olanlara zıd olduğu açıklandı.

227- **إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ** - **“Ancak iman edip salih ameller işleyenler, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar müstesna.”**

Ayette, mü'min – salih şairler, üstteki hükümden müstesna kılındı. Bunlar, Allahı çokça zikrederler ve şiiirlerinin çoğu

-Tevhid,

-Allahı medih,

-Allaha taate teşvik hususundadır. Şayet hicivde de bulunsalar, bunu kendilerini hicvedenlere ve Müslümanları acımasızca eleştirenlere bir cevap olarak yaparlar. Abdullah Bin Raveha, Hassan Bin Sabit ve Ka'b Bin Malik gibi...

Hız. Peygamber, Hassan Bin Sabite şöyle demişti: “Söyle, Ruhü'l-Kudüs de seninle!”

Ka'b Bin Malike de şöyle demişti: “Onları hicvet! Allaha yemin ederim ki, senin hicivlerin onlara oktan daha etkili!”

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ - **“Ve o zulmedenler, hangi akı-bete döndürüleceklerini yakında bilecekler.”**

Ayette şiddetli bir tehdid vardır. Şöyle ki:

-**“Yakında bilecekler”** ifadesinde etkili bir va'id,

-**“O zulmedenler”** ifadesinde ıtlak ve tamim,

-**“Hangi akı-bete döndürüleceklerini”** ifadesinde vehmi harekete geçirmek ve korkutmak bulunmaktadır.

Hız. Ebubekir, Hız. Ömeri halife olarak nasbettiğinde bu ayeti okumuştı.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Şuara süresini okusa Nûh, Salih, Şuayb ve İbrahimi tasdik ve tekzip edenler sayısında, ayrıca İsayı tekzip eden ve Muhammedi tasdik edenler sayısınca kendisine haseneler verilir.”

NEML SÛRESİ

Neml Sûresi Mekkî olup doksan üç ayettir.

Hız. Musa ve Dokuz Mu'cize

1- طس- "Tâ, Sin."

"Bunlar, Kur'ân'ın ve kitab-ı mübinin âyetleridir."

"Bunlar" ifadesi sûrenin âyetlerine işarettir.

Kitab-ı Mübin ya levh-i Mahfuzdur veya Kur'an-ı Kerîmdir.

Levh-i Mahfuzun "mübîn" olması, olacak her şeyin orada yazılması ve kendisine bakanlara bunu beyan etmesi yönündendir.

Burada Kitab-ı Mübîn'in tehiri, ilmimizin ona taalluku itibarıyladır. Hicr sûresinin başında başta zikredilmesi ise, vücut itibarıyladır.

Kur'anın "mübîn" olması ise, kendisinde bulunan hikmetler ve hükümler yönündendir. Veya mu'cize olmasının apaçık gözler önünde olmasındandır.

Kitab-ı Mübîni "Kur'an" olarak açıkladığımızda, bunun Kur'ana atfedilmesi, iki sıfattan birinin diğerine atfı şeklinde olur. "Kitab-ı Mübin" ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, onun azametini göstermek içindir.

2- هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ "Mü'minler için rehber ve müjde olmak üzere."

3- الَّذِينَ يَتِيمُونَ الصَّلَاةَ "Onlar namazı dosdoğru kılarlar."

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ "Zekatı verirler."

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ "Ve ahirete de yakinen iman ederler."

"Ahirete de yakinen iman ederler" ifadesi, onların yakınlerinin kuvvetine ve sebatına, hatta yakinin kendilerine mahsus oluşuna delâlet eder.

Bu ifade bir cümle-i muteriza da olabilir. Yani, "bu iman eden ve namazı kılmak, zekâtı vermek gibi salih amelleri işleyenler, ahirete yakinen inanan kimselerdir." Çünkü zorluklara dayanmak, ancak akıbetten korkmak ve hesaba çekileceğine inanmakla olur.

4- **“Şüphesiz ahirete inanmayanların amellerini biz kendilerine güzel gösterdik.”**

Bunlara, yaptıkları kötü amellerin süslü kılınması, fitraten bunlara istek duymaları, nefis itibarıyla bunları sevmeleri noktasındandır.

Veya şöyle bir mana olabilir: “Biz, yapmaları gereken salih amellere se-vap terettüp ettirerek, onlara amellerini süslü kıldık.”

فَهُمْ يَظُنُّونَ “Bu yüzden bocalayıp dururlar.”

Ama onlar basiretleri körelmiş bir hâlde bocalar dururlar, bu amellere terettüp eden zarar veya menfaati derketmezler.

5- **“İşte bunlar, kendileri için kötü azap olan kimselerdir.”**

وَهُمْ فِي الْأَخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ “Ve ahirette en çok ziyana uğrayacaklar kimseler de işte onlardır.”

Dünyada onlara Bedir’de öldürülmeleri veya esir edilmeleri gibi kötü azap vardır. Diğer âlemde ise onlar,

-Sevabı kaçırmaları,

-Ve cezaya müstehak olmalarıyla insanların en zararda olanlarıdır.

6- **“Şüphesiz bu Kur’an sana Hakîm – Alîm (hikmet sahibi ve hakkıyla bilen Allah) tarafından verilmektedir.”**

İlim, hikmete dâhil olmakla beraber daha geneldir.¹

Hikmet, fiilin mükemmelliğine delâlet eder.

Burada bu iki ilâhî vasfın beraber gelmesi, Kur’andan bir kısmının – akaid ve şariat gibi- hikmetle alakalı, bir kısmının da –kissalar ve gaybî haberler gibi- ilimle alakalı olmasındandır.

Cenab-ı Hak, daha sonra bu ilimlerden bir kısmını anlatmaya başlayıp şöyle buyurdu:

7- **“Hani Musa, ehline şöyle demişti:”**
إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ “Gerçekten ben bir ateş gördüm.”

¹ Yani, her ilim hikmetli olmayabilir; ilimdir ama hikmet değildir.

سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ “Size ondan bir haber getireceğim.”

Hız. Musa, yanındakilerle birlikte yolu kaybetmişti. Şayet yanında sadece hanımının olduğu rivayeti sahîhse, çoğul zamiri kullanılması “ehli” ifadesinden kinaye olarak hanımının kastedilmesindendir.

Hız. Musanın gelecek zaman sığasıyla “Size ondan bir haber getireceğim” demesi, ateşe olan mesafenin uzaklığına ve vevv biraz gecikse de bir haber getirme vaadine delâlet eder.

أَوْ أُتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ “Yahut bir kor ateş getiririm.”
 لَعَلَّكُمْ تَضْطَلُّونَ “Umarım ki ısınırsınız.”

Hız. Musanın, gördüğü o ateşten yol hakkında bir bilgi veya ısınmaları için bir parça ateş getirme vaadi, zanna dayalı olduğundan Taha Sûresinde “Ola ki” kaydıyla söyledi. (Taha, 10) Hız. Musanın “Size ondan bir haber getireceğim. Yahut bir kor ateş getiririm. Umarım ki ısınırsınız” demesinde, ikisini beraber elde edemese bile, en azından birini elde edeceğine delâlet vardır.

Hız. Musa,

-Ya zâhîr durumdan böyle bir sonuca ulaşmıştır.

-Veya Allahu Teâlânın kuluna iki mahrumiyeti birden yaşatmayacağına güveni sebebiyle böyle söylemiştir.

8- فَلَمَّا جَاءَهَا نُورِدَىٰ أَن بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا “Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşte olan ve çevresindekiler mübarek kılındılar!”

“Ateşte olan”dan murat, (Kasas, 30) da anlatılan mübarek mekânda olan(lar)dır. Çevresinde olanlar ise, o mübarek mekânın etrafında olanlardır. Görülen o ki, bu alanda olanların hepsine şümûlü vardır.

Eymen Vadisi ve bunun çevresi, Şam bölgesindedir. Buraların mübarek kılındığı ayetlerde ifade edilmiştir. Çünkü buralar,

-Peygamberlerin sıkça ve çokça gönderildiği yerlerdir.

-Buralardan elde edilen mahsuller çok çok bereketlidir. Ve özellikle de Allahu Teâlânın Hız. Musa ile konuştuğu yer, çok daha mübarek kılınmıştır.

Denildi ki: “Ateşte olan ve çevresindekiler”den murat, Hız. Musa ve o sırada orada hazır olan meleklerdir.

“Ateşte olan ve çevresindekiler mübarek kılındılar” denilirken, geçmiş zaman sığasıyla mübarek kılındıklarını söylemek, Hız. Musa’ya bü-

yük bir görevin verildiğini ve bunun bereketinin Şam bölgesine yayılacağını müjdelemektir.

وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir!”

Ayetin bu kısmı da, nida edilen şeye dâhildir. Bu kaydın getirilmesi, duyduğu ilâhî kelâm karşısında Hz. Musanın Cenab-ı Hakkı yaratılmışlara benzetmemesi içindir. Ayrıca, bu durumun azametinden hayretini artırmak içindir.

Veya bu kelâm, Hz. Musanın hayretini ifade eden bir söz olabilir. Durumun azameti karşısında böyle söylemiştir.

9- يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Ey Musa! İyi bil ki, ben, Azîz – Hakîm olan Allah’ım!”

Azîz ve Hakîm, Allahın iki vasfıdır. Burada bu ikisinin zikri, Allahu Teâlânın ortaya koymak istediği şeye uygun olmalarındandır. Yani, “Ben, asayı yılanı çevirmek gibi şeyleri yapmaya kâdirim, böyle şeyleri yapmak bana zor gelmez. Ve yaptığım her şeyi de hikmet ve tedbirle yaptım”²

10- وَالْقَىٰ عَصَاكَ “Asânı at!”

فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدَبِّرًا وَلَمْ يَعْقِبْ “(Asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp ardına bakmadan kaçtı.”

Hz. Musanın korkması, yılanın kendisine zarar vermesi tevehhümündendir. Ayetin devamı buna delâlet eder:

يَا مُوسَى لَا تَخَفْ “Ey Musa, korkma!”

Ya Musa, bana güven, benden başkasından korkma.

“Korkma!” ifadesi mutlak da olabilir. Çünkü ayetin devamında şöyle denilir:

إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ “Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.”

Peygamberler Allahtan en çok korkan kimselerdir. Ama vahiy geldiğinde, buna tam müstağrak olmaları sebebiyle korkmazlar.

² Yani, “birazdan göreceğin “asayı yılanı çevirmek” gibi sıra dışı harika fiillerde “acaba bu gördüğüm bir hayal midir?” şeklinde vehme düşme. Senin Rabbin Azîzdür, Hakîndir.”

Veya, “onlar için benim nezdimde kötü bir akıbet yoktur ki ondan korksunlar.”

11- **“إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ”** “Ancak kim zulmeder, sonra kötülüğünü bir iyiliğe çevirirse, bilsin ki ben Ğafur - Rahîmim.”

Burada istisna munkatıdır.

Cenab-ı Hak **“Benim huzurunda peygamberler korkmaz”** deyince, Hz. Musanın sadrında meydana gelen heyecana açıklık getirdi. Çünkü Hz. Musa, bir Kıbtıyı hataen öldürmesi sebebiyle içinde bir korku duymaktaydı.

Yani, o peygamberlerden bazı küçük günahlar sadır olabilir. Onlar, her ne kadar böyle hataları olsa da, peşinden bunu ibtal ettirecek ve kendilerini Allâhtan bir mağfiret ve rahmete layık kılacak işler yaparlar. O zaman, böyle küçük bir günahı işleyen de benim huzurunda korkmaz.

İstisnanın muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani, bu peygamberlerden hatası sebebiyle korkanlar da olur. Ama onlar da hatasını tevbe ile affettirirler, o zaman onlar da korkmaz.

12- **وَأَذِجْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ قَوْمِهِ** “Elini koyuna sok; Firavun’a ve onun kavmine gönderilen dokuz mu’cizeden biri olarak, kusursuz bembeyaz olarak çıksın.”

Dokuz mu’cize şunlardır:

1-Deniz sularının ayrılması.

2-Tufan.

3-Çekirge istilası.

4-Haşerelerin istilası.

5-Kurbağa istilası.

6-Suların kana dönüşmesi.

7-Sihirbazların sihrini bozmak.

8-Kuraklık.

9-Kıtlık.

Üstteki ayetlerde nazara verilen asa ve yed-i beyza mu’cizelerini de bu dokuza dahil edenler, son iki maddeyi bir olarak saydılar ve denizin yarıl-

masını Firavuna gösterilen bir mu'cize olmadığı cihetle bu dokuza dahil etmediler.

“İِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ” “Çünkü onlar fasık bir kavimdir.”

Ayetin bu kısmı, Hz. Musa'nın gönderilme hikmetini beyan eder.

13- “فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ” “Nitekim âyetlerimiz kendilerine gerçeği gösterecek biçimde gelince, “Bu apaçık bir sihirdir” dediler.”

Ayet metninde mu'cizelerin “mubsıra” şeklinde nitelendirilmesi, onların son derece açık ve gerçekleri gözler önüne serici olmasını ifade eder.

Veya, hidayete sevk edici olması cihetiyle böyle denilmiştir. Âmâ olan biri, kendi kendine yolu bulamaz, nerde kaldı başkasına yol gösterebilir. İşte bu mu'cizeler ikinci türden olup yol göstermektedirler.

Veya kendilerine bakan ve dikkat eden herkese kendilerini göstermektedirler.

14- “وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا” “Ve vicdanları bunlara tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.”

Vicdanları bunlara tam bir kanaat getirdiği hâlde, nefislerine zulmederek ve imana gelmekten kibirlenerek, bile bile inkâr ettiler.

“فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ” “Müfsitlerin akıbetinin nasıl olduğuna bir bak!”

O müfsitlerin akıbeti,

-Dünyada boğulmak

-Ahirette yanmak oldu.

Hız. Süleyman ve Hüdhd

15- “Andolsun ki biz Davud’a ve Süleyman’a bir ilim verdik.”

Bundan murat, kendilerine verilen hüküm ve şariat bilgisidir.

Veya şu anlam da olabilir: “Davud ve Süleymana bir ilim verdik, ama ne ilim verdik!”

“Onlar: “Bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a hamd olsun” dediler.”

Allaha hamdetmelerinin atıf vavıyla gelmesinde şu manayı hissettirmek vardır: Onlar da bu nimete şükür olarak çok şeyler yaptılar ve “Elhamdü-lillah” dediler.

Ayette, ilmin üstünlüğüne ve ilim ehlinin şerefine bir delil vardır. Şöyle ki: Hz. Davud ve Hz. Süleymana, başkalarına verilmeyen bir saltanat verilmişken buna itibar etmeyip ilimden dolayı hamdettiler ve kendilerine verilen ilmi, üstün kılınmalarının esası olarak gördüler.

Ayet, aynı zamanda âlim olanları kendilerine ilâhî lütufla verilen ilimden dolayı Allaha hamdetmeye teşvik eder.

Ayrıca bir tevazu dersi verir. Çünkü kendisi her ne kadar pek çok kimseden ilim yönüyle üstün olsa bile, pek çok kimse de ondan daha üstün bir durumdadır.

16- “Süleyman Davud’a varis oldu.”

Hz. Süleymanın Hz. Davuda varis olması,

-Nübüvvet,

-İlim

-Veya saltanat yönüyle olabilir. Çünkü ondokuz kardeş idiler, kardeşleri içinde saltanat makamına kendisi getirildi.

“Ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi.”

“Ve her şeyden bize verildi.” وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ

Hız. Süleyman, bunları

-Allahın nimetlerini teşhir,

-O nimetleri tazim,

-Kendisine verilen kuşları konuşurma ilmi ve diğer büyük mu'cizeleri zikrederek insanları tasdiğe davet için söylemiştir.

Nutk ve mantık, meşhur tarife göre vicdanda olanı müfred veya mürekkep olarak ifade eden her lafızdır. Teşbih yoluyla, çıkarılan her ses için de kullanılır. Mesela “güvercin konuştu” denilir. Çünkü hayvanların çıkardığı sesler hayallerindeki manalara tâbi olduğundan, bir nevi konuşma sayılır. Özellikle de bunların çıkardıkları seslerin, maksada göre farklılık arzetmesi, birbirleriyle bu şekilde bir nevi konuşmaları sayılır. Bu seslerin manasını, kendi cinsinden olanlar anlamaktadır.

Muhtemelen Hz. Süleyman ne zaman bir hayvan sesi işitse, kendisindeki kudsi kuvvetle bu sesin temsil ettiği manayı ve bununla kastedilen maksadı bilmekteydi.

Onunla alakalı şöyle hikâye edilir:

Hız. Süleyman, neşeyle öten ve rakseden bir bülbüle uğradı. Onun şöyle dediğini nakletti:

“Bir hurmanın yarısını yediğimde, geri kalanı dünyaya kalsın.”

Sonra yabanî bir güvercin sesi geldi. Hz. Süleyman dedi: “Güvercin şöyle söylüyor: Keşke mahlukat yaratılmasaydı.”

Muhtemelen bülbülün karnı tok, gönlü rahatı, ötüşü de ona göreymi. Güvercin ise şiddetli açtı, kalbi elem içindeydi, sesi de buna göre çıktı.

“Bize öğretildi” ve “Bize verildi” ifadelerindeki zamir, Hz. Süleyman ve Hz. Davuda racidir.

Veya sadece Hz. Süleymana racidir. Çünkü böyle bir üslûb hükümdarların âdetidir. Hz. Süleyman da siyasetin kurallarına müraatla böyle demiş olabilir.

“Her şeyden bize verildi” denilmesinden murat

“Herkes falana gidiyor ve o her şeyi biliyor” cümlesinde olduğu gibi verilen şeylerin çokluğudur.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ “Doğrusu bu, apaçık bir lütuftur.”

Öyle ki, bunun açık bir lûtf olduğu kimseye gizli değildir.

17- **“Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı.”**

“Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı.”

18- **“Nihayet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca şöyle dedi:**

“Karınca Vadisi”, Şam Bölgesinde karıncası çok bir vâdidir.

Vadiye varmalarının **“ale”** harf-i ceriyle ifade edilmesi, yüksek bir yerden oraya gelmeleri açısından olabilir.

“Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin!”

Sanki bu karınca onları vâdiye müteveccihen geliyorlar görünce, onların kendisini çiğnemeleri korkusuyla kaçtı. Diğerleri de ona tâbi oldular.

Bunlar, durumu diğer karıncalara da haber verdiler. Bu, akıllı varlıkların birbiriyle konuşması ve birbirlerine nasihatine benzediğinden, onlarla ilgili anlatım sığastıyla ifade edildi.

Öte yandan Allahın onlarda akıl ve konuşma özelliği yaratması da imkânsız değildir.

“Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”

Farkına varsalar sizi çiğnemezler, ama burada durmayın ki sizi bilmeyecek çiğnemesinler.

Karınca, peygamberlerin zulmetmek ve eza vermektan masum olduklarını sanki hissetmiş gibi konuşmuştur.

19- **“Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile güldü.”**

Hız. Süleyman, karıncanın bu sözleri karşısında gülerek tebessüm etti. Bu tebessümü,

-Karıncanın ihtiyatlı oluşu ve arkadaşlarını uyarması, maslahatlı olan fiile yönelmesi,

-Bir de onun konuşmasını idrak etmek ve maksadını anlamak gibi Alla-

hın özel bir nimetine mazhar olmasındandır. Bundan dolayı, nimetin şük-rüne muvaffak kılması için Cenab-ı Hakka şöyle dua etti:

وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ “Vc dedi ki: Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih amel işlemeye sevk et.”

Anne-babasına olan nimetleri de burada söylemesi, nimetin çokluğunu veya umumî olmasını gösterir. Çünkü anne-babaya verilen nimet, evlâda verilmiş demektir. Evlada verilen nimetin, özellikle de dinî nimetin fayda-sı anne-babaya döner.

“Şükürün tamamlayıcısı olmak ve nimetin devamını sağlamak için salih amel işlemeyi nasip et.”

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ “Ve beni rahmetinle salih kulla-rının arasına kat!”

Beni onlarla beraber cennete alınanlardan eyle.

20- وَتَقَفَّذَ الطَّيْرَ “Ve kuşları gözden geçirdi.”

Kuşları teftiş etti, onlar içinde Hüdühüdü göremedi.

فَقَالَ مَا لِي لَا أَرَى الْهُدْهُدَ “Ardından şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin gö-re-miyorum?”

أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ “Yoksa kayıplara mı karıştı?”

Sanki Hüdühüdün orada olduğunu, ama arada onu örten bir şey veya başka bir sebep dolayısı ile göremediğini zannetti. Sonra ihtiyatla meseleye yaklaşıp hatırına onun orda olmama ihtimali geldi, “Yoksa kayıplara mı karıştı?” diye hatırına gelen ihtimalin doğru olup olmamasını sorguladı.

21- لَا عَذَابَ لَهُ عَذَابًا شَدِيدًا “Kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıra-cağım.”

Hüdühüde verilecek şiddetli azap,

-Tüylerini yolup güneşe veya yemeleri için karıncaların olduğu yere bırakmak

-Veya ona zıd bir hayvanla aynı kafese koymak gibi şeylerdir.

“Veya onu boğazlayacağım.” أَوْ لَا أَذْبَحُهَا

Veya diğer kuşlara ibret olsun diye onu boğazlayacağım.

“Ya da bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirir.” أَوْ لِيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

Veya bana mazeretini ortaya koyan açık bir delil getirir, serbest bıraktım.

22- فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ “Derken çok beklemedi, (Hüdhüd çıkageldi).”

Hüdhüdün çok geçmeden gelmesi, Hz. Süleyman’dan korkusundandır.

“Ve şöyle dedi: Senin bilmediğin bir şey öğrendim.” فَقَالَ أَخْطَأْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ

Hüdhüdün böyle deyişinde, Allahın en edna bir mahlûkunda bile Hz. Süleymanın bilmediği bazı şeyleri bilme özelliğine dikkat çekmek vardır. Ta ki Hz. Süleyman nefisini küçük görsün, ilmiyle mağrur olmayıp ilminin azlığının farkına varsın.³

“Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim.” وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ

Rivayete göre Hz. Süleyman Beyt-i Makdisin yapımını bitirince hacca niyetlendi ve Mescid-i Harama geldi. Orada bir süre kaldı. Sonra Yemen’e müteveccih olup sabahleyin Mekkedden çıktı. Öğle vakti San’a’ya geldi. Arazinin nezihliği hoşuna gitti, orada konakladı. Ama konakladığı yerde su bulamadı. Hüdhüd, O’nun ordusunda öncü birlikte yer alıyordu, çünkü su aramada uzmandı. Hz. Süleymanın Hüdhüdü araması bundan dolayı idi, ama onu bulamadı. Çünkü Hz. Süleyman konakladığında Hüdhüd başka bir hüdhüd kuşu gördü. Hüdhüdün vafsettiği şeyleri görmek üzere beraberce uçtular. İkindiden sonra Hüdhüd, konaklama yerine döndü ve gördüklerini Hz. Süleymana anlattı.

Belki de Allahın kudretinin hayret verici acaibi ve seçkin kullarına gösterdiği şeyleri içinde bunlardan çok daha ziyade hayrete medar hâller bu-

³ Bı sûrenin onaltıncı âyetinde Hz. Süleymanın “Her şeyden bize verildi” demesine yer verilmişti. Hz. Süleymana verilenler çok büyük nimetler olmakla beraber, Hüdhüdün de dikkat çektiği gibi, Hz. Süleymanın bilmediği çok şeyler vardır. Ona çok şeyler verilmiş, ama her şey verilmemiştir.

lunmaktadır. Bunları bilen “Allahu ekber” ile mukabele eder, inkâr eden ise anlaşılmasız şeyler olarak değerlendirir.

23- **إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ** “Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden bir kadın gördüm.”

Bu kadın, Sebe halkının melikesi olan Belkıs’tır.

وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ “Kendisine her şeyden verilmiş.”

Kendisine hükümdarların ihtiyaç duyduğu her şey verilmiştir.

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ “Ve onun büyük bir tahtı var.”

Hüdhüdün, Belkısın tahtını büyük görmesi,

-Ya kadına nisbetle,

-Veya emsalinin tahtına nisbetledir.

Denildi ki: Tahtı otuzar arşın en ve boya sahip idi. Altın ve gümüşten yapılmış olup, etrafı mücevherle çevrilmişti.

24- **وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ** “Onu ve kavmini, Allah’ı bırakıp güneşe secde eder gördüm.”

Sanki güneşe tapıyorlardı.

وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ “Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü gösterdi de onları doğru yoldan alıkoydu.”

Şeytan, güneşe tapmayı ve yaptıkları diğer çirkin işleri onlara süslü gösterdi. Böylece hak ve doğru yoldan onları alıkoydu.

فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ “Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar.”

Bunun için hak yola giremiyorlar.

25- **أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا** **تُغْلُونَ وَمَا تُغْلُونَ** “Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkardı.)”

Şeytanın böyle yapması, onların Allaha secde etmelerine engel olmak içindi.

Hüdhüd, kâmil kudret ve her şeyi kuşatan ilmiyle secde edilmeye tek layık olanın Cenab-ı Hak olduğunu bu şekilde nazara verdi.

Bu ifadesiyle

-Ona secde etmeye teşvikte bulundu

-Başkasına secde edenleri reddetti.

Cenab-ı Hakkın “göklerde ve yerde gizli olanları ortaya çıkarması”,

-Yıldızların doğması,

-Yağmurların inmesi,

-Bitkilerin bitmesi gibi şeyleri genel olarak ifade eder. Hatta bilkuvve olanları bilfiile çıkarmak şeklinde inşa tarzında yaratmayı, imkân dairesinde ve yoklukta olanları vücub ve vücud dairesine çıkarmak şeklinde ibda, yani (yoktan yaratmayı) da içine alır. Bilindiği gibi bu şekilde yaratmak, Vacibu'l-vücuda hasır.

26- **“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan-
dır.”**

رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ “Büyük Arş’ın Rabbidir.”

İlahî Arş, ecramin ilki ve en büyüğüdür, bütün ecramı kuşatmıştır. Böyle olunca Belkısın arşının büyük olmasıyla, Allahın arşının büyük olması, birbirine kıyas edilemez, aralarındaki fark o derece büyüktür.

27- **“Dedi: Bakacağız, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın?”**

“Bakacağız, doğru mu söyledin” denilmesinden sonra normalde “yoksa yalan mı söyledin?” denilmesi gerekirken “yoksa yalancılardan mısın?” denilmesi,

-Ya mübalağa içindir.

-Veya ayet sonlarının uygunluğu açısından böyle ifade edilmiştir.

28- **“Benim şu mektubumu götür, onlara bırak.”**

“Sonra da yanlarından ayrıl.”

“Ve ne sonuca varacaklarına bak.”

Hüdhüd mektubu götürüp Belkısın odasına bıraktı.

29- **“Dedi: Ey ileri gelenler! Bana kıymetli bir mektup bırakıldı.”**

Ayet metninde, mektubun **“kerîm”** sıfatıyla ifade edilmesi

-Muhtevasının kıymetli oluşundan,

-Veya gönderenin itibarından,

-Veya mühürlü olmasından,

-Veya durumunun garabetindendir. Çünkü kapıları kapalı olduğu halde, içeriye bırakılmıştı. Hühüd pencereden girip, istirahat hâlinde olan Belkısın kohnuna hissettirmeden bırakmıştı.

30- **“Mektup, Süleyman’dandır.”**

Ayet bu kısmı, “Mektup kimden?” şeklinde mukadder bir suale cevap gibidir.

“Ve o, ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’ diye başlamaktadır.”

31- **“Bana karşı diklenmeyin.”**

“Müslim kimseler olarak bana gelin” (yazmaktadır).^٤

“Müslim kimseler bana olarak gelin” ifadesinden murat,

-İman etmiş olarak,

-Veya boyun eğmiş bir şekilde gelmeleridir.

Ayet vecizliğiyle beraber, mükemmel bir şekilde maksada delâlet eden bir kelâmdır. Çünkü bunda:

-Başında Allahın Zât ve sıfatına açıktan veya iltizam tarzında delaleti olan besmele vardır.

-Rezâletlerin anası olan diklenmekten, başkaldırmaktan yasaklama yapılmıştır.

-Bütün faziletlerin esasını içine alan İslâm emredilmiştir.

Burada ilk bakışta, Hz. Süleymanın peygamberliğine ortada bir delil yokken taklit ile emredip boyun eğmelerini istediği zannedilebilir. Hâlbuki böyle garip bir tarzda mektubun bırakılması, Onun risaletine en büyük delillerdendir.

32- **“Belkıs dedi: Ey ileri gelenler! Bu işimde bana bir fikir verin.”**

Sizlere sunduğum bu durum karşısında tasvip ettiğiniz, doğru bulduğunuz hareket tarzını bana bildirin.

“Size danışmadan hiçbir işi kestirip atmış değilim.”

33- **“Dediler: Biz güçlü kimsele-
riz ve çetiri savaşıyoruz.”**

Biz hem bedenlen, hem de sayıca kuvvetli bir topluluğuz. Cesur, savaşçı kimseleriz.

“Emir ise senindir.”

“Artık ne emredeceğine sen karar ver.”

Artık savaşmak ve barış yapmaktan hangisini tercih edersen, biz sana itaat ederiz, görüşüne uyarız.

34- **“Dedi: Krallar bir memle-
te girdi mi, orayı harap ederler.”**

Hükümdarlar şiddet kullanarak ve galip gelerek bir beldeye girdiklerinde orayı perişan ederler.

Belki, onların zâtî ve arizî kuvvet iddialarıyla savaşmaya meyillerini hissedince, böyle diyerek onların görüşünün isabetsiz olduğunu nazara verdi. Kendisinin ise

-Hz. Süleyman şayet onların planlarını anlarsa, mallarını ve mamurelerini kırıp geçirir endişesi taşıdığını,

-Ve ayrıca harbin kaypak olup akıbetinin bilinmemesi sebebiyle barışa taraftar olduğunu ihsas etti.

“Ve aziz halkını zelil yaparlar.”

Hükümdarlar bir beldeye girdiklerinde, oradaki insanların mallarını talan ve diyarlarını harap etmek, onları zillate ve esarete maruz bırakmak gibi icraatlarla, oranın aziz insanlarını zelil hâle getirirler.

“İşte böyle yaparlar.”

Bu ibare, hükümdarlar bir beldeye girdiklerinde yaptıkları icraatlarla ilgili hükmü bir te’kiddir ve bunun onların sâbit, daimî âdetlerinden olduğunu bildirmektedir.

Veya “evet, böyle yaparlar” manasında Cenab-ı Haktan Belkıs’ı bir tasdikdir.

35- **وَأَنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ** “Ben onlara bir hediye göndereceğim.”

Ayetin bu kısmı, Belkısın musalaha hususunda ilk adım olarak ne yapmayı düşündüğünü beyan eder. Yani, “ben onlara elçilerle hediyeler gönderip bu şekilde saltanatımı koruyacağım.”

فَنَظَرْتُ لَهُمْ ذِي السُّيُوفِ “Elçilerin ne ile döneceklerine bakacağım.”

“Elçilerden O’nun durumunu öğrenip, ona göre hareket edeceğim.”

Rivayete göre Belkıs, Münzir Bin Amrî bir heyetle beraber elçi olarak gönderdi. Onlarla beraber cariyeler elbisesi içinde erkek ve erkek elbisesi içinde cariyeler vardı. Ayrıca hediyeler içinde deliksiz bir inci ve delikleri eğri bir akik vardı. Belkıs dedi: Şayet bir peygamberse erkek ve kadın hediyeleri birbirinden ayırır, inciye dümdüz bir şekilde deler, delikleri eğri akikten de ipliği geçirir.

Heyet Hz. Süleyman’ın kışlasına varınca O’nun saltanatının azametini gördüler, kendilerinin çok geride olduğunu fark ettiler. Cibrail, Hz. Süleyman’a onların durumunu bildirmişti. Huzura geldiklerinde Hz. Süleyman onları hakka davet etti ve durumlarını kendilerine haber verdi. Sonra meyve kurduna emretti, o da bir kıl ile inciye deldi. Beyaz bir ipekböceğine emretti, o da ipi aldı, onu eğri delikli akike geçirdi. Ve Hz. Süleyman su istedi. Cariye suyu eliyle tutuyor, ardından diğerine koyuyor, sonra da yü züne suyu vuruyordu. Cariye elbisesi içinde olan erkek ise suyu alıyor ve yüzüne vuruyordu.⁴

36- **فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ** “Süleymana gelince, dedi:”

Elçi veya hediye olarak gönderilenler gelince, Hz. Süleyman elçiye ve yanındakilere dedi:

أَتُمِدُّونَنِي بِمَالٍ “Mal ile bana yardım mı ediyorsunuz?”

فَمَا آتَيْنِي اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَيْكُمْ “Hâlbuki Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır.”

Allahın bana verdiği nübüvvet ve daha ziyadesi olmayan saltanat, sizin bana vereceğinizden çok daha hayırlıdır. Dolayısıyla sizin vereceğiniz hedi-

4 Yani Hz. Süleyman böyle bir taleple onların erkek kıyafetinde kadın ve cariyeler kıyafetinde erkek olduğunu ayırt etti.

yeye benim ihtiyacım yoktur. Böyle bir hediye benim nezdimde bir kıymet ifade etmez.

بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ “Doğrusu siz, hediyenizle şıarmaktasınız.”

Çünkü sizler dünya hayatından ancak bir dış görünüş biliyorsunuz. Bundan dolayı da size bir hediye verildiğinde “malımız arttı” diye sevinirsiniz.

Veya verdiğiniz hediye sebebiyle emsalinize karşı iftihar şeklinde şıarıyorsunuz.

Hız. Süleyman onların verdikleri malı reddedip bunun az bir şey olduğunu nazara vermiş, ardından da “siz, hediyenizle şıarmaktasınız” diyerek onları bu tarz harekete sevk eden sebebi söylemiştir. Bu da, himmeti dünyaya sarfetmek ve onda ziyadeye çalışmak hususunda, kendi hâlini onların hâline kıyas etmesidir.

37- اِزْجِعِ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِيلَ لَهُمْ بِهَا “Onlara dön (ve de ki:) Andolsun, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla varırız.”

Ey elçil! Sen Belkis ve kavmine dön ve şunu anlat: Biz onlara direnmeye takat getiremeyecekleri ve karşı koymaya güç yetiremeyecekleri ordularla varırız.

وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ “Ve muhakkak surette, onlar küçülmüş oldukları halde zelil bir vaziyette oradan çıkarırız!”

Ve onları Sebe’den esir olarak zillet içerisinde çıkarırız.

38- قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ “Dedi: Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz onun tahtını bana getirebilir?”

Hız. Süleyman, Belkısın tahtını getirterek kudretinin büyüklüğüne ve nübüvvet davasında doğruluğuna delâlet eden, Allahın kendisine lutfettiği hayret verici şeylerden bir kısmını göstermek istedi.

Ayrıca, Belkısın tahtını biraz değiştirerek tanıyıp tanımayacağını gözlemleyip, akıl seviyesini ölçmeyi murat etti. Çünkü, Belkis iman ederek geldiğinde, onun tahtını ancak rızasıyla alması helâl olur, zorla alamazdı.

39- قَالَ عَفْرِيثٌ مِنَ الْجِنِّ “Cinlerden bir ifrit dedi:”

İfrit, cinlerin habîs, ele avuca sığmaz bir taifesidir.

“**Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm.**”

Hız. Süleyman, günün yarısını idarî işlere ayırıyordu. Yani, Sen günlük idarî işlerini daha bitirmeden, ben onun tahtını sana getiririm.

“**Şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim.**”

Ben o tahtı taşıma hususunda kuvvetli ve eminim; ondan bir şey düşürmem ve bir şey değiştirmem.

40- **“Yanında Kitaptan bir ilim olan kimse dedi:”**

“Kitaptan bir ilim olan kimse”,

-Hz. Süleymanın veziri Asaf Bin Berhiya,

-Hz. Hızır,

-Hz. Cebrail,

-Allahın teyid ettiği bir melek,

-Veya Hz. Süleymanın bizzat kendisi olabilir. Bundan murat Hz. Süleyman olduğunda isim verilmeyip bu harika işi yapanın “kitabın ilmine sahip olduğunun” nazara verilmesi, ilmin şerefine delâlet etmek ve bu ikramın ilim sebebiyle olduğunu bildirmek içindir.

“**Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getiririm.**”

Bu durumda bu hitap ifrite yönelik olur. Yani, “Sen bana öğleye kadar getirebileceğini söylüyorsun. Bu çok uzun bir süre. Ben ise göz açıp yumuncaya kadarki bir anlık zamanda onu sana getiririm.”

Veya Hz. Süleyman Belkısın tahtını getirme hususunda bir mu’cize göstermek istedi ve önce onlara meydan okudu, sonra da bırakın başkalarını, ifritlerin bile yapamayacağını kendisinin yapabileceğini gösterdi.

Kitaptan murat,

-Semavî kitaplar,

-Veya levh-i mahfuzdur.

“Gözünü açıp kapamadan” ifadesi, son derece sürati ifade eden bir meseldir.

“Onu yanına yerleşivermiş görünce dedi: فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ

Hız. Süleyman, tahtı önünde bulunca, Allahın samimi kullarının genel tavrı ile, nimeti şükürle karşılayarak şöyle dedi:

“Bu, Rabbimin lütfundandır.” هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي

Ben buna layık olmamakla beraber, buna mazhar oluşum tamamen Rabbimin bir lütfudur.

“Bu” ile işaret edilen ise, iki aylık mesafeden göz açıp yumuncaya kadar kısa bir zaman diliminde ya bizzat kendisi veya bir başkası vasıtasıyla tahtın hazır edilmesidir. Böyle şeylerin imkân dairesinde olduğu konusunda İsrâ sûresinin başında açıklama yapmıştık.

“Şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni deniyor.” لِيُتْلَىٰ عَاشِكُ أَمْ أَكْفُرُ

Allah bununla beni deniyor. Bakalım bunu kendimden bilmeyip hakkını vermeye mi çalışacağım, yoksa kendime nisbet edip gereken şükürü eda da kusur mu işleyeceğim?

“Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur.” وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

Kim şükrederse, kendisi için etmiş olur. Çünkü şükür ile,

-Nimetin devamını kendine celb eder.

-Nimeti kendisi hakkında ziyadeleştirir.

-Görevini yapmış olur.

-Nankörlük ayıbından kendini muhafaza eder.

“Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim Ğani'dir – Kerim'dir.” وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

Kim de nankörlük yaparsa, şüphesiz benim Rabbim Ğani-Kerimdir, Onun şükürüne ihtiyacı yoktur, onun nankörlüğüne rağmen, dilerse ikinci defa tekrar in'am eder.

41- “Süleyman dedi: Tahtını tanınmaz hâle getirin.” قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا

Hey'et ve şeklini değiştirerek onun tahtını tanınmaz hâle getirin.

نَنْظُرُ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ “Bakalım hidayet bulacak mı, yoksa hidayete ermeyenlerden mi olacak?”

Ayetteki “hidayet”ten murat,

-“Bakalım tahtını tanıyabilecek mi?

-Bakalım doğru cevap verebilecek mi?

-Bakalım kapalı kapılar arasında ve özel muhafızlarla korunan tahtını, kendinden önce Şama gelmiş görünce Allah ve rasûlüne iman edip hidayete gelecek mi” manalarına işaret edebilir.

42- فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَزَّيْشُكَ “Belkis gelince “Senin tahtın böyle mi?” denildi.”

Hız. Süleymana Belkısın aklının kıt olduğu söylenmişti. Tahtını tanınamaz hâle getirerek onun aklını ölçmek istedi.

قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ “Dedi: Sanki o!”

Belkis, tahtının bir benzeri olması ihtimali sebebiyle “bu odur” demedi, “sanki o” diyerek ihtiyatlı bir cevap verdi. Bu ise onun aklının kemâлиндendir.

وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلَهَا “Bize daha önce bilgi verilmişti.”

وَكُنَّا مُسْلِمِينَ “Ve biz teslimiyet göstermiştik.”

Bu ifade hem Belkısı, hem de Hız. Süleymana ait olabilir.

Belkısı göre olunca şöyle olur:

Sanki Belkis bununla Hız. Süleymanın akıl seviyesini denemek istediğini ve bir mu’cize göstermek istediğini anladı ve şöyle dedi:

“Bu hâlden önce Allahın kudretinin kemâline ve Senin de nübüvvetinin sahih olduğuna dair bize ilim verildi. Hakka boyun eğen, teslim olan kimselerdik.”

Hız. Süleymana göre ise şöyle bir manayı anlatır:

Belkısın cevabında “sanki o” ifadesi, tahtının orda olmasının mümkün olduğunu ve o uzak mesafeden getirilmesinin ancak Allahın kudretiyle ve peygamberin eliyle mümkün olduğunu bir nevi kabullenme olmasıyla Allaha ve Rasûlüne imanına delâlet eder. Hız. Süleyman ve yanındakiler, onun cevabına atfla “bize daha önce bilgi verilmişti” dediler. Yani, “böyle bir mu’cizeden önce de Allaha ve kudretine, ayrıca O’ndan gelenin sahih olduğuna dair bize ilim verilmişti. Biz O’nun hükmüne boyun eğmiş kimselerdik ve hâlen de O’nun dinî üzere devam etmekteyiz.”

Buna göre, bu ifadedden onların maksadı, Allaha şükür olmak üzere Bel-

kıstan önce kendilerine nasip edilen iman nîmetine tahdis-i nimette bulunmaktadır.

43- **وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ** “O’nu, Allah’tan başka taptığı şeyler alıkoymuştu.”

Belkısın daha önce Allaha teslim olmasına engel olan hâl, güneşe tapmasıydı.

Veya fiil Allaha raci kılınıp şöyle de mana verilebilir: “Allah onu imana muvaffak kılarak, Allahın dışında tapmış olduğu şeylerden alıkoymdu.”

“Çünkü o, kafir bir kavimdendi.” **إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ**

44- **قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ** “Ona “köşke gir!” dendi.”

Bundan muradın köşkün bahçesi olabileceği de söylendi.

فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا “Belkıs onu görünce derin bir su sandı ve eteğini çekti.”

Rivayete göre Hz. Süleyman Belkısın gelmesinden önce şöyle bir köşk yapılmasını emretti:

- Avlusu beyaz camdan olsun.
- Beyaz camın altından sular aksın.
- O suda deniz hayvanları bulunsun.

Kendisi, tahtını cam üzerine koydurdu ve üzerine oturdu. Belkıs, avluyu görünce, oradaki suyu durgun su zannedip paçalarını sıvadı.

سُلَيْمَانُ، “Bu billurdan yapılmış, şeffaf bir saraydır” dedi.

قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي “Belkıs dedi: Rabbim! Ben gerçekten nefsimi zulmetmişim.”

Güneşe tapmakla nefsimi zulmettim.

Denildi ki: “Süleyman hakkında “beni suda boğacak” zannederek kendime zulmettim.”

وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Süleyman’ın maiyyetinde, âlemlerin Rabbine teslim oldum.”

Hz. Süleymanın Belkısla evlenmesi veya onu Hemedan meliki Zi Tübbâ ile evlendirmesi ihtilafli bir konudur.

Hz. Salih ve Hz. Lût

45- “Andolsun ki Semud’a ‘Allah’a ibadet edin’ diye kardeşleri Salih’i gönderdik.”

“Derken, birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.”

Hz. Salihin gönderilmesiyle, aralarında ayrılık ve düşmanlık çıktı, bir fırka iman etti, bir fırka da inkarcı oldu.

46- “Dedi ki: Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz?”

Ey kavmim! Tevbe etmek varken niye “haydi bize vaad ettiğin azabı getir” diyerek hemen cezalandırılmanızı istiyor, onu cezanın geldiği vakte bırakıyorsunuz?

Çünkü kavmi, “eğer bizi kendisiyle korkuttuğu azap doğruysa, o azap geldiğinde tevbe ederiz” diyorlardı.

“Ne olur Allah’a istiğfar etseniz.”

Azap gelmeden istiğfar edip Allahtan mağfiret dileseniz ya!

“Ola ki rahmete ulaşırsınız.”

Şayet tevbeyi tehir etmez hemen yaparsanız, Allahın mağfiretine kavuşmanız umulur. Yoksa azap geldiğinde tevbe etseniz de kabul edilmez.

47- “Dediler: Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık.”

Başımıza gelen çetin hâller, Senin ve Sana tâbi olanlar yüzünden!

Veya yeni bir dinle çıktığınızdan bu yana aramızda ayrılık meydana geldi, sen bize bir hayır getirmedi!

“Dedi: Uğursuzluğunuz Allah katındadır.”

Başınıza gelen musibetin sebebi, Allah nezdinde yazılı olan amelinizdir.

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ “Doğrusu siz imtihan edilen bir kavimsiniz.”

Doğrusu siz peşpeşe gelen tatlı ve acı olaylarla denenmektedir.

“Doğrusu” ifadesiyle başlarına gelen çetin hallerin asıl sebebine dikkat çekilmiştir.

48- وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ “Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı.”

يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ “Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, ıslaha hiç yanaşmıyorlardı.”

Yani, onların bütün yaptıkları ortalığı karıştırmaktı, işe yarar bir şeyler yapmaları söz konusu değildi.

49- قَالُوا تَفَاسُمُوا بِاللَّهِ “Allah’a and içerek birbirlerine şöyle dediler:”

لَيْسَئِنَّهُ وَأَهْلُهُ “Gece ona ve ehline baskın yapalım.”

ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ “Sonra da velisine şöyle diyelim:

Biz ehlinin helaki sırasında orada değildik.”

Biz, bırakın bu işi yapmak, orda bile değildik.

“Mehlik” kelimesi, “helâk” kökünden gelir, masdar, zaman veya mekân için olabilir.⁵

وَإِنَّا لَصَادِقُونَ “Ve inanın ki doğru söylüyoruz.”

50- وَمَكْرُؤًا مَكَرًا “Onlar böyle bir tuzak kurdular.”

Onlar böyle bir komplo ile tuzak kurdular.

وَمَكْرَنَا مَكَرًا “Biz de bir tuzak kurduk.”

Biz de onların bu taşkınlığını kendi helâklerine sebep yaparak onlara tuzak kurduk.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Onlar farkında değillerdi.”

Ama onlar, bunun farkında değillerdi.

Rivayete göre Hz. Salih'in vâdide bir mescidi vardı, orda namaz kılardı. Kavminden inkârcı olanlar şöyle dediler: “Bizim üç güne kadar helâk ola-

⁵ Buna göre mana şöyle olur: “Biz o âilenin,

-Helâk edilişini görmedik.

-Helâk edildiği zaman orda değildik.

-Onların helâk edildiği yerde değildik.

çağımızı söyleyip, kendisinin bizden, bizim de O'ndan ve ehlinden fariğ olacağımızı iddia ediyor.”

Ardından, O'nu öldürmek için vâdiye gittiler, oraya vardıklarında üzerlerine bir kaya yuvarlandı, vadinin girdikleri kısmını kapattı. Onlar burada, diğerleri de bulundukları yerde, ayetin işaret ettiği gibi sayha ile (şiddetli bir sesle) helâk olup gittiler.

51- **فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِمِهِمْ** “İşte bak! Tuzaklarının akibeti nice oldu?”

أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ “Onları da, kavimlerini de toptan helak ettik.”

52- **فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا** “İşte zulümleri yüzünden çökmüş evleri!

“Haviye” kelimesi, bir şeyin içi boş olmasını veya düşmesini ifade eder.

Birinciye göre mana: İşte onların bomboş kalmış evleri!

İkinciye göre mana: İşte onların çökmüş evleri!

Onların helâk edilişleri, zulümleri yüzünden olmuştur.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Bilen bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.”

53- **وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا** “İman edenleri ise kurtardık.”

Hız. Salih ve beraberinde olan chl-i imanı kurtardık.

وَكَانُوا يَتَّقُونَ “Onlar sakınıyorlardı.”

Onlar, küfür ve günahlardan sakınan kimselerdi. Bundan dolayı, helâk olmadılar, kurtuldular.

54- **وَلَوْطًا** “Ve Lût'u da.”

“Lût'u da an.”

Veya, biraz önce kırkbeşinci ayette “Semuda Salih'i gönderdik” ayetine atıfla “Lûtu da gönderdik” manası verilebilir.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ “O, kavmine şöyle demişti.”

أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ “Göz göre göre o hayasızlığı yapacak mısınız?”

Göz göre göre, çirkinliğini bildiğiniz hâlde o hayâsızlığı yapacak mısınız?

Bir şeyin çirkinliğini bilen kimsenin o şeyi yapması, bilmeden yapana nisbetle çok daha çirkindir.

Ayetteki “**ıbsar**” fiili “göstermek” anlamını da ifade edebilir. Çünkü onlar bu çirkin fiili aleni olarak yapmaktaydılar. Zâten çirkin olan bir fiilin bir de açıktan yapılması daha fahiş bir durumdur.

55- **اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُوْنِ النِّسَاءِ** “Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz?”

Ayetin bu kısmı, onların yaptığı hayâsızlığın beyanıdır. Normalde erkeğin kadına şehvet duyması gerekirken, onların erkeğe şehvet duymaları, yaptıkları şeyin çirkin oluşunu gösterir. Ayrıca, insana verilen şehvetten gayenin neslin devamını sağlamak olup, sadece şehveti tatmin etmek olmadığına bir tenbihte bulunmaktadır.

بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ “Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez bir topluluksunuz.”

Doğrusu siz bu işin çirkinliğini bilmeyen veya güzel ve çirkinini ayırt edemeyen katı akıllı kimse gibi hareket ediyor, bu işin sonunu düşünmüyorsunuz!

56- **فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا** “Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu:”

اَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ “Lût’un ehlini memleketinizden çıkarın.”
اِنَّهُمْ اَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ “Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış(!)”

57- **فَانْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ** “Biz de onu ve karısı dışındaki ehlini kurtardık.”

قَدَرْنَا مِنْ الْغَابِرِينَ “Onu geride kalanlar içinde takdir ettik.”

Yani, onu azapta kalanlar arasında takdir ettik.

58- **وَامْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا** “Onların üzerine bir yağmur (taş yağmuru) yağdırdık.”

فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ “Uyarılanların yağmuru ne kötüydü!”

Arzın Halifeleri

59- قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ “De ki: Hamd olsun Allah’a.”

وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ “Ve selam olsun seçmiş olduğu kullarına.”

Allahu Teâlâ üstteki ayetlerde,

-Kudretinin kemâline ve şanının azametine delâlet eden kıssaları,

-Ve peygamberlerine özel olarak verdiği en büyük ayetleri ve düşmanlarına karşı yardımını Rasûlüne anlattıktan sonra, onlara verdiği nimetlere bir şükür olmak üzere, Hz. Peygambere hamdetmeyi ve seçmiş olduğu kullarına selam etmeyi emretti.

Emredilen bu hamd ve selam, Hz. Peygamberin onlarla ilgili önceden bilmediği şeyleri bilmesi, onların üstün yönlerini tanıması ve dinde öncü ve gayret içinde olmaları yönünden de olabilir.

Veya ayetteki emir, kâfir olan kavminin helâk edilmesi ve ilâhî hıfz sayesinde hayasız fiillerden korunması ve helâk olmaktan kurtulması sebebidir.

Veya ayetteki bu emirler Hz. Lûta verilmiş de olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ

-Onun küfür içinde olan kavmini helak ettiği için hamdetmesini,

-Fuhşiyattan koruduğu ve helâk olmaktan kurtardığı seçkin kullarına da selam etmesini istemiştir.

اَللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ “Allah mı hayırlı, yoksa O’na koştukları ortaklar mı?”

Bu ifadede,

-Onları ilzam,

-Kendileriyle ince bir istihza (tehekküm)

-Ve görüşlerinin seviyesizliğini göstermek vardır. Çünkü, onların Allaha ortak kıldıkları şeylerde hiçbir hayır olmadığı meydandadır. Böyle olunca, bu batıl mabutların her hayrın sahibi olan Allahu Teâlâ ile muvazeneye gelmesi mümkün değildir.

60- **أَمْنَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ** -“(Onlar mı hayırlı) Yoksa, gökleri ve yeri yaratan mı?”

Onlar mı hayırlı, yoksa bütün kainatın usûlû ve menfaatlerin esası olan gökleri ve yeri yaratan Zat mı daha hayırlıdır?

“Ve O, gökten size bir su indirdi.” وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

“Ardından biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik.” فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ

Burada, Cenab-ı Hak önce kendisinin icraatlarını gıyabî olarak anlatmakta iken, **“Biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik”** şeklinde anlatmaya geçti. Bunda,

-Bu fiillerin Allaha mahsus olduğunu te’kid etmek,

-Birbirine benzer maddelerden birbirinden gayet uzak farklı tabiatta muhtelif bitki türlerini bitirmeye O’ndan başkasının güç yetiremeyeceğine tenbihte bulunmak vardır. Ayetin devamında buna işaret edilmektedir:

“O bahçelerin ağacını yetiştirmeye sizin gücünüz yetmez.” مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا

“Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?” عَالِهَةٌ مَعَ اللَّهِ

O, yaratmada ve meydana getirmede tek iken, Ona yakın ve kendisine şerik olacak başka bir ilâh mı var?

“Hayır, doğrusu onlar haktan sapan bir kavimdir.” بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعِدُونَ

Doğrusu onlar tevhid olan haktan udûl eden (sapan) bir kavimdirler.

61- **أَمْنَ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا** -“(Onlar mı hayırlı) yoksa, yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?”

Arzın bir kısmı su iken, Allahu Teâlâ onu tanzim etti, üzerinde insanların ve hayvanların yerleşebilmesine zemin hazırladı.

“Ve O, içinde nehirler akıttı.” وَجَعَلَ فِيهَا أَنْهَارًا

“Ve yeryüzünde sabit dağlar meydana getirdi.” وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِي

Öyle ki, bu dağlarda madenler meydana gelmekte, içlerinden sular nebean etmektedir.

وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا “Ve iki deniz arasına bir engel koydu.”

İki denizden murat, tatlı ve tuzlu denizlerdir.

Veya Fars ve Rum körfezleridir.

Bununla alâkalı açıklama Furkan sûresi elli üçüncü ayette geçmişti.

إِلَٰهَ مَعَ اللَّهِ “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”

Doğrusu onların çoğu Hakkı bilmezler, O’na ortak koşarlar.

أَمَّنْ يَجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۚ -62
“(Onlar mı hayırlı) yoksa kendine yalvardığında muzdara cevap veren ve ondaki sıkıntıyı gideren, ayrıca sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?”

Muzdar, darda kalıp Allaha sığınan kimsedir. Bunun elif-lâmlı gelmesi cins içindir, istiğrak için değildir. Dolayısıyla ayetten hareketle her muzdarın duasına mutlaka icabet etme lüzumu söz konusu olamaz.⁶

Arza halife olmak, daha öncekilerin yerine,

-Onda yerleşmek,

-Ve onda tasarrufta bulunmaktır.

إِلَٰهَ مَعَ اللَّهِ “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Bu umumî ve hususî nimetleri size veren Allah ile beraber başka bir ilah mı var?

قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ “Ne de az düşünüyorsunuz!”

⁶ Ayetin zâhirinden her muzdarın duasına icabet edildiği anlaşılabılır. “İcabet etmek, kabul etmekten ayrı bir durumdur. Her muzdara icabet vardır, ama bu, duasının aynen kabul edilmesi demek değildir. Âdeta her dua Allaha bir dilekçedir, her dilekçeye cevap vardır. Ama dilekçede isteneni vermemenin de bir cevap olduğu unutulmamalıdır” denildiğinde bir problem kalmaz.

Ancak Beydâvî, böyle bir suale meydan vermemek için “el-muzdar” kelimesindeki elif-lâmın istiğrak için olmayıp cins için olduğunu söylemiştir. Mesela “arayan bulur” dediğimizde mutlaka her arayanın aradığını bulması lâzım gelmez. Bundan anlaşılması gereken, bulanların arayanlar olmasıdır. Dolayısıyla “madem arayan bulur, öyleyse falanca kimse aradığı hâlde neden bulmadı?” denilmez. Bu cümleden, bulmak için aramak lâzım geldiğini anlamak yeterlidir.

Bundan murat, ya hiç düşünmemektir veya faydayı ortadan kaldıran azıcık bir düşüncedir.

63- اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُزِيلُ الرِّيحَ بَشْرًا يَبِينُ يَدَى- رَحْمَتِهِ (Onlar mı hayırlı) yoksa, karanın ve denizin karanlıkları içinde size yol gösteren, rahmetinin önünde rüzgarları müjdecî olarak gönderen mi?

Allahın karada ve denizde yol göstermesi yıldızlarla ve arzdaki alâmet olan şeylerledir. **“Karanlıklardan”** murat, gecelerin karanlığıdır. Bunun **“karanın ve denizin karanlıkları”** şeklinde kara ve denize nisbet edilmesi, mûlabeset içindir.⁷

Veya bundan murat, birbirine karıştırılan yollardır.

Rahmetten murat, yağmurdur. Rüzgârın meydana gelmesi için bazı sebepler olmakla beraber, şüphesiz hem fail olan, hem de fail olandan etkilenen sebepler, Allahın yaratmasıyladır. Sebebi yaratan, fiili de yaratandır.

عَالِه مَع اللّٰه “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Allah ile beraber bunun bir benzerini yapmaya kâdir olan başka bir ilah mı var?

تَعَالٰى اللّٰه عَمَّا يُشْرِكُوْنَ “Allah onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehtir.”

Her şeye gücü yeten ve her şeyi yaratan Allah, hem aciz hem de mahlûk olan eşyanın kendisine ortak olmasından yüce ve münezzehtir.

64- اَمَّنْ يَبْدُوْا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهُ وَمَنْ يُزِفُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ- (Onlar mı hayırlı) yoksa, önce yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı?”

Kâfirler, her ne kadar yeniden yaratılmayı inkâr etseler de, buna delâlet eden delillerle onların batıl davaları çürütülmüştür.

Allahın insanı rızıklandırması, semavî ve arzî sebeplerledir.

عَالِه مَع اللّٰه “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Allah ile beraber bunları yapan bir ilah mı var?

⁷ Yani, insan bu karanlıklara ya karada veya denizde iken muhatap olur.

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydi kesin delilinizi getirin.”

O’ndan başkasının bunları yapmaya kâdir olduğuna dair deliliniz varsa, getirin görelim.

Allaha şerik kılmada sadık iseniz, buna ait delilinizi getirin. Çünkü kudretin kemâli, ulûhiyetin levazımındandır.

65- قُلْ لَا يَغْلِبُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبُ إِلَّا اللَّهُ “De ki: Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.”

Allahu Teâlâ her şeyi içine alan, her şeyin fevkinde olan noksansız kudretin kendisine has olduğunu beyan ettikten sonra, bunun lâzımı gibi olan gayb ilmini de sadece kendisinin bildiğini peşinde nazara verdi.

Buradaki istisna, munkatı’dır.⁸

İstisna muttasıl da olabilir. bu durumda “göklerde ve yerde olanlara” Allahu Tealâ da dahildir. Ama her şeye ilmi taalluk eden, her şeyin yanında hazır olup durumuna muttali olan ancak O’dur.

وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ “Onlar, ne zaman diriltileceklerinin de şuurunda değildirler.”

“Onlar”dan murat, göklerde ve yerde olanlardır.

“Bundan murat kâfirlerdir” de denilmiştir.

66- بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ “Doğrusu onların ahiret hakkındaki bilgisi peş peşe gelmiştir.”

Cenab-ı Hak, onlardan gayb ilmini (gaybı bilmeyi) nefyetti ve geleceklerinin ne olacağını bilmemelerini nazara vererek bunu te’kid etti. Bu ayetle de onlara kıyametin gelmesiyle ilgili deliller ve ayetlerle ilim sebepleri gelmiş olmakla beraber, kendilerinin onu gereği gibi bilmediklerini beyan etti.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا “Doğrusu onlar bu konuda şüphe içindedir.”

Doğrusu onlar, bir meselede delil bulamayıp ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilmeyen kimse gibi şaşkın ve mütereddittirler.

بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ “Hatta onlar ahiretten yana kördürler.”

⁸ Yani gökler ve yerde olanların hiç biri gaybı bilemez. Ancak, Allah gaybı bilir.

Basiretleri köreldiğinden, ahiretin delillerine karşı kördürler, onu idrak edemezler.

Nazara verilen bu mana, müşriklere has kılındığında bu şekildedir. Çünkü onlar da “göklerde ve yerde bulunanlara” dâhildirler. Bazılarına ait olan fiil, hepsine nisbet edilebildiği gibi, burada da müşriklerin gaybı bilemeyeşi bu şekilde nazara verilmiştir. Devamında gelen üç cümle ve bu cümlelerde ifade edilen **“doğrusu onlar şöyledir... Hatta böyledir... Yok yok hatta böyledir”** denilmesi, onların hâllerini kademeli bir şekilde aşağıya doğru çekmektir.⁹

Denildi ki: Birinci cümle şu anlamı ifade eder: “Onların ahiretle ilgili bilgisi son buldu, bir işe yaramadı.”

Veya “Onlara ahiretle ilgili ardı ardına bilgiler geldi, muhkemleşti.”

⁹ Çünkü önce ahiret hakkında kendilerine yeterli bilginin aslında geldiği nazara verildi. Peşinde, onların bu konuda şek içinde oldukları anlatıldı. Sonrasında ise, ahirete karşı kör gibi hareket edip, onun delillerini idrak edemedikleri bildirildi.

Öldükten Sonra Diriliş

67- “O inkâr edenler dediler ki: Sahi, biz ve atalarımız toprak olduktan sonra gerçekten diriltilip çıkarılacak mıyız?”

Ayetin bu kısmı, onların manevî körlüklerinin beyanı gibidir.

“Çıkarılmaktan” murat,

-Ya kabirlerden çıkarılmalarıdır.

-Veya ölümden hayata çıkarılmalarıdır.

68- “And olsun ki, bu vaat bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştı.”

Muhammedin vaadinden önce de bu bize ve ecdadımıza vaad olarak söylenmiş.

“Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.”

69- “De ki: Yer-yüzünde gezin de, mücrimlerin akıbeti nasıl oldu, bir bakın!”

Ayet, müşriklerin tekzibine karşılık onlara bir tehdittir ve kendilerinden önce dini yalanlayanların başlatına gelenlerin kendi başlarına gelecek olmasıyla korkutmaktır.

Onlardan “mücrimler” yani “suçlular” şeklinde bahsedilmesi, suç olan şeyleri terk hususunda mü'minlere bir lütuf olması içindir.

70- “Onlara üzülmeyin.”

Onların yalanlamalarına ve yüz çevirmelerine üzülmeyin.

“Ve kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü de sıkıntı duymayın!”

Çünkü Allah Seni insanların kötülüklerinden koruyacaktır.

71- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Ve “Eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ne zaman?” derler.”

Vaatten murat, onlara vaat edilen azaptır.

72- قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدْفٌ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ “De ki: Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaşmıştır.”

Bundan murat, Bedir günü başlarına gelen mağlubiyet azabıdır.

Ayette, onların başına gelecek azabın, ihtimal bildiren عَسَى ibaresiyle gelmesi şundandır:

Hükümdarların üslûbunda “ola ki”, “umulur ki”, “Sonra şöyle yapacağım” gibi ifadeler kesinlik ifade eder. Böyle söylemeleri,

-Vakarlarını ortaya koymak,

-Kendilerinin böyle bir işaretinin başkalarının açıktan söylemesi gibi olduğunu hissettirmek içindir.

Allahu Teâlânın vaat ve vaâdlerinde “ola ki...” “umulur ki...” demesi de böyle bir üslûbtur.

73- وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ “Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir.”

Onların günahlarına hemen ceza vermez, kendilerine süre tanır.

وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ “Fakat insanların çoğu şükretmezler.”

Lakin insanların çoğu kendisine olan nimetin hakkını bilmez, şükretmezler. Hatta cehaletlerinden dolayı bir an önce azabın gelmesini isterler.

74- وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ “Ve Rabbin elbette onların sinelerinin gizlediklerini de, kendilerinin açığa vurduklarını da bilir.”

Bilir ve ona göre karşılık verir.

75- وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki kitab-ı mübinde bulunmasın.”

Kitab-ı mübin’den murat levh-i mahfuzdur.

Veya istiare yoluyla kaderi anlatmaktadır.

76- “Şüphesiz bu Kur'an, İsrailoğullarına hakkında ihtilafa düştükleri şeylerin çoğunu anlatıyor.”

Onların ihtilafa düştükleri meseleler,

-Teşbih, (Allahı mahlukata benzetmek)

-Tenzih, (Allahı mahlukata benzemekten yüce kılmak)

-Cennet ve cehennem hâlleri,

-Hz. İsa ve Hz. Üzeyir'in durumları gibi konulardır.

77- “Ve o, mü'minler için gerçekten bir hidayet ve rahmettir.”

Çünkü, Kur'andan istifade edenler onlardır.¹⁰

78- “Şüphesiz Rabbin, onların arasında hüküm verecektir.”

Allah, İsrailoğulları arasında hak ile hükmeder.

“O, Azîzdir – Alîmdir.”

O Azîz'dir, hükmü geri çevrilemez.

Alîm'dir, hükmettiği şeyin hakikatını bilir, bilerek hükmeder.

79- “Öyle ise Allah'a tevekkül et.”

Sen Allaha tevekkül et, onların düşmanlığına aldırma.

“Çünkü sen apaçık bir hak üzeresin.”

Hak üzere olan kimsenin, Allahın hıfzına ve yardımına güvenmesi uygun düşer.

80- “Şüphesiz sen, ölümlere işittiremezsin.”

Ayet, Hz. Peygamberin onların kendisine taraftar olmaları ve desteklemeleri beklentisini bütünüyle keserek, O'na emredilen Allaha tevekkül

¹⁰ Aslında Kur'an bütün insanlara hidayet ve rahmet olmak üzere gönderilmiştir. Ama ondan istifade edenler özellikle mü'minler olduğundan, bu ayette meselenin bu yönüne dikkat çekilmiştir.

emrinin bir başka sebebini beyan eder.¹¹ Onların ölümlere benzetilmeleri, kendilerine okunandan istifade etmemeleri yönündendir. Ayetin devamında ise, sağır kimselere benzetilmişlerdir. Çünkü ölü olan biri aynı zamanda sağır demektir, bir şey duymaz.

“وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ” **“Ve arkasını dönüp kaçmakta olan sağırlara da daveti duyuramazsın.”**

81- “وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ” **“Körleri yanlış yoldan vazgeçirip doğru yola getiremezsin.”**

Çünkü, yolda düzgün gidebilmek görmekle mümkün olur, bunlar ise manen kör kimselerdir.

“إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ” **“Sen ancak âyetlerimize iman edip de hakka teslim olanlara duyurabilirsin.”**

Sen ancak Allahın ilminde âyetlerimize iman edeceklerle duyurabilirsin, sözlerin onlara bir fayda verir.

82- “وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ” **“Söylenen başlarına geleceği vakit, bunlar için yerden bir “dâbbe” çıkarırız.”**

Onlara vaat edilen ahiret ve azabın vakti yaklaşınca onlara bir dâbbe çıkarırız. Kaçan ondan kurtulamaz, yetişmek isteyen de ona yetişemez.

Hz. Peygambere dâbbenin nereden çıkacağı soruldu. “Allah nezdinde mescitlerin en hürmete şayan olanından” şeklinde cevap verdi. Yani, Mescid-i Haramdan çıkacağını söyledi.

Rivayete göre, dâbbe çıktığında yanında Hz. Musa’nın asası ve Hz. Süleymanın mührü olur.

Asa ile mü’minin secde mahalli olan alnına dokunur, onun yüzü bembeyaz olur. Mühür ile de kâfirin burnuna siyah bir nokta koyar, bununla onun yüzü simsiyah olur.

“تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ” **“Bu onlara, insanların âyetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler.”**

Dâbbenin çıkması ve diğer hâlleri de Allahın âyetlerindendir.

Veya âyetlerden murat, Kur’an âyetleri olabilir.

¹¹ Yani, onlar manen ölüdürler, onlardan ne yardım bekleyebilirsin?

83- **“O gün her ümmetten** وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا **âyetlerimizi yalanlayanları birer grup hâlinde toplarız.”**

Kıyamet günü her ümmetten, âyetlerimizi yalanlayanları fevc fevc bir araya getiririz.

“Bunlar (topluya hesap yerine) sevk edilirler.” فَهُمْ يُوزَعُونَ

Bunların hepsi bir nizama sokulur, bölük bölük mahşer meydanına sevk edilir.

Ayet, onların sayıca çokluğunu ve bu grupların en önde olanlarıyla en geride olanlarının birbirinden gayet uzak olduklarını anlatmaktadır.

84- **“Hesap yerine** حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عِلْمًا **geldiklerinde (Allah) der: Siz ilmen kavramamışken âyetlerimi yalanladınız, öyle mi?”**

Mahşer meydanına geldiklerinde kendilerine böyle denilir.

Ayette geçen و vav hâl bildirebilir veya atuf olabilir.

Birinciye göre mana: İlminiz, o âyetlerin künhünü kuşatmadığı hâlde, sathî bir nazarla bakıp âyetlerimi inkar mı ettiniz?!

İkinciye göre mana: Âyetlerimi yalanladınız ve onların hakikatini öğrenmeye yanaşmadınız, öyle mi?

“Yoksa ne yapıyordunuz?!” أَمْ آذًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Veya bundan başka ne yapıyordunuz?”

Bu ifade onları susturmak, delilsiz bırakmak içindir. Çünkü, cehaletlerinden dolayı, ilâhî âyetleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar. Dolayısıyla “biz bundan başka bir şey yaptık” demeye tâkatleri yoktur.

85- **“Zulümlerinden dolayı sözü edilen** وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا **azap başlarına iner.”**

Bu sorgulamadan sonra, kendilerine vaat edilen ateşte yanma azabı başlarına gelir. Bunun da sebebi, Allahın âyetlerini yalanlamaları yüzünden zulme düşmeleridir.

“Artık onlar konuşamazlar.” فَهُمْ لَا يَتَنَطَّقُونَ

Azapla meşguliyetlerinden dolayı bir mazeret söylemeye de fırsat bulamazlar, bir şey söyleyemezler.

86- **“Görmediler mi, geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de gösterici (aydınlık) olarak yarattık.”**

Şayet bunları görüp de düşünselerdi tevhide ulaşır, haşrin gelmesinin zor olmadığını anlar, peygamberlere kulak verirdiler. Çünkü nur ve zulmetin peşpeşe ve sabit olmayan bir tarzda gelmesi ancak bunlara hükmeden bir kuvvetle olur. Aynı maddeden zulmeti nura çeviren, ölmüş bedenlerden hayatı çıkarmaya da kâdirdir. Gündüz etrafı aydınlık yapıp insanların maişetlerini temini sağlayan Zat, onların dünya ve ahiret maslahatlarını temin eden ahireti de getirir, peygamberleri de gönderir.

87- **“Şüphesiz bunda iman eden bir topluluk için ayetler vardır.”**

İşte bunda, inanan kimseler için tevhid, nübüvvet ve haşre deliller vardır.

87- **“O gün sûr'a üfürülür.”**

Denildi ki: Ayet, ölülerin dirilmesini, “kalk” borusuyla uyanıp ayağa kalan bir ordunun hâline benzeten bir temsildir.

88- **“Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapıldı.”**

Bunun mazi ile ifade edilmesi, vukuunun tahakkukundan dolayıdır.

Ayette istisna edilenler,

-Cebrail, Mikail, İsrail ve Azraildir.

-Veya huriler, cehennem bekçileri ve hamele-i arş melekleridir.

-Şehitlerdir.

-Hz. Musadır. Çünkü O, bir kere o dehşetli hâli yaşamıştı.¹²

Murat, bunların tamamı olabilir.

89- **“Ve hepsi boyunları bükük olarak O'na geldiler.”**

Onların hepsi, sura ikinci üfürülüştten sonra zelil bir hâlde mahşer meydanına gelirler.

¹² Tur'da Cenab-ı Hak rüyetini isteyince Cenab-ı Hak dağa tecelli etmiş, dağ parça parça olurken Hz. Musa da dehşetten baygın olarak yere düşmüştü.

88- وَتَرَى الْجِبَالِ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً “Dağları görür, onları camid sanırsın.”

Sen onları yerlerinde sabit zannedersin.

وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ “Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.”

Hâlbuki onlar bulutlar gibi süratli bir şekilde geçip gitmektedir. Çünkü, büyük cirimler aynı hızla hareket ettiklerinde hareketlerinin farkına varılmaz.

صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَنَ كُلَّ شَيْءٍ “Bu, her şeyi mükemmel yapan Allahın sanatıdır.”

إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ “Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Allah, yaptığınız fiillerin hem dış görünüşlerini, hem de iç yüzlerini bilir, ona göre size karşılık verir. Ayetün devamı bunu açıklamaktadır:

89- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا “Kim iyilikle gelirse, ona daha hayırlısı vardır.”

Çünkü, yaptığı bu iyiliğe karşılık kendisine verilen sevapla,

-Kıymetsiz bir şey kıymettar olanla,

-Fani olan bâki olanla değiştirilmiş,

-Yaptığı bir iyiliğe yediyüz kat mükafat verilmiştir.

-Veya bu iyiliğine mukabil, cennet gibi bir ödül verilmiştir.

وَهُمْ مِنْ فَرَعٍ يَوْمِئِذٍ أَمِنُونَ “Ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar.”

Onlar, o kıyamet gününün azap korkusundan güven içindedirler. Seksen yedinci ayette bildirilen korku ise, mü'min – kâfir herkesi içine alan bir korkudur. Çünkü dehşetli bir hâli gören herkes, fitrî olarak ondan korkar.

90- وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ “Her kim de kötülükle gelirse, yüzleri ateşte kavrulur.”

Denildi ki: Seyyieden murat, şirktir.

(Bakara, 195) ayetindeki elden murat onların bizzat kendileri olduğu gibi, burada da yüzden murat da onların kendileri olabilir.¹³

“Başka değil ancak yaptığınız amellerin cezasını çekeceksiniz.”

91- **Ben ancak burayı mukaddes kılan bu beldenin Rabbine ibadet etmekle emrolundum.”**

Cenab-ı Hak, dünya – ahiret ve kıyamet hâllerinin şerhinden sonra, Hz. Peygambere, muhatabı olan kimselere böyle demesini emretti. Çünkü hak-ka davet tamamlanmış ve kemâlini bulmuştur. Artık peygambere düşen görev kendi kendine yönelmek ve Rabbinin ibadetine müstağrak olmaktır.

Cenab-ı Haktan “burayı mukaddes kılan bu beldenin Rabbi” şeklinde söz etmek, Mekke için bir teşrifdir ve şanına bir tazimdir.

“Ve her şey ancak Onundur.”

Yaratma ve tasarruf yönüyle her şey O’nundur.

92- **Ayrıca, müslümanlardan olmam bana emredildi.”**

Ve ben İslâma teslim olan, boyun eğenlerden olmakla emrolundum.

Bundan murat “İslâm dini üzere sebât etmekle emrolundum” manası da olabilir.

92- **“Ve Kur’ân’ı okumam emredildi.”**

Ve Kur’ân okumaya devam etmekle emrolundum. Ta ki onu parça parça okurken hakikatleri bana açılsın, inkişaf etsin.

“Kur’ân okumaktan” murat, ona tâbi olmak da olabilir.

“Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için gelmiş olur.”

Kim bana ittiba ile doğru yola gelirse, menfaati kendisine ait olacaktır.

“Kim de yoldan saparsa, de ki: Ben ancak uyarıcılardanım.”

¹³ Buna “zıkr-i cüz, irade-i küll”, yani “bir parçayı söyleyerek onun bağlı olduğu bütünü murat etmek” denilir.

Kim de bana muhalefete yoldan çıkarsa, onun dalaletinin vebâli bana ait değildir. Çünkü, peygambere düşen ancak tebliğdir. Ben, bana ait olan görevi yaptım.

93- وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ “Ve de ki: Elhamdülillah (Hamd, Allah’a mahsustur.)”

De ki: Nübüvvet nimetine veya bana öğrettiği, kendisiyle amele muvafak kıldığı şeylerden dolayı Allaha hamdolsun.

“O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız.”

Allah size dünyada Bedir Vakası ve dâbbetü'l-arzın çıkışı gibi büyük âyetlerini gösterecektir.

Gösterileceği bildirilen âyetler, ahiretteki dehşetli durumlar da olabilir.

Siz de bunların Allahın âyetleri olduğunu tanıyacaksınız. Lakin bunu bilmeniz, iş işten geçtikten sonra olacaktır.

“Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.” وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

Dolayısıyla, azabınızı tehir etmesini, yaptığınızdan gafil olduğundan dolayı sanmayınız.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Neml sûresini kim okusa, Süleyman, Salih, İbrahim ve Şuayb peygamberleri tasdik eden ve yalanlayanlar sayısınca ecir nâil olur. Kabrinden “La ilâhe ilallah” diyerek çıkar.”

KASAS SÛRESİ

Kasas Sûresi Mekki'dir.
Seksen sekiz ayettir.

Musa'nın Annesi

1- طسم “Tâ, Sîn, Mîm.”

2- تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar, kitab-ı mübinin âyetleridir.”¹

3- تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “İman edecek bir kavim için, Musa ve Firavun’un haberlerinden sana gerçek olarak okuyoruz.”

Cebrailin kıraati ile Sana okuyoruz.

“İman edecek bir kavim için” denilmesi, bundan istifade edenlerin mü’min kimseler olmasındandır.

4- إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ “Gerçekten Firavun, arzda büyüklük tasladı.”

Arz’dan murat, Mısır diyarıdır.

وَجَعَلَ أَهْلَهَا سِيْفًا “Ve halkı sınıflara ayırmıştı.”

-Onları sınıflara ayırmıştı. Her bir sınıfı belli bir işte kullanıyordu.

-Veya bundan murat onları birbirine düşman hizipler hâline getirmesidir. Aleyhinde ittifak etmelerine fırsat vermiyordu.

يَسْتَضِعُّ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِ نِسَاءَهُمْ “Onlardan bir taifeyi eziyor, oğullarını boğazlayıp, kadınlarını ise sağ bırakıyordu.”

Bu taife, İsrailoğullarıdır.

Böyle yapması şundandı: Bir kâhin firavuna “İsrailoğullarında bir çocuk doğacak, senin saltanatın O’nun eliyle son bulacak” demişti.

Firavunun, böyle bir tedbire müracaat etmesi son derece ahmak oldu-

¹ **Kitab-ı Mübin**, “manası apaçık olan, gerçekleri beyan eden kitap” demektir. Kur’ân hakkında kullanıldığı gibi, kainat kitabı hakkında da kullanılır. Bu ayette, Kur’ân’ın bir özelliği olarak ifade edilmiştir.

ğunu gösterir. Çünkü, kâhin eğer doğru söylüyorsa, öldürmekle bu akıbet-ten kurtulamaz. Yalan söylüyorsa da, sözüne itibar etmemek gerektir.

İِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ “Şüphesiz o, müfsitlerdendi.”

Ortalığı fesada verenlerden olduğu için, fasit bir hayal yüzünden peygamber torunlarından nice kimseleri öldürmeye cür’et edebildi.

5- “وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ” Biz ise, istiyorduk ki arzda ezilmekte olanlara lütufta bulunalım.”

وَنَجْعَلُ لَهُمُ آيَةً وَنَجْعَلُ لَهُمُ الْوَارِثِينَ “Ve onları önderler yapalım ve onları varisler yapalım.”

Biz ise, onları Firavunun baskısından kurtararak kendilerine lütufta bulunmak, din hususunda onları öncüler kılmak ve Firavun ve kavminin saltanatına mirasçılar yapmak istiyoruz.

6- وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ “Ve arzda onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.”

Arz’dan murat Mısır ve Şam bölgesidir.

Firavuna, Hamana ve bunların askerlerine,

-Saltanatlarının bitmesini gösterelim.

-Ve İsrailoğullarından gelen birinin eliyle helâk olma endişelerini gerçek kılalım, korktuklarını başlarına getirelim.

7- وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مِنْ أَهْلِ الدِّينِ “Musa’nın annesine şöyle vahyet-tik: Onu emzir.”

Hiz. Musa’nın annesine gelen vahiy,

-Ya ilham şeklindedir.

-Veya rüyada gerçekleşmiştir.

“Ona zarar geleceğinden kaygılandığında denize (Nil nehrine) bırak.”

Belirgin bir şekilde Ona zarar verilmesinden korktuğunda ise, onu Nil nehrine bırak.

وَلَا تَخَافِ وَلَا تَحْزَنِ “Korkma ve üzülme.”

Çocuğunun zayı olmasından korkma. Onun ayrılığından da üzülmeye.

“Biz onu sana geri döndüreceğiz.” **إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ**

Yakında biz O’nu sana güvenli bir şekilde geri vereceğiz.

“Ve onu peygamberlerden kılacağız” وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

Rivayete göre Hz. Musa’nın annesine doğum sancıları geldiğinde İsrailoğullarının hâmile kadınlara bakan ebeyi çağırdı. Ebe, onun doğumuyla ilgilendi. Hz. Musa dünyaya geldiğinde, kadın onun gözlerindeki nurdan çok etkilendi, mafsallarını bir titreme aldı, kalbi bebeğe muhabbetle doldu, onu Firavunun adamlarına vermedi.

Hz. Musanın annesi onu üç ay emzirdi. Bu arada Firavun yeni doğan bebeklerle ilgili uygulamasını ısrarla sürdürüyor, onun casusları Musa’nın annesinin hâlini de araştırıyorlardı. Bunun üzerine Musa’nın annesi bir sandığa bebeğini yerleştirip Nil nehrine bıraktı.

“Nihayet al-i Firavun kendilerine düşman ve keder kaynağı olacak o çocuğu bulup aldı.” 8- فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

Aslında düşman ve keder olsun diye almadılar. Ama olaylar öyle gelişti, netice itibarıyla onlara bir düşman ve keder oldu.

“Şüphesiz Firavun, Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.” 9- إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ

Onlar her şeylerinde hatalı idiler. Bu, onların ilk hatası değildi. Kendi saltanatlarına son verecek çocuk için binlerce masumu öldürdüler, ardından da tutup O’nu kendi elleriyle büyüttüler. O da sonunda korktuklarını başlarına getirdi.

Onların hatalı olmaları, günahkâr olmaları yönünden de olabilir. Allah, günahlarına ceza olarak düşmanları olan çocuğu onların eliyle büyüttü.

“Firavun’un hanımı şöyle dedi:” 9- وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ

Firavunun hanımı, Musayı sandıktan çıkarınca şöyle dedi:

“Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)!” قُرْتُ عَيْنِي لِي وَلَكَ

Sandıktan çıkan bebeği görünce her ikisi de ona muhabbet duymuşlardı.

Hadiste şöyle anlatılır: Firavunun hanımı **“Bana da, sana da göz ay-**

dınlığı (bir çocuk)!” deyince Firavun “Senin gözün aydın olsun, benim değil” dedi. Şayet “İkimizin de gözü aydın olsun” deseydi, Allah Firavunun hanımına hidayet nasip ettiği gibi Firavuna da ederdi.

Veya rivayete göre Firavunun cüz zamalı bir kızı vardı. Doktorlar onu bir deniz hayvanının salyasıyla tedavi etmişlerdi.

Firavunun hanımını bu kanaate sevk eden şey, Hz. Musa’nın gözlerindeki parlayan nur ve ağzından çıkan akıntıdan cüz zamlıya sürüldüğünde iyileşmesi idi.

لَا تَقْتُلُوهُ “Sakın onu öldürmeyin.”

Firavunun hanımı, kocasına hitap ederken çoğul sığasıyla “onu öldürmeyin” demesi, saygı içindir.

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا “Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.”

Çünkü onda mübareklık alâmetleri ve faydalı olma emâreleri var.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Oysaki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.”

Onlar bebek Musa ile ilgili böyle söylerken, ilerde neler olacaklarının farkında değillerdi, işin sonunu sezemiyorlardı.

Veya ayetin son kısmı Firavunun hanımının sözü de olabilir: Yani, “insanlar farkına varmadan onu evlât ediniriz. Kimse bunun bizden başkasına ait olduğunu, onu evlât edindiğimizi bilmez.”

10- وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا “Mûsâ’nın anasının gönlü bomboş kaldı.”

Çocuğunun Firavunun elinde olduğunu öğrenince korku ve şaşkınlıktan dolayı Musa’nın annesinin aklı başından gitti. Benzeri bir manayı şu ayette görürüz:

“Ve gönülleri bomboştur.” (İbrahim, 43) Yani orda akıl kalmamıştır.

Musa’nın annesinin maruz kaldığı bu şok, Allahın vaadine güvenmesi karşısında ilk anda maruz kaldığı kederden veya Firavunun ona ilgi duyup evlat edinmesinden de olabilir.

إِنْ كَادَتْ لَتُبْدَىٰ بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Şayet inananlardan olması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.”

Şayet biz onun kalbine sabır ve sebatı netice veren itminan vermeseydik, o çocuğun kendi oğlu olduğunu söyleyivercekti.

Bunu söylemek istemesi,

-Ya şiddetli sıkıntısından,

-Veya Firavunun evlât edinmesini öğrenince ferahından olabilir.

Bizim ona itminan verişimiz,

-Allahın vaadini tasdik edenlerden,

-Firavunun evlât edinmesi ve ilgi duymasına değil, Allahın hıfz ve inayetine güvenenlerden olması içindi.

11- وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ ۖ “Annesi, Musa’nın ablasına, “Onun izini takip et” dedi.”

Musa’nın annesi, kızına “Onun izinden git, neler olup bittiğini öğren” demişti.

فَبَصَّرْتُ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ “O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”

Onlar, bu kızın onu takip ettiğini veya onun Musa’nın kız kardeşi olduğunu bilmiyorlardı.

12- وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ “Biz daha önce, süt annelerin sütünü kabulüne izin vermedik.”

“Sonra da فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ablası, “Onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi bakacak bir aile göstereyim mi?” dedi.”

O aile, çocuğun emzirilmesinde ve terbiyesinde görevlerini tam yaparlardı.

Rivayete göre, Firavunun veziri Haman Musa’nın kız kardeşinin dediklerini duyunca “kız bunu ve ailesini tanıyor. Onu getirin, durumuna bir bakalım” dedi. Musa’nın kızkardeşi saraya alınınca “ben ancak onların hükümdara faydalı olmalarını istedim” dedi. Bunun üzerine Firavun sûtanne-yi getirmesini istedi. Musanın kız kardeşi, annesini saraya getirdi. O sırada Musa, Firavunun kucağındaydı ve ağlıyordu. Annesinin kokusunu hissedince rahatladı, onun memesinden emmeye başladı. Firavun “Kimse-den emmedi, ama senden emdi. Sen bunun nesi oluyorsun?” diye sordu. Musa’nın annesi “ben kokusu hoş, sütü hoş bir kadını. Hangi çocuk bana

getirilse benden emer’’ diye cevap verince Firavun emzirmesi için Musayı annesine verdi, bunun için de bir ücret takdir etti. Böylece Musa’nın annesi aynı gün içinde çocuğuyla eve döndü. Ayetin devamı bunu bildirir:

13- **“فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ** - **lece biz onu, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah’ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye annesine geri verdik.”**

Gerçi Hz. Musa’nın annesi Allahın vaadinin hak olduğuna inanıyordu. Ama bu şekilde bizzat görmesini sağladık.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ **“Fakat yine de pek çoğu (bunu) bilmezler.”**

Ama onların çoğu O’nun vaadinin hak olduğunu bilmezler, bundan şüpheye düşerler.

Veya mana şöyle de olabilir: Bizim ona Musa’yı geri döndürmemizden asıl maksat, Allahın vaadinin hak olduğunu bilmesi idi. Diğerleri tebeî durumlardı.

Bu manaya göre değerlendirildiğinde, çocuğunun Firavunun elinde olduğunu duyunca maruz kaldığı şok hâline bir tariz söz konusudur.

Medyen Günleri

14- **وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا** “Mûsâ, olgunluk çağına ulaşır gelişimini tamamlayınca, biz ona hüküm ve ilim verdik.”

Bundan murat, otuz-kırk yaş arasıdır. Çünkü, akıl o dönemde kemâle erer. Rivayette şöyle gelmiştir: “Her peygamber kırk yaşında iken kavmine elçi olarak gönderildi.”

Hükümden murat nübüvvet, ilimden murat dinî ilimlerdir.

Veya bundan murat, nübüvvet öncesi sarayda kendisine öğretilen hükema, ulema ve benzerlerinin ilmidir. Dolayısıyla, bilmediği şeyi söylemez ve yapmazdı.

Bu mana, kıssanın nazmına daha uygundur. Çünkü kendisine peygamberlik, Mısırdan Medyene hicretinden sonra Mısır'a geri dönüşünde verilmiştir.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “İyilik edenleri biz işte böyle mükâfatlandırırız.”

Musa'ya ve annesine yaptığımız gibi, iyi işler yapanların iyiliğine mukabil biz işte böyle karşılık veririz.

15- **وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا** “Musa, halkının gaflet halinde olduğu bir sırada şehre girdi.”

Firavunun sarayından çıkıp şebre girmişti. O vakitte Onu şehirde pek görmezlerdi. Bu vaktin insanların genelde istirahatatta olduğu öğle sıcağı vakti veya akşam- yatsı arası olduğu söylenir.

فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ “Orada, iki adamı birbirleriyle dövüşür buldu.”

هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ “Bunlardan biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafındandı.”

Bunlardan biri kendi millleti olan İsrailoğullarından, diğeri ise muhalifi olan Kibtî'lerden idi.

فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ “Kendi tarafından olan, düşmanından olana karşı ondan yardım istedi.”

فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ “Musa da ötekine bir yumruk indirip onun ölümüne sebep oldu.”

قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ “Dedi: Bu, şeytanın amelindendir.”

Çünkü Hz. Musa’ya kâfirleri öldürmek emredilmemişti.

Bu öldürme hatâen olduğundan, Hz. Musa’nın ismetine (masum oluşuna) zarar vermez.

Hz. Musa’nın bu hata ile öldürme olayını şeytanın ameli sayması, bunu zulüm olarak görmesindendir.

إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ “O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır.”

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي 16- “Mûsâ, “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim, beni affet” dedi.”

Bundan dolayı Allahın bağışlamasını istemesi, büyük zâtların kendilerinden sadır olan küçük hataları bile büyük saymaları âdetündendir.

فَعَفَرَ لَهُ “Allah da onu affetti.”

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “Şüphesiz O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Çünkü Allah kullarının günahlarına karşılık bağışlayıcıdır, onlara merhamet edendir.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ 17- “Musa, “Rabbim! Bana lutfettiğin nimetlere andolsun ki, artık mücrimlere asla ark olmayacağım” dedi.”

Ayetin bu kısmı, cevabı hazfedilmiş bir yemindir. Yani, “Beni bağışla-man ve daha diğer nimetlerle bana in’amda bulunmana yemin ederim ki, mutlaka tevbe edeceğim.”

Veya Hz. Musa’nın bu ifadeleri, Cenab-ı Hakkın merhametini talep de olabilir. Yani, “Bana olan nimetlerin hakkı için beni muhafaza et, ta ki yar-dım ettiğim kişi yüzünden günaha girmeyeyim, böyle kimselere yardım et-meyeyim.”

İbnu Abbas şöyle der: “Hz. Musa böyle dediğinde “inşaallah” demediğinden aynı hâl ile bir daha mübtelâ kılındı.”

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: “Bana verdiğin kuvvetle Senin dostlarına yardım edeceğim, Senin düşmanlarına yardımda bu kuvveti asla kullanmayacağım.”

18- فَاصْبَحْ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ “Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı.”

“Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyor.”

“Mûsâ da ona, “Belli ki sen azgın bir kimsesin” dedi.”

Çünkü birinin ölümüne sebep oldun, bugün de bir başkası ile dövüşmekteisin.

19- فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ “Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince, adam dedi:”

Her ikisi, yani Hz. Musa ve İsrailoğullarından olan kimse için düşman olması,

-Onların dininden olmamasından,

-Veya Kıbtî’lerin İsrailoğullarına düşman olmalarındandır.

“Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de mi öldürmek istiyorsun.”

Bunu söyleyen İsrailoğullarından olandır. Çünkü Hz. Musa ona “azgın” deyince kendisini yakalayacak zannetti.

Veya Kıbtî de bunu söylemiş olabilir. Onun sözünden, Hz. Musa’nın bu adamdan dolayı dün bir Kıbtîyi öldürdüğünü, bugün de kendisini öldürmeyi düşündüğünü tevchhüm etmiş olabilir.

“Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun.”

Sen ancak yeryüzünde insanlara üstten bakmak istiyor, işin sonuna bakmıyorsun.

“İslah edenlerden olmak istemiyorsun.”

İnsanlar arasında muslih kimselerden olmak istemiyorsun. Yoksa böyle hareket etmez, düşmanlığı en güzel şekilde bertaraf etmeye çalışırdın.

Kıbtü'nin bu sözleri etrafta duyuldu, ta Firavuna ve çevresindeki adamlarına kadar gitti. Bunun üzerine Hz. Musa'yı öldürmeye niyetlendiler. Firavun'un hanedanından, onun amcaoğlu olan kişi, Hz. Musaya haber vermek için saraydan çıktı.² Ayetin devamında onun gayreti ifade edilir:

20- “Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi.”

“Dedi ki: Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar, durma (buradan) çık!”

“İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.”

21- “Musa korka korka, etrafı gözetleyerek oradan çıktı.”

“Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar” dedi.”

“Beni onlardan kurtar, yetişip yakalamalarından koru!”

22- “Medyen’e doğru yöneldiğinde şöyle dedi:”

Medyen, Hz. Şuaybın kavmidir. Medyen ismi Hz. İbrahim’in oğullarından birinin adı olup, zamanla bir kavmin ismi olarak kalmıştır.

Medyen, Firavunun idaresi altında değildi. Mısır’la Medyen arasında sekiz konaklık mesafe vardı.

“Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.”

² Bu zat, Mü'min suresinde 28. ayetten itibaren uzun bir şekilde kıssası anlatılan kimsedir. Hz. Musa bir peygamber olarak Mısır’a döndüğünde gizlice Ona iman etti, yardımcı oldu.

Hiz. Musa, Allaha tevekkülle ve O'nun hakkında hüsn-ü zanla böyle dedi. Yolu bilmiyordu. Derken önüne üç yol çıktı, o orta yolu tercih etti. Onu arayanlar ise diğler iki yoldan gittiler, kendisini bulamadılar.

23- **“Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu.”**

Burası bir kuyu idi, insanlar bundan su alıyorlardı.

Bu insanlar, hayvanlarını suluyorlardı.

“Onların gerisinde de (hayvanlarını sulayan olduğu yerden) geri çeken iki kadın gördü.”

Onların aşağı kısmında da iki kadın gördü, bunlar hayvanları diğelerinin hayvanlarıyla karışmasın diye onlara engel olmaya çalışıyorlardı.

“Onlara “Durumunuz nedir?” dedi.”

“Dediler: Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz hayvanlarımızı sulamayız.”

Bizler erkeklerle karışmamak için çobanların işlerini bitirip ayrılmalarnı bekliyoruz.

“Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.”

Babamız çok yaşlı olduğu için hayvanları sulamaya kendisi gelemiyor, mecburen bizi gönderiyor.

24- **“Bunun üzerine, onların davalarını suladı.”**

Hiz. Musa onların hâline acıdı, hayvanlarını suladı.

Denildi ki: Çobanlar kuyunun üzerine ağır bir taş koyuyorlardı. Bunu yedi adam ancak kaldırılabiliyordu. Hiz. Musa yorgun, aç, ve ayakları yaralı olmasına rağmen bunu tek başıyla kaldırdı.

Denildi ki: Üzerinde kaya olan başka bir kuyu vardı, Hiz. Musa o kayayı kaldırıp ordan çıkardığı suyla hayvanları suladı.

“Sonra gölgeye çekildi ve şöyle dedi:”

“Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım.”

Denildi ki: Manası şöyledir: “Bana ikram ettiğin din sebebiyle dünyada fakir oldum.”

Çünkü Firavunun yanında geniş imkânlar sahipti.

Bunu söylemekten maksadı, sevinmek ve buna şükretmekti.

25- فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ “Derken, kızlardan biri utana utana ona geldi.”

Dedi: Bizim için hayvanlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor.”

Muhtemelen Hz. Musa yaşlı zâtı görüp ziyaret etmek ve marifetinden destek almak için gitti, yoksa mükafat olarak yiyecek elde etmek için değil. Hatta rivayete göre kendisine yemek getirildiğinde yemeyip “biz chl-i beytîz, dinimizi dünya ile satmayız” dedi. Hz. Şuayb da O’na şöyle dedi: “Bu, Sana bir ücret değildir. Evimize gelen herkese ikramda bulunmak bizim âdetimizdir.”

Bir iyilik yapan kimseye bu yüzden hediye verilse, bunu almak haram değildir.

26- فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ “Musa, ona gelip başından geçeni anlatınca, o dedi:”

“Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.”

“Zalim kavim”den murat, Firavun ve kavmidir.

26- فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَابَتْ اسْتَأْجَرَهُ “Kızlardan biri dedi: Babacığım, onu ücretle tut.”

Hz. Musayı çağırmak için giden kız, babasına “Babacığam, hayvanlarımızı kollayıp bakması için ücretle Onu çoban olarak tut.”

“Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.”

Hz. Şuaybın kızı, Hz. Musa’yı “hem güçlü, hem de güvenilir hiri” olarak niteledi. Böyle nitelemesi, niçin O’nu teklif ettiğini açıklamak içindir.

Rivayete göre Hz. Şuayb, kızına “Onun güçlü olduğunu nerden biliyor-

sun?” diye sordu. Kızı, Hz. Musa’nın kuyunun taşını nasıl kaldırdığını anlattı. Emin oluşuyla ilgili olarak, yolda gelirken kendisine “arkamdan gel” dediğini söyledi.

27- قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَمُنَّكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ -
“Dedi ki: “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımдан birini sana nikâhlamak istiyorum.”

عَنْكَ “Eğer on yıla tamamlarsan, o da senden bir lütuf olur.”

Şayet on yıla tamamlarsan, bu da Senden bir lütuf olur, yoksa ben Seni on yıla zorlamam.

Bu, yapılacak akde bir hazırlıktır, yoksa akdin kendisi değildir.³

Muhtemelen belli bir ücret ve mehirle ilgili olarak da başka bir madde ile aralarında akit yapıldı.

Veya Hz. Musa sekiz yıl üzerinden akdi kabul etti, şayet şartlar uygun olursa on yıl olarak kalacağına akit öncesi söyledi.

Bununla beraber, şeriatlarda bu konuda farklılıklar olması da mümkündür.

وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ “Yoksa sana zorluk çıkarmak istemem.”

On yıl olarak tamamlamanı isteyerek veya hayvanlara çobanlık yapma vakitleri hususunda tartışarak veya işin hakkını tam verme hususunda Sana zorluk çıkarmak istemiyorum.

“İnşaallah beni salihlerden bulacaksın.”

İnşaallah beni,

-Hüsn-ü muamelede,

-Yumuşak yüzlülükte,

-Ahde vefada salihlerden bulacaksın.

28- قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ “Mûsâ dedi: Bu, benimle senin arandadır.”

³ Çünkü akitte bu gibi ayrıntıların ihtimali değil, açık ve net olarak yazılması lâzımdır.

“اَيُّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ” İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir kınama yok.”

Uzun ya da kısa, hangi süreyi tamamlarsam benden daha ziyadesini istemeyeceksin.

Veya mana şöyle olabilir: Hangi süreyi tamamlasam, ziyade olanı terkimden dolayı bana bir kınama olmayacak.

Böyle ifade edilmesi, “kısa olanı yaparsam bana söz söylenmeyecek” denilmesine nisbetle,

-Muhayyerliği göstermede,

-Ve iki müddetin de hükümde eşit olduğunu bildirmede çok daha be-
liğdir.

“وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ” “Ve Allah, söylediklerimize vekildir.”

Allah, ortaya koyduğumuz bu karşılıklı şartlara şahiddir, hafızdır.

Mukaddes Vazife

29- “Musa, فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا” süreyi doldurup ehliyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü.”

Rivayete göre Hz. Musa, iki müddetten uzun olanı miktarı (on sene-yi) tamamladı. Sonra bir on yıl daha Medyende Hz. Şuaybın yanında kaldı, sonra dönmeye niyetlendi, hanımıyla beraber yola çıktı.

افكثوا “Ehline dedi: (Burada) bekleyin.” قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا

“Ben bir ateş gördüm.” اِنِّي اَنْسْتُ نَارًا

“Ola ki oradan لَعَلِّي اَتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ size bir haber, yahut ısınmanız için o ateşten bir parça getiririm.”

30- فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ “Oraya varınca, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: ٧ “Ey Musa! Bil ki ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.” اَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Burada lafızlar Taha ve Neml sûresinde geçenlerden biraz farklı olsa da, maksad yönüyle aynıdır.

31- وَانْ أَلْقِ عَصَاكَ “Ve “Asânı at!” (denildi).”

“Musa (attığı) asâyı yılan گلی hareketli görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı.” فَلَمَّا رَاَهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ

٨ “Ey Musa! Beri gel, korkma.” يَا مُوسَى اقْبَلْ وَلَا تَخَفْ

“Çünkü sen emniyette olanlardansın.” اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ

Sen korkulan şeylerden emniyet içinde olanlardansın. “Çünkü benim huzurunda peygamberler korkmaz.” (Neml, 10)

32- اَسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ “Elini koynuna sok,

(alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.”

وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ “Korkudan açılan kolunu kendine çek (toparlan).”

Korkan ve ürperen biri gibi, yilandan sakınmak için açtuğun kollarını kendine çek. Sağ elini sol pazuna, sol elini de sağ pazuna koy.

Veya onları koynuna koy.

Bu son manaya göre, bu hareket başka bir maksat için yapılmış olur. Bu da, düşman karşısında cüretini ortaya koymak ve bir mu’cize zuhuru için bir başlangıç olur.

Nasıl ki kuş korktuğunda kanatlarını açar, ama güvende olduğunda ve sükûnet hâlinde kanatlarını kapatır. Onun gibi, ayet istiare üslûbuyla asanın yılanı dönüşmesi esnasında heyecana kapılmamak ve sebat göstermek manasını emrediyor olabilir.

Yani, Sana korku arız olduğunda heyecana kapılmamak ve kendini kontrol edebilmek için böyle yap.

فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ “İşte bu ikisi, Firavun ve ileri gelen adamlarına karşı Rabbin tarafından sana verilen iki delildir.”

إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ “Çünkü onlar fasık bir kavimdirler.”

33- قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا “Musa dedi: Rabim! Ben onlardan birini öldürmüştüm.”

فَآخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ “Dolayısıyla beni öldürmelerinden korkarım.”

34- وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا “Kardeşim Hârûn lisanca benden daha fasihtir.”

فَآرِزْهُ لِي بِعَبْدِكَ فَيَرْحَمْنِي “Onu da benimle birlikte, beni tasdik eden bir yardımcı olarak gönder.”

Onun tasdiki,

-Hakkı ortaya çıkarsın.

-Başkalarına delil olsun.

-Şüpheleri ortadan kaldırsın.

إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونُ “Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”

Dilim ise münazara esnasında bana tam yardımcı olmaz.⁴

Denildi ki, Hz. Musa’nın kardeşi Harun için **“Beni tasdik etsin”** demesinden maksadı kavminin tasdik etmesidir. Hz. Harun da yaptığı anlatımlar ve açıklamalarla O’na yardımcı olacaktır. Burada, fiilin sebebe isnadı vardır.⁵

35- قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ “Allah dedi: Kardeşinle pazunu güçlendireceğiz.”

“Kardeşinle pazunu güçlendireceğiz” ifadesinden murat, “Onunla Seni takviye edeceğiz” anlamındadır. Çünkü iş yaparken şahsın kuvveti elinin kuvvetine göredir. Bundan dolayı kişinin kuvveti elinin kuvvetiyle anlatılır ve şiddeti de pazusunun şiddetiyle ifade edilir.

وَنَجْعَلُ لَكُمْ سُلْطَانًا “Ve size bir kudret vereceğiz.”

“Ayetlerimizle, onlar size erişemeyecekler.”

Size öyle bir galebe veya delil vereceğiz ki, onlar istila veya delil getirmek suretiyle size erişemeyecekler.

“Ayetlerimizle” ifadesi şu manaları ifade edebilir:

“Ayetlerimizle gidin!”

“Sizi, ayetlerimizle onlara galip kılacağız.”

“Ayetlerimizden dolayı size erişemeyecekler.”

“Ayetlerimize yemin ederim, onlar size erişemeyecekler.”

“Siz ikiniz ve size tâbi olanlar ayetlerimizle onlara galip geleceksiniz”

“Siz ve size tabi olanlar galip geleceksiniz.”

36- فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى “Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince şöyle dediler: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir.”

“Bu, misli daha önce görülmemiş bir sihirdir” dediler.

⁴ Hz. Musa konuşmada zorluk çekiyordu. Bkz. (Şuara, 13)

⁵ Yani Hz. Harun’un O’nu tasdik etmesi Hz. Musa’nın risalet görevine yardımcı olacak ve kavminin kendisini tasdik etmesine sebebiyet verecektir.

Veya bundan murat şudur: “Bu, Senin yaptığın bir sihirdir. Ama iftira ile Allaha nisbet ediyorsun!”

Veya “bu da diğer sihir neveleri gibi iftira ile nitelenen bir sihirdir.”

وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِى آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ “Biz önceki atalarımızdan bunu işitmemiştik.”

“Bunu” ifadeleriyle işaret ettikleri

-“Bu sihri”

-Veya “bu nübüvveti” manası olabilir.

وَقَالَ مُوسَى رَبِّىْ أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ 37- الدَّارِ “Musa şöyle dedi: Kendi katından kimin hidayet getirdiğini ve güzel akıbetin kime nasip olacağını Rabbim en iyi bilendir.”

Böyle olunca benim hak yolda, sizin de batıl yolda olduğunuzu bilir.

“Onlar şöyle dedi”, “Musa da böyle dedi...” şeklinde anlatılması, her iki tarafa nazar eden kimsenin, onların aralarında mukayesede bulunabilmesi ve böylece o ikisinden doğru olanı fasid olandan ayırabilmesi içindir.

Ayet metnindeki “Akıbetü’l-dâr”dan murat “güzel akıbet”tir. Çünkü dâr’dan murat dünyadır, onun aslı akıbeti ise cennettir. Zira, dünya ahirete bir geçiş yeri olarak yaratılmıştır. Dünyadan bizzat maksut olan sevaptır. Ceza ise ancak arızî bir durumdur.⁶

إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Doğrusu zalimler felah bulmazlar.”

Zalim olanlar ne dünyada hidayeti ne de ahirette güzel akıbeti elde edemezler.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِىْ 38- “Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh bilmedim.”

Ayette Firavunun “Sizin için benden başka ilah yok” demek yerine “Sizin için benden başka bir ilah bilmedim” demesi, bu konuda kesin bir kanaate varmadığına işaret eder. Bundan dolayı, ayetin devamında yüksek bir kule yapılmasını emretmesi nazara verildi. Bu kuleye çıkıp, semada bir ilah olup olmadığına bakacaktır.

⁶ Mesela, okullar insanların yetişmesi için açılır. Ama orada bozulanlar, sınıfta kalanlar da olur. Ama bu ikinci durum bizzat maksut olmayıp arızî bir neticedir.

فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ “Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir Ey Hâmân!”

فَجْعَلْ لِي صَرْحًا “Sonra da bana bir kule yap!”

لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى “Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım(!)”

وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ “Ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum.”

San ki Firavun şöyle bir tevehhüm içindeydi: Şayet başka bir ilah varsa semada bir cisim olur, ona da yüksek bina ile ulaşılabilir.

Veya Firavunun bundan maksadı kendisine bir rasathane kurulması olabilir. Bu rasathane ile yıldızların durumlarını rasat edecek ve onlarda bir peygamberin gönderilmesine veya yeni bir devletin zuhuru delâlet eden bir şey olup olmadığına bakacaktır.

Denildi ki: Firavunun “Sizin için benden başka bir ilah bilmedim” demesi, “De ki: ‘Siz Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?’” (Yunus, 18) ayetinde olduğu gibi ilmin nefiyile malumun nefyidir, yani başka bir ilahın olmadığını bildirmektir. Çünkü bundan murat, “onlarda olmayan bir şeyi mi Allaha haber vereceksiniz” demektir. Bu, fiille ilgili ilimlerin özelliklerindendir. Çünkü eşyanın tahakkuku için bilinmeleri şarttır. Böyle olunca, bunlarla ilgili bilgi yoksa kendileri de yok demektir. Ama infialî ilimler böyle değildir.⁷

Denildi ki: Kiremit işini ilk defa uygulayan Firavundur. Bundan dolayı Haman’a “benim için bir ateş yakıp tuğla pişir” derken, bu sanatı öğretir bir üslupla emir verdi. Bunu söylerken de kendini büyük gösterir şekilde ifade etti. Önce yapacağı işin bir kısmını söyledi, ardından da söz ortasında ismiyle nida etti.

⁷ Yani, bizim filimizle meydana gelen şeylerde bilimiz onların varlığını belirleyicidir. Mesela, bir ev bina etmişsek onun varlığını biliriz. Bizim bilmemiz, aynı zamanda onun var olması demektir. Ama fil sahamıza girmeyen hususlarda bilimiz gerçekte tam örtüşmeyebilir. Faraza, Kaf Dağı diye bir dağın varlığını bilmemiz onun varlığını gerektirmez. Veya bazılarının Ağrı Dağının varlığını bilmemeleri onun yokluğu anlamına gelmez. Allahu Teâlânın ilmi her şeyi kuşatmış olduğundan Onun bilgisi haricinde bir şey tasavvur edilemez. Böyle olunca “Allahın varlığını bilmediği bir şey” ifadesi, “olmayan bir şey” anlamına gelir. Yani, siz göklerde ve yerde olmayan bir şeyi mi O’na haber vereceksiniz?

39- **“O ve ordusu, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.”** وَأَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

“Ve bize döndürülmeyeceklerini sandılar.” وَظَنُّوا أَنَّهُم لَنَرْجِعُنَّ

Öldükten sonra huzurumuza getirilmeyeceklerini zannettiler.

40- **“Biz de onu ve ordusunu yakaladık, onları denize attık.”** فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ

Bunun beyanı daha önce geçmişti. Ayetin üslûbunda bu cezayı verenin azamet ve tazimi, ceza verilenlerin de tahkiri vardır. Sanki, sayıları çok olmasına rağmen hepsini avucuna alıp denize atıvermiştir. Benzeri bir üslûbu şu ayette görürüz:

“Allah’ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun kabzasındadır. Gökler de O’nun sağ eliyle dürlülmüştür.” (Zümer, 67)

“Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak!” فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ

Ey peygamber! O zâlimlerin akıbetine bak ve kavmini benzeri bir akıbetten sakındır.

41- **“Onları ateşe çağırان öncüler kıldık.”** وَجَعَلْنَاهُمْ آئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ

Biz onları, insanları yoldan çıkarmaya sevketmeleriyle dalaletin önderleri yaptık.

Denildi ki: “Rahmân’ın kulları olan melekleri de dışı saydılar.” (Zuhruf, 19) ayetinde kullanıldığı tarzda, “ceale” fiili “isim vermek” anlamında da kullanılır. Böyle olunca “onları ateşe çağırان öncüler kıldık” ayeti “onları ateşe çağırان öncüler olarak isimlendirdik” manasını ifade eder.⁸

“Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.” وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا يَنْصُرُونَ

⁸ Bu, Mu’tezilenin görüşüdür. Allahın onları böyle kılması, zahirine göre yanlış anlaşılacağından böyle bir te’vile gittiler. Zaten Mu’tezile “insanlar kendi fiillerinin yaratıcısıdır” görüşünü esas almıştır.

Kıyamet gününde azabın kendilerinden kaldırılması şeklinde bir yardım da görmeyeceklerdir.

42- وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً “Bu dünyada arkalarına lanet taktık.”

Lanet, Allahın rahmetinden uzak kılmaktır. Bu lanet, Allah tarafından olabileceği gibi melekler ve mü'minler tarafından da olabilir.

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ “Ve onlar, kıyamet gününde de çirkin hale getirilenlerdendir.”

Kıyamet günü de onlar tardedilenlerden veya yüzü çirkin kılınanlardan olacaklardır.

Hız. Musa'nın Kıssasından Hisseler

43- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بِصَاحِبِ النَّاسِ-43 وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً “Andolsun, kurun-u ulla’yı helak ettikten sonra, insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidayet ve bir rahmet olarak Mûsâ’ya Kitab’ı verdik.”

Kitaptan murat Tevrattır.

Nûh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerini helâk ettikten sonra Musaya Kitabı verdik.

“Kalp gözünü açan deliller”

O kitap, insanların kalplerini nurlandırır, hakikatler o nur ile görülür, hak ile batıl birbirinden ayrılır.

“Ve bir hidayet”

Ve o kitap insanları Allahın yolları olan ilâhî hükümlere sevk eder.

“Ve bir rahmet olarak”

Ve bir rahmettir. Çünkü onunla amel etseler Allahın rahmetine nail olurlar.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Ola ki düşünüp ibret alırlar.”

Bu özelliklere sahip olan Kitabı gönderdik, ola ki tezekkür ederler. Böyle bir Kitap gönderilmesinden sonra, kendilerinden tezekkür ümit edilir.

“Ola ki...” ifadesi, böyle yerlerde “olmaları için” manasını ifade eder. Bunda daha önce öğrendiğin bir incelik vardır.⁹

44- وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِ إِذْ قَضَيْتَ إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ-44 “Musa’ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen batı canibinde bulunmuyordun.”

Bundan murat, Mukaddes Vadi veya Tur dağıdır. Çünkü Hz. Musa’nın konumuna göre Batı tarafındaydı.

Ayette hitap Hz. Peygamberedir.

⁹ Allah’ın bu kıssalara yer vermesi, insanların düşünüp ibret almaları içindir. Bunun “ola ki” şeklinde ifade edilmesi, üslûpta nezaketi gösterir.

Musa'ya bildirmesini murat ettiğimiz şeyleri vahyettiğimizde Sen orda hazır değildin.

“**Ve şahitlerden de değildin.**”

Ve O'na gelen vahyi veya O'na vahiy geldiğini görenlerden de değildin.

Burada nazara verilen “**şahitler**”, Hz. Musa'nın Tur'a gidişinde seçmiş olduğu yetmiş kişidir.

Ayetten murat, Hz. Peygamberin bunları haber vermesinin “**gaybtan haber vermek**” kabilinden olduğunu, bunun ise ancak vahiy ile bilinebileceğine delâlette bulunmaktır. Bundan dolayı, Cenab-ı Hak istidrakte bulunarak şöyle devam etti:¹⁰

45- **“Lakin biz birçok devirler meydana getirdik de, bunların üzerlerinden uzun zaman geçti.”**

Lakin Biz Sana vahyettik. Çünkü Biz Musa'dan sonra muhtelif nesiller var ettik, bunların üzerinden uzun bir zaman geçti. Bundan dolayı bu konuda gelen haberler tahrife maruz kaldı, şeriatlerde değişiklikler yapıldı, ilimler kaybolup gitti. Cenab-ı Hak ayette istidrakte bulunulan durumu hazfetti, onun yerine sebebini ikame etti.¹¹

“**Sen Medyen halkı arasında yaşayıp da âyetlerimizi onlardan öğreniyor da değildin.**”

Sen, Medyen ehli olan Hz. Şuayb ve O'na inananların arasında da yaşamıyor, bir taallüm olarak onlardan bu âyetlerimizi öğrenmiyordun.

“**Fakat biz elçiler göndermekteyiz.**”

Lakin Biz Seni peygamber olarak gönderdik, vahiy ile bunları Sana haber verdik.

46- **“Musa'ya seslendiğimiz zaman da, Tûr canibinde değildin.”**

Muhtemelen bundan murat, Cenab-ı Hakkın Hz. Musa'ya Tevratı ver-

¹⁰ İstidrak, evvelki sözden kaynaklanan bir tevehhümü kaldırmak için yapılan ara açıklamaya denir.

¹¹ Yani, doğrudan “bunları vahiy ile bildiriyoruz” demedi, onun yerine “**Lakin biz birçok devirler meydana getirdik de, bunların üzerlerinden uzun zaman geçti**” ifadesiyle vahyin lüzumuna dikkat çekti.

diği vakittir. Biraz önce kırkdördüncü ayette nazara verilen **“Batı canibinden”** murat ise, Hz. Musaya nübüvvet görevinin verildiği vakittir.

“Lakin Rabbinden bir rahmet olarak...” وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

Lakin, Rabbinden bir rahmet eseri olarak biz bunları Sana öğrettik.

“Senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarmak için (orada geçenleri sana bildirdik).” لِنُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ

Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasında beşyüz elli senelik bir fetret dönemi yaşanmıştı.

Arablar açısından bakıldığında, Hz. İsmail’den itibaren Hz. Peygambere kadar olan dönem de düşünülebilir. Çünkü Hz. Musa ve Hz. İsa’nın (aleyhime’s- selâm) daveti İsrailoğullarına ve çevrelerindekiilere has idi.

“Ola ki düşünüp öğüt alırlar.” لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

47- وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيَهُمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ 47- KENDİ YAPTIKLARI SEBEBİYLE إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **“Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, “Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık” diyecek olmasalardı, (peygamber göndermezdik).”**

Ey Peygamber! Seni,

-Böyle diyerek mazeret ileri sürmelerinin önüne geçmek,

-Kendilerini delilsiz bırakmak için gönderdik.

48- فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا 48- ONLARA KATIMIZDAN HAK GELİNCE, şöyle dediler:

“Musa’ya verilenlerin benzeri ona da verilseydi ya!” لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى

“Musaya Kitabın bütün olarak bir defada verilmesi, asa, yed-i beyza ve diğer mu’cizeler gibi, keşke sana da mu’cizeler verilseydi” dediler.

Böyle demeleri, zor durumda bırakmak ve işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildi.¹²

¹² Yani, Musa’ya verilenler kendilerine verilse iman etmeyeceklerdi.

“Daha önce Musa’ya verileni de
 اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا اُوْتِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ
 inkâr etmemişler miydi?”

Bu inkâr edenlerden murat, Hz. Musa zamanındaki onlar gibi görüş ve gidişata sahip olan kâfirlerdir.

“Bu ikisi, birbirlerine destek olan iki sihir” dediler.”

“Bu ikisi” ifadesinden murat

-Hz. Musa ve Hz. Harun'dur.

-Veya Hz. Musa ve Hz. Muhammeddir. (Aleyhimüs selâm)

“Birbirlerine destek olan iki sihir” iki kitabın birbirine uygunluğu-
dur.

Veya her iki kitabın mu'cizelerle desteklenmesidir.

“Ve biz onların her birini inkâr ediyoruz” dediler.”

“Onların her biri” ifadesinden murat,

-Hz. Musa ve Hz. Peygamberdir.

-Veya genel anlamda bütün peygamberlerdir.

“De ki: Eğer sadık iseniz, Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin de, ona uyayım!” 49-

Ayetin bu kısmı, **“birbirlerine destek olan iki sihir”** ifadesiyle, Hz. Musa ve Hz. Peygamberi kastettiklerini teyid eder.

Böyle bir şeyi gerçekleştiremeyecekleri için, ayetten murat onları ilzam ve susturmaktır. “Eğer sadık iseniz” ifadesindeki “eğer” kelimesi, onlarla tehekküm için olabilir.

50- “Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar sırf hevâ’larına uymaktadırlar.”

Çünkü delile tâbi olsalar, o delili getirir, gösterirlerdi.

“Allah’tan bir yol gösterici
olmaksızın kendi hevâ’sına uyandan daha sapık kim olabilir?”

Buradaki soru nefîy içindir. Yani, böylesinden daha ziyade dalâlette olanı yoktur.

Hevâ'ya uymanın “Allahtan bir yol gösterici olmadan” kaydıyla söylenmesi, te'kid içindir.

Ama takyîd için de olabilir. Çünkü nefsin hevâsının (isteğinin) bazan hakka muvafık olması mümkündür.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.”

Allah, hevâ'ya uymayı âdet hâline getirerek kendine zulmeden kimsele-ri doğru yola iletmez.

51- وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ “Andolsun, o sözü onlara peş peşe ulaştırdık.”

Öğüt vermede bir kopukluk olmaması için, biz ardı ardına vahiyler gönderdik.

Veya bundan murat, Kur’anda ardı ardına deliller getirilmesi, uyarıcı öğütlerin ve ibretli nasihatlerin yer alması olabilir.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Ola ki düşünüp öğüt alırlar.”

Ola ki bu şekilde inanırlar ve itaat ederler.

Hidayet Allah'tan

52- الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ “Ondan (Kur’ân’dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona iman ederler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, ehl-i kitaptan iman edenler hakkında nazil oldu.

Denildi ki: Hristiyanlardan kırk kişi hakkında indi. Bunlardan otuz ikisi Hz. Caferle beraber Habeşistandan, sekizi de Şamdan gelmişlerdi.

53- وَإِذَا يَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا أَمَّا بِئِشَ ۖ “O kendilerine okunduğu zaman şöyle dediler: “Ona imanı ettik”

إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا “Şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir.”

“Biz ondan önce de müslümandık.”

Yani, onların imanı yeni bir şey değildir. Daha önceki kitaplarda Kur’andan behsedildiğini görmüşler, daha Kur’an inmeden İslâm üzere olmuşlardı.

Veya mana şöyle olabilir: Daha evvelinde Kur’anın Allahtan geldiğine az çok kanaatleri vardı, bizzat okununca bu kanaatleri pekişti, hakka teslim oldular.

54- أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرُهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا “İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir.”

Birincisi, kendi kitaplarına imanları, diğeri ise Kur’ana imanlarıdır. Her iki imanda da sabır ve sebat göstermeleri yüzünden, bunlar iki defa mükâfat alacaklardır.

Veya bundan murat, Kur’ana hem inmeden, hem de indikten sonra imanlarında sabır ve sebat göstermeleridir.

Veya hem müşriklerin czasına, hem de eski dinlerinden olan kimselerin bunları dışlamalarına sabır ve sebat göstermeleridir.

وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ “Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar.”

Bunlar, masiyetin peşinde taat yaparlar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Kötülüğün peşinden onu ortadan kaldıracak iyilik yap.”

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve onlara rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”

Ve bunlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden hayır yolunda harcarlar.

55- وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ “Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler.”

Onlar, boş söz işittiklerinde güzellikle ondan yüz çevirirler.

وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ “Ve şöyle derler: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size.”

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Size selam olsun.”

Aynılırken selâm ile ayrılırlar.

Veya muhatapların içinde bulundukları kötü hâlden dolayı onlara “Allah selâmet versin” şeklinde dua ederler.

لَا تَتَّبِعِ الْجَاهِلِينَ “Biz cahilleri istemeyiz.”

“Biz kendini bilmezlerle sohbet etmeyiz, böyle bir sohbeti arzulamayız” derler.

56- إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ “Sen sevdiğini hidayete eristiremezsin.”

Sen sevdiğini İslama sokmaya güç yetiremezsin.

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ “Lakin Allah dilediğine hidayet verir.”

Lakin Allah dilediğine hidayet eder ve onu İslâma dâhil kılar.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “Ve O, hidayete girecek olanları en iyi bilendir.”

Allah buna ehil olanları en iyi bilendir.

Sebeb-i Nüzûl

Cumhura göre, ayet Ebu Talib hakkında inmiştir. Vefatına yakın Hz. Peygamber onun yanına vardı ve “amca, La ilâhe illallah de, Allah katında seni savunayım” dedi. Ebu Talib, “kardeşimin oğlu, biliyorum Sen doğru

bir insansın, lâkin “ölümü anında boyun eğdi” demelerinden hoşlanmam” cevabını verdi.

57- “Onlar, “Seninle beraber yol tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırsınız” dediler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Abdi Menaf oğullarından Hars Bin Osman hakkında indi. Hz. Peygamberin yanına gelip şöyle demişti: “Senin hak üzere olduğunu biliyoruz. Lakin biz bir avuç insanız, Sana tâbi olsak ve Arab müşriklere muhalefet etsek bizi diyarımızdan sürüp çıkarmalarından korkarız.”

Allahu Teâlâ, şöyle buyurarak cevap bildirdi:

“Biz onları emin bir hareme yerleştirmedik mi?”

Harem içinde yer alan Ka’be hürmetine, çevrede insanlar birbirini boğazlasa bile, Mekke’de güven içinde yaşamakta idiler.

“Taraflarımızdan bir rızık olarak, her türlü mahsul oraya sevk olunur.”

Onlar putlara taptıkları hâlde Ka’be hürmetine durumları böyle ise, Ka’benin hürmetine ilave olarak tevhidin hürmetini de katarlarsa nasıl biz onları korkuya mübtela kılar, diyarlarından çıkartırız?

“Lakin onların çoğu bilmezler.”

Lakin onların çoğu cahildirler, bunu anlamazlar, bilmek için tefekkür etmezler.

Denildi ki: Onlardan çok azı düşünür ve bu rızıkın Allahtan olduğunu bilir. Çoğu ise, bilmezler. Çünkü şayet bilseler, başkasından korkmazlardı.

Ama onlar Allahtan değil de insanlardan korkarlarsa, bu hâllerinden dolayı Allahın ceza vermesinden korkmaları gerekir. Ayetin devamı bunu anlatır:

58- “Biz, maişetleriyle şımarmış nice beldeyi helak ettik.”

Onlar gibi güven içinde ve geçimi rahat olan, bundan dolayı şımaran nice belde insanların Allah helâk etti ve diyarlarını harabeye çevirdi.

“İşte onların meskenleri!” فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ

İşte şunlar onların ıpıssız meskenleri...

“Kendilerinden sonra pek az oturuldu.” لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا

Onların yaşadıkları yerlerde artık kimse yaşamıyor, ancak bir gün veya daha az olacak şekilde insanlar gelip geçiyor.

Veya onların günahlarının uğursuzluğundan, onların helâkinden sonra o diyarlarda oturacak kimse kalmadı, dağılıp gittiler.

“Onlara varis olan Biz olduk.” وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ

Çünkü yerlerinde onlar gibi tasarrufta bulunacak kimse kalmadı.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا 59-
“Rabbin, beldelerin merkezî yerlerine, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe oraları helâk edici değildir.”

Peygamberin ana yerleşim merkezlerinde gönderilmesi, oralarda yaşayanların daha zeki ve daha asil olmasındandır.

Peygamberin gönderilmesi,

-Allahın onlara karşı delili olması,

-Ve onların mazeretleri kalmaması içindir.

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ “Ve biz, ahalisi zalim olmadıkça beldeleri helâk etmeyiz.”

Onlar,

-Peygamberleri yalanlayarak,

-Küfür içinde taşkınlıklar yaparak zulmettiklerinde helâk edildiler.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا 60-
dünya hayatının meta’ı ve zînetidir.”

Size, dünyayı güzelleştiren şeylerden ne verilmişse, bunlar geçici dünya hayatınız süresince faydalanacağınız, kendilerini süs olarak kullanacağınız şeylerdir.

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ “Allah katında olan ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

“Allah katında olan”dan murat, Allahın vereceği sevaptır. İşte bu,

kendi zâtında geçici dünya menfaatlerinden çok daha hayırlıdır. Çünkü özel bir lezzettir ve mükemmel bir mutluluktur. Ebedî olduğu için de daha devamlıdır.¹³

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Aklınızı kullanmıyor musunuz ki, ednâ (değersiz) olanı hayırlı olanla değiştiriyorsunuz?

¹³ Allahın vereceği sevap bizâtîhi hayırdır. Geçici dünya malı ve zînetine göre “daha hayırlıdır” denilmesi, “okyanus dereden daha büyüktür” denilmesi gibi bir manayı ifade eder. Çünkü, ebedî ve daimi olanla, geçici ve fanî olan kıyasa girmez.

İnsanın Acizliği

61- أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ- “Kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve o vaad edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının menfaatlerinden yararlandırduğımız, sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?”

Güzel vaadden murat, cennettir. Çünkü vaadin güzelliği, vaad edilenin güzelliğiyledir.

Allah vaadinde hulfetmiyeceği için o kimse bu vaad edilen cennete hiç şüphe yok kavuşacaktır. Bunun katiliğini ifade için atıf, sebebiyet manası veren ف “fe” ile yapılmıştır.

Dünya hayatının menfaatleri,

- Elemlerle karışık,
- Yorgunluklarla bulanık,
- Geçici olması sebebiyle, sonu hep pişmanlıktır.

Dünyada keyfine göre yaşayan bu kimse, sonra kıyamet günü hesaba çekilmek veya azaba sevkedilmek için kayıtlı- kelepçeli olarak huzurumuza getirilecektir.

Bu ayet, önceki ayetin bir neticesi gibi olduğundan ف “fe” ile ona atfedilmiştir.¹⁴

62- وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ “O gün (Allah) onlara nida ile ‘Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?’ diyecektir.”

¹⁴ Önceki ayette dünya hayatının gelip geçiciliği, ahiret sevabının ise daha hayırlı ve daimi olduğu anlaşılmıştı. İşte, durum böyle olunca, ilerde kendisine cennet verilecek olan kimse, elbette ve elbette şu dünya hayatında refah içinde yaşamakla beraber diğer âlemden azap göreceği olan kimseye kıyas edilemez. Bu kimse şu hayatta çileler çekse bile, madem önünde daimi bir mükâfat, bitmez bir saadet var, o çileleri hoş karşılamalıdır.

Bu ayet, bir önceki ayette geçen “kıyamet günü” ifadesine atfedilmiştir.

Veya “şu günü hatırla” tarzında yeni bir cümledir.

63- **“Haklarında azap hükmü gerçekleşenler şöyle dediler.”**¹⁵

Bundan murat, “**Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu.**” (Hâd, 119) ayetinde ve vâid ayetlerinde anlatılan durumdur. Bu sözün muktezası sabit olmuş, gereği meydana gelmiştir.

“Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarımızdır.”

“Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık.”

“Onların suçlarından beri olduğumuzu sana arzederiz.”

“Onlar bize tapmıyorlardı.”

Onlar bize tapmıyorlardı, ancak kendi hevâ’larına ibadet ediyorlardı.

64- **“Onlara, ‘Haydi şeriklerinizi çağırın!’ denildi.”**¹⁶

“Onlar da çağırdılar.”

“Fakat şerikleri onlara cevap vermedi.”

Onlar, şaşkınlık içinde şerik kabul ettiklerini çağırırlar. Ama o şerikler, icabetten ve yardım etmekten aczleri dolayısıyla cevap veremezler.

“Ve azabı gördüler.”

“Keşke onlar doğru yola gelselerdi.”

Azabı gördüklerinde “ah keşke hidayet üzere olsaydık” diye temenni ederler.

Veya “ne olurdu, dünyada iken doğru yol üzere olsalardı!”

¹⁵ Öyle anlaşıyor ki, bu ilâhî hitap, insanlardan ve ruhanî varlıklardan putlaştırılanlara yapılacaktır. Her ne kadar bu açıktan ifade edilmemiş olsa da, ayetin devamından böyle olduğu görülmektedir.

¹⁶ Buradaki hitap ise, bazı insanları ve ruhanî varlıkları putlaştırılanlardır.

Veya “ah, şu azabı def etmeye bir yol bulsalardı...”

65- **“O gün Allah onlara seslenip ‘Peygamberlere ne cevap verdiniz?’ der.”**

Bu, üstteki altmış ikinci ayete atfedilmiştir. Allahu Teâlâ önce kendisine şirk koşulmasından sormuş, sonra da peygamberleri yalanlamalarını sorulmuştur.

66- **“O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır.”**

O gün haberler kendilerine kör gibi olmuştur, o haberler onlara bir türlü ulaşamaz. Bununla, “onlar bütün haberlere karşı kör oldular, kendilerine hiçbir yerden haber gelmedi” manası kastedilmiştir. Lakin onların çaresizliğini daha kuvvetli anlatmak için böyle ifade edilmiştir. Bunda şöyle bir delâlet de vardır:

Zihin, böyle meselelerde ancak hariçten gelenlerle işlem yapar. Hariçten bir haber olmayınca, zihin onunla alakalı bir fonksiyon icra edemez.

“Haberlerden” murat, Peygamberlere verdikleri cevaplardır veya hem onu hem de diğerlerini içine alan haberlerdir.

Peygamberler bile böyle dehşetli bir günün hesabında cevap verirken zorlanıp durumu Allahın ilmine havale ederlerken, ümmetlerinden olup da dalalette gidenlerin hâli nice olur, kıyas edebilirsiniz!

فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ **“Artık birbirlerine de soramazlar.”**

Hem durumun dehşetinden, hem de onların da kendileri gibi aciz olduklarını bildiklerinden birbirlerine de cevabı soramazlar.

67- **“Artık kim tevbe ederek, iman edip iyi işler yaparsa, ümit edilir ki o, kurtuluşa erenlerdendir.”**

Ama her kim şirkten dönse, iman ve salih ameli cem etse, felaha erer.

“Ümit edilir ki” ifadesi Allaha nisbet edildiğinde katiyet bildirir. Böyle bir üslûb, büyük zâatların âdet edindikleri bir ifade tarzıdır.

“Ümid edilir ki” ifadesi tevbe edene nisbet edildiğinde ise gerçek anlamında kullanılmış olur. Tévbe eden kimse, felah bulmayı ümit eder bir hâlde olmalıdır.

68- **“Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer.”** وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ

Allahın herhangi bir şeyi yapmasını zorunlu kılacak bir güç olmadığı gibi, yaptığını engelleyecek bir şey de yoktur.

“Onların seçim hakkı yoktur.” مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

Ayetin zahiri, insanlardan irade kuvvetini tamamen nefyetmektedir. Tahkik edildiğinde de durumun böyle olduğu anlaşılr. Çünkü kulların iradesi, Allahın tercihiyle yaratılmış olup bir kısım sebeplere bağlıdır. İnsanların ise, bu sebeplerde bir iradesi söz konusu değildir.¹⁷

Denildi ki: Ayetten murat, mahlûkattan hiçbirinin Allaha “şu şöyle olsun” diye bir dayatması olamadığını bildirmektir. Ayetin **“Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”** (Zuhruf, 31) demeleri üzerine indiği rivayeti de bu manayı te’yid eder.

Denildi ki: Ayetin bu kısmı, öncekinin devamı olup, buradaki “Ma” edatı nefiy için değil, mevsul olarak gelmiştir. Yani, “Allah her ne dilerse yaratır ve her ne şey onlar için daha hayırlı ise onu seçer.”

“Allah, münezzehdir.” سُبْحَانَ اللَّهِ

Bu ifade, Allahı tenzihtir. Hiç kimse yaratmada O’na hissedar olamaz, O’na müdahale edemez. Hiçbir irade, O’nun seçimine karışamaz.

“Ve onların ortak koştuklarından şanı yücedir.” وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah, onların şerik kılmasından veya şerik kıldıkları şeylerle beraber olmaktan yücedir.

69- **“Rabbin, onların sinelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.”** وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ

Senin Rabbin, peygambere düşmanlık ve kin gibi onların içinden geçenleri bilir. Onu tenkid etmek gibi açığa vurduklarını da bilir.

70- **“O, Allah’tır.”** وَهُوَ اللَّهُ

O, ibadete layık olan Allah’tır.

¹⁷ Bu ifadeler, insanın fiillerinde tamamen kaderin mahkûmu olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. İnsan, var olup olmama, cinsiyet, huy, saçının rengi gibi şeyleri seçemez, ama kendi yaptığı fiillerde tercih hakkına sahiptir. Yürümeyi yaratan Allahu Teâlâdır, ama camiye veya meyhaneye gitmeyi isteyen insanın iradesidir.

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

İbadete, O’ndan başka layık olan yoktur.

لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ “Başta da sonda da hamd O’na mahsus-tur.”

Çünkü hem şimdiki, hem de ilerde gelecek olan nimetlerin sahibi O’dur. Mü’minler dünyada O’nun nimetlerine hamdettikleri gibi, lütfundan dola-yı sevinerek ve hamdetmekten lezzet alarak, ahirette de **“Bizden üzüntü-yü gideren Allah’a hamdolsun.”** (Fâtır, 34) ve **“O Allaha hamdolsun ki bize olan vaadini gerçekleştirdi ve bizi arza varis kıldı. Cennette is-tediğimiz yerde oturuyoruz.”** (Zümer, 74) ifadeleriyle yine hamd edecek-leirdir.

وَلَهُ الْحُكْمُ “Hüküm yalnızca O’nundur.”

Her şeyde nâfiz olan hüküm O’nundur.

وَالِيهِ تُرْجَعُونَ “Ve siz O’na döndürüleceksiniz.”

Öldükten sonra diriltilerek O’na döndürüleceksiniz.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ 71-
اللَّهُ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ “De ki: Haber verin bakayım, eğer Allah üzerinizde
geceyi tâ kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah’tan
başka size bir ziya getirecek ilah kimdir?”

Allah güneşi yerin altında tutarak veya kaybolduğu ufuk etrafında ha-reket ettirerek kıyamete kadar daimî gece yapsa, size kim bir ziya getirir?

“Allahtan başka ilah” ifadesi onların zannına göre kullanılmıştır. Çün-kü onlar O’ndan başka ilah olduğunu iddia ediyorlardı.

أَفَلَا تَسْمَعُونَ “Hâlâ işitmez misiniz?”

Düşünerek ve basiretle işitmez misiniz?

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ 72-
اللَّهُ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ “De ki: Haber verin bakayım, eğer Allah üze-
rinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,
Allah’tan başka size istirahat edeceğiniz bir geceyi getirecek ilah
kimdir?”

أَفَلَا تُبْصِرُونَ “Hâlâ görmez misiniz?”

Allah güneşi semanın ortasında tutarak veya ufkun üzerindeki yörüngeinde hareket ettirerek kıyamet gününe kadar daima gündüz yapsa meşguliyet yorgunluklarından dinlenmeniz için Allah'tan başka hangi ilah size geceyi getirir?

Ayette önce “kim size bir ziya getirir?” denildi. Burada ise sadece “kim size bir gece getirir?” denilmek yerine “istirahat edeceğiniz bir gece” denildi. Bunda şöyle bir incelik vardır: Çünkü ziya zâtında bir nimettir, bizâhiti istenilir. Ama gece öyle değildir.

Keza, ziyanın faydaları, gecenin faydalarından daha çoktur. Bundan dolayı ziya nimetinden bahsedildikten sonra “Hâlâ işitmez misiniz?” denildi. Gece nimetinden sonra ise, “Hâlâ görmez misiniz?” denildi. Çünkü aklın işitmekten olan istifadesi, görmekten gelen istifadesinden daha fazladır.

73- “وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ” Rahmetinden dolayı, Allah geceyi ve gündüzü hem dinlenmeniz hem de O'nun lütfundan rızınızı aramanız için var etti.”

İnsan, gecede istirahat eder, gündüzde ise çeşitli işler yapar.

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ve ola ki şükredersiniz.”

Allahın size bunları vermesi, bu husustaki ilâhî nimetleri bilip onlara şükretmeniz içindir.

74- “وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ” O gün Allah onları çağırarak, “Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz, hani nerede?” diyecektir.”

Bu ibare, altmış ikinci ayette de geçmişti. Burada tekrarı, onların şirklerini tekrar be tekrar başlarına vurarak en ziyade Allahın gadabını celbeden şeyin O'na ortak koşmak olduğunu hissettirmektedir.

Veya birinci ibare onların görüşlerinin bozukluğunu anlatmak, ikincisi ise bu görüşün bir senede dayanmayıp ancak bir arzu ve hevâ'dan çıktığını beyan etmektir.

75- “وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا” Her ümmetten bir şahit çıkarınız.”

Her ümmetten çıkarılacak şâhit, o ümmete gönderilen peygamberdir. Peygamber, onların ne hâlde bulunduklarına şehâdet eder.

فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ “Ve (kâfirlere) “Kesin delilinizi getirin” deriz.”

Bulunduğunuz dininizin sıhhatine dair delilinizi getirin bakalım.

فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ “Onlar da gerçeğin Allah’a ait olduğunu bilirler.”

O zaman ulûhiyette hakkın sadece Allaha ait olduğunu, hiçbir şeyin O’na şerik olmadığını bilirler.

وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “Ve uydurdıkları şeyler kaybolup gitmişlerdir.”

Ve Allaha şerik olarak uydurdıkları batıl ilahların hepsi onlardan kaybolup gider.

Karun Kıssası

76- **“Karun, Musa’nın kavminden idi.”** إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى

Karun, Hz. Musa’nın amcaoğlu olup O’na inananlardan idi.

“Onlara karşı taşkınlık etmişti.” فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ

Onlara üstünlük tasladı, onların emri altında olmalarını istedi.

Veya onların üzerinde kibirlendi. Veya onlara zulmetti.

Denildi ki: Karunun bu durumu, Firavunun onu İsrailoğullarına idareci yaptığında oldu.

Veya bundan murat onun hasedidir. Rivayete göre Karun Hz. Musa’ya şöyle demişti: “Sana risalet verildi, Haruna da âlimlik. Ben ise bir şey değilim. Ne zamana kadar sabredeceğim?”

Hz. Musa ona şöyle cevap verdi: “Bu, Allahın işi, böyle takdir etmiş.”

“Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.” وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ

Ayet metnindeki **“mefatih”** kelimesi hem anahtar hem de hazineleri ifade edebilir. Birinciye göre O’nun hazinelerinin anahtarlarını güçlü – kuvvetli topluluğun taşıdığı anlaşılır. İkinciye göre ise, hazinelerini güçlü kuvvetli bir topluluğun taşıdığı anlaşılır.

“Kavmi ona demişti ki:” إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ

“Şımarma!” لَا تَفْرَحْ

Dünya ile şımarmak mutlak olarak kınanmıştır. Çünkü böyle bir şımarma,

-Dünyayı sevmenin,

-Ona razı olmanın,

-Geçici olmasından gafletin bir neticesidir. Onda olan lezzetlerin geçici olduğunu bilmek ise, üzülmeyi icab ettirir. Bunun içindir ki Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

“Ta ki elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Onun size verdikleriyle şımarımayasınız.” (Hadîd, 23)

Ayetin devamı, şımarmanın yasaklanması Allahın muhabbetine mani olması yönünden açıklayıp şöyle bildirdi:

“Çünkü Allah şımaranları sevmez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

Çünkü Allah, dünyanın geçici yıldızlarıyla şımaranları sevmez.

77-“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara.” وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ

Allahın sana vermiş olduğu zenginliği, sana ahireti kazandıracak şeylerde sarfederek ahiret yurdu için harca. Çünkü zenginlikten maksat, ahireti kazandırmak olmalıdır.

“Dünyadan da nasibini unutma.” وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

Dünyadan nasip, onunla ahireti kazanmaktır. Ayrıca, dünyadan kişinin kendisine yetecek kadarını almasıdır.

“Allah sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun.” وَأَخْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

Allah sana verdiği nimetlerle ihsanda bulunduğu gibi, sen de Allahın kullarına iyilik yap.

Denildi ki: Allah sana nimetle ihsanda bulunduğu gibi, sen de şükür ve taat ile iyilikte bulun.

“Ve yeryüzünde bozgunculuk arama.” وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ

Zulüm ve haksızlığa yol açacak bir emir vererek arzda fesat arzulama.

Bu, Karunun işlemiş olduğu zulüm ve haksızlıktan sakındırmadır.

“Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Allah, kötü fiillerinden dolayı bozguncuları sevmez.

78-“Kârûn, “Bunlar bana bendeki bir ilimden dolayı verilmiştir” dedi.” قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي

Dedi ki: Ben, bende olan ilimle insanlara üstün kıldım, bununla onların fevkinde makam ve mala kavuştum.

“Onda olan ilim”,

- Tevrat olabilir. İçlerinde Tevratı en iyi bilen idi.
- Kimya ilmi olabilir.
- Ticaret ve kazanç ilmi olabilir.
- Denildi ki: Yusufun hazinelerinin bilgisine sahipti.

أَوْ لَمْ يَعْلَمِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَآكْرَبُ جَمْعًا “O, Allah’ın kendinden önceki devirlerde, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmedi mi?”

Karun, bu gerçeği aslında Tevrat’ta okumasına ve tarihî menkıbeleri anlatanlardan duymasına rağmen kuvvetiyle ve malının çok olmasıyla aldanmıştı. Ayet, onun bu hâline karşı bir taaccüptür ve halini kinamaktır.

Veya bu ilmin kendisinden nefyi ile ilim iddiasına ve bununla büyüklük taslamasına bir reddir. Yani, “Bunu bilmedikten sonra, iddia ettiği gibi kendisini helâk olanların maruz kaldığı hâllerden koruyacak bir ilmi mi var?”

“Mücrimlerden günahları sorulmaz.” وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

Buradaki sualden murat, öğrenmek amacıyla onların günahlarından sorulmamasıdır. Çünkü Allahu Teâlâ, onların günahlarına muttalidir.

Veya ayıplama tarzında sorulmayacaklardır. Çünkü buna lüzum kalmadan, günahları sebebiyle ansızın cezalandırılacaklardır.

Sanki Allahu Teâlâ, önceki devirlerde kendisinden daha kuvvetli ve daha zengin olanların helakini zikrederek Karunu tehdit edince, onun Allahın onlara has kıldığı cezalara muttali olmadığını, Allahın ise mücrimlerin bütün günahlarına muttali olduğunu ve hiç şüphesiz buna göre ceza ve-receğini bildirerek te’kidde bulundu.

79- فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ “Derken Karun, ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı.”

“Dünya hayatını arzulayanlar şöyle dediler: Keşke Karun’a verilenin benzeri bizim de olsaydı.” قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَالِئْتِ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ

Hasedden sakınmak için bizzat onun malını değil, benzerini temenni ettiler.

“Gerçekten o, çok büyük devlet sahibidir.” إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

“Onun dünyadan çok büyük bir payı var” dediler.

80- **وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ “Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, şöyle dediler:”**

Ahiretin hâllerini bilenler, Karun gibi servete kavuşmayı temennî edenlere şöyle dediler:

وَيَلَكُمْ “Yazıklar olsun size!”

“Veyl” ifadesi, razı olunmayan şeylerden sakındırmak için kullanılır.

ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا için Allah’ın sevabı daha hayırlıdır.”

Allahın ahirette vereceği karşılık, Karuna verileden, hatta dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.

وَلَا يُلْقِيهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ “Ona, ancak sabredenler kavuşurlar.”

Böyle bir karşılığa, ancak taatte ve günahlardan kaçınmada sabredenler nâil olurlar.

81- **فَحَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ** “Derken, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik.”

Rivayete göre, Karun her zaman Hz. Musayı incitir, O ise yakınlığından dolayı durumunu idare ederdi. Derken zekât hükmü bildirildi. Karun malının binde birini vermeyi kabul etti. Ama hesaplayınca çıkan miktar kendisine çok geldi.

İsrailoğulları O’nu terk etsinler diye, Hz. Musa’yı onların nazarında küçük düşürecek bir plan yaptı. “Musa benimle ilişkiye girdi” demesi için fahişe bir kadını ayarladı. Bayram günü Hz. Musa insanlara hitap etmek üzere ayağa kalktı. Şöyle konuştu: “Hırsızlık yapanın elini keseriz. Bekâr olarak zina yapana sopa cezası uygularız. Evli olarak zina yapanı ise recmederiz.”

Bunun üzerine Karun “Sen de bu hükümlere dâhil misin?” diye sordu.

Hiz. Musa “evet, dâhilim” dedi.

Karun, “İsrailoğulları Senin falan kadınla ilişkin olduğunu iddia ediyorlar!” dedi.

Bu söz üzerine o kadın getirildi. Hiz. Musa ondan Allah hakkı için doğru söylemesini istedi. Kadın, bir ücret karşılığında böyle iftira etmesi için Ka-

run tarafından tutulduğunu anlattı. Hz. Musa, gerçeğin anlaşılması üzerine secdeye vardı, Karunun helâki için Allaha yalvardı.

Allahu Teâlâ, “ycre dilediğini emret” diye O’na vahyetti. Hz. Musa da “ey arz! Onu içine al!” dedi. Arz onu dizlerine kadar içine aldı. Hz. Musa “onu içine al” dedi. Arz, Karunun vücudunun yarısını içine aldı. Sonra Hz. Musa “Onu içine al” dedi, arz Karunu boynuna kadar içine aldı. Sonra Hz. Musa tekrar “onu içine al” deyince, arz Karunu tümüyle içine aldı. Bütün bu merhalelerde Karun Hz. Musaya yalvarıyordu. Ama Hz. Musa ona acımadı.

Allahu Teâlâ O’na vahyen şöyle bildirdi: “Ne kadar katırsın ki, defalarca Senden merhamet istedi, ama Sen ona merhamet etmedin! İzzetime ve celâlime yemin ederim ki, bir kere bana dua etseydi, kendisine icabet ederdim.”

Bu olaydan sonra İsrailoğullarından “mirasına konmak için böyle yaptı” diyenler olunca Hz. Musa Allaha dua etti, bu dua neticesinde Allah O’nun sarayını ve mallarını yerin dibine geçirdi.

فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Allah’a karşı ona yardım edecek adamları da yoktu.”

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ “Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!”

82- وَأَصْحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ “Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler şöyle demeye başladılar.”

وَيَكَانَ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve kısırmış.”

Demek ki Allah meşietine göre rızkı bol veriyor, veya daraltıyormuş, yoksa bu durum bol vermeyi gerektiren bir itibar veya daraltmayı gerektiren düşük bir hâlden değilmiş.

لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا “Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi.”

Bizim de öyle malımız olsa, Karunun akıbetine biz de maruz kalırdık. Allah bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki, bize verilmemesi bir nimet imiş.

وَيَكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ “Vay! Demek ki kâfirler iflah olmayacak.”

Ayette “kâfirlerden” murat küfran-ı nimette bulunan nankörler veya Peygamberleri ve kendilerine vaat edilen ahiret sevabını yalanlayanlar da olabilir.

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ غُلُوبًا فِالْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا 83-
“İşte şu ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde büyüklenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veriyoruz.”

Ayetteki “işte şu” ifadesi bir tazim işaretidir. Sanki şöyle demiştir: Haberini işittiğin ve vasfı sana ulaşan şu ahiret yurdu...

İşte biz onu, Firavun ve Karunun yaptığı gibi insanlara zorla hükmetmeye çalışan ve zulmedenlere değil, onların aksine hareket edenlere nasip edeceğiz.

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ “Akıbet, müttakilerindir.”

Güzel akıbet, Allahın razı olmadığı şeylerden sakınan kimseler içindir.

84- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا “Kim bir iyilikle gelirse, ona bundan daha hayırlısı vardır.”

Kim iyilikle gelirse, ona zât, miktar ve vasf olarak daha hayırlısı vardır.

85- وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Kim de kötülükle gelirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar.”

Ayette “kim de kötülükle gelirse” denildikten sonra “onlara..” denilebileceği halde “kötülük işleyenlere...” denilmesinde, kötülüğün kendilerine nisbetinin tekrarlanmasıyla, onların hâllerini ayıplamak vardır. “Onlara yaptıklarının misli vardır” yerine “ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar” denilmesi, kendilerine verilecek cezayı ifade etmede daha etkili bir anlatımdır.

85- إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ “Kur’an’ı sana farz kılan (Allah), şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir.”

Sana Kur’anı okumayı ve tebliği ve onda olanlarla ameli vacip kılan Allah, elbette Seni, Sana vaat etmiş olduğu makam-ı mahmuda vardıracaktır.

Veya bundan murat, Hz. Peygamberin tekrar Mekkeye döndürülmesini vaat etmektir. Nitekim, Mekkenin fethi gününde bu vaat gerçekleşmiştir.

Allah, akıbetin müttakiler için olduğunu bildirdi ve bunu iyilik yapanlara daha güzeliyle iyilik, kötülük yapanlara da benzeri bir kötülük vaadiyle te'kid etti. Devamında da Hz. Peygambere dünya ve ahirette güzel akıbet vaadinde bulundu.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) hicret esnasında Cuhfe denilen yere ulaştığında kendisinin ve ecdadının doğduğu Mekkeye özlem duydu, bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

“De ki: Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir dalalet içinde olanı en iyi bilendir.”

Kimin sevaba ve yardıma layık olduğunu en iyi bilir

Apaçık bir dalâlette olup ta azabı ve zilleti hak edeni de bilir.

Bundan murat, Hz. Peygamber ve müşriklerdir. Ayetin bu kısmı, önceki ayette yer alan vadin takriridir. Bundan sonraki ayet de öyledir:

86- “Sen, sana kitap vahyolunacağını ummuyordun.”

Sen, nasıl ki Sana Kitabın vahyedilmesini hiç ummazken Kitabı Sana indirdi. Onun gibi, vatanın olan Mekkeye de Seni geri döndürecektir.

“Bu ancak Rabbinden bir rahmettir.”

Allahın Sana Kitabı vermesi, Rabbinden bir rahmettir.

Şöyle de mana verilebilir: “Allah Kitabı Sana ancak bir rahmet olarak verdi.”

“O halde sakın kâfirlere arka çıkma!”

Onlara mudara yaparak, kendilerine tahammül ederek ve taleplerini yerine getirerek sakın sakın kâfirlere arka çıkma!

87- “Allah’ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar.”

Sakın sakın onlar Seni Allahın ayetlerini okumaktan ve uygulamaktan alıkoymasınlar.

وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ “Rabbine davet et.”

Sen Rabbinin ibadetine ve tevhidine davet et.

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “Ve sakın müşriklerden olma!”

Onlara yardım ile sakın müşriklerden olma.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ 88 “Allah ile beraber başka bir ilâh çağırma.”

Bu ve bundan önceki ayet tehyîç kabîlindendir.¹⁸

Aynı zamanda bu ifadeler, müşriklerin tolerans ve yardım beklentilerini kesmek içindir.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ “O’na bakan cihet dışında, her şey helak olucudur.”

Onun zâtı dışında her şey helâk olucudur. Onun dışında olanlar mümkündür, helâke mahkûmdur. Hadd-i zâtında madumdur.

لَهُ الْحُكْمُ “Hüküm yalnızca O’nundur.”

Mahlukatta nafız hüküm O’nundur.

وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ “Ve O’na döndürüleceksiniz.”

Hak ettiğinizi görmek üzere O’na döndürüleceksiniz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Kasas sûresini okusa, Hz. Musayı tasdik eden ve yalanlayanlar sayısınca mükâfat alır. Göklerde ve yerde ne kadar melek varsa, bunların hepsi kıyamet gününde o kimsenin sadık olduğuna şahitlik yapar.”

¹⁸ Yani, Hz. Peygamberin bunları yapması zâten söz konusu olamaz. Ama böyle ifade edilmesi, ümmete bir ders ve irşaddır. “Sakın sakın böyle yapmayın” mesajını vermektedir.

ANKEBUT SÛRESİ

Ankebut Sûresi Mekki'dir.
Altmış dokuz ayettir.

Cennet Ucuz Değil

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, Mîm.”

Bununla ilgili açıklama, Bakara sûresinin başında geçti.

2- أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ - “İnsanlar, sadece “âmenna” (iman ettik) demeleriyle imtihan edilmeden bırakılıvereceklerini mi sandılar?”

“Âmenna” demeleri yeterli olmayacak, Allah onları

-Hicret,

-Cihad,

-Şehveti terk etmek,

-Bir takım emirler,

-Nefis ve mallarına gelecek çeşitli musibetler gibi zor durumlarla imtihan edecektir. Böylece,

-Muhlis münaфіktan,

-Dinde sebat eden kimse, dinde tereddüt gösterenden ayrılacak, imtihanın hakkını verip bu zorluklara sabredenler en yüksek derecelere ulaşacaklardır. Çünkü hâlis de olsa mücerret iman, azapta daimi kalmaktan kurtarmak dışında bir şeyi netice vermez.¹

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, sahabeden bazı kimseler müşriklerin eziyet etmesinden sizlanınca, bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ammar Bin Yasir hakkında indi, Allah yolunda işkenceye maruz kalmıştı.

¹ Yani, iman etmiş ama salih amelle bunu desteklememiş, maruz kaldığı imtihanlarda imtihanın gereğini yapamamış kimse bu haliyle yüksek derecelere ulaşamaz. İmanında samimi olduğunda, bu azıcık iman onu cehennem ateşinde daimi kalmaktan kurtarır, ama bir miktar ateşte ceza görmesine engel olamaz.

Denildi ki: Ayet, Hz. Ömerin kölesi Mihca münasebetiyle indi. Amir Bin Hadrami, Bedir savaşında ok ile onu şehit etmişti. Anne-babası ve hanımı, onun ölümü üzerine çok feryat edip sızlanınca, ayet nazil oldu.

3- **وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihan ettik.”**

Yani, bu bütün ümmetlerde devam edegelen kadim bir ilâhî kanundur. Dolayısıyla, bunun hilafının beklenmemesi gerekir.

“Allah, sadık olanları mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”

Allahın onları bilmemesinden murat, bu bilgiye göre sevaplarını ve cezalarını vermesidir. Bunun için ayetin manasında “Allah elbette onları birbirinden ayırt edecek, bulundukları hale göre karşılık verecektir” denilmiştir. Ayetin şu manalarına da dikkat çekilmiştir:

“Allah elbette onları diğer insanlara bildirecektir.”

“Allah elbette kıyamet gününde onları yüzlerinin beyazlığı ve siyahlığı gibi bazı alametlerle ortaya çıkaracaktır.”

4- **أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْفِقُونَا “Yoksa kötü ameller yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar?”**

Bundan murat, küfür ve günahlardır. Çünkü “yapmak” ifadesi hem kalbin hem de azaların fiillerini içine alır. İşte, o kötü işleri yapanlar bizden kaçıp kurtulacaklarını, o kötü işlerine ceza veremeyeceğimizi mi sanıyorlar?

نَسَاءَ مَا يَحْكُمُونَ “Ne kötü hükmediyorlar!”

5- **مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ “Her kim Allah’a kavuşmayı umuyorsa bilsin ki, Allah’ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir.”**

“Allaha kavuşmak”tan murat,

-Cennettir.

-Veya O’nun sevabına ulaşmaktır.

-Veya ölüm, yeniden diriltişi, hesaba çekilmek ve amellerin karşılığının verilmesi şeklindeki akıbet kastedilmektedir.

Burada, efendisinden uzak kalmış bir kölenin durumu temsil olarak getirilmiştir. Efendisi, köle yanında değilken neler yaptığını bilmektedir.

Köle, huzuruna getirilince ya yaptığı işlerden razı olduğunu müjdeleyecek veya kötü işler yapmışsa öfkelenip cezalandıracaktır.

Şüphesiz, Allaha kavuşmak için belirlenen vakit mutlaka gelecektir. Kavuşma vakti gelince de, hiç şüphesiz kavuşma gerçekleşecektir. Öyleyse, Allaha kavuşmayı umanlar

-Emellerini tahakkuk ettirecek,

-Ümitlerini doğru çıkaracak,

-Veya Allaha yakınlığı ve rızayı gerektirecek şeyler yapsınlar,

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Scmi’ – Alîm’dir.”

O, kullarının sözlerini işitir, inanç ve fiillerini bilir.

6- وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ “Cihad eden ancak kendisi için cihad etmiş olur.”

Her kim, tâatin zahmetine sabrederek ve şehvî şeylerden elini çekerek nefsiyle cihad etse, kendisi için etmiş demektir. Çünkü bunun faydası kendinedir.

إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ “Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir.”

Allahın onların tâatine ihtiyacı yoktur. İnsanları mükellef kılması, sırf onlara bir rahmet ve faydalarına olan şeyi gözetmektir.

7- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ “İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz.”

Biz onların küfür seyyielerini imanla, günah seyyielerini ise günahın peşinden yaptıkları tâatler ile örteceğiz.

8- وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ “Ve onları işlediklerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız.”

Amellerinin karşılığının en güzeliyle onları mükâfatlandıracağız.

8- وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا “Biz insana, ana-babasına güzellik tavsiye ettik.”

“Güzel davranma”tan murat, güzel muamelede bulunmaktır.

Veya yapılması istenen muamele, güzelliğinin ziyade olması sebebiyle sanki zâtında güzeldir.

“Tavsiye ettik” ifadesi, “emrettik” anlamında kullanılmıştır.²

“Şâyet onlar, hak-
kında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa,
bu takdirde onlara itaat etme.”

“Hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşmanı...” ifadesinde şöyle bir manayı hissettirmek vardır: Doğruluğu bilinmeyen bir şeye uy-
mak caiz değildir. Nerde kaldı bâtul olduğu bilinen bir şeye tâbi olursun!
Bu hususta onlara itaat etme. Çünkü “Halık’a isyan olan yerde, mahlûka
itaat edilmez.”

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ “Dönüşünüz ancak banadır.”

Sizden iman eden de, şirke düşen de; anne – babasına iyilik yapan da,
onlara zulmeden de Bana dönecektir.

فَأَنبِئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Ve ben yapmakta olduklarınızı size tek tek
haber veririm.”

Yaptıklarınızın karşılığını vermek suretiyle, onları birer birer size haber
veririm.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Sa’d Bin Ebi Vakkas ve annesi hakkında indi. Annesi, Sa’dın Müs-
lûman olduğunu işitince hep güneş altında bekleyeceğine, oğlu İslamdan
dönmedikçe yiyip içmeyeceğine yemin etti. Bu şekilde üç gün kaldı.

Lokman ve Ahkaf sûresindeki ilgili ayetler de bu münasebetle nazil
olmuştur.³

9- “İman edip
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ
de salih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka salihlere dâhil
edeceğiz.”

Salâhatte kemâl, mü’minlerin en üst dereceleridir. Allahın gönderdiği
peygamberler de salihlerden olmayı Allahtan dilemişlerdir.⁴

² Mesela “rica etmek” ifadesi üstten alta söylendiğinde “emretmek” manası ta-
şır.

³ Bkz. Lokman, 14-15 ve Ahkaf, 15

⁴ Mesela bkz. Yusuf, 101; Şuara, 83; Neml, 19.

Ayetin manası şöyle de olabilir: İman eden ve salih amel işleyenleri biz salihlerin girdiği cennete dâhil edeceğiz.

10- **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ ۖ إِنَّمَا هُمْ كَاذِبُونَ** “İnsanlardan öyleleri vardır ki, ‘Allah’a inandık’ der.”

“Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların fitnesini Allah’ın azabı gibi tutar.”

“İnsanların fitnesi”, dinden dönmesi için işkence yapmaları gibi durumlardır.

İşte bazı kimseler, imandan dönmesi için insanlardan kendisine isabet eden eziyeti, küfre dönse Allahın vereceği azap gibi tutar.

“Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” der.”

Rabbinden bir zafer ve ganimet geldiğinde, “biz de dinde sizinleyiz, ganimete bizi de ortak edin” derler.

Burada bahsi geçenler münafıklardır veya müşriklerin ezasını görünce dinden dönmüş bazı imanı zayıf kimselerdir. Ayetin devamı, birinci manayı teyid ile şöyle der:

“Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?”

Allah elbette, insanların kalplerinde olan ihlâsı ve nifakı en iyi bilendir.

11- **وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ** “Allah, elbette iman edenleri bilir ve elbette münafıkları da bilir.”

Allah elbette kalpleriyle samimi iman edenleri de, münafıkları da bilir, her iki grubun amellerinin karşılığını verir.

12- **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ** “İnkâr edenler iman edenlere, “Yolumuza uyun da sizin hatalarınızı yüklenelim” derler.”

“Siz de din hususunda bizim gittiğimiz yoldan gidin, şayet bu yol hata ise veya gerçekten öldükten sonra diriltirme ve hesaba çekilme varsa, biz sizin hatalarınızı yüklenelim.”

“Hâlbuki onların hatalarından وَمَاهُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ hiçbir şey yüklenecek değillerdir.”

“Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılardır.”

13- “Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yüklenecelerdir.”

Gerçek şu ki, kendi yaptıkları hataların ağırlıklarını yükleneceler. Ayrıca,

-Yoldan saptırma,

-Günaha teşvik ile saptırdıkları kimselerin günah ağırlıklarını da yükleneceler. Ama, onların diğerlerinin günahlarını yüklenmesi, onlara uyan kimselerin günahlarından bir şey eksiltmeyecek.

“Uydurmakta oldukları şeylerden وَلَيَسْتَلْنَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ de kıyamet günü şüphesiz sorguya çekileceklerdir.”

Kıyamet günü de kendisiyle yoldan saptırdıkları batıl şeylerden tek tek suale çekilecekler. Bu suale çekilme, durumlarını öğrenmek için olmayıp onların başına vurmak ve susturmak için olacaktır.

14- “Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik.”

“O da elli yıl müstesna, bin sene onların arasında kaldı.

Burada nazara verilen 950 sene, peygamberlik sonrasını içine alır. Rivayete göre kırk yaşında peygamber olarak gönderildi. Kavmini 950 sene boyunca Allahın dinine çağırdı. Tufandan sonra da atmış sene yaşadı.

Ayette “dokuzyüz elli sene” “elli yıl müstesna, bin sene” şeklinde ifade edilmiştir. Böyle bir ibarenin seçilmesi, bu adedin takribî olmayıp tam olduğunu ifade etmek için olabilir. Çünkü “950 sene” bazan buna yakın bir zamanı ifadede kullanılabilir.

Öte yandan “bin” kelimesi, muhataba çok uzun bir müddeti hayal ettirir. Bunun nazara verilmesi, Hz. Peygambere bir tesellidir ve kâfırlardan maruz kaldığı zorluklara mukabil kendisine sebat kazandırmaktır.

Aynı anlama gelen “sene ve yıl” ifadelerinin kullanılması, edebî yönden çirkin sayılan tekrardan sakınmak içindir.

فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ “Neticede onlar zalim oldukları halde tûfan kendilerini yakalayiverdi.”

Onlar, küfre girmekle zâlim idiler.

15- فَانْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ “Ama biz onu ve gemidekileri kurtardık.”

Böylece Nûh’u ve Onunla beraber gemiye binen evlat ve etbainı kurtardık. Bunlar, seksen kişi idiler.

Ayrıca “yetmiş sekiz” ve “on kişi” şeklinde rivayet de vardır.

وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ “Ve bunu âlemlere bir ayet yaptık.”

Gemi, veya bu olayı âlemlere bir ibret yaptık. Onunla öğüt alırlar, istidlâlde bulunurlar.

Hz. İbrahim ve Hz. Lût

16- وَإِبْرَاهِيمَ “İbrahim’i de.”

Bu ifade, iki ayet öncesine atıfla “İbrahimi de gönderdik” anlamına gelir.

Veya “İbrahimi yâd et” şeklinde mana verilebilir.

Veya “Peygamberlerden biri de İbrahimdir” anlamında değerlendirilebilir.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ “Hani o, kavmine şöyle demişti: Allah’a ibadet edin.”

وَاتَّقُوهُ “O’na karşı gelmekten sakının.”

Hz. İbrahim, akli kemâle erip tefekkürü tamam olduğunda hakkı tanıdı ve insanlara da hakka uymalarını söyledi.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ “Eğer bilerseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır.”

Allaha ibadet etmeniz ve O’na karşı gelmekten sakınmanız, sizin için içinde bulunduğunuz hâlden çok daha hayırlıdır.

“Eğer bilerseniz”

Şayet hayır ve şerri biliyor, hayır olanı şer olandan ayırabiliyorsanız.

Veya siz mesclclere cehâlet nazarıyla değil de ilim nazarıyla bakabiliyorsanız, bu böyledir.

17- إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا - “Siz Allah’ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyorsunuz.”

وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا “Ve yalan uyduruyorsunuz.”

Allahtan başka tapuğunuz şeylere “ilah” namını vererek ve onlardan Allah nezdinde şefaât bekleyerek yalan söylüyorsunuz.

Veya, o putları Allaha bir iftira ve yalan olmak üzere yapıyor, yontuyorsunuz.

Bu, yalan ve batıl olması itibarıyla içinde bulundukları durumun kötülüğüne bir istidlâldir.

“Allah’ın dışında tap-tıklarıdır, size bir rızık veremezler.”

Durumlarının kötülüğüne ikinci bir delildir. Yani, o tap-tıkları, kendilerine bir rızık veremeyecekler, bir faydaları olmayacaktır.

Ayette “rızık” kelimesinin clif-lamsız gelmesi, tamim içindir. Yani, hiç-bir rızık veremezler.

“O halde rızık Allah katında arayın.”

Öyleyse rızıkın tamamını Allahtan isteyin. Çünkü, rızıkın mâliki O’dur.

“O’na ibadet edin.”

Ona ibadetinizi matlubunuza ulaşmaya vesile yapın.

“Ve O’na şükredin.”

Şükürünüzle de sizi kuşatan nimetleri muhafaza edin.

Veya ibadet ve şükür ile O’na kavuşmaya hazır hâle geliniz. Çünkü

“Ancak O’na döndürüleceksiniz.”

18- “Eğer yalanlarsanız, bilin ki, sizden önce birtakım ümmetler de yalanlanmışlardır.”

Eğer beni yalanlarsanız, benden önceki peygamberleri de bir takım ümmetler yalanlamışlardır. Ama onların yalanlaması, o peygamberlere bir zarar vermedi. Onlar, ancak kendilerine zarar verdiler. Bu yalanlamalarıyla başlarına azabın inmesine sebep oldular. Sizin yalanlamanız da öyle olacaktır.

“Peygambere düşen, ancak apaçık tebliğdir.”

Peygambere düşen görev, kendisiyle şekkin zâil olacağı şekilde apaçık tebliğde bulunmaktadır. Tasdik edilmesi veya yalanlanması peygambere ilgilendirmez.

Bu ayet ve yirmi dördüncü ayete kadar olan kısım Hz. İbrahim’in kıssasına dahil olup, O’nun cümlelerini anlatmaktadır.

Ancak bu kısmın Hz. Peygamberle Kureyşin durumunu anlatan ara

cümleler olması da muhtemeldir. Bu anlatımla, onların gidişatının yanlış olduğu nazara verilmekte ve yaptıkları kötü şeylere mukabil vâidde bulunulmaktadır. Kissanın ortasında bu şekilde yer alması,

-Hz. Peygambere teselli vermek

-Ve O'nu rahatlatmak için sevk edilmiş olmasındandır.

Hız. Peygamberin atası Hız. İbrahim Halilullah da Hız. Peygamber gibi müşrik bir kavme muhatap olmuş, onların yalanlamasıyla karşı karşıya kalmıştı. Böyle olunca, Hız. Peygamberin Kureys içindeki hâli, Hız. İbrahim'in kavmi içindeki hâline benzemektedir.

19- **“Görmediler mi Allah başlangıçta nasıl yaratıyor, sonra da iade ediyor?”**

“Şüphesiz bu, Allah'a gayet kolaydır.”

Görmediler mi, Allah maddeden ve gayrisinden yaratmaya nasıl başladı?

Sonra da, ölüm sonrası iade edecek.

Gerçi insan ölüm sonrası dirilmeyi görmemiştir. Ancak her sene yaratılan bitki ve meyvelerin bir önceki senede yaratılanların iadesi gibi olması, buna bir misâl olarak düşünülebilir.

“Bu” ile işaret edilen, “yeniden yaratmak” veya “hem bidayeten hem de yeniden yaratmak” şeklinde olabilir. Çünkü Allah, fiilinde hiçbir şeye muhtaç değildir.

20- **“De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın.”**

Bu kısım, Allahın kelâmının Hız. İbrahim veya Hız. Muhammedi (aleyhime's-selâm) hikaye etmesidir.

“Öyleyse başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın.”

Allah nasıl da muftelif cins ve hâllerde mahlûkatı yaratmaya başladığına nazar edin.

“Sonra Allah diğer yaratmayı da yapacaktır.”

İlk yaratılıştan sonra Allah ikinci defa yaratıyor. Çünkü hem ilk yaratış

hem de ikinci yaratışın her biri yoktan yaratmak ve ademden çıkarmak olduğundan müstakil birer yaratmadır.

Allah lafza-i celâlinin ilk yaratılışı ifade ederken değil de ikinci yaratılıştan açıktan söylenmesi, burada asıl nazara verilmek istenenin ikinci yaratılış olduğuna delâlet etmek içindir.

Keza, bunda ilk yaratılışı gerçekleştiren kudrete, yeniden yaratmanın zor olmadığına bir işaret vardır. Çünkü, bir şeyi ilk defa yapan kimse için yeniden benzerini yapmak daha kolaydır. İkinci yaratılışın birinci yaratılışa atfındaki incelik, bir önceki ayette anlatıldığı gibidir.⁵

“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir. **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**”

Çünkü Allahın kudreti Zâtındandır ve Allahın zâtının bütün mümkinata nisbeti eşittir. Böyle olunca, ilk yaratılışa kâdir olduğu gibi, yeniden diltmeye de kâdirdir.

21- **يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ** “O, dilediğine azab eder, dilediğine rahmet eder.”

O, azabı isteyeneye azap eder, rahmetini dileyeni de rahmetine mazhar kılar.

وَالَيْهِ تُقْلَبُونَ “Ve O’nun huzuruna götürüleceksiniz.”

22- **وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ** “Siz yerde de gökte de (Allah’i) aciz bırakamazsınız.”

Sizler, yerde gizlenerek veya mağara gibi yerlere giderek; semada korunarak veya sağlam kalelere sığınarak Rabbinizin sizi yakalamasından kurtulamazsınız.

Söyle de mana verildi: Siz Rabbinizi âciz bırakamazsınız. Semada olanlar da âciz bırakamazlar.

23- **وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ** “Sizin için Allah’tan başka bir dost ve yardımcı da yoktur.”

Arzdan zuhur edecek veya semadan incek bir belâdan sizi koruyacak veya onu sizden def edecek hiç kimse yoktur.

⁵ Yani, Allahın nasıl yarattığına bakabiliriz. Ama ikinci yaratılışı görmedik, zira o daha sonra olacaktır. Ama her yıl yenilenen bitki ve ağaçlarda bunun nümunelerini görmekteyiz.

23- وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي -âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya, işte onlar rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.”

Allahın âyetlerinden murat, O'nun birlik delilleri veya kitaplarındaki âyetleridir.

Allaha kavuşmayı inkâr ise, ahireti inkârdır.

“İşte onlar rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.”

Bunun ayette geçmiş zaman sıgasıyla ifade edilmesi, hem tahakkukunu bildirmek, hem de daha etkili olarak anlatmak içindir.

Veya, “onlar dünya hayatında ahireti ve amellerinin karşılığının verilmesini inkâr ettiklerinden, rahmetimden ümitlerini kesmişlerdi” manasını ifade eder.

وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Ve onlar için çok elîm bir azap vardır.”

Küfürleri sebebiyle, onlar için çok elîm bir azap vardır.

24- فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ -Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise, “Onu öldürün yahut yakın!” demelerinden ibaret oldu.”

Bu, bazılarının sözü idi. Lakin onların içinde söylenip diğerleri de buna rıza gösterince, onların tamamına nisbet edildi.

فَأَنْجِيَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ “Ama Allah onu ateşten kurtardı.”

Onlar, Hz. İbrahimi ateşe attılar. Allah ise ateşi O'na soğuk ve selâmetli kılarak O'nu kurtardı.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.”

Hiz. İbrahimi ateşten kurtarmasında,

-O'nu ateşin ezasından korumak,

-Ateş çok büyük olmakla beraber, az bir zamanda söndürmek,

-O ateşin yerine bir bahçe meydana getirmek gibi âyetler vardır.

Bu âyetler, iman edenler içindir. Çünkü bunu araştıran ve bunun üzerinde düşünenler, onlardır.

25- وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا -Dedi:

Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz."

Yani, Allahı bırakıp, şu dünya hayatında birbirinizi sevmenizi ve ibadet vesilesiyle bir araya gelmenizi sağlamaları için putları ilah edindiniz.

"ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَلَيَعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kimini-ze lânet edecektir."

Kıyamet günü geldiğinde ise, aranızda birbirinizi inkâr ve birbirinize la-net okuma meydana gelir.

Veya **"Hayır, hayır! (Tapıkları), onların ibadetlerini tanımayacak-lar ve onlara hasım olacaklar."** (Meryem, 82) de nazara verildiği üzere, putlar ve onlara tapanlar arasında böyle bir inkâr ve lanetleşme gerçekleşir. Bu durumda hitap şeklinde gelmesinde tağlîb vardır.

وَمَا أُولَئِكَ إِلَّا فِي شَرٍّ أُولُوا "Barınağınız cehennemdir."

وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ "Ve sizin için hiçbir yardımcı da yoktur."

Sizi o ateşten kurtaracak bir yardımcı da yoktur.

26-فَأَمِّنْ لَهُ لُوطٌ "Bunun üzerine Lût Ona iman etti."

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur ve O'na ilk iman edendir.

Denildi ki: Hz. Lûtun iman etmesi, ateşin O'nu yakmadığını görmesi üzerine oldu.

وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي "(İbrahim) dedi: Ben Rabbime hicret edece-ğim."

Ben, kavimimden ayrılıp, Rabbimin bana emrettiği yere gideceğim.

إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Şüphe yok ki O Azîz'dir – Hakîm'dir."

O Azîz'dir, düşmanlarımdan beni korur. Hakîm'dir, bana ancak hay-ırına olan şeyleri emreder.

Rivayete göre Hz. İbrahim ve hanımı Sare, Hz. Lût ile beraber Kûfe ta-raflarından Harrana, oradan da Şama hicret etti. Filistine yerleşti. Hz. Lût ise Sedom'a yerleşti.

27-وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ "O'na İshak ve Yakub'u hibe ettik."

Cenab-ı Hak, Hz. İshakı çocuk olarak, Hz. Yakubu da torun olarak Hz. İbrahime nasip etti. Ayette bunun “hibe” olarak ifade edilmesi, kendisinin yaşı, hanımının da kısır olduğu halde Hz. İshakın verilmesindendir. Bundan dolayı Hz. İsmail burada zikrolunmadı.⁶

وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ “Onun neslinden gelenlere peygamberlik ve kitab verdik.”

Onun neslinden pek çok peygamber geldi.

Kitaptan murat, kitap cinsidir. Böyle olunca dört semavî kitabı da içine alır.

وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا “Ona dünyada ecrini verdik.”

Bize olan hicretine karşılık, ecrini dünyada Ona verdik.

Bu cümleden olarak,

-Normal şartlar altında çocuğu olmayacak iken kendisine çocuk verdik.

-Neslini temiz kıldık.

-Neslinde nübüvveti devam ettirdik.

-Semavî dinden olanları O'na mensup kıldık.

-Kıyamete kadar kendisine sena ve salât edilmelerini sağladık.

وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ “Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir.”

Ve O, ahirette de salâhatda kâmil olanlardandır.

28- وَلُوطًا “Lût'u da (gönderdik).”

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَنْتُمْ لَأَفْجَسَةٌ “O kavmine şöyle demişti: Gerçekten siz hayasızlık yapıyorsunuz!”

Ayet metnindeki “fahişe”, “son derece çirkin iş” anlamındadır.⁷

مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ “Âlemlerde sizden önce hiçbir toplum böyle bir şey yapmadı.”

Bu müstakil cümle, onların yaptığı işin çirkinliğini ortaya koymaktadır. Öyle ki, böyle bir fiilden insan tabiatı tiksirmekte, nefisler bundan kaçınmaktadır. Ama Lût'un kavmi, karakterlerinin habisiği yüzünden böyle bir fiile yeltenmiştir.

⁶ Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in diğer hanımı Hacer'den dünyaya geldi.

⁷ Bundan murat, homoseksüel olmalarıdır.

29- “Siz aînküm lâtâtun rıjâle vettıptıvun sıbıl vattâvun fı nâdıkküm mütkır- hâlâ erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda münker şeyler yapacak mısınız?”

“Yol kesmekten” murat, yolculara saldırıp öldürmeleri ve mallarını almalarıdır veya böyle bir cinsel sapıklıkla neslin çoğalmasının önüne geçmeleridir.

“Münker şeyler”den murat şudur: Bunlar, toplandıkları yerlerde açığa fuhuş, yellenme, uçkurunu çözmek gibi çirkin işler yapıyorlar, bunlara hiç aldırıyorlardı.

“Kavminin cevabı şöyle demekten ibaret oldu:”

“Doğru söyleyenlerden isen, Allah’ın azabını bize getir!”

Bunları çirkin görmekte veya nübüvvet davasında sadık isen, Allahın azabını bize getir de görelim.

30- “Ey Rabbim! Şu müfsit kavme karşı bana yardım et” dedi.”

Hız. Lût, “Ya Rabbî, müfsit kavme azabı indirmek suretiyle bana yardım et” dedi.

Onların müfsit olmaları,

-Homoseksüel duygularına uymaları,

-Ve bunu kendilerinden sonra gelenlere kötü bir âdet olarak bırakmalarıdır.

Hız. Lûtun onları “müfsit kavim” diye nitelemesi azabın başlarına inmesini daha etkili olarak istemek ve bir de onların hemen azaba müstehak olduklarını hissettirmek içindir.

31- “Elçilerimiz İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler:”

Bundan murat, meleklerin Hız. İbrahime gelip oğlu ve torunu olacağını müjdelemeleridir.

“Biz bu belde halkını helak edeceğiz.”

Belde'den murat, Sedom'dur.

“Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir.” **إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ**

Onların bu ifadesi niçin helak edeceklerinin illetini gösterir. Çünkü Sedom halkı küfür ve çeşit çeşit günahlardan ibaret olan zulümlerinde ısrar ediyor, asla dönmüyorlardı.

32- **“(İbrahim) dedi ki: Ama orada Lût var!”** قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا

Hız. İbrahim, onlar içinde zâlim olmayan Lûtun da olduğunu nazara verip onlara itiraz etti.

Veya onların helâkine engel olacak bir durumu nazara verdi:

“Onların içinde Lût da var. O ne olacak?”

“Dediler: Orada kimlerin bulunduğunu biz çok iyi biliyoruz.” قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا

“Onu ve ehlini elbette kurtaracağız.” لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ

Böyle diyerek, “evet, doğru dersin, orada Lût var, hatta Ona tâbi olan başkaları da var. Ama biz O’nu ve O’na uyanları mutlaka kurtaracağız. Orada olanlardan gafil değiliz” manasını ifade ettiler.

“Yalnız karısı müstesna.” إِلَّا امْرَأَتَهُ

“O, geride kalacaklardır.” كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

O, azapta veya beldede kalanlardan olacak.

33- **“Elçilerimiz Lût’a geldiklerinde, onlar sebebiyle tasalandı.”** وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ

Kavmi, gelenlere bir kötülük yaparlar korkusuyla üzüldü, endişe duydu.

“Ve onlar hakkında eli kolu daraldı.” وَصَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا

Onların durumu ve onlar hakkında ne yapabileceği hususunda eli kolu daraldı.

İnsan bir şeyi yapabileceği zaman “eli rahat” denildiği gibi, çaresiz kaldığında da “eli dar” deymi kullanılır. Çünkü kolu uzun olan, kolu kısa olanın ulaşamadığına ulaşır.

“Dediler: Korkma ve üzülme.” وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ

Melekler, Hz. Lûtun sıkıldığını görünce “Onların bize gelmelerinden korkma ve üzülme” dediler.

إِنَّا مُتَجُوكٌ وَأَهْلَكَ إِلَّا أُمَّرَأَتَكَ “Biz, seni ve hanımın dışında ehlini kurtaracağız.”

كَأَنْتَ مِنَ الْغَابِرِينَ “O, geride kalacaklardandır.”

34- إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ “Şüphesiz biz, bu belde halkı üzerine, fışkları sebebiyle gökten bir azap indireceğiz.”

Fışkları sebebiyle, biz bunlara semadan feci bir azap indireceğiz.

35- وَلَقَدْ تَرَكْنَا آيَةً بِّنَآءٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Andolsun, aklını kullanan bir kavim için o beldeden apaçık bir ayet bıraktık.”

“Apaçık ayet”ten murat, bunların her tarafta şüyu’ bulan hikâyeleri veya harabe hâline gelen beldelerinden geriye kalanlardır.

Denildi ki: Bundan murat, semadan gönderilen taşlardır. Bunlar, bugün de orada bulunmaktadır.

Denildi ki: Bundan murat, bu olaydan sonra siyahla karışık olarak akan nehirleridir.

“Aklını kullanan bir kavim için”

Bu ayet, akıllarını basîret ve ibrette kullananlar içindir.

Örümcek Ağına Sığınanlar

36- ^٥وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik).”

^٦فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “Dedi: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

“Ve ahiret gününe ümit bağlayın.”

Kendisinden sevap umduğunuz filleri yapın.

“Ahiret gününe ümit bağlayın” denilmesinde neticenin sebep yerine konulması vardır.⁸

Denildi ki: Buna “Ahiret gününden korkun” manası da verilebilir.

^٧وَلَا تَغْنُوا فِى الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ “Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!”

37- فَكَذَّبُوهُ “Ama onu yalanladılar.”

^٨فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ “Bunun üzerine sarsıntı onları yakaladı.”

Ayet metninde geçen “racfe”, “şiddetli zelzele” anlamında olabileceği gibi, Hz. Cebrailin sayhası da olabilir. Çünkü kalpler o şiddetli sesle sarsılır.

^٩فَأَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ “Böylece yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”

Ölü bir hâlde, dizleri üzerine çöküp kaldılar.

38- وَعَادًا وَثَمُودًا “Âd ve Semûd’u da.”

“Âd ve Semudu da zikret” veya “Âd ve Semudu da helak ettik” şeklinde takdir yapılabilir.

^{١٠}وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ “Bu, oturdukları (harap olmuş) yerlerden size apaçık belli olmuştur.”

⁸ Yani, o günde iyi bir karşılık görmeyi ummak, ancak iyi işler yapmakla olur. Öyleyse, iyi işler yapmak suretiyle ahiret gününe ümitle bakın.

Yani, onların meskenlerinden bir kısmı gözler önünde durmakta. Sizler, oradan geçerken bu meskenlere bakmak suretiyle onları helâk ettiğimizi görebilmektesiniz.

“Şeytan, onlara amellerini süsledi.”

Şeytan, onların küfür ve isyanlarını kendilerine süslü kılmişti.

“Böylece onları doğru yoldan alıyordu.”

Böylece onları peygamberlerin açıkladığı dosdoğru yoldan çevirmişti.

“Hâlbuki onlar bakıp görebilecek durumdaydılar.”

Aslında bu kimseler tefekkür edebilecek, ibret alabilecek kapasitede idiler. Lakin böyle yapmadılar.

Veya bunlar peygamberlerin haber vermesiyle azabın kendilerine geleceğini bilmekteydiler. Lakin inat ettiler, sonunda helâk oldular.

39- “Kârûn’u, Firavun’u ve Hâmân’ı da (helâk ettik).”

Kârunun önce nazara verilmesi, nesebinin şerefi yönündendir.

“Andolsun, Mûsâ kendilerine apaçık mu’cizeler getirmişti.”

“Ama onlar yeryüzünde büyüklük tasladılar.”

“Oysa bizi geçip (azabımızdan) kurtulamadılar.”

Onlar, kaçmakla azaptan kurtulamadılar. Bilakis Allahın emri onları buldu, cezalarını verdi.

40- “Böylece onların her birini günahıyla yakaladık.”

Bahsi geçenlerin hepsini günahıyla yakalayıp cezalandırdık.

“Onlardan kimine taş yağdırdık.”

Bunlardan bir kısmına kendisinde taş bulunan şiddetli bir fırtına gönderdik.

Veya kendilerine gökten taş yağdıran melek gönderdik. Lût kavminin helâki gibi.

“Kimini o korkunç ses yakaladı.” وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ

Semud ve Medyen gibi.

“Kimini yerin dibine geçirdik.” وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ

Karun gibi.

“Kimini suda boğduk.” وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا

Nûh kavmi, Firavun ve kavmi gibi.

“Allah, onlara zulmediyor değildi.” وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ

Allah onlara suçsuz yere ceza veren zâlim kimse gibi muamele etmiş değildir. Çünkü böyle bir şey asla Allahın âdeti değildir.

“Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.” وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

Lakin onlar kendilerini azaba maruz bırakarak, kendi nefislerine zulmediyorlardı.

41- مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بِئْتًا 41-
“Allah’ın dışında dostlar edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğe sığınanlara benzer.”

Allahtan başka dostlar edinip onlara dayanan ve güvenenlerin hâli, örümceğin son derece zayıf ve gevşek evine sığınan kimselerin hâline benzer. Hatta onların dayandıkları ve güvendikleri, örümceğin evi kadar da onları koruyamaz, kendilerine bir fayda sağlamaz. Çünkü, örümceğin evinin bir hakikati ve bir şekilde faydası vardır, ama onların fayda umduklarının hiçbir faydası olmaz.

Veya şöyle de düşünülebilir: Allahtan başka dostlar edinenlerle, tek Allaha inanıp güvenenlerin hâli şöyledir: Onlar, örümceğin evine sığınan kimselere benzer. Tek Allaha inanıp güvenen ise, sağlam bir ev yapan kimse misalidir.

Ankebut, hem tek örümceği hem de birden fazla örümceği ifade eder. Ayrıca hem erkek, hem de dişi örümcek için kullanılır. Sonundaki “t” harfi “tağut” kelimesinin son harfindeki “t” harfi gibidir.

“Evlerin en gevşegi ise şüphesiz örümceğin evidir.” وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ

Sıcak ve soğuşu hissettirmede, onun evinden daha gevşegi, daha az koruyani yoktur.

“Keşke bilselerdi!” لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

Şayet ilme müracaat etseler, hâllerinin böyle olduğunu ve dinlerinin örümcek evinden daha zayıf olduğunu elbette bilirlerdi.

“Örümceğin evi” ile, onların dinlerinin murat edilmesi de caizdir. Dinlerinin böyle isimlendirilmesi, temsil için bir tahkik olmasıdır. Mana şöyle olur: Dinde kendisine dayanılacak en gevşek şey, onların dinidir.

Ey Peygamber! Kâfîlere şöyle de:

“Şüphesiz Allah, onların kendini bırakıp da ne tür şeylere taptıklarını biliyor.” إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ 42-

Ayette, hem onların cehaletlerini ortaya koymak, hem de kendilerine bir vaid vardır.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Ayetin bu kısmı, üstte ifade edilen her iki mananın illetini beyan eder. Çünkü böyle her şeyi bilen, Azîz ve Hakîm olan bir Zâta, böyle aciz şeylere şerik kılmak son derece akılsızlıktır.

Ayrıca, her şeye gücü yeten ve her şeye hükmeden, her şeyi ilmen kuşatan ve her filini mükemmel yapan bir Zâta nispetle, o cansız putlar san ki yok hükmündedir.

Keza, bu vasıflara sahip olan Zât, elbette onları cezalandırmaya da kâdirdir.

“İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz.” وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنُضْرِبَهَا لِلنَّاسِ ۚ 43-

Üstte anlatılan mesel ve benzerlerini biz insanların fehimlerine yaklaştırmak için getiriyoruz.

“Onları ancak alimler anlarlar.” وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ

Bunların güzelliğini ve faydasını, ancak eşya üzerinde gerçeği gibi düşünenler anlar.

Hz. Peygamber (asm) bu ayeti okur ve ardından şöyle buyurur: “Akıllı kimse Allahın anlattığını anlayıp da emredileni yapan ve Allahın gadabına maruz kalmaktan sakınan kimsedir.”

44- خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ “Allah gökleri ve yeri hak olarak yarattı.”

Allah, gökleri ve yeri hak gayelerle yarattı, bunlarla batıl bir şey kastetmedi. Çünkü bunların yaratılışından bizzat maksut olan, hayrı netice vermek ve ayetin devamında işaret edildiği üzere, Allahın Zât ve sıfatlarına delâlette bulunmaktır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ “Şüphesiz bunda, mü’minler için bir ayet bulunmaktadır.”

Çünkü bunlardan faydalananlar onlardır.

Allahın Kitabı

45- أَتْلُ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ “Kitaptan sana vahyolunanı oku.”

-Kıraatıyla Allaha kurbîyet aramak,

-Lafızlarını ezberlemek,

-Ve manalarını anlamaya çalışmak suretiyle Kitaptan Sana vahyedileni oku.

Manasına dikkat ederek Kur’ânı okuyan kimse, onu tekrar be tekrar okuduğunda, ilk okuduğunda dikkatini çekmeyen nice manalar zamanla kendisine açılır.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ “Namazı da dosdoğru kıl.”

“Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.”

Çünkü insan namazla meşgul olduğunda günahlardan uzak kalır. Namaz ona Allahı hatırlattığı ve nefse Allahtan korkmayı ders verdiği için, namaz dışı zamanlarda da onu günahlardan korur.

Rivayete göre Ensardan bir genç namazlarını Hz. Peygamberin arkasında kılıyor, ama bir türlü günahlardan da uzak kalmıyordu. Onun bu hâli Hz. Peygambere anlatıldı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Namazı onu günahlardan alıkoyacaktır.” Gerçekten de çok geçmeden bu genç günahları terk etti.

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ “Allah’ın zikri elbette en büyüktür.”

Allahın zikrinden murat namazdır. Namaz, diğer ibadetlerden çok daha büyüktür. Namazdan “zikir” olarak bahsedilmesi, onun kötülüklerden korumasının sebebini beyan etmek içindir. Çünkü namazda Allahın zikri temel umdedir. Bu yönüyle o, diğer iyiliklerden üstün kılınmıştır, kötülüklerden de alıkoyucu olmuştur.

“Allahın zikri elbette en büyüktür” ifadesi şu anlamı da ifade eder: Allahın rahmetiyle sizi anması, sizin O’nu taat ile anmanızdan daha büyüktür.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ “Allah, ne yaparsanız hepsini bilir.”

Allah sizin O’nu anmanızı ve yaptığınız diğer taatleri bilir, bu yaptıklarınıza en güzel şekilde mükâfat verir.

46- وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ “Ehl-i kitapla ancak en güzel bir yolla mücadele edin.”

Onlarla,

-Sertliğe yumuşaklıkla,

-Öfkeye sükunetle,

-Kavga çıkarmak isteyeneye nasihatle mukabele etmek gibi, en güzel şekilde mücadele edin.

Denildi ki: Bu ayet, seyf ayetiyle neshedilmiştir. Çünkü, kılıçla mukabeleden daha sert bir mukabele yoktur.

Elcevap: Kılıçla mukabele etmek **ahirü'd-deva**, yani son çaredir.

Denildi ki: Bundan murat, “ahit yaptığınız ehl-i kitapla en güzel bir şekilde mücadele edin” demektir.

إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ “Ancak içlerinden zulmedenler hariç.”

-Haddi aşmakta ve inatta ifrat edenler,

-Allaha çocuk isnat edenler ve “**Allah’ın eli bağlıdır**” (Maide, 64) gibi iddiada bulunanlar,

-Ahdi bozan ve cizyeyi vermeyenler gibi zulmedenler müstesna.

وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ “Ve deyin ki: Bize indirilene de, siz indirilene de iman ettik.”

Ayetin bu kısmı, onlarla yapılacak en güzel mücadelenin bir açılımıdır. Yani, böyle diyerek mücadelenizi yapınız.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyin tekzip de.. Deyin ki: “Biz Allaha kitaplarına, peygamberlerine iman ettik.” Böyle yapmakla bâtıl bir şey söylemişlerse tasdik etmemiş, doğru bir şey söylemişlerse de yalanlamamış olursunuz.”

وَالْهَنَّا وَالْهَكُمْ وَاحِدٌ “İlâhımız ve ilâhınız birdir.”

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “Ve biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz.”

Biz hassaten O'na itaat etmiş kimseleriz.

Bu ifadede, onların keşif ve ruhbanlarını Allahın dışında Rab edindiklerine bir tariz vardır.⁹

47- **“İşte böylece sana kitabı indirdik.”** وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ

İşte bu inzâl gibi, Biz Sana diğer ilâhî kitapları tasdik eden bir kitabı vahiy ile indirdik.

48- **“İşte, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar.”** فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

Abdullah Bin Selâm ve benzerleri ona iman ederler.

Veya bundan murat, Hz. Peygamber devrinden önce Kur'ana iman eden ehl-i kitapır.

49- **“Şunlardan da ona iman eden kimseler vardır.”** وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ

Arabdan, Mekke ehlinde ve Hz. Peygamber devrindeki kitap ehlinde o Kur'ana iman edenler var.

50- **“Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr eder.”** وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ

Ayetlerimiz bu kadar açık ve hak olduklarına dair nice deliller varken, küfürde ileri gidenler onları inkâr ederler. Çünkü yanlış ön kabulleri, O Kur'anın Hz. Peygamberin bir mu'cizesi olduğunu, hükümlerinin doğruluğunu gösteren şeyleri düşünmelerine engel olur.

Ayetin devamı buna işaret eder:

48- **“Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de sağ elinle onu yazardın.”** وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ

Çünkü nice kıymetli ilimlerin envaını içine alan bu Kitabın okuma yazma bilmeyen ümmî bir insandan zuhuru harikulâde bir durumdur.

Ayette “sağ el” ifadesinin geçmesi, Hz. Peygamberin yazı bilmediğini ziyadesiyle tasvîr etmek ve bu isnadın mecazî olma hâlini red içindir.

51- **“Öyle olsaydı, batıla uyanlar kuşku duyarlardı.”** إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ

⁹ Yani, “biz sadece Allaha teslim olduk. Ama siz, kendi din adamlarınızı bir nevi rabler edindiniz. Onların emirlerini ilâhî birer hüküm gibi uyguladınız.

Şayet okuyan – yazan biri olsaydın şöyle derlerdi: Belki de bu Kur’ânı başkalarından öğrendi veya öncekilerin kitaplarından derleyip topladı.

Ayette onlara **“mubtılûn”** denilmesi inkârlarından dolayıdır veya Kur’ânın pek çok i’caz yönleri varken, bunlardan bir yönün ortadan kalkmasıyla şüpheyi düşmelerindendir.¹⁰

Denildi ki: Ehl-i Kitap Seni kitaplarında ümmî peygamber olarak bildiklerinden, şayet Sen okuma-yazma bilen biri olarak zuhur etsen, onlar kitaplarındaki özelliğine aykırı bulduklarından şüpheyi düşerlerdi. Bu durumda onların ibtali ve inkârı, mukadder bir duruma göre değil, vâki’deki durumun iübârıyla olurdu.

49- **“HAYIR, O (Kur’ân), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık âyetlerdir.”**

Ehl-i ilim olanlar onu ezberlerler, kimse onun tahrifine güç yetiremez.

“Ve bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.”

Bizim âyetlerimizin mu’cize olduğuna dair deliller o kadar açık iken, onları yalanlayanlar, ancak göz göre göre onları red ile onlara kıymet vermeyen zulme dalmış kimselerdir.

50- **“Dediler ki: “Ona Rabbinden âyetler indirilse ya!”**

“Ona Salihin devesi, Musa’nın asası ve İsa’nın sofrası gibi mu’cizeler indirilse ya” dediler.

“De ki: Âyetler ancak Allah katındadır.”

Allah o mu’cizeleri dilediği gibi indirir. Böyle mu’cizeler benim kudretimle olmayacak ki, siz istediğinizde mu’cize göstereyim.

“Ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

Benim hâlim, ancak uyararak ve bana verilen âyetleri apaçık bir şekilde beyan etmektir.

¹⁰ Yani, Hz. Peygamber faraza okuma-yazma bilseydi bu durum O’na gelen Kur’ânın mu’cizeliğine, Allahtan gelmesine mâni olmazdı.

51- “Onlara okunmakta
olan kitabı sana indirmemiz kendilerine yetmedi mi?”

Onların talep ettikleri mu’cizelere bedel kendilerine okunan Kitabı Sana indirmemiz onlara yetmiyor mu? Bu kitap devamlı onlara tilavet olunuyor, “haydi bir benzerini getirin!” diye bununla kendilerine meydan okunuyor. Diğer mu’cizeler gelip geçici iken, bu sabit bir mu’cize olarak önlerinde duruyor.

Veya şu manayı da ifade edebilir: Bu kitap, Yahudilerin ellerinde olan Senin özelliğın ve dininin özelliğı ile ilgili şeyleri teyid edec bir şekilde onlara okunuyor.

52- “Bunda iman edecek bir kavim
için elbette bir rahmet ve öğüt vardır.”

Şüphesiz daimi bir mu’cize ve apaçık bir delil olan bu kitapta, işi yokuşa sürmek değil, gerçekten iman etmek isteyenler için büyük bir nimet ve öğüt vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bazı Müslümanlar, ellerinde Yahudilerin söyledikleri bazı şeyleri yazan kitaplarla Hz. Peygamberin yanına geldiler. Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: “Bir kavmin dalâleti için, kendi peygamberlerinin getirdiğinden yüz çevirip peygamberlerinden başkasının getirdiğine yönelmeleri kâfidir.” Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

52- “De ki: Benimle sizin aranızda şahit
olarak Allah yeter.”

Benim doğruluğuma şahit olarak Allah yeter. Çünkü mu’cizelerle beni tasdik etti.

Veya mana şöyle olabilir: Benim size gönderildiğim şeyleri tebliğ ettiğime ve nasihatte bulunduğuma, sizin de yalanlama ve işi yokuşa sürmekle mukabele ettiğimize şahit olarak Allah yeter.

“O, göklerde ve yerde ne varsa bilir.”

Dolayısıyla benim ve sizin hâlleriniz O’na gizli değildi.

“Batıla inanıp Allahı inkâr edenler var ya, işte ziyana uğrayacaklar onlardır.”

Batıla inanmak, Allahın dışında tapılan batıl mabutlara inanmaktır:

Bunlar, imanı verip küfrü satın aldıklarından bu ticaretlerinde zararda olan kimselerdir.

53- **يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ** “Senden azabı hemen getirmeni istiyorlar.”

“Semadan üzerimize taş yağdır” demişlerdi.¹¹

وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ “Şayet bir ecel-i müsemma (belirlenmiş bir süre) **olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi.**”

Her azap veya her kavm için belli bir ecel olmasaydı, azap kendilerine hemen gelirdi.

وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Ve farkında değillerken, elbette azap **ansızın onlara gelecektir.**”

Onlar, azabın gelişinin farkına varmadıkları bir hâlde,

-Dünyada Bedir Savaşında olduğu gibi

-Veya sonunda ölümün kendilerine inmesi gibi, azap ansızın onlara gelecektir.

54- **يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ** “Senden azabı hemen getirmeni istiyorlar.”

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ “Hâlbuki cehennem, şüphesiz kâfirleri **kuşatmıştır.**”

Azabın onlara geleceği gün, cehennem onları kuşatacaktır.

Veya bundan murat, cehennemi netice verecek küfür ve günahların şimdi onları kuşatmasıdır. Bunların onları kuşatması, cehennemin kuşatması gibidir.

“Cehennem onları kuşatmıştır” yerine “**kâfirleri kuşatmıştır**” denilmesi, cehennemin niçin onları kuşattığına delâlet içindir. Yani, küfür ve küfranları sebebiyle, cehennem onları ihata etmiştir.

“**Kâfirler**” ifadesinin elif-lâmlı olması,

-Ya belirlilik ifade eder. Yani, cehennem, o belli kâfirleri kuşatmıştır.

-Veya cins ifade eder. Yani, cehennem bütün kâfirleri kuşatmıştır. Bu durumda, üstteki ayetlerde durumu anlatılan kâfirlerin diğer kâfirlerle ben-

¹¹ Bkz. Enfal, 32.

zeri akıbeti paylaşacakları anlaşılır, kâfirlere verilecek cezadan bunlara verilecek cezaya istidlalde bulunulur.

55- **يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ** “O günde azap, onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından bürür.”

Yani, azap onları o günde her taraftan bürür.

وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Onlara der: Tadın yaptıklarınızın cezasını!”

Bunu diyen ya Allahu Teâlâdır veya O’nun emriyle bir melektir.

Hicret Edenlere Müjdelər

56- **يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا** “Ey iman eden kullarım!”

إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ “Şüphesiz benim arzım geniştir.”

فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ “O halde yalnız bana ibadet edin.”

Ey kullarım! Bir beldede ibadetinizi yapamaz ve dininizi orada açıktan yaşayamaz hâle geldiğinizde, bunları kolaylıkla yapabileceğiniz yerlere hicret edin.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim dininden dolayı –velev bir karış da olsa- bir yerden başka bir yere kaçsa, cennet ona vacip olur. İbrahimin ve Muhammedin (aleyhimes-selâm) refiki olur.”

Ayetteki **فَ** “fe” harfi mahzûf bir şartın cevabıdır. Çünkü mana şöyledir: “Benim arzım geniştir. Eğer bir yerde bana kolayca ibadet edemezseniz, o zaman başka bir yerde bunu yapınız.”

57- **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ** “Her nefis ölümü tadacaktır.”

ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ “Sonra bize döndürüleceksiniz.”

Sonra, yaptığınız amellerin karşılığını almak üzere bize döndürüleceksiniz. Sonu ölüm ve Allaha döndürülmek olan kimsenin buna hazırlık yapması gerekir.

58- **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا** “İman edip salih ameller yapanları, elbette cennet köşklerine yerleştireceğiz.”

لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَفْضَلِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “Onların altlarından ırmaklar akar.”

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِيهَا “Orada ebedî kalacaklardır.”

لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَفْضَلِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “İyi işler yapanların mükafatı ne güzeldir!”

59- **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِيهَا** “Ki onlar, sabretmişlerdir.”

Cenneti hak eden bu kimseler, müşriklerin eziyetlerine, din için hicrete ve diğer çile ve meşakkatlere sabretmiş kimselerdir.

وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ “Ve yalnız Rablerine tevekkül ederler.”

Ve onlar sadece ve sadece Rableri olan Allaha tevekkül ederler.

60- وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا “Nice canlı var ki, rızıkını taşıyamaz.”

اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ “Allah hem onları, hem de sizi rızıklandırır.”

Nice canlı vardır ki, zaafından dolayı rızıkını taşıyamaz veya onu biriktiremez. Sabaha, yanında yiyecek hiçbir şey olmadığı hâlde çıkar. O, zaafiyetine rağmen Allaha tevekkül eder. Sizler ise kuvvet ve çalışmanıza rağmen rızıkta onunla eşit olursunuz. Onları da sizi de rızıklandıran ancak Allah'tır. Çünkü her canlının rızıkı sebeplerledir. O sebepleri hazırlayan ise sadece Allah'tır. Öyleyse hicretten dolayı maişetiniz hususunda korkmayınız.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, sahabelere hicret emri geldiğinde, içlerinden bazıları “maişetimiz için hiçbir imkâna sahip olmadığımız bir yere nasıl hicret ederiz” demişlerdi. Bu münasebetle bu ayetler indi.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Ve O, Semi’ – Alîm’dir.”

Allah, bu sözünüzü işitir, içinizden neler geçtiğini bilir.

61- وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَشَجَرَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ

اللَّهُ “Andolsun ki onlara, “Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı mu-sahhar kılan kimdir?” diye sorsan, elbette ‘Allah’ derler.”

Ayette bahsi geçenler Mekke ehlidir.

“Allah” derler.”

Çünkü, imkân dairesinde olan şeylerin bir Vacibu’l-vücuda dayanması akıllarda kabul görmüştür.

فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ “O halde nasıl çevrilip döndürülüyorlar?”

Bunu ikrar ettikten sonra, nasıl da Allahın birliğinden (tevhidden) çevriliyorlar?

62- اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ “Allah, kullarından di-lediğine rızık bol verir ve kısar.”

Burada medar-ı bahs olan rızık genişletilen ve daraltılan aynı kimse olması muhtemeldir. Yani, Allah aynı kimseye sırayla hem genişlik verir, hem de daraltır.

Veya “Allah kimi kullarına genişlik verir, kimi kullarına da rızık daraltır” manası vardır.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah, kullarının maslahatlarını ve onlara zarar verecek şeyleri bilir.

وَلَيْسَ سَأَلَتْهُمْ مَنْ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَآخِيًا بِهِ الْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا 63- لِيَقُولَنَّ اللَّهُ “Andolsun ki onlara, “Gökten bir su indirip, onunla ölümdünden sonra yeryüzünü canlandıran kimdir?” diye sorsan, mutlaka, “Allah “ derler.”

Onlara bu sorulduğunda bütün mümkünatın (varlığı ve yokluğu eşit olan, kendi kendini var edemeyip varlıklarında ve varlıklarının devamında Allaha muhtaç olan varlıkların) usûl ve fûruunu yaratanın Allah olduğunu itiraf ederler. Ama ardından bu ilâhî tasarruflardan hiçbirine gücü yetmeyen varlıklardan bazısını O’na şerik yaparlar.

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ “De ki: Elhamdülillah.”

Seni böyle bir dalaletten koruduğu için “Elhamdülillah” de.

Veya seni tasdik ettiği ve delilini galip kıldığı için “Elhamdülillah” de.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ “Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”

Akletmediklerinden dolayı çelişkili hâllere düşüyorlar. Hem her şeyi yoktan yaratanın O olduğunu ikrâr ediyorlar, hem de putları O’na şerik kıılıyorlar.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Sen onlarla konuşurken “Elhamdülillah” dediğinde ne murat ettiğini akıl etmiyorlar.

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ 64- “Şu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundur.”

Ayetteki “şu” ifadesi tahkîr içindir. Nasıl olmasın ki, şu dünya Allah katında (ahirete nisbetle) bir sıvrisineğin kanadı kadar kıymete haiz değildir.¹²

¹² Çünkü dünya geçici, ahiret ise ebedidir. Böyle olunca kafirlerin dünyadaki saltanatları, rüyadaki saltanata benzer.

İşte şu dünya hayatı, çocukların oynadığı, eğlendiği bir oyun ve eğlence gibidir. Oynamak için toplanırlar, bir müddet hoşça vakit geçirirler, sonra yorgun argın dağılırlar.

وَأِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ **“Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.”**

Ahiret hayatı, gerçek hayattır, orada insanlara ölüm arız olmayacaktır.

Veya orası hadd-i zâtında hayattır.¹³

“Hayvan” kelimesi “hayat” kelimesiyle aynı kökten gelmekle beraber, ona nisbetle daha etkili bir ifadedir. Çünkü bu kelimedede hayatın lâzımı olan hareket ve çalkantı manası vardır ve bunun için burada kullanımı tercih edilmiştir.

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ **“Keşke bilselerdi.”**

Şayet bunu bilselerdi, dünyayı ahirete tercih etmezlerdi. Çünkü dünyanın zatında hayat yoktur, şu anda var olan hayat da ârız olup sür’atle zevâle doğru gitmektedir.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِّ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ 65- **“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O’na has kılarak (ihlâsla) Allah’a yalvarırlar.”**

Onlar, üstte vasfedildiği şekilde Allaha şirk koşar bir hâlde iken gemiye bindiklerinde, Allahı anan mü’minler gibi dinî Allaha hâlis kılarak dua ederler, O’ndan başkasına yalvarmazlar. Çünkü, denizde karşılaşılan zorlukları ancak Allahın açacağını bilirler.

فَلَمَّا نَجَّيْهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ **“Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah’a) ortak koşmaktadırlar.”**

Ama karaya çıktıklarında bir de bakarsınız tekrar şirke dönerler.

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَسْتَمْتَعُوا 66- **“Kendilerine verdiklerimize nankör-lük etmek ve safâ sürmek için (böyle yaparlar.)”**

Onlar bu hareketleriyle, kurtulma nimetine şirk ile mukabelede bulunmuş olurlar

“Safâ sürmek için”

¹³ Yani her şeyiyle hayattardır. Oranın dağı-taşı da hayat sahibidir.

Bu şirkleri ile, putlara ibadet ve onlara sevgi üzere bir araya gelmelerinden bazı faydalar elde etmeye çalışırlar.

Ayetteki lâm harfi emir de ifade edebilir. Bu durumda tehdîd manasını taşır.¹⁴

فَسَوْفَ يَغْلِبُونَ “Ama sonra bilecekler.”

Cezalandırıldıklarında, bunun akıbetini bilecekler!

67- “Çevrelerinde insanları kapıp götürülürken (Mekke’yi) güvenli bir harem yaptığımızı görmediler mi?”

Mekke ahalisi görmediler mi, biz onların beldesini yağmalama ve saldırıdan korunmuş kıldık. Ehlini de katledilmekten ve sürgüne gönderilmekten emin yaptık.

Hâlbuki çevrelerindeki yerlerde yaşayan insanlar hem öldürülüyor, hem de sürgüne gönderiliyorlar. Çünkü Mekke çevresinde yaşayanlar birbirlerini saldırtıyor, birbirlerinin mallarını talan ediyorlardı.

أَفِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ “Artık batıla inanıp Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar?”

Ancak Allah’ın kudretiyle meydana gelen bu kadar açık bir nimet ve daha diğer nimetler varken tutup puta veya şeytana inanıyorlar, Allah’ın nimetini ise inkâr mı ediyorlar? Öyle ki başka şeyleri O’na şerik kılıyorlar?!

“Batıla inanmak” ve “Allah’ın nimetini inkâr etmek” ifadelerinde, ayetin metninde batıl ve nimet kelimelerinin öne alınması ihtimam veya mübalâğa yoluyla hâssaten bunlara dikkât çekmek içindir.¹⁵

68- “Allah’a karşı yalan uyduran, yahut kendisine hak gelmişken onu yalan sayandan daha zalim kim olabilir?”

Allah’ın şeriki olduğu iddiasıyla O’na iftira edenden daha zâlim kim olabilir?

Veya kendisine gelen hakkı yalanlayandan?

¹⁴ Yani, verdiğimiz nimetlere nankörlük yapınlar ve biraz faydalansınlar bakalım.

¹⁵ Yani, insan iman eder ama batıla iman etmez ve etmemeli. İnkâr eder ama Allah’ın nimetini inkâr etmez ve etmemeli!

Burada **hak**'tan murat Peygamber veya Kitap'tır.

Ayetteki لَمَّا “lemma” ifadesinde onların akılsızlıklarını göstermek vardır. Çünkü onlar hak kendilerine geldiğinde “hele durumuna bir bakalım” demediler, onun hakkında düşünmediler. Aksine, daha duyar duymaz yalanlamaya koşuştular.

الَيْسَ فَبَجْهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ “Cehennemde kâfirlere yer mi yok?”

Buradaki soru üslubu, onların cehennemi hak ettiğini göstermek içindir. Yani, onlar bu şekilde bir yalanla Allaha iftira etmiş ve kendilerine gelen hakkı yalanlamış iken, cehennemde kalmayı hak etmezler mi? Evet, hak ederler.

Veya bu üslub, onların cür’etlerini ifade içindir. Yani, onlar cehennemde kâfirler için böyle bir yer olduğunu bilmiyorlar mı ki böyle bir şeye cür’et edebiliyorlar?!

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا 69- “Uğrumuzda cihad edenleri mutlaka yollarımıza sevk edeceğiz.”

Bizim için cihad edenleri, bize ulaştıran yollara sevk edeceğiz.

Veya onları hayır yoluna gitmede ziyadesiyle muvaffak kılacağız. Şu ayette de bu manaya dikkat çekilmektedir:

“Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırdı.” (Muhammed, 17).

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim bildiğiyle amel etse, Allah ona bilmediğini de öğretir.”

Ayette cihadın mutlak ifade edilmesi zâhirî ve batınî (görülen ve görülmeyen) bütün düşmanlara karşı mücadeleyi içine alması içindir.

وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُحْسِنِينَ “Şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir.”

Allah, iyi işler yapanlarla, zafer ve yardımıyla beraber olur.

Hz. Peygamber şöyle der: “Kim Ankebut sûresini okusa, ona bütün mü’min ve münafıkların sayısınca mükâfat verilir.”

RUM SÛRESİ

Rum Sûresi Mekki'dir.
Altmış ayettir.

Rumların Galebesi

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, Mim.”

2- غَلِبَتِ الرُّومُ “Rumlar yenildi.”

3- فِي اٰذْنٰى الْاَرْضِ “En yakın yerde.”

Rumlar, Arablara en yakın yerde mağlup oldular.

وَهُمْ مِنْۢ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُوْنَ “Onlar, bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler.”

4- فِيۢ بَضْعِ سِنِيْنَ “Bid’a sinîn içinde.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre İranlılar Rumlara karşı savaş açtı ve onlara galip geldiler. Haber Mekkeye ulaşınca müşrikler sevindiler ve bu durumu Müslümanların aleyhine yorumladılar. “Siz ve Hristiyanlar kitap ehlisiniz. Biz ve İranlılar ise ümmiyiz. Dostlarımız dostlarınıza galip geldiler, biz de muhakkak ve muhakkak size galip geleceğiz” dediler. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.

Hz. Ebubekir onlara dedi: “Allah gözünüzü aydın etmesin! Allaha yemin ederim ki Rumlar İranlılara yakın bir zamanda galip gelecekler.”

Bunun üzerine Übey Bin Halef O’na dedi: “Yalan söylüyorsun. Bunun için bir süre belirle, seninle bahse girelim.” Hz. Ebubekir, bu teklif üzerine üç yıl süre koyup on devesine bahse girdi. Durumu Hz. Peygambere söyleyince, Hz. Peygamber “ayetteki **bid’a sinîn** ifadesi üç ile dokuz yıl arası- nı ifade eder. Deveyi artır, süreyi de uzat” dedi.

Hz. Ebubekir, Übey Ben Halefle konuştu, deveyi yüz ve süreyi de dokuz yıl yaptılar. Übey Bin Halef, Uhud Savaşında Hz. Peygamber tarafından yaralanmıştı. Savaş dönüşü öldü. Rumlar ise Hudeybiye Seferi yılında İranlılara galip geldiler. Hz. Ebubekir, bahse konu olan yüz deveyi Übey

Bin Halefin varislerinden aldı, Hz. Peygambere getirdi. Hz. Peygamber, bunları tasadduk etmesini söyledi.

Haneî âlimleri, bu olayla dâr-ı harpte fasit akitlerin cevazına delil getirdiler. Caiz görmeyenler ise, bu olayın kumarın haram kılınmasından önce olduğuna dikkat çektiler.

Ayet, peygamberlik delillerindendir. Çünkü ilerde olacak bir durumu söylemekle gaybtan haber vermektedir.

Bir kıraate göre ise şöyle bir mana vardır: Rumlar İranlılara Şam yakınlarında galip geldiler. Ama ilerde Müslümanlar onlara galip gelecekler, Rumlar ise mağlup olacaklar. Ayetin nüzulünün dokuzuncu yılında Müslümanlar Rumlara karşı savaşılar ve onların bazı beldelerini fethettiler.

“Önce de, sonra da emir Allah’ındır.”

Yani, hem galibiyetlerinde hem de mağlubiyetlerinde tasarruf Allahındır.

Galibiyet de, mağlubiyet de Allahın hükmüyle gerçekleşir.

“Ve o gün mü’minler sevinecekler.”

Rumların galip geldiği günde mü’minler sevinirler.

5- **يَنْصُرِ اللَّهُ** “Allah’ın yardımıyla.”

O günde, kitap ehli olanlar, kitapsızlara karşı Allahtan yardıma mazhar olurlar. Çünkü devran, kitap ehli olanların lehine döner. Ayrıca müşriklere söylemiş oldukları haberin doğruluğu ortaya çıkar. Karşılıklı bahiste kazanırlar, dinlerinde sebat ve yakınleri artar.

Ayette şu mana da vardır: Allah, mü’minlere yardım etti ve onların doğruluğunu ortaya koydu.

Veya Allah, onların düşmanlarını birbirlerine musallat kıldı, böylece her iki taraf da zayıfladı, sonunda mağlup oldular.

“Dilediğine yardım eder.”

Allah bazan şunlara, bazan da diğerlerine galibiyet verir.

“O Azîz – Rabîm’dir.”

Bazı kavimleri mağlup kılmakla onlardan intikam alır, diğerlerine galibiyet vermekle lütufta bulunur.

6- **وَعَدَ اللَّهُ** “Allah, bir vaatte bulunmuştur.”

لَا يَخْلُفُ اللَّهُ وَغَدَهُ “Allah, vaadinden dönmez.”

Çünkü Allah için vaadinde yalancı olmak imkânsızdır.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Lâkin insanların çoğu cehaletleri ve düşüncesizliklerinden O’nun vaadini ve vaadinin doğruluğunu bilmezler.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 7- “Onlar dünya hayatından ancak bir zahir bilirler.”

Onlar, dünya hayatından gözleriyle gördükleri ve ziynetleriyle faydalandıkları şeyleri bilirler.

وَهُمْ عَنِ الْأَخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ “Ahiret konusunda ise tamamen gafilidirler.”

Ama dünyanın gayesi ve ondan maksut olan ahirete gelince, ondan gafilidir, onu hatırlarına getirmezler.

Bu şekilde ifade edilmesinde, onların cehâletini ortaya koymak ve onları dünyadan ancak bazı şeyleri idrak edebilen hayvanlara benzetmek vardır.

Ayette “zâhîran” (bir zahir) ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, dünyanın çok zâhîrleri olmasındandır. Mesela, dünyanın hakikatlerini, sıfatlarını, özelliklerini, fiillerini ve bunların sebeplerini bilmek, bunların meydana gelme keyfiyetini ve dünyada tasarrufun keyfiyetini bilmek gibi hususlar da, dünyanın zâhîrine dâhildir.

Dünyanın bâtını (görülme-yen yüzü) ise,

-Ahirete bir geçiş,

-Ve ona kavuşmaya vesile,

-Ve ondaki hâllere bir nümune olması gibi durumlardır.

Ayette, dünyayı hiç bilmemekle sadece zâhîrini bilmek arasında bir fark olmadığı da hissettirilmektedir.

أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ 8- “Onlar, kendi nefisleri hakkında hiç düşünmediler mi?”

Onlar, nefislerinde “tefekkür” diye bir şey meydana getirmediler mi?¹

¹ Yani, insan aslında düşünen bir varlıktır. Ama bunlar niye bu melekelerini kullanmıyorlar? Kullansalardı, gerçekleri görürlerdi.

Veya, onlar kendi nefislerinin durumu hakkında niye düşünmediler? Çünkü nefis,

-Kendilerine en yakın şeydir.

-Bütün mümkinat âleminde tecelli edenlerin kendisinde tecelli ettiği bir aynadır.²

Onlar şayet nefislerinin durumu hakkında düşünseler, onları yoktan yaratanın diğer âlemde iade etmeye kâdir olduğunu anlarlardı.

“Allah, مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى”¹ göklerle yeri ve ikisi arasındakileri ancak hikmetle ve belirli bir süre için yaratmıştır.”

“Şüphesiz insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkâr ediyorlar.”

İnsanların çoğu, o belli sürenin bitiminde veya kıyamet geldiğinde Rab'lerine kavuşmayı inkâr ederler, dünyanın daimî olduğunu ve ahiretin hiç gelmeyeceğini sanırlar.

9- “Onlar, yeryüzünde gezmediler mi?”

“فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ”² Ta ki, kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl olmuş baksınlar?”

“Onlar, kendilerinden daha güçlüydüler.”

O helâk olan kavimlerin bir kısmı, Âd ve Semud gibi, onlardan çok daha kuvvetli idiler.

“Ve toprağı sürüp işlediler.”

Yerin altındaki suya ulaşmak, madenleri çıkarmak, tohumları serpmek gibi gayelerle toprağı kazdılar, alt üst ettiler.

“Ve onu, bunların imar ettiklerinden daha çok imar ettiler.”

Ve Mekke ehlinin mamur kılmasından çok daha ileri boyutta arzı mamure yaptılar. Çünkü Mekke ahalisi, mahsul almaya pek de elverişli olma-

² Nefis, bazan “ruh” manasına da kullanılır. İnsanın zâtı ve cevheri olan ruh, Allah'a en parlak bir aynadır.

yan bir vâdide yaşamaktaydı. Bulundukları yer, mamure yapmaya imkân vermiyordu.

Onlar şu dünyada en zayıf bir hâlde iken yine de ona aldanmaları ve kendi dünyalarıyla iftihar etmeleri yönünden, ayette onlarla bir tehekküm (ince bir alay) vardır. Çünkü dünya saltanatı,

-Geniş topraklara sahip olmak,

-İnsanlara hükmetmek,

-Ve çeşitli imaretlerle arzın aktarında tasarrufta bulunmakla olur. Hâlbuki Mekke ahalisi bu cihetlerde gayet zayıfı, kendilerine fayda vermeyen bir yere sıkışıp kalmışlardı.

وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ “Peygamberleri onlara delillerle gelmişlerdi.”

Peygamberleri onlara mu’cizelerle veya apaçık ayetlerle gelmişti.

فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ “Demek Allah onlara zulmediyor değildi.”

Zâlim kimseler, hiçbir suç olmadan ve bir uyarıda bulunmadan beldelere gider, oraları harap eder. Ama Allahın insanları helâk etmesi –haşa– zulmen değildir.

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Lakin onlar, kendilerine zulmediyorlardı.”

Onlar, kendilerini helâke sürükleyecek şeyleri yapmakla nefislerine zulmediyorlardı.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ آسَأُوا الشُّوْأَى أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤْنَ 10- “Sonra, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenlerin akıbeti çok kötü oldu.”

Ayette, “onların” demek yerine “kötülük işleyenlerin” denilmesi, kötü akıbetlerinin gerekçesine delâlet eder: Kötülük yapılar, ceza olarak da kötülük buldular.

Ayetin son kısmı, ilk kısmının illeti olabilir. Yani Allahın ayetlerini yalanlamaları ve onlarla istihza etmeleri yüzünden, kötü bir akıbetle maruz kaldılar.

Veya, orada nazara verilen kötü akıbeti beyandır. Yani, kötülük yapımlarına ceza olarak Allahın ayetlerini yalanladılar, onlarla alay ettiler.

Veya “onlar Allahın ayetlerini yalanlamak ve onlarla alay etmek şeklinde kötü işler yaptılar” manası da düşünülebilir.

İlâhî Âyetler

11- **اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** “Allah, baştan yaratır, sonra onu iade eder.”

“Sonra O’na döndürüleceksiniz.”

Sonra, yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere, Ona döndürüleceksiniz.

Ayetin evvelinde gıyabî bir şekilde onların durumu anlatılırken burada hitaba geçilmesi, ayetin sevkediliş maksadını daha kuvvetli yapmak içindir.

12- **وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ۚ** “Kıyamet koptuğu günde, mücrimler hayal kırıklığı içinde ümitsizliğe düşer.”

Kıyamet koptuğu zaman o mücrimler; sessiz, şaşkın ve ümitsiz bir hâlde olurlar.

13- **وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاؤُا ۚ** “Onların, Allah’a koştukları ortaklardan kendileri için şefaathiler de olmadı.”

Onların şerik edindikleri şeyler, onları Allahın azabından kurtaramayacaklardır.

Ayette bunun geçmiş zaman sığası ile anlatılması, tahakkukunu ifade içindir.

وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ “Ve artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler.”

Ve onlar da, batıl ilahlardan ümitlerini kesince, onları inkâr ederler.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Onlar şu dünyada o şeriklerinden dolayı kâfir olmuşlardı.

14- **وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفَخُونَ ۚ** “Kıyamet koptuğu günde, o gün insanlar ayrılırlar.”

Kıyamet koptuğunda, mü’minler ve kâfirler birbirlerinden ayrılırlar.

Ayetin devamı bunu tafsil etmektedir:

15- **“İman eden ve salih ameller işleyenlere gelince, onlar cennet bahçesinde neşelenirler.”**

Ayet metnindeki **ravza**, içinde çiçekler ve nehirler olan güzel yerdir.

16- **“وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ”** **“İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azapta kalmak üzere getirilmişlerdir.”**

17- **“فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ”** **“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda Allah’ı tesbih edin.”**

18- **“وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”** **“Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.”**

“وَعِشْيَا وَحِينَ تُظْهِرُونَ” **“Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde de (Allah’ı tesbih edin).”**

Ayet, “bu vakitlerde Allahı tenzih edin ve O’na hamd ü senada bulunun” manasında bir ihbardır.³

Bu vakitlerin özellikle nazara verilmesi, bu vakitlerde Allahın kudretinin daha zâhir görülmesinden ve nimetlerinin yenilenmesindendir.

Veya ayetten murat şudur: Bu vakitlerde meydana gelen **“konuşan şahitler”**, Allahın mûnezzehiyyetine ve gök ve yer ehlinden temyiz gücüne sahip olanların hamdine layık olduğuna delâlet eder.⁴

Ayette tesbihin akşam ve sabah için özel olarak tahsisi, bu iki vakitte kudret ve azamet eserlerinin çok açık olmasındandır.

Hamdin gün sonuna ve ortasına tahsisi, nimetlerin yenilenmesinin o iki vakitte daha zâhir olmasındandır.

Ancak bu iki vaktin diğer iki vakte atfedilmesi de caizdir. Bu durumda **“Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur”** kısmı, bir cümle-i mu’teriza yani ara cümle olur.

İbnu Abbastan şöyle nakledilir: Ayet, beş vakit namazı cem eder. **“Ak-**

³ Yani, şeklen bir durumu haber vermek olmakla beraber, aslında emirdir.

⁴ Konuşmak, hem sesli bir şekilde hem de hâl diliyle olabilmektedir. Sabah, akşam gibi vakitlerde âlemde meydana gelen değişikliklerin her biri, “hâl diliyle konuşan birer vahdaniyet şahididir.”

şama girdiğinizde” ifadesi, akşam ve yatsı namazlarına, **“sabaha kavuştuğunuzda”** ifadesi sabah namazına, **“aşıyyen”** ifadesi ikindi namazına, **“öğle vaktine girdiğinizde”** ifadesi de öğle namazına işaret eder.

Bundan dolayı Hasan-ı Basri ayetin Medenî olduğunu iddia etti. Ona göre Mekkede namaz iki rekat olup herhangi bir zamanda kılınabiliyordu. Beş vakit şeklinde farz olması Medinededir. Ekser âlimler ise, beş vakit namazın Mekkede farz kıldığını söylerler.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir: “Her kim bolca sevap almak isterse **“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda Allah’ı tesbih edin...”** ayetini okusun.”

Keza, yine O’ndan şöyle rivayet edilir:

“Her kim sabaha girdiğinde bu ayeti okursa gece kaçırıklarını telâfi eder. Her kim de akşama bu ayeti okursa gündüz kaçırıklarını telâfi eder.”

19- **يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ “O, ölüden diri çıkarır.”**

Mesela insanı nutfeden, kuşu yumurtadan çıkarır.

وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ “Ve diriden ölü çıkarır.”

İnsan ve kuştan da nutfeye ve yumurta çıkarır.

Veya hayatın peşinde ölüm gelir. Ve ölümü hayat takip eder.

وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا “Ve ölümünden sonra arzı diriltir.”

Arzı da kupkuru iken bitkilerle hayatlandırır.

وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ “Sizler de işte böyle çıkarılacaksınız.”

İşte, kabirlerinizden de böyle çıkarılacaksınız. Çünkü bu da, ölümün peşinde hayatın gelmesidir.

20- **وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ “Sizi topraktan yaratması, O’nun ayetlerindendir.”**

Çünkü, insanın aslı toprağa dayanır.

ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْشُرُونَ “Sonra bir de görürsünüz ki, beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz.”

21- **وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا “Kendile-**

riyle sükûnet bulmanız için nefislerinizden eşler yaratması O'nun âyetlerindendir.”

Çünkü Hz. Havva, Hz. Âdemin kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Diğer kadınlar da erkeklerin nutfelerinden yaratılmışlardır.⁵

Veya ayetten murat, kadınların başka bir cinsten değil de, erkekle aynı cinsten olmalarıdır.

Böyle olması, onlara meyletmeniz, kendilerine ülfet etmeniz içindir. Çünkü aynı cinsten olmak birbirine meyletmeye sebeptir. Farklı cinsten olmak ise, birbirinden uzak olmaya yol açar.

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً “Ve O, aranızda bir sevgi ve merhamet koydu.”

Bundan murat kadın ve erkek veya genç anlamda insan cinsinin fertleridir.

İki taraf, hayvanlardan farklı olarak sadece cinsel beraberlik hâlinde değil, maişet meselelerinde de bir ve beraber olurlar, aralarında sevgi ve merhamet vardır.

Veya şöyle de bakılabilir: İnsanın hayatını devam ettirmesi, birbirlerini tanımaya ve birbirlerine yardım etmeye bağlıdır. Bu ise, karşılıklı sevgi ve merhameti gerektirir.

Denildi ki: Ayette geçen sevgi, cinsel beraberlikten; rahmet ise **“Tarafımızdan bir rahmet...”** (Sad, 43) ayetinde olduğu gibi, çocuktan kinayedir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ “Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice âyetler vardır.”

Onlar düşünürler ve bunlarda olan hikmetleri bilirler.

22- “وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلَافُ السَّيِّئَاتِ وَالْوَانِكُمْ” “Göklerin ve yerin yaratılışı, dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da O'nun âyetlerindendir.”

Dillerin farklılığından murat, her milletin farklı diller konuşmasıdır. Allah bu dillerin esasını ilham etmiş ve insanları farklı dillerle konuşmaya muktedir kılmıştır.

⁵ Bu, mecazî bir anlatım da olabilir. Bkz. Nisa, 1.

Veya bundan murat her insanın farklı konuşmasıdır. Çünkü neredeyse aynı keyfiyette konuşan iki kişiye rastlamak mümkün değildir.

Renklerin farklılığından murat, siyah ve beyaz gibi ırklardır.

Veya insanların azalarının şekil ve görünümlerinin farklı farklı olmalarıdır. Böylece insanlar arasında birbirinden ayrı olmak ve birbirini tanımak tahakkuk eder. Hatta ikizler arasında bile birini diğerinden ayırt edecek çok noktalar vardır. Hâlbuki her ikisinin yaratılış maddeleri, içinde bulundukları sebepler ve karşılaştıkları durumlar birbirine benzemektedir.

“**Şüphesiz ki bunda âlimler için nice ayetler vardır.**”

Âlim olanlara bu ayetler gizli kalmaz. Şu ayet de bunu teyid etmektedir:

“İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak alimler anlarlar.” (Ankebut, 43)

23- **“Gece ve gündüzde uyumanız ve lütfundan nasip aramanız da O’nun âyetlerindendir.”**

İnsanın hem gece, hem de gündüz uyuması, ruhun kuvvelerinin istira-hatı ve tabîî kuvveleri takviye etmek içindir.⁶

Bu durumda, **“lütfundan nasip aramanız...”** kısmı da gece – gündüz rızık aramayı ifade eder.

Veya şöyle de mana verilebilir: **“Gece uyumanız, gündüz de O’nun lütfundan rızık aramanız O’nun âyetlerindendir.”**

Bu durumda her iki zaman ve her iki fiil arasında belli bir tertib vardır. Bu şekilde ifade edilmesi, bu zamanlardan her biri her ne kadar bu fiillerden biri için tahsis edilmişse de, ihtiyaç anında diğer fiile de elverişli olduğunu gösterir.⁷

Bu konuda gelen diğer ayetler bu manayı teyid eder.

“**Şüphesiz ki bunda dinleyecek bir kavim için nice ayetler vardır.**”

Anlamak ve ibret almak için dinleyenlere, bunda ayetler vardır. Çünkü, bundaki hikmet gayet açıktır.

⁶ Uyku için asıl vakit, gece vaktidir. Ama gün ortasında da yarım saat kadar uyumak (kaylule) çok faydalıdır, aynı zamanda sünnettir.

⁷ Günümüzde gece mesaisinde çalışanlar, gündüz uyur, gece çalışırlar.

24- **وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا** “Korku ve umut olarak size şimşegi göstermesi O’nun âyetlerindendir.”

Seferde olan şimşegi görünce korkar, mukîm olan ise, yağmur yağacak diye sevinir.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْجِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا “Ve O, gökten bir su indirir de, onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verir.”

Arz, kupkuru bir hâlde iken, Allah gökten indirdiği su ile bitkiler bitirir, böylece yeryüzünü hayatlandırır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Şüphesiz ki bunda aklını kullanan bir kavim için nice âyetler vardır.”

İşte bunda, bunun sebeplerini ve meydana geliş keyfiyetini araştırmak suretiyle aklını kullananlar için âyetler vardır. Onlar, bunları araştırarak Saniin kudret ve hikmetinin kemâlini anlarlar.

25- **وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ** “Sema ve arzın emriyle durması da O’nun âyetlerindendir.”

Gökler ve yerin bu şekilde durmaları Allahın onları kudret eliyle tutmasıdır. Yoksa gözle görülür bir şekilde onları tutan bir şey bulunmamaktadır. Allah, her biri için belli mekânlar belirlemiş ve onları bu şekilde yapmayı irade etmiştir.

Ayetteki “emriyle durması”, Allahın kudretinin kemâlini ve alete muhtaç olmayışını daha etkin bir şekilde anlatmak içindir.

ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ “Sonra arzdan bir çağırışla sizi çağırdığı zaman bir de bakarsınız ki (diriltilmiş) çıkıyorsunuz.”

Yani, göklerin ve yerin O’nun emriyle ayakta durması ve sonra “ey ölümler! Çıkınız!” demek suretiyle bir davetle sizi çağırdığında kabirlerinizden çıkmanız O’nun âyetlerindendir.

Bundan murat, bir şeye çağrılan neferin, o davete hiç tereddüt etmeden süratle icabet etmesi gibi, ilâhî irade karşısında eşyanın tam bir itaatle emirber nefer hükmünde olduğunu anlatmaktır.

Ayetteki “sonra” ifadesi,

-Ya zaman itibarıyla bir tertibi

-Veya onda olan şeyin büyüklüğünü anlatmak içindir.

26- **“Göklerde ve yerdekilerin hepsi yalnızca O’na âittir.”**

“Hepsi O’na boyun eğmektedirler.”

Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nun kendilerinde tasarrufta bulunmasına boyun eğerler, imtina edip kaçınmazlar.

27- **“Başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu iade edecek olan O’dur.”**

Onlara, ölümlerinden sonra yeniden hayat verir.

“Bu, O’na daha kolaydır.”

Bu ifade, insanların kudretine ve usullerine kıyasladır. Yoksa Allah için “daha kolay” yoktur, hepsi kolaydır. Hatta bundan dolayı zamiri mahlûkata râci kılanlar da oldu. Yani, “yeniden iade etmek, mahlukâta nisbetle daha kolaydır.”

Denildi ki: Burada ism-i tafdîl değil, “kolaydır” manası vardır.

28- **“Göklerde ve yerde en yüce mesel O’nundur.”**

En yüce mesel O’na aittir. O’ndan başkası için O’na denk veya O’na yakın bir vasıf söz konusu değildir.

Burada medar-ı bahs olan **en yüce mesel**,

-Her şeyi içine alan bir kudret,

-Her şeye şümüllü bir hikmet gibi hayret verici özelliklerdir. Böyle vasıflar, sadece Allaha aittir.

Bundan muradın “lailâhe illallah” olduğunu söyleyenler, bununla vahdaniyet vasfını murat etmişlerdir.

Göklerde ve yerde olanlar, o en yüce sığata delâlet ederek ve onu konuşarak tavsifte bulunurlar.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

O **Azîz’dir**, imkân dairesinde olan bir şeyi yoktan yaratmak veya iade etmekten aciz değildir, hepsine gücü yeter. **Hakîm’dir**, bütün fiilleri hikmetinin muktezası üzere cereyan eder.

Allaha Yöneliş

28- **ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ** “Allah, size kendinizden bir misâl verdi:”

هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ
 “Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde elleriniz altındaki köle-
 lerinizden ortaklarınız bulunur da sizler o rızıkta onlarla eşit olur
 musunuz?”

Sahip olduğunuz köleler, size rızık olarak verdiğimiz mal ve benzeri
 şeylerde sizinle eşit olup da sizin o mallarda tasarrufunuz gibi tasarruf ede-
 bilirdi mi?

Hâlbuki onlar da sizin gibi insandır ve size rızık olarak verdiğimiz mal-
 lar sizin gerçek malınız olmayıp sizde emanettir.

Ayetteki soru, nefiy içindir. Yani, eşit değildir.

تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ “Birbirinizden çekindiğiniz gibi kendile-
 rinden çekinir misiniz?”

Hiç onlarla eşit olur da, hür insanların birbirinden korkması gibi, onla-
 rın sizin mallarınızı alacağından korkar mısınız?

كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “İşte biz, aklını kullanan bir kavim
 için âyetleri böyle açıklıyoruz.”

İşte bunun gibi, akıllarını meselleri anlamakta kullananlara âyetleri be-
 yan ediyor, açıklıyoruz. Çünkü tafsil etmek, manaları açığa çıkaran ve vu-
 zuha kavuşturan durumlardandır.

29- **بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ** “Fakat zulmedenler bilgisiz-
 ce hevâ'larına uydular.”

Doğrusu şirk koşmak suretiyle zulmedenler, bir ilme dayanmadan ca-
 hilcesine kendi hevâlarına uydular. Bundan dolayı hiçbir şey onları bundan
 el çektiremez. İlim sahibi kimse hevâsına uyduğunda ise, ilmi onu alıkoya-
 bilir.

“Allah’ın saptırdığını kim doğru yola iletir?”
 “Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.”

Ve onlar için kendilerini dalâletten kurtaracak ve dalâletin afetlerinden koruyacak bir yardımcı da yoktur.

30- **“Hanif olarak yüzünü dine çevir.”**

Hiç sağa-sola yönelmeden dosdoğru bir şekilde yüzünü dine çevir.

Ayet, bir şeye yönelmek, ondan sapmamak ve ona ihtimam göstermek hususunda bir temsildir.

“Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata yönel.”

Fıtrattan murat, yaratılıştır. Yani, Sen Allahın yarattığı fıtrata yönel. Çünkü Allah insanları hakkı kabule müheyya ve onu idrake güç yetirebilecek şekilde yaratmıştır.

Veya bundan murat İslâm dinidir. Çünkü, şayet insanlar fıtratlarıyla baş başa bırakılsalar, İslâma yöneleceklerdir.

Denildi ki: Bundan murat, Hz. Âdem ve neslinden alınan ahiddir.

“Allah’ın yaratmasında hiçbir tebdil olmaz.”

Yani, hiç kimse bu fıtratı değiştirmeye güç yetiremez.

Veya bu fıtratın değiştirilmemesi uygun olur.

“İşte bu, dosdoğru dindir.”

“İşte bu” ifadesinden murat, yüzün yönelmesi istenen dindir veya fıtrattır. İşte bu, kendisinde hiç eğrilik olmayan dindir.

“Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Lakin insanların çoğu, düşünmemeleri nedeniyle onun dosdoğru din olduğunu bilmezler.

31- **“Yüzünüzü ona çevirin.”**

Ayet, devamından da anlaşıldığı üzere Hz. Peygambere ve ümmete hitap olduğundan, ayetin bu kısmı da “hepiniz O’na dönün” manası taşır.

“O’na karşı gelmekten sakının.”

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılın.”

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ “Ve müşriklerden olmayın.”

Ayetin tekil emirle başlayıp çoğul emir ve yasakla devam etmesi, Hz. Peygamberin şanına tazim içindir.

32- مِّنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ “Onlar, dinlerini parça parça ettiler.”

Müşriklerin tefrikaya düşmesi, hevâ'larının farklı farklı olmasına göre, taptikları şeylerdeki ihtilaflarıdır.

وَكَانُوا شِيعًا “Grup grup oldular.”

Bunlardan her biri, kendisini yoldan çıkaran öndere taraftardır.

كُلٌّ جِزْبٌ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ “Her grup kendilerinde olanla sevinmektedir.”

Fırkalardan her biri, kendi fırkasını hak zannederek hâlinden memnundur.

33- وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ “İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, Rablerine yönelerek O’na dua ederler.”

O zaman başkasına duadan dönerler, sadece Rablerine yönelirler.

ثُمَّ إِذَا أَذَاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ “Sonra, onlara kendinden bir rahmet tattırınca da, bir bakarsın ki içlerinden bir grup, Rablerine ortak koşarlar.”

Sonra Onların Rabbi, bir rahmet tecellisi olarak bu şiddetten onları kurtardığında, bakarsın ki onlardan bir fırka, kendilerine afiyet veren Rab’lerine şirk ile mukabelede bulunurlar.

34- لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ “Bunu, kendilerine verdiklerimize nankörlük için yaparlar.”

Onların bu şirk koşmaları, bizim onlara verdiklerimize nankörlük yapmak içindir.

Ayete tehdid manası da verilebilir:

“Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım!”

Nitekim, ayetin devamı da bu manayı kuvvetlendirmektedir:

فَتَمَتَّعُوا “Haydi (şimdilik) yararlanın.”

“Öyleyse, safa sürün bakalım!”

Ancak burada daha etkili olması için gıyabî olarak değil de, doğrudan hitap şeklinde onlara seslenildi.

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ “Yakında bileceksiniz.”

Bu safa sürmenizin akıbetini sonra bileceksiniz!

35- أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ “Yoksa biz onlara bir delil indirdik de, O’na ortak koştukları şeyi mi söylüyor?”

“Konuşan delil”

“İşte kitabımız, size karşı gerçeği konuşuyor.” (Casiye, 29) ayetindeki gibi olabilir.

Veya ifade ettiği mana yönüyle böyle denilmesi de mümkündür:

Yani, “yoksa biz onlara böyle bir delil indirdik de, şerik kıldıkları şeylerin birer ilâh ve kendi yaptıklarının sıhhatli olduğunu mu söylüyor?”

Veya o “konuşan delil” yüzünden mi Allahın ulûhiyetinde şerikler ediniyorlar?

36- وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا “İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman bununla sevinirler.”

Biz insanlara sıhhat ve maddî genişlik gibi bir nimet tattırdığımızda bununla ferahlanırlar, şımarırlar.

37- وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْطُطُونَ “Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.”

Şayet kendilerine günahları yüzünden kötü bir durum isabet etse, bakarsın ki, Onun rahmetinden ümitlerini kesmişlerdir.

37- أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ “Onlar görmediler mi ki, Allah dilediği kimseye rızkı genişletir ve daraltır.”

Durum böyleyken, niye onlar da mü’minler gibi genişlik ve darlık hâllerinde şükretmiyorlar, Allahtan bir sevap ummuyorlar?!

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “Şüphesiz ki bunda iman eden bir kavim için ayetler vardır.”

İnanan kimseler, Allahın rızkı genişletmesi veya daraltmasını görürler, bundan O'nun kudret ve hikmetinin kemâline istidlâlde bulunurlar.

38- **“فَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ”** “Öyleyse akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolcuya da...”

Sıla-i rahimde bulunmak gibi, yakın akrabanın hakkını ver.

Miskine ve yolcuya da zekâtta paylarını ver.

Hanefiler, bu ayetle yakın akrabalara nafaka vermenin vucubuna delil getirmişlerse de, delâlet yönüyle bu o derece açık değildir.

Ayetteki hitap, İ Iz. Peygamberdir veya geniş rızka mazhar kılınan herkesedir. Bundan dolayıdır ki, “ver” emrinin başında **فَ** “fe” harfi de yer almıştır.⁸

39- **“ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ”** “Bu, Allah’ın vechini dileyenler için daha hayırlıdır.”

“Allahın vechi”nden murat, O’nun zâtı veya O’na bakan cihettir. Yani, Allahın rızasını kastederek vermek veya bununla başka ciheti değil, O’na yaklaşma cihetini esas almak, bunlar için çok daha hayırlıdır.

40- **“وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ”** “Felaha erenler de işte onlardır.”

Ve kendilerine verilen geniş imkânlarla daimi nimetleri kazandıkları için, asıl felaha erenler de bunlardır.

39- **“وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبَا لِّيَرْبُوَا قَبِيْ أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ”** “İnsanların malları içinde artsın diye riba ile her ne verirsiniz, Allah katında artmaz.”

Burada “ribâ”dan murat, muamelede haram olan faiz veya kendisiyle menfaat beklenen herhangi bir bağıştır.

Bu, Allah nezdinde artmaz, bereketlenmez.

40- **“وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ”** “Ama Allah’ın vechini (rızasını) isteyerek zekât olarak her ne verirsiniz; işte onlar kat kat arttıranlardır.”

⁸ Yani, Allahın dilediğine rızkı bol vermesi ve dilediğine de daraltması anlatıldıktan sonra “Öyleyse akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolcuya da...” emrinin gelmesi, bu emrin önceki cümleye terettüp eden bir netice olduğunu gösteriyor.

İşte bunlar kat kat sevap alan kimselerdir. Bunlar, zekâtın bereketiyle sevap ve mal yönünden kat kat kazanırlar.

Ayetin başı Allahın rızasını esas alarak zekât verenlere yönelik bir hitap iken, ayetin sonunun üçüncü şahıslara yönelik olması, bu kimselerin hâlini ve sevaplarını daha azametli anlatmak içindir. Sanki Cenab-ı Hak burada, o zekât verenlerin hâlini meleklerle ve mahlûkatından seçkin olanlara hikâyeye etmektedir.

Veya buradaki durum, hükmün genel olduğunu bildirmek içindir. Sanki şöyle demiştir: Kim böyle yapsa, işte onlar kat kat sevaba nail olanlardır.

40- **اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ** “O Allah ki, sizi yarattı.”

ثُمَّ رَزَقَكُمْ “Sonra da size rızık verdi.”

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ “Sonra sizi öldürür.”

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ “Sonra sizi diriltir.”

هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَمْ مِنْ شَيْءٍ “Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?”

Cenab-ı Hak bu ifadelerle kendisinde ulûhiyetin gereği olan durumların var olduğunu anlattı, onların şerik edindikleri putlarda ve diğerlerinde ise bunların olmadığını bildirdi. Bürhanın ve gözle müşahedenin delâlet ettiği duruma, inkâr anlamında soru üslûbuyla te’kidde bulundu.⁹

Sonra buradan, kendisinin şerikleri olmasından mukaddes olduğu sonucunu bildirip şöyle buyurdu:

سُبْحَانَهُ “O, münezzehtir.”

وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ “Ve onların ortak koştuklarından yücedir.”

⁹ Yani, “Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?” derken, bu sorudan murat, olup olmadığını öğrenmek olmayıp, olmadığını ikrâr ettirmektir.

Allahın Rahmet Eserleri

41- **“İnsanların kendi ellerinin yaptıkları şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı.”**

Kuraklık, taun, çokça yangın çıkması, bereketin kalkması, zararlı şeylerin çok olması veya dalâlet ve zulmün yaygınlaşması gibi durumlar, bu fesatlardan bazılarıdır.

Denildi ki: Denizdeki fesattan murat, sahil beldeleridir.¹⁰

Denildi ki: Karada çıkan fesattan murat, Kâbilin kardeşini öldürmesi, denizde çıkan fesattan da murat Amman hükümdarının gemilere zulmen el koyması olayıdır.

“(Allah), yaptıklarının bir kısmının cezasını onlara tattıracaktır.”

Bu fesadın çıkmasıyla, Allah onlara yaptıkları hataların bir kısmının cezasını tattıracaktır. Tamamı ise, ahirette verilecektir.

Ayetin bu kısmı, illet veya akıbet bildirir.¹¹

“Ola ki dönerler.”

Ola ki bu azabı görür de, bulundukları hâlden dönüş yaparlar.

42- **“De ki: Yeryüzünde gezin.”**

“Öncekilerin akıbeti nasıl olduğuna bakın.”

¹⁰ Beydavî'nin tefsiri yedi yüz küsur yıl öncesinde yazıldığından böyle bir manaya da dikkat çekmektedir. O zamanda şimdiki gibi deniz kirliliği yoktu, hatta hayal bile edilemezdi. Ama ayetin mu'cizane beyanı, âdeti günümüzde denizlerde gördüğümüz korkunç kirliliği gözler önüne sermektedir.

¹¹ Birinciye göre mana, karada ve denizde fesat çıkması, Allahın onlara bir cezaa stıdır. İkinciye göre ise mana, bu fesadın akıbetini bildirir. Yani bu fesadın sonunda, Allah insanlara bir kısım cezaları tattırmaktadır.

Yeryüzünde gezin, dolaşın. Ta ki üstte bildirilenin doğruluğunu gösteren durumları görüp, sıdkını tahkik edin!

“Onların çoğu müşrik idiler.” **كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ**

Ayetin bu kısmı, onların kötü akıbetinin, şirkin yayılması ve onlara hükmetmesi sebebiyle olduğuna delâlet eder.

Veya mana şöyle olabilir: Şirk, onların çoğunda görülen bir durumdu. Onun aşağısında yer alan diğer günahlar, onların azında vardı.

43- **فَاقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ** “Öyleyse, Allah tarafından kimsenin geri çeviremeyeceği bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir.”

Allah o günü getirdiğinde, kimsenin gücü geri çevirmeye yetmez.

Ayetin manası şöyle de olabilir: Allah tarafından o günün gelmesine bir engel yoktur. Çünkü, O'nun ezeli iradesi, böyle bir günün gelmesine taalluk etmiştir.

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ “O gün insanlar birbirlerinden ayrılırlar.”

O gün insanlar, fırka fırka ayrılırlar.

“Bir grup cennette, bir grup ise cehennem ateşindedir.” (Şura, 7)

Ayetin devamı da bu manayı teyid eder:

44- **مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ** “Her kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir.”

Küfrünün vebâli ona aittir. Bu da ebedi cehennemdir.

وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ “Kim de salih amel işlerse, onlar ancak kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar.”

Onlar da kendileri için cennette bir menzil hazırlarlar.

45- **لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَمْتُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ** “O, iman edip salih amel işleyenlere lütfundan mükâfat verecektir.”

Onların bu şekilde fırka fırka olmaları veya salih amel işleyenlerin cennette kendileri için menzil hazırlamaları, Allahın onlara lütfundan mükâfat vermesi içindir.

Ayette sadece mü'minlerin mükâfatının anlatılması, maksud-u bizzâtın bu olmasındandır.¹²

Veya, ayetin devamı onların akıbetine bir cihetle işaret ettiğinden, bununla iktifa edilmiştir.

“Çünkü O, kâfirleri sevmez.” إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

Çünkü bu ifadede, kâfirlere karşı Allahın buğzetmesi ve mü'minleri ise sevmesi bildirilmektedir.

Ayrıca, “Allah onları sevmez” demek yerine **“kâfirleri sevmez”** denilmesinde, Allahın onları niçin sevmediğinin illetini beyan etmek vardır.¹³

Bununla, salah hâlinin mü'minlere has olduğu da anlaşılmaktadır.

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlere verilecek mükafatın Allahın fazlı olduğunun bildirilmesi, verilen karşılığın tamamen bir lütuf olduğunu anlatır. Bunu, Allahtan bir bağış veya sevaba ilâve bir şey olarak te'vil etmek, zâhirden sapmak olur.

“Müjdecî olarak rüzgârları göndermesi, O'nun ayetlerindendir.” وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ 46-

Bundan murat, Kuzey, Saba ve Güney rüzgârlarıdır. Debûr (Batı rüzgârı) ise, azap rüzgârıdır. Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir:

“Allahım, bu rüzgârı hakkımızda rahmet rüzgârı kıl, azap rüzgârı yapma.”

“O, bununla size rahmetinden tattırır.” وَلِيَذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ

Rahmet rüzgârları yağmurun müjdecisi olarak eser. Yağan yağmurla beraber, ona bağlı olarak bolluk ve bereket gibi başka rahmet tecellileri meydana gelir.

Hatta bizzat o rüzgârın esmesi bile insanları ferahlatan bir rahmet tecellisidir.

“Ve emriyle gemiler yol alır.” وَلِتَجْرِيَ الْفُلُكُ بِأَمْرِهِ

“Ve O'nun lütfundan rızınızı ararsınız.” وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

¹² Yani, kainatın çarkları, ehl-i imanın cenneti kazanmaları için dönmektedir. Ehl-i küfrün cehennemine gönderilmeleri ise, bir gaye olmayıp sadece bir neticedir. Mesela okullar öğrencilerin yetişmesi için açılır, ama okullarda serseri kimseler de çıkabilir, sınıfta kalanlar da olur. Öğrencilerin yetişmesi bir gayedir. Serseri öğrencilerin çıkması ve kalanların olması ise, gaye olmayıp imtihanın bir sonucudur.

¹³ Yani, Allah küfür ve küfranlarından dolayı onları sevmez.

İnsanlar, esen rüzgârlar sayesinde yelkenli gemilerle seyahat ederler, deniz ticareti yoluyla Allahın lütfundan nızık ararlar.

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ve ola ki şükredersiniz.”

47- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ “Andolsun biz, senden önce birçok peygamberi kavimlerine gönderdik.”

فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ “Onlar kavimlerine apaçık delillerle vardılar.”

فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا “Sonunda mücrim olanlardan intikam aldık.”

Ayetin ifadesinde, bu intikamın mü'minler için alındığını hissettirmek ve Allahın onlara yardımına layık kılınmalarını ifade ile de şereflerini izhar etmek vardır.

وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ “Mü'minlere yardım etmek üzerimizde bir haktır.”

Hz. Peygamber “Her kim Müslüman kardeşinin namusunu korursa, cehennem ateşinden onu korumak Allahın üzerine bir haktır” demiş ve ardından da üstteki ayeti okumuştur.

Ayetteki “**hakkan**” kelimesinde durulursa, mana şöyle olur:

“O mücrimlerden intikam aldık ve bu bir haktı. Mü'minlere yardım etmek bizim üzerimizdedir.”

48- اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ “O Allah ki, rüzgârları gönderir.”

فَتُبِيرُ سَحَابًا “Onlar da bir bulutu harekete geçirir.”

فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ “Derken onu gökyüzünde nasıl dilerse öyle yayar.”

Allah dilerse o bulutları seyahat ettirir, dilerse de sabit tutar. Dilerse parçalı bulutlu yapar, dilerse semayı bulutlarla kaplar. ..

وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا “Ve parça parça eder.”

Başka bir zaman da, parça parça yapar.

فَتَرَىٰ الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ “Nihayet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün.”

فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادَةٍ إِذَا هُمْ يَنْسَبِبُرُونَ “Derken onu kulla-

ından dilediklerine isabet ettirdiğinde, bir de bakarsın yüzleri gül-
mektedir.”

Bundan murat, onların belde ve arazilerinin ilâhî rahmetten nasibini almalarıdır.

Onlar, yağmur yağdığında, peşinden gelecek bolluğu düşünerek neşçyle dolarlar.

49- **“Oysa önceden onlar, kendilerine yağmur yağdırılmadan önce ümidi kesmişlerdi.”**

Ayette “önce” ifadesinin iki defa geçmesi, uzun süredir yağmuru beklediklerine ve artık ümitsiz hâle geldiklerine delâlet etmek içindir.

50- **“Şimdi bak Allah’ın rahmet eserlerine!”**

Yağmur yağdıktan sonra bitkiler, ağaçlar, sebzeler canlanır. Yağmurun etkisi bunların hepsinde birden görüldüğünden “Allahın rahmet eserle-
ri” şeklinde çoğul olarak gelmiştir.

**“Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl di-
riltiyor?”**

“Şüphe yok ki O, ölüleri de diriltendir.”

Ölümünden sonra arzı diriltmeye kâdir olan, elbette o insanları da di-
riltmeye kâdirdir. Çünkü yeryüzünün diriltilmesi, orada bulunan nebatî
kuvveleri yeniden meydana getirmek olduğu gibi, insanların diriltilmesi de
onların bedenlerindeki hayvanî kuvveleri yeniden ihdas etmektir.

Ayette nazara verilen durum, geçmiş yıllarda ölmüş bir kısım bitki tür-
lerinin tamamen paramparça ve un ufak hâle geldikten sonra, yeniden di-
riltilmeleri de olabilir.

“Ve O, her şeye kâdirdir.”

Çünkü Allahın kudretinin bütün mümkünata nisbeti aynıdır.¹⁴

¹⁴ Yani, Allah için büyük – küçük, az- çok fark etmez. Bir çiçeği yarattığı gibi bütün çiçekleri de yaratır. Bir bahçeyi meydana getirdiği gibi, koca cenneti de aynı kolaylıkla meydana getirir.

Ölü - Sağır ve Kör Olanlar

51- وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ “Andolsun ki biz, bir rüzgâr göndersek de onu sararmış görseler, mutlaka onun arkasından nankörlüğe başlarlar.”

Bir rüzgâr göndersek de, o ekini veya yağmurun eseri olan yeşilliği sararmış görseler nankörlük ederler.

Veya bundan murat, bulutun rengi de olabilir. Çünkü böyle buluttan yağmur gelmez.

Ayet, kâfirlerin sebatının azlığını, düşüncesiz olduklarını, tefekkür etmemeleri ve kötü görüşleri sebebiyle kendilerinde süratli bir şekilde kanaat değişiklikleri meydana geldiğini ilan eder.

Hâlbuki yağmurun gönderilmediği zamanlarda istikametli bir bakış,

-Allaha tevekkül etmeyi,

-İstîğfar ile O'na sığınmayı,

-O'nun rahmetinden ümit kesmemeyi gerektirir.

Böyle bir bakış, ilâhî rahmetin gelmesi hâlinde ise,

- Hemen şükre yönelmeyi,

- Taate devam etmeyi,

- Sevinçte taşkınlık yapmamayı iktiza eder.

Öte yandan Allah onların mahsulünü verimsiz kıldığında ise, bu bakışa sahip kimselerin,

-Bu belâyâ sabretmeleri,

-Allahın nimetlerine nankörlük etmemeleri lazım gelir.

52- فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى “Gerçekten de sen ölümlere işittiremezsin.”

Onlar, hakka karşı duyularını kapadıklarından dolayı sanki ölümler gibidirler.

وَلَا تَسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلُّوا مُذْبِرِينَ “Arkalarını dönüp gittiklerinde, sağırlara o daveti duyuramazsın.”

Ayette “arkalarını dönüp gittiklerinde” şeklinde bir kayıtlı söylenmesi, onların hakka dönmelerinin muhal oluşunu daha şiddetli bir tarzda bildirmek içindir. Çünkü, konuşana doğru yönelmiş olan sağır bir kimse, her ne kadar söyleneni duymasa da, konuşanın hareketleri (jest ve mimikleri) vasıtasıyla bir şeyler anlar.

53- **وَمَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ** “Sen, körleri de dalaleyetlerinden doğru yola iletemezsin.”

Ayette onlara “kör” denilmesi, görmekten hakiki maksudu kaybetmelerindendir.¹⁵

Veya onlara “kör” denilmesi, kalp gözlerinin kör olmasındandır.

54- **إِنْ تُسْمِعْ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا** “Sen, ancak âyetlerimize iman edenlere duyurursun.”

Çünkü onların imanı, kendilerini lafzı almaya ve manayı düşünmeye sevkeder.

Ayette, mü'minden muradın iman etmeye yaklaşmış kimse olması da caizdir.

55- **فَهُمْ مُسْلِمُونَ** “Böylece onlar, hakka teslim olan kimselerdir.”

İşte bu kimseler, Senin onlara emrettiğin şeylere teslimiyet gösteren kimselerdir.

56- **اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعِفٍ** “O Allah ki, sizi güçsüz olarak yarattı.”

Bundan murat “Ve insan çok zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 28) ayetinde de olduğu gibi, insanın bidayette (çocukluk döneminde) zayıflığı ve zafiyetin o insanda bir esas olmasıdır.

Veya bundan murat, insanın zayıf bir asıldan, yani nutfeden yaratılmasıdır.

57- **ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعِفٍ قُوَّةً** “Sonra güçsüzlüğün arkasından kuvvet verdi.”

Bu, bülûğ dönemidir.

Veya insan bedenine ruhun gönderilmesidir.

¹⁵ Yani eşyayı görmekten maksat, Allaha ulaşmaktır. Zira her bir varlık, Allaha bir mektuptur. Allah namına kâinata bakmayan kimse, gerçekleri görememesi nedeniyle, sanki kör kimse gibidir.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً “Sonra kuvvetin arkasından güçsüzlük ve ihtiyarlık verdi.”

Ayette, “**kuvvet**” kelimesi birincide elif-lâmsız iken ikincide yine elif-lâmsız gelmesi, ikinci “kuvvet” kelimesinin birincisiyle aynı olmamasındandır.¹⁶

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ “O dilediğini yaratır.”

Allah; zaaf ve kuvvet, gençlik ve ihtiyarlık yönünden ne dilerse yaratır.

وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ “Ve O, Alîm’dir – Kadîr’dir (her şeyi bilir, her şeye gücü yeter).”

Çünkü, başka şekilde olması mümkün iken çeşitli hâller arasında meydana getirmesi, ilim ve kudretinin bir delilidir.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ-55 “Kıyametin kop- tuğu gün o mücrimler (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına ye- min ederler.”

Ayette kıyamet “**saat**” kelimesiyle ifade edilmiştir. Böyle isimlendiril- mesi,

-Dünya saatlerinin en son saati olmasındandır.

Veya, ansızın meydana gelecek olmasındandır.

“**Saat**” kelimesi, “kevkeb” (yıldız) kelimesinin Zühre yıldızına alem ol- ması gibi, kıyamete bir alem olmuştur.

Kıyamet koptuğunda o mücrimler,

-Dünyada,

-Veya kabirlerde,

-Veya dünyanın ölümüyle diriltilmeleri ve azaplarının kesilmesi arasında çok az bir zaman dilimi kaldıklarına yemin ederler.

Hadiste şöyle bildirilir: “Dünyanın ölümüyle yeniden diriltilme arası- da kırk vardır.”

Hadisteki “kırk” ifadesi

¹⁶ Normalde, bir kelime birincide elif-lâmsız gelmişse, ikinci defa tekrarlandığı- nda elif-lâmlı kullanılır. Ama burada her iki kuvvet aynı olmadığından her ikisi de elif-lâmsız gelmiştir. Buna Türkçeden şunu örnek verebiliriz: Bir adam geldi. Adam, etrafa dikkatle baktı.

- Kırk saat,
- Kırk gün,
- Kırk sene olabilir.

“Onlar işte böyle döndürülüyorlardı.”

Onlar, böyle diyerek, ahiretteki azaplarına nispetle önceki kalışlarını çok az buldular.

Veya unuttukları için böyle dediler.

Onlar, doğruluk ve tahkikten böyle çevrilmeleri gibi, dünyada da haktan çevriliyorlardı

56- **“Kendilerine ilim ve iman verilenler de şöyle dediler:**

Melekler ve insanlardan ilim ve iman ehli olanlar şöyle dediler:

“Andolsun ki, Allah’ın kitabındaki **dirilme gününe kadar kaldınız.”**

“Allahın kitabı” ifadesinden murat,

-O’nun ilmindeki veya O’nun hükmündeki yazıdır.

-Veya “sizin için yazdığı” manasınadır.

-Veya levh-i mahfuzdur,

-Veya Kur’andaki **“Onların arkasında, tekrar diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”** (Mü’minun, 100) ayetinde bildirilen durumdur.

Böyle diyerek onların söyledikleri ve yemin ettikleri şeyi reddettiler.

“İşte bu, dirilme günüdür.”

İşte bu, o inkâr etmiş olduğunuz yeniden diriltiliş günüdür.

“Fakat siz bunu bilmiyordunuz.”

Lakin siz, tefekkürde noksan oluşunuz sebebiyle bu günün hak olduğunu bilmiyordunuz.

Ayette geçen ف “fe” harfi şuna işaret eder:

“Eğer öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorsanız, işte bu, onun günüdür. Yani, inkârınızın batıl olduğu ortaya çıkmıştır.”

57- **“O gün zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz.”**

“Allah’ı razı edecek ameller yapmaları da istenmez.”

Yani, dünyada onlardan tevbe etmeleri ve tâatte bulunmaları isteniyordu. Ama, diğer âlemde onları cezadan kurtaracak şeyleri yapmaya çağrılmayacaklar.¹⁷

58- **“Andolsun ki, insanlar için bu Kur’ân’da her türlü meseli gerirdik.”**

Biz bu Kur’anda insanlara garabet yönüyle “emsâl” gibi olan her çeşit sıfatları anlattık. Mesela, kıyamet günü diriltilenlere neler söylediklerini, onlara neler denildiğini, mazerette bulunamayacaklarını, kendilerine yeni fırsat verilmeyeceğini... anlattık.

Veya şu mana olabilir: “Biz onlara, kendilerini tevhide, yeniden diriltişi ve peygamberin doğruluğuna tenbihte bulunan her türlü meseli beyan ettik.”

59- **“Andolsun, sen onlara bir âyet de getirsen o kâfirler yine, “Siz ancak boş şeyler uyduran kimselersiniz” diyeceklerdir.”**

Şayet Sen onlara Kur’an ayetlerinden bir ayet getirerek olsan, o inkârcılar aşırı inatları ve kalplerinin katı olması sebebiyle, “Siz ancak boş şeyler uyduran kimselersiniz” diyecekler.

“Siz” ifadelerinden muratları, Hz. Peygamber ve mü’minlerdir.

59- **“İşte bilmeyenlerin kalplerini Allah böyle mühürler.”**

Onlar ilim öğrenmek istemiyorlar ve inanmış oldukları hurafelerde ısrar ediyorlar. Çünkü **cehl-i mürekkeb**, hakkı idrake mani olur ve o haklı olanı yalanlamayı netice verir.¹⁸

¹⁷ Çünkü imtihan bitmiş, ceza mahalline gidilmiştir. Tekrar dünyaya dönüp kendilerini affettirmeleri söz konusu değildir.

¹⁸ **Cehl-i mürekkeb**, bilmediğini bilmemek halidir. Cehalet, ilmin zıddı olup, bilmeme halini ifade eder. İki şekilde görülür:

1. Cehl-i basit

2. Cehl-i mürekkep.

60- فَاصْبِرْ “Öyleyse sabret.”

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Şüphesiz Allah’ın vaadi hak’tır.”

Öyleyse Sen, onların ezasına sabret. Allahın Sana yardım etme ve dinini bütün dinlere üstün kılma vaadi hak’tır, mutlaka gerçekleşecektir.

وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ “Sakin imanı sağlam olmayanlar seni gevşekliğe sevketmesin.”

Sakin sakın, yakîni olmayan o kimseler, yalanlamaları ve eziyet vermeleriyle Seni endişeye sevk etmesinler. Çünkü onlar şek içinde ve yoldan sapmış kimselerdir. Bu, onlardan hiç de yadırganacak bir durum değildir.¹⁹

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Rum sûresini okusa, sema ve arz (gök ve yer) arasında Allaha tesbih eden melekler sayısınca kendisine haseneler verilir ve o günde ve gecede zayı ettiği şeyleri elde eder.”

Cehl-i basit, bilmemektir. **Cehl-i mürekkep** ise, bilmediğini de bilmemektir, Birincisinin tedavisi kolay, ikincisinin tedavisi hayli zordur. Çünkü, böyleleri hem bilmiyorlar, hem de bilmediklerini bilmiyorlar. Cehaleti bir hastalığa benzetirsek, cehl-i mürekkep, kendini sağlıklı zannetme halidir

¹⁹ Yani onlar böyle bir durumda olduklarından, sizi bâtil yolda görmeleri garipsenecek bir durum değildir. Farz-ı misal, köpek havladığında “bu neden havlıyor?” demediğiniz gibi, bunların da inkârlarından müteessir olmayınız. Herkes kendi mizacına göre hareket eder.

LOKMAN SÛRESİ

Lokman sûresi Mekkîdir, otuzdört ayettir.

Namaz ve zekâtın Medine döneminde farz kılınması sebebiyle, bunlardan bahseden üçüncü ayetin Medenî olduğu söylenmişse de, bu zayıf bir değerlendirmedir. Çünkü Medine'de farz kılınması, bu iki esasın Mekke'de iken de yapılmasına aykırı değildir.

27-28-29. ayetlerin Medenî olduğu da söylenir.

Boş Söz Müşterileri

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, Mîm.”

2- تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ “Bunlar, o hikmetli kitabın âyetleridir.”

Bununla ilgili Yunus sûresinde açıklama yapılmıştı.

3- هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “O, muhsin olanlar için bir hidayet ve rahmettir.”

4- الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ “Onlar, namazı dosdoğru kılarlar.”

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ “Ve zekatı verirler.”

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “Ahirete de onlar yakînen inanırlar.”

Ayetin bu kısmı, onların muhsin (iyi işler yapan) kimseler olmasının açıklamasıdır veya önemine binaen, yaptıkları iyi işlerden üç tanesinin nazara verilmesidir.

Ayette “ahirete de onlar yakînen inanırlar” ifadesinde “onlar” zahirinin ayrıca zikri te’kid içindir.

5- أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ “İşte onlardır Rab’lerinden bir hidayet üzere olanlar.”

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Ve işte onlardır felaha erenler.”

Gerçek akîdeyi ve salih ameli cem ettikleri cihetle, felaha erenler de ancak onlardır.

6- وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا ۖ هُزُوًا “İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, boş sözlere müşteri olur.”

Ayer metnindeki “lehve’l-hadîs”,

-Aslı olmayan sözler,

-Kendisinde bir ibret olmayan, itibar edilmemesi gereken hurafe olaylar,

-Sırf güldürmek için anlatılanlar,

-Ve lüzumsuz konuşmalar gibi insanı oyalayan malayani sözlerdir. Bunlar, insanı aslında yönelmesi gereken güzel sözlerden alıkoymaz.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, **Nadr Bin Haris** hakkında indi. Bu, acemlerin kitaplarından satın almıştı. Bunlardaki şeyleri Kureyşe anlatıyor ve “Şayet Muhammed size Âd ve Semud’u anlatıyorsa, ben de size Rüstemin, İsfandiya-rın ve Bizans krallarının durumlarını anlatıyorum” diyordu.

Denildi ki: Adı geçen şahıs şarkıcı kadınları satın alıp İslâma yönelenle-re gönderiyor, onları İslâmdan alıkoymaya çalışıyordu.

“Allah yolundan saptırmak...”

“Allahın yolu”, O’nun dinidir.

Veya bundan murat, Allahın kitabını okumaktan alıkoymak da olabilir.

“Bilgisizce”

Bunu, satın aldığı “lehve’l-hadisın” hâlini bilmeden yapar.

Veya bu kimse, ticareti bilmeyen biridir. Çünkü, Kur’an okuma yerine boş söze müşteri olmuştur.

“Ve o yolu eğleneceye almak için”

Bu kimse, Allahın yoluyla dalga geçer.

“İşte onlar için zillet verici bir azap vardır.” **أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ**

Batılı hakka tercih ederek ona ihanet ettiklerinden, bu kimseler için zillet verici bir azap vardır.

“Ona **وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَىٰ مُسْتَكْبِرًا** كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا” 7-âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki onları işitmemiş, sanki kulakla-rında bir ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir.”

Kendisine âyetlerimiz okunduğunda kibirli bir şekilde yüz çevirir, o âyetlere önem vermez.

“İşte onu, elem verici bir azap ile müjdele!” **فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ**

Ayette “müjdele!” ifadesi tehekküm ifade eder.

8-**إِنَّ الدِّينَ أَمْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ** “Şüphesiz iman eden ve salih amel işleyenlere gelince, onlar için Naîm cennetleri vardır.”

9-**خَالِدِينَ فِيهَا** “Onlar orada daimîdirler.”

وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا “Bu, Allah’ın gerçek bir vaadidir.”

“Onlar için cennetler vardır” denildiğinde, bu Allahtan bir vaattir. Günlük hayatta her vaat gerçek olmayabilir. Ama Allahın vaadi hak bir vaattir.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz – Hakîm’dir.”

O, Azîz’dir; hiçbir şey O’nu galip gelemes ki vaadini ve vaîdini yerine getirmekten alıkoysan. Hakîm’dir, bütün işleri hikmetledir, abes iş yapmaz.

10- خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا “Gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı.”

وَالْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ diye sabit dağlar yerleştirdi.”

Bunun açıklaması, Ra’d sûresinin başında geçmişti.

وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ “Ve orada her türlü canlıyı yaydı.”

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً “Gökten bir su indirdik.”

11- فَانْبَثْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ “Bununla yerde her türden hoş bitkiler bitirdik.”

Sanki bu ayetle Cenab-ı Hak kudretinin kemâli olan izzetine ve ilminin kemâli olan hikmetine delil getirdi ve bununla tevhidin kuralına bir hazırlık yaptı, devamında gelen şu ayetle de bunu takfir buyurdu:

11- هَذَا خَلْقُ اللَّهِ “İşte Allah’ın yarattıkları!”

Bu zikrolunanlar Allahın yarattığı şeylerdir.

فَارُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ “Haydi, Onu bırakıp da yaptıklarınızın neyi yarattığını bana gösterin!”

Sizin ilahlarınız neyi yarattılar da, Allaha şerik olmaya hak kazandılar?

8 بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Hayır, o zalimler apaçık bir dalalet içinde-dirler.”

Bu ifadede, onların susturulmasından sonra, bakan kimseye gizli kalmayacak şekilde dalâlet üzere olduklarını tescil etmek vardır. “Onlar apaçık bir dalâlettedirler” yerine “o zalimler...” denilmesi, onların Allaha şirk koşmakla zâlim kimseler olduklarına delâlette bulunmak içindir.

Hz. Lokman'ın Oğluna Öğütleri

12- وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ “Andolsun ki biz, Lokman’a “Allah’a şükret!” diye hikmet verdik.”

Hz. Lokman Hz. Eyyûbun kızkardeşi veya teyzesinin oğlu olan Azer’in evlatlarından Bauranın oğludur. Hz. Davud’a yetişti ve O’ndan ilim öğrendi. Cumhur’a (ekser âlimlere) göre nebi değildi, ama bilge bir insandı.

Hikmet, ulema örfünde “teorik bilgileri öğrenerek insanın ruhunun kemâle ermesi ve gücü yettğinde faziletli fiilleri noksansız yapacak şekilde meleke hâline getirmesidir.”

Onun hikmetiyle ilgili şöyle anlatılır:

Hz. Lokman, Hz. Davudun yanında aylarca kaldı. Hz. Davud zırh yapıyordu. Bu süre zarfında zırhla ilgili bir şey sormadı. Hz. Davud zırhı bitirdi ve onu giyip şöyle dedi: “Sen ne güzel bir savaş elbisesisin!” Hz. Lokman da şöyle mukabele etti: “Susmak bir hikmettir, ama yapmanı çok azdır!”

Hz. Davud, Hz. Lokmana bir koyun kesip en hoş iki yerini kendisine getirmesini emretti. Hz. Lokman, koyunun dilini ve kalbini getirdi. Günler sonra, koyunun en nahos iki yerini getirmesini emretti. Hz. Lokman yine koyunun dilini ve kalbini getirdi. Hz. Davud bunun hikmetini sorunca şöyle cevap verdi: Bu ikisi hoş olduğunda en güzel iki şey olurlar. Ama nahos olduklarında da en çirkin iki şey haline gelirler.

“Kim şükrederse kendi iyiliğine şükreder.” وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرْ لِنَفْسِهِ

Çünkü, şükretmesinin faydası, kendisinedir. Şükürün faydası ise

-Nimetin devam etmesi,

-Daha da artmasına layık kılmasıdır.

“Kim de nankörlük ederse, şüphesiz ki Allah Ğani – Hamîd’dir.” وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

Ğani’dir, şükre muhtaç değildir. **Hamîd’dir**, kendisine hamd ü senada bulunan olmasa da, zâtında hamd ü senaya layıktır.

Hamîd, “Mahmûd” yani “kendisine hamdedilen” anlamına da gelir. Bütün mahlukat hâl diliyle O’na hamdederler.

13- **“Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti:”**

يَا بُنَيَّ لَا تَشْرِكْ بِاللَّهِ “Yavrucuğum! Allah’a şirk koşma!”

“Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür.”

Çünkü şirk, bütün nimetler kendisinden gelenle, kendisinden hiçbir nimet gelmeyeni çit kılmasıdır.

14- **“Biz insana, anne ve babasını (onlara itaat) tavsiye ettik.”**

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ “Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşıdı.”

Çünkü hamilelik döneminde kadının zafiyeti gittikçe artar.

“Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur.”

Ayet, emme müddetinin en çok iki yıl olduğuna bir delildir.

“İşte onun için insana şöyle emrettik): **“Bana şükret, anne babana da.”**

“Biz insana anne-babasını (onlara itaat) tavsiye ettik” denildikten sonra gelen “Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşıdı. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur” kısmı ara cümledir. Ara cümle ile annesinin durumunun anlatılması, anne-babaya ve özellikle anneye iyilik yapılmasının illetini beyan eder. Bundandır ki, Hz. Peygamber (asm) “kime iyilik yapayım” diyene üç defa “annene” diye cevap vermiş, “Sonra da babana” demiştir.

إِلَى الْمَصِيرِ “Dönüş ancak banadır.”

Bana döndüğünde şüküne ve nankörlüğüne mukabelede bulunur, karşılığını veririm.

15- **“Bununla beraber eğer onlar bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman hususunda seni zorlarlarsa, onlara itaat etme.”**

Şayet onlar, bana şerik olmaya istihkakını bilmediğin bir şeye, onları takliden şerik kılman için seni zorlarlarsa, bu konuda onlara itaat etme.

Denildi ki: **“Bilmediğin şeyi”** ifadesinden **“olmayan bir şey”** manası murat edilmiştir.

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا “Fakat dünyada onlarla iyi geçin.”

Ama yine de onlara şu dünyada dinin belirlediği ve kerem sahibi olmanın da gerektirdiği marûf bir şekilde muamelede bulun.

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ “Ve bana yönelenin yoluna tabi ol.”

Din hususunda tevhidle ve taatte ihlâsla bana yönelen kimsenin gittiği yoldan git.

ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ “Sonra dönüşünüz ancak banadır.”

Sonra hem senin, hem de anne-babanın dönüşleri banadır.

فَآتِيكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “O zaman ben de yaptıklarınızı size birer birer haber veririm.”

Senin imanının ve onların da küfür ve küfranlarının karşılığını veririm.

Bu iki ayet, Hz. Lokmanın tavsiyeleri arasında ara cümle (cümle-i mu'teriza) olarak zikredilmiştir. Bu ikisi, Hz. Lokmanın oğluna söylediği **“Allah’a şirk koşma!”** manasını te'kid ederler. Cenab-ı Hak, sanki şöyle demiştir: **“Biz de Lokmanın tavsiye ettiği gibi tavsiyede bulunduk.”**

Ayette anne-babanın şirk koşma konusunda dediklerine itaat edilmesi-nin yasaklanması, şirk konusunda çok hassas davranılması gerektiğini göstermek içindir. Yani, her ne kadar anne-baba saygıda ve sözlerine itaat edilmesinde Allahtan hemen sonra gelseler de, kendilerinin Allaha şerik kılınmasına layık olmaları caiz değildir. Nerede kaldı diğerleri O'na şerik kılınırlar.

Rivayete göre bu iki ayet Sa'd Bin Ebi Vakkas ve annesi hakkında inmiştir. Annesi oğlu Müslüman oldu diye üç gün bir şey yememişti.¹

Sebeb-i nüzûle göre bakıldığında **“Ve bana yönelenin yoluna tabi ol.”** ifadesi Hz. Ebubekire bakar. Çünkü, Sa'd Bin Ebi Vakkas O'nun davetiyle Müslüman olmuştu.

¹ Yani, anne-baba “oğlum, İslâmdan dön, yoksa biz yemeyeceğiz, içmeyeceğiz” de deseler onların rızası için dinden dönülmez. Ama şu dünyada kendilerine saygıda bir kusur da gösterilmez.

16- **يَا بُنَيَّ “Yavrucuğum!”**

إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَوْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَحْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ **“Haberin olsun ki, yaptığın bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kaya içinde veya göklerde, yahut yerin dibinde gizlense, Allah onu getirir, (mizanına kor).”**

Yapılan iyilik veya kötülük hardal tanesi kadar da olsa, ister bir kayanın içi gibi en gizli ve korumalı bir yerde veya göklerin tepesi gibi en üst bir yerde veya yerin derinliği gibi en alt bir yerde olsun, bir şey fark etmez, Allah onu bilir ve karşılığını verir.

إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ “Çünkü Allah Latîf’dir – Habîr’dir.”

Şüphesiz Allah Latîf’tir, O’nun ilmi bütün gizli şeylere ulaşır. Habîr’dir, o şeyin künhünü bilir.

17- **يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ “Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl.”**

Nefsini olgunlaştırmak için namazı kıl.

وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ “İyiliği emret, kötülükten sakındır.”

Başkasını kemâle erdirmek için de iyi şeyleri emret, kötü şeylerden sakındır.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ “Başına gelenlere sabret.”

Sana isabet eden zorluklara, özellikle iyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmek esnasında karşılaşılabileceğin sıkıntılara sabret.

إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Çünkü bu, azmi gerektiren işlerdendir.”

“Bu” ifadesi, sabra işaret olabileceği gibi, emredilenlerin tamamına bir işaret de olabilir.

İşte bunlar, Allahın katı bir şekilde uyulmasını istediği işlerdir.

18- **وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ “Küçümseyerek insanlardan yüzünü çevirme.”**

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا “Ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme!”

Kibirli, kendini beğenmiş insanların yaptığı gibi, yüzünü insanlardan çevirme.

“Çünkü Allah, böbürlenen kibirlenenleri sevmez.”

Ayetin bu kısmı, üstteki iki yasağın illetini anlatır. Ayette **“muhtâl”** kelimesi yeryüzünde çalınla yürüyene, **“fehûr”** kelimesi de yüzünü insanlardan çevirene bakar.

19- “Yürüyüşünde mutedil ol.” وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ

Yürüyüşünde ne çok yavaş ne de hızlı ol, orta hâlli yürü.

Hızlı yürümek mü'minin vakarını gösterir.”

Hız. Aışe'nin Hız. Ömer hakkında söylemiş olduğu "sür'atli yürürdü" ifadesinden murat, yavaş yürümenin fevkinde bir yürüyüşü olduğunu anlatmaktadır.

“Sesini de alçalt.” وَأَغْضَضْ مِنْ صَوْتِكَ

“Çünkü seslerin en çirkinini, elbette eşeklerin sesidir.”

Eşek, özellikle sesi yönünden kınamada bir meseldir. Mesela birisine “uzun kulaklı” denilerek kinaye yoluyla hakaret edilir. Yüksek perdeden konuşmanın, eşek sesiyle temsil edilmesi ve sonra bunun istiare yoluyla ifadesinde, şiddetli bir anlatım gücü vardır.

Ayette “eşeklerin sesidir” derken “sesin” çoğul gelmeyişi, fertler yerine eşek türünün sesine dikkat çekilmesidir.

Allahın Kelimeleri

20- “Görmediniz mi, Allah size **مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ** 20- mi, Allah göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize verdi.”

Göklerdekilere musahhar kılınması, insanların menfaatlerini netice veren sebepler yapılması, yerdekilerin musahhar kılınması ise, yerde olanlardan dolayı veya doğrudan faydalanma imkânının insanlara verilmesidir.

21- “Gizli ve açık olarak nimetlerini üzerinize yaydı.” **وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً**

Allah size, göze görülen ve akılla anlaşılan, bildiğiniz ve bilmediğiniz nimetlerini bolca ihsan etti.

Nimetin açıklaması ve tafsili, Fatiha sûresinde yapılmıştır.

22- “İnsanlar **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ** içinde kimi de var ki, ne bir ilme, ne bir yol göstericiye ve ne de aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında mücadele eder.”

İnsanlardan bir kısmı Allahın birliği ve sıfatları hususunda,

1-Delile dayanan bir ilim,

2-Peygambere râci bir hidayet,

3-Allahın indirdiği aydınlatıcı bir Kitaba dayanmadan, sadece taklid ile Allah hakkında mücadele yapar. Ayetin devamı, onların taklid içinde olduklarını anlatır:

23- “Kendilerine, **وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلَى نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا** 23- “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiği zaman, “Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız” derler.”

Ayet, dinin usûlüyle ilgili meselelerde açık bir şekilde taklidden men etmektedir.²

² **Dinin usûlü**, inanç esaslarıdır, bunlarda körü körüne taklid caiz değildir. Ama, içtihadî meselelerde, insanlar İmam-ı Azam, İmam-ı Şafii gibi âlimleri taklid ederler.

“Ya şeytan, onları cehennem ateşi azabına çağırıyor olsa da mı..?”

Buradaki zamir hem onlara, hem de taklid ettikleri ecdatlarına râci olabilir. Böyle meselelerde taklîdin ve şirkin sonu böyle bir ateştir.

“Ya şeytan...” ifadesinin cevabı hazfedilmiştir. “Yine de onlara mı uyacaklar?” şeklinde takdir edilebilir.

Ayetteki soru üslûbu, inkâr ve taaccüp içindir.³

22- وَمَنْ يُنْسِلِمُ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ اسْتَفْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى -
“Kim muhsin olarak işini O’na havale edip, bütün benliğiyle O’na yönelirse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.”

“Muhsin olarak”

Bundan murat, “güzel amel işler olduğu hâlde” manasıdır.

“En sağlam kulp”

Bir kimse dağın tepesine çıkmak istediğinde, nasıl ki üstten uzatılan sağlam bir ipe tutunur, öyle çıkar, Onun gibi Allaha taat içinde olup O’na dayanan biri de, o kimse gibi hiç kopmayacak sağlam bir ipe tutunmuş olur.

23- وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ - “Bütün işlerin sonu Allah’a dayanır.”

Çünkü, bütün işler sonunda O’na döner.

23- وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ - “Kim de inkâr ederse, artık onun küfrü seni üzmesin.”

Çünkü Onun küfrü dünyada da, ahirette de Sana bir zarar vermez.

24- إِنَّا مَرْجِعُهُمْ - “Onların dönüşü bizedir.”

Dünya ve ahirette onların dönüşü bizedir.

25- فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا - “O zaman onlara bütün yaptıklarını tek tek haber verimiz.”

Biz onları helâk ederek ve azaplandırarak yaptıklarını kendilerine haber verimiz.

26- إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ - “Şüphesiz Allah, kalplerde olanları bilendir.”

³ Yani, şeytanın onları alevli bir azaba çağırdığında şüphe yoktur. Dolayısıyla bu üslûbta onları şeytana uymaktan sakındırmak ve göz göze ateşe gitmelerine de hayret etmek vardır.

Allah, değil sadece zâhirden görülenleri, kalplerde olanları da bilir ve ona göre karşılık verir.

24- **“Biz, onları (dünyada) biraz yararlandırırız.”** نُمَتَّعُهُمْ قَلِيلًا

Biz onları az bir zaman diliminde nimetlerle faydalandırır, keyiflendiririz.

Bunun “biraz” olması geçici olması yönündendir. Çünkü geçici olan devam edene nisbetle, az bir şey sayılır.

25- **“Sonra da onları ağır bir azaba sürükleriz.”** ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ

Sonra onları kendilerine çok ağır gelecek bir azaba mahkûm ederiz.

25- **“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler.”** وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

Mahlûkatı bir başkasına isnad etmeğe engel olan delillerin apaçık olması yüzünden “Allah” demeye mecbur kalırlar.

26- **“De ki: Elhamdülillah (Hamd, Allah’a mahsustur.)”** قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

Sen de, onları ilzam ettiği ve kendi inançlarının bâtil olmasını gerektiren böyle bir itirafa onları mecbur kıldığı için Allaha hamdet, “elhamdülillah” de.

27- **“Doğrusu onların çoğu bilmezler.”** بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

Ama onların çoğu, böyle demelerinin kendilerinin ilzamı olduğunu bilmezler.

26- **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”** اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Göklerde ve yerde O’ndan başkası ibadet edilmeye layık değildir.

27- **“Şüphesiz Allah, Ğanî – Hamîd olan sadece Odur.”** إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

Şüphesiz Allah Ğanî’dir, hamedenlerin hamdine muhtaç değildir.

Hamîd’dir, kendisine hamd eden olmasa da hamde layık olandır.

27- **“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mü-** وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ

rekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın kelimeleri (yazmakla) tükenmez.”

Yerdeki bütün ağaçlar kalem olsa, büyük okyanus gibi yedi okyanus daha olup bunların hepsi mürekkep hâline gelse, yine de Allahın kelimelerini yazmakla bitiremezler.

Ayetteki “kelimât” “kelimeler” anlamında olup cem-i killet vezninde gelmiştir. Bunda, bu kadar kalem ve mürekkebin az olan ilâhî kelimeleri bile yazmaya yetmeyeceğini hissettirmek vardır. Azı yazamazlarsa, çoğu nasıl yazsınlar?⁴

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Şüphesiz Allah Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah Azîz’dir, hiçbir şey O’nu acze düşüremez.

Hakîm’dir, ilim ve hikmetinden hiçbir şey hâriç olamaz.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Rasûlullah’a soru soran Yahudilere bir cevaptır.

Veya Yahudiler kendilerine gelen Kureyş heyetine şöyle dediler: Muhammede şunu sorun: “Allah Tevratı indirdi, onda her şeyin ilmi var. Ama Kur’anda “Ve size ilimden ancak az bir şey verildi.” (İsra, 85) deniliyor. Bu ikisi birbirine zıt olmuyor mu?”

Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

28- مَا خَلَقْكُمْ وَلَا بَعَثْكُمْ إِلَّا كُنْهٌ وَاحِدٌ “Sizin yaratılmanız ve sonra diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir.”

Çünkü, bir iş onu başka bir işten alıkoymaz. Her şeyi vücud sahasına getirmeye O’nun zâtî kudretiyle beraber olan iradesinin taalluku yeter. Nitekim şöyle bildirmiştir:

“Biz bir şeyi dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece “ol” dememizdir, o da hemen olur.” (Nahl, 40)

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ “Şüphesiz Allah Semî’dir – Basîr’dir.”

Şüphesiz Allah bütün sesleri işitir, her şeyi görür. Bazılarını idraki, diğerlerini idrakine mâni olmaz. İşte, yaratması da böyledir.

⁴ Cem-i killet, azlık bildiren çoğul şekline denilir.

29- **“Görmedin mi, Allah gecenin gündüze sokuyor, gündüzü geceye sokuyor.”**

“Güneş ve ayı da emrine boyun eğdirdi.”

Güneş ve ayın her biri belli bir yörüngede hareket eder. Güneş için bir yıllık, ay için de bir aylık belli bir süre vardır.

“Her biri belirli bir süreye kadar akıp gider.”

Denildi ki: Bundan murat, kıyamete kadar hareketlerinin devam etmesidir.

“Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Yaptıklarınızın künhüne vâkıftır.

30- **“Bu böyledir.”**

“Bu” ifadesi, daha önce zikredilen

-Allahın ilminin genişliği,

-Kudretinin şümûlü,

-Hayret verici sanatları, tasarrufları olmasına işarettir.

“Çünkü Allah hakkın ta kendisidir.”

İşte, Allahın bütün bunları yapması, zâtında sâbit ve her cihetten vâcibu'l-vücut olmasındandır.

Veya Allahın hak olması, ilâh oluşunun sabit olmasını ifade eder.

“Onu bırakıp da tapukları ise batıldır.”

Ama onların ilâh kabul ettikleri, hadd-i zâtında madumdur, (yoktan yaratılmış ve yok olmaya mahkumdur.) Çünkü o batıl mabutlar bir şey icad edemezler. Herhangi bir özellik kazanmaları, ancak Allahın vermesiyledir.

Veya mana şu olabilir: Sizin ilâh zannettiklerinizin ilâh olmaları batıldır.

“Şüphesiz Allah Aliyy – Kebîr olan ancak O'dur.”

Allah her şeyden yücedir, her şeye hükmeder.

Beş Gayp

31- “Görmedin mi, âyetlerinden bir kısmını size göstereyim diye gemiler Allah’ın nimetiyle denizde akıp gidiyor.”

Denizde akıp giden gemiler, Allahın müheyya kıldığı sebepler ile yol alırlar.

Bu da Allahın göz kamaştırıcı kudretine, hükmünün kemaline ve nimetlerinin şümûlüne başka bir şahittir.

Allahın ihsanı ile gemilerin denizde akıp gitmeleri, size delillerini göstermek içindir.

32- “Şüphesiz bunda çok sabredenler, çok şükredenler için nice ayetler vardır.”

Ama bu ayetler zorluklara sabredip de nefsinin âfâk ve enfüste tefekkürle yoran ve nimetleri bilip, onları veren tanıyan kimseler içindir.

Veya kısa ifade ile, bu ayetler mü’minler içindir. Çünkü iman iki parçadan meydana gelir: Yarısı sabır, yarısı da şükür.

32- “Onları, (denizde) dağlar gibi bir dalga kapladığında, dini Allah’a has kılarak O’na yalvarırlar.”

Gemiyle giden kimseleri dağ gibi veya üstlerindeki bulutlar gibi bir dalga bürüdüğünde, maruz kaldıkları şiddetli korku, fıratlarına ârız olan hevâ ve taklid gibi şeyleri ortadan kaldırdığından, gayet samimi bir şekilde Allah’a dua ederler.

“Onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar.”

Allah onları kurtarıp karaya çıkardığında, içlerinden bir kısmı doğru yol olan tevhid üzere olur.

Veya bundan murat, denizdeki karşılaştığı ilâhî uyarı sayesinde küfürde taşkınlıktan vazgeçip orta halli olmasıdır.

﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ﴾ “Âyetlerimizi ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.”

“Hattâr”, “gadirdede bulunan, ahdini bozan” demektir.

Kâfir, Allah ile olan fitrî ahdini bozmuş kimsedir.

“Kefûr” ise, nimetlere nankörlük eden demektir.

33- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾ “Ey insanlar! Rabbinizden korkun.”

﴿وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا﴾ “Ve öyle bir günden korkun ki, baba çocuğuna hiçbir fayda veremez, çocuk da babasından bir şeyi giderici değildir.”

“Çocuk da babasından bir şeyi giderici değildir” derken nazımın değişmesi, çocuğun o günde babasına fayda vermekten daha uzak olduğuna delâlet etmek ve ahirette kâfir babasına fayda vermeyi uman mü’minlerin beklentisini kesmek içindir.

﴿إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا﴾ “Şüphesiz Allah’ın vaadi haktır.”

Allahın sevap ve ceza ile ilgili vaadi haktır, olmaması mümkün değildir.

﴿فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ “O halde sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.”
 ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ “Sakın o çok aldatıcı (şeytan) da sizi Allah hakkında aldatmasın.”

Şeytan sakın sakın size tevbeyle tehir ettirip Allahın bağışlayıcı olduğunu nazara verdirerek günahları işlemeye karşı cesaretlendirmesin.

34- ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ “Şüphesiz ki, kıyametin ilmi Allah katındadır.”

Kıyametin ne zaman kopacağını O bilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hars Bin Amr Hz. Peygambere gelip

-“Kıyamet ne zaman kopacak?

-Tohumları toprağa serptim, sema ne zaman yağmur verecek?

-Hanımum hamile. Çocuğum erkek mi, yoksa kız mı?

-Yarın ne amel yapacağım?

-Nerede öleceğim?” diye sorar, bunun üzerine bu ayet nâzil olur.

Hız. Peygamber **“Gaybın anahtarları beştir”** deyip ardından da bu âyeti okumuştur.

وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ **“Yağmuru O indirir.”**

Yağmur, ilminde takdir edilen zamanda ve yerde O indirir.

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ **“Rahimlerde olanı bilir.”**

Ana rahminde olanın erkek mi kız mı, tam mı noksan mı olduğunu O bilir.

وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ عَدَا **“Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez.”**

Hiçbir nefis, yarın hayır mı yoksa şer mi kazanacağını bilemez. Bir şeyi yapmaya kesin niyetlenir, ama tam tersini yapabilir.

وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ **“Hiçbir nefis nerede öleceğini de bilemez.”**

Hiçbir nefis ne zaman öleceğini bilmediği gibi, nerede öleceğini de bilmez.

Rivayete göre ölüm meleği Hz. Süleymanın yanına uğrar, beraberindeki kimselerden birine uzun süre dikkatle bakar. Baktığı kişi Hz. Süleymana **“bu bana bakan kim?”** diye sorar. Hz. Süleyman, onun ölüm meleği olduğunu söyler. Adam **“Sanki bana kastetmiş bir hâli var. Rüzgâra emret de beni Hindistana bırakıversin”** der.

Hız. Süleyman, adamın isteğini yerine getirir. Sonra durumu ölüm meleğine sorar. O da şöyle der: Benim ona dikkatle bakışım hayretimdendi. Çünkü bana onun ruhunu Hindistanda almam söylenmişti. Senin yanında görünce şaşırmıştım.”

Allahu Teâlâ kendisi hakkında bilmek (ilim), insan hakkında ise anlamak (dirayet) fiilini kullandı. Bunda, Allahın ilmi ile insanın bilgisi arasında fark olduğunu hissettirmek vardır. Bu, şöyle bir inceliğe de delalet eder: İnsan her ne kadar çalışsa, elinden gelen gayreti gösterse de çalışmasının ve akâbetinin ne olduğunu bilemez. Nerede kaldı, kendisine hiçbir delil bırakılmamış şeyleri bilebilirsin?

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ **“Şüphesiz Allah Âlîm’dir – Habîr’dir.”**

Allah, şüphesiz eşyanın hepsini bilir.

Eşyanın zâhirlerini (dış görünüşlerini) bildiği gibi, batınlarını (iç yüzlerini) de bilir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Her kim Lokman sûresini okusa, Hz. Lokman kıyamet günü ona refik olur. Emr-i bil-marûf ve nehy-i anî'l-münkerde bulunan kimseler sayısınca kendisine haseneler verilir.”

SECDE SÛRESİ

Secde Sûresi Mekkî olup otuz ayettir.

Dönüş Allaha

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, mim.”

2- تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Kitabın indirilişi, hiç şüphesiz âlemlerin Rabbindendir.”

3- أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ “Yoksa ‘onu uydurdu’ mu diyorlar?”

“Onu uydurdu...”

Onların bu sözü, Kur’anın âlemlerin Rabbinden olmasını inkâr etmeleridir.

بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ يُنذِرُ قَوْمًا مَّا أَتَيْهِمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ “Hayır, o senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için, Rabbinden gelen bir hakur.”

Kelâmın bu şekilde nazmında şöyle bir incelik vardır:

Allah önce Kur’anın i’cazına işaret etti. Sonra buna Kur’anın âlemlerin Rabbinden olmasını terettip ettirdi.¹ Onda şüphe olmasını red ile bunu takrir etti. Sonra buradan intikalle, kâfirlerin Kur’an hakkındaki sözlerine yer verdi, “yoksa...” diyerek durumun onların dediği gibi olmadığına dikkat çekti, onların böyle demelerine muhatapları hayrete sevketti.²

Sonra yine isbatına yöneldi, Kur’anın Allah tarafından indirilmiş hak bir kitap olduğunu bildirdi, onun indirilmesinden maksadın ne olduğunu beyanla şöyle söyledi:

“Senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için...”

Hz. Peygamberin muhatapları, Onun gönderilmesinden önce “fetret ehli” idi.³

¹ Yani, mu’cize ise Allah kelâmıdır.

² “Yoksa...” ifadesinde “nasıl böyle derler?! Bu ne cür’et, bu ne haddini bilmemek, bu ne seviyesizlik?” gibi manalar kendini hissettirmektedir.

³ Peygamber davetinin ulaşmadığı dönemlere fetret ve bu dönemlerde yaşa-

لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ “Ola ki, hidayeti kabul ederler.”

Ola ki onları uyarmanla doğru yolu bulurlar, hidayete ererler.

4- “O Allah ki, اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ”
gökləri- yeri ve bu ikisi arasındakileri alu günde yarattı.”

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ “Sonra da Arş’a istiva etti.”

Bunların açıklaması A’raf sûresinde geçmişti.⁴

صَّالِحِينَ “Sizin için O’ndan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaataçı.”

Allahın rızasını esas maksat yapmadığınızda size yardım edecek ve şefaataçı olacak hiç kimse yoktur.

Veya mana şöyle olabilir: Sizin için Allahtan başka dost ve şefaataçı yoktur. Sizin bütün maslahatlarınızı üstlenen ve yardım gereken yerlerde size yardım eden O’dur.

Bu ikinci manada, “şefaataçı” ifadesi “yardım eden” anlamında mecazen kullanılmıştır. Dolayısıyla sizden elini çektiğinde sizin için ne bir dost olur, ne de bir yardımcı.

أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ “Hâlâ düşünüp öğüt almaz mısınız?”

Allahın öğütlerinden ders almaz mısınız?

5- “Gökten yere işleri O yürütür.” يَذَّبِرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ

Allah, dünyadaki icraatını melekler ve melekler dışındaki semavî sebeplerle yapar. Bu semavî sebeplerin eserleri arza nazil olur.

“Sonra bu işler, ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ”
resi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde O’na yükselir.”

Sonra O’na yükselir ve ilminde mevcut olarak sabit olur.

yan kimselere de fetret ehli (ehl-i fetret) denilir. “Her ümmet için bir elçi vardır.” “Her kavim için bir yol gösterici vardır” gibi ayetler, bütün ümmetlere, kavimlere peygamber gönderildiğini ifade eder. (Yunus, 47 ve Ra’d, 7) Bununla beraber, Hz. İsa’dan Peygamberimize gelinceye kadarki dönemde olduğu gibi, peygambersiz dönemler de olmuştur. Fetret denilince öncelikle bu dönem akla gelir. Ama fetret ehli bunlarla sınırlı değildir.

⁴ Bkz. A’raf, 54

“Bin yıl olan bir günde”

Bundan murat, semada bunun tedbiri ile arzda vukuu arasındaki zamanın uzunluğudur.

Denildi ki: Allah, icraatını levh-i mahfuzda takdir eder, melek bunu yere indirir, sonra bin sene gibi bir zamanda bu Allaha yükselir. Çünkü Sema ile arz arasındaki mesafe, beşyüz senelik olduğundan iniş ve çıkış bin sene olur.

Denildi ki: Allah, bin senelik mukadderata hükmeder, melek bununla yere iner. Sonra, bin yıllık dönem bitince, başka bir bin yıl için melek semaya yükselir.

Denildi ki: Allah, kıyamete kadar olacak bütün işleri takdir eder, sonra bütün işler kıyamet gününde O'na yükselir.

Denildi ki: Allah, yapılması emredilen şeyleri vahiy yoluyla semadan arza indirir. Sonra bunların O'nun razı olacağı halis bir şekilde kendisine yükselmesi, ihlaslı olanların ve halis amellerin azlığı sebebiyle, ancak uzun bir zamanda gerçekleşir.

6- ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “İşte O, gaybı ve şahadeti bilendir.”

İşte, bunu yapan Allah, görüleni de görülmeyeni de bilendir. Her ikisini tasarrufunu, hikmetine muvafık bir şekilde yapar.

7- أَلْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Azîz – Rahîm'dir.”

O, Azîz'dir, yapmak istediğini yapar.

Rahîm'dir, icraatında kullarına rahmetle muamele eder.

Bunda, Cenab-ı Hakkın bir lütuf ve ihsan olarak maslahatları gözettiğine bir imâ vardır.

7- الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ “O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı.”

Allah hikmet ve maslahata uygun olarak her şeye kabiliyetli olduğu şeyi verdi.

8- وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ “Ve insanı yaratmaya da çamurdan başladı.”

İnsandan murar, Hz. Âdem'dir.

8- ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ “Sonra da onun neslini, değer-siz bir sudan süzülmüş bir hülasadan meydana getirdi.

9- ثُمَّ سَوَّيَهُ “Sonra onu düzgün bir şekle soktu.”

Sonra, onun azalarını gerektiği şekilde tasvir ile ona bir kıvam verdi.

وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ “Ve ona ruhundan üfledi.

“Ruhundan” ifadesindeki izafet, insanın şerefini izhar içindir ve insanın çok hayret verici bir yaratılışı olduğunu ve bu insanın Cenab-ı Hakkın rububiyeti ile münasebeti olacak şekilde bir şanı bulunduğunu hissettirmek içindir.

Denildi ki: Bundan murat, şu ifadede kastedilen manadır: “Nefsini bilen Rabbini bilir.”

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ “Sizin için işitme, gözler ve gönüller var etti.”

Bunları size vermesi, duymanız, görmeniz ve aklınızı kullanmanız içindir.

قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ “Ne de az şükrediyorsunuz!”

10- “Dediler: Biz toprakta kaybolduğumuzda, yeniden mi yaratılacaktı?”

Yerin toprağına karışıp ondan ayırt edilmez bir hâle geldiğimizde mi yeniden diriltileceğiz?

Böyle diyen kimse, Übey Bin Halef'tir. Bunun hepsine isnadı, onların da bu söze taraf olmalarındandır.

بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ “Doğrusu onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.”

Onlar, yeniden dirilişi veya ölüm meleğinin onları almasını ve devamındaki hayatı inkâr eden kimselerdir.

11- “De ki: Size görevlendirilen ölüm meleği sizi vefat ettirecek.”

Ölüm meleği, ruhlarınızı kabzederek ve ecellerinizi sayarak hepinizi zamanı geldiğinde vefat ettirir, kimseyi geride bırakmaz.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ “Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”

Sonra, yaptıklarınızın hesabını vermek ve karşılığını almak üzere Rabbinize döndürüleceksiniz.

12- وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ -
 Rablerinin huzurunda başları öne eğilmiş olarak şöyle derlerken bir
 görsen!:"

Rablerine karşı suçlu olan bu kimselerin başları önde olması, utanmalarından ve rezil olmalarındandır.

رَبَّنَا ابْصُرْنَا وَسَمِعْنَا “Ey Rabbimiz! Gördük ve işittik.”

Onlar şöyle derler: Ey Rabbimiz, bize vaat ettiğinin doğru olduğunu gördük ve elçilerinin tasdikini Senden işittik.

فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا “Artık bizi döndür de salih bir amel işleyelim.”

Bizi dünyaya döndür, salih amel yapalım.

إِنَّا مُوقِنُونَ “Biz artık kesin olarak inanmaktayız.”

Çünkü, gördüklerimizden dolayı bizde en küçük bir şek kalmadı.

Ayette, “Bir görsen...” denilmesinin cevabı hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: “Elbette çok dehşetli bir durum görürdün.”

“Bir görsen” ifadesinin temenni için olması da caizdir.⁵

Ayette, ilerde olacak bu durumun geçmiş zaman sıgasıyla anlatılması, Allahın ilminde sabit olanın, olmuş hükmünde sayılmasındandır.

13- وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًى -
 “Eğer dileseydik, her nefse hidayetini verirdik.”

Ayetteki hitap Hz. Peygamberedir veya muhatap olan herkesedir.

Şayet biz istesek, imana ve salih amele yol bulacak şekilde muvaffakiyet vererek her nefse hidayet ederdik.

وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي “Fakat benim (şu) sözüm hak olmuştur:”

Lakin, hükmüm şöyle sabit oldu ve şu vaidde bulundum:

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ “Andolsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan dolduracağım.”

Bu, onların iman etmediklerini açıktan bildirmektir. Çünkü Allah ezelde

⁵ Yani, “ah onları bu halde iken bir görsen...”

böyle takdir etmiş, bir kısım insanların cehennem ehli olacaklarını söylemiştir.⁶

14- **“O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık, tadın azabı!”**

Onların “unuttuk” demeleri ve ahiret hakkında tefekkür etmemeleri, kendilerinden azabı kaldırmaz. Çünkü böyle bir unutmak da azabı gerektiren vasıta ve sebeplerdendir.

“Biz de sizi unuttuk.”

Biz de sizi rahmetimizden uzak kılarak unuttuk.

Veya bundan murat, unutulmuş kimse muamelesi yapılması tarzında, onların azaba terk edilmeleridir.

15- **“Yapmış olduklarınıza karşılık tadın ebedî azabı!”**

“Tadın azabı” kısmının tekrar edilmesi, te’kid içindir. Öncekinde ahireti unutmalarından dolayı azabı tatmaları nazara verilmişti. Burada da yalanlama ve günahlar gibi kötü fiillerinden dolayı azaba maruz kalmalarına dikkat çekilmiştir. Bunda, hem unutmalarının, hem de kötü amellerinin bu azabı gerektirdiğine bir delâlet vardır.

15- **“Ayetlerimize ancak, kendilerine bunlarla öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, Rablerine hamd ile tesbih edenler inanırlar.”**

Ayetlerimize ancak o kimseler inanır ki, ayetlerle kendilerine öğüt verildiğinde Allahın azabından korkar, secdeye kapanırlar.

Öldükten sonra diriltmekten aciz kalmak gibi, şanına layık olmayan şeylerden O’nu tenzih ederler.

Kendilerini İslama muvaffak kıldığı ve hidayet verdiği için şükrederek O’na hamdederler.

⁶ Şüphesiz bu durum, Allahtan bir cebri değil, insanların kesblerine terettüp eden bir neticeyi gösterir. Yani, Allah dilese her insana hidayet ederdi. Ama o zaman insanlar melekler gibi olurdu. İşte Allah, insanlık âleminde renklilik olması için onları imtihan etmeyi takdir buyurmuş, imtihanı kaybedenleri cehennemde cezalandıracağını bildirmiştir.

وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ “Onlar kibirlenmeksizin böyle yaparlar.”

İsrarla büyülenen kimselerin iman ve taatten geri durması gibi hareket etmezler, büyüklük taslamazlar.

16- تَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ “Onlar yataklarından kalkarlar.”

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا “Korkarak ve ümid ederek Rablerine dua ederler.”

Allahın gadabından korkar ve rahmetini umar bir şekilde Rablerine dua etmek için yataklarından doğrularlar.

Hz. Peygamber, ayetin tefsiri sadedinde şöyle der: “Bundan murat, abdin gece ibadetidir.”

Yine O’ndan şöyle nakledilir: “Allah öncekileri ve sonrakileri bir tepede topladığında bir münâdi gelir, bütün mahlukatın duyacağı şekilde şöyle nida eder: “Bugün burada toplananlar en itibarlı olanları bilecekler!” Sonra sözüne şöyle devam eder: “Gece ibadeti için yataklarından doğrulanlar ayağa kalksınlar!” Bu kimseler ayağa kalkarlar, sayılarının çok az olduğu görülür.

Sonra döner, şöyle nida eder: “Hem bolluk hem de darlık vaktinde Al-laha hamededenler kalksınlar!” Onlar da kalkar, bunların da sayılarının çok az olduğu görülür. Bu iki grup insan, toplu hâlde cennete alınırlar, sonra diğer insanların muhasebesi başlar.”

Denildi ki: Sahabeden bazıları akşamdan yatsıya kadar namaz kılarlardı, ayet onlar hakkında indi.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (Allah yolunda) infak ederler.”

Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden hayır yolunda harcarlar.

17- “فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” “Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.”

“Hiçbir nefis” ifadesine mukarreb melekler ve önde gelen peygamberler de dâhildir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Allah şöyle buyurur: Salih kul-

larım için öyle şeyler hazırladım ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş ve ne de insanın hatırına öyle bir şey gelmiştir.”

Hz. Peygamber, devamında şöyle der:

“Şu ayeti okuyunuz: **“Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.”**

Onlar için gizli nimetler hazırlanması, onların şanının yüceliğine işaret eder.

Denildi ki: Bu ayette anılan kimseler, kimsenin görmediği ve bilmediği ameller yaptılar, Allah da onlara amellerinin karşılığını gizledi.

Fasıl Günü

18- أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا “Hiç mü’min olan kimse, fasık olan gibi midir?”

لَا يَسْتَوُونَ “Bunlar eşit olmazlar.”

Bunlar, şerefte – sevapta bir değillerdir. “Bunlar eşit olmazlar” kısmı, ayetin başında soru üslûbuyla anlatılan manayı hem bir te’kid, hem de tasrihtir.⁷

Ayette fasıktan murat, imandan hariç olan kimsedir.

19- أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا ۖ يَغْمَلُونَ “İman edip salih amel işleyenlere gelince, yapmakta olduklarına karşılık bir ikram olarak onlar için Me’vâ cennetleri vardır.”

Çünkü cennet, hakiki yerleşim yeridir, dünya ise gelip konulacak ve sonra terk edilecek bir menzildir.

Denildi ki: Me’vâ, cennetlerden birinin adıdır.⁸

“Yapmakta olduklarına karşılık bir ikram olarak”

Onlara verilecek bu mükâfat, amelleri sebebiyledir veya amellerine bir karşılıktır.

20- وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوِيهِمُ النَّارُ ۖ “Fasıklık edenlere gelince, onların me’va’sı (barınağı) ateştir.”

Mü’minlere me’va cenneti olmasına bedel, bunlara da ateş barınakları vardır.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا “Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler.”

⁷ Yani, aslında “Hiç mü’min olan kimse, fasık olan gibi midir?” derken bunların bir tutulmayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca “Bunlar eşit olmazlar” denilmesi, hem bu manayı daha da kuvvetlendirir, hem de açıktan ifade eder.

⁸ Bkz. Necm, 15

Ayet, onların cehennemde ebedi kalmalarını anlatmaktadır.

“Ve onlara, “tadin ya-lanlamakta olduğunuz ateş azabını!” denilir.”

Onlara böyle denilmesi, onları zelil kılmak ve öfkelerini ziyade yapmak içindir.

21- وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ “Andolsun, onlara o en büyük azaptan önce yakın azaptan tatturacağız.”

Bundan murat, şu dünya hayatında maruz kaldıkları sıkıntılı durumlar-dır. Mesela, Mekke müşrikleri yedi sene kıtlık çektiler, Bedir gibi savaşlarda katle ve esarete maruz kaldılar.

“En büyük azab”, ise ahiret azabıdır.

“Ola ki, dönerler.”

Olur ki geride kalanlar akıllarını başlarına alır da küfürden dönerler.

22- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ دُكِّرَ بآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا “Rabbinin âyetleriyle kendisine öğüt verilip de, sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir?”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Velid Bin Ukbe, Bedir savaşının başında Hz. Ali ile müfa-harede bulundu, bu ayetler nazil oldu.⁹

Ayetteki “sonra” ifadesi, o ayetlerden yüz çevirmenin ne kadar akıldan uzak olduğunu anlatmak içindir. Çünkü Allahın ayetleri son derece açıktır ve mutluluk sebeplerine irşad etmektedir. Bu kadar açık ve makul olan ayetlere muhatap olup da onlar hakkında düşünmemek, onlardan yararlan-mamak doğrusu akıl kârı değildir.

“Gerçekten biz, mücrimlerden intikam alı-rız.”

Biz mücrimlerden intikam alırken, her zâlimden daha zâlim olanların hâli nice olur? Hiç onları ihmal eder miyiz?

⁹ Arablarda savaş öncesi yiğitler meydana çıkar, teke tek dövüşürler, dövüşmez-den önce de her biri kendini över, karşıyı yerin dibine geçirmeye çalışırdı.

23- **“Andolsun Musa’ya kitabı verdik.”** وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ -

Sana verdiğimiz gibi, Musa’ya da kitap verdik.

“Şimdi ona kavuşmaktan şüphe içinde olma.” فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ

Öyleyse Kitaba ulaşmaktan sakın bir şüphe içinde olma.

Bu ayet, **“Şüphesiz bu Kur’an sana Hakîm – Alîm (hikmet sahibi ve hakkıyla bilen Allah) tarafından verilmektedir.”** (Neml, 6) ayetidir. Yani, “Biz Sana Musaya verdiğimiz kitabın bir mislini, benzerini verdik. Dolayısıyla böyle İlâhî Kitap verilmesi ilk defa olan bir şey değil ki, bundan dolayı şüpheye düşesin.

Veya mana şöyle olabilir: “Ey Musa! Kitaba kavuşacağından şüphe etme” dedik.”

Veya şöyle de denilebilir: “Ey Peygamber! Musaya kavuşacağından şüphe etme!” Nitekim Hz. Peygamber (asm) mi’raç gecesinde Hz. Musa ile de görüşmüştür. Onun uzun boylu, esmer, saçları dalgalı olduğunu ümmetine tasvir etmiştir.

“Ve onu İsrailoğullarına bir rehber kıldık.” وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ

24- **“Onlardan bir kısmını, sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola ileten önderler kıldık.”** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا -

İsrailoğullarından bir kısmı önder kimseler oldu, insanları kendisinde hikmet ve hüküm olan şeylere sevk ediyorlardı.

Bunu, bizim onlara emretmemizle veya buna muvaffak kılmamızla yapıyorlardı.

“Ve onlar, âyetlerimize kesin bir şekilde inanıyorlardı.” وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ

Onlar, âyetlerimize dikkatle bakıyorlar, anlamaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı yakîn sahibi oldular.

25- **“Şüphesiz ki Rab’kî hûyü fâsıl bînenhüm yûmü l-cîmî fîmâ kânû fîhî yeh’telûn -** Rabb’in, ihtilafa düştükleri şeylerde kıyamet günü aralarında ayrıncı hükmü verecektir.”

Allah kıyamet günü onlar arasında hüküm verir, haklıyı haksızdan ayır-

mak suretiyle hakkı batıldan temyiz eder, din konusunda ihtilafa düştükleri meselelerde aralarında hüküm verir.

26- **“أَو لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاجِدِهِمْ”**
“Diyarlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola sevk etmedi mi?”

Mekke ahalisi, ticaret için onların diyarlarına gittiklerinde o helâk olanların meskenlerine uğruyorlardı.

“شُؤْهِسَ فِي ذَلِكَ لَايَاتٍ” **“Şüphesiz bunda ayetler vardır.”**

“أَفَلَا يَسْمَعُونَ” **“Hâlâ duymazlar mı?”**

Düşünüp öğüt alacak şekilde bunlara kulak vermezler mi?

27- **“أَو لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ-”**
kupkuru yere suyu sevk ediyoruz.”

Görmediler mi, bitkilcri kalmamış, çorak bir yere biz suyu sevk ediyorduk,

“فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ”
“Derken onunla hem hayvanlarının hem de kendilerinin yediği bir mahsul çıkarıyoruz.”

Oradan hem hayvanlarının yiyecekleri ot ve yaprak gibi şeyleri, hem de kendilerinin yiyecekleri hububat ve meyveleri çıkarıyoruz.

“أَفَلَا يَبْصُرُونَ” **“Hâlâ görmezler mi?”**

Bunları görmüyorlar mı, ta ki bunlarla Allahın kudretinin ve lütfunun kemâline istidlâlde bulunsunlar.

28- **“وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ-”**
“Eğer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zaman?” diyorlar.”

Fetihten murat yardımdır veya şu ayette olduğu gibi Allahın onlarla Müslümanlar arasında hükmetmesidir:

“Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasını hak ile aç.” (A'raf, 89)

29- **“قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ”**
“De ki: İnkâr edenlere o fetih günü iman etmeleri fayda vermez.”

“وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ” **“Onlara mühlet de verilmez.”**

Bundan murat, kıyamet günüdür. Çünkü kıyamet günü, Allahın kâfirlere karşı mü'minlere yardım ettiği ve aralarını ayırdığı gündür.

Denildi ki: Bundan murat Bedir günü veya Mekkenin fethi de olabilir. Bu durumda ayette imanin kendilerine fayda vermeyeceği kimseler de, savaşta öldürülen inkârcılardır. Çünkü öldürülme esnasında iman onlara bir fayda vermez, kendilerine mühlet de verilmez.

Onların “Eğer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zaman?” demelerine cevap olarak bunun uygunluğu şu cihetledir: Onlar azabın hemc gelmesini isterlerken aslında o azabı yalanlayarak ve onunla dalga geçerek istediler. Verilen cevapta da, onların maksadına cevap verildi, “acele etmeyin, cezanız geliyor” manası hatırlatıldı.

30- فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ “Şimdi sen onlardan yüz çevir.”

Ve onların yalanlamalarına aldırma!

Denildi ki: Bu ayet, seyf ayetiyle neshedilmiştir.¹⁰

وَانْتَظِرْ “Ve bekle.”

Onlara karşı yardımı bekle.

إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ “Şüphesiz onlar da bekliyorlar.”

Onlar da Sana galip gelmeyi bekliyorlar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

Her kim Secde ve Tebareke sûrelerini okursa, Kadir gecesini ihya etmiş gibi kendisine mükâfat verilir.”

Yine şöyle buyurur:

“Her kim evinde Secde sûresini okusa, şeytan üç gün onun evine giremez.”

¹⁰ İslâm'ın Mekke dönemiyle, Medine dönemi arasında farklılıklar olduğundan, dinin bazı hükümlerinde de farklılıklar olmuştur. Mesela, Mekke'de savaşa izin verilmezken, Medine'de verilmiştir.

AHZAB SÛRESİ

Ahzab Sûresi Medenî'dir.
Yetmiş üç ayettir.

Evlât Edinmek

1- **“Ey peygamber! Allah’tan kork!”** يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ -

Cenab-ı Hak bu ifadeyle Peygambere nida etti. Böyle nida etmesinde,

-Hem peygambere bir tazim,

-Hem de takvanın şanını büyütmek vardır.

Bu emirden murat, takva üzere sebat etmektir. Ta ki devamında gelen yasağa uymayı netice versin.

“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.” وَلَا تَطْعَمِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ

Dinde taviz vererek kâfirlere ve münafıklara itaat etme!

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Süfyan, İkrime Bin Ebi Cehl ve Ebu A’ver Hudeybiye sonrasındaki barış döneminde Hz. Peygamberin yanına geldiler ve onlarla beraber İbnu Übey ve Muattib Bin Kuşeyr ve Cedd Bin Kays da bulundu. Bunlar Hz. Peygambere “Bizim ilahlarımızın aleyhinde konuşma ve “onların şefaati olacak” de, biz de Seni Rabbinle baş başa bırakalım” dediler. Ayet, bu vesileyle nazil oldu.

“Muhakkak ki Allah Alîm – Hakîm’dır.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

Şüphesiz Allah faydanıza ve zararınıza olan durumları bilir.

Ancak ve ancak hikmetli bir şekilde hükmeder.

2- **“Rabbinden sana vahyedilene uy.”** وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ -

Rabbinden vahiyle Sana gelen “onlara itaat etme” gibi emirlere tâbi ol.

“Muhakkak ki Allah ne yaparsanız haberdardır.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

Yaptıklarınızdan haberdar olduğu içindir ki faydalı olan ve kâfirleri dinlemekten Seni müstağni kılan şeyleri Sana vahyetmektedir.

3- **“Allah’a tevekkül et!”** وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

İşini O’nun tedbirine bırak.

“Vekil olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

Bütün işlere Vekil olarak O yeter.

4- **“Allah bir adamın içine iki kalp koymamıştır.”** مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ

Allah, insanın içinde iki kalp bırakmadı. Çünkü kalp, insanî nefisle (ruhla) alakalı olmak üzere hayvanî ruhun kaynağıdır ve bütün kuvvelerin menbaıdır. Bu ise, birden fazla olmaya manidir.¹

“Kendilerine zihar yaptığınız eşlerinizi analarınız kılmamıştır.” وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ الَّتِي تَظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ

“Evlatlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır.” وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

Ve Allah bir kadında eş olmak ve anne olmayı cem etmedi. Adamda da evlatlık olmakla gerçek oğul olmayı bir arada bulundurmadi.

Bundan murat, Arabların çok zeki kimsede iki kalp olduğu iddialarını reddetmektir. Ebu Muammer veya Cemil Bin Esed hakkında “çift kalpli” denilmektedir.

Yine Arablarda, evlatlık kimse doğrudan o kişinin çocuğu gibi telakki edilirdi. Bundan dolayı Hz. Peygamberin azatlı kölesi Zeyd Bin Harise’ye “Muhammedin oğlu” demekteydiler.

Ayetten murat, zihar yapılan kadının gerçekte o kişinin annesi olmadığını, evlatlığın da gerçek oğul olmadığını anlatmaktır. Evvelinde insanda iki kalp olduğunu reddetmek, bu ikisinin hamledildiği bir asla hazırlık olmasıdır. Yani, Allah tenakuza yol açacağı için insanın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, bir insanda da hem annelik hem de eş olmayı, hem evlatlık hem de oğul olmayı bir arada bulundurmamıştır.

Ziharın manası, kişinin hanımına “Sen bana anam gibisin” demesidir.

¹ Ayet, Kur’ân’ın evrensellik özelliğinden hareketle bir irsal-i mesel olarak da yorumlanabilir. Mesela bu ifade, “iman ile inkâr bir gönülde birleşmez” manasını te’kiden kullanılabilir. Zira, bir kalpte birbirine mugayir iki inanç bir arada bulunamaz.

Zihar, cahiliye döneminde (İslâm öncesinde) bir boşama şekliydi. İslâm'da da boşanmayı gerektirir. Ama kefarete ödemek suretiyle evlilik devam eder.²

“**دَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ**” “İşte bu, ağızlarınızla söylediğiniz (ama gerçek olmayan) sözünüzdür.”

“İşte bu” ifadesi, bütün zikrolunanlara veya son zikrolunan duruma işaret eder.

Bu, ağızınızla söylediğiniz bir söz olup, saçmalayan kimsede olduğu gibi, bizâtihi bir hakikatı yoktur.³

“**وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ**” “Allah ise hakkı söyler.”

Allahın söylemiş olduğu ise, bizâtihi gerçektir, hakka murabıktır.

“**وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ**” “Ve doğru yola iletir.”

Ve O, hak yola sevkeder.

5- “**أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ**” “Onları babalarına nisbet ederek çağırın.”

Evlâtlıklarınızı kendi öz babalarına nisbetle çağırın.

“**هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ**” “O, Allah yanında çok daha adildir.”

Çünkü Onları babalarına nisbetle çağırmanız Allah nezdinde çok daha âdildir. “Çok daha âdildir” ifadesinden murat, “işin doğru olanı budur” manasını anlatmaktır.⁴

“**فَإِنْ لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ**” “Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.”

Şayet kendilerini nisbet edeceğiniz gerçek babalarını bilmiyorsanız, onlar dinde sizin kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Dolayısıyla onlardan bahsederken “bu kardeşim, bu dostum” gibi ifadeler kullanın.

² Mücadile suresinin başında bu konuda açıklama yapılmaktadır.

³ Saçmalayan bir kimse, söz gelimi “ben bu ülkenin kralıyım” diyebilir. Böyle demekle gerçek kral olmayacağı gibi, hanımlarınıza “anam gibisin” demenizle onlar anneniz gibi olmaz, evlâtlıklarınıza da “oğlum” demenizle gerçek oğlunuz olmaz.

⁴ Yani, “çok daha âdildir” denildiğinde, “evlâtlık edincilere nisbetle çağrıldıklarında bir mahzur yok” manası anlaşılmamalıdır.

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ **“Bununla beraber hata ettiklerinizde üzerinize bir günah yoktur.”**

Bu nehiyden önce onlara “oğlum”, demenizde size bir günah yoktur.

Veya unutarak veya sürç-ü lisanla “oğlum” demenizde de bir günah yazılmaz.⁵

وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ **“Fakat kalblerinizin kasdettiğinde vardır.”**

Lakin kalplerinizin bizzat yönelerek kasten “oğlum” demenizde günah vardır.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا **“Allah, Gafur – Rahîm’dir.”**

Allah, hata ile böyle diyeni affetmesiyle, Gafur’dur, Rahîm’dir.

Bil ki: Şâfii mezhebine göre, evlatlık edinmek yoktur. Hanefi mezhebine göre ise, kölesini evlâtılık edinse, onu azat etmesi gerekir.

الْنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ **“Peygamber, mü’minlere kendi nefislerinden önce gelir.”**

Peygamber, bütün durumlarda mü’minlere kendi nefislerinden daha evlâdır. Çünkü nefislerinin hilafına onlara emrettiği ve onlar için razı olduğu şeylerde hep onların faydasını ve başarısını düşünür. Bundan dolayı ayette “şu açıdan daha evlâdır” denilmeyip mutlak ifade edildi. Bu sebeple, O’nun kendilerine kendi nefislerinden daha sevgili, Ondan gelen bir emrin daha etkili ve Ona olan şefkatlerinin kendilerine olan şefkatten daha ileri olması gerekir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber Tebuk seferine niyetlendi ve insanlara bu sefere katılmalarını emretti. Bunun üzerine insanlardan bir kısmı “babalarımızdan ve analarımızdan izin alalım” deyince, ayet nâzil oldu.

⁵ “Kanun, makabline şâmil değildir” denilir. Yani kanun, çıkmazdan öncesini içine almaz. Öte yandan bu meselede, kasten söylememek şartıyla hataen söylenen “oğlum-kızım” gibi ifadelerde bir vebâl söz konusu değildir. Burada ülkemizde sıkça görülen bir duruma açıklık getirmekte yarar vardır: Günlük hayatta, sözgelimi bir idareci çalışanlarına, bir öğretmen öğrencilerine “oğlum-kızım” tabirini sıkça kullanabilmektedir. Bu durumla, evlatlıklara “oğlum-kızım” denilmesini birbirine karıştırmamak gerekir.

Hız. Peygamber din hususunda ümmetin babasıdır. Her peygamber de kendi ümmetine bir nevi babadır. Çünkü, ebedî hayatla ilgili hususta, işin başında peygamber yer almaktadır. Bundan dolayı da mü'minler birbiriy-le kardeş sayılmışlardır.

“O'nun hanımları da onların anneleridir.” وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

Hız. Peygamberin hanımlarının mü'minlerin anneleri olmaları,

-Kendileriyle evlenilmeleri yasak olması,

-Ve anne gibi saygıya layık olmaları yönündendir. Bunun dışındaki hâllerde, diğer yabancı kadınlar gibidirler.⁶

Bundan dolayı Hız. Aişe şöyle demiştir: “Biz kadınların anneleri değ-i-liz.”

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ
“Akraba olanlar da Allah'ın kitabında birbirlerine, diğer mü'minler-den ve muhacirlerden daha yakındırlar.”

Akraba olanlar miras hususunda birbirlerine daha yakındırlar.

Ayet, İslâmın ilk döneminde hicretten ve din kardeşliğinden meydana gelen birbirine varis olmayı yürürlükten kaldırmaktadır.

“Allah'ın kitabında”

Bundan murat

-Levli-i mahfuz

-Veya nazil olan bu ayet veya diğer miras ayetleridir.

Yani, akrabalık hakkı, miras noktasında din hakkından ve hicret hakkın-dan önce gelir.

إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَرْئُوفًا “Ancak dostlarınıza marûf bir fiilde bulunmanız müstesna.”

Marûf fiilden murat, mü'min kardeşlerine ve hicretten dolayı mağdur olanlara mirastan vasiyette bulunmaktır.

“Bu, Kitapta yazılıdır.” كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

Bu iki ayette zikrolunan durum, Kitapta yazılıdır.

Kitaptan murat,

⁶ Mesela, onlara varis olunmaz, annesinin evine girer gibi serbestçe yanlarına varılmaz.

-Levh-i Mahfuz,

-Kur'an-ı Kerîmdir.

-Tevrat olduğu da söylenmiştir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ ۭ^٧
مَرْيَمَ “Hani biz peygamberlerden misak (sağlam söz) almıştık; Sen-
den, Nûh’tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan.”

Peygamberlerden alınan misak, yüklendikleri risalet mesajlarını tebliğ etmeleri ve doğru dine insanları çağırma ile ilgili kendilerinden söz alınmasıdır.

Bu beş peygamberin ismen belirtilmeleri, şariat sahibi peygamberler içinde meşhur oldukları cihetledir.

Hz. Peygamberin başta zikredilmesi, O’na bir tazim ve şanına saygıdan dolayıdır.

وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا^٨ “Ve onlardan bir mîsak-ı ğalîz almıştık.”

Misak-ı ğalîz, alınan sözün büyüklüğünü ifade eder.

Veya yeminle bir söz alındığını anlatır.

Ayetin evvelinde misak alındığı ifade edilmişken ayetin sonunda bunun tekrarlanması, bu vasfa tazim olarak gelmiştir.

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ^٩ “(Allah bunu), **sadıklara sadakatlerinden sormak için yaptı.**

Ayetin başında **“onlardan misak aldık”** denildikten sonra, ayetin sonunda bunun tekrarlanması, doğrulara sadakatlerinden sormak içindir.

Sadıklara sadakatlerinin sorulması,

-Allahın kıyamet günü peygamberlere kavimlerine ne söylediklerini sor-
ması,

-Veya Allahın onları tasdik edip kavimlerini susturması,

-Veya o peygamberleri tasdik edenlerin tasdikinden sorulması olabilir.
Çünkü sadık olanı tasdik eden de sadıktır.

-Veya bundan murat, Allah **“ben Rabbiniz değil miyim?”** diye insan-
ların kendilerini kendilerine şahit yaptığında **“evet, Rabbimizsin”** diye

şehadet eden ve bunda da sadık olan mü'minlere, doğruluklarından ve ahitlerinden sormasıdır.⁷

وَأَعَدُّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا “Kâfirler için ise elem verici bir azap hazırladı.”

Demek ki, peygamberlerin gönderilmesi ve onlardan misak alınması mü'minleri mükâfatlandırmak içindir. Kâfirlere gelince, Allah onlar için çok elim bir azap hazırlamıştır.

Veya şöyle bir münasebet olabilir: Allah, sadık olan mü'minlere mükâfat verecektir. Kâfirlere ise, elim bir azap hazırlamıştır.

⁷ Bkz. A'raf, 172.

Hendek Savaşı

9- “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ” “Ey iman edenler! Allah’ın üzerinizdeki nimetini anın.”

“إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُودًا لَمْ تَرَوْهَا” “Hani size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik.”

Gelen ordulardan murat, sayıları oniki bin kadar olan küfür ordusudur. Bunlar Kureyş, Gatafan kabileleriyle, Kurayza ve Nadîr Yahudileridir.

“O ordular size gelmişti de biz de onlara saba rüzgarını ve bir de görmediğiniz melekler ordusunu göndermiştik.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) onların Medineye doğru yola çıktığını haber alınca şehrin etrafına hendekler kazdırdı, sonra da üç bin kişi ile onların karşısına çıktı. Aralarında hendek vardı. Doğrudan bir meydan savaşı olmadan bir ay kadar bir süre geçti. Ancak birbirlerine ok ve taş atıyorlardı. Derken Allah bir gece onların üzerine soğuk bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr her taraftan onları kuşattı, soğuğuyla üşüttürdü, yüzlerini toprakla doldurdu, ateşlerini söndürdü, çadırlarını söktü. Atları birbirine girdi, melekler askerlerin olduğu yerde tekbîr getirdi. Bunun üzerine Tuleyha Bin Huveylid “Muhammed size sihir yapmaya başladı, kaçın, kaçın!” diye bağırdı. Böylece, savaş olmadan hezimete uğradılar, dönmek zorunda kaldılar.

“وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا” “Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

10- “إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ” “O zaman onlar, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan.”

Gatafan kabilesi, doğu tarafından vadinin üst kısmından gelmişti.

Batu tarafından da, vadinin aşağı kısmından Kureyş kabilesi gelmişti.

“وَإِذْ زَاغَتِ الْبَصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ” “Ve o vakit gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı.”

Gözler, şaşkınlık ve dehşetten yılmış korku yüzünden yürekler ağza gelmişti.

وَتَنْظُرُونَ بِاللَّهِ الطُّنُونَا “Ve Allah hakkında türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz.”

Muhlis olanların ise kalbi sebat üzere idi. Dinini yüceltme hususundaki Allahın vaadine güveniyorlardı. Veya bunun bir imtihan olduğunu bildiklerinden, ayakların kaymasından ve yükü tam kaldıramamak, kalplerinin za-yıf düşmesi ve imtihanın hakkını verememekten korkuyorlardı. Münafıklar ise, ayetlerin devamında hikaye edildiği şekilde idiler.

11- هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ “İşte burada mü’minler imtihan edildi.”

İşte o sırada mü’minler çetin bir sınavdan geçirildiler, böylece muhlis olan münafıktan, sebat eden ise sarsılardan ayrıldı.

وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا “Ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldılar.”

Korkunun şiddetinden dolayı, çok şiddetli bir şekilde sarsıldılar.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا - 12- غُرُورًا “O vakit münâfıklar ve kalplerinde bir hastalık bulunanlar, ‘Allah ve Rasûlû bize bir aldanıştan başka bir vaat yapmadı’ diyorlardı.”

“Kalpteki hastalık”tan murat, inanç za’fiyetidir.

Bunlar, Allah ve Rasûlünün kendilerine vaat ettiği zaferi ve dinin galip gelmesini, ancak batıl bir vaat olarak görüyorlardı.

Denildi ki: Bunu söyleyen Mu’tib Bin Kuşeyr’dir. Şöyle demişti: Muhammed bize Fars ve Rum diyarlarını fethedeceğimizi vaat ediyor. Hâlbuki şimdi bizden biri bu fırkaların karşısına çıkamıyor. Bu, aldatıcı vaatten başka bir şey değil!”

13- وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا “O vakit bunlardan bir grup: Ey Yesrib halkı! Sizin için duracak yer yok, hemen dönün, diyorlardı.”

Böyle diyenler, Evs Bin Kayzî ve etbai idi.

Yesrib, Medinedir.

Şöyle de denilmiştir: Yesrib, bir bölge ismi olup, Medine o bölge içinde bir kısımda yer alır.

“Sizin için duracak yer yok, hemen dönün” demelerinden murat, şunlar olabilir:

-“Ey Medine halkı! Burada size yer yok. Kaçın, evlerinize dönün.”

-Denildi ki: Mana şöyledir: “Muhammedin dini üzere olmak size uygun değil. Şirke dönün, Muhammedi de onlara teslim edin, selâmette kalın.”

-Veya “Yesrib’de size yer yok, küfre dönün, o zaman burada kalabilirsiniz.”

“Ve onlardan bir kısmı da Peygamberden izin istiyor, açık olmadığı halde “evlerimiz gerçekten açıktır” diyorlardı.”

Onlardan bir fırka da dönmek için peygamberden izin istiyordu. “Evlerimiz açık, korumalı değil” diyorlardı. Hâlbuki onlar açık değil, korumalı idi.

“Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.”

Onlar böyle demekle, ancak savaştan kaçmayı planlıyorlardı.

14- “Eğer etraftan **“Lَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَلُّوا الْفِتْنَةَ لَأَتَوْهَا** üzerlerine varılsa ve sonra da dinden dönmeleri istense onu yapacaklardı.”

Şayet Medine’ye veya evlerine etraftan girilseydi. Sonra da kendilerinden dinden dönmeleri ve Müslümanlarla savaşmaları istenseydi, bunu yaparlardı.

“Ve bu konuda çok az bir tereddüt göstereceklerdi.”

Denildi ki: Bundan murat şu da olabilir: “Şayet böyle yapsalar dinden dönselerdi, artık Medinede çok az kalabilirlerdi.”

Ayette, “**“üzerlerine varılsa”** denilip kimin varacağının zikredilmemesinde şöyle bir incelik vardır: Onları kuşatan bu orduya karşı böyle bir teslimiyet gösterecekleri gibi, şayet bir başka ordu olsa ona da benzeri bir tavır sergilerlerdi.

15- “Hâlbuki bundan önce **“وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤْلُونَ الْأَذْبَارَ** arkalarını dönmeyecekleri hususunda Allah’a söz vermişlerdi.”

Bunlar Benî Harîse’dir. Uhud savaşında korkup gevşediklerinde Hz.

Peygambere söz vermişler, bir daha böyle yapmayacakları hususunda tevbe etmişlerdi.

“Allah’a verilen söz ise, mesuliyetlidir.”

Allaha verilen söze vefa gösterilip gösterilmediği sorulacak, vefa gösterilmeme hâlinde ceza verilecektir.

16- **قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ** “De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermez.”

“O takdirde, ancak pek az faydalandırılırsınız.”

Çünkü her şahıs alâ külli hâl ya kendisi ölecek veya şayet takdir edilmişse ve kalem yazmışsa belli bir vakitte başkası tarafından öldürülecektir.

Şayet kaçmak bir fayda verse, bu da daimi olmayacak, çok az bir zaman işinize yarayacak.

17- **قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُم مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ شَوْءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً** “De ki: Eğer Allah size bir felâket diler veya bir rahmet dilerse, sizi Allah’a karşı kim koruyabilir?”

“Ve onlar kendilerine Allahı’ı başka bir veli de bulamazlar, bir yardımcı da.”

Onlar, Allahın dışında (madûnunda) kendilerine fayda verecek bir velî ve de kendilerinden zararı def edebilecek bir yardımcı bulamazlar.

18- **قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا** “Şüphesiz Allah, içinizden o savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine “bize gelin” diyenleri biliyor.”

“Allah, Medine sakini olan ihvanlarına “bize gelin” diyenleri bilmektedir.”

Bunlar, münafıklardır, insanları Allah rasûlünden alıkoymaya çalışıyorlardı.

Helümme kelimesinin aslı ile ilgili açıklama, En’am sûresinde yapıldı.⁸

⁸ Bkz. En’am, 150.

﴿وَلَا يَأْتُونَ النَّاسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ “Ve onlar pek az zora gelen kimselerdir.”

Bu, birkaç şekilde anlaşılabilir:

-”Onlar, zora çok az gelen kimselerdir.”

-”Onlar zorluğa çok az bir zaman dayanabilirler”

-”Onlar, ancak az bir zorluğa dayanabilirler.” Çünkü özür beyan ederek geri dururlar, başkalarını da mümkün olduğunca alıkoymaya çalışırlar.

-Veya mü'minlerle beraber savaşa çıkarlar, lakin şu ayette nazara verildiği gibi, çok az savaşırlar:

“Onlar içinizde kalacak olsalar da pek az harb ederlerdi.” (Ahzab, 20)

-Denildi ki: Bu ifade, onların sözünün devamı da olabilir. Yani, “Muhammedin ashâbı gelen bu orduyla savaşılamazlar. Savaşsalar bile çok az direnebilirler.”

19- ﴿أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ﴾ “Size karşı cimrilik ediyorlardı.”

Onlar size karşı cimridirler. Onların cimrilikleni,

-Yardımda,

-Allah yolunda infak etmekte,

-Zaferde

-Veya ganimette olabilir.

Bu ibare, daha evvelinde geçen savaşa gelmelerini veya engel olmalarını tasvir eder.

Yani, “size karşı cimri bir halde gelirler.”

“Cimri oldukları hâlde içinizden bir kısmına engel olmaya çalışırlar.”

فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَقْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ “Korku geldiğinde, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün.”

Korku kendilerine geldiğinde, Sen onları ölüm sekeratı korkusundan baygınlık geçiren kimsenin bakması gibi Sana bakıyorlar görürsün.

فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِالْأَسِنَّةِ جِدَادٍ “Korku gidince ise, sizi keskin bir dille eleştirirler.”

Korku gidip de ganimet elde edildiğinde sivri bir dille Seni tenkid ile ganimetten pay isterler.

أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ (Böyle yapmaları), mala karşı aşırı düşkünlüklerindendir.”

Onlar bunu, mala düşkün oldukları hâlde yaparlar.

أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا “İşte bunlar iman etmediler.”

İşte bunlar samimi iman etmiş değillerdir.

فَاحْبِطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ “Allah da amellerini iptal etti.”

Allah, bunların amellerinin batıl olduğunu ortaya koydu. Çünkü, kendileri için bir takım ameller sabit olmadı ki, boşa çıkarmış olsun.

Veya bundan murat, onların tasannu ve nifaklarını Allahın boşa çıkarmasıdır.

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا “Bu, Allah’a çok kolaydır.”

Onların yaptığını boşa çıkarmak Allaha çok kolaydır. Çünkü iradesinin taalluku yeterlidir ve buna engel olacak bir şey de yoktur.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا “Onlar düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar.”

Bunlar, korkaklıkları sebebiyle, gelen müşrik ordusunun hezimete uğramadığını sanıyorlar. Hâlbuki düşman birlikleri hezimete uğradılar, ta şehir içine kadar kaçtılar.

وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابَ يَوْدُوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ “Eğer düşman birlikleri (bir daha) gelecek olursa, çölde bedevi Arablar içinde olup da, sizin haberlerinizden sormayı isterler.”

Şayet müşrik ordusu ikinci kere gelse, bunlar sahraya çıkıp orada bedevilerin arasında olmayı temennî ederler. İsterler ki çölde olsunlar da, Medine tarafından gelenlere sizin başınızdan geçenleri sorsunlar.

وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا “Şayet içinde olsalardı pek az savaşırlardı.”

Bunlar bu defa da şayet Medineye dönmeyip içinde olsalardı ve savaş çıksaydı, ancak gösteriş için ve ayıplanma korkusuyla çok az savaşırlardı.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ - 21 “Andolsun ki, Allah Rasûlünde sizin için; Allah’a ve

ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."

Şüphesiz sizler için Allah rasûlünde,

-Harpte sebat etmek,

-Zorluklara göğüs germek gibi güzel hasletler vardır. Bunların hakkı, örnek alınmalarıdır.

Veya "O, zâtında model insandır, O'na uymak lazımdır."

"Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için"

O'nun model insan olması Allahın sevabını veya O'nu ve ahiret nimetlerini uman kimse içindir.

Allaha kavuşmayı ummaktan maksat, "Allahın günlerini ummak"⁹ ve özellikle de bunlar içinde yer alan "ahiret gününü" ümit etmek olabilir.

Denildi ki, "Allahın günleri ve ahiret günü" ifadesi, "Zeydi ve lütfunu umuyorum" demen gibidir.

Çünkü lütuf Zeyde dâhil olduğu gibi, ahiret günü de hüküm hasebiyle Allahın günlerine dâhildir.

Ayetteki **acca** (ummak) hem ümit hem de korkuya ihtimali vardır.

"Allah'ı çok zikreden kimseler için"

Allah rasûlünde olan güzel örnek, Allahı ve ahiret gününü uman ve sırf ummakla kalmayıp Allahı çokça anan kimse içindir. Çokça zikir ise, insanı Allaha itâate sevkeder. Çünkü peygamberi örnek alan kimse, O'nun gibi olan kimsedir.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَخْزَابَ¹⁰ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ ۚ
22- **Mü'minler, ahzabı (düşman birliklerini) gördükleri zaman: 'İşte bu, Allah ve Rasûlü'nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Rasûlü doğru söyledi' dediler."**

Çünkü Allahu Teâlâ daha öncesinde "Yoksa siz, kendinizden önceki hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle darlıklar, öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, peygamber ve beraberinde iman edenler, "Allah'ın yardımı ne zaman?"

⁹ Bu ifade, İbrahim, 5 ve Casiye 14 ayetlerinde geçer. İlgili ayetlerde açıklama yapılmıştır.

diyecek hale geldiler.” (Bakara, 214) diyerek çetin imtihanlara maruz kalacaklarını haber vermişti.

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştu:

“Müşrik orduları (Ahzab) toplanıp üzerinize gelecekler. Ama akıbet (galibiyet) sizin olacak.”

Keza, şöyle haber vermişti: “Onlar dokuz on gün sonra size gelecekler.”

“Allah ve Rasûlü doğru söyledi.”

“Allah ve Rasûlünün verdiği haberin doğruluğu ortaya çıktı.”

Veya “Musibet geleceğini haber vermede doğru oldukları gibi, galibiyet ve sevapta da doğru söylediler.”

Ayetin evvelinde “Allah ve Rasûlü” denildiği için burada zamirle yetinelebilecek iken açık isim olarak yine “Allah ve Rasûlü” denilmesi, tazim içindir.

“Bu, ancak onların iman ve teslimiyetini artırdı.”

Onların düşman ordusunu görmeleri, ancak Allaha ve vaatlerine olan imanlarını ve ayrıca emir ve mukadderatına olan teslimiyetlerini artırdı.

23- “Mü’minlerden öyle oerler vardır ki, Allah’a verdikleri söze sadakat gösterdiler.”

Allaha vermiş oldukları söz,

-Hz. Peygamberle beraber sebat etmek,

-Dinin yüceltilmesi (îlay-ı kelimetullah) için savaşmak gibi durumlardır.

“Kimi adağını ödedi (canını verdi), kimi de beklemektedir.”

Onlardan bir kısmı, Hz. Hamza, Hz. Musab Bin Ümeyr ve Hz. Enes Bin Nadr gibi, Allah yolunda savaştı, sonunda şehit oldu.

Bir kısmı da Hz. Osman ve Hz. Talha gibi, şehit olmayı bekliyor.

“Onlar, (ahidlerini) hiç değiştirmediler.”

Verdikleri sözden dönmediler, en küçük bir değişiklikte bulunmadılar.

Rivayete göre Hz. Talha Uhud günü Hz. Peygamberin yanında sebat

edip kalanlardandı, kolundan yaralandı. Hz. Peygamber şöyle dedi: “Talha-ya cennet vacib oldu!”

Ayette sözünden dönen nifak ehline (münafıklara) ve inancı zayıf olanlara bir tariz vardır.

24- لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ
 “Çünkü Allah sadıklara sadakatleriyle mükâfat verecek, dilerse münafıklara da azab edecek veya tevbe nasib edecektir.”

Ayerin bu kısmı, üstte doğrudan bildirilen ve tariz yoluyla anlatılan durumun sebebini beyan eder. Sanki münafıklar sözlerinden dönmekle kötü akıbeti murat ettiler, samimi mü'minler de sebat ve vefa ile en güzel akıbeti istemiş oldular.

Üstte nazara verilen onları bağışlamak, yapacakları tevbeyle bağlıdır.

Veya bundan murat, onları tevbeyle muvaffak kılmaktır.

عَافِيَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ تُنْفَخُ الصُّرُورُ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
 “Şüphesiz Allah tevbe eden kimse için çok affedicisi ve çok merhamet sahibidir.”

Şüphesiz Allah tevbe eden kimse için çok affedicisi ve çok merhamet sahibidir.

25- وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا
 “Ve Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi.”

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالُ
 “Ve Allah, mü'minlere savaşta kâfi geldi.”

Allah, o küfür ordusunu hiçbir şey elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi.

Allah, bu savaşta mü'minlere rüzgârla ve meleklerle yardım ederek onlara yetti.

وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا
 “Ve Allah Kavi'dir – Aziz'dir.”

Allah Kavi'dir, dilediğini meydana getirir. Aziz'dir, her şey üzerine galiptir.

26- وَانزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ
 “Hem de kitap ehlini onlara yardım edenleri kalelerinden indirdi.”

Bu küfür ordusuna yardım eden ehl-i kitaptan Kurayza Yahudilerini kalelerinden indirdi.

وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ
 “Ve onların kalplerine korku düşürdü.”

فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا “Siz onların bir kısmını katlediyordunuz, bir kısmını da esir alıyordunuz.”

Rivayete göre Hz. Cebrail, küfür ordusunun hezimete uğradığı gecenin sabahında Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: “Ümmetini evlerine mi gönderiyorsun? Hâlbuki melekler silahlarını bırakmadılar! Allah Sana Benî Kurayza’ya yürümeni emrediyor. Ben de onlara gidiyorum. İnsanlara bildir ki, ikindiye Benî Kurayza’da kalsınlar.”

Bunun üzerine Hz. Peygamber onları yirmibir veya yirmibeş gün kuşatır. Takatleri kesilince onlara “benim vereceğim hükme razı mısınız?” diye sordu, kabul etmediler. “Sa’d Bin Muazın vereceği hükme razı mısınız?” diye sordu, O’nu kabul ettiler. Bunun üzerine Sa’d Bin Muaz onların savaşlarının öldürülmesine, çoluk çocuklarının ise sürgüne gönderilmesine hükmetti. Hz. Peygamber “Allahu ekber” deyip şöyle değerlendirdi: “Ey Sa’d! Yedi semanın fevkinde olan Allahın hükmüyle hükmettin!”

Böylece Kurayza Yahudilerinden altı yüz veya biraz daha fazlası öldürüldü, yedi yüz kişi de esir edilip sürgüne gönderildi.

27- وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ “Allah onların arazilerini, yurtlarını ve mallarını size miras kıldı.”

Ve sizi onların arazilerine, kalcelerine, para, hayvan ve cv eşyalarına vasis kıldı.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) onların evlerini muhacirlere verdi. Ensardan bazıları bundan hoşlanmadı, söylenenler oldu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizlerin evi var, ama onların yok.” Hz. Ömer, “Ya Rasûllah, Bedirde yaptığın gibi taksim etsen olmaz mı?” diye sordu. Hz. Peygamber “İ hayır, dedi. Bu benim için askere bir bağış olarak ikram edildi.”

وَأَرْضًا لَمْ تَطُوهَا “Bir de henüz ayak basmadığınız bir yeri...”

Ve Allah henüz ayak basmadığınız Fars ve Rum diyarları gibi yerleri de size nasip edecek.

Denildi ki: Bundan murat, Hayberdir.

Denildi ki: Bundan murat, kıyamete kadar fetholunacak her yerdir.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا “Allah, her şeye kâdirdir.”

Dolayısıyla buna da gücü yeter.

Hiz. Peygamberin Aile Hayatı

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنتُمْ تُرِيدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ - 28
 “Ey peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve zinetini istiyorsanız, haydi gelin, sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim.”

Eğer dünya hayatında genişlik ve bolca nimete kavuşmak ve onun yalızlı zinetini istiyorsanız, gelin sizin boşanma bedellerinizi vereyim.

Ve sizi, size bir zarar vermeden güzellikle salıvereyim.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hiz. Peygamberin hanımları güzel elbiseler ve fazla nafaka istediler, bunun üzerine ayet nazil oldu. Hiz. Peygamber, Hiz. Aışeden başlayarak kararlarını sordu. Hiz. Aışe, Allah ve Rasûlünü seçti. Diğerleri de O'nun gibi tercihte bulundu. Hiz. Peygamber, onların bu tercihinden dolayı Allaha şükretti. Bunun üzerine **“Güzellikleri hoşuna gitse de, bunları başka eşlerle değıştirmek olmaz.”** (Ahzab, 52) ayeti indi.

Ayette, boşamanın onların dünyayı istemelerine bağlanması ve bunun Peygamberi seçmelerine alternatif yapılması gösteriyor ki, “Ya şunu seç, ya da seni boşayayım” şeklinde muhayyer bırakılan kadın, kocasını seçtiğinde boşanmış sayılmaz. Ancak bu konuda Zeyd, Hasan-ı Basri ve İmam Malikten farklı görüş nakledilir. Hiz. Aliden de her iki şekilde rivayet yapılmaktadır. Hiz. Aışenin şu sözü de bizim görüşümüzü te'yid eder: “Rasûlullah bizi muhayyer bıraktı. Biz de O'nu seçtik.”¹⁰

Hiz. Aışenin bu sözünde boşama geçmemektedir.

Ayette, boşama ifadesinden önce boşamaya terettüp eden bedelinin ifade edilmesi bir kerem ve güzel ahlak göstergesidir.

Denildi ki: Bu olayda boşamak onların iradesine bırakıldı.¹¹ Şayet onu

¹⁰ Muhayyer bırakmak “ya şu ya bu” şeklinde tercih sunup bunlardan birini seçmesini istemektir.

¹¹ Yani, dünyayı istemiş olsalar, aynı zamanda boşanmayı da tercih etmiş olacaklardı.

seçmiş olsalardı Şafî mezhebine göre ric'î talak, Hanefî mezhebine göre ise bain talak olurdu.¹²

29- وَإِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْأَخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ 30- عَجْرًا عَظِيمًا “Eğer Allah ve Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki, Allah sizden iyi işler yapanlara pek büyük bir ecir hazırladı.”

Öyle ki, Allahın vereceği bu çok büyük mükâfat yanında, dünya ve dünyanın zîneti çok hakîr kalır.

Ayette geçen من “min” ifadesi beyân içindir. Çünkü onların hepsi iyi işler yapan kimselerdi.

30- يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ 31- “Ey peygamber hanımları! Sizden her kim açık bir terbiyesizlik ederse ona azab iki kat katlanır.”

Sizden herhangi biri açıkça büyük bir günah yaparsa, başkasına verilen azabın iki katı ona verilir.

Çünkü peygamber hanımının yaptığı bir hata, çok daha çirkin düşer. Günahın çirkinliğinin ziyade olması, onu işleyenin derecesine ve ona yapılan nimete göre farklılık arzeder. Bundan dolayı, mesela hür bir insana verilen had cezası, köleye verilen cezanın iki katıdır ve Peygamberlere yapılan itap, başkasına yapılmamıştır.¹³

32- وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا “Bu, Allah’a göre çok kolaydır.”

Onların peygamber hanımı olmaları, azabın kat kat olmasına engel olmaz. Nasıl olsun ki, zaten azabın böyle olması, Peygamber hanımı olarak yaptıkları hatadan dolayıdır.

¹² Ric'î talak, yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkân veren boşama şekline denir. Bain talak ise, yeni bir nikâh akdedilmeden erkeğin normal evlilik hayatına dönüşüne imkân vermeyen boşama şeklidir.

¹³ Mesela, Hz. Peygamberin Bedir savaşı esirlerinden fidye almasıyla ilgili olarak şu ayetler gelmiştir: “Hiçbir peygamber için, arzda ağır basmadıkça esirleri olması uygun değildir. Siz dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah ahireti diyor. Şayet önceden Allah’tan bir hüküm bulunmasa idi, aldığınızdan dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu.” (Enfal, 67-68)

31- “وَمَنْ يَفْعَلْ مِنْكُمْ لِحَافَةً فَإِنَّهُ يَكُونُ مِنْكُمْ لِحَافَةً” Ama sizden her kim Allah ve Rasûlü için boyun eğer, salih bir amel işlerse, ona da mükâfatını iki kat veririz.”

Ayette “Allah için” ifadesinin zikri, tazim için gelmiş olabilir.

Veya ayetin devamında gelen salih amelden dolayı böyle gelmiştir.

“İki kat veririz.”

Bunlardan biri, Allaha taatten dolayı, diğeri de kanaat ve güzel geçim ile Hz. Peygamberin rızasını talep etmelerinden dolayıdır.

32- “وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا” Hem onun için hoş bir rızık hazırladık.”

Cennette mükâfatına ilâve olarak, biz ona hoş bir rızık hazırladık.

32- “يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْنُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ” Ey peygamber hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.”

Siz fazilette diğer kadınlar gibi değilsiniz.

33- “إِنْ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ” Eğer takva ile korunacaksınız, konuşurken cilveli bir şekilde konuşmayın ki, kalbinde bir hastalık bulunan kimse ümide kapılmasın.”

Şayet Allahın hükmüne ve Rasûlünün rızasına muhalefetten korkuyorsanız, yabancı erkeklerle konuştuğunuzda hafif meşrep kadınların konuştuğu gibi cilveli konuşmayın ki, kalbinde bir hastalık bulunan kimse kötü bir beklentiye girmesin.¹⁴

34- “وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا” Güzel ve doğru söz söyleyin.”

Şüpheden uzak, yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek şekilde güzel söz söyleyin.

35- “وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ” Ve evlerinizde durun.”

36- “وَلَا تَبْرَجْنَ تَبَرُّجَ الْبَاجِلِیَّةِ الْأُولَى” İlk cahiliyede kadınların açılıp saçılması gibi açılıp saçılmayın.”

Eski cahiliye günlerinde kadınların açılıp saçılarak ve süslenerek dışarıya çıkmaları tarzında dışarıya çıkmayın.

¹⁴ Ayette peygamber hanımlarına yönelik bu ilâhî beyan, aslında “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” kabilinden bütün kadınlara yöneliktir.

Ayette geçen “**cahiliye-i âlâ**”, “**ilk cahiliye**” demektir. Bununla alakalı şöyle görüşler söylenmiştir:

-Bu, Hz. Âdemle Hz. Nûh dönemi arasındır.

-Hz. İbrahim'in dünyaya geldiği dönemdir. O dönemde kadın ince ve süslü elbise giyer, yolda bununla yürür, kendini erkeklerin bakışlarına arz ederdi.

-Bundan murat, İslâm öncesi küfrün cahiliyesidir.

“**İlk cahiliye**” ifadesi “son cahiliye”i çağrıştırır. Bu da:

-Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki dönemdir.

-Veya İslâm dönemindeki fasık kimselerin ortaya koyduğu cahiliye-dir. Bunu, Hz. Peygamberin Ebu Derda'ya söylediği şu söz de te'yit eder: “Sende cahiliyeden bir eser var!”

Ebu Derda “Küfür cahiliyesi mi, İslam cahiliyesi mi?” diye sorar. Hz. Peygamber “küfür cahiliyesi” buyurur.

“Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.”

Namaz ve zekâtın dışında size emrettikleri ve yasakladıkları şeylerde Allah ve Rasûlüne itaat edin.

“Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Yani, size emredilenler ve yasaklananlar, sizi lekedâr edecek günahları Allahın sizden gidermesi ve masiyetlerden sizi tertemiz kılması içindir.

Ayetin metninde geçen “**rics**” kelimesi “kir-pislik” gibi manalar taşır, masiyet için istiare yoluyla kullanılmıştır. Devamında gelen “**tertemiz yapmak**” ifadesi ise, masiyetten nefret ettirmek için gelmiştir.¹⁵

Söyle rivayet edilir: “Bir sabah Hz. Peygamber (asm) üzerinde, hayvan kılından yapılmış siyah bir aba olduğu hâlde dışarı çıktı, oturdu. Hz. Fatıma yanına geldi, onu abası altına aldı. Sonra Hz. Ali geldi, onu da abası altına aldı. Sonra da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin geldi, onları da abasının altına aldı, ardından “**Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor**” ayetini okudu.”

¹⁵ Çünkü günahlar insanı kirletir. İnsan, pislikten nefret ettiği gibi, günahlardan da nefret etmeli, tertemiz bir hayat yaşamayı prensip edinmelidir.

Şia, bu rivayete dayanarak ehl-i beytin Hz. Fatıma, Hz. Ali ve bunların iki oğlundan ibaret olduğunu söylerler, bununla onların ismetine (masum olmalarına) ve bunların icmanın delil olmasına istidlâlde bulunurlar. Ancak bu rivayetten bunları çıkarmak zayıftır. Çünkü ehl-i beyti hadiste mezkur olanlara tahsis etmek, ayetin öncesine ve sonrasına münasip değildir. Hadis, onların ehl-i beyitten olmalarını iktiza eder, ama ehl-i beytin onlardan ibaret olmasına bir delâleti yoktur.

34- “Ve evlerinizde andığınız neyi okuyunuz? Allah’ın âyetlerini ve hikmeti anın.”

Allahın kitabı, hem ayetleri, hem de hikmeti cem etmektedir.

Ayet, Allahın ehl-i beyte olan nimetlerini hatırlatmaktadır. Peygamber hanımları, nübüvvet evinin ve vahyin iniş yerinin sakinleri olmuşlardır. Kendilerinde imanı kuvvetlendirecek ve onları taate sevkedecek şekilde vahyin feyizlerini müşahade etmektedirler.

Cenab-ı Hakkın bu hatırlatmasında akıbetlerinin de iyi olmasına ve mükellef oldukları şeyleri yapmalarına bir teşvik vardır.

“Şüphe yok ki Allah Latîf - Habîrdir. (Lütuf sahibidir ve her şeyden haberdardır).”

Dinde maslahat olanı bilir ve tedbirde bulunur. Bunun içindir ki –ey peygamber hanımları- sizi peygamberi seçmek veya dünyayı seçmekte serbest bıraktı ve bu şekilde nasihatte bulundu.

Veya şöyle mana verilebilir: O, nübüvvetine kimin uygun olduğunu ve kimlerin peygamberin ehl-i beyti olmaya liyakati bulunduğunu bilir.

35- “Şüphe yok ki müslüman erkeklerle müslüman kadınlar”

Yani, Allahın hükmüne boyun eğerek selâmete erenler,

“Mü’min erkeklerle mü’min kadınlar”

Tasdik edilmesi gerekenleri tasdik edenler,

“İtaat eden erkeklerle itaat eden kadınlar”

Allaha tâate devam edenler,

“Sadık erkeklerle sadık kadınlar”

Söz ve amelde doğru olanlar,

“Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar” وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

Taat hususunda ve günahlardan korunmada sabredenler.

“Allah’a derinden saygı duyan erkeklerle Allah’a derinden saygı duyan kadınlar” وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ

Kalpleriyle ve azalarıyla Allah için tevazu gösterenler,

“Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar” وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ

Mallarından vermeleri zorunlu olanı tasadduk edenler,

“Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar” وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ

Farz olan orucu tutanlar,

“Irzlarını koruyan erkeklerle ırzlarını koruyan kadınlar” وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ

Irzlarını haramdan muhafaza edenler,

“Allah’ı çok zikreden erkeklerle Allah’ı çok zikreden kadınlar var ya” وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ

Kalpleriyle ve dilleriyle Allahı çokça zikredenler,

“İşte Allah onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

Allah, onlardan sadır olan küçük günahları bağışlar. Çünkü sayılan bu özellikleri, günahlara kefaret olur.

Ayet, hem Hz. Peygamberin hanımlarına, hem de emsallerine; tâatleri ve üstte sayılan hasletleri taşımaları sebebiyle mağfiret ve çok büyük bir mükâfatı vaat etmektedir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin hanımları “Ya Rasûlallah, Allah Kur’anda erkekleri hayırla zikretti, bizim için kendisiyle yâd edileceğimiz hayır yok mu?” deyince, üstteki ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamberin hanımlarıyla ilgili ayetler inince, Müslü-

manların kadınları “bizim için bir şey yok mu?” dediler. Bunun üzerine üstteki ayet indi.

Ayette bu özelliklerin tek tek sayılıp en sonunda, **“bunlara mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlandığını”** bildirmek, yapılan vaadin bu özellikleri cennedenler için olduğunu anlatır.

Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb Olayı

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ 36- Allah ve Rasûlû bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min bir erkek ve gerekse mü'min bir kadın için, o işlerinde başka bir tercih hakkı yoktur.”

Ayette Allahın da zikri, O'nun emrini tazim ve peygamberin hükmünün O'nun hükmü olduğunu hissettirmek içindir. Çünkü ayet, Zeyneb Binti Cahş hakkında indi.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Zeyneb, Hz. Peygamberin halasının kızıydı. Hz. Peygamber Zeynebi Zeyd Bin Harise için istedi. Hem Zeyneb, hem de kardeşi Abdullah kabul etmemişti.

Allah ve Rasûlû bir mesele hakkında hüküm verdiğinde, erkek ve kadın bir müminin kendi meselelerinde bir tercih hakları yoktur. Kendi iradelelerini Allah ve Rasûlünün seçtiği şeye tâbi kılmaları gerekir.¹⁶

“Her kim Allah ve Rasûlüne âsi olursa açıkça yoldan çıkmış olur.”

Ayet metnindeki “dalâl-i mübîn”, “doğruluktan sapması apaçık olan” demektir.

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ 37- “Hani, kendisine Allah’ın nimet verdiği ve senin de iyilikte bulunduğun kimseye ‘Hanımını kendine sıkı tut ve Allah’tan kork’ di-yordun.”

Allah, O’na İslâma tevfiğ vermiş, Seni de onu azat etmeye ve yanında tutmaya muvaffak kılmıştı.

Allahın O’nunla ilgili Seni muvaffak kıldığı şeyi yapmakla, Sen de kendisine nimette bulunmuştun.

¹⁶ Ayet indikten sonra, Zeyneb bu evliliği kabul etti.

Ayette bahsedilen, Zeyd Bin Harise'dir.

Zeydin hanımı, Zeynebdir. Ayetin anlattığı durum şöyledir:

Hiz. Peygamber, Zeynebi Zeyd'le evlendirdikten sonra bir defasında gördü, güzelliği dikkatini çekti, "Sübhanallah, ey kalpleri çeviren" dedi. Zeyneb, bunu duydu, kocası Zeyd'e söyledi. Zeyd düşüncelere daldı, aile hayatlarında imtizaşsızlık sebebiyle hanımıyla beraberlikten hoşlanmıyordu. Hiz. Peygambere gelip "Hanımı boşamak istiyorum" dedi. Hiz. Peygamber "ne oldu, seni şüphelendiren bir şey mi var?" diye sordu. Zeyd, "Vallahi hayır, ben onda hayırdan başka bir şey görmedim. Lakin asaleti sebebiyle bana büyükeniyor" dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber **'Hanımını kendine sıkı tut ve Allah'tan kork'** diye tavsiyede bulundu. Yani, "Onunla ilgili olarak Allahtan kork da, kibirli olduğu gerekçesiyle misilleme yaparak O'nu boşama!"¹⁷

وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ
"Ve nefsinde, Allah'ın açacağı şeyi gizliyorsun."

Hiz. Peygamberin gizlediği, Zeydin boşaması hâlinde Zeyneble evlenmek veya boşamasını murat etmek olabilir.

¹⁷ Hiz. Peygamberin (asm) Hiz. Zeyneb'le evlenmesi olayında bazı esasları bilmek, konuyu değerlendirme açısından son derece önem arz eder:

1. Hiz. Peygamber, Hiz. Zeyneb'i çocukluğundan beri tanımaktadır. Zira, halasının kızıdır.

2. O'nunla evliliği -haşa- nefsanî ve şehevanî olmayıp, risalet göreviyle alakalıdır. "Biz O'nu Sana eş yaptık." (Ahzab, 37) ayetinin delalet ettiği üzere, bu ilâhî bir takdirdir.

3. Bu olayla, toplumda devam edegelen bir yanlış uygulamaya son verilmiştir. O günün toplumunda, kişi kendi oğlunun boşadığı hanımıyla evlenememesi gibi, evlatlığının boşadığı hanımla da evlenemiyordu. Bu evlilikle bu yanlış örf toplumdan kaldırılmıştır.

4. Hiz. Peygamber (asm) yirmibeş yaşında iken kırk yaşında dul bir bayan olan Hiz. Hatice (r.anha) ile evlenmiş ve O'nun vefatına kadar da yirmisekiz yıl tek hanımla evli olmuştur. Dolayısıyla elliüç yaşından sonraki çok evliliği, dinî hikmetlere mebnîdir.

5. Sahabeler, Hiz. Peygamberden dinî öğrenmekte idiler. Ama aile hayatıyla ilgili esaslar, bizzat Peygamber Efendimizin aile ortamındaki uygulamalarıyla gösterilmiş ve bu, çeşitli özellik ve kabiliyetteki hanımları tarafından diğer insanlara anlatılmıştır.

وَتَحْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَحْشَاهُ “Ve insanlardan çekiniyordun, hâlbuki Allah kendisinden çekinmene daha lâyıktı.”

Bundan dolayı da insanların Seni kınamasından çekiniyordun.

Hâlbuki onda çekinilecek bir şey varsa, Allahtan çekinmen uygun olurdu.

Ayetteki itab (kınama), sadece gizlemeden dolayı değildir. Çünkü aslında böyle şeyleri gizlemek güzeldir. İtab, insanların dedikodusundan çekinmek ve içinden geçenden farklı şeyi izhar etmekten dolayı olmuştur. Çünkü böyle şeylerde evlâ olan ya susmak veya işi Allaha havale etmektir.

فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا لِكُنَالٍ يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا “Sonra Zeyd o kadından ilişkisini kestiği zaman, biz onu sana eş yaptık ki, evlatlıklarının ilişkilerini kestikleri hanımlarını nikâhlamada mü'minlere bir darlık olmasın.”

Zeyd, Ondan usanıp boşadığında ve Zeynebin iddet müddeti bittiğinde, onu sana eş yaptık.

Bundan murat, Cenab-ı Hakkın Hz. Peygambere Zeyneb'le evlenmesini emretmesi veya nikah akdi olmadan O'nu kendisine zevce yapmasıdır. Şu rivayet de bu son manayı teyid eder: Hz. Zeyneb, Hz. Peygamberin diğer hanımlarına şöyle diyordu: “Benim nikâhımı Allah üstlendi, sizleri ise velileriniz evlendirdi.”

Denildi ki: Zeyd, Zeynebi Hz. Peygambere istemede elçilik görevi yaptı.

Böyle bir hâl, hiç şüphesiz büyük bir imtihan ve O'nun imanının kuvvetine açık bir şahiddir.

Ayetin “...evlatlıklarının ilişkilerini kestikleri hanımlarını nikâhlamada mü'minlere bir darlık olmasın” kısmı, bu evliliğin illetini beyan eder.

Ayette, hükmün has olduğuna bir delil bulunmadıkça, Hz. Peygamberin ve ümmetinin aynı hükme tâbi olduklarına bir delil vardır.

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا “Ve Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”

Hiz. Zeynebin Hz. Peygamberle evlendirilmesi olayında olduğu gibi, Allahın dilemiş olduğu şey, şüphesiz meydana gelmektedir.

38- مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ “Allah’ın farz kıldığı şeyler hususunda peygambere bir darlık yoktur.”

“Bundan önce gelip geçenler hakkında Allah’ın sünneti (kanunu) böyledir.”

Allah, bunu önceki peygamberlerde de bir prensip edinmiştir. Yani, onlara mubah kıldığı şeylerde kendilerine bir darlık vermemiştir.

“Allah’ın emri ise, kesinleşmiş bir kaderdir.” وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا

Allahın emri, kaçınılmaz bir takdir ve mutlaka gerçekleşen bir hükümdür.¹⁸

39- الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ “Onlar, Allah’ın mesajlarını tebliğ ederler.”

“Ve O’ndan korkarlar, Allah’tan başka kimseden korkmazlar.” وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ

Ayette, tasrihden sonra tariz vardır.¹⁹

“Hesap görücü olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

Korkulan şeyler için Allah yeter.

Veya hesaba çekici olarak Allah yeter. Öyleyse sadece ve sadece O’ndan çekinmek gerekir.

40- مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ “Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir.”

Hakikat olarak Peygamber sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir ki, bu münasebetle baba ile oğul arasında meydana gelen hürmet-i musahere ve başka bir haramlık olsun. Hz. Peygamberin Tahir, Kasım ve İbrahim’in babası olması ayete ters düşmez. Çünkü onlar, küçükken ölmüşler “rical” yaşına gelmemişlerdir. Veleve gelmiş olsalardı, yine ayete ters düşmezdi. Hz. Peygamberin ricali olurlardı, onların ricali değil.

¹⁸ Yani, Allahın hükmünden kaçılmaz. O mutlaka meydana gelir.

¹⁹ Otuz yedinci ayette anlatılan duruma işaret edilmektedir.

لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ “Lakin Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.”

Hız. Peygamber ümmetinin babasıdır. Ama bu, onlara şefkatli olması, onlar için hayırhâh olması yönündendir. Onların da peygambere saygı duymaları, itaat etmeleri gerekir. Zeyd de onlardan biridir. Onunla Hız. Peygamber arasında gerçek bir baba-oğul durumu söz konusu değildir. Hız. Peygamberin, oğlu İbrahim vefat ettiğinde “şayet yaşasaydı bir peygamber olurdu” dediği gibi, Hız. Peygamberin bülûğa ermiş oğlu olsa, mansıb itibarıyla bir peygamber olması layık olurdu.

Hız. İsanın nüzûlü Hız. Peygamberin “son peygamber” olmasına zarar vermez. Çünkü, Hız. İsa indiğinde Hız. Peygamberin dini üzere olacaktır.

Ayrıca, ayetten murat kendisine nübüvvet verilen son kimse olmasıdır.

وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا “Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Her şeyi bildiği için nübüvveti kiminle sona erdireceğini ve şanına nasıl uyduğunu da bilir.

Peygamberin Görevleri

41- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا “Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.”

Her zaman takdis, tahmîd, tehlîl ve temcîd gibi her çeşit zikirle Allahı layık olduğu şekilde anın.

42- وَسَبِّحْهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا “Günün evveli ve sonunda O’nu tesbih edin.”

Ve özellikle de günün evvelinde ve âhîrinde O’nu tesbih edin.

Bu iki vaktin tahsisi, diğer vakitlere üstün olmalarındandır. Sabah ve ikinci vakitlerinde gündüz ve gece meleklerinin devir teslim yaptıklarına dair rivayetler vardır. Aslında tesbih de üstte ayette emredilen “Allahı zikretmeye” dâhildir. Ayrıca emredilmesi, zikirde umde (esas) olmasındandır.

Denildi ki: Ayette emredilen tesbihten murat, namazdır.

43- هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ “O Allah ki, zulûmattan nura (karanlıklardan aydınlığa) çıkarmak için melekleri ile birlikte size salât eder.”

Allah sizi rahmetle, melekler de size istiğfarla ve faydanıza olan şeye ihtimamla yâd ederler.

Ayetin metninde geçen ve hem Allah hem de melekler için kullanılan “salât” kelimesi, “onların faydasına ve şereflerinin zuhuru olan şeye özen göstermek, inayette bulunmak” manasını ifade eder.

Denildi ki, bunun manası “manevî merhamet ve şefkattir.”

Meleklerin mü’minlere istiğfarı ve duası, onlara bir merhamettir. Özellikle de onlar duaları makbul varlıklar olduğu cihetle, rahmete bir sebep-tirler.

Allah ve meleklerin size olan özel inayeti, küfür ve günah karanlıklarından iman ve tâat nuruna sizi çıkarmak içindir.

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا “Ve O, mü’minlere çok merhametlidir.”

Çünkü,

-Onların maslahatı olan şeye itina göstermiş,

-Kadr u kıymetlerini yükseltmiş,

-Ve bunun için mukarreb meleklerini kullanmıştır.

44- **“O’na kavuşacakları gün, mü’minlere esenlik dileği selâmdır.”**

“O’na, kavuşacakları gün”den murat,

-Ölüm anı,

-Kabirlerden çıkış zamanı,

-Veya cennete girdikleri zaman olabilir. O günde, her türlü nahoş şeylerden ve afetlerden selâmete erdikleri onlara haber verilir.

“Allah onlar için hoş bir mükafat hazırlamıştır.”

“Hoş bir mükâfattan” murat, cennettir.

45- **“Ey peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”**

Hz. Peygamberin “bir şahit” olarak gönderilmesi, ümmetinin tasdik ve tekzibine, kurtulmalarına ve yoldan sapmalarına şهادette bulunmasıdır.

46- **“Ve Onun izniyle, Allah’a bir davetçi ve aydınlatan bir kandil (olarak gönderdik).”**

“Allaha davetçi” olması, O’nun varlığını ve birliğini ikrar ettirmesi ve iman edilmesi gereken sıfatlarını anlatmasıdır.

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamberin “Allaha davetçi” olmasını mutlak ifade etti, sonra da “O’nun izniyle” diyerek kayıtladı. Çünkü Allaha davet, zor bir iştir. O’ndan bir yardım olmadan yapılamaz.

“Aydınlatan bir kandil...”

Cehalet karanlıkları O’nun ziyasıyla aydınlanır ve basiret nurları O’nun nurundan alınır.

47- **“Mü’minlere müjdele! Onlara Allah’tan büyük bir lütuf vardır.”**

Mü’minlere verilen “büyük lütuf” müjdesi, onların diğer ümmetlere daha üstün olmaları veya yaptıkları amellere verilecek olan mükâfattır.

48- **“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.”** وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ

Hız. Peygamber zâten onlara itaat etmiyorken böyle bir emrin gelmesi, O’nu tehyiştir, (heyecana getirmek, teşvikte bulunmaktır.)

“Onların ezalarını bırak.” وَدَعْ أَذْيَهُمْ

Onların Sana verdikleri ezaya önem verme.

Veya, karşılık olmak üzere, onlara ezada bulunma.

Veya, küfürlerinden dolayı cezalandırma. Bu son mana yönünden “mensuhtur” yani “hükmü kaldırılmıştır” diyenler de olmuştur.

“Ve Allah’a tevekkül et.” وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

Çünkü O, onlara karşı Sana kâfidir.

“Vekil olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

Bütün işlerde vekil olarak O yeter.

Allahu Teâlâ Hız. Peygamberi beş vasıfla anlattı, ardından da bunlara uygun olan hitapla mukabelede bulundu.

“Murakebede bulunmak” anlamındaki “Şahid” olarak gönderilmesine mukabil bir şey söylemedi. Çünkü, “Şahid” olduğunu ifadeden sonrakiler, bunun bir tafsili gibidir. Diğerleri ise şöyledir:

“Müjdeleyici” olmasına mukabil, **“Mü’minlere müjdele! Onlara Allah’tan büyük bir lütuf vardır.”**

“Uyarıcı” olmasına mukabil **“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.”**

“Allaha davetçi” olmasına mukabil **“Onların ezalarını bırak.”**

“Sirac-ı Münîr” (nur saçan bir lamba) olmasına mukabil **“Ve Allah’a tevekkül et”** buyurdu.

Çünkü, bütün mahlukata karşı bir delil olmak üzere Allahın nurlandırdığı kimsenin, başkasına yönelmeyip sadece O’nunla iktifa etmesi layık olur.

49- **“Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâh edip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için üzerlerinde sayacağınız bir iddet yoktur.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَّخِذْنَ

İddet, boşanmış kadının yeni bir evlilik için beklemesi gereken süre-

dir. İfadenin erkeklere isnadı, bu iddetin erkeklerin hakkı olduğuna delâlet eder. Nitekim **“sizin için...”** ifadesi de bunu hissettirmektedir.

Ayetin zâhiri, mücerred halvetle kadın için iddet beklemesi gerekmediğini anlatır.

Hüküm genel olduğu halde, **“mü'min kadınlar”** şeklinde hususî ifade edilmesi, mü'min erkeğin gelecek nesli için ancak bir mü'min hanımı seçmesine tenbihte bulunmak içindir.

“فَمَتَّعُوهُنَّ” “Öyleyse mur’alarını verin.”

Şayet, mehir belirlenmemişse, ona hediye kabilinden yardım edin. Çünkü kü mehir belirlenmişse, böyle bir durumda mehrin yarısı verilir, ayrıca bir hediye gerekmez.

Ancak, ayette nazara verilen durumu, genel anlamda (her hâl u kârda) kadının faydasına olmak üzere bir şeyler vermek olarak te’vil etmek caizdir.

Veya bu emir, vücut ile mendub arasında müşterek bir emirdir. Çünkü mehri belli olanın faydasına olmak üzere bir şeyler vermek, bir sünnettir.

“وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا” **“Ve onları güzel bir şekilde salıverin.”**

Onları evlerinizden çıkarın. Çünkü sizin için onların beklemesi gereken bir iddet yoktur. Onları evden çıkarırken zarar vermeden ve herhangi bir hakkı men etmeden çıkarın.

“Ey peygamber! يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَخْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَتَيْتَ أَجُورَهُنَّ 50- Biz sana şunları helâl kıldık: Mehirleri vermiş olduğun eşlerini”

Hanımlarının helâl kılınmasının onlara mehirlerini hemen vermekle kayıtlı olması (mehr-i muaccel) onların helalliğinin buna bağlı olmasından olmayıp, efdal olanı Peygamberine bildirmektir.

Ayetin devamında **“ganimet”** ibaresinde de benzeri bir durum vardır. Cariyenin helâl olması için esirlerden olması gerekmez. Çünkü satın alınan bir cariye ile de evlenmek caizdir.

“وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ” **“Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden sahip olduğun cariyeleri”**

Sonraki ayette nazara verilen Hz. Peygamberin evlenebileceği akraba kızlarının hicret edenlerden olması da, belli bir kayıt değildir.

“وَبَنَاتِ عَمَّكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ”

“Amcalarının kızları, halalarının kızları, dayılarının kızları, teyzelerinin kızları ve seninle beraber hicret etmiş olanları”

Ancak, Hz. Peygambere bunların helâl olmasının hicretle kayıtlı olması O’na has bir durum da olabilir. Ebu Talibin kızı Ümmü Hanî’nin şu sözü bunu kuvvetlendirir: “Hz. Peygamber evlenmek üzere beni istedi, ben de mazeret ileri sürdüm. O da beni mazur gördü. Sonra Allah bu ayeti indirdi, Onunla hicret edenlerden olmadığım için kendisine helal olmadım. Ben Mekke’nin fethinde “haydi, hepiniz azat edilenlersiniz” denilenlerdenim.”²⁰

وَأَمْرًا مَرْمِيَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ
 مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ “Bir de mü’min bir kadın kendini peygambere (mehirsiz olarak) hibe ederse, peygamber nikâh etmek istediği takdirde, onu başka mü’mirlere değil de sadece sana özel olmak üzere helâl kıldık.”

Burada da “eğer kendini mehirsiz olarak peygambere hibe ederse” ifadesi bir kayıt değildir.

Çünkü burada mana, böyle vâkû bu durumun helâllüğünü bildirmektir. Bu konuda dört kadının mehir istemeden Hz. Peygambere eş olmak istedikleri zikredilir. Bunlar; Meymune Binti Haris, Zeyneb Binti Huzeyme, Ümmü Şcrik Binti Cabir ve Havle Binti Hakûm’dır.

“Peygamber nikâh etmek istediği takdirde”

Bu, helâllüğün meydana gelmesi için ayetin evvelinde zikrolunan şartın şartıdır. Çünkü kadının kendini mehirsiz olarak Peygambere vermesi yetmez, peygamberin onu nikâhlamak istemesi hazımdır. Peygamberin istemesi ise, kabul yerine geçer.

Ayette önce peygambere hitap ile başlandı. Sonra üçüncü şahıs olarak O’ndan “nebi” (peygamber) olarak söz edildi. Devamında “sana özel olmak üzere” denilerek yine kendisine hitap edildi. Bunda, bu hükümlerin O’na nübüvvetinin şerefine özel olarak verildiğini ve kendisinin böyle bir ikrama layık olduğunu bildirmek vardır.

فَدَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ قَبْلَ أَنْ يَكُونُوا مِنْهُمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ
 “Onlara eşleri ve cariyeleri hakkında neyi farz kıldığımızı biliyoruz.”

Evlilikle ilgili,

²⁰ Hz. Peygamber (asm) Mekke’yi fethettiğinde, istese Mekke ahalisini esir edebilirdi. Ama “haydi gidin, hepiniz serbestsiniz” dedi.

- Nikah akdinin şartları,
- Eşler arasında adalet ölçüleri içinde beraberlik,
- Nikah sonrası beraberliğe terettüp eden önceden belirlenmemiş olan mehrin belirlenmesi gibi ölçüleri bildirdik.

Cariyelerle evlenme hususunda da nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlattık.

“Bunlar sana hiçbir darlık olmaması içindir.” لَكَيْلًا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ

Evlilik hususunda Hz. Peygamberle mü'minler arasında bir fark olması, sadece O'na bir genişlik kasdıyla olmayıp, aynı zamanda bazan O'na genişliği ve mü'minlere sınırlamayı, bazan da aksini gerektiren manalar içindir.

“Allah, Ğafur'dur – Rahîm'dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Allah, sakınılması zor durumlar için bağışlayıcıdır, sıkıntı olabilecek durumlarda genişlik vermek suretiyle de merhamet sahibidir.

“Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın.” تُرْجَى مِنْ نِّسَاءٍ مِنْهُمْ وَتُتَوَى إِلَيْكَ مِنْ نِّسَاءٍ 51-

Onlardan dilediğini te'hîr eder, ailevî beraberliği terk edersin.

Dilediğini de yanına alır, kendisiyle beraber olursun.

Veya bundan şu manadır: Dilediğini boşar, dilediğini yanında tutarsın.

“Uzak durduklarından dilediğini yanına almanda da Sana bir günah yoktur.” وَمَنْ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ

Ric'î talakla boşadığına dönmende Sana bir günah yoktur.²¹

“Onların gözleri aydın olup üzülmemelerine ve kendilerine verdiği ile hepsinin hoşnut olmalarına en elverişli olan budur.” ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ تَقْرَءَ أَعْيُنُهُمْ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ

Bunun Senin dilemene havale edilmesi,

- Onların gözlerinin aydın olmasına,
- Üzüntülerinin azlığına
- Ve hepsinin razı olmasına daha uygundur.

Çünkü bu konuda hepsi eşit statüdedir. Sonra, aralarında eşit muame-

²¹ Yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkân veren boşama şekline ric'î talâk denir.

le yaptığında, bunu Senden bir lütuf olarak bulurlar. Şayet bazılarına ayrıcalıklı davransan, bunun Allahın hükmüyle olduğunu bilirler, bundan dolayı nefisleri mutmain olur.

“Allah kalplerinizde ne olduğunu bilir.” وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ

Öyleyse o kalbinizdekileri güzel yapmaya çalışın.

“Allah Alîm’dir – Halîm’dir.” وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا

Allah, Alîm’dir, kalplerde olanı bilir. Halîm’dir, ceza vermede acele etmez.

Böyle olunca, kendisinden sakınılması, emirlerine muhalefet edilmemesi gerekir.

52- “Bundan başka kadınlar sana helâl olmaz.” لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدِ

Bundan, yani bu dokuz adetten sonrası Sana helal olmaz.

Hz. Peygamber için olan bu adet, mü’minler için dörde kadar izin verilmesi kabilindendir.

Veya mana şöyledir: Bu günden sonra bir başkası Ona helâl değildir. Hatta hanımlarından biri vefat ettiğinde, Onun yerine bir başkasını alması caiz olmaz.

“Güzellikleri hoşuna gitse de, bunları başka eşlerle değiştirmen helâl olmaz.” وَلَا أَنْ تَبْدَلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ

Veya onlardan birini boşayıp yerine bir başkasını alman da helâl olmaz.

“Ancak sahip olduğun cariyeler müstesna.” إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ

Ayetin bu kısmı, üstte geçen “kadınlar” ifadesinden istisnadır. Çünkü “kadınlar” ifadesi cariyeleri de içine alır.²²

“Ve Allah her şeyi gözetleyendir.” وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا

Öyleyse kendinize çeki düzen verin, size çizilen sınırları aşmayın.

²² Yani, hür kadınlarla evlilikte sınır getirilmiş olmakla beraber, cariyeler buna dâhil değildir. Onlarla evlilikte genişlik vardır.

Adab-ı Muaşeret Ve Tesettür

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ 53-
نَاطِرِينَ إِنِیْهُ “Ey iman edenler! Yemek için izin verilmesi dışında, Pey-
gamberin evlerine girmeyin, (erken gelip) yemeğin hazırlanmasını
beklemeyin.”

وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا “Fakat çağırıldığınız vakit girin.”

فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا “Yemeği yediğinizde de dağılın.”

Ayet, Hz. Peygamberin evinde yemek vakitlerini gözleyen ve yemek vakti geldiğinde girip oturan bazı kimseler ve emsaline hitap etmektedir. Hüküm olarak da onlara özel bir hüküm getirir. Yoksa hiç kimse için yemeğe çağırılmadan Hz. Peygamberin evine gitmesi ve yemekten sonra da orada kalması caiz olmazdı.

وَلَا مُسْتَأْنَبِينَ لِحَدِيثٍ “Sohbet etmek için de izinsiz girmeyin.”

Aranızda konuşmak veya Hz. Peygamberin hane halkıyla konuşmak için de girmeyin.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَعْجِلُ مِنْكُمْ ۖ “Çünkü bu haliniz peygambere eziyet veriyor, ama o sizden haya ediyordu.”

Bu şekilde olur olmaz vakitte evine girilmesi ve lüzumsuz şeylerle meşgul edilmesi, vahyin nazil olduğu Hz. Peygambere ve O’nun hane halkına sıkıntı verir. Sizi sözüyle dışarı çıkarmaktan utanır.

وَاللَّهُ لَا يَسْتَعْجِلُ مِنَ الْحَقِّ “Fakat Allah gerçeği söylemekten haya etmez.”

Yani, sizin üstte belirtilen durumlarda Peygamberin evinden çıkartılmanız haktır, dolayısı ile haya sebebiyle bunun terk edilmemesi gerekir. Nitekim Allah da terk etmemiş, çıkmanızı size emretmiştir.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ “Hem O’nun hanımlarına bir ihtiyaç soracağınız vakit de perde arkasından sorun.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ömer Hz. Peygambere “Ya rasûlallah, sizin yanınıza iyi insan da, kötü insan da girip çıkıyor. Keşke “mü’minlerin anneleri” olan eşlerinize hicabı emretseniz” demişti. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm) bazı ashabıyla yemek yerken, adamın birinin eli Hz. Aişenin eline değmişti. Hz. Peygamber bundan hoşlanmadı, bu münasebetle ayet nazil oldu.

ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ “Böyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz ve hem de onların kalpleri için daha temizdir.”

Nefsânî ve şeytanî hatıra gelebilen şeylere karşı böyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha hayırlıdır.

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ “Hem sizin Rasûlullah’a eziyet etmeye hakkınız yoktur.”

وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا “Ondan sonra ebediyyen hanımlarını nikâh etmeye de (hakkınız yoktur).”

O’nun vefatından veya boşamasından sonra, O’nun hanımlarından biriyle evlenmeniz ebedi olarak size haramdır.

Ayetin hükmü, Hz. Peygamberin evlenip ilişkiye girdiği hanımlarıyla ilgilidir. Rivayete göre Eş’as Bin Kays, Hz. Peygamberin kendisiyle evlendiği, ama isteği üzere boşadığı kadınla Hz. Ömer devrinde evlendi. Hz. Ömer recm hükmü uygulamak istedi. Hz. Peygamberin cinsel beraberlik olmadan kadını boşadığı bildirilince evliliklerine engel olmadı.

إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا “Çünkü bu, Allah katında sizin için çok büyüktür.”

Yani, O’na ezâ etmeniz ve hanımlarıyla evlenmeniz, Allah katında çok büyük bir günahtır.

Bunda, Allah tarafından rasûlüne bir tazim, ayrıca hayatında ve vefat hâlinde hürmetine bir icap vardır. Bundan dolayı, bu konuda şiddetli vaidde bulunup şöyle buyurdu:

إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا 54- “Siz bir şeyi açıklasanız da gizleseniz de, şüphe yok ki Allah her şeyi bilmektedir.”

Onları nikâhınız altına almak gibi bir şeyi dilinizle söylerseniz veya

bunu kalbinizden geçirirseniz, her şeyi bilen Allah bunu da bilir ve bunun karşılığını size verir.

Asıl maksada delalet etmekle beraber, bu şekilde genel ifade edilmesinde ziyadesiyle korkutmak ve vâidde mübalağada bulunmak vardır.

55- لَا جُنَاحَ عَلَيْهِمْ فِى آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِمْ
 Peygamber hanımları için babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (kadın dostları) ve sahip oldukları köleleri hakkında bir günah yoktur.”

Bunlar, Hz. Peygamberin hanımlarına emredilen hicap hususunda istisna edilenlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre hicap ayeti indiğinde Hz. Peygamberin hanımlarının babaları ve akrabaları “bizde mi hicap arkasından onlarla konuşacağız?” demeleri üzerine ayet nazil oldu.

Ayette amca ve dayının geçmemesi, bunların bir nevi baba yerinden de olmasındandır. Nitekim şu ayette böyle olduğunu görürüz: “Onlar da şöyle dediler: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan bir tek ilâha ibadet edeceğiz.” (Bakara, 133)²³

Ayette geçen “kendi kadınları” ifadesinden murat, “mü’min kadınlardır.”

“Sahip oldukları köleler” ifadesinden murat, erkek ve kadın kölelerdir.

Denildi ki: Sadece kadın kölelerdir.

Bunun açıklaması Nur sûresinde geçmişti.

وَاتَّقُوا اللَّهَ (Ey Peygamber hanımları) Allah’tan korkun.”

Size emrettiğim şeylerde Allahtan korkun.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا “Çünkü Allah her şeye şahittir.”

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

²³ Hz. Yakub, vefatına yakın oğullarına “benden sonra neye ibadet edeceksiniz?” diye sorduğunda böyle cevap vermişler, Hz. İsmail aslında amcalan iken, Onu da ataları arasında saymışlardı

56- **“İِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ عَلٰى النَّبِيِّ** -gambere salât ederler.”

O'nun şerefine izharına ve şanının tazimine özen gösterirler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا “Ey iman edenler! Siz de ona salât ve selâm edin.”

Siz de aynı şekilde buna özen gösterin. Çünkü böyle yapmaya siz çok daha evlâsınız. Ve “Allahümme salî alâ Muhammed” (“Allahım, Muhammede rahmet et”) deyin.

Ve O'na “Esselâmü aleyke eyyühen -nebî” (Ey Peygamber, Allahın selâmı üzerine olsun) deyin.

Denildi ki: Selâmdan murat, O'nun emirlerine boyun eğmektir.

Ayet, Hz. Peygambere salât u selâm etmenin vücubuna delâlet eder.

Denildi ki: Her ne zaman Hz. Peygamberin zikri geçse, O'na salâvat getirmek vacibtir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yanımda benim adım anıldığı hâlde bana salâvat getirmeyenin burnu yere sürülsün.”

“Yanımda benim adım anıldığı hâlde bana salâvat getirmeyen ateşe girsin. Allah onu rahmetinden uzak kılsın”

Başkasına da salâvat getirmek, Hz. Peygambere tebaiyetle caiz olur.²⁴ Müstakil olarak ise, mekruhtur.²⁵ Çünkü, örfte salât u selâm Hz. Peygambere için bir şiar olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamberin adı geçtikten sonra “azze ve celle” denilmez. Her ne kadar Hz. Peygamber azîz ve celîl ise de...²⁶

57- **إِنَّ الَّذِينَ يُرَدُّوْنَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ** -Allah, Allah ve Rasûlü'ne cziyet verenlere, dünya ve ahirette lânet etmiştir.”

Lanetlenen bu kimseler, Allah ve Rasûlünün hoşlanmayacağı küfür ve günahları işleyenlerdir.

²⁴ Mesela, “Hz. Muhammed ve Ebubekir” denildikten sonra “Allah ikisine de salât etsin” denilebilir.

²⁵ Mesela, “Ebubekir” dedikten sonra “Allah O'na salât etsin” denilmez

²⁶ “Azze ve celle”, “Azizdir, celildir” anlamında olup Allah lafza-ı celâlinde sonra söylenir. Allahın şiarını Peygamberi için kullanmak uygun olmadığı gibi, Peygamberin şiarı olan salât u selâmı başkaları için kullanmak da uygun değildir.

Veya bundan murat “Uhud harbinde Hz. Peygamberin dişini kırarak ve O’nun hakkında “şair, mecnun” gibi iftiralar ederek O’nu üzenler” manasıdır. Bu durumda “Allah” lafzının zikri, tazim içindir.

Lafzın iki manaya ıtlakını caiz görenler, ayeti iki mana ile de tefsir etmişlerdir.

Allahın lanet etmesi, onları rahmetinden uzak kılmasıdır.

“Onlara aşağılayıcı bir azab hazırlamıştır.”

58- وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا كَتَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا - وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا كَتَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا “Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”

“Eziyet edenler” ifadesinden murat, “eza vermeyi gerektiren bir cürüm olmadan, haksız yere erkek ve kadın mü’minlere eza verenler” manasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki, ayet Hz. Aliye eza eden münafıklar hakkında indi.

Denildi ki: Hz. Aiyeşe iftira edenler hakkında indi.

Denildi ki: Ayet, namuslu kadınların peşinden giden zinakâr erkekler hakkında nazil oldu.

59- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّلْأَزْوَاجِ كَ وَبَنَاتِكَ وَيَسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُذْنِبْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ - جَلَابِيشُهُنَّ “Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle, cilbablarını (dış elbiselerini) üzerlerine örtsünler.”

Onlara söyle, bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında başlarını ve bedenlerini dış örtüleriyle örtsünler.

“Bu, onların tanınıp da eziyet edilmemelerine en elverişli olandır.”

Bu şekilde örtünmeleri, kendilerinin cariyelerden ve hafif meşrep kadınlardan ayrılması için daha uygundur.

O zaman, kendilerine şüphyle bakılmaz, ezaya maruz kalmazlar.

“Bununla beraber Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Allah, onların daha önceki hâllerini affeder. O, kullarına merhamet eder.

Öyle ki, en ince maslahatlarına varıncaya kadar, onların yararına olan şeyleri gözetir.

60- لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ -
 “Andolsun ki, eğer münafıklar ve kalplerinde bir hastalık olanlar ve Medine’de dedikodu yapanlar, bu yaptıklarına son vermezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz.”

Ayette bahsedilenler,

-Münafıklar,

-Kalbinde iman za’fiyeti ve bu konuda sebatlılık olanlar,

-Veya dinde sarsıntı geçirmelerinden dolayı kalbinde kötü duygular besleyenler, Müslümanların seriyeleri hakkında haber yaymak gibi kötü ve yalan haber yayanlardır.

İşte bunlar bu yaptıklarına son vermezlerse, Sana onlarla savaşmanı ve sürgüne göndermeni veya onları sürgün talebine mecbur kılacak şeyler yapmanı emrederiz.

“Sonra seninle orada az bir zamandan fazla komşu kalamazlar.”

Ayetteki “sonra” ifadesi, onların sürgüne gönderilmesi ve Hz. Peygamberin komşuluğundan ayrı kalınmalarının, başlarına geleni musibetten daha büyük olduğuna delâlet etmek içindir.

“Az bir zamandan fazla komşu kalamazlar.”

Bundan murat, onların ancak çok az bir zaman Medinede veya komşuluğunda kalabilmeleridir.

61- مَلْعُونِينَ “Melun olarak.”

“Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve öldürülürler.”

Yani, Senin komşuluğunda ancak lanetli bir şekilde kalırlar ve nerede görülürlerse öldürülürler.

62- سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ “Allah’ın bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur.”

Yani, Allah geçmiş ümmetlerde böyle ceza vermeyi bir prensip edin-

miştir: Peygambere karşı münafıkane hareket eden ve kötü ve yalan haberlerle O'nu zayıflatmaya çalışanlar öldürülecektir.

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا “Ve sen Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

Çünkü Allah kendisi değiştirmez, başkasının da değiştirmeye gücü yetmez.

Büyük Emanet

63- يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ “İnsanlar sana kıyameti soruyorlar.”

İnsanlar, kıyametin ne zaman kopacağını,

-Dalga geçerek,

-İşi yokuşa sürerek,

-Veya imtihan yolu soruyorlar.

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ “De ki: Onun ilmi ancak Allah’ın nezdindedir.”

Onu ne bir meleğe, ne de bir peygambere bildirdi.

وَمَا يُذْرِكَ لَعْلَ السَّاعَةِ تَكُونُ قَرِيبًا “Ne bilirsin, belki kıyamet yakında olur.”

Ayetle, kıyameti acele isteyenlere bir tehdit ve işi yokuşa sürenleri de ilzam etmek vardır.

64- إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ “Şüphesiz ki, Allah kâfirleri lânetledi.”

وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا “Ve onlara dehşetli bir ateş hazırladı.”

65- خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا “(Onlar) orada ebedî kalırlar.”

“Ne bir dost bulabilirler, ne de bir yardımcı.”

Onları koruyacak bir veli ve azabı kendilerinden kaldıracak bir yardımcı bulamazlar.

66- يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ “O gün yüzleri ateş içinde çevrilirken, “Ah keşke Allah’a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik” derler.”

Ateşte kızartılan etin çevrilmesi gibi, onların yüzleri cehennem ateşinde bir o tarafa bir bu tarafa çevrilir.

Veya bir hâlden başka hâle çevrilir.

O zaman, “Keşke Allaha ve peygambere itaat etseydik de, bu azapla mübtelâ kılınmasaydık” derler.

67- وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّنَا السَّبِيلَ “Ve şöyle dediler:

Ey Rabbimiz! Biz efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi yanlış yola götürdüler.”

Efendiler ve büyükler, onlara küfrü telkin eden önderleridir. Yani “onlar, zînetli gösterdikleri şeylerle bizi yoldan çıkardılar.”

68- **رَبَّنَا آتِنِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ** “Ey Rabbimiz! Onlara azabı iki kat ver.”

وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا “Ve onları büyük bir lânet ile lânetle.”

Çünkü onlar hem kendileri yoldan çıktılar, hem de başkalarını yoldan çıkardılar.

69- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى** “Ey iman edenler! Sizler Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın.”

فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا “(Eziyet ettiler de) Allah onu, onların söylediklerinden temize çıkardı.”

Bundan murat, Kasas sûresinin tefsiri esnasında anlatıldığı üzere, şöyle bir olaydır: Karun, bir kadını Hz. Musanın kendisiyle ilişkiye girdiğini söylemeye teşvik eder. Allah, Hz. Musa’yı iftiradan korur, kadın gerçeği söyler.

Veya şu olaydır: Hz. Musa hayasından dolayı tesettüre çok dikkat ederdi. İsrailoğulları, bunu bedeninde cüzzam olduğu veya tenasül uzuvlarında bir problem olduğu şeklinde yorumlayıp iftirada bulundular. Allah da onları hâle muttali kıldı, Hz. Musayı ithamlarından kurtardı.

وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَحِيهَا “O, Allah yanında itibarlı idi.”

70- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ** “Ey iman edenler! Allah’tan korkun.”

Değil rasûlünü incitecek şeyler yapmak, hoşlanmayacağı şeyleri bile irtikap etmekten sakının.

وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا “Ve doğru söz söyleyin.”

Bundan murat, bunun zıddından nehiydir. Yani Hz. Zeyneb meselesinde olduğu gibi, vlev kasıtlı olmasa da, yalan sözden kaçının.

71- **يُضْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ** “Ki (Allah) işlerinizi yoluna koysun ve günahlarınızı bağışlasın.”

Sizi salih amellere muvaffak kılsın.

Veya onları kabul ederek ve sevap vererek faydalı kılsın.

Söz ve amelde istikametli olmanızla, bunları günahlara kefarete yapsın.

“وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا” **“Ve her kim Allah’a ve Rasûlü’ne itaat ederse, o gerçekten büyük kurtuluşa ermiştir.”**

Her kim emirlerde ve yasaklarda Allah ve Rasûlüne itaat ederse, dünyada hâli güzel ve ahirette de ebedi mesut olur.

72- **“Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik.”**

“Onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar.”

“Ve ondan korktular.”

“İnsan ise onu yükledi.”

Ayet, tâatin büyüklüğünü anlatarak üstteki ayetteki vaadi takrir etmektedir. Bunu **“emanet”** olarak isimlendirmesi, edasının zorunlu olmasındandır. Ayetin manası şöyledir:

Bu emanet o kadar büyüktür ki, şayet onlar şuur ve idrak sahibi olsa ve bu emanet onlara teklif edilseydi, onu yüklenmekten kaçınırlardı, ondan korkarlardı. İnsan ise, bünyesinin zayıflığı ve kuvvetinin gevşekliğine rağmen onu yükledi. Böyle olunca, hiç şüphesiz emanete riayet eden ve hakkını veren kimse için, dünya ve ahiretin hayırları vardır.

“O gerçekten çok zalim ve çok cahildir.”

İnsan, emaneti yerine getirmemek ve hakkını vermemekle çok zalimdir. Akıbetinin künhünü bilmemekle de çok cahildir.

İnsanın çok zalim ve çok cahil olması, burada insan cinsinin ekserisinin bir özelliği olarak ifade edilmiştir.

Denildi ki:

Emanetten murat, fitrî ve iradeye bağlı olan tâattır.²⁷

Emanetin arzedilmesi, irade sahibi olandan fiilin yapılmasını istemektir. İradcsi olmayandan ise sudurunu istemektir.²⁸

²⁷ Bu yoruma göre, bütün varlıklara yapacakları görev emanet olarak verilmiş, güneş ve ağaç gibi irade sahibi olmayan varlıklar fitrî olarak görevlerini yapmış, insan ise görevinde ihmal ile hıyanet içinde bulunmuştur.

²⁸ Mesela, güneşin hareketi ve ağacın meyve vermesi gibi fiiller, onların iradesiyle

İnsanın emaneti yüklenmesi, onda hıyanette bulunması ve edasından kaçınmasıdır. Nitekim Arab dilinde “emanetin hamili ve taşıyıcısı” ifadesi, onun hakkını vermeyen ve boynunda borç olarak kalan kimse için kullanılır.

Emanetten çekinmek, yapılması gerekeni yapmaktır.

Zulüm ve cehalet ise, emanete hıyanet etmek ve kusurda bulunmak, görevini tam yapmamaktır.

Denildi ki: Allahu Teâlâ bu şeyyayı yarattığında onlarda anlama özelliği yarattı, kendilerine şöyle dedi: “Ben bir görev belirledim ve bu görevde bana itaat edene cennet yarattım, isyan edene de cehennem hazırladım.”

Onlar şöyle dediler: “Bizler, bizi hangi şey için yarattınsa, ona musahharız, ama bu görevi yüklenemeyiz. Ne sevap isteriz ne de ceza.”

Allah Âdemi yarattığında, bu görevi O’na teklif etti, o da yüklendi. Kendisine çok zor gelecek bir yükü yüklenmekle nefsine zulmetmiş oldu, akıbetinin vehameti noktasında da çok cahil oldu.

Belki de emanetten murat, akıl veya mükellef olmaktır.

Emanetin göklere, yere ve dağlara arzı, onların kabiliyetini nazara almaktır. Onların çekinmesi ise, fitrı çekinmek olup, liyakat ve kabiliyetlerinin olmamasını ifade eder.

İnsanın yüklenmesi, buna kabiliyet ve istidadının olmasıdır.

Çok zalim ve çok cahil olması ise, gadap ve şehvet kuvvelerinin galip gelmesidir. Buna göre, insana emanetin yüklenmesi akıl itibarıyla olması güzel bir manadır. Çünkü aklın faydalarından biri, hem gadap hem de şehvet kuvvelerini muhafaza etmesi ve onları haddi aşmaktan korumasıdır. İnsanların mükellef kılındıkları şeylerin çoğu, bu iki kuvvenin dengeli kullanılması (tadili) ve taşkınlıklarının kınılmasına bakar.

لِيَعَذَّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ - 73
 “Çünkü Allah münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azab edecek, mü’min erkeklerle mü’min kadınların da tevbelerini kabul edecektir.” Ayetin bu kısmı, emaneti yüklenmenin neticesini anlatır.

olan fiiller değildir. Allah tarafından bunlara ve emsaline ne görev verilmişse, hepsi görevini eksiksiz yapmaktadır. Misal olarak şu ayete bakalım: “Ona (semaya) ve arza: “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. Her ikisi de: “İsteyerek geldik” dediler.” (Fussilet, 11)

Ayette, Allahın mü'minlere tevbesinden bahsedilmesinde, onların tabiatlerinde zulüm ve cehalet olduğundan bir takım hata ve kusurlardan kurtulamayacaklarını hissettirmek vardır.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا “Allah Ğafur’dur –Rahîm’dir.”

Allah, onların hata ve kusurlarını affetmek cihetiyle ve tâatlerine sevap vermesiyle çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Ahzab sûresini okusa ve ailesine ve idaresi altında olanlara öğretse, kendisine kabir azabından emân verilir.”

SEBE SÛRESİ

Sebe Sûresi Mekki'dir.
Elli dört ayettir.

İlâhî İcraat ve Yeniden Diriliş

1- **“HAMD, O ALLAH’A** الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **mahsustur ki göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O’nundur.”**

Yaratma ve nimet olarak göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O’nundur. Bu durumda kudretinin kemâli ve nimetinin tam oluşundan dolayı, dünyada hamd O’nadır.

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ **“Ve ahirette de hamd O’na mahsustur.”**

Ahirette de yine kudretinin kemâli ve nimetinin tam oluşundan dolayı hamd O’nadır.

Bu, mukayyed bir şeyin mutlak olana atfı şeklinde değildir. Çünkü, O’nun dünyevî nimetlerle nimet verici olduğunu gösteren şeyle vasfedilmesi, hamdi de bunlarla kayıtlamış oldu.

“Ve ahirette de hamd O’na mahsustur” denilirken, orada bir başkasına hamd olmayacağını gösterir. Çünkü, dünyevî nimetlerin bir kısmı, bazan bazı kimseler vasıtasıyla verilmekte ve onlar da bu yüzden hamde müstehak olabilmektedir. Ama ahiret nimetleri böyle olmayacaktır.¹

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْحَبِيرُ **“Ve O, Hakîm’dir – Habîr’dir.”**

O **Hakîmdir**, dünya ve ahiretin işlerini muhkem kılmuş, hükümlerini bildirmiştir.

Habîrdir, eşyanın iç yüzlerini de bilir.

2- **“O, yere gireni bilir.”** يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ

Mesela,

¹ Yani, şu dünyada nimetlerin bir kısmı bazı insanlar vasıtasıyla gelir ve insanlar bu vasıtalarla minnettar olurlar, layık olduklarından çok daha fazla medih ve muhabbetle bulunurlar. Ama ahirette vasıtalar ortadan kalkacak, herkes bütün nimetlerin doğrudan Allahahtan geldiğini bilecek ve O’na hamdedeceklerdir.

-Yağmurun toprağın nerelerine nüfuz ettiğini ve nerelerde menba hâline geldiğini,

-Yerin içindeki hazineleri ve defineleri,

-Oraya bırakılmış ölüleri bilir.

وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا “Ve ondan çıkana da.”

Mesela,

-Yerden çıkan hayvan ve bitkileri,

-Demir gibi madenleri,

Menba sularını bilir.

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ “Gökten ineni.”

Mesela,

-Melekleri,

-Semavî kitapları,

-Belirlenen miktarları (mukadderatı),

-Gönderilen rızıkları,

-Çiğ şeklinde gönderilenleri,

-Yıldırımları bilir.

وَمَا يَخْرُجُ فِيهَا “Ve ona yükseleni de (hepsini bilir.)”

Mesela,

-Melekleri,

-Kulların amellerini,

-Buharları,

-Dumanları bilir.

وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ “O, Rahîmdir - Ğafurdur.”

O, sayısız nimetlerine mukabil şükürde kusur edenlere merhametlidir, bağışlayıcıdır.

Veya bundan murat şu olabilir: O, dünyadaki sayılamayacak kadar bu nimetleriyle beraber, ahirette de kullarına rahmet ve mağfiretle muamele eder.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ 3- “İnkâr edenler, “bize o kıyamet saati gelmez” dediler.”

Böyle diyerek kıyameti inkâr etiler.

Veya, onun vaat edilmesiyle dalga geçerek “niye gelmiyor” dediler.

^٤ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُم عَالِمٌ الْغَيْبِ “De ki: Hayır, öyle değil! Gaybı bilen Rabbime yemin ederim ki, o mutlaka size gelecektir.”

Ayet, onların kelâmını reddir ve inkâr ettikleri şeyin isbatıdır.

لَا يَغْرُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ zerre kadar bir şey O’nun ilminden kaçmaz.”

^٥ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, hepsi bir kitab-ı mübindedir.”

Bu kısım, yeminle kıyametin geleceğini ifade eder. Bu şekilde yeminle ve Allahın vasıflarıyla geleceğini söylemek, kıyametin imkânını ortaya koyar ve pek çok kereler geçtiği üzere, onun akıldan uzak görülmesini reddeder.

Bu kısım, hiçbir şeyin Allaha gizli kalmayacağını bildiren üstteki cümleyi te’kid eder.

4- لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Çünkü Allah iman edip salih ameller işleyenlere mükafat verecektir.”

Ayetin bu kısmı, kıyametin gelmesine bir illet ve onun olmasını gerektiren şey için bir açıklamadır.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ “İşte onlar için büyük bir mağfiret ve çok hoş bir rızık vardır.”

Bu rızık için yorulmayacaklar ve kendilerine bir minnette de bulunulmayacaktır.

5- وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ آيِمٍ “Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için çalışanlara gelince, onlar için elem dolu çok kötü bir azab vardır.”

Ayetlerimizi iptal etmek ve insanları onlardan uzaklaştırmak için çalışan, bizden kurtulmak için âdeta yarışanlar var ya, onlar için en çirkin bir azap vardır.

6- وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ “Ve kendilerine ilim verilenler görürler ki, Rabbinden sana indirilen Kur’ân, hakkın kendisidir.”

“İlim verilenler”den murat

- Sahabeden ilim ehli olanlar,
- Ümmetten onların peşinden gidenler,
- Veya ehl-i kitaptan İslâma girenlerdir.

Ehl-i ilim olanlar, Rabbinden Sana indirilen Kur'anın hak olduğunu bilirler.

Ayet, ilâhî ayetleri inkâr için çalışan cahil kimselere karşı, ilim ehli olanları şahit getirmektir.

Şöyle de mana verilmiştir:

Kendilerine ilim verilenler, kıyamet geldiğinde şimdi delil yoluyla bildiği oldukları şeyi gözle görerek bileceklerdir.

وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ “Ve o, Azîz – Hamîd’in yolunu gösterir.”

Ve Hz. Peygambere indirilen kitabın, Azîz- Hamîd olan Allahın tevhid ve takva elbisesini giyme yoluna sevk ettiğini göreceklerdir.

7- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا “Böyle iken inkâr edenler şöyle dediler:”

O inkârcılar, kendi aralarında şöyle dediler:

“Siz هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّكُمْ لَهِيَ خَلْقٍ جَدِيدٍ^ع un ufak olup dağıldığınızda, yeni bir yaratılış içinde bulunacaksınız” diyen bir adamı size gösterelim mi?”

“Bir adam” dedikleri Hz. Peygamberdir.

Bu adam en hayret verici bir şeyi söylüyor. Cesetleriniz un ufak olup dağıldığında, yaratılacakmışsınız.

“Un ufak olup dağıldığınızda” ifadesinin öne alınmasında bunu akıl-dan uzak görmelerine ve abartılı anlatımlarına bir delâlet vardır.

8- أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ^ع “O, Allah’a karşı bir yalan mı uydurdu, yoksa kendisinde bir delilik mi var?”

Yoksa O’nda bunu kendisine vehmettiren, diline ilka eden bir cünun (delilik) mi var?

بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ “Doğrusu âhirete inanmayanlar, azap ve uzak bir dalalet içindedirler.”

Ayet, Allah tarafından onların bu iftiralarını reddir. Ayrıca Hz. Peygamberle alakalı “şöyle mi, yoksa böyle mi?” diye iki kötü ihtimal söylemelerine mukabil, kendileri için en çirkin durumu, yani, kurtuluş ümidi olmayacak bir şekilde doğru olandan uzak olmalarını bildirmek ve bunun sonucu olan azabı haber vermektir.

Önce azabın nazara verilmesi, onların bu azaba layık olduklarını daha etkili anlatmak içindir.

9- “أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا يَتَىٰ أَيُّدِيهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ-9” Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanları görmediler mi?”

Ayette, Allahın kudretinin kemâline ve akıllarına sığdıramayıp, alay ederek inkâra yeltendikleri yeniden hayat vermesine delâlet eden gözle gördükleri bir durum kendilerine hatırlatılmaktadır.

Mana şöyledir: Kör mü oldular da kendilerini her taraftan kuşatan sema ve arza bakmıyorlar, tefekkür etmiyorlar?! Yaratılma noktasında onlar mı daha kuvvetli yoksa sema mı?

“إِنْ نَشَأْ نُخَسِّفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطَ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ ۖ-9” Dilersek kendilerini yere geçiriveririz veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz.”

Biz eğer dilersek, bu kadar apaçık ayetlerle uyarılmalarından sonra yine de yalanladıkları için, onları yerin dibine geçiririz veya gökten üzerlerine bir parça düşürürüz.

“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۖ-9” Şüphesiz bunda Allah’a yönelen her kul için bir ayet vardır.”

İşte göklere ve yere bakmak, bu ikisinde ve bunların delâlet ettiği şeylerde tefekkür etmek hususunda Rabbine dönen her kul için bir delâlet vardır. Çünkü, Rabbine dönen kimse, Rabbinin tasarruflarında çokça tefekkürde bulunur.

Hz. Davud

10- **وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا** “Andolsun ki, biz Davud’a tarafımızdan bir lütufta bulunduk.”

Bu lütuf, Hz. Davudu diğer peygamberlere üstün kılan bir durum olup, birazdan ne olduğu anlatılacaktır.

Veya bundan murat, O’nun diğer insanlara üstün kılınmasıdır. Peygamberlik verilmesi, kitap sahibi olması, hükümdarlık ve güzel ses, bunlardan bazılarıdır.

يَا جِبَالُ أَوْبَىٰ مَعَهُ وَالطَّيْرُ “Ey dağlar! Kuşlar eşliğinde Onunla beraber tesbih edin.”

Ey dağlar! Onunla beraber tesbih edin!

Veya günaha karşı feryad u figanda bulunun.

Dağlara bunun emredilmesi,

-Ya onlarda Hz. Davudun sesi gibi bir ses yaratmak suretiyle,

-Veya Hz. Davud o dağlara bakıp tefekkür ettiğinde, onların Hz. Davu-
du tesbih etmeye sevketmeleri yönündendir.

Ayette kuşların da Hz. Davudun tesbihatına iştiraklerinin anlatılması, Ona verilen ilâhî lütfu beyan eder. Bu özellik, O’nun haşmetini, şanının büyüklüğünü ve saltanatının azametini gösterir. Öyle ki, o koca dağlar ve kuşlar akıllı birer varlık gibi O’nun emirlerini yapmakta, iradesine râm olmaktadırlar.

وَاللَّا لَهُ الْحَدِيدُ “Ve ona demiri yumuşattık.”

Demiri O’nun elinde bal mumu gibi yumuşak hâle getirdik, ateşe gerek kalmadan dilediği şekle sokmaktaydı.

11- **أَنْ أَعْمَلَ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرَ فِي السَّرْدِ** “Geniş zırhlar yap ve ölçüyü gözet” dedik.”

O’na “geniş zırhlar yap ve halkalar birbiriyle tenasüp içinde olacak şekilde ölçüye dikkat et” diye emrettik.

وَاَعْمَلُوا صَالِحًا “Ve salih ameller yapın.”

Zâmir, Hz. Davud ve hanedanınadır.

إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “Çünkü ben yaptıklarınızı görenim.”

Ne yaptığınızı gördüğüm için, ona göre amellerinizin karşılığını veririm.

12- وَلِسُلَيْمَانَ رُؤْغَارٍ “Süleyman’a da rüzgârı (musahhar kıldık).”

عُدُّوْهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ “Sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü bir aylık yola gider gelirdi.”

Gidişi bir ay, dönüşü bir ay olan mesafeye sabah gidiyor, akşam dönüyordu.

وَأَسْلَمْنَا لَهُ الْغُتَيْرَ “Erimiş bakır menbainı da ona sel gibi akıttık.”

Bakır eriyiğini kaynaktan çıkan su misali O’na akıtmıştık. Ayette “ayne’l-kıtr” denilmesi bu yüzdendir. Bu, Yemende olmuştur.

وَمِنَ الْجِنَّةِ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ “Hem Rabbi’nin izniyle elinin altında cinlerden çalışan vardı.”

وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ “Onlardan kim emrimizden dışarı çıkarsa, ona ateş azabından tattırırız.”

Onlara Süleymana itaat etmeleriyle ilgili emrimizden kim sapsa, ona ahiret azabından tattırırız.

13- يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ “Onlar, Ona bir kısım meharib, temasıl, havuz gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı.”

Mehârîb’den murat, sağlam kaleler, güzel meskenlerdir. Bunlara böyle isim verilmesi, başkalarının bunlara yaklaştırılmaması ve bunlar için harplar yapılmasındandır.

Temasıl’dan murat, bir takım suretler, heykellerdir. Denildiğine göre, bunlar meleklerin ve peygamberlerin timsalleri idi. Bu timsaller onların ibadet şekillerini gösteriyordu. “İnsanlar bunları böyle görsün, onlar gibi ibadet etsinler” diye düşünülmüştü.

Tîmsallerin haram kılınması, yeni bir hükümdür.²

Rivayete göre cinler Hz. Süleyman'ın kürsüsünün alt kısmına iki arslan ve üst kısmına da iki kartal yapmışlardı. Tahta çıkmak istediğinde arslan heykelleri ayaklarını yayıp merdiven gibi çıkmasına yardımcı oluyorlardı. Tahta oturduğunda ise iki kartal, kanatlarıyla O'na gölgelik yapıyorlardı.

Ayetle anlatılan kazanların sabitliği, büyüklüğünden dolayı yerinde kalırlamaz olmasındandır.

إِعْمَلُوا أَلْ دَاوُدَ شُكْرًا “Ey Davud hanedanı! Şükür olarak çalışın!”

Bu ifade, onlara denileni hikâye eder. Yani, “Allah için işleyin ve O'na bir şükür olmak üzere ibadet edin.”

Veya ayetteki şükür, masdar olarak gelmiştir. Yani, size verilenlere bir şükür olması için amelde bulunun.

وَقَبِّلَ مِنْ عِبَادِ الشُّكْرِ “Ama kullarım içinde çok şükredenler, çok azdır.”

Şekûr, ekser vakitlerde kalbiyle, diliyle ve azalarıyla şükürü edaya çalışan kimseye denir. Böyle yapmakla beraber yine de şükürün hakkını tam veremez. Çünkü, şükre muvaffak olması da bir nimet olduğundan, o da başka bir şükür ister. O da başka bir şükür ister ve hakeza.. Bundan dolayı şöyle denilmiştir. Şekûr, şükürden aciz olduğunu gören kimsedir.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَرْيَمَ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ 14- “O'nun ölümüne hükmettiğimiz zaman, ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir ağaç kurdu gösterdi.”

Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, cinlere O'nun ölümünü ancak değneğini yiyen ağaç kurdu (dâbbetu'l- arz) gösterdi. Ölüp ölmediği konusunda tereddüt hâлиндeler iken bu şekilde O'nun öldüğünü anladılar.

فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ “O yere yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı zillet verici azap içinde kalmazlardı.”

Şayet cinler gaybı bilmiş olsalardı, Hz Süleyman vefat ettiğinde ölümünü bilirler, böyle vefat etmiş birinin emrinde uzun süre beklemezlerdi.

² Yani, eskiden değil haram kılınması, iyi niyetle yapılması ve çoğaltılması söz konusuydu. Ama zamanla bunlar vesilelikten gaye hâline getirilip Allah yerine tapılır olunca, İslâm dininde yasaklandı.

Bu konuda şöyle rivayet edilir: Hz. Davud, Hz. Musa'nın çadır kurduğu yerde Beyt-i Makdisin temelini attı, ama tamamlayamadan öldü. Oğlu, Süleyman'a burayı tamamlamasını vasiyet etti. Hz. Süleyman da orada cinleri kullandı. Eceli yaklaştığında Beytin yapımı henüz bitmemişti. Hz. Süleymana ecelinin yakın olduğu bildirildi. O da bir hile ile ölümünü onlara hissettirmemeyi planladı. Onları çağırdı, kendisinin üzerine camdan ve kapağı olmayan bir kule yaptırdı. Asasına dayanarak ibadet yapıyordu, o hâlde iken ruhu kabzedildi. Bu şekilde uzun süre kaldı, ta ki ağaç kurdu O'nun asasını kemire kemire kırınca, yere düştü. Sonra üzerine yapılan camdan kuleyi açtılar, ölüm vaktini öğrenmek istediler. Bir ağaç kurdunun önüne bir değnek koyup, bir günde ne kadar yiyebildiğini ölçtüler. Buradan yola çıkarak, bir senedir vefat etmiş olduğunu anladılar.

Hz. Süleyman, vefatında elli üç yaşındaydı. Onüç yaşında iken hükümdarlık tahtına oturmuştu.

Sebe Halkı

15- **لَقَدْ كَانَ لِسَيِّ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ ۝** “Andolsun ki Sebe’ kavmi için oturdukları yerde bir ibret vardır.”

Onların meskenlerinden murat, oturdukları yerlerdir. Burası Yemen’de olup “Me’rib” olarak bilinen bölgedir. Burayla San’a arasında üç günlük mesafe vardır.

Onların yaşadıkları bu yerlerde, bir Sani-i Muhtarın varlığına ve dilediği hayret verici şeyleri yapmaya kâdir olduğuna, iyilik yapanlara ve kötülük yapanlara karşılık verdiğine delâlet eden bir alâmet vardır.

Sebe halkının bu kıssası, hemen öncesinde anlatılan Hz. Davud ve Hz. Süleyman’ın kıssalarının zıddı bir durumu anlatır.³

جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ “Sağ ve soldan iki bahçe!”

Bunların beldelerinin sağında solunda cennet gibi bahçeler bulunmaktaydı.

Veya bundan murat, bu beldede yaşayan herkesin evinin sağının ve solunun birer bahçe olmasıdır.

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۝ “Rabbinizin rızkından yiyin ve O’na şükredin!”

Peygamberleri, onlara böyle demişti.

Veya hâl diliyle onlara böyle denilmişti.

Veya bundan murat, onlara böyle denilmesine layık olduklarına delâlettir.

بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ “Çok hoş bir belde ve çok bağışlayıcı bir Rab! (denildi).”

Ayetin bu kısmı, şükür gerektiren bir duruma delâlet etmektedir.

Sizi rızıklandıran ve şükretmenizi isteyen Rabbiniz, şükredenlerin hata ve noksanlarını bağışlayan affedici bir Rab’dır.

³ Onların nimete mazhar olup şükretmeleri anlatılmıştı. Sebe halkı ise, nimete nankörlük yaptılar.

Denildi ki: Beldeleri en verimli ve en hoş bir beldeydi. Ne bir hastalık vardı ne de bir uğursuzluk.

16- فَأَعْرِضُوا “Fakat onlar yüz çevirdiler.”

Bunun sonucu olarak şükretmediler.

“Biz de üzerlerine Arim selini salıverdik.”

Arim seli, isim olabileceği gibi, çok çetin bir sel olmasını da ifade edebilir.

Veya bundan murat, şiddetli yağmurdur.

Veya fare istilasıdır.

Rivayete göre, Belkis burada bir baraj yaptırmış, bununla yağmur sularını toplamış, barajdan ihtiyacı olan suyu almaları için de bir delik bırakmıştı.

Denildi ki: Arim selinin onları cezalandırmak için gönderilmesi, Hz. İsa ile Peygamber Efendimiz arasında bir dönemde gerçekleşti.

“Ve o **وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِیْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشِیْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ** güzelim bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılıgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki harap bahçeye çevirdik.”

Ayette, sel sularının her tarafı istilasından sonra meydana gelen duruma da yine “iki bahçe” anlamında “cenneteyn” denilmesi, müşakele içindir ve tehekküm manası taşır.

17- **ذَٰلِكَ جَزَآئُهُمْ بِمَا كَفَرُوا** “Bunu, küfürlerine (nankörlüklerine) ceza olarak yaptık.”

Küfürlerinden murat, küfran-ı nimette yani nankörlükte bulunmalarıdır veya peygamberleri inkâr etmeleri de olabilir. Rivayete göre kendilerine onüç peygamber gönderilmiş, ama onlar hepsini yalanlamışlardı.

“Ve biz ancak böyle çok nankör olanları cezalandırırız.”

Biz ancak bu şekilde küfür ve küfranda aşırı gidenleri cezalandırırız.

18- **وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَاهِرَةً** “Biz onlar ve o mübarek kıldığımız beldeler arasında, sırt sırta şehirler meydana getirmiştik.”

“Mübarek kılınan beldelerden” murat, Şam bölgesinin beldeleridir. Allah, buralarda yaşayanlara bolca nimetler vermişti.

وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ “Ve onlarda gidiş gelişi düzenli kıldık.”

Bu beldeler birbirini görecek şekilde ard arda sıralanmıştı. Öyle ki, sabah yola çıkan biri, kuşluk vakti bunlardan birinde istirahat edebiliyor, akşam üzeri çıkan biri de geceyi bir belde geçirebiliyor, böylece ta Şama kadar rahatça gidiyorlardı.

سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَايَّامًا (Onlara dedik): **Buralarda gecelerde ve gündüzlerde emniyet içinde gidip gelin.**”

Biz onlara verdiğimiz bu nimetlerin hâl diliyle veya doğrudan peygamber aracılığıyla böyle dedik: “Oralarda gece veya gündüz her ne zaman isterseniz emin bir şekilde yol alın.” Çünkü gündüz veya gece yol almanız, emniyet açısından farklılık arzetmez.

19- فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا “Derken, onlar şöyle dediler: Ey Rabbi-miz! Seferlerimizin arasını uzaklaştır.”

Böylece bunlar İsrailoğulları gibi nimetten sıkıldılar, âfiyetten usandılar, kendi beldeleriyle Şam arasında böyle beldeler değil, çöl olmasını istediler. Ta ki bu uzun yolda kendileri bineklerine binerek ve azıklarının bol olmasıyla, fakir olanlara üstünlüklerini gösterebilirler. Allah da, seferleri esnasında uğrak yeri olan beldeleri harap ederek onların duasına icabet etti.

وَوَلَّوْهُمْ أَنْفُسَهُمْ “Ve nefislerine zulmettiler.”

Nimetle şımararak ve ona önem vermeyerek nefislerine zulmettiler.

فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ “Biz de onları aleme ibret yaptık.”

İnsanlar hayretle onlardan söz ettiler. “Sebe halkının dağılıp gitmesi gibi dağılıp gittiler” şeklinde dillere destan oldular.

وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ “Ve onları un ufak hale getirdik.”

Onları darmadağın yaptık. Gassan kabilesi Şam’a, Enmar kabilesi Medine’ye, Cezzam kabilesi Tihame’ye ve Ezd kabilesi de Ammana gelip yerleştiler.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ “Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için elbette ayetler vardır.”

Bu zikrolunan olayda günahlara karşı çok sabreden ve nimetlere de bolca şükreden kimselere ayetler, ibretler vardır.

20- **وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ** “Ve andolsun ki, İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı.”

Buradaki zamir Sebe halkına gidebilir. İblis, onların şehvî şeylere dal-dıklarını görünce “ben bunları yoldan çıkarırım” diye düşünmüştü, zannında isabet etti.

Veya zamir Âdemoğullarına racidir. İblis, insanlığın babası olan Âdem peygamberde azim yönüyle za’fiyet görünce “ben bunun evlatlarını yoldan çıkarırım” diye hesapladı.

Veya İblisi böyle bir zanna sevkeden durum, insanda bulunan şehvet ve gadap kuvveleridir.

Veya meleklerin “Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi (halife) kılacaksın?” (Bakara, 30) sözünü duyunca, “Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım. Onları mutlaka saptıracağım. Onları boş kuruntulara sokacağım.” (Nisa, 119) ve “Ya Rabbi! Beni azdırmama yemin ederim ki, mutlaka ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim...” (Hicr, 39) ayetlerinde nazara verildiği üzere insanı yoldan çıkaracağını, çeşitli hilelerle onu günahlara kıskırtacağını ilan etti.

فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ “Böylece, mü’minlerden az bir grup dışında ona uydular.”

Onların az olması, kâfirlere nisbetledir.

Veya bu ifade, mü’minler içinde az bir fırkanın şeytana uymadığını anlatır. Onlar da muhlis (ihlâslı, dinde samimi) olanlardır.

21- **وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِّنْ سُلْطَانٍ** “Hâlbuki İblis’in onlar üzerinde hiçbir hakimiyeti yoktu.”

İblis, vesvesesi ve aldatmak istemesiyle onlar üzerinde bir hâkimiyete sahip değildi.

إِلَّا لِّنَعْلَمَ مَن يُّؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ “Fakat biz ahirete inananı, ondan bir şüphe içinde bulunandan bilelim diye (ona fırsat verdik).”

Ona vesvese özelliği vermemiz ahirete inananla, ondan bir tereddüt içinde olanı ortaya koymamız içindi.

Ayette bunun **“bilelim diye”** şeklinde ifade edilmesi, ilâhî ilmin buna taalluk edip ona göre bir ceza verilmesini anlatmak içindir.

İlmin husulünden murat, ilmin taalluk ettiği şeyin husulüdür.

İblise böyle bir özellik verilmekle mü'min olan kimse, tereddütler içinde bocalayandan ayrılmakta, iman etmesi mukadder olanlar inanırken, dalâleti mukadder olanlar şek içinde kalmaktadır.

وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ **“Ve Rabb’in her şeyi muhafaza edendir.”**

Şirkin Mahiyeti

22- قُلْ اِذْعُوا الَّذِيْنَ رَعَمْتُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ “De ki: Allah’ı bırakıp da ilah saydıklarınızı çağırın bakalım.”

Ayette durumu anlatılanlar müşriklerdir. Yani, “kendilerini ilah olarak gördüklerinize dua edin, onları çağırın.”

Yani, şayet davanız doğruysa, bir faydayı celp veya bir zararı def gibi herhangi bir ihtiyacınız için onlara yalvarın, olur ki size icabet ederler.

Sonra tartışmayı kabul etmeyecek ve cevabı belirlemeyi hissettirecek şekilde şöyle buyurdu:

“Onlar, göklerde de LAİMْلِكُونْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ yerde de zerre kadar bir şeye sahip değillerdir.”

Bu ikisinin zikri, örfen göklerden ve yerden başka bir âlemin olmamasındandır.

Veya şundan da olabilir: Onların ilah zannettiklerinin bir kısmı melekler ve yıldızlar gibi semavîdir, bir kısmı da putlar gibi arzîdir.

Veya şer ve hayır için yakın sebeplerin semavî ve arzî olmasından, gök-ler ve yer nazara verilmiştir.

“Ve onların, bu ikisinde bir ortaklığı yoktur.” وَمَالَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ

O ilah zannedilenler için göklerde ve yerde hem yaratma hem de tasarrufta bulunma yönüyle Allaha bir ortaklıkları yoktur.

“Ve O’nun onlardan bir yardımcısı da yoktur.” وَمَالَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ

Ve Allahın, göklerin ve yerin idaresinde onlardan bir yardımcısı olması söz konusu değildir.

23- وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ “İzin verdiği dışında, Onun huzurunda şefaathet fayda vermez.”

Allahın şefaathet etmeye veya kendisine şefaathet edilmeye izin verdiği kimse-den başka, O’nun nezdinde şefaathet bir fayda vermez.

“Nihayet kalplerinden dehşet giderildiği zaman “Rabbiniz ne buyurdu?” derler.”

İzinle alakalı korku içinde beklerler. Şefaât edecek ve şefaât edileceklerin kalplerinden korku gittiğinde, birbirilerine “şefaât hakkında Rabbiniz ne buyurdu?” derler.

Denildi ki: Biraz önce açıktan değilse bile zımnî olarak meleklerin zikri geçmişti, zamir onlara râci olabilir. Yani “meleklerin kalplerinden korku gittiğinde böyle sorarlar.”

قَالُوا الْحَقَّ “Haklı söyledi” derler.”

Derler ki: Hak sözü söyledi. O da razı olduğu kimselere yani mü’minlere şefaât edilmesine izin verdi.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “O, Aliyy – Kebîr’dir.”

O, yücelik ve kibriya sahibidir.

O günde bir melek veya bir peygamber için Allahın izni olmadan konuşma yetkisi yoktur.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 24- “De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?”

Bundan murat, biraz önce geçen “Onlar, ne göklerde ne yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir” manasını tkrir buyurmaktır.

قُلِ اللَّهُ “De ki: “Allah’tır.”

Çünkü başka cevap yoktur.

Bunda, sussalar veya ilzam olmak korkusuyla cevap için kem-küm etse-ler bile, kalpleriyle rızık verenin Allah olduğunu ikrar ettiklerini hissettirmek vardır.

وَأَنَا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Herhalde ya biz, ya da siz mutlak bir hidayet üzereyiz veya açık bir dalalet içindeyiz.”

Bir tarafta, rızık gönderenin Allah olduğunu söyleyen ve zâtî kudret sahibi olan Allaha ibadet eden muvahhidler (tek Allaha inananlar) var. Öte tarafta ise, imkân derecelerinin en aşağısında bulunan cansız şeyleri O’na ortak kılan müşrikler var. Bu durumda elbette gayet açık bir şekilde bir taraf hidayette, diğer taraf da dalalette olacaktır.

Aslında ayetin evvelinde olan tkrir ile kimin hidayet üzere, kimin de

dalâlet üzere olduğu belli iken, açıktan bunun söylenmemesi, açıktan söylenmesinden çok daha belîğ ve etkilidir. Çünkü, böylesi bir insaf üslûbu, demogoji yapan hasmı susturucu bir özellik taşır.

Denildi ki: “Ayette leff ü neşr sanatı vardır.” Ama bu, zayıf bir görüştür.

Hidayet üzere olanlar için **عَلَى** harf-i cerrinin kullanılmasında şöyle bir işaret vardır: Hidayet üzere olan minareye yükselen kimse gibi eşyaya üstten bakar ve onlara muttali olur. Veya ata binip de dilediği yere koşturan kimse gibidir.

Dalâlette olan ise, yoğun karanlıklar içindeki kimseye benzer, bir şey göremez. Veya bir zindanda mahbus olan kimse gibidir, oradan çıkamaz.

25- **قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا** “De ki: Siz bizim yaptığımız cürümlerden sorumlu tutulmazsınız.”

وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu tutulmayız.”

Ayet, onları insafa getirmede ve yaptıkları fiillerin kötülüğünü anlatmada en etkili ve en belîğ bir üslûbla gelmiştir. Çünkü cürüm işlemeyi Müslümanlara, amel işlemeyi ise müşriklere nispet etmiştir.

26- **قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا** “De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak.”

Rabbimiz kıyamet günü bizi bir araya getirecek.

ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ “Sonra da aramızda hak ile hüküm verecektir.”

Hak üzere olanları cennete, batıl yolda olanları ise cehenneme alarak aramızda adaletle hükmedecek.

وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ “O, Fettah’dır – Alîm’dir.”

O, kapalı, müşkil meselelerde hüküm veren, ayırandır. Ne hüküm verilmesi gerektiğini çok iyi bilendir.

27- **قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْفَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ** “De ki: O’na ortak tuttuklarınızı bana gösterin bakayım!”

Ta ki, ibadet edilmeye layık olmada hangi sıfatta onları Allaha şerik yaptığınızı göreyim.

Bu, onları daha ziyadesiyle susturmak için, kendilerini ilzamdan sonra şüphelerini sorgulamaktır.

كَلَّا “Hayır, asla!”

Mukayeseyi iptalden sonra, onların şerik olmalarını reddetmek içindir.

بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Doğrusu O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah, galip olmak, tam bir kudret ve hikmete sahip olmak gibi kemâl sıfatlarına sahiptir. Ama Allaha ortak zannettiğiniz batıl ilahlar ise, zelildirler, doğrudan ilim ve kudreti müsait değillerdir.

28- وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Biz Seni bütûn insanlara ancak bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”

فَلاَ يَخْلُقُونَ أَفْئِدَةً تَأْخُذُ وَلاَ يَسْمَعُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Onları Sana muhalefete sevk eden şey, onların cehaletleridir.

29- وَيَقُولُونَ مَتَى هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ “Ve “eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ne zaman olacak?” diyorlar.”

Vaaddan murat

-Kendisiyle müjdelenen ve azabı ile uyarılan ahirettir

-Veya bu sûrede biraz önce geçen “De ki: “Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak” (Sebe, 26) sözüyle vaad edilen durumdur.

Onların bu hitabı, Hz. Peygambere ve mü’minleredir.

30- قُلْ لَّكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْذِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَغْنُونَ “De ki: Size vaad edilen öyle bir gündür ki, ondan ne bir an geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”

O gün ansızın size geldiğinde kurtulamayacaksınız.

Onlar, üstteki sualleriyle işi yokuşa sürmelerini ve inkârlarını ortaya koymuşlardı. Gelen cevap, onların durumuna uygun bir tehdit üslûbuyla geldi.

Mü'minler ve Kâfirler

31- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ **Kâfirler: Biz ne bu Kur'ân'a inanırız, ne de önünde olana" dediler."**

"Kur'ana da, daha evvelinde gelen ve O'na işaret eden kitaplara da inanmıyoruz" dediler.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Mekke kâfirleri Hz. Peygamberle alakalı olarak Ehl-i kitaba sordular, onlar da kendi kitaplarında O'nun özelliklerini bulduklarını söylediler. Bunun üzerine, Mekke kâfirleri kızdular ve ayette nakledilen sözü söylediler.

Denildi ki: Ayette geçen "önünde olan" ifadesinden murat önceki kitaplar olmayıp, Kur'anın haber verdiği kıyamet günüdür.

32- وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلِ **O zalimler Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman, birbirlerine söz atarken onları bir görsen!"**

Bundan murat, hesaba çekilmeleridir.

33- يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ **O vakit, zayıf tebea, büyüklük taslayanlara şöyle derler: Siz olmasaydınız biz mü'min kimseler olurduk."**

Tebea durumunda olanlar, reis durumunda olanlara derler: Siz bizi sapırtıp imandan alıkoymasaydınız, bizler peygambere uyanlardan olurduk.

34- قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا أَنْحُنُ صَدْدُنَا كُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ 32- **Büyüklük taslayanlar, zayıf tebeaya derler: Size hidayet geldikten sonra, sizi ondan biz mi çevirdik?"**

35- بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ **Doğrusu, siz kendiniz suçluydunuz."**

Reisler ise, onları imandan alıkoymalarını inkâr ettiler ve onların, -Hidayetten yüz çevirerek,

-Ve taklidi tercih ederek kendi kendilerine engel olduklarını söylediler.

33- وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا “O zayıf tebe o büyüklük taslayanlara dediler:”

“Hayır, gece gündüz kurduğunuz tuzaklar (bizi hidayetten saptırdı).”

Onların kendilerini suçsuz göstermelerinin doğru olmadığını ifade ettiler.

Yani, “Bizim günah işlememiz bizi alıkoymadı. Bilakis sizin gece-gündüz aldatıcı sözleriniz bizi buna sevketti, böyle propaganda ile bizleri tek gözlü hâle getirdiniz.”⁴

İذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا “Çünkü siz Allah’ı inkâr etmemizi ve O’na şerikler koşmamızı emrediyordunuz.”

وَاسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ “Azabı gördüklerinde içten içe pişmanlık duyular.”

Her iki fırka azabı görünce, yoldan sapma ve saptırmadan dolayı pişmanlıklarını gizlediler ve ayıplanma korkusuyla arkasına bir şey demediler.

وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا “Biz de o inkar edenlerin boyunlarına demir halkalar geçirdik.”

“Onların” yerine “inkâr edenlerin” denilmesi hem onları kınamak, hem de niçin bu şekilde cezalandırıldıklarını hissettirmek içindir.

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.”

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ 34- “Biz, hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek oranın şımarık zenginleri, “Biz, sizin gönderildiğiniz şeyleri inkâr ediyoruz” dedi.”

Ayet, kavminden önde gelen kimselerin Hz. Peygambere minnette bu-

⁴ Yani, gece-gündüz devamlı yaptığınız menfi işler ve aldatıcı sözlerle beynimizi yıkadınız, bizi de kendiniz gibi yaptınız.

lunmasına mukabil bir tesellidir. Geniş imkân içinde olanların dini yalanlamalarının nazara verilmesi, insanı inkâra sevkeden şeylerin

-Tekebbür,

-Dünya malıyla gururlanmak,

-Şehvete düşkünlük

-Ve imkân sahibi olmayan kimseleri küçük görmek gibi sebepler olmasındandır. Böyle olduğundan dolayı, onlar peygamberlere verdikleri cevapta, onları kabul etmemeye ilâve olarak dalga geçmeyi ve gururlanmayı da ilâve ettiler.⁵

35- وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا “Ve dediler: Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çoktur.”

Davet ettiğiniz şey, eğer olması mümkün bir şeyse, biz buna daha evlâyız.⁶

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ “Ve biz azap görecek değiliz.”

Böyle demeleri,

-“Azap diye bir şey yok” diye inanmalarından,

-Veya “dünyada bize bunları veren Allah, azap ile bizi zelil etmez” diye düşünmelerindendir.

36- قُلْ “De ki:”

Onların böyle zannetmelerine red olarak kendilerine de ki:

إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ “Rabbim rızık dilediğine genişletir ve daraltır.”

Bunun için özellikleri ve sıfatlarında emsal olan şahıslar, rızık noktasında farklı farklı olabilmektedirler. Şayet bu, böyle olmayı icab ettiren itibarlı veya zelil olmaktan dolayı olsaydı, Allahın iradesiyle meydana gelmezdi.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Mal ve evladın çok olmasını şeref ve itibardan zannederler. Hâlbuki

⁵ “Biz” demelerinde gurur hissedildiği gibi “sizin gönderildiğiniz şeyleri” ifadesinde de dalga geçme manası sezilenmektedir.

⁶ Faraza peygamberlik diye bir şey varsa, bizim peygamber olmamız gerekir.

çoğu kere bu, istidraç içindir. Nitekim ayetin devamında buna dikkat çekilir:

37- وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا **“Hâlbuki iman edip de salih amel işleyenler dışında, mallarınız ve evlatlarınız sizi huzurumuza yaklaştıracak değildir.”**

Yani, mal ve evlat, ancak malını Allah yolunda infak eden, evladına hayır öğreten ve salih olarak yetiştiren kimseyi Allaha yaklaştırır.

İşte onların amellerine karşı kendilerine kat kat mükafat vardır.”

İşte bunlara bire on, hatta çok daha fazlasıyla mükâfatı verilir.

38- وَهُمْ فِي الْعُزْفَاتِ آمِنُونَ **“Ve onlar cennet köşklerinde emniyet içindedirler.”**

38- وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ **“Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışanlar var ya, işte onlar azap için hazır bulundurulacaklar.”**

Âyetlerimizi red veya onları tenkid için koşup çalışanlar var ya... Onlar, peygamberle ters düşerler, yarış halinde olurlar, veya Allahtan kaçıp kurtulacaklarını zannederler. Ama azaptan kurtulamayacaklardır.

39- قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ **“De ki: Gerçekten Rabbim kullarından dilediği kimseye rızıkı hem genişletir, hem daraltır.”**

Kullarından dilediğine rızık bazan genişletir, bazan da daraltır.

Bu mana, aynı şahısta iki ayrı vakitte görülen iki farklı durumu anlatır. Üstteki otuzaltıncı ayette anlatılan ise, iki farklı şahısla alakalıdır. Böyle olunca ayette tekrar yoktur.⁷

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ **“Her neyi hayra harcarsanız O, onun yerini doldurur.”**

Allah, infak ettiğiniz şeyin yerini şimdi veya gelecekte mutlaka doldurur.

“O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

⁷ Yani Allah kullarından dilediğine bol, dilediğine az verir. Aynı şahsa da bazan bol, bazan az verdiği olur.

Ondan başka görünüşte rızık verir görülenler, O'nun rızıkını ulaştırma-ya vasıtalarıdır, yoksa Allahın Rezzâk olmasında O'na ortak değildir.

40- وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا “O gün Allah, onların hepsini toplar.”

Allah, o gün hem küfrün kibirli önderlerini, hem de onlara uyan zaval-lıları mahşere toplar.

ثُمَّ يَقُولُ لِّلْمَلَائِكَةِ أَهْلُواْءَ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ “Sonra meleklerle der: Şunlar size mi tapıyorlardı?”

Ayetin üslûbunda,

-Müşriklerin başına vurmak,

-Onları ilzam edip susturmak,

-Ve şefaât ümitlerini kesmek vardır.

Ayette özellikle meleklerle hitap edilmesi,

-Müşriklerin şerik kabul ettikleri şeyler içinde en şerefli bunlar olma-sından,

-Ve hitaba uygun bulunmalarındandır.

-Ayrıca, onlara yapılan ibadetin şirkin başlangıcı ve aslı olmasındandır.

41- قَالُوا سُبْحَانَكَ “Onlar derler: Seni terzih ederiz.”

أَنْتَ وَلِيِّنا مِنْ دُونِهِمْ “Onlar değil, sen bizim velimizsin.”

“Bizim velimiz ancak Sensin. Bizimle onlar arasında bir dostluk yok”

Melekler, sanki böyle demekle onların kendilerine ibadet etmelerine razı olmadıklarını beyan etmiş oldular. Ardından da, aslında onların kendi-lerine değil, cinlere ibadet ettiklerini söylediler:

بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ “Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı.”

Onlar, Allahtan gayrisine ibadet etmekle, şeytanlara tapmış oldular.

Denildi ki: Şeytanlar, insanlara temessül edip kendilerini melekler ola-rak takdim ediyorlar, insanlar da onlara tapıyorlardı.

أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ “Onların çoğu onlara inanmışlardı.”

Ayette birinci “Onlar” zamiri insanlara veya müşriklere racidir. Müşrik-lere râci olduğunda “çoğu” kelimesi “hepsi” manasını ifade eder.

Ayetteki ikinci “onlar” zamiri ise, cinlere racidir.

42- **فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُم لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا** “İşte o gün birbirinize ne bir menfaat, ne de bir zarara sahip olabilirsiniz.”

Çünkü o günde bütün emir Allahındır. Ayrıca, ahiret âlemi tümüyle amellerin karşılığının görüleceği âlemdir. Allah ise, amellerin karşılığını verecek Zâttır.

وَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ “Ve biz o zulmedenlere: “Tadın bakalım yalanladığınız ateş azabını!” deriz.”

Ayetin başında o hesap gününde birbirlerine fayda veya zarar veremeyecekleri nazara verilmişti. Burada da, o hesap gününden asıl maksat olan onların cezalandırmaları anlatıldı.

43- **وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٌ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا** 43- **كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَكُمْ** “Ayetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda, “Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır” dediler.”

“Bu” diye bahsettikleri Hz. Peygamberdir (asm). “Bu adam, ecdadınızın ibadet ettiği şeylerden sizi alıkoyup kendi dinine sevk etmek istiyor.”

وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرَى “Bir de, “Bu, (Kur’an) uydurulmuş bir yalandır” dediler.”

“Bu Kur’an, vâkiye mutabık olmadığı cihetle ancak bir iftiradır” dediler.

Böyle diyenler, Hz. Peygamberin kendi sözünü iftira yoluyla Allaha nisbet ettiğini söylediler.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ “O inkarcılar, hak kendilerine geldiği zaman: “Bu apaçık sihirden başka bir şey değil” dediler.”

Burada “hak”tan murat

-Peygamberlik meselesi,

-İslâm dini

-Veya Kur’an-ı Kerimdir.

Kur’anın hak olması, lafzı ve i’cazı (mu’cizeliği) itibarıyla.

Ayette “onlar şöyle dediler” şeklindeki fiilin üç defa tekrar edilmesinde, kâfirlerden sadece “onlar” şeklinde değil de “o inkârcılar” şeklinde bahsedilmesinde, söyleyenlere ve söylediklerine yer verilmesinde hem onları son derece yadırgamak ve hem de hâllerinden dolayı insanları belâğ bir şekilde hayrete sevk etmek vardır.

44- **“Hâlbuki biz onlara ders alacakları kitaplar vermedik.”** وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا

Biz onlara Allaha şirk koşmanın doğru bir şey olduğuna dair herhangi bir kitap indirmedik.

45- **“Ve kendilerine Senden önce bir uyarıcı da göndermedik.”** وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ

Senden önce, kendilerini şirke çağıran ve şirki terke karşı onları uyaran bir uyarıcı da göndermedik.⁸

Böyle olunca, onların bu şirkinin bir asla dayanmadığı gözler önündedir. Öyleyse, nereden böyle bir şüpheye düştüler?!

Ayetin üslûbunda onların son derece cahil olduklarını göstermek ve kıt akıllı olduklarını nazara vermek vardır.

45- **“Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.”** وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Cenab-ı Hak ardından onları tehdid ile şöyle buyurdu:

Onlardan öncekiler de, bunlar gibi yalanlamışlardı.

“Hem bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine eremediler.” وَمَا بَلَّغُوا مِغْسَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ

Bunlar, öncekilere verdiğimiz kuvvet, uzun ömür ve mal çokluğunun onda birine bile ulaşmadılar.

Veya, öncekiler bunlara verdiğimiz apaçık deliller ve hidayetin onda birine ulaşamadılar.

46- **“Böylece elçilerimi yalanladılar.”** فَكَذَّبُوا رُسُلِي

47- **“Görün bakalım, benim onları inkârım nasıl oldu?!”** فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ

Onlar elçilerimi yalanladıklarında, ben onları helâk ile karşılık verdim. Dolayısıyla, bunlar da kendilerine tavrımın nasıl olacağını düşünsünler, benzeri yanlışla düşmekten sakınsınlar.

Ayette iki defa **“yalanladılar”** ifadesi geçmektedir. Bunlardan birincisi genel anlamda dini yalanlamalarını ifade ederken, ikincisi peygamberleri yalanlamakla alakalıdır. Dolayısıyla tekrar söz konusu değildir.

⁸ Yani, onların şirki kitapta yer almadığı gibi, hiçbir peygamber tarafından telkin edilen bir şey de değildir.

Dalalet Nefisten, Hidayet Allah'tan

46- قُلْ إِنَّمَا أَعْطِيكُمْ بِوَاحِدَةٍ “De ki: Size sadece bir tek nasihat edeceğim.”

Tek bir haslete sizi irşad ediyor ve nasihatte bulunuyorum:

أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَىٰ خِزْفٍ “Şöyle ki: Allah için ikişer ikişer ve birer birer kalkarsınız, sonra da iyice düşünürsünüz.”

Bundan murat,

-Hz. Peygamberin meclisinden kalkmaları,

-Veya tartışma ve takliden yüz çevirip sırf Allah rızası için iş yapmalarıdır.

“İkişer ikişer veya birer birer kalkarsınız” denilmesi şundandır: Çünkü kalabalık, insanın kalbini dağıtır ve sözü karıştırır.

Ayette **iyice düşünülmesi istenen durum**, Hz. Peygamber ve O’nun getirmiş olduğu şeylerdir.

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ حِزْبٍ “Arkadaşınızda (peygamberde) **delilikten eser yoktur.**”

O zaman, arkadaşınızda böyle şeyler söylemeye O’nu sevkeden herhangi bir cünun (delilik) olmadığını bilirsiniz.

Ayetin “Arkadaşınızda (peygamberde) **delilikten eser yoktur**” ifadesi müstakil cümle de olabilir. O zaman bu cümle, O’nun aklının üstünlüğünü görmenin, O’nun doğru olduğunu anlamada yeterli olduğuna tenbihte bulunur. Çünkü böyle bir akıl, O’nu tahkik etmeden ve delile dayanmadan tehlikeli bir şeye ve haddini aşan şeyler söylemeye sevk edip de insanların içinde mahcup düşürmez, kendini helâke terk etmez. Kaldı ki, O’nun aklının kernâli yanında pek çok mu’cizeler de O’nun doğruluğunu göstermektedir.

Denildi ki: ayetteki “**ma**” ifadesi soru manası da ifade edebilir. O zaman mana şöyle olur: “...Sonra da delilik eseri olarak O’nda ne olduğunu tefekkür edin...”

“O, yalnız şiddetli bir azabın önünde, sizin için bir uyarıcıdır.”

Çünkü Hz. Peygamber kıyamete en yakın peygamberdir.

47- “De ki: Ben sizden herhangi bir ücret istemedim.”

De ki: Risaletle mukabil ücret olarak ben sizden ne istedim?

“O sizin olsun.”

Ayetten murat, herhangi bir ücret talebi olmadığını bildirmektir.

Bir insan gaybtan bir şeyler söylüyorsa,

-Ya delidir, böyle şeyler saçmalıyordur.

-Ya böyle şeyler söyleyerek dünyevî bir menfaat elde etmeye çalışmaktadır.

Hz. Peygamberde ikisi de olmadığına göre, O Allahın elçisidir.

Denildi ki: Ayetteki ما “ma” harfi nefiy için olmayıp mevsul olarak gelmiştir. Yani, “Ben, buna karşı sizden bir ücret değil, ancak Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimse istiyorum.” (Furkan, 57) ve “Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak akrabalıktan gelen sevgi istiyorum.” (Şûra, 23) denilmesi misali, “benim mükâfat olarak istediğim, aslında sizin faydanıza olan şeylerdir. Allaha bir yol bulmanız size fayda verdiği gibi, bu yakınlık da yine size fayda vermektedir.”

“Benim ecrim ancak Allah’a aittir.”

“Ve O, her şeye şahittir.”

O, her şeye muttallidir, doğruluğunu ve niyetimin hâlis olduğunu bilir.

48- “De ki: Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya koyar.”

O, kullarından seçmiş olduğu kimselere hakkı ilka eder, indirir.

Veya hakkı batıla atar, batılın işini bitirir.

Veya hakkı afâk-ı âleme neşreder.

Bu mana esas alındığında, ayet-i kerime İslâmın galebesi ve intişarı için bir vaat hükmünde olur.

عَلَامُ الْغُيُوبِ “O, gaypları hakkıyla bilendir.”

49- قُلْ جَاءَ الْحَقُّ - “De ki: Hak geldi.”

وَمَا يَبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ “Artık batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.”

Haktan murat, İslâm'dır. Hakkın gelmesiyle batıl yani şirk zâil olur, kendisinden bir eser kalmaz.⁹

Denildi ki: Batıldan murat İblis'tir veya puttur. Yani, İblis veya put ne bir şeyi yoktan yaratabilir, ne de tekrar iâde edebilir.

Veya, “İblis veya put kendine uyanlara ne başında bir hayır getirir, ne de sonunda.”

Denildi ki: Ayetteki “ma” soru manası da ifade edebilir: Yani, “Batıl, neyi baştan yaratmış, neyi yeniden diriltmiştir?”

50- قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي - “De ki: Eğer ben yanılırsam, yalnız kendi adıma yanılıyorum.”

De ki: Şayet ben haktan saparsam kendi aleyhimde sapmış olurum. Çünkü sapmamın vebâli, kendime aittir, nefsim buna sebebiyet vermiştir. Zira nefis, hadd-i zâtında cahildir ve kötülüğü emredicidir.

وَأِنْ اهْتَدَيْتُ فِيمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي “Ve eğer hidayeti hulmuşsam, hilinmeli ki Rabbimin bana vahyetmesiyledir.”

Çünkü doğruyu bulmak, Onun yol göstermesi ve muvaffak kılmasıyladır.

49- قُلْ جَاءَ الْحَقُّ - “Çünkü O, Semi’ – Karîb’tir (iştir, yakındır).”

O, velev gizli de yapsa, her yoldan çıkanın ve doğru yolu bulanın sözü-nü ve fiilini idrak eder.

51- وَلَوْ تَرَى إِذْ فَرَغُوا - “Dehşete kapıldıklarında onları bir görsen...”

-Ölüm anında,

-Kıyamette diriltildiklerinde,

⁹ Bu, karanlığın ömrünün ışık yanına kadar olmasına benzer. Işığın olmaması, karanlığı her tarafa hükmetmiş gösterir. Ama güneş doğduğunda, o karanlıktan bir eser kalmaz.

-Veya Bedir günü mağlup olduklarında onları bir görsen...

“Bir görsen” ifadesinin cevabı hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: “O zamanlarda onları bir görsen, elbette çok dehşetli bir durum görmüş olurdun!”

فَلَا فَوْتَ **“Artık kaçmak yoktur.”**

O zaman kaçmakla veya bir yere sığınmakla kurtulamazlar.

وَإِخْذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ **“Yakın bir yerden yakalanmışlardır.”**

O zaman arzin üstünden altına alınırlar.

Veya mahşer meydanından cehennem ateşine alınırlar.

Veya Bedir sahrasından, leşlerinin bırakıldığı çukura alınırlar.

52- وَقَالُوا أَمْنَا بِهِ **“(Azabı görünce), “ona inandık” derler.”**

Bu sûrenin kırkaltıncı ayetinde **“O, yalnız şiddetli bir azabın önünde, sizin için bir uyarıcıdır”** denilerek Hz. Peygamberin bahsi geçmişti. **“Ona inandık”** derken, bundan murat Hz. Peygamberdir. (asm)

وَإِنِّي لَهُمُ التَّنَاسُتُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ **“Ama onlar için, artık uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?”**

Onlar nereden böyle kolay bir şekilde imanı elde edecekler?!

Çünkü iman, mükellef oldukları dünyada onlardan istenmişti. Şimdi ise dünya onların çok uzağında.

Ayet, iman konusunda fırsatın ellerinden kaçtığını ve artık iman etmelerinin bir anlam ifade etmediğini anlatan bir temsildir.¹⁰

53- وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ **“Hâlbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi.”**

Hâlbuki onlar ahiretten önce, dünyada mükellef oldukları zamanda Hz. Peygamberi veya azabı inkâr etmişlerdi.

وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ **“Ve uzak bir yerden gayba taş atıyorlardı.”**

¹⁰ Yani, dünyada iken iman etmeleri gerekirdi, o zaman iman onları kurtarırdı. Ama artık imtihan bitmiş, ölüm ve kıyametle gaybî gerçekler açığa çıkmış. Böyle bir hâlde “iman ettim” demek bir fayda vermeyecektir.

Hız. Peygamberin izhar etmediği meselelerde, zanna dayalı bir şekilde ileri geri konuşuyor, O'nu tenkid ediyorlardı.

Veya azap konusunda atıp tutuyorlardı.

Hız. Peygamber hakkında, O'nunla alakası olmayan hakikatten uzak şeyler söylüyorlar, O'nun dini hakkında şüphe uyandırıyorlardı.

Veya ahiret hâlleri hakkında rastgele konuşuyorlardı.

Ayet, onların hâlini çok uzakta olan bir şeye görmeden taş atan kimse-
nin misaliyle anlatan bir temsildir. Temsildeki adam atmakla vuramayaca-
đı gibi, bunlar da atıp tuttıkları bu meselelerde isabet etmekten çok çok
uzaktırlar.

54- “وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ” **Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, artık kendileriyle arzularının arasına set çekilmiştir.”**

Onlarla, ulaşmak istedikleri

-İmanın fayda vermesi

-Cehennem ateşinden kurtulmak gibi arzuladıkları şeyler arasına giril-
miştir.

Daha önceki ümmetlerden onların emsali olanlara da böyle muame-
le edildi.

“إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ” **“Çünkü onlar derin bir şüphe içinde idiler.”**

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Sebe sûresini okusa, bütün Nebi ve Rasûller kıyamet günü O'na
arkadaş olur, musafaha ederler.”

FÂTİR SÛRESİ

Fâtır Sûresi Mekkî'dir.
Kırk beş ayettir.

Kanatlı Melekler

1- **“الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”** “Her türlü hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah’a mahsustur.”

Fâtır kelimesi “yarmak” anlamından gelir. Allahü Teâlâ yokluk karanlığını yarmış, gökleri ve yeri oradan çıkarmıştır.

“O, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılandır.”

Allah, melekleri kendisiyle peygamberleri ve salih kulları arasında aracı kıldı. Melekler bunlara vahiy, ilham ve sadık rüya ile tebliğde bulunurlar.

Meleklerin aracı kılınması, Allah ile mahlûkat arasında da söz konusudur. Melekler, mahlûkata Allahın sun'unun eserlerini ulaştırırlar.

Melekler, mertebelerine göre değişen müteaddit ve farklı farklı kanatlarla sahiptirler, bunlarla nazil olurlar ve bunlarla yükselirler.

Veya bu kanatlarla Allahın görevlendirdiği şeyi yapmaya koşarlar, O'nun emrine göre tasarrufta bulunurlar.

Ayette ifade edilen kanat rakamları, tahsis için ve daha ziyade olmasını nefiy için olmayabilir. Nitekim Hz. Peygamber (asm), Cebraili (as) miraçta altıyüz kanatlı olarak görmüştür.

“يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ” “O, yaratılıştaki dilemediğini ziyade kılar.”

Ayetin bu kısmı, şu manaya delalet eder: Meleklerin bu şekilde farklı farklı olması Allahın meşiet gereği ve hikmetinin muktezasıdır, onların zâtlarının bir lüzumı değildir. Çünkü sınıfların ve nevilerin özellikler ve fasılalarla farklı farklı olması müşterek cevherlerinden dolayı olsa, ittifak hâlindeki şeylerin levazımının birbirlerini nefyetmeleri gerekirdi, bu ise imkânsızdır.

-Yüz güzelliği,

-Ses güzelliği,

-Akıl kalitesi,

-Nefisteki hoşgörü gibi şeylerde ve emsalinde görülen şekil ve manadaki ziyadeliçler, ayctin şümûlüne dâhildir.

“Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.” İNَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Ve bazı şeylerin meydana gelmesi, bazılarınin ise olmaması, ancak ilâhî bir tercihtir.

2- “Allah insanlara rahmet olarak neyi açarsa, artık onu (rahmeti) tutacak biri yoktur.” مَا يَفْتَحُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا

İnsanlara Allahın açmış olduğı emniyet içinde yaşamak, sıhhat, ilim ve peygamberlik gibi ne kadar nimet varsa, bunlara engel olacak kimse yoktur.

“Neyi de tutarsa, ondan sonra onu gönderecek yoktur.” وَمَا يُمَسِّكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ

Ayette “lehe” ve “lehü” zamirlerindeki farklılık, birincinin rahmete râci olması, ikincisinin ise mutlak olup hem rahmete, hem de başkasına raci olabilmesindendir. Bunda, Allahın rahmetinin gadabını geçtiğini hissettirmek vardır.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

O, her yaptığını ilimle ve mükemmel bir şekilde yapar.

Allahu Teâlâ mülk ve melekûnun yaratıcısı ve kayıtsız – şartsız onlarda tasarrufta bulunanı olduğunu beyan ettikten sonra, insanları nimetlerine mukabil şükretmeye davet etti ve şöyle buyurdu:

3- “Ey insanlar! Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.” يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا اللّٰهَ عَلَیْكُمْ

Yani,

-Hakkını, kadr-u kıymetini bilerek,

-Allahtan olduğunu itiraf ederek,

-Gönderene itaatte bulunarak bu nimetleri muhafaza edin.

Cenab-ı Hak, ardından bu nimetlerde bir başkasının medhalî, müdahalesi olup da, kendisine şerik olmaya layık bulunmasını inkâr ile şöyle buyurdu:

“Gökten ve yerden size hâl مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ rızık veren Allah’tan başka her hangi bir yaratıcı mı var?”

“O’ndan başka ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

“O halde nasıl çevrilirsiniz?” فَأَنَّى تُفَكُّونَ

Durum böyleyken nereden tevhidi bırakıp Allaha başka şeyleri şerik kıl-maya dönüyorsunuz?!

Ayette “...Allah’tan başka her hangi bir yaratıcı mı var?” denil-mesi, öğrenmek için olmayıp nefiy içindir. Yani, Allah’tan başka gökten ve yerden size rızık yaratan biri yoktur.

4- “Eğer onlar Seni yalanlıyorlar-
sa, Senden önce nice peygamberler de yalanlandı.” وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ

Dolayısıyla, onların yalanlamalarına karşı, önceki peygamberler gibi Sen de sabret, onların yolundan git.

Ayette “rûsûl” yani “nice peygamberler” ifadesinin elif-lâmsız gelme-si, ziyade teselliyi ve sabır yarışına girmeyi gerektiren tazim içindir.

“Ve bütün işler Allah’a döndürülür.” وَالْإِلَهُ تَرْجَعُ الْأُمُورُ

İşler O’na döndürüldüğü için, Sana sabrından dolayı mükâfat verir, on-ları da yalanlamaları sebebiyle cezalandırır.

5- “Ey insanlar! Şüphesiz Allah’ın vaadi
haktır.” يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

Allahın haşır ve amellerin karşılığı ile ilgili vaadi haktır, asla bir hilaf söz konusu değildir.

“Öyleyse sakın sakın dünya hayatı sizi aldat-masın!” فَلَا تَغُرَّنْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

Ta ki dünya hayatına dalmak ve lezzetlerinden faydalanmak, sizi ahireti talep etmekten ve orası için çalışmaktan alıkoymasın.

“Ve sakın sakın o aldatıcı şeytan, Allah hak-kında sizi aldatmasın.” وَلَا يَغُرَّنْكُمْ بِاللَّهِ الْغَوْرُ

Şeytan da “günahlara devam etseniz bile Allah sizi bağışlar” şeklinde hülyalarla sizi aldatmasın. Gerçi, Allahın o kadar çok günah içinde olan in-sanları affetmesi mümkündür. Ama bundan yola çıkarak günahlara devam etmek, “bünyem kuvvetlidir” diyerek zehir içmeye benzer.

6- **“Çünkü şeytan size bir düşmandır.”** إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ-

Onun düşman olması, ta Hz. Âdeme dayanan kadim ve genel bir düşmanlıktır.

فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا “Öyleyse siz de onu düşman edinin.”

Siz de inançlarınızda ve fiillerinizde onu düşman edinin. Bütün hâllerinizde ona karşı ihtiyatlı davranın.

O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girenlerden olmaya çağırır.”

Ayetin bu kısmı onun düşmanlığını takrirdir ve kendi taraftarlarını hevâya tabi kılmaktan ve dünyaya meylettirmekten maksadının ne olduğunu beyandır.

7- **“İnkâr edenler için, çok şiddetli bir azap vardır.”** الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ-

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ “İman edip salih amel işleyenler için ise, büyük bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır.”

Ayet, şeytanın davetine icabet edenlere bir vaîd ve ona muhalefet edenlere de bir vaattir. Aynı zamanda onun boş hülyalarını keser, bütün işin imana ve salih amele dayandığını gösterir.

8- **“Artık kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse (ameli iyi olan kimse gibi midir?)”** أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ شَوْءٌ عَمَلِهِ فَرَأَهُ حَسَنًا-

Ayet, üstteki manayı takrirdir. Yani:

Vehim ve hevâsı aklına galip gelen ve bunun sonucu olarak düzgün karar veremeyip batılı hak, çirkini güzel gören kimse, hiç böyle olmayıp muvaffak kılınan ve hakkı hak olarak bilen, böylece amelleri gerçek mahiyetlerine uygun bir şekilde güzel ve çirkin olarak gören kimse gibi midir?

Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir.”

“Öyleyse, onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme!”

Yani, “onların sapmalarına ve yalanlamada ısrarlarına karşılık kendini yiyip bitirme!”

Ayette üç defa geçen ف “fe” harfleri sebebiyet bildirir. Ancak ilk iki “fe”, sebebe dâhil olurken üçüncü “fe”, neticeye dâhil oldu.

“Haserat” (üzüntüler) kelimesinin çoğul gelmesi, Hz. Peygamberin onların hâllerine karşı çok üzüldüğüne veya onların üzülmeyi gerektiren nice kötü fiiller yaptıklarına delalet içindir.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ “Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hak-
kıyla bilendir.”

Merak etme, Allah onların neler yaptıklarını bilir, ona göre karşılıkları-
nı verir.

9- وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثَبِيرُ سَحَابًا “Ve Allah rüzgârları gönderdi,
derken rüzgârlar bir bulutu harekete geçirir.”

Ayette, mazi fiil ile başlanmışken “derken rüzgârlar bir bulutu ha-
rekete geçirir” diye geniş zaman ile devam etmesi, Allahın hikmetinin
kemâline delâlet eden bu harika durumu zihinde canlandırmak, ayrıca, rüz-
garlar sebebiyle bulutların harekete geçtiğini beyan etmek içindir. Bundan
dolayı bulutun hareketi, rüzgârlara isnat edilmiştir.

Her iki fiilin farklılığının, işin sürekliliğine delâlet etmek için olması da
caizdir.¹

فَسَقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ “Derken onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik.”
فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا “Böylece ölümünden sonra onunla arzı
hayatlandırdık.”

Buluttan inen yağmurda yeryüzünü ihya ettik, canlandırdık.

Ayette bulutun zikri, yağmurun zikri gibidir.

Veya şöyle mana verilebilir: “O bulutla arzı ihya ettik.” Çünkü bulut ye-
rin dirilmesine sebep olan yağmurun sebebidir veya o bulut olarak gördü-
ğümüz, neticede yağmur olmaktadır.

Allahu Teâlâ, önce rüzgârları gönderdiğini anlattı. Ardından “Derken
onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik... Onunla arzı hayatlandı-

¹ Yani, rüzgârın ve bulutların hareketliliğinde süreklilik vardır. Devamlı rüzgârlar
eser ve buna bağlı olarak da bulutlar daima hareket hâlinde olurlar.

dık” şeklinde **“biz”** diyerek devam etti. Bunda, ölü beldeye bulutu sevk-etmenin ve ondan indirilen yağmurla yeri diriltmenin, ziyadesiyle ilâhî sanatla meydana gelmesine işaret vardır.

كَذَلِكَ النُّشُورُ “İşte ölümden sonra diriliş de böyledir.”

Ölü yerden canlıların çıkarılması gibi, ölüler de böyle diriltileceklerdir. Ona kâdir olan, buna da kâdirdir.

Çünkü her iki diriltme arasında sadece maddelerinde bir farklılık vardır. Bunun ise, sonuca bir tesiri söz konusu değildir.

Denildi ki: **“İşte ölümden sonra diriliş de böyledir”** derken, bundan murat, yeniden hayat vermenin keyfiyetidir. Çünkü Allahu Teâlâ arşın altından bir su gönderir, mahlûkatın cesetleri bununla büyür.

Bütün İzzet Allah'ın

10- مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا “Her kim izzet istiyorsa, bilsin ki bütün izzet Allah’ındır.”

Öyleyse izzet arayan Allah’tan istesin. Çünkü bütün izzet Onundur.

Ayette, “bütün izzet Allahındır” denilerek bunun medlulü ayrıca zikredilmedi.²

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ “Kelim-i tayyib (hoş kelimeler) O’na yükselir.”
وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ “Salih amel onu yükseltir.”

Ayetin bu kısmı izzetin niçin talep edilmesi gerektiğini beyan eder. O da, tevhid ve salih ameldir.

Güzel söz ve salih amelin Allaha yükselmesinden murat, Allahın onları kabulüdür. Veya insanın amelini yazan meleklerin, bunları Allaha arz etmeleridir.

“Salih amel onu yükseltir” derken “onun” zamiri ile kastedilen, temiz sözdür. Çünkü amel, ancak tek Allahı kabulle (tevhid ile) kabul edilir.

Veya bundan murat, ameldir. Çünkü amel, imanı tahkîke yükseltir ve onu takviye eder.

Veya şu mana verilebilir: “Allah, salih ameli yükseltir.” Amele bu şerefin verilmesi, onda olan külfetten dolaydır.

Denildi ki: “Kelim-i tayyib”, zikir, dua ve Kur’an okumayı da içine alır.

Hz. Peygamberden şöyle nakledilir: “Bundan murat, “Subhanallahi velhamdülillahi ve la ilâhe illallahu vallahu ekber”dir.” Kul bunları söylediğinde melek bunlarla semaya yükselir, bunları Rahmâna takdim eder. Ama bunları söyleyenin salih ameli yoksa, kendisinden bunlar kabul edilmez.”

² Dinî meselelerde sorulan olan birine “falan âlime sor” denilebileceği gibi, “falan zât büyük bir âlimdir” şeklinde de söylenebilir. Bu ikinci cümlede, her ne kadar zikredilmese bile “git ondan sor” manası vardır. Ayette “bütün izzet Allahındır” denilmesinde de, “öyleyse” izzet isteyen O’ndan talep etsin” manası bulunmaktadır.

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ **“Kötülükler kuranlara gelince, onlara çok şiddetli bir azab vardır.”**

Bundan murat, Kureyşin Hz. Peygamber hakkında,

-Hapsetmek,

-Öldürmek,

-Veya sürgüne göndermek şeklinde Dârun-Nedvede kendi aralarında görüş alış-verişinde bulunmalarıdır.³

وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبْرُ **“Onların tuzakları hep boşa gider.”**

Bunların mekri (hilesi) fasittir, gerçekleşmeyecektir. Çünkü bütün işler mukadder olup hile ile değişmez. Ayetin devamı ilâhî takdire delâlet etmektedir:

11- وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ **“Allah sizi bir topraktan yarattı.”**

Allah Âdemi topraktan yaratmak suretiyle sizi de topraktan yarattı.

ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ **“Sonra bir nutfeden...”**

Sonra da O’nun neslini nutfeden meydana getirdi.

ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا **“Sonra sizi çiftler kıldı.”**

Sonra sizleri erkekli dişili yaptı.

وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ **“O’nun bilgisi olmadan ne bir dişî hamile olur, ne de doğurur.”**

Bunların hepsi, Allah nezdinde malumdur.

وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمرَةٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ **“Kendisine ömür verilenin ömrünün uzatılması ve ömründen kısaltılması mutlaka bir kitapta yazılıdır.”**

Yaşlılık hâline varan kimsenin ömrünün uzunluğu, ömrü az olanların böyle takdir edilmesi mutlaka kitapta yazılıdır.

Veya bundan murat, aynı kişinin ömrünün levhi mahfuzda sabit olan çeşitli sebeplerle çok veya az olması da olabilir. Mesela “Anır, şayet hacca giderse ömrü altmış sene olacak, yoksa kırk yıl yaşayacak.”

³ Bu durum, Enfal suresi 30. ayette anlatılmaktadır.

Denildi ki: Ömürden noksanlıktan murat, şu ana kadar geçen ömürdür. Çünkü şu ana kadarki geçen kısım, gün be gün amel defterine yazılmaktadır.

Kitap'tan murat,

-Allahın ilmi,

-Levh-i mahfuz,

-Veya amel defteridir.⁴

“İِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ” “Şüphesiz ki bu, Allah’a çok kolaydır.”

“Bu” ifadesi ile kastedilen,

-Bunların hafızı,

-Ömrün ziyade veya noksan kılınmasıdır.

12- وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ “Hem iki deniz aynı olmaz.”

“Şu tatlı, hararet keser, içimi kolaydır.”

“Şu da tuzlu, yakar kavurur.”

Ayet mü’min ve kâfir için bir darb-ı meseldir.

Furat, susuzluğu gideren, sâîğ ise kolayca boğazdan geçen, “ücac” ise, tuzluluğuyla yakan demektir.⁵

“Bununla beraber her birinden taze bir et yersiniz ve bir ziynet çıkarır, giyinirsiniz.”

Ayetin bu kısmı, iki denizin sıfatı ve onlarda olan nimetleri beyan etmede tebeî olarak zikredilmiştir.

Veya bunlar da temsilin devamıdır. Şöyle ki: “Bunlar her ne kadar bazı faidelerde müşterek olsalar da, sudan bizzat maksut olan şeylerde eşit olmadıkları cihetle eşit sayılmazlar. Çünkü bunlardan biri, kendini bozacak ve fitratının kemâlini değiştirecek şeyleri karıştırmıştır.

Benzeri bir şekilde her ne kadar cesaret ve cömertlik gibi bazı sıfatlarda müşterek olsalar da, mü’min ve kâfir bir olmazlar. Çünkü en büyük özellikte farklıdırlar. Mü’min aslı fitratı üzere kalmış, kâfir ise bunu bozmuştur.

⁴ Aslında bunlardan biri, diğerini reddeden şeyler değildir. Çünkü bunların hepsi Allahın ilminde bulunduğu gibi, O’nun ilminin tecelligâhu olan levh-i mahfuzda da yer alır, her şahsın amel defterinde de bulunur.

⁵ Yani, mü’min susuzluğu gideren tatlı, hoş bir su gibidir. Kâfir ise, tuzlu acı suya benzer.

Denizden çıkarılan süslerden murat, inciler ve yakutlardır.

“Onun lütfundan istemeniz için gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün.”

“Ve ola ki şükredersiniz.”

Ayette “ola ki...” denilmesi, zâhir hâlin bunu gerektirmesi yönündendir.

13- “O, geceyi gündüze sokuyor, gündüzü de geceye sokuyor.”

“Güneşi ve ayı emrine âmâde kılmıştır.”

“Bunların her biri bir eccl-i müsemmaye akıp gidiyor.”

“Eccl-i müsemma”, “belli bir cccl” demektir. Bundan murat,

-Dönme müddeti,

-Veya dönmesinin nihayet bulacağı yer veya zaman,

-Veya kıyamet günüdür.

“İşte bunları yapan Allah, sizin Rabbinizdir.”

Ayette “işte bu” ile, bu şeylerin faili olan Allaha işaret edilmektedir. Bunda, bu işleri yapmanın, benzerlerini yapmanın sübutunu da gerektirdiğini hissettirmek vardır.

“Mülk (hükümrânlık) O'nundur.”

“Mülk O'nundur” kısmı, yeni bir cümle de olabilir.

“O'ndan başka taptıkları-
nız ise, bir çekirdek zarına bile malik değillerdir.”

Çünkü Allah, ulûhiyette ve rububiyette tektir.⁶

14- “Kendilerine dua ederseniz duanızı işitmezler.”

Çünkü cansızdırlar.

⁶ Böyle olunca, Allahın mülkünde Allahtan başkası için en küçük bir tasarruf yetkisi yoktur.

“İşitseler bile size cevap veremezler.” وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ

Faraza işitseler, size icabet edemezler. Çünkü fayda vermeye güçleri yoktur.

Veya sizin onlara duanızdan teberri etmeleri yönüyle, size icabet etmezler.

“Kıyamet günü de kendilerini Allah’a ortak koşmanızı inkâr ederler.” وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُونَ بَشِرْكُمْ

Kıyamet günü onları Allaha şerik kılmanızı inkâr edecekler, batıl olduğunu söyleyecekler veya başka ayette geçtiği üzere “Siz bize tapmıyordunuz” diyecekler. (Yunus, 28)

“Sana Habîr gibi haber veren olmaz.” وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ

Habîr (Her şeyden haberdar) olanın Sana durumu söylemesi gibi, kimse Sana haber veremez.

Habîr’den murat, Cenab-ı Haktır. Çünkü her şeyin hakikatini bilen O’dur, O’ndan başkası tam bir vukufiyetle bilemez.

Bundan murat, onların ilâhlarıyla ilgili söylenenlerin tahkik edilmesi ve onların dua ettikleri şeylerin nefyidir.

Herkes Fakir

15- **يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ** “Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaç-sınız.”

Sizler, hadd-i zâtında ve sizinle alakalı şeylerde fakirlersiniz.

Ayette **“fukara”** kelimesinin elif-lâmlı gelmesi, insanların fakirliğini be-liğ bir şekilde ifade etmek içindir. Sanki fakirliklerinin şiddeti ve ihtiyaçla-rının çok olması sebebiyle, fakir kimselerin ta kendileri olmuşlardır. İnsan-ların fakirliğine nisbetle diğer varlıkların muhtaç olması, o kadar da kayda değer bir durum değildir. Bundan dolayı taraf-ı İlâhiden şöyle denilmiştir:

“Ve insan çok zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 28)

وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ “Allah ise Ğanî - Hamîddir.”

Allah, mutlak manada müstağnidir. (Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.) Diğer bütün varlıklara nimet veren O’dur. Bundan dolayı da hamde layık olmuş-tur.

16- **إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ** “Eğer O dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir.”

O, dilerse sizi ortadan kaldırır, sizden daha itaatkâr başka kavimler ya-ratır.

Veya sizin bilemeyeceğiniz başka bir âlem yaratır.

17- **وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ** “Ve bu, Allah’a göre zor bir şey değildir.”

Bu, Allaha zor değildir, bunu yapmakta çekineceği bir şey yoktur.

18- **وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ** “Ve hiç bir günahkâr, başkasının günahı-nı yüklenmez.”

“Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle be-raber nice ağır yükleri yükleneceklerdir.” (Ankebut, 13) ayetinde anlatı-lan durum ise, sapan ve saptıran kimselerle alâkalıdır. Çünkü onlar, kendi dalâletlerinin günah ağırlıklarıyla beraber, dalâletine sebep olduklarının gü-

nah yüklerini de taşıyacaklardır. Ama bu yine de kendi günahlarını taşımak demektir, başkasının günahlarından almak söz konusu değildir.

“Günah yükü ağır basan, günahının yüklenilmesine çağırır, ondan bir şey yüklenilmez.”

“İsterse bir yakını olsun.”

“Sen ancak gıyaben Rablerinden ürperen ve namazı dosdoğru kılanları sakındırırsın.”

“Gıyaben Rablerinden ürperen”

-Onlar, Rablerini görmedikleri halde O’nun azabından korkarlar.

-İnsanlardan uzak, tek başlarına olduklarında Allah korkusu ile yine günahlardan uzak kalırlar.

-Azabı görmedikleri hâlde, yine Rablerinden korkarlar.

Peygamberin uyarması bunlara fayda vermiş olduğu için, bunlar namazı dosdoğru kılarlar.

Ayette Rab’lerinden korkmalarının geniş zamanla, namazı kılmalarının ise geçmiş zamanla ifade edilmesi, daha önce de nazara verildiği sebeple, devamlılık bildirmek içindir.

“Temizlenen sırf kendisi için temizlenir.”

Her kim günah kirlerinden arınsa, kendisi için arınmış olur. Çünkü faydası kendinedir.

“Ve dönüş Allah’adır.”

Allah, onların arınmalarına göre karşılıklarını verir.

19- “Âma ile (görmeyenle) gören bir olmaz.”

Âma ve görenden murat, kâfir ve mü’mindir.

Denildi ki: Bu ikisi, put ve Allah için bir meseldir.

20- “Karanlıklar ile aydınlık da.”

Yani, batıl ve hak da aynı değildir.

21- “Gölge ile sıcaklık da...”

Sevap ve ceza da bir değildir. Ayette لَ “lâ” kelimesinin tekrarı, ziyadesiyle te’kid içindir.

Ayette geçen “harûr” kelimesi, “sıcak esen rüzgâr” demektir.

Denildi ki: Gündüz esen sıcak rüzgâra “semûm”, gece esene ise “harûr” denilir.

22- وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ “Ölüler ve diriler de bir değildir.”

Mü’min ve kâfirler için başka bir temsildir. Bu; birincisinden daha belîğdir, bundan dolayı “bir değildir” fiili burada tekrar edildi.

Denildi ki: Ayet, âlimler ve cahiller için bir temsildir.

إِنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ مَنْ يَشَاءُ “Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir.”

Allah, hidayetini dilediğine işittirir, böylece onu ayetlerini anlamaya ve verilen öğütlerden ders almaya muvaffak kılar.

وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ “Ama Sen, kabirlerdekilere işittirecek değilsin.”

Ayetin bu kısmı, küfürde ısrar edenlerin ölülere benzetilmesine bir terşittir ve onlardan ümidi kesmede etkin bir anlatımdır.⁷

23- إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ “Sen ancak bir uyarıcısın.”

Sana düşen ancak uyardırmaktır. Onlara duyurmak ise, Senin vazifendir. Kalbi mühürlü olanlara Senin yapabileceğin bir şey yoktur.

24- إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Şüphesiz biz seni hak ile hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak gönderdik.”

“Hak ile”

Ayet, şu şekillerde anlaşılabilir:

- Seni haklı olduğumuz hâlde gönderdik.
- Seni haklı olduğun hâlde gönderdik.
- Seni, hak Seninle olduğu hâlde gönderdik.

“Hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak”

⁷ Terşih, mecazî anlatım esnasında, o mecaza bağlı yeni ifadeler kullanma sanatıdır. Ayette kâfirler önce ölü kimselere benzetilmiş, ardından da “Sen, kabirdekilere işittirecek değilsin” denilerek terşihle bulunulmuştur.

Önceki “hak” kelimesi burayla alâkalı olarak da düşünülebilir: Yani, “Seni hak bir vaatle müjdeleyici ve hak bir vaitle uyarıcı olarak gönderdik.”

وَأَنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ “Hiçbir ümmet de yoktur ki, içlerinde bir uyarıcı geçmişi olmasın.”

Burada “uyarıcı”dan murat peygamber olabildiği gibi, peygamberin yerine uyarıda bulunan âlim de olabilir.

Ayette sadece **nezîr**, yani uyarıcının zikredilmesi, bunun zikrinin diğerine lüzum hissettirmemesindendir. Kaldı ki, hemen yukarıda ikisi müstakil olarak gelmişti.

Veya peygamberlerin gönderilmesinde en önemli maksadın uyarmak olmasından, burada özellikle o gelmiştir.

25- وَانْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ^{٢٥} “Ve eğer Seni yalanlıyorlarsa, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.”

“Peygamberleri onlara mu’cizelerle, sahafelerle ve aydınlatıcı kitapla gelmişlerdi.”

Peygamberleri onlara nübüvvetlerine şahit olan mu’cizelerle, ayrıca, Hz. İbrahim’in sahafeleri gibi sahafeler ve Tevrat ve İncil gibi aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdi.

Zübür ve Kitab-ı Münir’den murat aynı olması caizdir. Bunların birbirine atfedilmesi, her ikisinin vasfı farklı olmasındandır.

26- ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا “Sonra ben o inkâr edenleri tutup yakaladım.”

فَكَيفَ كَانَ نَكِيرِ^{٢٦} “Benim onları inkârımı nasıl oldu?”

Benim ceza vermekle onları kabul etmeyişişim nasıl oldu?!

Kitab'ın Vârisleri

27- **أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ** “Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi.”

فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا “Derken biz onunla renkleri başka başka meyveler çıkardık.”

Bunların her birinin cinsleri ve sınıfları farklı farklıdır. Ayrıca her birinin de kendi arasında çeşitli sınıfları vardır.

Veya bundan murat, renklerinin sarı, yeşil ve diğer renklerle farklı farklı olmasıdır.

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ “Dağlarda da yollar, beyazlı kırmızılı çeşitli renklerde ve kapkara topraklar var.”

Bunların da rengi şiddet ve zaafıta (koyu ve açıklıkta) farklı farklıdır.

28- **وَمِنَ النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ** “Ve insanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da höyle muhtelif renkliler var.”

İnsanlar, hayvanlar ve davarlardan da, meyvelerin ve dağların farklı renkte olmaları gibi çeşitli renklerde yaratık.

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Kulları içinde Allah’tan ancak âlimler haşyet duyar.”

Çünkü haşyetin (ürpermenin) şartı, kendinden korkulanı tanımak ve onun sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. Kim daha çok bilse, daha çok korkar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allahtan en çok korkanınız benim, O’ndan en çok sakınanız da benim.”

Bundan dolayı bu ayetin devamında Allahın kudretinin kemâline delâlet eden fiillerinin zikri yer aldı.

Ayete mecazen “Allah ancak âlim kullarından korkar, yani saygı duyar” manası da verilmiştir.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ “Şüphe yok ki Allah Azîz’dir – Ğafur’dur.”

Allahın **Azîz** olması, tuğyanında ısrar eden kimseyi cezalandıracağına delâlet etmesiyle, O'ndan korkmanın gerekli oluşunun illetini gösterir.

Allah Azîz olmakla beraber, isyanından tevbe eden kimse için ise **Ğafur**'dur, bağışlayıcıdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً 29-
يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ “Allah’ın kitabını okuyan, namazı dosdoğru kı-
lan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak verenler,
asla zarar ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.”

Allahın kitabını okumaktan murat,

-Onu okumaya devam etmek,

-Ona tâbi olmayı prensip edinmektir.

“Allahın kitabı”ndan murat, Kur’andır veya Allahın indirdiği bütün kitaplardır. Bu son manaya göre ayet, Allahın ayetlerini yalanlayanları anlat-
tıktan sonra, diğer ümmetlerden tasdik edenleri medih yoluyla anlatmak-
tadır.

“Gizli ve açık” denilmesi, onların bunlardan herhangi birinde infakı
özel olarak kastetmeksizin vermelerini anlatır.

Denildi ki: Farz olmayan infakları gizliden, farz olanları ise açıktan ve-
rirler.

İşte bu özellikleri taşıyanlar, hiç kesada uğramayacak ve asla zarar eune-
yecek bir ticaret umarlar.

30- لِيُؤْتِيَهُمْ أُجُورَهُمْ “Çünkü O, mükâfatlarını kendilerine eksiksiz
ödeyecek.”

Ayetin bu kısmı, evveliyle bağlı olarak şu manaları ifade edebilir:

-Onlar bu yaptıklarını Allahın onlara mükâfatlarını eksiksiz vermesi için
yaptılar.

-Onlar hiç zarar etmez bir ticaret umuyorlardı. Allah da onlara mükâ-
fatlarını eksiksiz verdi.

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ “Ayrıca lütfundan onlara fazlasını da verecektir.”

Allah, onların amellerine mukabil olana, lütfuyla daha ziyadesini vere-
cektir.

إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ “Çünkü O, Ğafur’dur – Şekur’dur.”

Şüphesiz O, kullarının hatalarına karşı çokça bağışlayandır. Taatlerine karşı ise, çokça karşılar verendir.

Cenab-ı Hakkın **Ğafur** ve **Şekûr** olması, amellerin karşılığını eksiksiz vermesi ve lütfuyla fazlasıyla mukabelede bulunmasının sebebini beyan eder.

31- وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ - **“Kitaptan Sana vahyettiğimiz hakkın ta kendisidir.”**

Kitaptan murat, Kur'an'dır. Bu durumda ayetteki مِنْ “min” ifadesi beyan manası taşır. Yani, “kitap olarak Sana indirdiğimiz.”

Veya kitaptan murat, cinstir. Bu durumda “min”, baziyet bildirir. Yani, “kitaptan Sana indirdiğimiz...”

كُذِّبَتْ لَهُمْ مِنْهُ مُنَادٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ - **“Kendinden öncekileri tasdik edici olarak gönderilmiştir.”**

Sana indirilen, daha önceki semavî kitapları tasdik edici olarak gelmiş olup, hakkın ta kendisidir.

Kur'anın hak oluşu, akaid ve temel hükümlerde onlara muvafık olmasını gerekli kılar.

إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ - **“Şüphe yok ki Allah, kullarına Habîr – Basîr'dir.”**

Allah, kullarının hem içlerini, hem de dışlarını bilir. Dolayısıyla Senin hâllerinde nübüvvete aykırı bir durum olsaydı, diğer kitapların miyarı olan böyle mu'ciz bir kitabı sana vahyetmezdi.

Ayette, Cenab-ı Hakkın **Habîr**, yani her şeyden haberdar olmasının önce gelmesi, böyle meselelerde esas olanın ruhanî durumlar olması yönündendir.⁸

32- ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا - **“Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi Kitab'a mirasçı yaptık.”**

-Senden miras olarak kalmasına hükmettik.

-Veya bundan murat “kitaba varis kılacağız” demektir. Bu mananın geçmiş zaman ile ifade edilmesi, mutlaka tahakkuk edeceği içindir.

⁸ Haberdar olacak ki, kimin risalete chil olduğunu bilsin, ona göre görevlendirsin.

-Veya kitabı önceki milletlerden miras olarak intikal ettirdik.

Bu ayet, yirmidokuzuncu ayete atıfla gelmiştir. Otuzbirinci ayet ise, kitaba mirasçı olmanın keyfiyetini beyan için ara cümle olarak gelmiştir.

“Kullarımızdan seçtiklerimizi Kitab’a mirasçı yaptık” denilmesinden murat, sahabeden ve sonraki devirlerde gelen kimselerden âlim olanlardır.

Veya genel anlamda bütün ümmettir. Çünkü Allah, ümmet-i Muhammedi diğer ümmetler üzerine seçkin kılmıştır.

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ “Onlardan bir kısmı nefesine zulmeder.”

Onlardan bir kısmı, o Kur’anla amelde kusur ederek nefesine zulmeder.

وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ “Bir kısmı orta bir yol tutar.”

Bir kısmı da çoğu vakitte o Kur’anla amel eder, orta bir yolda gider.

وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ “Bir kısmı da Allah’ın izniyle hayırlarda yarışır.”

Bir kısmı da Allahın izniyle kendileri Kur’anla amel etmelerinin yanında, talim ve irşadda bulunur.

Ayetin manasıyla ilgili şu manalara da dikkat çekilmiştir:

Nefsine zulmeden, cahildir. Orta halli olan ilim öğrenendir. Hayırda yarışan ise, âlimdir.

Nefsine zulmeden günahlara dalar. Orta halli günahla salih ameli karışık yapar. Hayırda yarışan ise, hasenatı seyyielerinden fazladır. Öyle ki, seyyieleri örtülür. Bu, Hz. Peygamberin şu sözünün manasıdır: “Hayırda yarışanlar, işte onlar cennete girerler, orada hesapsız bir şekilde rızıklandırılırlar. Orta hâlli olanlar kolay bir muhasebe ile hesaba çekilirler. Nefislerine zulmedenler ise, onlar mahşer süresince tutulurlar, sonra Allah onlara rahmetiyle muamele eder.”

Denildi ki: Zalimden murat, kâfirdir. Diğer iki gruptan önce zalim olanların nazara verilmesi, zâlimlerin çokluğu sebebiyledir. Ayrıca zulüm, cehil ve hevâya uyma manasıyla, fitratın bir gereği gibidir. Orta halli olmak ve hayırda yarışmak ise, arızî birer durumdur.

ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ “İşte bu, büyük lütuftur.”

“İşte bu” ifadesinden murat

- Kitaba varis kılmak,
- Allahın bir kısım kullarını seçmesi,
- Veya hayırda yarışmak olabilir.

33- جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا “Onlara Adn cennetleri vardır, oraya gireceklerdir.”

Cennete girecek olanlar hakkında şu cihetler nazara verilmektedir:

-Bunlar, ayetin üst kısmında anlatılan üç gruptur. Yani, nefsine zulmeden, orta halli ve hayırda yarışanlar.

-Allahın seçmiş olduğunu beyan ettiği kullar,

-Orta halli olanlar ve hayırda yarışanlardır. Çünkü bu iki gruptan murat, cinstir.⁹

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا “Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir.”

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ “Ve orada elbiseleri ipektir.”

34- وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي آذَهِبَ عَنَّا الْحَزْنَ “Ve şöyle derler: Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamdolsun.”

“Üzüntü”den murat,

-Akıbet korkusudur.

-Veya geçim ve buna arız olan hâllerle ilgili endişedir.

-Veya İblisin vesvesesinden ve başka durumlardan endişe içinde olmaktır.

إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ “Gerçekten Rabbimiz Ğafur – Şekûr’dur.”

Şüphesiz bizim Rabbimiz, günahkârlar için çokça bağışlayıcı ve itâat edenler için de karşılığını ziyadesiyle verendir.

35- الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ “Ki O, lütfundan bizi beka yurdu-na yerleştirdi.”

Allahın böyle nimet vermesi ve ikramda bulunması, tamamen O’nun lütfundandır. Çünkü O’na vacip bir şey yoktur.

⁹ Yani, bu üç grup içinde bu ikisi, cennete girme yönüyle bir grup gibidir.

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ “Bize orada bir yorgunluk dokunmaz.”

وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ “Ve bize orada bir usanç da gelmez.”

Çünkü ahirette insanlar mükellef olmayacaklardır. Orası meşakkat yeri değildir.

Ayette, orada yorgunluk olmayacağını ifadeden sonra, yorgunluğa terettüp eden usancın da olmayacağını peşinden söylemek, etkili bir anlatımdır.

36- وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۖ “İnkâr edenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır.”

لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا “Onlar öldürülmez ki ölsünler.”

Orada kendileri için ölüm yoktur ki istirahata kavuşsunlar.

وَلَا يُحْفَفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا “Ve kendilerine cehennem azabından hafifletilmez.”

Bilakis, ne zaman onlara azap veren ateş sönse, yeniden tutuşturulur.

كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ “İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız.”

İşte küfür ve küfranda ileri giden herkesi, bu ceza gibi bir cezayla cezalandırırız.

37- وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا “Onlar, orada şöyle feryat ederler:”

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ “Ey Rabbimiz! Bizleri çıkar, yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım.”

Onların “salih amel yapalım” demek yerine “yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım” demeleri, hem şu dünyada yaptıkları salih olmayan amelleri için pişmanlıklarını gösterir, hem de amellerinin salih olmadığını itraf etmeleridir.

Ayrıca bu isteklerinde, cehennemden çıkmak isteyişlerinin bunları telâfi etmek için olduğunu ve kendilerinin dünyada o amellerini salih zannettiklerini, ama şimdi bunun tersinin tahakkuk ettiğini hissettirmek vardır.

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ (Onlara denir): “Size düşünecek olanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?”

Ayetin bu kısmı, Allahtan onlara bir cevap ve kendilerini kınamaktır.

Ayette verildiği bildirilen ömür, mükellefe tefekkür ve tezekkürü mümkün kılan her ömrü içine alır. Bununla beraber bazıları yirmi ile altmış yıl arasını nazara vermişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Altmış yıl yaşamış bir kimse için Allah nezdinde bir mazeret olamaz.”

وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ “Hem size uyarıcı da gelmişti.”

Ayette geldiği bildirilen “**nezîr**” yani uyarıcı hakkında değişik cihetler nazara verilmiştir. Mesela,

- Bundan murat Hz. Peygamberdir (asm)
- Vcya Kitap’tır.
- Akıl,
- Yaşlılık,
- Yakınların ölümü de birer uyarıcıdır.

فَذُوقُوا “O halde tadın (azabı).”

فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ “Artık zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”

O zalimler için kendilerinden azabı def edecek bir yardımcı yoktur.

Sünnetullah

38- **“İِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ غَيْبِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ”** “Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir.”

Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Dolayısıyla onların hâlleri de O'na gizli değildir.

39- **“اِنَّهُ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ”** “Elbette O, sinelerde olanları hakkıyla bilendir.”

Ayetin bu kısmı, üstteki hükmün illetini gösterir. Çünkü en gizli şey olan kalplerden geçenleri bilince, diğer şeyleri elbette bilir.

39- **“هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خٰلِاِئِفَ فِي الْاَرْضِ”** “O, sizi yeryüzünde halifeler kıldı.”

O, size yeryüzünde tasarruf yetkisi verdi.

Denildi ki: İnsanların yeryüzüne halife olmaları, birbirlerine halef olmalarını, yani ardı ardına gelmelerini ifade eder.

40- **“فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ”** “Artık kim inkar ederse, küfrü kendi aleyhinedir.”

Böyle olunca, artık kim küfrederse, küfür ve küfranının cezası kendinedir.

41- **“وَلَا يَزِيْدُ الْكَافِرِيْنَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا”** “Kâfirlerin küfürleri, Rableri katında kendilerine buğzdan başka bir şey artırmaz”

42- **“وَلَا يَزِيْدُ الْكَافِرِيْنَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا”** “Kâfirlerin küfürleri kendilerine zarardan başka bir şey artırmaz.”

Ayetin bu kısmı, önceki cümlede bildirilen hükmün açıklamasıdır.

Ayette, herkes için küfrün iki sonucuna dikkat çekilmiştir:

-Allahın gadabını celbetmek,

-Ahirette hüsrân.¹⁰

¹⁰ Dünyada iman ve İslâm nimetlerinden ve bunların kazandırdığı manevî lez-

40- **“De ki: Allah’ı bırakıp da çağırımda olduğunuz şeriklerinizi gördünüz mü?!”**

Ayette şeriklerin onlara nispetle “şerikleriniz” şeklinde ifade edilmesi, gerçekte olmayan bu ilahların kendileri tarafından kendilerine musallat kıldıklarına dikkat çeker.¹¹

Keza “şerikleriniz” ifadesi, putlar gibi aslında malik oldukları şeyleri ilâh mevkiine getirmelerini de ifade eder.

“Gösterin bana, onlar yeryüzünden neyi yaratmışlardır?”

“Yoksa onlar için gökyüzünde bir ortaklık mı var?”

Yoksa onlar için göklerin yaratılışında Allah ile bir ortaklıkları mı var ki, uluhiyette Allaha şerik olmaya layık oldular?!

“Yoksa biz onlara bir kitap vermişiz de ondan bir delil üzere mi bulunuyorlar?”

Veya Biz onlara bir kitap verdik de, o kitap putları şerik yaptığımızı mı söylüyor?! Böylece onlar Kitaba dayanarak kendilerinin Allaha şerik olduğunu iddia ediyorlar?!

Ayetteki “onlar” zamiri müşriklere de raci olabilir. O zaman şu ayetteki gibi bir manayı ifade eder:

“Yoksa biz onlara bir delil indirdik de O’na ortak koşmalarını o mu söylüyor?” (Rum, 35)

“Hayır, doğrusu o zalimler, birbirlerini aldatmadan başka bir vaadde bulunmuyorlar.”

Allahu Teâlâ, kendisi için asla bir şerik olmadığını çeşitli delillerle nazara verdikten sonra, müşrikleri şirke sevkeden durumu anlattı. O da, öncekilerin sonrakileri aldatması veya reislerin etbalarını “bunlar Allah katında şefaathilerdir, onlara şefaathçi olacaklardır” şeklinde kandırmalarıdır.

zetlerden, ahirette de cennet ve nimetlerinden mahrum kalmak elbette en büyük bir hüsrandır.

¹¹ Yani, gerçekte onlar birer ilah değildir. Ama müşrikler bunları Allaha şerik zannetmişler, bu zannın sonucu olarak Allah yerine bunlara tapmışlardır.

41- **“Şüphesiz Allah gökleri ve yeri zeval bulmaktan tutuyor.”**

Çünkü, imkân dairesinde olan bir şeyin bulunduğu hâl üzere kalması, ancak onu muhafaza edenle mümkündür.

“وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ” **“Andolsun ki eğer zeval bulurlarsa, onları O’ndan başka kimse tutamaz.”**

“إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا” **“Gerçekten O, Halim’dir – Ğafur’dur.”**

“Neredeyse, söyledikleri sözden gökler çayılayacak, arz yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacak.” (Meryem, 90) ayetinde nazara verildiği üzere, göklerin ve yerin zeval bulmasını netice verecek nice günahlar olmakla beraber Allahu Teâlânın yine de bunları devam ettirmesi, son derece hilim sahibi ve çokça bağışlayıcı olmasındandır.

42- **“Olanca güçleriyle Allah’a şöyle yemin ettiler:”**

“لَئِنْ جَاءَ هُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ” **“Şayet kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerin herhangi birinden çok daha doğru yolda olacaklar!”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Kureyş kavmi Hz. Peygamber daha Peygamber olarak gönderilmezden önce ehl-i kitabın kendilerine gelen peygamberleri yalandadıklarını duyunca şöyle demişlerdi: “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin! Şayet bize bir peygamber gelirse, onlardan çok daha hidayet üzere olacağız!”

“فَلَمَّا جَاءَ هُمْ نَذِيرٌ مَارَادَهُمْ إِلَّا نَفُورًا” **“Fakat kendilerine bir uyarıcı geldiği zaman, bu onların sırf ürkmelerini artırdı.”**

Uyarıcı olarak Hz. Peygamber onlara geldiğinde, O uyarıcı veya O’nun gelmesi, ancak onları hakdan uzaklaşmaya itti.

43- **“Yeryüzünde bir kibirlenme ve kötü bir tuzak için (böyle yaptılar).”**

“Hâlbuki kötü tuzak ancak sahibinin başına geçer.”

Kötü tuzak, ancak tuzağı kuranın başına geçer. Nitekim bunlar Bedir savaşında cezalarını buldular.

“فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ” “Artık onlar öncekilerin kanunundan başka ne gözetiyorlar?”

Allahın öncekilerde prensibi, peygamberi yalanlayanları cezalandırmaktır.

“فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا” “Sen Allah’ın sünnetinde asla bir değişme bulamazsın.”

“وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا” “Ve Sen Allah’ın sünnetinde asla bir başkalaşma da bulamazsın.”

Çünkü ceza vermek yerine başka bir uygulama yapmaz. Peygamberi yalanlayanları cezalandırmak yerine başkalarına ceza vermek gibi başka bir prensip de edinmez.

“أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ 44-” “Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl olduğuna bakmadılar mı?”

“Hâlbuki onlar, bunlardan daha kuvvetliydimler.”

O Mckke müşrikleri Şam, Yemen ve Irak gibi yerlere gittiklerinde önceki milletlerden kalan harabelere bakıp öncekilerin akıbetini görmediler mi?¹²

“وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ” “Göklerde ve yerde hiçbir şey Allah’ı aciz bırakamaz.”

“Çünkü O, Alîm’dir – Kadîr’dir.”

O, bütün her şeyi bilir ve her şeye de gücü yeter.

“وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ 45-”

¹² Burada söz konusu olan durum, o harabelerden intikalle ve onların nasıl helâk edildikleriyle ilgili haberlerden yola çıkarak ilmen bir kanaate sahip olmalarıdır.

beraber Allah, insanları kazandıkları günahlar yüzünden hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”

Şayet Allah işledikleri günahlar yüzünden insanları hemen cezalandırırsa, onların günahlarının şeametinden yeryüzünde hareket eden bir canlı bile kalmazdı.

Denildi ki: Ayette geçen “canlı”dan murat, insandır. Ayetin devamı da buna işaret eder.

“فَاِذَا جَاءَ مُسَمِّىٰٓٔ وَلٰكِنْ يُؤَخَّرُوْهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى” “Fakat onları belli bir süreye kadar erteler.”

“فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ” “Nihayet ecelleri gelince (gereğini yapar).”

Bundan murat, kıyamet günüdür.

“فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيْرًا” “Şüphe yok ki Allah, kullarını görendir.”

Onların ne yaptıklarını gördüğü için, onların amellerine göre karşılıklarını verir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

Fâtır sûresini kim okusa, sekiz cennet kapısı o kimseyi davet eder, “istediğin kapıdan gir” derler.

YASİN SÛRESİ

Yasin Sûresi Mekkî olup
seksen üç ayettir.

İmam-ı Mübîn

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Yâsin sûresine “muimma” denir, okuyana dünya ve ahiretin hayrını kazandırır. Ayrıca ona “dâfia” ve “kâdiye” denir, okuyandan her türlü kötülüğü def eder ve onun bütün ihtiyaçlarını karşılar.”

1- “Yâ-sîn.”

“Yâsin” ifadesi, manada ve i’rabda elif-lâm-mîm gibidir.

Denildi ki: Yâsîn, Tay kabilesinin dilinde “ey insan” anlamına gelir.

2- “وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ” “Hikmetli Kur’ân’a andolsun ki.”

3- “إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ” “Şüphesiz Sen gönderilen rasûllerdensin.”

4- “عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” “Sırat-ı müstakim (dosdoğru bir yol) üzeresin.”

Sırat-ı müstakim üzere olmaktan murat, tevhîd ve bütün işlerde istikamettir.

Hız. Peygamberin Allahın gönderdiği elçilerden olması her ne kadar istikamet üzere olmasını iltizam ederse de, bu şekilde açık bir ifadeyle de belirtilmiştir.

5- “تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ” (Kur’ân), Azîz – Rahîm (mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah) tarafından indirilmiştir.”

6- “لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ” “Ataları uyarılmamış bir kavmi uyarman için.”

Uzun bir fetret dönemi yaşanmış, o zamanki Arabların ecdadı peygamber uyarısından uzak kalmışlardı. Bu ifade, onların peygambere ne derece şiddetle muhtaç olduğunu anlatır.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Eski zamanda ecdatlarının uyarıldığı şeyle onları uyarman için biz seni onlara gönderdik.”

فَهُمْ غَافِلُونَ “(Bu yüzden) onlar gafil kimselerdir.”

Üstteki ilk açıklamaya göre manası şöyle olur:

“Onlar, uyarılmadıkları için gaflette kalmışlardır.”

İkinci cihetle ise şu manayı ifade eder: “Biz seni onları uyarman için gönderdik. Çünkü onlar gafil kimselerdir.”

7- لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ “Andolsun ki onların çoğunun üzerine azab sözü hak olmuştur.”

فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Artık onlar iman etmezler.”

Bundan murat, “Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu” ayetinin manasıdır (Hûd, 119). Çünkü onlar, Allahın “onlar iman etmezler” diye bildiği kimselerdendir.

8- إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ “Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır.”

Ayet, onların küfür üzere ısrarlarını ve kalplerinin mühürlü olmasını ifade eder. Bundan dolayı ayetler ve uyarılar onlara fayda vermemektedir. Bu mana ayette bir temsil olarak boynu kelepçeli insanlarla anlatılmıştır. Bu kelepçeler çenelerine kadar dayanmış, bundan dolayı başlarını eğememektedirler.

فَهُمْ لَا يَصُبُّونَ “Artık onlar başlarını eğemezler.”

Başlarını kaldırmışlar, gözlerini yummuşlardır. Artık bunlar hakka yönelmezler, boyunlarını oraya çeviremezler, hakka mukabil baş eğemezler.

9- وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ “Hem önlerinden bir sed, hem de arkalarından bir sed çekmişiz, kendilerini sarmışızdır.”

فَهُمْ لَا يَنْصَرُونَ “Artık onlar görmezler.”

Bu da onların cehalet çukurunda hapiste olduklarını, ayetler ve delillere bakmaktan alıkonulduklarını anlatan bir başka temsildir. Önlerinden ve arkalarından iki sed onları kuşatmıştır. Bu sedler, onların gözlerini kapatmış, artık önlerini ve arkalarını göremez olmuşlardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bu iki ayet Benî Mahzûm hakkında indi. Ebu Cehil, Hz. Pey-

gamber secde de iken başını yere sürteceğine dair yemin etti. Elinde bir taş olduğu hâlde Hz. Peygamberin yanına vardı. Hz. Peygamber namaz kılıyordu. Ebu Cehil elini kaldırdığında, eli boynuna kenetlendi, taş da eline yapıştı. Daha sonra güçlkle taşı elinden alabildiler. Ebu Cehil, kavmine döndü, olanları anlattı.

Aynı kabileden bir başkası “Ben Muhammedi bu taşla öldüreceğim” diyerek Hz. Peygamberin yanına geldi. Allah da onun gözünü kör etti.

10- **وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ** “Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler.”

Bakara sûresinde bunun tefsiri geçmişti.¹

11- **إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ** “Sen ancak Zikr’e (Kur’an’a) uyan ve Rahmân’dan gıyabî olarak korkan kimseyi uyarırsın.”

Senin uyarıların ancak bir öğüt olan Kur’ana dikkatle muhatap olan, onunla amel eden, Rahmânın cezalandırması daha gelmeden ve o dehşetli haller gözle görülür bir şekil almadan O’ndan korkan kimseye fayda verir.

“Rahmândan gıyabî olarak korkmak”, kalbinin derinliklerinde O’ndan ürperti duymak ve O’nun rahmetine aldanmamak manasında da olabilir. Çünkü O, Rahmân olduğu gibi aynı zamanda Müntakimdir, Kahhardır.

12- **فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ** “İşte onu bir mağfîret ve güzel bir mükâfatla müjdele.”

12- **إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ** “Gerçekten, ölüleri biz diriltiriz.”

Allahın ölüleri diriltmesi, ölmüş olanları haşrederek ve cahillere de hidayet vererek olur.

13- **وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ** “Ve onların önceden yapıp gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını yazarız.”

Onların, önceden yapmış oldukları iyi ve kötü bütün amelleri yazarız.

Ölümlerinden sonra geride bıraktıkları eserlerini de yazarız.

Bu geride bıraktıkları, öğrettikleri bir ilim ve vakfettikleri bir eser gibi

¹ Bkz. Bakara, 6.

şeyler olabildiği gibi, batıl bir şeyi yaymak ve bir zulmü tesis etmek gibi kötü şeyler de olabilir.

وَ كُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ “Ve biz her şeyi bir “imam-ı mübin”de sayıp tesbit etmişizdir.”

İmam-ı Mübin’den murat, levh-i mahfuzdur.

Ashab-ı Karye

13- وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ “Onlara, ashab-ı karye’yi misal ver.”

Bahsi geçen ashab-ı karye, Antakya halkıdır.

14- إِذْ تَبَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ “Hani oraya elçiler gelmişti.”

Bu elçiler, Hz. İsa’nın oraya gönderdiği kimselerdi.

14- إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ “Hani biz onlara iki kişi göndermiştik.”
فَكَذَّبُوهُمَا “Fakat onlar ikisini de yalanlamışlardı.”

Cenab-ı Hakkın “biz göndermiştik” demesi, rasûlü ve halifesinin fii-
li olmasındandır.²

فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ “Biz de bir üçüncü ile destek verdik.”

Üçüncü elçinin adı Şem’un’dur.

فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ “Onlara: ‘Biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler.”

Antakya halkı putlara tapıyordu. Hz. İsa, bunlara iki elçisini gönderdi. Bu iki elçi şehre yaklaştıklarında Habib-i Neccar’ı gördüler. Habib-i Neccar, koyun güdüyordu. Onlara nereden gelip nereye gittiklerini sordu, onlar da anlatılar. Habib-i Neccar, “bu anlattıklarınıza bir delil var mı?” dedi. Onlar da “hastayı tedavi eder, anadan doğma körün gözünü açarız, cüz-zamlıları iyileştiririz” dediler. Habib-i Neccarın hasta bir çocuğu vardı, onu gösterdi. Onlar da elleriyle meshettiler, çocuk iyileşti. Habib-i Neccar, bu olay karşısında iman etti, haber şehirde yayıldı. Pek çok insan, onların elleriyle şifa buldu. Onların haberi hükümdara kadar ulaştı. Hz. İsanın elçilerini yanına getirip “İlahlarımızdan başka bizim için başka bir ilah mı var?” diye sordu. Dediler: “Evet, seni ve ilahlarını yaratan!”

² Yani, gönderen Hz. İsa da olsa, Hz. İsa kendi şahsı için değil, Allahın davasını anlatmak üzere göndermiştir.

Bunun üzerine hükümdar onları hapsedtirdi. Hz. İsa da Şem'unu oraya gönderdi. Şem'un, gerçek kimliğini gizleyerek hükümdarın adamlarıyla dostluk kurdu. Onlar da kendisine alıştılar, onu hükümdara götürdüler böylece hükümdarın yakın çevresinde yer aldı. Bir gün hükümdara “duyduğuma göre sen iki adamı hapsedmişsin, ne dediklerini dinledin mi?” diye sordu. Hükümdar “hayır” dedi. Şem'unun talci doğrultusunda onları yanına getirtti. Şem'unla onlar arasında şöyle bir muhavere cereyan etti:

-Sizi kim gönderdi?

-Herşeyi yaratan ve şeriki olmayan Zât bizi gönderdi.

-Öz olarak bize O'nu anlatın.

-O, ne dilerse yapar, ne isterse ona hükmeder.

-Deliliniz var mı?

-Hükümdar ne dilerse talep etsin.

Bunun üzerine hükümdar yüzünde göz yeri bile olmayan bir çocuk getirtti, iki elçi Allaha dua ettiler, çocuğun yüzünde göz için yarılma meydana geldi. İki fındık alıp o boşluklara yerleştirdiler. Bunlar birer göz haline geldiler. Çocuk bunlarla görmeye başladı.

Bunun üzerine Şem'un, hükümdara “Ne dersin, sen de ilahlarından istesen de böyle bir şey yapsalar! Böylece hem sana hem de onlara bir itibar olur” dedi.

Hükümdar “benim sana karşı bir sırrım yok. Bizim ilahlarımız işitmez görmez, zarar ve fayda veremez” diye cevap verdi. Ardından da “şayet sizin ilahınızın bir ölüyü diriltmeye gücü yeterse, O'na iman ederiz” dedi. Bunun üzerine yedi gün önce ölmüş bir genci getirdiler. Hz. İsanın iki elçisi dua ettiler, ölü doğrulup kalktı ve şöyle dedi: Ben, ateş dolu yedi vadiye alındım. İçinde bulunduğunuz inançtan dolayı sizi uyarıyorum, imana gelin!”

Ayrıca şöyle devam etti: “Sema kapıları açıldı, gördüm ki güzel bir genç bu üçüne şefaate oluyor.”

Hükümdar “Üçü dediğin kimler?” diye sordu. Genç, “Şem'un ve şu ikisi” dedi.

Şem'un, gencin sözünün hükümdara tesir ettiğini görünce ona nasihatle bulundu, o da kalabalık içinde iman etti. İman etmeyenlere ise, Hz. Ceb-rail sayha (yüksek bir ses) ile bağırdı, helâk olup gittiler.

15- **“Dediler: Siz ancak bizim gibi insansınız.”**

Bizi davet ettiğiniz şeye sizi yetkili kılan bir meziyet sizde görmüyoruz.

“Ve Rahmân, hiçbir şey indirmedir.”

Rahmân, size vahiy ve risaletten bir şey indirmedir.

16- **“Siz ancak yalan söylüyorsunuz.”**

Siz, “biz elçileriz” iddianızda başka değil, ancak yalan söylüyorsunuz.

17- **“Elçiler dediler: Rabbimiz biliyor ki, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”**

Allahın bilmesini şahit olarak söylediler.

Bu, yemin yerine geçmektedir.³

İlk defa “biz size gönderilmiş elçileriz” dediklerinde te’kidde bulunmamışlardı. İnkârla karşılaşınca “lâm” harfiyle te’kidde bulundular.⁴

18- **“Ve bize düşen ancak apaçık tebliğdir.”**

Bize düşen, onun sıhhatine şahit olan delillerle apaçık bir şekilde tebliğde bulunmaktır. Tebliğin bu şekilde delilli yapılması güzeldir. Çünkü tebliği güzel yapan şey, delil getirmektir.⁵

19- **“Ahali ise dediler: Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.”**

Böyle demeleri,

-Onların davetini garip bulmaları,

-O davetten hoşlanmamaları,

-Ve çağrıldıkları şeyden ürkmelerinden dolayıdır.

20- **“Eğer vazgeçmez-**

³ Yani, “Rabbimiz biliyor ki...” ifadesi, “Vallahi” manasını ifade eder.

⁴ Türkçede bunu şöyle görebiliriz: Sözgelimi “ben cumhurbaşkanı ile görüş-tüm” diyen birisi inkârla karşılaşınca şöyle devam eder: “Ben gerçekten cumhurbaşkanı ile görüş-tüm.” Ayetteki te’kide bu cihetle bakabiliriz.

⁵ Yoksa mücerret bir iddiadan ibaret kalır.

seniz, mutlaka sizi taşlarız ve bizim tarafımızdan size çok elîm bir azap dokunur.”

19- قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ “Dediler: Uğursuzluğunuz kendinizdendir.”

“Size öğüt verildi diye mi (uğursuzluğa uğradınız)?”

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ “Doğrusu siz, müsrif bir kavimsiniz.”

“Uğursuzluğunuza sebep kendinizdir, kötü inancınız ve kötü amellerinizdir. Size öğüt verildi diye mi başınıza uğursuzluk geldi? Sizler, isyanda aşırı gitmeyi âdet edinmiş bir topluluksunuz. İşte, uğursuzluk buradan size geldi.”

Veya “sizler dalâlette aşırı gitmeyi âdet edinmiş bir topluluksunuz. Bunun için kendileriyle şeref duymanız ve teberrükte bulunmanız gereken kimseleri uğursuzluk vesilesi saydınız.”

20- وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى “Ve şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.”

Bu adam, Habib-i Neccardır. Gelen elçilere icabetten önce, kavminin putlarını yapan bir kimse idi. Aralarında altıyüz sene olmakla beraber, Hz. Peygambere gıyabında iman edenlerdendir.

قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ “Dedi: Ey kavmim! Uyun elçilere!”

21- اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا “Uyun sizden hiçbir ücret istemeyenlere.”

Yaptığı nasihate ve icra ettiği risalet görevini tebliğe mukabil sizden bir ücret istemeyen kimselere tabi olun.

وَهُمْ مُّهْتَدُونَ “Ve onlar hidayete ermişlerdir.”

Ve onlar, dünya ve ahiretin hayrına kavuşacak olan kimselerdir.

22- وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي “Bana ne oluyor ki beni yaratana ibadet etmeyeyim?”

Habib-i Neccar, böyle diyerek irşad hususunda onlara lütufta bulundu, kendini onlara söylediği şeylerden hariç tutmadı. Kendisi için istediğini onlar için de istediğini gösterdi. Böyle demekle, Allaha ibadeti terk edip başkasına ibadet etmelerinden dolayı onları kınadı. Bunun için, sözünün devamında şöyle dedi:

وَالِيهِ تُرْجَعُونَ “Hâlbuki O’na döndürüleceksiniz.”

Bu ifadeye, onlara şiddetli bir tehdit vardır.

Sonra, önceki üslûba dönerek şöyle devam etti:

23- “هِيَ بَنُوتُ الْإِنْسَانِ أَعْمَىٰ” “Hiç ben O’ndan başka ilâhlar edinir miyim?”
 “إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُون”
 Rahmân, bana bir zarar dileyecek olsa, onların şefaati bana bir fayda vermez ve onlar beni kurtaramazlar.”

Böyle yaparsam, onların şefaati bana bir fayda vermez, yardım ve destekle beni kurtaramazlar.

24- “إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” “O takdirde ben gerçekten apaçık bir dalâlette olurum.”

Çünkü hiçbir şekilde fayda vermeyen ve bir zararı da def etmeyen şeyleri fayda ve zarara tam muktedir olan Yaratıcıya tercih etmek ve O’na şerik kılmak, aklı başında olanlara hiç de gizli kalmayacak apaçık bir dalâlettir.

25- “إِنِّي أَمُنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ” “Şüphesiz ki ben, Rabbinize iman ettim, gelin beni dinleyin.”

Denildi ki: Hitap Hz. İsa’nın elçilerinedir. Çünkü nasihate başlayınca, kavmi onu taşlamaya başladılar. O da, kavmi kendisini öldürmeden önce onlara doğru koştu.

26- “قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ” “Ona, “haydi gir cennete!” denildi.”

Kavmi onu öldürdüğünde, cennet ehlinde olduğu kendisine bir müjde olmak üzere söylendi.

Veya diğer şehitlerde olduğu gibi, cennete gireceğine dair bir ikram ve izin olarak söylenmiş de olabilir.

Veya Hasan-ı Basri’nin dediğine göre, kavmi Onu öldürmeye niyetlendiğinde Allah O’nu cennete yükseltti.

Ayetin bu kısmı, dinine yardım hususunda salâbeti anlatıldıktan sonra, Rabbine kavuşma anında durumunun ne olduğu sorusuna bir cevap gibidir. Devamı da aynı şekilde değerlendirilebilir.

“قَالَ يَالَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ” “O da dedi: Keşke kavmim bilseydi!”

27- **“Rabbimin beni bağışladığını ve beni kendilerine ikram edilen kullarından kaldığını...”**

Yani, “cennete gir” denildiğinde “acaba o ne dedi?” sualine bir cevaptır.

Habib-i Neccarın “keşke kavmim bilseydi” diye temennide bulunması,

-Küfürden tevbe etmeye,

-Ve iman ve taate girmek suretiyle kendisine açılan cenneti elde etmeye onları sevk etmesi içindir. Allah dostlarının hâli böyledir, öfkelerini yutarlar, düşmanlara bile merhamet gösterirler.

Veya “keşke kavmim bilseydi” demesi, “keşke kendisiyle ilgili olarak çok büyük bir hata üzere olduklarını, O’nun ise hak üzere olduğunu bilselerdi” manasını da ifade edebilir.

Ayetteki **مَا** ifadesindeki **مَا** soru için de olabilir. O cihetten bakılırsa mana şöyle olur: “Keşke kavmim bilseydi, Rabbim ne ile beni bağışladı ve ikrama mazhar kıldı.” Bu da, onların dinini terk etmesi ve eziyetlerine sabretmesidir.

28- **“Biz arkasından kavminin üzerine semadan bir ordu indirmedik.”**

Onun öldürülmesinden sonra biz O’nun kavmine, Bedirde ve Hendekte yaptığımız tarzda gökten bir ordu göndermedik. Meleğin bir tek sayhası, onları helâk etmeye yetti.

Bu üslûbta, onların öldürülmelerini küçük görmek ve helâkleri için gönderilen meleği ise tazim vardır.

“İndirecek de değildik.”

Onun kavmini helâk etmek için bir ordu indirmemiz hikmetimize de uygun düşmezdi. Çünkü biz her şey için bir sebep takdir ettik. Bunu, kavmine karşı galebesi için bir sebep kıldık.

Denildi ki: Ayetteki ikinci **مَا** mevsul de olabilir. Bu durumda mana şöyledir: “Onun öldürülmesinden sonra Biz semadan ordu göndermedik. Önceki kavimlerde gönderdiğimiz taş, rüzgâr ve şiddetli yağmur gibi şeyler de göndermedik... Sadece bir tek sayha ile onları helâk ettik.”

29- **“Sadece bir tek sayha onlara yetti.”**

Cebraîlin bir tek sayhası (kuvvetli sesi), onların helâki için kâfi geldi.

فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ “Bir anda sönüp gittiler.”

Ayette, onların hâli, sönen ateşe benzetilmiştir. Yani, canlı kimse parlak ateşe benzer. Ölen ise, o ateşin külü gibidir.

30- يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “Yazıklar olsun o kullara ki, kendilerine gelen her elçiyle mutlaka alay ediyorlardı.”

Gönderilen bu elçiler gibi ihlaslı zatlar, nasihatleriyle dünya ve ahiret saadetinin anahtarları gibidirler. Böyle alay edenler, pişman olmaya ve kendilerine de “yazıklar olsun!” denilmeye layıktırlar. Onların hâline hem melekler, hem de ins ve cinden ehl-i iman olanlar “vah vah” demişlerdir.

Ayette ifade edilen tahassürün, (onlara “yazıklar olsun” demenin) onların kendi aleyhlerine işledikleri cinayetin büyüklüğünü göstermek için istiare yoluyla Allahtan bir tahassür olması da caizdir.⁶

31- أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ “Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi, onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi?”

32- وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ “Elbette onların hepsi toplanıp, bizim huzurumuza getirilecektir.”

Onların hepsi kıyamet günü amellerinin karşılığını almak üzere huzurumuza getirileceklerdir.

⁶ Allahu Teâlâ, gerçek anlamda böyle bir teessürden mukaddes ve münezzehdir. Ama, onların ne derece zavallı bir hâle düştüklerini ifade noktasında, mecazen bunun Allaha nisbet edilmesi söz konusu olabilir.

Ölü Arz'dan Yaşayan Gezegene

33- **وَأَيَّةٌ لَهُمْ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ** “Ölü arz onlar için bir delildir.”

أَخْيَيْنَاهَا “Ona hayat verdik.”

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا “Ve ondan taneler çıkardık.”

فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ “Ondan yiyorlar.”

“Ondan yiyorlar” derken “ondan” kısmının önce gelmesi, hububatın en fazla yenmesi ve kendisiyle geçim sağlanmasına delâlet içindir.

34- **وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ** “Biz orada hurmahklar, üzüm bağları var ettik.”

Ayette “kuru hurma” anlamında “temr” yerine, “**hurmalıklar**” denilmesi, bahçe hâlindeki hurmanın daha ziyade fayda ve san’at eserleri ihtiva etmesindendir.

وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ “Ve orada pınarlar fişkırttık.”

35- **لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ** “Onun meyvesinden yesinler diye (böyle yapuk).”

“Onun meyvesinden yesinler diye...” ifadesinde, “O” zamiri, “bahsi geçen bahçelerden” manasına bakar.

Denildi ki: “O” zamiri Allaha râcidir. Yani “O’nun ikram ettiği meyvelerden yesinler diye...” Meyvenin Allaha nisbeti, O’nun yaratmasından dolayıdır.

وَمَا عَمَلُهُمْ “Ve kendi ellerinin yaptıklarından da.”

Bu kısım, ağaçlardan elde edilen meyvelere ilâve olarak, insanların kendi elleriyle yapmış oldukları, meyve suyu ve pekmez gibi yiyeceklerle iştâret eder.

Denildi ki: Cümleinin başındaki **مَا** “ma” harfi, nefiy manastır. O zaman mana şöyle olur: “**Bunları, onların elleri yapmış değildir.**”

Yani, bu meyveler Allahın yaratmasıyla, yoksa onların kendi fiilleriyle meydana gelmiş değildir.

أَفَلَا يَشْكُرُونَ “Hâlâ şükretmezler mi?”

Bu ifade, şükürün terk edilmesini reddetmesi cihetiyle şükür emretmektedir.

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا-36
لَا يَعْلَمُونَ “Yerin bitirdiklerinden, kendilerinden ve bilmedikleri şey-
lerden her şeyi çift yaratanın şanı ne yücedir.”

Allah, bütün türleri ve bunların sınıflarını, yerden biten bitki ve ağaçları, ayrıca insanları erkek ve dişi şeklinde eşeyli olarak yaratmıştır.

Bir de insanların henüz bilmediği, Allahın insanları muttali kılmadığı ve bilinmesine bir yol açmadığı çift olan başka şeyler vardır.

وَايَّةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ-37 “Gece de onlara bir ayettir.”

“Biz ondan gündüzü sıyrır çıkarırız.”

Hayvanın derisi yüzürlüp bir bütün olarak çıkarılması gibi, geceyi ortadan kaldırır, onun yerine gündüzü koyarız.

فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ “Bir de bakarlar ki, karanlıkta kalmışlardır.”

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا-38 “Güneş de kendi yörüngesinde akıp gider.”

Güneşin de devrinin kendisinde nihayet bulacağı belirli bir haddi vardır.

Ayette güneş bir yolcuya benzetilmiş, bu yolcunun varacağı nihaî bir menzil olduğu nazara verilmiştir.

Ayrıca, şu manalar da düşünülebilir:

Güneşin bu cereyanı (akıp gitmesi) özel bir tarzda istikrar (denge) meydana getirmek içindir.

Güneşin senelik devrinde üçyüz altmış doğuş ve batış yeri vardır. Her gün bunlardan birinde doğması ve batması için belirlenmiş bir seyahati söz konusudur. Hergün bunlardan birinden doğar, batış yerlerinden birinde de batar. Diğer yıla kadar aynı yerden bir daha doğup batmaz.

Güneşin hareketi âlemin harabına (kıyamet kopmasına) kadar bu şekilde sürüp gidecektir.)

Bir kıraat özelliği olarak şu manaya da dikkat çekilmiştir: Güneş için bir durak yoktur, o daima hareket hâlinindedir.

“İşte bu, Azîz-Alîm’in takdridir.” ذَلِكْ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“İşte bu” yani akıllı kimsenin saymaktan aciz kalacağı kadar hikmetleri tazammun eden güneşin bu hareketi, Azîz-Alîm olan Allahın bir takdridir.

O, Azîz olmasıyla, kudretiyle her türlü şeye hâkimdir. Alîm olmasıyla, ilmi her şeyi kuşatır.

39- وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ- “Ay için de menziller (konak yerleri) takdir ettik.”

Ay için de seyri esnasında menziller takdir ettik. Bunlar yirmisekiz menzildir. Ay, her gece bu menzillerden birinde bulunur, ne ileri gider, ne de geri kalır.

حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ “Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur.”

Bu menzillerin sonuna geldiğinde incelir, hilâl şeklini alır.

Denildi ki: Bundan murat, üzerinden bir yıl veya daha fazla geçen hurma dalıdır.

40- لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ- “Ne güneş aya yetişebilir.”

Güneş için ay gibi bir süratle gitmek uygun değildir. Çünkü bu, bitkilerin meydana gelmesini ve hayvanların maişetini ihlâl eder.

Veya, güneş için ayın eserlerini ve menfaatlerini vermesi veya onun yerine geçmesi uygun değildir.

Veya aya hükmedip onun nurunu silmesi söz konusu değildir.

“Ne güneş aya yetişebilir” denilmesi şunu gösterir: Güneş, musahhar bir memurdur, kendisine ne emredilse onu yapar.

وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ- “Ne de gece gündüzü geçebilir.”

Gece için de gündüzün önüne geçip onu ortadan kaldırması söz konusu değildir. Lakin o, gündüzü takip eder.

Denildi ki: Güneş ve aydan murat, bunların alâmeti oldukları gündüz

ve gecedir. “Gecenin gündüzün önüne geçmesinden” de murat, öncekinin aksine olarak ayın güneşin hâkimiyetine son vermesi cihetidir.⁷

Güneş için “**yetişmek**” kelimesi kullanılırken, gece için “**öne geçmek**” tabirinin kullanılması, onun seyir süratine daha uygun olduğundan-
dır.

وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ “Her biri bir yörüngede yüzerler.”

Hiçbiri diğerine çarpmadan, yörüngesine girmeden kendine çizilen yol-
da seyrân eder, yüzercesine akıp gider.

“Her biri.”

Bunların hepsi, yani güneşler ve aylar.... Çünkü, hâllerindeki farklılık,
zâtta da bir çeşit farklılığı meydana getirir.

Veya “her biri” ifadesine yıldızlar da dâhildir. Çünkü güneş ve ayın zik-
ri, yıldızları da hissettirir.

41- وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ “Onların nesillerini
dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”

Bundan murat şöyle durumlardır:

-Ticarete gönderdikleri evlâtları,

-Beraber oldukları çocukları ve kadınları. Zira, “zürriyet” kelimesi ka-
dınlar hakkında kullanılır. Çünkü onlar, nesillerin bir nevi tarlalarıdır.

Ayette “**nesillerini**” şeklinde özel olarak ifade edilmesi, onların gemide
yerleşmelerinin daha meşakkatli ve orada tutunmalarının daha hayret veri-
ci olmasındandır.

Denildi ki: “**Dolu gemi**”den murat, Hz. Nûh’un gemisidir. Buna göre,
Allahın onları gemide taşıması, önceki atalarını taşıması manasına gelir. O
ataların sulblerinde olanlar da, onların zürriyetleri, yani nesilleridir.⁸

Ayette “**zürriyetlerini**” kelimesinin tahsisen zikri, nimet olarak nazara

⁷ Yani, güneş ve ay birbirinin saltanatına son veremez, biri diğerinin yerine gee-
çemez. Her birinin kendine göre bir saltanatı ve menfaati vardır. Bunlar ve bunla-
rın âlâmet oldukları gündüz ve gece, birbirini takip ederek kıyamete kadar devam
edip gideceklerdir.

⁸ Yani, Hz. Nûhun gemisinde taşınanlar her ne kadar şimdiki insanlar değilse
de, şimdiki insanlar orada bulunanlara dayandığından, kendileri de o gemide ta-
şınmış gibidirler.

verilmesinin daha etkili ve daha ziyade hayret verici olması yönündendir. Ayrıca, bir vecizlik de söz konusudur.

42- وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ “Ve onlar için, o gemi gibi binecek şeyler yarattık.”

“Mesela, deve gibi binekler yarattık.” Nitekim deveye “kara gemisi” denilir.

Veya bundan murat, diğer gemi ve kayık çeşitleri de olabilir.⁹

43- وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ “Eğer dilesek onları suda boğarız.”

فَلَا صَرْيَخَ لَهُمْ “Artık o zaman ne onların feryadına yetişen bulunur.”

وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ “Ve ne de onlar kurtarılır.”

44- إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ “Ancak tarafımızdan bir rahmet ve bir zamana kadar yaşatmak başka.”

Ancak bir rahmet ve hayat ile faydalandırmak için, ecellerine kadar kendilerine bir süre verilir.

⁹ Ayet, günümüzdeki tren, otomobil ve uçak gibi diğer bineklere de işaret eder.

Kıyamet Sayhası

45- “Onlara: **وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**” “Önünüzdekinden ve arkanızdakinden sakının ki size rahmet edilsin” denildiği zaman...”

“Önünüzdeki” derken daha önce meydana gelmiş olaylar, “arkanızdaki” derken de ahirette hazırlanan azaba dikkat çekilmektedir.

Veya “**Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanları görmədiler mi?**” (Sebe, 9) ayetinde olduğu gibi, sema ve arzdan gelen felâketler olabilir.

Veya dünya ve ahiret azabı olabilir. Bunun aksi de düşünülebilir.¹⁰

Veya bundan murat, önceden yapılan günahlar ve sonradan yapılacak olan günahlardır.

46- “**وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ**” “Ve kendilerine Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirir olmasınlar.”

Sanki şöyle demiş oldu: Onlara “**azaptan sakının**” denildiğinde yüz çevirdiler. Çünkü günahlı bir hayata alışmışlar, böylesine bir hayatı benimsemişlerdi.

47- “**وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا**” “Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden infak edin” denildiğinde, inkâr edenler iman edenlere şöyle dediler:”

Mekke kâfirlerine böyle denildiğinde, onlar Allaha inanan ve işleri O’nun dilemesine bırakıp “Allah dilerse” diye konuşan mü’minlere şöyle dediler:

“**أَنطِعِم مَن لَّو يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعَمَهُ**” “Şayet Allah dileseydi doyuracağı kimseyi biz mi doyuracağız?”

¹⁰ Yani “önünüzdeki dünya azabı ve arkanızdaki ahiret azabından sakının” denildiği gibi başka açıdan bakıldığında “önünüzdeki ahiret azabından ve arkanızdaki dünya azabından sakının” da denilebilir.

Sizin iddianıza göre “Allahın dilerse doyuracağı” kimseleri biz mi doyuracağız?

Denildi ki: Bu sözü söyleyenler Mekke müşrikleridir. Fakir Müslümanlar onlardan yiyecek isteyince şu manayı hissettirmeye çalıştılar: “Allah onlara vermeye kâdir iken vermediğine göre, bizim vermeyişimiz yadırganmamalı!”¹¹

Bu, onların ileri derecede olan ccaletlerindendir. Çünkü Allah insanları sebeplerle doyurur. Zenginleri fakirlere yedirmeye teşvik etmesi ve buna muvaffak kılması da bu sebeplerden biridir.

“Siz ancak apaçık bir dalalet içindesiniz.” **إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِى ضَلَالٍ مُّبِينٍ**

Siz Allahın meşietine (dilemesine) zıt bir şeyi bizden istemekle apaçık bir dalâlet içindesiniz.

Bu ifadenin Allahtan onlara bir cevap olması da caizdir.

Veya, mü'minlerden onlara verilen cevabın bir hikâyesi de olabilir.

48- **“Eğer doğru söyleyenlerse-
niz, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?”** **وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**

Bundan murat, öldükten sonra diriltilme vaadidir.

49- **“Onların beklediği, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir sayhadan başkası değildir.”** **مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا ضَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ**

Sayha, şiddetli ses demektir. Bundan murat, sûra birinci üfürülüştür.

Onlar ticarethanelerinde ve günlük işlerinde birbirleriyle çekişirlerken **“Yoksa onlar Allah’ın azabından hepsini saracak bir felaket gelmesinden veya farkında değillerken ansızın kıyametin kopmasından emin mi oldular?”** (Yusuf, 107) ayetinde anlatıldığı üzere, hatırlarına hiç gelmez bir hâlde iken kıyamet kopuverir.

50- **“Artık ne bir vasiyette bulunabilirler.”** **فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً**

Hiçbir işleri için bir vasiyette bulunamazlar.

“Ne de ailelerine dönebilirler.” **وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ**

¹¹ Yani, tersinden mantık yürüterek cerbezeli bir şekilde “Allahın vermediğine biz mi vereceğiz?” dediler.

Evlerine de dönüp onların hâllerini göremezler. Ani bir şekilde, bulundukları yerlerde ölüme yakalanırlar.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ “Ve sûr’a üfürülmüştür.”

51- فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ “Bir de bakarsın kabirlerinden Rablerine doğru akın akın gidiyorlar.”

Bundan murat, ikinci defa sûra üfürülmesidir. Bunun tefsiri Mü’minun sûresinde geçti.¹²

52- قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْثَدًا “Şöyle derler: Vay başımıza gelene! Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?”

“Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?” demelerinde, onların akılları karıştığından dolayı kendilerini uykudan uyanmış sanmalarına dair bir terşih, bir remz ve bir hissettirmek vardır.

Hafs kıraatinde, “merkadina” kelimesinde latîf bir sekte yapılır. Diğer kıraatlerde de burada sekte yapılması güzeldir.

هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ “İşte bu, Rahmân’ın vaad ettiği şeydir.”

وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ “Ve gelen elçiler doğru söylemişlerdir.”

Bu ayet, okuyuş ve duruş yerine göre farklı farklı manaları ifade eder. Mesela:

“İşte bu Rahmânın vaat ettiği şeydir. Ve gelen elçiler doğru söylemişlerdir” ayeti, onların cümlesini naklediyor olabilir.¹³

Veya bu ayet onların “Vay başımıza gelene! “Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?” demelerine mukabil, melekler veya mü’minler tarafından bir cevaptır.

Bu cevapta,

-Onların inkârlarını hatırlatmak,

-Küfürlerinden dolayı kendilerini kınamak,

-Asıl onları ilgilendirmesi gereken durumun “Yattığımız yerden bizi

¹² Bkz. Mü’minun, 101.

¹³ Yani, öldükten sonra dirilmeyi görünce, mecburen ahireti ve peygamberlerin haber verdiği şeyleri kabullenmişlerdir. Zaten başka bir tercihleri de yoktur. Kıyameti görmüş, kabrinden uyandırılmış birinin “kıyamet olmayacaktır, öldükten sonra kimse diriltilmeyecektir” demesi düşünülemez.

kim uyandırdı?” demek yerine bu uyandırmanın ne olduğunu bilmele-ri olduğuna tenbihle bulunmak vardır. Sanki şöyle cevap vermiş oldular: “Öldükten sonra diriltmeyi vaat eden ve size elçiler gönderen Rahmân sizi diriltti. O elçiler size doğruyu söylediler. İş, sizin zannettiğiniz gibi olmadı. Çünkü şimdi uyandırılmanız, uyuyan kimsenin uyandırılması türünden değildir ki “kim uyandırdı?” diye merak edesiniz. Şu anda yaşamış olduğunuz olay, dehşetli durumlarla dolu olan yeniden diriltilme olayıdır.”

53- **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَبِيحَةً وَاحِدَةً** “Bu, başka değil sadece bir tek sayha-dır.”

Bundan murat, sûra son üfürülüştür.

فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُخَضَّرُونَ “Bakarsın hepsi toplanmış, huzurumuza getirilmişlerdir.”

Sadece bir tek sayha ile hepsi huzurumuzda bir araya getirilmiştir.

Bu üslûbta öldükten sonra diriltmenin ve insanları bir araya toplamanın Allaha çok kolay olduğunu ve bu diriltme ve toplama için insanların göz-lemledikleri şeyler türünden sebeplere ihtiyaç olmadığını anlatmak vardır.

54- **فَالْيَوْمَ لَا تَظْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا** “Artık bugün hiç kimseye zerre kadar zulmedilmez.”

وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Ve siz ancak yaptıklarınızın cezasını çekersiniz.”

Ayet, bu diriltilmede onlara ne söyleneceğini anlatır.

Bunda, vaat edilen şeyler için hem bir tasvir, hem de nefislerde bunun kolayca yerleşmesini sağlayacak sonsuz bir kudreti nazara vermek vardır.

Cennet ve Cehennem Ehli

55- **“Şüphesiz cennet ashabı, bugün safa sürdürdükleri bir meşguliyet içindedirler.”**

Bugün cennet ehli nimetler içinde keyiflerine bakarlar.

Ayet metninde “şuğul” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi ve bunun nasıl bir meşguliyet olduğunun müphem (belirsiz) bırakılmasında, onların içinde bulundukları sürûr ve lezzetin ne derece büyük olduğunu göstermek vardır.¹⁴

Keza bunda, cennet ehlinin meşguliyetinin fahimlerin kuşatmasından ve mahiyetini kelimelerin anlatmasından çok çok yüksek olduğuna tenbih-te bulunmak vardır.

56- **“Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara kurulurlar.”**

57- **“Orada onlar için meyveler vardır.”**

“Ve onlar için diledikleri her şey vardır.”

Onlar için cennette her çeşit meyve ve istedikleri her şey var.

58- **“(Onlara) Rahîm bir Rab'den söz olarak ‘selâm’ vardır.”**

Bu selâmı Allah onlara söyler.

Veya O'nun cihetinden olmak üzere kendilerine selam ulaştırılır.

Mana şöyledir: Allah onlara melekler vasıtasıyla veya hiç vasıta olmadan, şanlarına bir tazim olmak üzere selâm verir. Bu ise, onların isteği ve temennî ettikleri şeydir.

59- **“Ayrılın bu gün ey mücrimler!”**

Ey mücrimler: Bugün mü'minlerden ayrılın.

¹⁴ Gittiği sergiyi anlatan biri “neler vardı neler?” dediğinde, aslında neler olduğunu henüz anlatmamıştır. Ama bunu belirsiz bırakmakla o sergide çok muhteşem şeyler olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu, “**Kıyamet koptuğu günde, o gün insanlar ayrılırlar.**” (Rum, 14) ayetinde olduğu gibi, mü’minlerin cennete doğru sevkedildiği vakit mücrimlere söylenir.¹⁵

Denildi ki: “Her türlü hayırdan ayrı kalın.”

Veya “Cehennem ateşinde birbirinizden ayrılın.” Çünkü her kâfir için tek başına hücre hapsi söz konusudur, başkalarını görmez ve onlar tarafından da görülmez.

60- “Ey Âdemoğulları! Ben, sizden “şeytana ibadet etmeyin” diye ahit (söz) almadım mı?”

Bu da, onları kınamak ve aleyhlerine bir delil olmak üzere kendilerine söylenecek şeyler arasındadır.

Allahın almış olduğu ahit (söz), onlara nasbettiği (diktiği) akli ve nakli delillerdir. Bunlar, Allaha ibadeti emredici ve O’ndan başkasına ibadetten de sakındırıcıdır.

Allahtan başkasına yapılan ibadetin şeytana ibadet gibi ifade edilmesi, böyle yapılmasını şeytanın emretmesi ve böyle günahları onun süslü kılmasındandır.

“Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

Ayetin bu kısmı, şeytanın sevkiyle ona uymaktan ve böylece ona tapmaktan yasaklamanın illetini beyan eder.

61- “Bana ibadet edin.” وَأَنِ اعْبُدُونِي

“İşte bu, sırat-ı müstakimdir (dosdoğru bir yoldur).” هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

“İşte bu” ifadesi, insanlardan alınan ahde veya Allaha ibadete işaretir. Bu cümle, Allahın ahdinin her iki şikkını veya diğer şikkını gerektiren durumu beyan etmek içindir.¹⁶

¹⁵ Ayetin devamında, mü’minlerin ve kâfirlerin durumu tafsil edilmektedir:

-“İman edip salih ameller yapmış olanlara gelince, onlar cennet bahçesinde neşelenirler.”

-“İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azapta kalmak üzere getirilmişlerdir.”(Rûm, 15-16)

¹⁶ Yani, Allahın aldığı ahdin iki şikkı vardır:

-Şeytana ibadet etmeyin.

“**Sırat-ı müstakim**” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, daha etkin anlatmak ve büyüklüğünü göstermek içindir.

Veya böyle gelmesi, Allaha ibadetin o doğru yolun bir parçası olduğunu göstermek içindir.¹⁷

62- وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيرًا “Andolsun, o sizden pek çok nesilleri saptırdı.”

أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ “Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz?”

Ayet, en ednâ akıl ve görüş sahibi kimseye bile görüleceği üzere, şeytanın düşmanlığının gözler önünde ve yoldan saptırmasının da gayet açık olduğunu beyandan sonra, şeytana düşmanlık konusuna döndü.

63- هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُتِّمْتُكُمْ تُوعَدُونَ “İşte bu, size vaad edilen cehennemdir.”

64- إِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ “İnkârınızdan dolayı bugün girin oraya!”

Dünyada küfrünüze mukabil, bugün o cehennemin hararetini tadın bakalım!

65- الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Bugün onların ağızlarını mühürleriz de, neler yaptıklarını elleri bize söyler ve ayakları şahitlik eder.”

Bugün onların ağızlarını mühürler, o ağızları konuşmaktan men ederiz. Onların el ve ayaklarında günahların izleri ve fiillerine delaletleri olmasıyla, ağızlarına bedel el ve ayakları neler yaptıklarını söylerler.

Veya el ve ayaklar, Allahın konuşturmasıyla gerçekten konuşurlar, neler yaptıklarını söylerler.

Hadiste şöyle bildirilmiştir: “Onlar, neler yaptıklarını inkâr ederler ve aralarında hasımlaşır. Bunun üzerine ağızları mühürlenir, elleri ve ayakları konuşur.”

-Bana ibadet edin.

“İşte bu, sırat-ı müstakimdir.” cümlesi her iki şıkkı veya iki şıktan ikincisini iktiza etmektedir.

¹⁷ Yani, “es-sıratu'l-müstakim” çok geniş bir yoldur. İbadette tevhid, o yolun bir kısmını teşkil eder. O yolda, daha nice esaslar vardır.

66- وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ “Şayet dilesek gözlerini büsbütün kör ederdik.”

Şayet dilersek gözlerini mesheder, dümdüz yaparız.

فَاسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ “O zamanı yola koşuşurlardı.”

O zaman, mutad olarak çıktıkları yola koşuşurlardı.

فَأَنى يَبْصُرُونَ “Fakat nereden görecekler?”

Ama o hâlde iken yolu ve gitme cihetini nereden görecekler? Mutad gittikleri yolu göremezlerse başka yolları nasıl görebilsinler?

67- وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ “Şayet dilesek, onları oldukları yerde başka şekle dönüştürürdük.”

Şayet dilersek oldukları yerde onların suretlerini değiştirmek ve kuvvelerini iptal etmek suretiyle kılıklarını başka şekle çevirirdik.

فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ “O zamanı ne gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi.”

Denildi ki: “Yalanlamalarından yine de dönmezlerdi.”

Son iki ayet şunu anlatır: Onlar küfürleri ve kendilerinden alınan ahdi (sözü) bozmaları sebebiyle kendilerine böyle muamele etmemizi hak etmişlerdir. Lakin biz onları da içine alan rahmetten ve onlara mühlet verilmesini gerektiren hikmetten dolayı böyle yapmayız.

68- وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ “Ve kime uzuru ömür verirsek, yaratılışta onu tersine çeviririz.”

Ömür arttıkça, hayatın ilk döneminin aksine olarak insanın zafiyeti, bünyesinin ve kuvvelerinin çökmesi de gittikçe ilerler.

أَفَلَا يَعْقِلُونَ “Hâlâ akletmezler mi?”

Buna kâdir olanın, insanın gözünü silme kör etmeye ve onu başka bir kılığa çevirmeye kâdir olduğunu akletmiyorlar mı?

Çünkü son ayette nazara verilen durum, her ikisini, hatta daha ziyadesini içine almaktadır. Ancak bu birden değil, tedricen gösterilmektedir.¹⁸

¹⁸ İnsanın aza ve kuvveleri önce güçlüdür, gittikçe kuvvetten düşerler. Öyle ki, siması zamanla hayli değişir, gören gözleri görmez hale gelebilir. İnsanda bu de-

69- وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ “Biz ona şiir öğretmedik.”

Müşrikler “Muhammed bir şairdir” diyorlardı. Ayet, onlara bir reddir. Yani, “biz O’na Kur’anı talim etmekle kendisine şiir öğretmedik. Çünkü Kur’an, ne lafız olarak şiire benzer, ne de mana olarak. Zira Kur’anda kâfiye yoktur, vezin ile de yazılmamıştır. O, hayale dayalı bir şekilde rağbet uyandırmak ve nefret ettirmek gibi gayelerle şairlerin dizdikleri cinsten değildir.

وَمَا يَتَّبِعْهُ لَهُ “Bu ona yakışmaz da.”

Peygambere şiir yakışmaz, öyle bir şeye asla meyletmez. Kırk yıl kadar sürede O’nun tabiatını tanıdınız, böyle bir şeye rastlamadınız.

Hiz. Peygamberin şiire benzer birkaç sözü rivayet edilmişse de, bunlar tekellüfsüz söylenmiş ve şiir kasdı olmadan meydana gelmiş cümlelerdir. Böyle cümleler düz yazılarda da kat kat görülebilir. Ama işin ehli olan zâtlar, böyle ifadeleri şiirden saymazlar.

“Ona yakışmaz da” ifadesindeki zamirin Kur’ana raci olduğu da söyleni. Yani, “Kur’anın bir şiir olması uygun değildir.”

“O, ancak bir zikir ve apaçık bir Kur’ân’dır.

O, ancak Allahtan bir öğüt ve irşaddir.

Ve mabedlerde okunan semâvî bir kitaptır.

Kendisindeki mu’cizelik sebebiyle Kur’anın bir insan sözü olmadığı gayet açıktır.

70- لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا “(Bu), diri olanları uyararak içindir.”

Uyarıyı yapan Kur’andır veya Hiz. Peygamberdir.

Uyararak anlayışlı, akıllı kimse içindir. Çünkü gâfil kimse, ölü gibidir.

“Diri” olandan murat, Allahın ilminde mü’min kimse de olabilir. Çünkü ebedî hayat, iman ile kazanılır.

Uyararak aslında mü’min – kâfir herkesi içine aldığı hâlde, ayette tahsisen mü’minin nazara verilmesi, uyarıdan faydalananın mü’min kimse olmasındandır.

وَيَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ “Bir de kâfirlere azap sözünün hak olması için.”

ğişiklikleri tedricen yapan Zât, bir anda değişiklik yapmaya da elbette kâdirdir.

Ve azap kelimesi de küfürde ısrar edenlere hak olsun diye Kur'an gönderilmiştir.

Ayetin bu kısmının **“diri olanları uyarmak için”** ifadesine mukabil gelmesinde, o kâfirlerin,

-Küfürleri,

-Delillerinin düşmesi,

-Ve düşünmemeleri nedeniyle gerçekte ölümler gibi olduklarını hissettirmek vardır.

71- **“Görmediler mi, biz onlar için ellerimizin yaptığı davalar yarattık.”**

“Ellerimizin yaptığı” ifadesi “icad ettiğimiz, bizden başkasının onu yapmaya güç yetiremediği” demektir.

“Ellerimiz” denilmesi ve yapmanın o ellere isnad edilmesi, bir istiare olup özel bir itinaı anlatır.

Aslında her şey ilâhî kudret ile yaratılmışken burada koyun, keçi, sığır ve devenin nazara verilmesi, onlarda nice yaratılış harikaları ve pek çok menfaatler olmasındandır.

فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ **“Onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.”**

Bu özel yaratılışın sonucu olarak, insanlar, Allahın malik kılmalarıyla bu hayvanlara sahiptirler.

Veya bizim itaat ettirmemizle, bunları zabtetmeye ve bunlarda tasarrufta bulunmaya güç yetirirler.

72- **“Onları, kendilerinin hizmetine verdik.”**

فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ **“Böylece hem onlardan binekleri var, hem de onlardan yiyorlar.”**

Biz bu hayvanları onlara boyun eğdirdik. Bunun sonucu olarak bir kısmının sırtına biniyorlar, bir kısmının da etinden yiyorlar.

73- **“Onlar için bunlarda birçok menfaatler ve türlü içecekler var.”**

İnsanlar için bu hayvanların deri, yün ve kıllarında nice faydalar vardır.

أَفَلَا يَشْكُرُونَ **“Hâlâ şükretmezler mi?”**

Allahın bu nimetlerine şükretmezler mi? Çünkü Allah bunları yaratıp insanlara hizmetkâr kılmasa, bu mühim faydalara nasıl ulaşacaklardı?

74- وَأَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا “Onlar, Allah’tan başka bir takım ilâhlar edindiler.”

Bu muhteşem kudreti ve ortaya çıkan nimetleri gördükten ve bunları verenin sadece Allah olduğunu bildikten sonra, tuttular ibadette O’na şerikler edindiler.

لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ “Ola ki yardım görürler diye.”

Bunu, zor işlerinde yardım ederler umuduyla yapıyorlar. Hâlbuki durum bunun tersidir. Çünkü:

75- لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ “O ilâhlar onlara yardım edemezler.”

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ “Ve onlar, ilâhları için hazır askerdirler.”

Üstelik kendileri ilahlarına yardım ederler, onları korurlar, onlara gelen sinek gibi şeyleri uzaklaştırırlar.

Veya bundan murat, batıl mabutlarının peşinde cehennem ateşine sevk edilmeleridir.

76- فَلَا يَخْزُنُكَ قَوْلُهُمْ “O halde (Ey Peygamber), onların sözü seni üzmesin.”

- Onların Allah hakkında inkâr etmek ve şirk koşturmak,

-Senin hakkında yalanlamak ve kaba konuşmak tarzındaki sözleri Seni üzmesin.

إِنَّا نَعْلَمُ مَا يَسِرُونَ وَمَا يُعْلَنُونَ “Çünkü biz, onların gizlediklerini de biliriz, açığa vurduklarını da.”

Bu bilginize göre de onları cezalandırınız. Teselli bulman için bu Sana kâfidir.

Ayetin bu kısmı, üstteki “Artık onların sözü seni üzmesin” nehyinin illetini gösterir.

Ölümler Diriliyor

77- “İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi, şimdi hasım-ı mübîn (apaçık bir hasım) kesildi?”

Ayct, Onların söyledikleri şeylerin haşri inkârlarına nispetle az bir şey olduğunu göstermekle, Hz. Peygambere ikinci bir tesellidir.

Ayetle, insanın öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesine karşı çok belîğ bir kınama vardır. Şöyle ki:

-İnsanın bu inkârının hayret edilecek bir şey olduğu bildirildi.

-İnkârcı kişinin Allaha karşı çok açık bir husumet içinde olduğu anlaşıldı.

-Yoktan yaratan kudrete karşı, daha kolayını yapmasını akıldan uzak görmenin ne kadar akıl dışı olduğu gözler önüne serildi.

-En hasis ve değersiz bir şeyden en şerefli ve kıymetli insanı yaratan kudretin sonsuz nimetlerine mukabil, inkâr ve yalanlamakla karşılık vermenin çirkinliği gösterildi.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Übey Bin Halef, bir parça kemikle Hz. Peygamberin yanına geldi, o kemiği elinde ufaladı “ne dersin, bu kemik çürümüş hâle geldikten sonra Allah bunu diriltilebilir mi?” diye sordu. Hz. Peygamber “ever, diriltir ve seni de cehennemine koyar!” diye cevap verdi. Bu münasebetle bu ayetler nazil oldu.

Denildi ki: Ayetteki “hasım-ı mübîn” şu manayı da ifade edebilir: O, bir zamanlar basit bir su parçası iken bir de bakarsın zamanla etrafta olup bitenleri ayırabilen, muhakeme edebilen, söz ile mücadele yapabilen bir duruma gelir, içindeki manaları düzgün cümlelerle ifade edebilir.

78- “وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ” “Ve kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi.”

“Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ dedi.”

Getirmiş olduğu örnek, Allahın ölüleri diriltmeye kudretini inkâra yöneliktir.

Veya insanların aciz kaldığı şeyden Allahın da aciz olacağını düşünüp, O’nu mahlûkata benzetmesidir.

“Çürümüş kemikleri kim diriltecek?”

Böyle sorması, öğrenmek için olmayıp inkârından ve akıldan uzak görmesindendir.

Ayette kemiğin de canlı olduğuna, diğer azalarda olduğu gibi, ölümün onda da tesir ettiğine bir delil vardır.

“De ki: İlk defa yaratarı onları diriltecek.” قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ

Çünkü O’nun kudretinde bir değişme yoktur. İlk yaratılışta nasılsa yine öyledir. Madde de, zâtının bir lazımı olarak, kudretten gelen tesiri almaya müheyyadır.

“Ve O, her türlü yaratmayı bilendir.” وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

İlmiyle, mahlûkatın ayrıntılarını ve yaratılış keyfiyetini bilir. Böyle olunca darmadağın olmuş, un ufak hâle gelmiş kimselerin eczalarını (parçalarını), parçaların asıllarını, fasıllarını ve birbirinden ayrılma yolunu, önceki tarzda bunların birbirine birleştirilmesini, onlarda bulunan arızî özelliklerin ve kuvvetlerin yeniden verilmesini veya mislini yapmasını bilir.

“O ki, yeşil ağaçtan size bir ateş meydana getirdi.” ۚ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا ۚ

Merh ve afar denilen iki ağaç, su damlayacak şekilde yeşil iken, merh afara sürülünce bunlardan ateş çıkar, yanmaya başlar.

“Şimdi siz ondan tutuşturmaktaısınız.” فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ

O ateşin o ağaçtan çıktığından şüphe etmiyorsunuz. Aralarında bulunan zıd tabiata rağmen yeşil ağaçtan ateşi meydana getirmeye kâdir olan elbette ve elbette taze iken kuruyan ve çürüyen bir bedeni yeniden iade etmeye çok daha ziyâdesiyle kâdirdir.

81- “Gök-
leri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kâdir değil midir?”

Gökler ve yer o kadar büyük iken onları yaratan, onlara nisbetle daha küçük ve daha hakir olanı yapmaya kâdir değil midir?

Burada misliyet, onların zât ve sıfatlarında da olabilir. Bu da ikinci yaratılıştır.

بلى “Elbette kâdirdir.”

Bu, nefiy sonrası Allahtan bir cevaptır. Böyle denilmesinde, bundan başka cevap olmadığını hissettirmek vardır.

وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ “Ve O, Hallak- Alîm’dır.”

O’nun mahlûkatı ve malumatı çoktur.

82- “Bir şeyi dilediği zaman,
O’nun emri o şeye sadece “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.”

Ayet, Allahın murat ettiği şeyde kudretinin tesirini anlatan bir temsildir. Kendisine itaat edilen biri, itaatkâr hizmetkârına bir şeyi emrettiğinde, geri durma ve bekleme olmadan o şeyin meydana gelmesi gibi, Allahın dilemesiyle de, üzerinde çalışmaya ve bir âlet kullanmaya ihtiyaç olmadan dilediği şey meydana gelir.

Getirilen bu temsil, Allahın kudretini mahlûkatın kudretine kıyas etmekten meydana gelen şüpheyi kesmek içindir.¹⁹

83- “Her şeyin melekûtu (hükûm-
ranlığı) elinde bulunan Allah’ın şanı ne yücedir.”

Ayet, Allah hakkında söylenen “çürümüş kemikleri kim diriltecek?” iddiasına karşı onu bir tenzih ve onların sözlerine karşı bir hayret ettirir. Çünkü bütün her şeyin mülkü O’nundur, dilediği her şeye de kâdirdir.

وَالْيَهُ تَرْجَعُونَ “Ve siz O’na döndürüleceksiniz.”

Ayet, öldükten sonraki hayata inananlara bir vaat ve inanmayanlara da bir vaiddir.

¹⁹ Yani, Allahın kudreti, mahlûkatın kudretine kıyas edilmez, bu çok yanlış bir kıyas olur. O, öyle bir kâdirdir ki, bir şeyi meydana getirmek istediğinde sadece dilemesi kâfidir. Dilemiş olduğu şey, dilediği şekilde meydana gelir.

İbnu Abbas'tan şöyle rivayet edilir: “Yasin sûresinin fazileti hakkında anlatılan rivayetlere bakıp, nasıl bunlara mazhar olduğunu bilmiyordum. Bir de ne göreyim, bu son ayet sebebiyle imiş.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'anın kalbi de Yasîn'dir. Allahın rızasını murat ederek hangi Müslüman onu okusa, Allah onu bağışlar ve sanki yirmi iki defa Kur'an hatmetmiş gibi sevap verir. Hangi Müslümana da ölüm meleği geldiği sekerat zamanında Yasin sûresi okunsa, onun her bir harfi için on melek iner. Bu melekler o kimsenin önünde saf olurlar, ona rahmet ve mağfiret duası ederler. Onun cenazesinin yıkanmasında bulunurlar, onun cenaze namazını kılarlar, teşyi eder ve defninde hazır olurlar.

Hangi Müslüman ölüm anında Yasin Sûresini okusa, Rıdvan isimli melek ona gelip de cennetten getirdiği şerbeti yatağında içmeden, ölüm meleği onun ruhunu kabzetmez. Ruhu kabzedilirken o kimsenin kokusu hoştur. Kabrinde dururken kokusu hoştur. Kirlerden temizlenmek için peygamberlerin havuzlarından bir havuzda yıkanmaya muhtaç değildir, çünkü orada da kokusu hoştur.”

SAFFAT SÛRESİ

Saffat Sûresi Mekkî'dir.
Yüz seksen iki ayettir.

Mele-i Âlâ Sâkinleri

1- وَالصَّافَّاتِ صَفًّا “Andolsun o saf bağlayıp duranlara.”

2- فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا “Zecredip sakındıranlara.”

3- فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا “Bir zikir okuyanlara.”

Allahu Teâlâ, ubudiyet makamında saf tutmuş meleklerle yemin etti.

Bu melekler ilâhî nurlara mazhar olmalarına göre çeşitli mertebelerde-
dirler, O’nun emirlerine muntazırdırlar.

-Ulvî ve süflî cıramı, bunlarla ilgili emredilen tedbirleri, idarî maksatları
yerine getirerek sevk u idare ederler veya ilham yoluyla insanları günahlar-
dan sakındırırlar, şeytanların insanlara taarruzuna engel olurlar.

-Allahın ayetlerini ve ilâhî ilhamları O’nun enbiya ve evliyasına getirirler.

Bu yeminler, başka açılardan da ele alınabilir.

Şöyle ki:

“Andolsun o saf bağlayıp duranlara” ifadesi, kurşunla bağlanmış
gibi saf tutmuş tertip üzere olan yıldız taifelerine,

“Zecredip sakındıranlara” ifadesi, bunların tedbirini gören, idare
eden ruhlarla,

“Bir zikir okuyanlara” ifadesi, “Gece gündüz tesbih ederler, usan-
mazlar.” (Enbiya, 20) ayetinde nazara verildiği üzere, Cenab-ı Hakkın vah-
det deryasında müsteğrak olan kudsî cevherlere işaret eder.

Veya,

-İbadette saf saf olan,

-Delil ve nasihatlarla küfür ve günahlardan sakındıran,

-Allahın ayetlerini ve hükümlerini okuyan âlimlere bakar.

Veya,

-Saf tutup cihada katılan,

-Atları veya düşmanları dizginleyip kontrol eden,

‐Allah Allah‐ diyerek cihad esnasında Allahı anan, düşmanla döğüşmek kendilerini Allahı zikirden alıkoymayan mücahitlere işaret eder.

Ayette bunların atıfla gelmesi zât veya sıfatlarının ihtilafını gösterir. Bunun ف (fe) harfiyle olması, vücut tertibi içindir. Çünkü, saf hâlinde olmak bir kernâldir, zecredip sakındırmak, kötü şeyden alıkoyması veya hayrı kabule sevk etmesi itibarıyla bir tekmildir. Zikir okumak ise, hayrı ifaza etmektir.

Veya ف (fe) harfi Hz. Peygamberin ‐Allah saçını traş ettirenlere, bir de kısalttıranlara rahmet etsin‐ sözünde olduğı gibi, derecelendirme ifade eder. Ancak Hz. Peygamberin sözünde önce ifade edilenin sonra ifade edilene üstünlüğü vardır. Burada ise, hiyerarşik bir şekilde rütbelerin gittikçe ileri olması söz konusudur.

4- **إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ** ‐(Bunlara yemin ederim ki) ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır.‐

Ayetin bu kısmı, yeminin cevabıdır.

Bu şekilde yemin edilmesinde, kendisiyle yemin edilen şeylerin tazimi, büyüklüğünün nazara verilmesi ve yemin edilen hususu te’kid etmek, kuvvetli bir şekilde anlatmak vardır. Yemin, Arabların kelâmında aşına oldukları bir üslûbtur.

Yeminle nazara verilen tevhidin tahkiki ise, gelen ayetlerde yapılmaktadır. Şöyle ki:

5- **رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا** ‐O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların Rabbidir.‐

Çünkü daha evvelinde de pek çok kereler nazara verildiğı gibi, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların başka şekillerde olması imkân dâhilinde iken en mükemmel bir şekilde vücuda gelmeleri ve intizamları, Sani-i Hakimin varlığına ve birliğine bir delildir.

Ayette geçen ‐ve bu ikisi arasında olanlar...‐ ifadesi, kulların fiillerini de içine alır. Böyle olunca, onların fiillerinin de Allahın yaratmasıyla olduğuna delâlet eder.

وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ‐Ve bütün doğuların da Rabbidir.‐

‐Meşarık‐ maşnıklar demektir. Bundan murat, yıldızların doğduğu yerlerdir. Veya güneşin sene boyunca hergün ayrı bir yerden doğmasını anla-

tır. Bu da üçyüz altmış ayrı doğuş yeri demektir. Güneş hergün birinden doğar. Bu açıdan bakıldığında, güneşin hergün farklı bir yerden batışı da söz konusudur. Bundan dolayı ayette sadece “meşarık” ifadesinin zikriyle yetinildi.

Öte yandan, güneşin doğuşu kudrete daha ziyade delalet eder ve nimet yönüyle de çok daha büyük bir nimettir.

6- **“Gerçekten biz dünya semasını (yakın göğü) bir zînetle, yıldızlarla süsledik.”**

“Dünya sema”sından murat, insanlara en yakın olan sema tabakasıdır.

Gökyüzündeki yıldızlar, gerçekte farklı sema tabakalarında olsalar bile, yeryüzünde yaşayanlar onların tamamını muhtelif şekillerde mavi bir sahâ üzerinde parlayan, ışık saçan mücevherler gibi gördüklerinden “yakın sema” tabirine bir zarar vermez.

7- **“Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk.”**

Taatten çıkmış olan her bir şeytan, kendilerine atılan şihaplarla tardedilir.

8- **“Onlar mele-i âlâ’yı dinleyemezler.”**

Ayet, semanın şeytanlardan korunmasını ifade ettikten sonra, onların hâlini beyan eder. Semanın korunmuş olması sebebiyle, şeytanlar oradan kulak hırsızlığı yapamazlar.

Mele-i Âlâ, melekler ve özellikle de onların önde gelenlerinin bulunduğu topluluktur.

9- **“Ve her taraftan taşlanırlar.”**

Semaya yükselmek istediklerinde, onun her canibinden taşlanırlar.

10- **“Kovulup atılırlar.”**

Atılan semavî mancınıklar, onları kovmak içindir.

11- **“Onlara ardı arkası kesilmez bir azab vardır.”**

Onlar için bu kovulmadan başka daimi bir azap, yani ahiret azabı vardır.

12- **“Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur.”**

Ancak meleklerin kelâmından bir söz kapan olabilir.

فَاتَّبَعُهُ شِهَابٌ ثَابِتٌ “Onu da yakıcı bir şihab takip eder.”

Şihab, parçalanmış yıldız gibi görülen şeydir. Şihab’la alâkalı olarak “esir tabakasına doğru yükselip alev alan buhardır” denilmesi bir tahmindir. Şayet doğru ise, buna aykırı olmaz. Ayrıca, **“Andolsun biz, yakın semayı lambalarla donattık.”** (Mülk, 5) ayetine de aykırı olmaz. Çünkü, yukarı âlemde meydana gelen her parlaklık, dünya ehline bir lamba ve sema için de bir zinetidir.

Kulak hırsızlığı yapmak üzere semaya yükselmiş bazı şeytanlara bu şekilde taşlama yapılması, akıldan uzak bir şey değildir. Şayet sahihse, Hz. Peygamberin doğumu zamanında bunun olduğu ile ilgili rivayetlerden murat, o zaman çokça vuku bulması olabilir.

Veya kovmak için olması söz konusudur.

Bu semavî mancınıklarla kovulan şeytanların bununla eza görüp dönmeleri veya tamamen yanmaları konusu ise, ihtilaflıdır. Ama en azından gemide olanlara dalganın bazan isabet etmesi, bazan ise isabet etmemesi gibi bir durum vardır. Bundan dolayı, şeytanlar semadan kulak hırsızlığını bütün bütün bırakmamaktadırlar.

“Şeytan ateşendir, dolayısıyla böyle bir şihabla yanmaz” denilemez. Çünkü, insan hâlis topraktan olmadığı gibi, şeytan da sırf ateşten değildir. Bununla beraber, kuvvetli ateş zayıf ateşe saldırdığında onu ortadan kaldırdığı da bilinen bir gerçektir.

Bu şihabın **“sakıt”** olması, ışıyla karanlığı delip geçmesi itibarıyladır.

11- فَاسْأَلْهُمْ أَهْمُ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مِنْ خَلْقِنَا “Şimdi sor bakalım onlara: Onları yaratmak mı daha çetin, yoksa yarattığımız diğer şeyler mi?”

Zamir Mekke müşrikleri veya Âdemoğullarına râcidir.

“Yarattığımız diğer şeyler mi?”

Bundan murat, önceki ayetlerde bahsi geçen melekler, sema, arz ve bu ikisi arasında olanlar, güneşin doğduğu yerler, yıldızlar ve karanlığı delip geçen şihaplardır.

Ayette kullanılan مِنْ **“men”** akıllı varlıklar için kullanılır. Burada sema ve arz gibi cırımlar için de kullanılması, tağlip yoluyladır.

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ “Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”

Yapışkan bir çamurdan yaratılmak, insanla bahsi geçen varlıklar arasında bir ayrıdır.

Yoksa bundan murat, onlardan önce gelen Âd ve Semud gibi kavimler değildir.¹

Keza, ayetten murat öldükten sonra diriltmenin isbatıdır ve bunu muhal, yani imkânsız görmelerini reddetmektir. Öldükten sonra diriltirme hususunda, onlarla öncekiler arasında fark olmadığı ortadadır.

Ayetin ifade ettiği yeniden diriltmeyi şöyle açıklayabiliriz:

Öldükten sonra yeni bir hayatın imkânsız olması iki cihetle olabilir:

1-Ya, maddenin buna kabiliyeti yoktur.

İnsanların aslî maddesi yapışkan bir çamurdur. Bu, su ile toprağın karışımından meydana gelir. Bu ikisi, yeniden aynı şekilde bir karışım meydana getirilmesine müsait ve kabiliyetlidirler.

Haşri inkâr edenler,

-Ya âlemin sonradan yaratıldığını (hudusu) itiraf etmeleriyle,

-Ya da Hz. Âdem'in kıssası ve nice canlıların topraktan yaratıldığını gözleriyle görmeleriyle insanın böyle bir karışımından meydana geldiğini bilmektedirler. Böyle olunca yeniden diriltilmelerinin de imkân dairesinde olduğunu kabul etmeleri gerekir.

2-Veya yeniden diriltecek Zâtın kudreti böyle bir şeye yetmez.

Hâlbuki bu şeyleri yaratmaya gücü yetenin, onlara nisbetle o kadar da zor olmayan bir şeyi, hem de başlangıçta yarattığı bir şeyi îade etmeye de elbette gücü yeter. Ve O'nun kudreti zâtîyedir, asla değişmez.²

12- بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ۖ “Hayır, seni (onların hâline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.”

Doğrusu Sen, Allahın kudreti ve onların da diriltilmeyi inkârı karşısında hayret içinde kaldın.

¹ Bazılan ayete “bizim önceden yarattığımız kavimler mi daha çetin, yoksa onlar mı?” şeklinde mana vermek istemişlerse de, ibare buna uygun değildir. Çünkü önceki devirlerde yaratılan güçlü kuvvetli kavimler de yapışkan bir çamurdan yaratılmışlardır. Böyle olunca, ayetten murat, insanla diğer varlıkları kıyas etmektir.

² Yani, O'nun kudreti azalıp çoğalan bir kudret olmayıp kendi zâtındandır. Bu kudretin karşısında hiçbir şey zor değildir. Her şey Allaha nisbetle kolaydır.

Onlar ise, Senin hayretin ve diriltilmeyi kabulün karşısında alay ediyorlar.

Veya, bu fiilleri yapan Zata “ölülcri diriltemez” denilmesine ve tasdik edenlerle de dalga geçilmesine şaşırtıp kaldın.

13- **وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ** “Kendilerine hatırlatıldığında da düşünmüyorlar.”

Kendilerine bir öğüt verildiğinde, ondan öğüt almıyorlar.

Veya, haşrın (yeniden dirilişin) sahîh olduğuna delâlet eden bir şey zikredildiğinde, kıt akıllı ve az düşünür olmalarından dolayı, bundan faydalanmıyorlar.

14- **وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ** “Bir ayet gördükleri zaman da eğlenceye alıyorlar.”

Öldükten sonra dirilmeyi söyleyen kimseinin sözüne delâlet eden bir mu’cize gördüklerinde, aşırı bir şekilde alay ediyorlar ve “o bir sihirdir” diyorlar.

Veya bu mu’cizeyle dalga geçmek için birbirlerini çağırıyorlar.

15- **وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ** “Ve dediler ki: Bu apaçık sihirden başka bir şey değildir.”

16- **إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَأَنَّا لَمَبْعُونُ** “Öldüğümüz ve bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı biz tekrar diriltilecekmiz?”

Böyle söylemelerinde “yeniden dirilme kendi zâtında kabulü güç bir şey. Hele bir de insan, toprak ve kemik hâline gelince kabulü çok daha zor” manasını hissettirmek vardır.

17- **أَوِ ابْنُؤُنَا الْأَوَّلُونَ** “Önceki atalarımız da mı?...”

“Onlar da mı?” demeleri, onların üzerinden çok zaman geçtiği cihetle, onların diriltilmelerini kabul etmeyi daha ziyade akıldan uzak gördüklerini anlatır.

18- **قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ** “De ki: Evet, hem de siz aşağılanmış kimse-ler olarak (diriltileceksiniz).”

Sadece “evet” demekle yetinilmesi, daha evvelinde yeniden diriltilme-

nin imkân dairesinde olmasına ve vukuundan haber verenin doğru söylediğine ait delil ve mu'cize olmasındandır.

19- فَإِنَّمَا هِيَ زُجْرَةٌ وَاحِدَةٌ “O ancak şiddetli bir sestten ibarettir.”

Böyle olunca, yeniden yaratılış tek bir sayha ile gerçekleşecektir. Bu da, sura ikinci üfürülüştür.

“Zecr” kelimesi, çobanın koyunlarını sevk ü idaresinde kullanılır.³

20- فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ “Bir de bakarsın ki onlar (diriltilmiş etrafa) bakmaktadırlar.”

O sayhanın neticesi olarak görürsün ki bütün ölümler kabirlerinden kalkarlar, etraflarına şaşkın şaşkın bakarlar.

Veya bundan murat, kendilerine ne yapılacağını beklemeleridir.

20- وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا “Ve derler: Vay başımıza gelenel!”

“İşte bu, din (ceza) günüdür.”

“İşte bu, amellerimizin karşılığını göreceğimiz gündür.”

Diriltilenlerin sözü burada bitmiştir. Ayetin devamı meleklerin onlara cevabıdır:

21- هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ “İşte bu, sizin yalanlamakta olduğunuz fasıl günüdür.”

Denildi ki: Bu da onların birbirlerine söyledikleri kelâma dâhildir.

“Fasıl günü”nden murat, aralarında hüküm verilmesi veya iyi ve kötünün ayrılmasını ifade eder.

³ Yani, nasıl ki çoban bir sayha ile koyunlarını bir araya toplarsa, her şeyi yoktan var eden Allahın bir tek sayha ile bütün insanları mahşer meydanına toplaması akıldan uzak görülmemeli.

Cehennem ve Cennetten Birer Tablo

22- **“Toplayın (mahşere) اُخْشِرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجُهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ”**
o zulmedenleri, eşlerini ve taptukları şeyleri.”

23- **“Allah’tan başka.” مِنْ دُونِ اللَّهِ**

“Toplayın”, emri Allahtan meleklerle bir emirdir.

Veya, zalim olanları oradan hesaba çekilme yerine sevk hususunda, bazı meleklerin diğer meleklerle emri de olabilir.

Denildi ki: Hesaba çekilme yerinden cehenneme sevk edilmeleri için bir emir de olabilir.

“Eşlerini”

Bundan murat, puta tapanın diğer puta tapanlarla, yıldız tapanın diğer yıldız tapan kimselerle götürülmesi tarzında emsâl olanlarla eşleştirilmele-ridir. **“Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman.”** (Vakıa, 7) ayetinde de böyle bir eşleştirme anlatılır.

Veya bundan murat, kendileriyle aynı inancı taşıyan hanımları veya şeytanlardan yakınlarıdır.

“Allah’tan başka (taptukları şeyleri).”

Allahtan başka tapmış oldukları putlar gibi batıl mabutların da kendileriyle beraber sevk edilmesi, onları ziyadesiyle pişman etmek ve utandırmak içindir.

“Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır.” (Enbiya, 101) ayetinde nazara verilen durum da değerlendirilince, ayetteki “zalimler” ifadesinin belli kayıtlarla anlaşılması gerekir.⁴

Bunlar nazara alındığında, ayette anlatılan “zalimlerin”, müşrikler olduğu anlaşılır.

“Sonra da hidayet edin (sevk edin) onları فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ”
cehennem sıratına.”

⁴ Yani, “her zulmeden mutlaka böyle bir akıbeta maruz kalacaktır” denilemez. Zulmünden tevbe edenler ilâhî affa nail olacak ve kurtulacaklardır.

Ardından onları cehenneme gidecek yola sevk edin.

24- وَقِفُوهُمْ “Ve tutuklayın onları.”

إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ “Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”

Onları hesap mahallinde tutuklayın. Çünkü onlar, inançlarından ve amellerinden sorgulanacaklar.

“Ve tutuklayın onları” ifadesinde bulunan و “vav” harfi, tertibi gerektirmez.

Bununla beraber, onların tutuklanmalarının ve hesaba çekilmelerinin birden fazla yerde olması da caizdir.⁵

25- مَا لَكُمْ لَتَتَأَصَّرُونَّ “Size ne oldu da yardımlaşmıyorsunuz?”

“Niye kurtulmak için birbirinize yardım etmiyorsunuz?”

Ayetin ifadesi, onları kınamak ve başlarına vurmak içindir.

26- بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ “Doğrusu, bugün onlar teslim olmuşlardır.”

Doğrusu bugün onlar hilelerinin kendi aleyhlerine dönmesi ve aczleri sebebiyle boyun eğmiş durumdadırlar.

27- وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ “Ve birbirlerine yönelip sormaya başlarlar.”

Bunlar reislerle onlara uyanlar veya kâfirlerle onlara yakın arkadaş olanlardır.

Bunlar, birbirlerine sormaya başlarlar. Bu sorma, birbirlerini kınamak içindir. Bundan dolayı ayet “Birbirleriyle hasımlaşır” şeklinde tefsir edilmiştir.

28- قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ “Dediler: Siz bize sağdan geldiniz.”

⁵ “Vav” harfi bir tertip ve sıra ifadesi olarak kullanılabildiği gibi, bazan belli bir sırayı göstermeyebilir. “Ve tutuklayın onları...” denilmesinde, buradaki “ve” ifadesinin tertip ve sıra ifade etmediğini görüyoruz. Çünkü onların tutuklanmaları ve sorgulanmaları daha öncesinde zâten olmuştu. Bununla beraber, Beydâvî’nin de dikkat çektiği üzere, tutuklanmalarının ve hesaba çekilmelerinin birden fazla yerde olması da mümkündür.

“Sağdan gelmekten” murat,

-En kuvvetli ve sağlam yönlerle gelmek,

-Din hakkında gelmek,

-Veya hayrımızı istiyor gibi gelmek manalarını ifade eder.

Yani, “siz hayrımızı ister gibi bir gelişle bize geldiniz, biz de size uyduk, ama helâk olduk.”

“Sağdan gelmek” ifadesi, insanın iki yanından en kuvvetli, en şerefli ve en faydalı olanından istiare yoluyla kullanılır.

Veya kuvvet ve kahırdan istiare yoluyla kullanılır. Yani, “bizi dalâletce sevk ediyordunuz.”

Veya doğrudan “yemin” manasını da ifade ediyor olabilir. Yani, “kendinizin hak yol üzere olduğu hususunda bize yemin ediyordunuz.”

29- **“Diğerleri de onlara şöyle dediler: Doğrusu, siz mü’min kimseler değildiniz.”**

Küfrün önderleri kendilerini önce şöyle savundular:

“Hayır, biz sizi yoldan çıkarmadık, siz kendiniz yoldan çıkmış kimselerdiniz.”

30- **“Bizim, sizin üzerinizde hiçbir hâkimiyetimiz yoktu.”**

“Doğrusu siz taşkın bir kavimdiniz”

Ardından da şöyle değerlendirme yaptılar: “Biz sizi küfre zorlamadık, çünkü sizin üzerinizde bir hâkimiyetimiz yoktu. Siz küfre meylettiniz. Bu meyliniz de, tuğyanı (taşkınlığı) seçen kimseler olmanızdan dolayıdır.”

31- **“Böylece üzerimize Rabbimizin (azap) sözü hak oldu.”**

“Şüphesiz (azabımızı) tadacağız.”

32- **“Böylece biz sizi günaha kıskırttık.”**

“Çünkü biz sapmış kimselerdik.”

Sonra her iki fırkanın da yoldan çıkmasının ve azaba düşmelerinin, kendisinden kaçış imkânı olmayan bir hüküm olduğunu ve kendilerinin onları

ancak ve ancak kendi işlemiş oldukları günahlara çağırdıklarını, onların da kendileri gibi olmaktan hoşlanıp tâbi olduklarını beyan ettiler.

Ayetin üslûbunda onların haddi aşır günaha girmelerinin gerçekte daha öncekilerden olmadığına gizli bir işaret vardır. Çünkü her haddi aşmak bunu kıskırtan birisi aracılığıyla olsa, öncekileri kim günaha sevk etmiştir?

33- فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ “Artık onlar o gün azapta ortak-tırlar.”

Böylece hem etbâ, hem de reisler azgınlıkta ortak oldukları gibi, azap-ta da beraberdirler.

34- إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ “İşte biz mücrimlere böyle yaparız.”

“Mücrimler”den murat, müşriklerdir. Ayetin devamı buna delâlet eder:

35- إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ “Çünkü onlar, ken-dilerine, “La ilahe illallah” (Allah’tan başka bir ilâh yoktur) denildiği zaman, büyüklük taslıyorlardı.”

Onlar, kelime-i tevhide karşı kibir gösteriyorlardı.

Veya onlar, tevhide davet edenlere karşı kibirleniyorlardı.

36- وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَّاكِفُوا إِلَهَنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ “Biz, mecnun bir şair için mi ilâhlarımızı terk edeceğiz?” diyorlardı.”

Bununla –haşa- Hz. Peygamberi kastediyorlardı. (asm)

37- بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ “Hayır, doğrusu O, hak ile geldi.”

وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ “Ve peygamberleri tasdik etti.”

Ayet, onlara bir reddir. Çünkü Hz. Peygamberin getirmiş olduğu tev-hid, delile dayalı bir şekilde haktır ve bu konuda peygamberler tam bir it-tifak hâlinde dirler.

38- إِنَّكُمْ لَذَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ “Elbette siz o elîm azabı tadacaksınız.”

Allaha şirk koşmanız ve peygamberleri yalanlamanız sebebiyle, elem ve-rici azabı tadacaksınız.

39- وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Ve ancak yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız.”

40- **إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ** “Ancak Allah’ın halis kulları başka.”

Buradaki istisna munkatıdır. Yani, “siz böylesiniz. Ama Allahın muhlis kulları böyle değillerdir.”

Ancak bir önceki ayette “siz...” ifadesiyle bütün mükellefler kastedilirse, o zaman istisna muttastıdır. O zaman bunlardan azabın istisna edilmesi, mümasalet iübarıyla olur. Çünkü bunlara verilecek sevap kat kat olacaktır. Bu itibarla düşünülürse, yapılan istisna yine munkatı sayılır.⁶

41- **أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ** “İşte onlar için belli bir rızık vardır.”

Bu malumiyet, rızkın devamlılığı veya tamamen lezzetten ibaret olmasıdır. Nitekim ayetin devamı bu ikinci manayı te’yid eder:

42- **فَوَاكِهَ** “Meyveler vardır.”

Çünkü meyve, beslenmek için değil, lezzet maksadıyla yenir. Kût ise, bunun aksine beslenmek için yenene verilen isimdir. Cennet ehli dağılmaktan korunmuş gayet sağlam bir yaratılışla yeni hayata mazhar kılındıklarından, rızıkları halis meyve olur, lezzet için yerler.

43- **وَهُمْ مُكْرَمُونَ** “Onlar ikram gören kimselerdir.”

Dünyadakinden farklı bir şekilde, bir yorulma ve çalışma olmadan rızıkları kendilerine ulaştırılır, ikram edilir.

44- **فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ** “Na’ım cennetlerinde.”

Her şeyiyle nimet olan cennetlerde kendilerine ikram yapılır.

45- **عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ** “Koltuklar üzerinde karşılıklı otururlar.”

46- **يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَّعِينٍ** “Onların etrafında kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır.”

⁶ Yani, “Ve siz ancak yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız” ifadesi, bir yönüyle bütün mükellefleri içine alır, çünkü herkes kendi amelinin karşılığını görecektir. Ama burada da müşriklerle Allahın muhlis kulları arasında önemli bir fark vardır. Çünkü Allahu Teâlâ, lütuf ve keremiyle, muhlis kullarına en azından bire on karşılık verecek, hatta dilediğine hesapsız ikramda bulunacaktır. Böyle olunca, bu açıdan bakıldığında amellerin karşılığı meselesinde müşriklerle muhlislerin aynı durumda olmadıkları anlaşılır. Bu durumda da, yapılan istisna, üsttekinden ayrı bir istisna olur.

Cennet içeceğinin bu şekilde vâsfedilmesi, su gibi akması (bol olması) sebebiyledir.

Veya onlara yapılacak ikramın, lezzetinin kemâinden dolayı bütün içeceklerden talep edilen özellikleri kendinde toplayan bir içecek gibi olduğuna hissettirmek içindir.

Diğer ayet de böyle bir manayı anlatır:

46- **بَيَضَاءٌ لَّذَّةٌ لِلشَّارِبِينَ** “Parlak ve içenlere lezzet verir.”

Bu, bardağın iki özelliğini anlatır.

47- **لَا فِيهَا غَوْلٌ** “Onda baş döndürme özelliği yoktur.”

“Ve onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar.”

Bu içecek, dünya içkileri gibi sersemletmez, çarpmaz. Bundan dolayı akılları da başlarından gitmez.

48- **وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ** “Ve yanlarında iri gözlü, bakışlarını kocalarından başkalarına çevirmeyen dilberler vardır.”

49- **كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ** “Sanki onlar, gün yüzü görmemiş yumurtalardır.”

Ayette, cennet kadınları bembeyaz olma noktasında toz ve benzeri şeylerden korunmuş devekuşu yumurtasına benzetilmiştir. Bu beyazlıkta, ona karışmış en edna bir alacalık yoktur. Böyle bir benzetme, kadının güzelliği yönündendir.

50- **فَأَقْبِلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ** “Derken birbirlerinin hallerinden sormaya başladılar.”

Onlar, bir yandan cennet şarabından içerken, öte yandan kendi aralarında sohbet ederler. Ayette bunun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, te’kid içindir. Çünkü böyle bir sohbet, bu lezzetler içerisinde akıl için en lezzetli olanıdır.

Birbirlerine sormaları,

-Marifetle ilgili şeyler,

-Fazilete dair meseleler,

-Dünyada başlarından geçen maceralardır.

51- قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ “İçlerinden biri dedi ki: Benim bir arkadaşım vardı.”

52- يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ “Diyordu: Sen (tekrar dirilmeyi) tasdik edenlerden misin?”

53- إِذَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَأَنَا لَمَدِيُونُونَ “Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra hesaba mı çekileceğiz?”

Böyle diyor ve öldükten sonra dirilmeye iman etmemi kınıyordu.

54- قَالَ هَلْ أَنتُمْ مُطَّلِعُونَ “Dedi: Hâline bakar mısınız?”

“Siz, cehennem ehlinin hâline muttali misiniz, ta ki bu arkadaşımı size göstereyim.”

Denildi ki: Bunu söyleyen Allahu Teâlâdır veya meleklerden biridir. Onlara şöyle der: “Cehennem ehlinin hâline muttali olmaya ister misiniz? Ta ki bu kimseyi size göstereyim. Böylece onların durumuna bakıp kendi konumunuzu bilersiniz.”

55- فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ “Derken baktı ve onu cehennemin ortasında gördü.”

56- قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لِتَزِدَّيْنِ “Ona dedi: Vallahi, neredeyse beni de helâk edecektin.”

Neredeyse, aldatarak beni de helak ediyordun.

57- وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُخْضَرِّينَ “Şayet Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de celb edilenlerden olurum.”

Şayet Rabbimin bana hidayet ve koruma nimeti olmasaydı, seninle beraber oraya sevk edilenlerden olurum.

58- أَفَمَا نَحْنُ بِمُتَّبِعِينَ “Nasıl, bak biz ölümler değiliz?”

59- إِلَّا مَوْتَنَا الْأُولَى “İlk ölümümüzden başka.”

İlk ölüm, dünyadaki ölümdür. Sual için hayat verilmesinden sonraki kabirdeki hayatı da içine alır.

“Ve biz azap da görmeyeceğiz!”

Ve biz kâfirler gibi azap görecek de değiliz.

Bu ifadeler, cennetteki kişinin arkadaşını kınamak için söylediği sözlerdendir.

Veya aynı kişinin, etrafındaki diğer cennet ehline yönelip onlarla sohbet devam etmesi ve Allahın bir nimetinden daha söz etmesidir.

Veya bunu söylemesi böyle bir nimet karşısında sevinme ve hayret etme, ayrıca o arkadaşına da tariz yollu bir kınama olabilir.

60- **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ** “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

Bu, onların sözü olabileceği gibi, Allahın kelâmı da olabilir. Allahın sözü olarak değerlendirilirse,

- Onların içinde bulundukları nimete bir işaret,
- Cennette cbediliği bildirmek,
- Ve azaptan emin olduklarını ilan etmek olur.

61- **لِمَثَلٍ هَذَا فَلَيعْمَلِ الْعَامِلُونَ** “Çalışanlar işte böyle bir kurtuluş için çalışsınlar.”

Amel işleyenlerin böyle bir şeye nâil olabilmek için, gelip geçici ve elemelerle âlude (karışık) dünyevî lezzetlere değil, buna çalışmaları gerekir.

Bunun da bir üstteki ayet gibi, hem onların hem de Allahın sözü olması muhtemeldir.

62- **أَذَلَّكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزُّؤُومِ** “Nasıl, ikram olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?”

Ayette geçen “nüzûl” kelimesi, misafire ilk ikram edilen yemeğe verilen isimdir. Böyle olunca, ayette şöyle bir mana vardır: Bütün bu zikredilen nimetler, cennet ehli için misafire ilk geldiğinde verilen ikram kabilindedir. Onlar için bu nimetlerin ötesinde, fehimlerin anlamakta noksan kalacakları nimetler vardır.

Benzeri bir durum, cehennem ehline verilen zakkum için de söz konusudur.

Zakkum, çölde yetişen küçük yapraklı ve acı meyveli bir ağaçtır.

63- **إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ** “Gerçekten biz onu zalimler için bir fitne yaptık.”

Zakkum ağacını, ahirette onlar için bir mihnet ve azap kıldık.

Veya dünyada bununla imtihan edildiler. Çünkü rivayet edildiğine göre onun cehennemde olduğunu işittiklerinde “Ateş ağacı yaktuğı hâlde bu nasıl olur?” dediler. Bilmediler ki ateşte yaşayan ve bundan lezzet alan hayvanları yaratan Allah, cehennem ateşinde ağaç yaratmaya ve bunu yanmaktan korumaya kâdirdir.

64- **“O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır.”** إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِى أَصْلِ الْجَحِيمِ

Bunun bittiği yer, cehennemin dibidir. Dalları, onun katmanlarına doğru yükselir.

65- **“Tomurcukları şeytanların başları gibidir.”** طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ

Şeytanların başlarına benzetilmesi, son derece çirkin ve korkutucu olmasındandır. Çok güzel birine “melek” denilmesi gibi, burada da hayale dayalı bir benzetme (teşbih-i muhayyel) söz konusudur.

Denildi ki: “**Şeyatın**” ifadesinden murat; korkunç görünümlü, boynuzlu dehşetli yılanlardır. Belki de şeytana “şeytan” denilmesi de bu yüzdendir.

66- **“Onlar mutlaka bundan yiyecekler ve karınlarını bundan dolduracaklardır.”** فَإِنَّهُمْ لَا كِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُنْ مِنْهَا الْبُطُونُ

Bundan karınlarını doldurmaları,

-Ya çok acıklılarından,

-Ya da yemeye zorlanmalarındandır.

67- **“Sonra onlar için üzerine kaynar sudan bir içecek vardır.”** ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ

Zakkum ağacından doyup da iyice susadıklarında, kendilerine kaynar sudan bir içecek var.

Veya kaynar suyla karışık bir şekilde irin var.

Bu su, onların bağırsaklarını paramparça edecektir.

Ayetteki “**Sonra**” ifadesi, içeceklerindeki son derece nahoşluk ve çirkinliği anlatmak için “ayrıca” anlamında kullanılmış da olabilir.

68- **“Sonra da dönecekleri yer, şüphesiz cehennem ateşidir.”** ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ

Sonra onların akıbeti, cehennem veya onun dereceleri olur. Çünkü zakkum ve irin, oraya girmeden önce kendilerine takdim edilen şeylerdir.

Denildi ki: Hamîm (kaynar su), cehennemden hariçtedir. “İşte bu, mücrimlerin (suçluların) yalanladığı cehennemdir.” “Onlar, cehennem ateşi ile kaynar su arasında gider gelirler.” (Rahmân, 42-44) Cehennem ehli irinli o kaynar suya develerin suya sevk edilmesi gibi sevk edilirler, sonra cehenneme döndürülürler.

69- ^۷إِنَّهُمْ أَلَفُوا أَبَاءَهُمْ ضَالِّينَ “Çünkü onlar, atalarını dalalet üzere buldular.”

70- ^۸فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ “Kendileri de onların izinden koşa koşa gittiler.”

Onların böyle çetin bir azaba layık olmalarının sebebi, atalarını dalalette taklit etmektir.

Ayette, onların hiç düşünmeden ve araştırmadan körü körüne ecdatlarının yolundan gittiklerini hissettirmek vardır.

71- ^۹وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ “Andolsun ki, onlardan öncekilerin çoğu yoldan sapmıştı.”

Ey Peygamber! Senin kavminden önce de, insanların çoğu yoldan çıkmıştı.

72- ^{۱۰}وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ “Andolsun ki, biz işlerinden uyarıcılar göndermiştik.”

Onlara uyarıcı peygamberler göndermiştik. Bu peygamberler, kavimlerini kötü akıbetten uyarıyorlardı.

73- ^{۱۱}فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ “Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu!.”

O uyarılanların akıbeti nasıl da çetin ve çok korkunç oldu!

74- ^{۱۲}إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ “Ancak Allah'ın ihlâslı kulları başka.”

Ancak, o peygamberlerin uyarılarından ders alan ve dinde samimi olanlar müstesna.

Ayette “Bak!” ifadesiyle hitap edilen Hz. Peygamberdir. (asm) Maksud ise, kavmidir. Çünkü onlar da önceki kavimlerin haberlerini işittiler, onlardan geriye kalanları gördüler.

Kurbanlık Peygamber

75- وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحَ “Andolsun ki Nûh bize seslenip dua etmişti.”

Önceki devirlerin kussalarına, önceki ayelerde mücmel bir işaret yapıldıktan sonra, burada tafsile geçilmiştir.

Yani, “Nûh, kavminden ümidini kestikten sonra bize dua etmişti.”

76- فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ “Biz de ne güzel kabul etmiştik.”

Biz de O’na en güzel bir şekilde icabette bulunduk.

Biz ne güzel icabet ediciyiz.

76- وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ “Biz hem onu, hem ehlini o büyük sıkıntıdan kurtardık.”

O’nu ve ehli olan ehli-i imanı boğulmaktan veya kavminin ezasından kurtardık.

77- وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ “Onun neslini yeryüzünde kalanlar kıldık.”

Çünkü, onlardan başkaları hep helâk oldu, kıyamete kadar nesilleri devam edenler ise gemiye binenler oldu.

78- وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ “Ve sonradan gelenler içinde ona güzel bir nam bıraktık.”

79- سَلَامٌ عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَالَمِينَ “Alemler içinde Nûh’a selâm olsun!”

Yani, sonra gelenler O’na selam ederler, Âlemler içinde “Nûha selâm olsun” derler.

Derildi ki: Bu, Allahu Teâlâdan Hz. Nûha bir selâmdır.

80- إِنَّا كَذَبْنَاكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “İşte biz muhsin olanları böyle mükafatlandırırız.”

Ayet, Hz. Nûha yapılan ikramın illetini açıklar. Bu Ona, iyi hâline bir mükafat olarak verilmiştir.

81- **“Çünkü O, bizim mü'min kullarımızdandı.”** إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

Bu da, O'nun kadrlarını ve hâlinin asaletini ortaya koymak üzere, iyi işler yapmasının imanından kaynaklandığını anlatır.

82- **“Sonra diğerlerini suda boğduk.”** ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْأَخْرِينَ

Yani, kavminin inkârcılarını suda boğduk.

83- **“Şüphesiz İbrahim de O'nun taraftarlarından idi.”** وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ

İmanda ve dinin asıllarında Hz. Nûhun yolundan gidenlerdendi. Dinin fûrûatında da dinlerinin aynı olması veya genelde beraber olması da uzak bir şey değildir. Hz. İbrahimle Hz. Nûh arasında ikibin altıyüz kırk sene vardı. İkisi arasında peygamber olarak Hz. Hûd ve Hz. Salih gelmişti.⁷

84- **“O, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti.”** إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

Kalb-i selimden murat, Hz. İbrahim'in kalbinin kalbe ârız olan afetlerden ve alâkalardan uzak, sırf Allah için olmasıdır. Rabbine böyle bir kalple gelmesi, sanki bu kalbi hediye olarak Allaha sunmasını anlatır. Bundan murat, O'nun ihlâsıdır.

85- **“O, babasına ve kavmine şöyle demişti: Siz nelere tapıyorsunuz?”** إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ

86- **“Allah'ı bırakıp da birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?”** أَتُفَكُّ ۖ إِلَهَ ۖ ذُو ۖ اللَّهِ تُرِيدُونَ

Ayetin üslûbunda, bu yaptıkları şeyin Allaha iftira olduğu vurgulanmaktadır. Böylece onların batıl yolda oldukları ve bu hâllerinin iftiraya dayandığı nazara verilmiştir.

87- **“Siz âlemlerin Rabbini ne zannediyorsunuz?”** فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

O, âlemleri terbiye etmesiyle ibadete layık olmakla beraber, Siz O'nu ne zannettiniz de O'na ibadeti terk ettiniz veya başkasını O'na ibadette şerik kıldınız, azabından emin oldunuz!?”

⁷ Bu ikisi, bilinen peygamber olarak nazara verilmiştir. Yoksa başkaları da gelmiş olabilir.

Ayet, O'na ibadetten alıkoyan katî bir inançta bulunmaktan veya O'na şirk koşmayı caiz görmekten veya cezasından emin olmayı gerektiren bir durumdan men etmenin çok ötesinde, böyle bir zannı netice veren şeyi bile ilzam yoluyla inkâr etmektedir.

Ayet, önceki cümleye bir delil gibidir.

88- فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ “Derken yıldızlara bir baktı.”

Onların bulundukları mevkilere, bir araya gelmelerine baktı.

Veya yıldızlarla ilgili ilme veya kitaba baktı. Kavmi, Hz. İbrahim'i kendileriyle beraber ibadet etmesi için törene çağırmışlardı. Yıldızlara bakması, onları iknaya yönelik de olabilir.⁸

89- فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ “Sonra da, “Ben gerçekten hastayım” dedi.”

Onlar kâhinlik yapan kimseler olduğundan, kendisini yıldızlardan istidlâlde bulunmuş gibi yapıp, mabetlerine götürmesinler diye yakında hasta olacak gibi gösterdi. O zamanda en yaygın hastalık taun idi ve bunun bulaşmasından korkuyorlardı.

Hz. İbrahim'in böyle demekten maksadı “sizin küfrünüzden dolayı kalben hastayım” manası olabilir.

Veya sıhhatinin tam yerinde olmadığını kastetmiş de olabilir. Çünkü, bütün sağlık ölçüleri tam dengede olan az kişi bulunur.⁹

Veya bununla ölümü kastetmiş olabilir.¹⁰

Meselde şöyle denilir: “Selamet olarak dert yeter.”

Lebîd, şiirinde şöyle söyler:

“Dua ettim Rabbime, bana sıhhat versin diye.

Bir de ne göreyim, derman bana derdim imiş.”

90- فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ “Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar.”

Hastalık bulaşmasın diye O'nun yanından uzaklaştılar.

⁸ Kavmi, yıldızlara bakar, onlarla kâhinlik yapardı. Mazeretinin inandırıcı olması için onların anlayacağı şekilde böyle yapması muhtemeldir.

⁹ Yani, hemen hemen bütün insanlar şöyle veya böyle bir şekilde hasta sayılırlar.

¹⁰ Çünkü, diğer hastalıklara göre en amansız dert, ölümdür. Nitekim hadiste “ölüm dışında her derde deva olduğu” bildirilir.

91- فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهِتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ “Gizlice onların putlarına doğru gidip, “yemez misiniz?” dedi”

Gizlice onların putlarının olduğu yere vardı. Onlarla alay ederek: “Önünüzdeki yemeklerden niye yemiyorsunuz?” dedi.

92- مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ “Ne diye konuşmuyorsunuz?”

93- فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ “Derken üzerlerine varıp onlara sağ eliyle bir darbe indirdi.”

“Sağ el” ile kayıtlı olması, kuvvetlice vurduğunu ifade eder.

Denildi ki: “Ve Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp git-tikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım.” (Enbiya, 57) ayetinde nazara verildiği üzere, yeminini tahakkuk ettirmek için böyle yaptı.

94- فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ “Kavmi (telaş içinde) koşarak ona doğru geldi.”

Döndüklerinde putlarını kırılmış buldular, kimin kırdığını araştırmaya başladılar. (Enbiya, 59) da açıklandığı üzere, Hz. İbrahim’in yaptığı kanaatine vardılar.

95- قَالَ اتَّعَبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ “İbrahim dedi: Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz?”

96- وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”

Çünkü her ne kadar şekil vermek sizden olsa da, yaptığınız şeylerin maddesi O’nun yaratmasıyla. Bu açıdan, amel onlara nisbet edilmiştir.

İnsanların amelleri,

-Allahın onlara bu konuda güç vermesi,

-Fiilleri için gerekli olan sebep ve âletleri yaratmasıyla.

Onların fiili Allahın yaratmasıyla olunca, fiillerine bağlı olan durumların Allahın yaratmasıyla olduğu evleviyetle sabit olur.

Ehl-i sünnet, bu manada fiilleri yaratanın Allah olduğuna delil getirdiler.¹¹

¹¹ Mu'tezile mezhebi ise, kötü fiilleri Allaha isnad etmekten sakınmak için “in-san, kendi fiillerinin yaratıcısıdır” dediler. Hayrın da şerrin de Allahtan olmasını

97- **“Dediler: Onun için bir bina yapın, (içinde ateş yakın) da, Onu ateşe atın.”**

98- **“Böylece Ona bir tuzak kurmak istediler.”**

Hız. İbrahim, delil yoluyla onlara galip gelince, herkes nezdinde aciz kaldıkları açığa çıkmasın diye onu cezalandırmak istediler.

“Biz de onları en zelil kimseler kıldık.”

Hilelerini boşa çıkardık. Hatta yaktıkları ateşi Hz. İbrahime soğuk ve selâmetli kılarak, O'nun şanının yüceliğine parlak bir delil kıldık, böylece onları zelil kimseler yaptık.

99- **“İbrahim dedi: “Ben Rabbime gideceğim.”**

“Ben, Rabbinin emrettiği yere, yani Şama gideceğim” dedi.

Veya bundan murat şudur: “Ben, kendimi tümüyle O'na ibadete vereceğim yere gideceğim.”

“O, bana yol gösterecektir.”

O, dinim için maslahat olan şeye ve ulaşmak istediğim maksada beni sevk edecektir.

Hız. İbrahimin bu konuda çok net konuşması,

-Ya Allahtan gelen bir vaat sebebiyledir.

-Veya O'na tam tevekkül etmesindendir.

-Veya bu konuda müsbet sonucu ifade etmeyi âdet hâline getirmesindendir.

Hız. Musa ise, benzeri bir durumda **“Umarım Rabbin beni doğru yola iletir.”** (Kasas, 22) dedi, kesin ifade kullanmaktan kaçınarak **“umarım”** demeyi tercih etti.

100- **“Ya Rabbi! Bana salihlerden bir çocuk bağışla.”**

İnsanları hakka davette bana yardım etsin, gurbette enisim olsun.

Bundan murat, Cenab-ı Haktan çocuk vermesini istemektir. Ayet met-

nindeki “hibe” lafzı genelde bu anlamda kullanılır. Ayetin devamı da, bununla salih bir çocuk istediğini gösterir:

101- فَبَشِّرْهُ بِعَلَامٍ حَلِيمٍ “Biz de kendisine halîm bir oğul müjdeledik.”

Cenab-ı Hak bu ifadeyle

-Erkek çocuğu olacağını,

-Delikanlılık dönemine ulaşacağını müjdeledi. Çünkü çocuk için “hilim” özelliği kullanılmaz.

-Kendisi gibi hilim sahibi olacağını haber verdi. Mesela Hz. İbrahim, oğluna daha buluşa ermeden Allah için onu kurban edeceğini söyleyince **“Babacığım, sana ne emrolunuyorsa yap”** dedi. (Saffat, 102)

Denildi ki: Allahu Teâlâ Hz. İbrahim ve oğlu dışında hiçbir peygamberi hilim özelliğiyle vasfetmedi. Onların burada zikrolunan hâlleri, bu özelliğe sahip olmalarına şadadet eder:

102- فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ “Oğlu, yanında koşacak çağa gelince şöyle dedi:”

Ayette babanın da zikri, babanın rıfk yönüyle daha mükemmel olması ve çocuğunun hayrını istemesi, dolayısıyla vakti gelmeden koşmasını istememesi yüzündendir.

Veya babasının böyle yürüyüşü, beraber gezmek için Allahtan talep etmesindendir.

Aşağıda anlatılan olay olduğunda, Hz. İsmail on üç yaşındaydı.

يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ “Yavrum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum.”

Rüyada aynen boğazladığını görmüş olabileceği gibi, rüyanın tabirinin böyle olması da muhtemeldir.

Denildi ki: Zilhiccenin 8. günü gecesinde (terviye günü) rüyada birisinin kendisine şöyle dediğini duydu: “Şüphesiz Allah, oğlunu boğazlamayı Sana emrediyor.”

Sabah olduğunda bu rüyanın Allahtan mı yoksa şeytandan mı olduğu konusunda tereddütte kaldı. Akşamında yine aynı rüyayı görünce, bunun Allahtan olduğunu anladı. Üçüncü gecede de aynı rüyayı görünce, oğlunu kurban etmeye niyetlendi ve üstteki ayette bildirilen sözleri ona söyledi.

Bundan dolayı bu üç gün “terviye, arafe ve kurban günleri” olarak isimlendirildi.

Ayette bahsi geçen çocuk, Hz. İsmaildir. Çünkü,

- Cenab-ı Hak Hz. İbrahimin hicretinin peşinde onu ihsan etmişti.

-Daha sonraki ayetlerde bu olaya atıfla Hz. İshak'ın müjdelenmesi söz konusudur.

-Keza Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben iki kurbanlığın çocuğuyum.”

Bunlardan biri, atası İsmail, diğeri de babası Abdullah'tır. Çünkü Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib, Zemzem suyunu bulursa veya on erkek evlat sahibi olursa bir çocuğunu kurban edeceğini nezretmişti. Allah kendisine isteğini nasip edince evlâtları arasında kur'a çekti, kur'a Abdulla-ha çıktı. Ona bedel olmak üzere yüz deve fidiye olarak verdi. Kısas olayında diyet olarak yüz deve alınması buna dayanır.

-Hz. İbrahimin oğlunu kurban etme olayı Mekke'de olmuştu. Hatta, oğluna bedel gönderilen koçun iki boynuzu İbnu Zübeyr olayında yanuncaya kadar Ka'beye asılıydı. Hz. İshak ise, bu kurban olayında Mekke'de değildi.

-Ayrıca ayette Hz. İshakın müjdelendiği yerde, onun peşinden oğlu Yakub da müjdelenmektedir. Böyle olunca, çocukken kurban edilmesi durumu münasip düşmez.

Ancak Hz. Peygambere “İrangî nesep daha şerefli?” diye sorulunca şöyle cevap verdiği rivayet edilir:

“Allahın Halili olan İbrahim, Allahın kurbanlığı olan oğlu İshak, Allahın İsraili (kulu) olan oğlu Yakub, Allahın Sıddiki olan oğlu Yusuf.”

Burada, bu silsilede yer alan lakaplar râvinin ilavesidir. Hadisin asıl metninde bunlar yoktur. Rivayette şöyle geçmektedir: Yusuf İbnu Yakub İbnu İshak İbnu İbrahim.

فَإَنْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ **“Artık bak, ne düşünürsün?”**

Hız. İbrahim oğlunu kurban etmede kararlı olduğu halde ona görüşünü sorması,

-Allahtan gelen bu çetin imtihan karşısında fikrini öğrenmek,

-Feryat etmesi hâlinde ayağını sabit kılmak,

-Serbest bıraksa, kendisinden emin olmak,

-Nefsini buna alıştıırıp teslimiyetini sağlamak,

-Olay gerçekleşmeden önce boyun eğmek suretiyle sevap kazanmasını temin etmek içindir.

“Dedi: Babacığım, sana ne emrolunuyorsa yap.”

Hiz. İsmailin “Sana ne emrolunuyorsa yap” demesi, babasının sözünden bunu yapmakla emrolunduğunu anlamasından veya Peygamberlerin rüyasının hak olduğunu ve böyle bir şeyin ancak Allahtan bir emirle olacağını bilmesindendir.

Belki de Hiz. İbrahime böyle bir emrin uyanıkken değil de rüyada verilmesi, bunun gereğini yerine getirmenin her ikisi için de hakka boyun eğmeye ve ihlâsın kemâline daha ziyade delâlet etmesi içindir.

Ayette geçmiş zaman sığasıyla “Sana ne emredildiyse” yerine geniş zaman sığasıyla “Sana ne emrolunuyorsa yap” denilmesi, rüyanın tekerrürü sebebiyledir.

“İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.”

Kurban etmene veya Allahın hükmüne karşı, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın.

103- ^٤ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ “İkisi de bu şekilde Allah’a teslim olduklarında ve oğlunu alını üzerine yatırdığında.”

Denildi ki: Hiz. İbrahim, oğlunun yüzünde bir değişiklik görüp rikkate gelerek kurban etmekten vazgeçme endişesiyle çocuğu yüz üstü yere yatırdı.

Bu, Minada veya Mina mescidine yakın bir yerde veya bugün kurban kesimi için kullanılan alanda gerçekleşti.

104- ^٥ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ “Ve Biz ona şöyle seslendik: Ey İbrahim!”

105- ^٦ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا “Rüyayı tasdik ettin.”

Tam bir azimle ve kesim öncesi yapılması gerekenleri yerine getirmek suretiyle rüyayı tasdik ettin.

Rivayete göre, defalarca bıçağı oğlunun boğazına dayadığı hâlde, bıçak kesmedi.

Üstteki ayette “İkisi de bu şekilde Allah’a teslim olduklarında ve

oğlunu alnı üzerine yatırdığında” denilip, cümlelerin tamamlanmayışında şöyle bir mana vardır:

İşte onlar bu şekilde teslimiyet gösterince, halin konuştuğu ve sözün anlatamadığı şeyler oldu.

-Her ikisi de bu çetin imtihandaki belânın defîyle Allahın onlara nimetle bulunmasına,

-Daha önce kimseye muvaffak kılmadığı bir şeye kendilerini muvaffak kılmasına,

-Âlemlere üstünlüklerini bu olayla izhar etmesine,

-Çok büyük bir sevap kazanmalarını sağlamasına ve bunun gibi hâllere sevindiler, şükrettiler.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “Muhsin olanları işte biz böyle mükâfatlandırırız.”

Ayet, iyi işler yapmaları sebebiyle Allahın onlara genişlik verdiğini, sıkıntıdan kurtardığını anlatır. Vukuundan evvel neshin caiz olduğunu söyleyenler, bu kıssa ile delil getirdiler. Çünkü Hz. İbrahim “Yavrum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum.” (Saffet, 102) ayetinin delâletiyle oğlunu kurban etmekle mükellefi, ama bu meydana gelmedi.¹²

106- **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ** “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.”

Öyle çetin bir imtihan ki, böylesi imtihanda muhlis olan ve olmayan bir-birinden ayrılır.

Veya bundan murat, bu imtihanın daha zoru olamaz bir şekilde zor olmasıdır.

107- **وَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ** “Biz, büyük bir kurbanlık fidyesi ile onu (İsmail'i) kurtardık.”

Bu kurbanın “büyük” olması, cüsse itibarıyla olabileceği gibi, kadrinin büyük olması manasında da olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ böyle bir kurbanı peygamber oğlu peygambere fide olarak göndermiştir. Ve O’nun neslinden peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed gelmiştir (asm).

Denildi ki: Gönderilen bu kurbanlık cennetten bir köç idi.

Rivayete göre, gelen köç Cemre denilen yerde Hz. İbrahimden kaçtı. O

¹² Bazıları, nesih konusunu ele alırken, bir hüküm uygulanmadan yürürlükten kaldırılabileceğine bunu misal verdiler.

da koça doğru yedi küçük taş attı, sonra yakaladı. Bu da, haccın sünnetlerinden biri oldu.

Gerçekte fidyeyi veren Hz. İbrahim'dir. Ayette, Cenab-ı Hakkın bunu kendine isnad etmesi, verenin ve bunu emredenin O olmasından mecazdır.

108- وَتَرْكَنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ “Ve sonradan gelenler arasında Ona güzel bir nam bıraktık.”

109- سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ “Selam olsun İbrahim’e.”

Bunun açıklaması, bu sûrenin yetmiş dokuzuncu ayetinde geçti.

110- كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “Muhsin olanları işte biz böyle mükâfatlandırırız.”

111- إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ “Çünkü o bizim mü'min kullarımızdandı.”

112- وَبَشِّرْنَا بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ “Ve Ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.”

Oğlu İshakın nebilerden olacağına hükmedilmiş, salihlerden olması takdir olunmuştur.

Bu itibarla nebi ve salihlerden olması, cümle içinde hâl olarak gelmiştir. Böyle olunca, bu müjdenin verildiği anda nebi ve salih olması gerekmez.

Bu, “Onlara şöyle denir: İçinde ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarında!” (Zümer, 72) ayeti gibi değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü o ayette anlatılan kimselerin cehenneme girmeleri vaktinde ebedî kalmaları mukadderdir, belirlenmiştir. Hz. İshak ise, dünyaya gönderildiğinde kendisinin nebi ve salih olması belirlenmiş değildir.¹³

Hiz. İbrahimin kurbanlık oğlu olarak Hiz. İshakı söyleyenler, ayetteki müjdeyi O'nun doğumu olarak değil, peygamberlik müjdesi olarak açıkladılar.

¹³ Yani, üstte medar-ı bahs olan ayette, cehennem ehli cehenneme girerlerken ebedî kalmaları takdir edilmiş olarak girdiler. Ama Hiz. İshak dünyaya geldiğinde nebi ve salih olması belirdi değildi. Çeşitli imtihanların neticesinde salih bir nebi olmaya liyakat kazandı, o payeler kendisine verildi. Cenab-ı Hak, gelecek şeylerin nasıl geleceğini bilir. Ama insanlarla ilgili şu dünya hayatında tam bir imtihan söz konusudur. Allahın kimin ne yapacağını, hangi makama geleceğini, akıbetini... bilmesi insanları sorumlu olmaktan kurtarmaz.

Nübüvvetten sonra salahın zikredilmesinde, salih olmanın önemini göstermek ve nübüvvetten gayenin de salahat olduğuna bir ima vardır. Çünkü salih olmak, mutlak manada kemâl ve tekmil manasını tazammun eder.¹⁴

113- **“Hem ona hem İshak’a bereketler verdik.”** وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ

Biz İbrahime evlatları hususunda bereket ihsan ettik. İshakı da mübarek kıldık, neslinden İsrailoğullarının peygamberlerini ve ayrıca İsrailoğulları dışında Eyyûb ve Şuayb gibi peygamberleri gönderdik.

Veya ayetin manası şöyle olabilir: Din ve dünyanın bereketlerini kendilerine ihsan ettik, feyiz olarak verdik.

“Her ikisinin neslinden hem muhsin olanlar, hem de açıkça kendi nefsinde zulmedenler var.” وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ

Muhsin olmak, güzel amel işlemek manasında olabilir veya “iman ve tâatle nefsinde faydası olan” anlamına gelir.

Nesillerinden küfür ve isyanla nefsinde gayet açık bir şekilde zulmedenler de var.

Bunda, hidayet ve dalâlette nesebin tesiri olmadığına ve nesillerinde meydana gelen zulümden, atalarına bir noksanlık ve ayıp gelmeyeceğine bir tenbih vardır.

¹⁴ Yani, salih olan biri kendisi kemâl vasıfları taşıdığı gibi, başkalarını kemâle erdirecek çalışmalar da yapar.

Selâm Olsun Enbiyaya

114- “وَلَقَدْ مَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ” Andolsun, biz Mûsâ’ya ve Hârûn’a da lütufta bulunduk.”

Her ikisine de nübüvvet ve daha başka dînî ve dünyevî menfaatlerle ni-met verdik.

115- “وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ” Kendilerini ve kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık.”

Onları, Firavunun zorbalığından, suda boğulmaktan kurtardık.

116- “وَنَصَّرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ” Onlara yardım ettik de galip gelenler onlar oldu.”

İlahi yardım ile Firavun ve kavmine karşı galip geldiler.

117- “وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ” Ve onlara Kitab-ı müstebini verdik.”

O ikisine, beyanında belîğ olan Tevratı verdik.

118- “وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” Ve onları sırat-ı müstakime ilettik.”

O ikisini, hakka ve doğru olana ulaştırın yola sevkettik.

119- “وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْأَخْرَبِ” Ve sonradan gelenler arasında onlara güzel bir nam bıraktık.”

120- “سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ” Selam olsun Musa ve Harun’a.”

121- “إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ” İşte biz muhsin olanları böyle mükafatlandırırız.”

122- “إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ” Çünkü o ikisi bizim mü’min kullarımızdandı.”

Bunların misli daha önce geçmişti.

123- **وَأَنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ** “Şüphesiz İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.”

Hız. İlyas, Hız. Harunun neslinden olup peygamber olarak gönderilmişti.

124- **إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ** “Hani kavmine şöyle demişti: “Allah’tan korkmaz mısınız?”

Kavmine, “Allahın azabından korkmuyor musunuz?” demişti.

125- **أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ** “Yaratıcıların en güzelini bırakarak Ba’le mi tapıyorsunuz?”

Ba’l, Şam bölgesinde Bekk ahalisinin putunun adıdır. Şimdi o beldeye “Ba’lebekk” denilmektedir.

Yani, siz ona mı ibadet ediyor veya ondan mı bir hayır bekliyorsunuz?!

Böyle sormasında, onların yaptığının doğru olmadığını hissettirmek vardır. Zaten sözünün devamında açıktan bunu ifade etmektedir:

126- **اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ** “Ki O, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah’tır.”

127- **فَكَذَّبُوهُ** “Onu yalanladılar.”

فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ “Bu sebeple onlar (azaba) getirileceklerdir.”

Onlar, azaba getirileceklerdir. Ayette sadece getirileceklerinin söylenip azabın zikredilmemesi, karine ile bunun anlaşılmış olmasındandır.¹⁵

Veya azabın zikredilmemesi, mutlak söylenen “ihzar” kelimesinin örfen kötü bir şekilde getirilme manasını çağrıştırmamasındandır.¹⁶

128- **إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ** “Ancak Allah’ın ihlaslı kulları müstesna.”

129- **وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ** “Ve sonradan gelenler arasında ona güzel bir nam bıraktık.”

130- **سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** “Selam olsun İlyasa.”

¹⁵ Yani, peygamberi ve dini yalanlayan bir topluluğun iyi bir yere götürülmeyeceği ortadadır.

¹⁶ Bu kelime, kayıtlı-kelepçeli bir şekilde celb edilmeyi çağrıştırır.

131- **إِنَّا كَذَّلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ** “İşte biz muhsin olanları (iyilik yapanları) böyle mükâfatlandırırız.”

132- **إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ** “Çünkü o bizim mü’min kullarımızdandı.”

133- **وَإِنَّ لُوطًا لِّمَنِ الْمُرْسَلِينَ** “Şüphesiz Lût da gönderilen peygamberlerdendi.”

134- **إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ** “Hani biz onu ve ehlinin tamamını kurtarmıştık.”

135- **إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ** “Geride kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın dışında.”

136- **ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَحْرَابَ** “Sonra diğerlerini helak etmiştik.”

137- **وَأَنْتُمْ لَتَمُوتُنَّ عَلَيْهِمْ مُّضْجِينَ** “Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah onların yurtlarına uğruyorsunuz.”

138- **وَبِالْأَيْلِ** “Ve akşam vaktinde de.”

Ve siz ey Mekke ahalisi!

Şama ticarete giderken sabah-akşam onların yaşadıkları yerlere uğruyorsunuz. Çünkü Sedom, Şam yolu üzerindedir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ düşünmez misiniz?”

Aklınız yok mu, ta ki onların harabelerinden ibret alasınız.

139- **وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ** “Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.”

140- **إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ** “Hani O, kaçıp yüklü gemiye binmişti.”

Ayetteki “kaçtı” ifadesi, efendisinden kaçan köle için kullanılır. Hz. Yunus da Rabbinden izin gelmeden kavmini terk ettiğinden O’nun hakkın da kullanılması güzel olmuştur.

141- **فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ** “(Gemidekilerle) kur’a çekti ve kaybedenlerden oldu.”

Kur’ada mağluplardan oldu.

Rivayete göre Hz. Yunus kavmine azabı vaat ettikten sonra, Allahın emri gelmeden onların içinden ayrıldı. Bir gemiye bindi, gemi hareket etmedi. Bunun üzerine, “burada efendisinden kaçmış bir köle var, kur’a ile onu belirleyin” dediler. Kur’a, Hz. Yunusa çıktı. Bunun üzerine “efendisinden kaçan köle benim” dedi, kendini denize attı.

142- فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ “Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu.”

143- فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ “Şayet tesbih edenlerden olmasaydı.”

144- لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “İnsanların diriltileceği güne kadar onun karnında kalırdı.”

Hz. Yunusun “tesbih edenlerden olması”

-Ömrü boyunca Allahı çokça zikretmesi,

-Balığın karnında “Senden başka ilâh yoktur. Sen Sübhansın (münezzehsin). Ben gerçekten zalimlerden oldum.” (Enbiya, 87) demesi,

-Veya namaz kılanlardan olmasını anlatır.

Ayette, çokça zikretmeye ve Allahın şanına tazimde bulunmaya teşvik vardır. Genişlik zamanında kim Allaha yönelse, darlık anında Allah onun elinden tutar.

145- فَبَدَّلْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ “Derken biz onu hasta bir hâlde sahile attık.”

İçinde bulunduğu balığı, Onu dışarı atmaya sevk ettik. Onu, kendisini örtcek bir ağaç ve bir ot olmayan boş bir alana attık.

Rivayete göre, balık gemi ile beraber yol aldı. Başını yukarı kaldırıyordu, Hz. Yunus da o şekilde nefes alıyor, Allaha tesbih ediyordu. Karaya vardıklarında, balık Hz. Yunusu karnından dışarı attı.

Hz. Yunusun balığın karnında ne kadar kaldığı hakkında ihtilaf vardır. “Bir günün bir kısmı” diyenler olduğu gibi, üç gün, yedi gün, yirmi gün, hatta kırk gün diyen de olmuştur.

Denildiğine göre, bedeni yeni dünyaya gelmiş bebeğin bedeni gibi nazik bir hâlde gelmişti.

146- وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ “Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik.”

Ekseniyetin yorumuna göre, bu bir kabak bitkisiydi, yapraklarıyla Hz.

Yunusu örttü, sineklerden onu korudu. Çünkü kabak bitkisine sinek konmaz.

Hız. Peygambere “ya Rasûlallah, kabağı sevdiğini görüyoruz” denildiğinde “evet, seviyorum. O, kardeşim Yunusun ağacıdır” şeklinde cevap vermesi de bu görüşü teyid eder.

Bununla beraber, incir veya muz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hız. Yunus, ağacın yaprağıyla örtünmüş, altında gölgelenmiş, meyvesinden de yemiştir.

147- وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ “Biz onu yüz bin insana peygamber olarak gönderdik.”

“Yüzbin”den murat, terk etmiş olduğu kendi kavmi, yani Ninova halkıdır.

- Bu göndermeden murat,
- Önceden onlara gönderilmesi,
- Veya bu olay sonrası ikinci defa yine gönderilmesi,
- Veya başka bir topluluğa gönderilmesi olabilir.

“Veya daha fazlasına.”

Bunları gören kişi “bunlar yüzbin kişi vardır” dediği gibi “hatta daha da fazla” şeklinde de ilâve edebilir. Ayetin bu üslûbundan murat, çok olduklarını anlatmaktır.

148- فَأَمَّنُوا “O zaman ona iman ettiler.”

O’nu tasdik ettiler.

Veya O’nun yeniden gelmesiyle imanlarını tazelediler.

“Biz de onları bir zamana kadar yaşattık.”

Biz de onları ecel-i müsemmalarına (mukadder olan ecellerine) kadar faydalandırdık.

Bu sûrede Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa’nın kıssalarının sonuç kısmıyla Hz. Lût ve Hz. Yunusun kıssalarının sonuç kısmının aynı olması, bu iki Peygamberle büyük şariat sahibi ulu’l-azm peygamberler arasında bir ayırım olması içindir.

Veya sûrenin sonunda bütün peygamberlere selamın zikredilmesiyle yetinilerek bu ikisinde selâm kısmına yer verilmemiştir.

Allah'ın Orduları

149- فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبَّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبُنُونَ “Şimdi onlara sor bakalım: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı?”

Bu ayet, sûrenin başındaki onbirinci ayete atfedilmiştir. Orada Cenab-ı Hak rasûlüne Kureyşe haşrı için inkâr ettiklerini sormasını emretmişti. Bununla alakalı olarak anlatımı devam ettirip birbiriyle alakalı bir şekilde birbirine uygun kıssaları anlattı. Burada da rasûlüne müşriklerin “Melekler Allahın kızlarıdır” demek suretiyle Allaha kız nispet etmeleri, erkek çocukları ise kendilerine ayırmaları hususunda sormasını emretti. Bunlar böyle demekle şirke yeni dalâletler ilâve ettiler:

-Allahı bir cisim gibi hayal ettiler.

-O'nun fânî olabilmesini caiz gördüler. Çünkü çocuk sahibi olmak, yaratılmış ve faniliğe mahkûm cisimlerin özelliğidir.

-Kendi beğenmedikleri kızları Allaha, beğendikleri erkek çocukları ise kendilerine vererek kendilerini daha üst bir mevkiye çıkarmak istediler.

-Melekleri dişi kabul etmekle, onları tahkir ettiler.

Bundan dolayı Allahu Teâlâ onların bu tarz görüşlerini kitabında defalarca red ve ıbtal etti. Böyle bir inancı, “neredeyse göklerin parçalanacağı, yerin yarılabacağı ve dağların darmadağın olacağı” menfur bir görüş olarak nazara verdi.¹⁷

150- أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ “Yoksa biz melekleri dişi olarak yarattık da onlar şahid mi oldular?”

Çünkü, böyle bir meselede hüküm vermek, müşahedeyi (gözle görme-yi) gerektirir, başka türlü bilinemez. Çünkü dişi olmak meleklerin zâtlarının bir lâzımı değildir ki mücerret akulla bilinebilsin.

Ayette onlarla bir istihza da kendini hissettirmektedir.¹⁸

¹⁷ Mesela, bkz. Meryem, 91.

¹⁸ Yani, melekleri görmedikleri gayet açık olduğundan, böyle bir hüküm vermesi onların seviyesizliğini gösterir.

Bahsi geçenler, aşırı cehaletlerinden dolayı, sanki onların yaratılışını görmüş gibi kesin hüküm vermektedirler.

151- **“لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ۖ”** “İyi bilin ki iftira olarak onlar şöyle diyorlar:”

152- **“وَلَدَ اللَّهُ ۖ”** “Allah çocuk sahibi oldu!”

Buna iftira denilmesi,

-Bunu gerektirecek bir şey olmaması,

-Ve bunu nefyedecek her türlü delilin bulunmasındandır.

“وَأَنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ” “Onlar elbette yalan söylüyorlar.”

153- **“أَضْطَقَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ۖ”** “Yoksa Allah kızları erkeklere tercih mi etti?”

Buradaki soru, inkâr ve istib’ad içindir.¹⁹

Ayet metnindeki **istufa** kelimesi, bir şeyin özünü almak demektir.

154- **“مَا لَكُمْ ۖ”** “Size ne oldu?”

“كَيْفَ تَحْكُمُونَ” “Nasıl böyle hükmediyorsunuz?”

Hiçbir aklın razı olmayacağı bir şeye nasıl hükmedebiliyorsunuz?

155- **“أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۖ”** “Hiç düşünmez misiniz?”

O’nun böyle şeylerden münezzehtir olduğunu düşünmüyor musunuz?

156- **“أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ۖ”** “Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?”

Yoksa meleklerin Allahın kızları olduğu hakkında semadan size inmiş apaçık bir delil mi var?

157- **“فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۖ”** “O halde, eğer doğru söylüyorsanız getirin kitabınızı!”

Davanızda sadık iseniz, o size indirilen fermanı getirin bakalım!

158- **“وَجَمَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ۖ”** “Allah ile cinler arasında nesep bağı kurdular.”

¹⁹ Yani, böyle bir şey yoktur ve olamaz.

Cinlerden murat meleklerdir. Çünkü aynı cinstendirler.

“Allahın cinlerle akrabalığı oldu, melekler oradan meydana geldi.”

“Allah ve şeytanlar kardeşler” gibi küfür ifadeleri kullandılar.

“Oysa cinler onların hesap yerine getirileceklerini bilmektedirler.”

Ayetteki “onlar”dan murat,

-Kâfirler,

-İns ve cindir.

Cinlerin buna dâhil edilmesi, meleklerden ayrı değerlendirilmelerine göredir.²⁰

159- “سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ” “Allah, onların nitelendirdiği şeylerden münezzehtir.”

Allah, onların söyledikleri çocuk ve nesep sahibi olmaktan yüce ve münezzehtir.

160- “إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ” “Ancak Allah’ın ihlâslı kulları başka.”

Ayet, önceki ayetlerle bağlı olarak şu şekillerde değerlendirilebilir:

İns ve cin hesap mahalline sevk edilecek, ancak Allahın muhlis kulları bundan müstesna kalacaklardır.

-Allah, müşriklerin vasfettiği şeylerden münezzehtir. Muhlis kullarının vasfettiği şeylerle ise, muttasıftır.

161- “فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ” “Çünkü siz ve taptıklarınız...”

Cenab-ı Hak, bu ifadeyle onlara hitaba yöneldi.

162- “مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِمَاتِينَ” “Allah’ın yolundan saptıramazsınız.”

Sizler, desiselerle insanları ifsat edemezsiniz.

²⁰ Melekler ve cinler ruhanî olmakta müşterek olmakla beraber, mahiyet olarak farklıdır. Melekler nurdan varlıklardır, imtihana tâbi değildirler, ne emredilirse onu yaparlar. Cinler ise ateşten yaratılmışlardır. İnsanlar gibi onlar da mükellef olduklarından imtihan edilmektedirler. Kendilerine emredilene yapabildikleri gibi, yapmayabilirler de...

163- **إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ** “Ancak cehenneme girecek kimse başka.”

Ancak Allahın ilminde cehennem ehlinde olduğu belirlenen ve şüphesiz oraya girecek olanı ifsat edebilirsiniz.²¹

164- **وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ** “Bizden her birimizin belli bir makamı vardır.”

Ayet, kendilerine ibadet edenlere red olmak üzere meleklerin ubudiyet bâlini itirafını hikâye etmektedir. Yani, bizden her biri için marifette, ibadette, âlemin tedbirinde Allahın emrine bağlı olmak üzere belli bir makam vardır.

Bu ve 159. ayetteki “Subhanallah”dan itibaren bundan önceki ifadelerin cinlerin kalamından olması da muhtemeldir. O zaman, biraz önce geçen “Allah ile cinler arasında nesep bağı kurdular” ayetiyle mana olarak bütünlük arzeder. Sanki şöyle demiştir:

Melekler bu sözlerinden dolayı müşriklerin azap göreceklərini bildiler ve “Sübhanallah, Allahı bundan tenzih ederiz” dediler. Sonra Allahın muhlis kullarını böyle demekten müberra kıldılar. Ardından müşriklere hitap ederek bununla imtihan edilmenin mukadder bir şekâvet için olduğunu söylediler. Sonra kendilerinin abd (kul) olduklarını ve ubudiyette asla aşamayacakları farklı mertebeleri olduğunu itiraf ettiler.

165- **وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ** “Biz gerçekten saf tutup duranlarız.”

Tâati edâ etmede ve hizmet menzillerinde bizler grup grubuz.

166- **وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ** “Biz gerçekten tesbih edenleriz.”

Ve bizler Allahı O'na layık olmayan şeylerden tenzih etmekteyiz.

²¹ Burada şöyle bir incelik söz konusu olabilir: Siz ve sizin taptuğunuz batıl mabutlar, Allahın mülkünde hiçbir tasarrufa güç yetiremezsiniz. Allaha rağmen, O'nun dilemesine aykırı olarak bir şey yapamazsınız. Fitneye düşürdüğünüz, şirk ve küfür inancına sevk ettiğiniz kimseler ise, Allaha rağmen sizin kuvvetinizden değil, Allah tarafından buna izin verilmesinden dolayı yoldan çıkmışlardır. Bu da imtihanın bir gereğidir. Her şeyin dizgini elinde olan Allah, şeytan ve şeytan fikirli kimseler sebebiyle ins ve cinden nice kimselerin cehennem ehli olmasını takdir etmiştir. Böyle bir takdir Allahtan olmakla beraber, cehenneme girmenin sorumluluğu girenlere aittir. Çünkü kendi iradeleriyle küfür ve küfranı seçmişlerdir.

Birinci “Biz” ifadesinin onların tâatteki derecelerine, bu ikincisinin ise, marifetteki derecelerine bir işaret olması muhtemeldir.

“Biz gerçekten saf tutup duranlarız.”

“Biz gerçekten tesbih edenleriz” ifadelerinde yer alan “inne” ve “te’kid lâmi” ve ayrıca “biz” ifadesinin söylenmesi, te’kid ve ihtisas bildirir.²²

Çünkü bunlar devamlı böyle bir hâledirler. Başkaları için ise böyle fütursuz bir şekilde tesbihte bulunmak söz konusu değildir.

Denildi ki: Bu son iki ayet Hz. Peygamberin ve mü’minlerin sözünü naklediyor da olabilir. Yani “bizden her biri için cennette veya kıyamet günü Allahın huzurunda belli bir makam vardır. Bizler namazda O’nun huzurunda saf saf oluruz, her türlü kusurdan O’nu tenzih ederiz.”

167- **وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُنَّ** “(Müşrikler) şunu söylüyorlardı:”

168- **لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ** “Eğer yanımızda öncekilere verilenlerden bir zikir olsaydı.”

169- **لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ** “Elbette biz Allahın ihlâslı kulları olurduk.”

Mekke müşrikleri şöyle diyorlardı: “Öncekilere inen kitaplardan bir kitap bize inseydi, Allahın seçkin kullarından olurduk. Onlar gibi ihtilafa düşmezdik.”

170- **فَكَفَرُوا بِهِ** “Fakat onu inkâr ettiler.”

Ama kendilerine zikirlerin en eşrefi ve diğer kitaplara da müheymin (koruyucu) olan Kur’an geldiğinde, inkâr ettiler.

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ “Yakında bilecekler.”

Küfürlerinin akıbetini sonra bilecekler.

171- **وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ** “Andolsun, peygamber kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir:”

Onlara yardım ve galibiyet vaat ettik. O da şu ayettir:

²² Yani, bunlar saf saf olan ve tesbih edenlerin özellikle kendileri olduğunu kuvvetli bir şekilde ifade etmişlerdir.

172- **إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ** “Onlar var ya, elbette onlar muzaffer olacaklardır.”

173- **وَأَنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ** “Ve elbette bizim ordularımız mutlaka galip geleceklerdir.”

Allahın ordularının galip olması, ilâhî nusrete mazhar olanların galip gelmesi ve bizzat esas olanın galip gelmeleri olması yönündendir.²³

174- **فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ** “Onun için sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.”

Onlara galeben için bir süre onlardan yüz çevir.

Bundan murat, Bedir günü veya Mekkenin fethidir.

175- **وَأَبْصِرْهُمْ** “Onları gör.”

O zaman onların başına ne geleceğini gör.

Bundan murat, yakında bunun meydana gelmesine delâlettir. Öyle ki, neredeyse gözünün hemen önündedir.

176- **فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ** “Sonra onlar da görecekler.”

Onlar da, bizim sana takdir ettiğimiz,

-Te'yid (destek),

-Nusret (yardım ve galebe),

-Ve ahirette sevabın neler olduğunu görecekler.

Ayetteki “sonra” ifadesi vaîd içindir, uzak bir zaman bildirmek için değildir.

176- **أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ** “Yoksa onlar azabımızı hemen mi istiyorlar?”

Rivayete göre üstteki ayet nazil olunca “ne zaman?” demeye başladılar, bu ayet nazil oldu.

177- **فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَتَاءُ صَبَاحِ الْمُنْذَرِينَ** “Fakat azabımız onların sahasına indiğinde, o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur!”

²³ Kainatın çarkları Allahın ordularının galebesi için döner. Her ne kadar zaman zaman mağlubiyet de olsa, neticesi mutlaka galibiyettir.

Ayette azap, onların beldesini ansızın kuşatan ve kendilerini çepeçevre saran bir orduya benzetildi.

Sabah uyandıklarında böyle karşı koyulmaz bir orduyla karşılaşanların sabahı, çok kötü bir sabahtır.

Ayette bunun sabah vakti ile ifadesi, genelde hücum ve yağmaların sabah vakti yapılmasındandır.

178- ^۷وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى جِئَ “Onun için sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.”

179- وَأَبْصِرْ “Gör!”

فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ “Sonra onlar da görecekler.”

Daha önceki te’kid, bunlarla daha da kuvvetli olarak yapılmıştır. Önce-sinde “onları gör” denilirken burada mutlak bırakılıp sadece “gör” denilmiştir. Bunda gerek Hz. Peygamberin gerekse onların zikre sığmayacak kadar çok şeyler göreceklerini hissettirmek vardır. Her Peygamber nice sürür veren şeyleri görürken, onlar ise çeşit çeşit sıkıntılar göreceklerdir.

Veya birinci “onlar da görecekler” ifadesi dünya azabına, ikinci “onlar da görecekler” ifadesi ise ahiret azabına bakar.

180- سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden münezzehdir.”

Sûrede anlatıldığı üzere, Allahu Teâlâ müşriklerin söyledikleri uygunsuz sözlerden yücedir, münezzehdir.

“Rabbî’l- izzeti” (izzetin Rabbi) denilmesi, izzetin Allaha mahsus olmasındandır. Çünkü her türlü izzet ancak Onundur ve O’nun izzet verdiği kimselerindir.

Cenab-ı Hak bu ifadede tevhidi hissettirecek şekilde bütün selbî ve sübûtî sıfatlarını dercetmiştir.²⁴

²⁴ Allahın zat ve sübûtî sıfatları vardır. Zati sıfatlara aynı zamanda “aynî ve tenzihi sıfatlar” da denilir. Bunlar Allah’ın zatundan ayrılması mümkün olmayan ve zatuna lâzım ve vâcib olan sıfatlardır. “Vücut, kıdem, beka, vahdaniyet, kıyam binefsihi, muhalefetün- lilhavâdis” sıfatları Allahın zatî sıfatlarıdır. Bu sıfatların mânalarında nefy olduğu için “Selbî sıfatlar” da denir. Meselâ, vahdaniyet, birden fazla ilah olmasını nefyeder. Beka, fâniliği nefyeder.

Hayat, ilim, irade, kudret, sem’, basar, kelâm sıfatlarına sübûtî sıfatlar denir.

181- **وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ** “Peygamberlere selâm olsun.”

Daha evvelinde bu sûrede bazı peygamberlere selâm zikredilmişti, burada hepsine birden selâm zikredildi.

182- **وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Ve hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

Hem o peygamberlere, hem de onlara tâbi olanlara verdiği nimetler ve güzel akıbetten dolayı her türlü hamd, âlemlerin Rabbi olan Allaha hasdır. Burada hamdin Peygamberlere selâmdan sonra yer alması bu sebeptedir.

Ayetten murat mü'minlere nasıl hamdedeceklerini ve peygamberlerine nasıl selâm göndereceklerini öğretmektir.

Hz. Ali şöyle der: “Her kim kıyamet günü mizanının dopdolu olmasını istiyorsa, bir meclisten kalkarken son sözü bu üç ayet olsun.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Saffat sûresini okursa, kendisine cinler ve şeytanlar sayısınca haseneler verilir. Ayrıca cinlerin kötü kısmı ve şeytanlar kendisinden uzaklaşır, şirkten berî olur. Sağındaki ve solundaki melekler kıyamet gününde O'nun Peygamberlere inanan biri olduğuna şehâdet ederler.”

SÂD SÛRESİ

Sâd Sûresi Mekkî'dir.
Seksen sekiz ayettir.

Kâfirlerin Küfürde İnadı

1- “Sâd.”¹

Denildi ki: Okunuşuna göre “karşılıklı sadâ vermek” anlamı ifade eder.

Yani, “Kur’anın sadâsına amelinle mukabelede bulun”²

وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ “Zikir sahibi Kur’an’a andolsun (ki o, Allah sözüdür).”

Sâd, haruf-u mukattaadan bir harf olduğunda, devamındaki و vav harfi yemin içindir, Yani, “zikirle dolu olan Kur’ana yemin ederim.”

Sâd harfi meydan okuma manası ifade edebilir.

Veya “Muhammed doğru söyledi” şeklindeki bir kelâma remiz olabilir.³

2- “Doğrusu o inkâr edenler bir büyükleme ve muhalefet içindeler.”

Doğrusu o Kur’anı inkâr eden, onda bulduğu bir noksandan dolayı inkâr etmiş değildir. Onu inkâr edenler ancak hakka karşı kibirlenmiş, Allah ve rasûlüne muhalefeti esas almışlar, bundan dolayı inkâr etmişlerdir.

“Kur’anın zikir sahibi olması”, öğütler ihtiva etmesi, şerefli olması veya şöhreti olabilir.

Veya dinde ihtiyaç olan inanç, amel ve vaat edilen şeylerle ilgili meseleleri zikretmesindendir.

Ayette onların küfürlerine sebep olarak nazara verilen “izzet” ve “şikâk” kelimelerinin elif-lâmsız gelmesi bunların şiddetine delâlet etmek içindir.

¹ Mukattaat harflerindendir. Tükçede de kısaltmalar kullanılır. Mesela TC, TRT, TCDD gibi.

² Kur’anın sadâsı Sende yankı bulsun, ondaki emir ve yasaklar hayatına yansısın.

³ “Sadeqa Muhammed” ifadesi هـ sad harfiyle başladığından, böyle bir manaya remiz olarak kullanılabilir.

Yani, onlar hakka karşı çok büyük bir kibir ve çok çetin bir muhalefet içindedirler.

3- **كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قُرُونٍ ۖ** “Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik.”

Onların sırf bir kibir ve muhalefete dayalı inkârına karşı, Cenab-ı Hak-tan onlara bir vâddir.

4- **فَنَادَوْا** “Onlar çağırdılar.”

Onları helâk ettiğimizde yardım için veya tevbe istiğfar için nida edip seslendiler.

5- **وَلَا تَجِيں مَنَاصٍ** “Ama artık kurtuluş vakti değildi.”

Ama iş işten geçmişti, zaman kurtulma zamanı değildi.

6- **وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ ۖ** “Kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıldılar.”

Onlar gibi bir insan veya kendileri gibi ümmî birinin peygamber olarak gelmesine şaşıldılar.

7- **وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ** “Ve o kâfirler şöyle dedi: Bu, yalancı bir sihirbazdır.”

“Onlar dediler” yerine “o kâfirler dedi...” denilmesi, kendilerine bir gadap ve onları kınamak içindir. Ayrıca bunda, onları aleyhte konuşmaya cesaretlendiren şeyin küfürleri olduğunu hissettirmek vardır.

“Bu, gösterdiği mu’cizelerde bir sihirbazdır. Allaha nisbet ederek söylediği şeylerde ise yalancıdır” dediler.

8- **أَجْعَلِ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا ۚ** “İlâhları bir tek ilâh mı yaptı?”

9- **إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ** “Bu, gerçekten çok tuhaf bir şey!”

“Doğrusu bu, çok tuhaf bir şey. Çünkü, ecdadımız bunun hilafında ittifak ettiler. Öte yandan bir tek ilâhın ilmi ve kudreti bu kadar şeylere yetmez” dediler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ömer’in Müslüman olması Kureys’e çok ağır geldi. Ebu Talib’e varıp “Sen bizim pirimiz ve büyüğümüzsün. Bu akılsızların ne-

ler yaptıklarını sen de bilmektesin. Yanına gelişimiz kardeşinin oğluyla bizim aramızda hükmetmen içindir” dediler. Bunun üzerine Ebu Talip Hz. Peygamberi oraya çağırdı ve şöyle dedi: “Bak, bu kavmin seninle eşit şartlarda bir barış talep ediyor. Artık bundan sonra onlara yüklenme!”

Hız. Peygamber “peki, benden talepleri nedir?” diye sordu. Kureyş “Bizim ve ilâhlarımızın aleyhinde konuşmayı bırak. Biz de Seni ilâhınla baş başa bırakalım.” dedi. Hız. Peygamber onlara dedi:

“Ne dersiniz, talebinizi yerine getirsem istediğim bir sözü söyler misiniz? Şayet bunu söylerseniz Arab’a hükmeder, diğer milletleri de dininize alırsınız.”

“Evet, söyleriz” dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber “La ilâhe illallah deyiniz” buyurdu. Bunu duyunca kalktılar “**İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Bu, gerçekten çok tuhaf bir şey!**” dediler.

6- وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ “İçlerinden ileri gelenler fırladılar:”

Kureyşin önde gelenleri, Hız. Peygamberin onları ilzamından sonra Ebu Talibin yanından kalktılar, birbirlerine şöyle dediler:

“Yürüyün ve ilâhlarınız üzerinde sabredin.”

“Haydi, yürüyün, ilâhlarınıza ibadette sebat edin. Onunla konuşmakta size bir fayda yok.”

Denildi ki: Ayetin başında “**intılak**” kelimesinden murat, söz söylemede ileri atılmaktır. Yani, Hız. Peygamberin bu makul teklifi karşısında ileri fırlayıp, ayette belirtilen sözü söylediler.

“İşte bu, istenen şeydir.”

Yapmamız gereken ancak budur. Bundan dönüş olamaz.

Veya “bu iddia etmiş olduğu tevhid veya rıyaset davası, yani Arab ve Aceme hükmetmek, temenniden başka bir şey değil.”⁴

Veya, “haydi yürüyün, yoksa dininiz elinizden alınmak isteniyor.”

7- مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ “Biz bunu son dinde duymadık.”

“Son dinde” ifadesinden murat,

⁴ Acem, özellikle İranlılar için kullanılmakla beraber, Arab olmayanlar için kullanılan bir kelimedir.

-“Ecdadımızdan böyle bir şey duymadık” manası olabilir.

-Veya “Son din olan İsanın dininde de böyle bir şey yok” manası da kas-
tedilebilir. Hristiyanlar, teslis inancına sahip idiler.

-Veya “ehl-i kitaptan ve kâhinlerden, beklenen son dinde tevhid inancı
olacağını duymadık” manası da düşünülebilir.

“Bu ancak bir uydurmadır.”

8- “O zikir (Kur'an) içimizden ona mı indir-
rildi?”

Bu ayet, “Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indiril-
seydi ya!” (Zuhur, 31) demeleri gibi, kendileri gibi, hatta (kendi nazarla-
rında) şeref ve riyasette daha aşağı birinc vahyin gelmesini inkâr etmelerini
anlatır.

Bu ve benzeri yaklaşımları, onların Hz. Peygamberi yalanlamalarının,
-O'nu çekememekten

-Ve dünya menfaatlerini ellerinden çıkarmak istemeyişlerinden kaynak-
landığına bir delildir.

“Hayır, onlar benim zikrimden şüphe için-
deler.”

“Zikir”den murat,

-Kur'an-ı Kerim,

-Veya vahiydir.

Onların bundan tereddüt içinde olmaları,

-Taklîde meyillerinden,

-Ve delilden yüz çevirmelerindendir. “Bu ancak bir uydurmadır.”,
“O ancak bir sihirbazdır.” derken kesin bir inanca sahip değillerdir.

“Doğrusu onlar henüz azabımı tatmadılar.”

Bunlar henüz azabımı tatmadılar. Onu tattıklarında şüphe ortadan kal-
kar.

Yani, onlar kendilerine azap gelip de tasdikine zorlanmadıkça, benim
zikrimi (Kur'anı) tasdik etmezler.

9- “Yoksa Aziz - Vehhab
olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mı?”

Onun rahmet hazineleri bunların tasarrufunda mı ki, dilediklerine veriyorlar, dilediklerinden ise men ediyorlar, nübüvveti de kendi reislerinin başına layık görüyorlar?!

Ayet şu manayı bildirmektedir: Nübüvvet, Allahtan bir ihsandır, lütuf olarak kullarından dilediğine verir, kimse de bunu ondan men edemez. Çünkü o **Azîz'dir**, asla mağlup olmaz. **Vehhab'tır**, dilediğini dilediği kimseye nasip eder.

Sonra, Cenab-ı Hak bunu biraz daha açarak şöyle bildirdi:

10- **“Yoksa göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin hükümrânlığı onların mı?”**

Cenab-ı Hak, önceki ayette sonsuz rahmet hazinelerinin onların elinde olmadığını söyleyerek, nübüvvet hususunda onların bir tasarrufu olmadığını reddetti. Bununla da, O'nun hazinelerinden küçük bir parça olan şu cismanî âlemde de herhangi bir müdahaleleri olmadığını bildirdi. Bir müdahaleleri olmayınca, nereden onlar için bir tasarruf söz konusu olsun?!

11- **“Öyle ise sebeplere yapışarak yükselsinler (bakalım!).”**

Şayet bir müdahaleleri olduğunu düşünüyorlarsa, arşa kadar uzansınlar, oraya yükselip Rahmânın arşına onlar otursunlar, âlemi onlar idare etsinler. Böylece vahyi de uygun gördükleri kimseye versinler!

Ayet, onlarla en ileri derecede bir tehekkümdür.

Denildi ki: Ayet metninde geçen **“esbab”** yani sebepler kelimesinden murat, semavattır. Çünkü semavat, (gökler) şu dünyada meydana gelen olayların sebepleridir.

12- **“Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şurada bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.”**

Onlar, Peygambere karşı hizip olarak bir araya gelmiş çok yakında hezimete uğrayacak, kuvveti kırılacak derme çatma bir ordudur. Böyle olunca, onlar kim, ilâhî tedbîrlerde bulunmak, Rabbani tasarruflarda bulunmak kim?! Öyleyse, onların sözlerine aldırma!

13- **“Onlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi ve kazıklar sahibi Firavun'u da yalanlamışlardı.”**

Firavunun **“kazıklar sahibi”** olması,

-Bitmez gibi görülen bir saltanat sahibi olmasını,

-Veya binaya çakılan kazıkların onu muhkem kılması gibi, saltanatını kuvvetlendiren pek çok topluluklara sahip olmasını anlatır.

-Bir de şöyle denilmiştir: Haç şeklinde direkler dikip, insanları el ve ayaklarından çivilerle bunlara asıyor, ölünceye kadar bu şekilde bırakıyordu.

13- “Semûd, Lût kavmi ve Ashab-ı Eyke de.”

Ashab-ı Eyke, ormanlık bir alanda yaşayan Hz. Şuaybın kavmidir.

“İşte bunlar (böyle) gruplardı.”

İşte bunlar da peygamberlere karşı birlikler oluşturan, ama sonunda hezimete maruz kalan topluluklardan bazıları idi.

14- “Hepsi de peygamberleri yalanladılar.”

“Böylece azabım hak oldu.”

Onikinci ayette müphem bir şekilde bunların yalanlamasından söz edilmişti. Bu ifadeyle de peygamberleri yalanladıkları çok cihetlerle te’kidli bir şekilde beyan edildi. Böylece, onların azaba müstehak oldukları tescillendi. Bundan dolayı, ayetin devamında ilâhî ceza nazara verildi:

“Bunların her biri kendilerine gönderilen peygamberi yalanladı” demek yerine **“peygamberleri yalanladılar”** denilmesi,

-Ya çoğula çoğulla mukabele şeklindedir.⁵

-Veya onlardan birini yalanlamak, hepsini yalanlamak hükmünde olduğundan böyle kullanılmıştır.

15- “Şunların bekledikleri ancak bir tek sayhadır.”

Gerek Senin kavmin, gerekse bahsi geçen kavimlerin beklemiş olduğu şey, helâk olmalarına yetecek bir tek sayhadan ibarettir. Bu da, sur’a ilk üfürülüşle kıyametin kopmasıdır.

Helâk olmuş kavimler için de **“şunların bekledikleri...”** denilmesi,

⁵ Yani, ardı ardına nazara verilen kavimler olunca, pek çok peygamberin gönderildiği anlaşılmaktadır. Peygamberler çoğul olunca, ifade de öyle gelmiştir.

Kur’anda zikredilmeleri sebebiyle şimdi onların da hazır olmaları tarzında ele alınmasındandır.

“Onun gecikmesi yoktur.” مَالَهَا مِنْ فَوَاقٍ

Bu sayha için asla bir tehir söz konusu değildir.

Veya, bundan geriye dönüş yoktur.

16- وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ “Dediler: Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!”

Kendisiyle korkuttuğun azaptan nasihimiz ne ise, onu bize bir an önce ver.

Veya “mü’minlere vaat etmiş olduğun cenneti bize peşin olarak ver.”

Şöyle de mana verildi: “Bize amel defterlerimizi bir an önce ver de, neler yaptığımıza bir bakalım!”

Hesap gününden önce bunu acele ile istemeleri, dalga geçmek içindir.⁶

⁶ Yani, bunlar hesap gününü, cehennemi inkâr eden kimseler olduğundan “hesabımız ne ise bizi bekletme de, bir an önce hesabımızı görüver” demeleri işi alaya almaktan ibarettir.

Maddî ve Manevî Saltanat

17- اِصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ “Onların söylediklerine karşı sabret.”

وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ “Güçlü kulumuz Dâvûd’u hatırla.”

Sen onların sözlerine karşı sabret ve kulumuz Davud’un kıssasını, onların gözünde günahın azametini göstermek için zikret. Çünkü Hz. Davud, şanınin yüceliği, nice nimetlere ve ikramlara mazhar olmasıyla beraber, küçük bir hatası olduğunda, itibarı zedelendi ve melekler O’nu bir temsil ve tarizle kınadılar. Öyle ki bununla kendisinin kastedildiğini anlayınca Rabbinne istiğfar etti ve O’na yöneldi. O küçük bir hatadan dolayı böyle bir hâlde karşılaşır, en büyük hata olan küfür ve her türlü tuğyanı, günahlan işleyenlerin hâli ne olur?

Veya şöyle bir münasebet de düşünülebilir: (Ey Peygamber ve ey muhatap!) Hz. Davudun kıssasını hatırla ve nefsini böyle zellelere (ayak sürçmelerine) maruz kalmaktan koru. Yoksa nefsini dizginlemede en küçük bir ihmali sebebiyle Davudun maruz kaldığı kınamaya Sen de maruz kalırsın.

إِنَّهُ أَوَّابٌ “Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

O, Rabbinin rızasına müteveccih olanlardan idi.

Bu ibare, Hz. Davudun niçin kuvvet sahibi olduğunun illetini gösterir. Bu kuvvetten muradın, dini yaşamadaki kuvvet olduğuna da bir delildir. O, bir gün oruç tutar, diğer gün tutmazdı. Gecenin yansını ibadetle geçirirdi.

18- إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ “Biz, dağları onun emrine vermiştik.”

يُسَبِّحُنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ “Akşam-sabah onunla birlikte tesbih ederlerdi.”

Bunun tefsiri daha önce geçmişti.⁷

Ayette dağların tesbihinin geniş zaman ile ifade edilmesi, tesbihlerinin teceddüdüne, bir hâlden başka hâle yenilenmesine işaret eder. Ayrıca, onların tesbihini muhatabın gözü önüne getirir.

⁷ Bkz. Sebe’, 10.

İşrak vakti, kuşluk vaktidir. Bu vakitte güneş parlar, ışığı daha belirgin hâle gelir. Şuruk ise, güneşin doğmasıdır.

Ümmü Hânîden şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (asm) kuşluk vaktinde namaz kıldı ve şöyle buyurdu: “Bu, işrak namazıdır.”

İbnu Abbas da şöyle der: “Ben kuşluk namazını sadece bu ayetle biliyorum.”

19- وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً “Kuşları da toplu olarak onun emrine vermiştik.”

Kuşlar da her taraftan O’na gelip toplanıyorlardı.

كُلُّ لَهْ أَوَّابٌ “Hepsi ona yönelirlerdi.”

Dağların ve kuşların her biri, O’nun tesbihi dolayısıyla Davuda müteveccih oluyorlar, beraber tesbih ediyorlardı.

Bununla öncesi arasındaki fark birinin tesbihte muvafakata, diğerinin ise devama delâlet etmesidir.⁸

Veya son ibareden murat şu olabilir: Hem dağlar ve kuşlar, hem de Hz. Davud Allaha müteveccih olarak tesbih ediyorlardı.

20- وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ “Biz onun mülkünü (saltanatını) kuvvetlendirdik.”

وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَضَّلَ الْخُطَابِ “Kendisine hikmet ve fasl-ı hitab verdik.”

Biz O’nun saltanatını heybet vererek, yardım ederek ve askerlerinin çok olmasıyla kuvvetlendirdik.

Denildi ki: Adamın biri masum olduğu hâlde bir ineği çalmakla suçlanmıştı. Bu kişi, masum olduğunu isbatta aciz kalınca, Hz. Davuda taraf-ı ilâhîden şöyle bildirildi: “Onu mahkemeye vereni öldür.”

Hz. Davud, kendisine böyle vahyedildiğini söyleyince iddiada bulunan kimse: “Doğrudur, ben onun babasını öldürdüm, ineği de çaldım” dedi. Bu olayla, Hz. Davudun heybeti daha da arttı.

Hikmetten murat,

-Nübüvvet,

-İlimde kemâl,

⁸ Yani, Hz. Davudun tesbihine dağların ve kuşların da katılması, muhteşem bir koro meydana getirmişti. Her biri ayrı tellerden çalmıyor, beraberce tesbihte bulunuyorlardı.

-Veya amelde mükemmelliktir.

Fasl-ı hitab'tan murat

-Hakkı batıldan ayırmak suretiyle düşmanlıkları hall u fasl etmektir.

-Veya yanlış anlamaya sevk etmeyecek şekilde muhataba net beyanda bulunmaktır. Böyle bir hitapta; fasl, vasl, atıf, istinaf, zamir kullanımı hazf ve tekrar gibi hususlara dikkat edilir.⁹

Buna “**fasl-ı hitab**” denilmesi, mesele halledilmeden önce mukaddime olarak hamd ve salâtte bulunulduğu içindir.

Denildi ki: **Fasl-ı hitab**'tan murat, kendisinde manayı ihlal eden vecizlik ve usanç veren uzun anlatım olmayan hitaptır. Hz. Peryambecrin kelâmının vasfında geldiği gibi: “Onun keliması gayet nettir, onda ne kapalılık vardır, ne de laf kalabalığı.”

21- **وَهَلْ آتَيْكَ نَبَأُ الْخَضَمِ** “Sana davacıların haberi geldi mi?”

Soru şeklinde gelmesi, onların hâline hayret ettirmek ve muhatabı dinlemeye sevk etmek içindir.

Bu hasımlar, odanın balkonuna çıkmışlardı.

22- **إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ** “Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi.”

22- **إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ** “Dâvud’un yanına girmişlerdi de, onlardan korkmuştu.”

Bunlar, kapıda nöbetçiler olduğu halde balkondan Hz. Davudun yanına imişlerdi. Hz. Davud, günlerini,

- Bir gün ibadet,
- Bir gün insanların davalarına bakmak,
- Bir gün vaaz etmek,
- Bir gün özel işleri için tanzim etmişti.

Melekler insan suretinde, o ibadetle meşgul iken odasına girdiler, O da kendilerinden korktu.

⁹ Buna Türkçede kısaca “noktasına, virgülüne, cümle kuruluşlarına dikkat etmek gibi hususlar” diyebiliriz. Bazı insanlar konuştuklarında net bir ifade-i meramda bulunmazlar. Konuşmaları farklı şekillerde anlaşılılmaya müsait anlatım bozukluklarıyla doludur. Bazı kimseler ise, çok net bir şekilde maksatlarını anlatır. Muhatab olan kimseler, “acaba bununla ne demek istedi?” gibi tereddütlerde kalırlar. Mesela, “Hırsız, çocuğu kovaladı” cümlesinde virgül olmazsa, mana farklı hâle gelmektedir.

“Dediler: Korkma!” قَالَوْا لَا تَخَفْ

“Birimiz diğerine haksızlık etmiş iki davacıyız.” خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ

Böyle demeleri, farazi bir senaryo şeklinde olup Hz. Davuda tarizde bulunmak içindir. Çünkü meşhur görüşe göre, gelenler melek idiler.

“Şimdi sen aramızda adaletle hükmet.” فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ

“Zulmetme.” وَلَا تَشْطِطْ

Aramızda hak ile hükmet, hükümde zulmetme.

“Ve bizi hak yola iler” وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ

“İşte bu, benim 23- İNْ هَٰذَا أَحِبِّي لَهُ تِسْعَ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَّ نَعْجَةٍ وَاحِدَةٍ- kardeşim, onun doksan dokuz dişi koyunu var, benim ise bir tek dişi koyunum var.”

Bu kardeşlik, din kardeşliğidir veya beraberlik noktasındandır.

Ayetteki “na’ce” kelimesi “dişi koyun” anlamındadır, kadından kinaye olarak da kullanılır. Tarizde bulunurken kinaye yoluyla ve temsille anlatmak, maksadı ifade için çok daha etkilidir.

“Böyle iken, “Onu da bana ver” dedi.” فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا

“Ve tartışmada beni yendi.” وَعَزَّيْنِي فِي الْخِطَابِ

Öyle deliller de getirdi ki, tartışmada bana üstün geldi, karşısında bir şey diyemedim.

24- “Davud dedi: Andolsun, قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ- senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir.”

Hız. Davud, bunu kendi hatasını itiraftan dolayı söylemiş olabilir.

“Gerçekten ortakların ۞ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ çoğu birbirine haksızlık eder.”

“Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka.” إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ “Onlar da pek azdır.”

وَوَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتْنَاهُ “Dâvud, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı.”

Davud, intibaha gelip gelmeyeceğini ortaya koymamız için böyle bir dava ile kendisini imtihan ettiğimizi anladı.

فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ “Hemen Rabbinden bağışlanma diledi.”

Günahı için Rabbine istiğfar etti.

وَوَحَّرَ رَاكِبًا “Ve iki büklüm oldu.”

وَأَنَابَ “Ve Allah’a yöneldi.”

Ve tevbe ile Allaha döndü.

Bu olayda Hz. Davuda verilen mesaj, kendisinde pek çok şey varken, başkasına ait olanı da kendisine istemenin uygun olmadığını hissettirmektir. Allah bu kıssa ile O’na tenbihte bulundu, O da istiğfar etti ve hatasından döndü.

Bu konuda şöyle rivayet edilir: (Kendisinin pek çok hanımı varken) bir kadını gördü ve ona gönlünü kapırdı. Bir gayretin sonunda onunla evlendi, Hz. Süleyman bu evlilikten dünyaya geldi.

Şayet bu rivayetler doğruysa, o kadını başka isteyen varken istemesi veya kocasına “hanımını boşa” demesi söz konusu olabilir. Böyle bir şey onlar arasında mutad idi. Bu manada Medineli Müslümanlar (Ensar) Mekkenen hicret ile gelen Müslüman kardeşlerine genişlik gösterdiler.¹⁰

Ama Hz. Davudla alakalı olarak “güzel bir kadına aşık oldu, kocasını defalarca savaşa gönderip savaşta öldürülünce hanımını aldı” şeklindeki anlatım, ciddiyetten uzaktır ve O’na bir iftiradır. Hatta Hz. Ali (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: “Her kim kıssa anlatanların rivayet ettiği şekilde Hz. Davud olayını anlatırsa, ona yüz altmış sopa cezası veririm.”¹¹

Şöyle de denildi: Bir topluluk Hz. Davudu öldürmek istediler, evinin

¹⁰ Hanımını boşayıp muhacir Müslümanlarla evlendirenler oldu.

¹¹ Namuslu bir kimseye iftira cezası, “Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun.” (Nur, 4) ayeti hükmünce seksen sopadır. Ama iftira edilen bir peygamber olunca, Hz. Ali’nin içtihadına göre ceza katlanır ve kendisine yüz altmış sopa vurulur.

balkonundan çıkıp yanına girdiler. Onun yanında başkaları olduğunu görünce böyle bir senaryo uydurdular. O ise, maksatlarını anladı, kendilerinden intikam almak istedi. Bunu Allahtan bir imtihan zannetti, onların hallerinden dolayı Rabbine istiğfar etti, O'na döndü.

25- فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكْ “Biz de o konuda kendisini bağışladık.”

Biz de istiğfar ettiği şeyden dolayı kendisini bağışladık.

وَأَنَّ لَهُ عِنْدَنَا لِرُفْعَى وَحُسْنِ مَآبٍ “Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.”

Bu bağışlamadan sonra bizim nezdimizde onun bir yakınlığı vardır.

Ve cennette de güzel bir akıbet O'nu beklemektedir.

26- يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ “Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halife yaptık.”

Arzda Seni hükümrân kıldık. Veya, Senden önce hakkı ikâme eden peygamberlere Seni bir halef yaptık.

فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ “Artık insanlar arasında hak ile hüküm ver.”

Allahın hükmüyle onlar arasında hükmet.

وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ “Hevâ'ya uyma ki, seni Allah yolundan saptırmasın.”

Bu ibare, “Hz. Davudun günahı, iddiada bulunan adamı tasdikte acele etmesi ve diğerini dinlemeden hüküm vererek haksızlık yapmasıdır” diyen görüşü te'yid eder.

Nefsin arzusuna uyma ki, Allahın hak üzere koyduğu delillerden Seni saptırmasın.

إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ “Çünkü Allah yolundan sapanlar için, hesap gününü unutmaları sebebiyle kendilerine çok şiddetli bir azab vardır.”

Hesap gününü unutmak, onları yoldan çıkarmıştır. Çünkü o günü hatırlamak,

-Hakka sarılmayı,

-Ve hevâ'ya muhalefeti netice verir.

27- **“Göğü, yeri ve araların-
dakileri boşuna yaratmadık.”**

“Biz göğü, yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.” (Enbiya, 16) ayetinde nazara verildiği üzere, gökler ve yer abes ve hikmetsiz olarak değil, ciddi gayelerle yaratılmıştır.

Veya şöyle mana verilebilir: **“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”** (Zâriyat, 56) ayetinde nazara verildiği gibi, insanlar ve cinler hevâlarına uysunlar diye batıl şeyler için değil, aksine delilin gerektirdiği tevhide ve Allahın dinine sarılmaları için yaratılmıştır.

“Bu, inkar edenlerin zannıdır.”

**“Artık vay ateşe girecek olan kâfirlerin ha-
line!”**

Bu zân sebebiyle düşür olmaları cehennem ateşinden vay o kâfirlere!

28- **“Yoksa** **“Amnâ ve emelâ vâlihat kâlmfısdin fı arzı”**
biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar
gibi mi tutacağız?”

Ayet, soru üslûbuyla, iman eden ve salih amel işleyenlerle, arzda fesat çıkaranların bir olmayacağını anlatır. Onları bir tutmak, âlemin boşa yapılmasını gerektirir. Ayetin devamı da aynı manayı takviye eder:

**“Yoksa müttaki olanları facirler gibi mi tu-
tacağız?”**

Sanki Cenab-ı Hak önce mü'minlerle kâfirlerin bir olmayacağını anlattı. Bu ifade ile de, mü'minlerden müttaki olanlarla yine mü'minlerden müc-
rim olanların aynı olmayacağını bildirdi.

Bu ikinci ibâre, başka iki vasf itibarıyla (yani takva ve fücür yönüyle) bakıldığında Hakim ve Rahim olan Allahın onları bir kılmayacağını nazara veriyor da olabilir. Böyle bakınca, birinci ibareyi teyid eden bir ibâre olur.

Ayet, öldükten sonra diriltilmenin vukuuna bir delildir. Çünkü bunların aynı tutulmayacağı gerçeği ya şu dünyaya bakar. Hâlbuki dünyadaki durum genelde ayette nazara verilenin aksidir. Veya ahirete bakar. Bu da ahirette her iki tarafa yaptıklarının karşılığını vermek, yani müttaki mü'minleri mükâfatlandırmak, kâfir ve facirleri de cezalandırmak şeklinde olacaktır.

29- “Bu, in-sanlar onun âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri tezekkür etsinler diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitap.”

Ta ki onları tefekkür edip zâhîrinin delâlet ettiği sahih te’villeri ve ondan çıkarılan manaları bilsinler.

Ve selim akıl sahipleri ondan öğüt alsınlar.

Veya, kendisinde nasbedilen delillerden hareketle ileri derecede bilgi imkanı bulmak sayesinde, akıllarında yerleştirilmiş gibi olan şeylere ulaşabilsinler.¹²

Çünkü ilâhî kitaplar, ancak din aracılığıyla bilinen şeyleri açıklar, sadece akılla bilinen meselelerde ise yol gösterir. Ayetin evvelinde geçen **tedebbür** birinci tür bilgiler için, sonrasında geçen **tezekkür** ise ikinci tür bilgiler için olabilir.¹³

30- “Dâvûd’a Süleyman’ı bağışladık.”

“O ne güzel kuldu!”

“Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

Ayetin bu kısmı, bu ilâhî medhin sebebini beyan eder.

12 Ayette bununla alakalı “**tezekkür**” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, esas itibarıyla hatırlamayı ifade eder. Bilgiyle ilgili olarak, bazı âlimler “aslında her türlü bilginin esasının insanın mahiyetinde olduğunu, ancak bu bilgiden istifade edebilmek için kuvvetli bir hatırlama gerektiğini” söylerler. Her bilgi için değilse bile, en azından “fitrî” denilen meselelerin insan mahiyetinde öz olarak bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Böyle olunca, Cenab-ı Hakkın dikmiş olduğu delillerden istifadeyle ilimde kökleşmek ve aklımızın derinlerinde bulunan bu fitrî bilgileri harekete geçirmek mümkündür. **Vicdanîyat** denilen vicdandan bilinen şeyler, **bedihîyat** denilen apaçık bilgiler, **zarurîyat** denilen zorunlu olarak bilinenler bu meydana düşünülebilir.

13 Burada iki türlü bilgiye dikkat çekilmiştir:

1-Dinî bilgi.

2-Aklî bilgi.

Semavî kitaplar, dinî meselelerde ayrıntılarıyla açıklama yaparlar. Akılla ulaşılan fen ve teknoloji gibi meselelerde ise yol gösterirler. Mesela, bir uçağın nasıl yapılacağı Kur’anda geçmez, ama “Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmadılar mı?” (Mülk, 19) gibi ayetlerle insanların uçabileceğine işarette bulunur, yol gösterir.

-O, tevbe ile Allaha dönen,

-Veya çokça tesbih eden biri idi.

31- **إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ** “Hani kendisine akşamüstü soylu ve rahvan atlar sunulmuştu.”

Burada kıssası anlatılan, ekser müfessirlere göre Hz. Süleymandır. Akşama doğru, üç ayağı üzerinde durup bir ayağını yere diken saf kan asil atlar kendisine arzedildi. Atlarda böyle bir özellik, neredeyse ancak halis Arab atlarında bulunan kıymetli bir vasıftır.

Rivayete göre Hz. Süleyman Şam ve Nusayhin tarafına sefer düzenledi, ganimet olarak bin ata sahip oldu.

Denildi ki: Bu atlara, babası Hz. Davud Amalika kavminden sahip olmuştu, bunlar miras olarak Hz. Süleymana kaldı. Bunların kendisine getirilmesini istemişti. Bunların kendine arzı devam ederken güneş battı, ikindi namazını veya devam ettiği virdini geçirdi. Kaçırdığı bu şeyden dolayı çok üzüldü. O atları tekrar isteyip Allah yolunda kurban etti.

32- **فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي** “Süleyman, “Gerçekten ben hayrı (malı), Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok sevirim” dedi.”

Ayette geçen “hayr” ifadesi “çok mal” anlamındadır. Burada bundan murat, kendisini meşgul eden atlardır.

Hz. Süleymanın atları “hayr” olarak nitelemesi, atların nice hayra vesile olmalarından da olabilir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıyamete kadar atın nasıyesine (alınına) hayır düğümlenmiştir.”

33- **حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ** “Nihayet güneş perde arkasına çekildi.”

Ta ki güneş battı. Ayette bu, peçesiyle gizlenmiş kadına benzetilmiştir. Güneşten bahis olmadığı hâlde, zamirle güneşin batmasının anlatılması, daha önce geçen “aşıy” kelimesinin delâletinden dolayıdır.¹⁴

33- **رُدُّوْهَا عَلَيَّ** “Onları bana geri getirin.”

فَطَلَّقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ “(Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı.”

¹⁴ “Aşıy” kelimesi güneşin zirve noktadan zevâle doğru meyiletmesinden itibaren olan öğle ile akşam arasını ifade eder.

Kılıçla onların bacaklarına ve boyunlarına vurmaya başladı.

Denildi ki: Ayette anlatılan durum onları kurban etmesi değil, muhabbetle bacaklarını ve boyunlarını sıvazlaması, okşamasıdır.

34- وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ “Andolsun, biz Süleyman’ı imtihan ettik.”

وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا “Tahtının üstüne bir ceset bırakuk.”

ثُمَّ أَنَابَ “Sonra tevbe ile bize yöneldi.”

Bu konuda denilenlerin en açığı, Hz. Peygamberden gelen şu rivayet-tir: “Hz. Süleyman, ‘Bu gece yetmiş hanımımla beraber olacağım. Her birisinden Allah yolunda cihad eden bir süvarim dünyaya gelecek’ dedi, ama inşaallah’ı söylemedi. Hanımlarıyla beraber oldu, ancak bunlardan sadece biri hâmile kaldı, ondan da sakat bir çocuğu oldu. Muhammedin nefsi elinde olan Allaha yemin ederim ki ‘inşaallah’ deseydi yetmiş çocuğu olur, Allah yolunda cihad ederlerdi.”

Denildi ki: Hz. Süleyman’ın bir oğlu oldu. Şeytanlar onu öldürmek için toplandılar. Hz. Süleyman bunu bildi. Oğlunu sabah bulutla getiriyordu. Bulut, farkına varmadan çocuğunu ölü bir şekilde O’nun tahtına bıraktı. Hz. Süleyman, Allaha tevekkül etmeyip buluta güvenmekle hata ettiğini anladı, intibaha geldi.¹⁵

35- قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي “Dedi: Ey Rabbim! Beni bağışla.”

وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي “Bana öyle bir mülk (saltanat) bahşet ki, benden sonra kimseye lâayk olmasın!”

Ta ki, halime uygun bir mu’cize olsun.

Veya bu defa elimden çıktığı gibi, bir daha elimden almaya kimsenin gücü yetmesin.

Veya azametinden dolayı benden sonra kimseye böyle bir saltanat müyesser olmasın.

Bu mana, “falanda kimsede olmayan fazilet ve mal var” denilmesi gibi, ona verilecek saltanatın azametini anlatır.

Kendisi için istemiş olduğu saltanattan önce istiğfarda bulunması, dini

¹⁵ Bazı yorumlara göre, âyette sözü edilen ceset, mecazî olarak; bir ara fizikî gücü cünü ya da siyasal otoritesini kaybeden Süleyman peygamberi temsil etmektedir.

meseleye ziyadesiyle ihtimam göstermesinden ve duanın kabulüne vesile olacak şeyi önce yapmanın gerekli olmasındandır.

إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ “Şüphesiz sen Vehhabsın!”

Dilediğini dilediğine verensin.

36- فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ “Biz de rüzgarı onun emrine verdik.”

Biz de duasına bir icabet olarak rüzgârı O’na itaat ettirdik.

تَجْرَى بِأَمْرِ رُحَاءِ حَيْثُ أَصَابَ “Onun emriyle istediği yere kolayca akardı.”

O rüzgâr, O’nun istediği yere itaatkâr bir memurun emre itaati gibi, iradesine muhalefet etmeden kolayca akar giderdi.

37- وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ “Yapı ustası ve dalgıç şeytanları da.”

**38- وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ “Ve zincirlerde bağlı olarak daha diğ-
ğerlerini de (Onun emrine verdik).”**

Sanki ayette şeytanların iki kısma taksimi söz konusudur:

1-Bina yapımı ve dalgıçlık gibi zor işlerde çalıştırılan işçi sınıfı.

2-Şer yapamamaları için zincirlerle birbirine bağlanan mütecaviz, azgın olanlar. Bunların cisimleri katı şeffaf olduğundan gözle görülmezler, ama kayıt altına alınabilirler.

39- هَذَا عَطَاؤُنَا “İşte bu, ihsanımızdır.”

Yani, sana vermiş olduğumuz saltanat, genişlik ve senden başkasına verilmeyen şeytanlara hâkimiyet, bizim sana olan ihsanımızdandır.

فَأَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ “Artık sen de sınırsız olarak ver yahut kendinde tut.”

Yani, bunda tasarruf yetkisi sana verildiğinden, vermenden veya tutmandan hesaba çekilmeyeceksin.

Veya mana şöyledir: “Bu sana olan ihsanımız, neredeyse sayılamayacak kadar çoktur...”

Bu durumda **“sınırsız olarak”** ifadesi **“işte bu ihsanımızdır”** kısmına bağlı olur. Arada geçen **“sen de ver yahut kendinde tut”** kısmı ise, ara cümle olarak değerlendirilir.

Denildi ki: “İşte bu ihsanımız” ifadesi, şeytanların musahhar kılınmasına işaret eder. “Artık sen de sınırsız olarak ver yahut kendinde tut” ifadesinden murat ise, onları serbest bırakmak veya kayıtlı olarak tutmaktır.

40- **وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ** “Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.”

Dünyada ona verilen bu büyük saltanat yanında, ahirette de O, bizim nezdimizde yüksek bir makam sahibidir.

“Güzel bir dönüş yeri” ifadesinden murat, cennettir.

Sabır Kahramanı

41- ^۱وَادْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ “Kulumuz Eyyûb’u da an.”

Hiz. Eyyûb, Hiz. İshakın torunlarından. Hanımı ise, Hiz. Yakubun kızıdır.¹⁶

“Hani o, Rabbine “Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu” diye seslenmişti.”

Hiz. Eyyûbun yorgunluk ve azabı şeytana nisbet etmesi şu gibi ci-hetlerledir:

-Ya şeytanın vesvesesi ile Allahtan böyle bir hâle maruz kamasından-
dır. Çünkü rivayet edildiğine göre, malının çok olmasıyla ucba girmiş, ken-
dini beğenmişti.

-Veya bir mazlum O’ndan yardım istemiş, ama yardım etmemiştir.

-Veya Hiz. Eyyûbün hayvanları kâfir bir hükümdarın yanında idi. Bu se-
beple ona yumuşak davrandı, müdahenede bulundu (alttan aldı), kendisiyle
savaşmadı.

-Veya şeytanın “Allah sana yorgunluk ve azap verse yine şükreder mi-
sin?” şeklindeki sualine “evet” demesiyle böyle bir imtihana maruz kalma-
sındandır.

-Veya böyle söylemesi edebe müraat etmek içindir.¹⁷

-Veya şeytan O’nun etbâna vesvese verdi, onlar da Hiz. Eyyûbu inkâr
ettiler ve diyarlarından çıkardılar.

-Veya yorgunluk ve azaptan murat şu da olabilir: Şeytan, Hiz. Eyyûbun
hastalığı hakkında belânın daha da artacağını vesvese yoluyla söylüyor, Al-
lahın rahmetinden ümit kestirmeye çalışıyor, O’nu feryada kıskırtıyordu.

42- ^۲أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ “Ayağını yere vur!”

“İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su!”

¹⁶ Hiz. Yusufun torunu Rahime olduğu da söylenir.

¹⁷ Çünkü hayır ve şer her ikisi de Allahtan olmakla beraber, edeben şer Allaha
nisbet edilmez.

O da ayağıyla yere vurdu, bir su fışkırdı. Kendine denildi ki: Bu, hem kendisiyle yıkanacağın, hem de içeceğin bir sudur. Böylece dışın da için de iyileşecektir.

Denildi ki: Yere vurunca iki ayrı su fışkırdı. Biri sıcak, diğeri soğuk. Sıcak olanla yıkandı, soğuk olandan ise içti.

43- **“Taraftı-mızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere, biz ona ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik.”**

Ayrılmalarından sonra ehlini O’nun yanına getirdik.

Veya, ölmelerinden sonra ehlini diriltük.

Böylece, daha önce kendisine verilenlerin iki katına malik oldu.

Bu olayda akıl sahiplerine, başa gelen musibetlere sabırla ve Allaha sığınmakla mukabelede bulunanlar için, Allahın nasıl genişlik verdiğini gösteren bir hatırlatma vardır.

44- **“Ve (Ona dedik:) Eline bir demet sap al ve onunla vur.”**

“Yeminini bozma.”

Rivayete göre hanımı bir ihtiyaç için dışarı çıkmış geç gelmişti. Hz. Eyyûb, şayet iyileşirse ona yüz sopa vuracağına yemin etti. Allahu Teâlâ yemini hususunda böyle bir çözüm gösterdi. Bu, had cezalarında geçerli bir ruhsattır.

“Doğrusu biz onu sabırlı bulduk.”

Biz O’nu canı, ailesi ve malı hususunda isabet eden musibette sabırlı bulduk. Şeytandan Allaha şikâyetçi olması, bunu ihlâl etmez. Çünkü bu afiyeti temenni etmek ve şifa talep etmek gibi bir sızlanma değildir. Ayrıca, bunu söylemesi, şeytanın kendisini veya din hususunda kavmini fitneye düşürme korkusundan idi.¹⁸

“O ne güzel kul!”

“Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

O, her şeyiyle, bütün benliğiyle Allaha yöneliyordu.

¹⁸ Yani şeytan, kavmine “Eyyûb şayet bir Peygamber olsa, hiç Allah peygambecini böyle bir hâle düşürür mü?” gibi vesveseler verdirebilirdi.

45- **“Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim’i, İshak’ı ve Yakub’u da an.”**

Bunlar tâat hususunda kuvvetli ve dinde basiret sahibi kimselerdi.

Veya bunlar büyük amelleri ve kıymetli ilimleri olan kimselerdi.

Ayette amel yönleri **“ulû’l-eyd”** (el sahibi) şeklinde ifade edildi. Çünkü amellerin çoğu el ile yapılır.

Bilgi yönleri ise **“ebsar”** (göz sahibi) olmakla anlatıldı. Çünkü bilginin en kuvvetli esası göz ile olur.

Ayette tembel ve cahil olanlara bir tariz vardır. Çünkü onlar kötürüm ve kör olanlar gibidirler.

46- **“Şüphesiz biz onları, diyarı (ahiret diyarını) düşünme özelliği ile seçkin kimseler kıldık.”**

Biz onları kendisinde asla bir şaibe olmayacak şekilde halis bir özellik ile seçkin kıldık. O da, daima ahireti hatırlamalarıdır. Amelde halis olmalarının sebebi budur. Çünkü onların yapukları ve terk ettikleri şeylerde dikkat ettikleri ve bekledikleri şey, Allaha yakınlık ve O’na kavuşmayı elde etmektir. Bu ise, ahirettedir.

Ayette “ahiret diyarı” denilmesi yerine mutlak bir şekilde söylenmesi, hakiki diyarın ahiret olmasındandır. Dünya ise, ona geçmek için bir köprü gibidir.¹⁹

47- **“Şüphesiz onlar, bizim katımızda seçilmiş, hayırlı kimselerdendi.”**

48- **“İsmail’i, Elyasa’yı, Zü’l-Kıf’i de an.”**

“Onların her biri hayırlı kimselerdendi.”

Hz. İlyas, İsrailoğullarına Elyesa’yı kendi yerine halife olarak bıraktı, sonra Elyesa’ya peygamberlik görevi de verildi.

Zülkifl’in nübüvveti ihtilâfıdır. Kendisine Zülkifl yani “kefil olan, hi-maye eden” denilmesi, İsrailoğullarından kendisine kaçan yüz tane peygambere kefil olup ölümden kurtarmasından dolayı olduğu söylenir.

¹⁹ Yani, gerçek anlamda kendisinde kalınmaya layık olan yer ahiret olduğundan, ayette ahiret kelimesine lüzum görülmemiştir. Çünkü dünya, ahirete nisbeten geçilip geçilen bir han ve köprü mesabesindedir.

Cennet - Cehennem Mukayesesi

49- هَذَا ذِكْرٌ “İşte bu bir zikirdir.”

“İşte bu” ifadesi, onların bahsi geçen işlerine işaret eder.

Bu, onlar için bir şereftir.

Veya bu, zikirten bir nev olan Kur`andır.

وَأَنَّ لِلْمُتَّقِينَ لِحُسْنِ مَآبٍ “Şüphesiz müttakiler için güzel bir dönüş yeri vardır.”

Cenab-ı Hak sonra onlara ve emsaline ne hazırlandığını şöyle anlattı:

50- جَنَّاتٍ عِدْنٍ مُمْتَحَةٍ لَهُمْ الْأَبْوَابُ “Kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.”

“Adn cennetleri” ifadesi, “Rahmânın kullarına gıyaben vadettiği Adn cennetlerine girecekler.” (Meryem, 61) ayetinden dolayı özel isim mesabesindedir.

51- مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ “Onlar orada koltuklara yaslanmış olarak, pek çok meyveler ve içecekler isterler.”

Ayette yiyecek olarak sadece meyvenin söylenmesi, oradaki yiyeceklerin tamamen lezzet için olduğunu hissettirmek içindir. Çünkü (dünyada) gıda almak, vücuttan eksilenleri tamamlamak içindir. Orada ise, bir eksilme yoktur.

52- وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ الْأَتْبَابُ “Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt eşler vardır.”

Bunlar, eşlerinden başkasına bakmazlar.

Bunların yaşıt olması, akran olanlarda birbirine sevginin daha fazla olmasındandır.

Veya bu dilberler birbirine akran olacaklar, içlerinde yaşlı ve de çocuk yaşta kimse olmayacaktır.

Ayetteki “yaşıt” anlamındaki “etrab” kelimesi, “toprak” anlamındaki

“turab” kelimesinden gelir. Çünkü bunlar, aynı zamanda toprağa dokunmuşlardır.

53- هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ “O hesap günü için size vaad edilen, işte budur.”

“Hesap günü için” denilmesi, bu nimetlere böyle bir hesaptan sonra ulaşılacağı içindir.

54- إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا “İşte bu bizim verdiğimiz rızıktır.”

“Ona asla tükenme yoktur.”

55- هَذَا “İşte böyle!”

Yani, “durum işte böyle...”

Veya “işte bu, bahsedildiği gibi.”

وَأَنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ “Şüphesiz azgınlar için kötü bir dönüş yeri vardır.”

56- جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا “Cehennem! Oraya girecekler.”

“Orası ne kötü bir dölşektir!”

“Ne kötü bir dölşektir” ifadesinde istiare vardır.²⁰

57- هَذَا “İşte böyle!”

فَلْيَذُوقُوهُ “Artık onu tatsınlar!”

“O, kaynar su ve irindir.”

58- وَأَخْرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ “O azaba benzer çeşit çeşit başka azaplar da vardır.”

Bu, zikrolunanlara ilave olarak başka çeşit azaplar da vardır.

59- هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَعَكُمْ “İşte sizinle beraber cehenneme atılacak bir grup.”

Ayetin bu kısmı, cehenneme girdiklerinde küfrün azgın önderlerine söyleneni hikâye eder. Onlarla beraber bir grup insan da cehenneme atılmıştır. Bunlar, onlara dalâlette tâbi olan kimselerdir.

²⁰ Dölşek, istirahat içindir. Ama, bunların ateşten dölşekleri istirahat için değil, azap için olacaktır.

لَا مَرْحَبًا بِهِمْ “Onlara rahat ve huzur olmasın!”

Bu ifade, önder kimselerin kendilerine tâbi olanlara orada söyledikleri beddua olabilir. Yani, “rahat yüzü görmesinler!”

Veya “fcvc” yani “bir grup” ifadesinin sıfatı olabilir. Yani, “size uymuş bu insanlar rahat yüzü görmesinler.”

Veya cümle içinde hâl olabilir: Yani “sizinle beraber cehenneme atılan bu grup, rahat yüzü görmeyecek bir hâlde ateşe gireceklerdir.”

إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ “Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir.”

60- قَالُوا “Dediler.”

Önderlere uyan tebea, şöyle dediler:

بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ “Hayır, size rahat ve huzur olmasın.”

Doğrusu, bu söylemiş olduğunuz “rahat yüzü görmesinler” ifadesine siz çok daha fazlasıyla layıksınız. Çünkü hem yoldan çıktınız, hem de yoldan çıkardınız.

أَنْتُمْ قَدْ مُتُّمُوهُ لَنَا “Bizi ona siz sevk ettiniz.”

Bizi aldatarak ve teşvikte bulunarak kendi yapmış olduğunuz yanlış inançlar ve çirkin amellere siz sevk ettiniz.

فَبِئْسَ الْقَرَارُ “Orası ne kötü durak yeridir!”

Cehennem ne kötü bir yerleşim yeridir.

61- قَالُوا “Dediler.”

Etba’ durumunda olanlar şunu da söylediler:

رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ “Ey Rabbimiz! Buraya girmemize kim sebep olduysa, ateşte onun azabını bir kat daha artır.”

Bu, mevcut azabına bir kat daha azap verilmesini istemek olduğundan “Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.” (Ahzab, 68) gibi olur.

62- وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ “Ve dediler: Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?”

Bunu söyleyen, küfrün önderleridir. Dünyada iken kendilerini seviyesiz gördükleri ve dalga geçtikleri fakir Müslümanları cehennemde göremeyince böyle söylemişlerdir.

63- **“Onlarla dalga geçerdik!”** اَتَخَذْنَاهُمْ سَخِرِيًّا

“Yoksa gözden mi kayboldular?” اَمْ رَاَعَتْ عَنْهُمْ الْاَبْصَارُ

Sanki şöyle demişlerdir: Onlar burada değiller mi, yoksa gözlerimiz onları görmedi mi?”

Ayette, küfrün liderlerinin gariban Müslümanları seviyesiz görmeleri ve onlarla dalga geçmelerinin, basar ve basiretlerinin azlığı sebebiyle kendi düşkünlüklerinden olduğuna bir delâlet vardır.

64- **“Şüphesiz bu, kesin bir gerçektir.”** اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ

Hikâyelerini anlattığımız kimselerin bu hâli, gerçeğin ta kendisidir, mut-laka bundan konuşulması gerekir.

Sonra da bundan muradın ne olduğunu şöyle açıkladı:

“Cehennem ehlinin birbirleriyle çekişmesi.” تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ

65- **“De ki: Ben ancak bir uyarıcıyım.”** قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنذِرٌ

Ey Peygamber! De ki: Ben ancak Allahın azabıyla uyarıcı biriyim.

“Vahid - Kahhar olan Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.” وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

O Vâhid’dir, zâtında ortağı ve kesreti (çokluğu) kabul etmez.

Kahhar’dır, kahrını dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir.

66- **“O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Azîz- Ğaffar’dır.”** رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

O, Azîz’dir, cezalandırdığında asla mağlup olmaz.

Ğaffar’dır, yani affedicidir, dilediğinin dilediği günahını bağışlar.

Bu vasıfları ifadede,

-Hem tevhidin anlatılması,

Hem tevhid ehline vaat, hem de müşriklere tehdit vardır.

İki ayette geçen dört ilâhî isimden (Vahid, Kahhar, Azîz ve Ğaffar) üçünün ilâhî cezayı hatırlatan isimler olması, konunun özellikle müşrikleri uyarmak sadedinde olmasındandır.

İblis'in İnadı

67- قُلْ هُوَ نَبَوًا عَظِيمٌ “De ki: O, çok büyük bir haberdır.”

Ayetteki “o” zamiri, daha evvelinde anlatılan dehşetli azaba bakar. Bundan sonra anlatılacak Hz. Âdemin haberine baktığını söyleyen de olmuştur.

68- أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ “Siz ondan yüz çeviriyorsunuz.”

Siz ise, devam edegelen gafletiniz sebebiyle bundan yüz çeviriyorsunuz. Çünkü akıllı bir kimse böyle bir şeyden yüz çevirmez. Nasıl çevirsin ki, apaçık deliller, onu göstermektedir.

Onların yüz çevirdiği şey,

-Ya bahsi geçen tevhiddir.

-Veya şimdi anlatılacak nübüvvet meselesidir.

69- مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ “Mele-i a’lânın tartışmaları hakkında benim hiçbir bilgim yoktu.”

Hz. Peygamberin meleklerin kendi aralarındaki konuşmalarını ve aralarında cereyan eden şeyleri, başkasından duymadan ve herhangi bir kitap mütalaa etmeden önceki semavî kitaplarda geçtiği şekilde haber vermesi, ancak vahiyyle açıklanabilir.

70- إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ “Bana ancak, benim sadece bir uyarıcı olduğum vahyediliyor.”

Üstte altmışbeşinci ayette Hz. Peygamber ancak bir uyarıcı olduğunu ifade etmişti. Burada da, bunun vahiy yoluyla olduğunu nazara verdi.

71- إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ “Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım.”

Ayet, iki ayet öncesinde kısaca nazara verilen meleklerin tartışmasını beyan sadedindedir. Çünkü Hz. Âdemin kıssasında, kendisinin yaratılması, meleklerin ve İblisin konuşmaları, kendisinin yeryüzüne halife olmaya

liyakati ve meleklerin secdesi anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı Bakara sûresinde geçmişti.²¹

Burada ise önceki anlatımla yetinilerek kısa geçilmiş, buradaki maksada uygun olan miktarı zikredilmiştir. O da, böyle bir kıssayla müşriklere bir uyarıda bulunmaktır. Çünkü onların Hz. Peygamberi kabul etmemeleri, İblisin Hz. Âdemi kabul etmeyeşine benzemektedir.

Cenab-ı Hakkın meleklerle konuşması bir melek aracılığıyla olabilir. Öte yandan **mele-i âlâ** ifadesi, Allahı ve melekleri içine alacak şekilde ele alınabilir.

72- **“Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için secdeye varın.”**

Allahın Âdeme ruhundan üflemesinden murat, ona ruh vermek suretiyle hayattar kılmasıdır. **“Ruhumdan”** demesi, onun şerefini ve tertemiz oluşunu ifade eder.

Secdeden murat, Hz. Âdemin hilafetini kabul ve saygı secdesi olmasıdır. Bakara sûresinde bununla alâkalı açıklama yapılmıştı.²²

73- **“Bunun üzerine meleklerin hepsi topluca secde ettiler.”**

74- **“Yalnız İblis etmedi.”**

إِسْتَكْبَرَ **“Büyüklik tasladı.”**

وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ **“Ve kâfirlerden oldu.”**

Allahın emrine karşı büyüklenmesi ve itaatten kaçınmasıyla kâfirlerden oldu.

Veya o, Allahın ilminde kâfirlerden idi.

75- **“Allah dedi: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoymdu?”**

“İki elimle yarattım” ifadesinden murat, “anne-baba vasıtası olmadan bizzat yarattım” manasını ifade eder.

²¹ Bkz. Bakara, 34-36.

²² Bkz. Bakara, 34.

“İki elimle” denilmesi, Âdemin yaratılışında olan ziyadesiyle kudret tecellisi ve farklı fiiller sebebiyledir.

İblis, yerinde olmayan bir tavır sergilemiştir. Çünkü, efendi, kölelerinden bazısını bazısına hizmet ettirebilir. Özellikle, ziyadesiyle aruları olan birine diğerlerini hizmet ettirmesi, hiç de inkâr edilecek bir durum değildir.

أَسْتَكْبَرْتُ “Büyüklük mü tasladın?”

أَمْ كُنْتُ مِنَ الْعَالِيْنَ “Yoksa üstünlerden mi oldun?”

Haksız yere tekebbürde mi bulundun, yoksa yükselip de üstün olmaya hak mı kazandın?

Şöyle de mana verildi: “Şimdi mi tekebbürde bulundun, yoksa eskiden beri büyüklemlenlerden misin?”

76- إِبْلِيسُ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ “İblis dedi ki: Ben ondan hayırlıyım.”

İblis, böyle diyerek gerekçesini ortaya koydu. Sözünün devamında ise buna kendince bir delil getirdi.

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ “Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”

77- قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا “Allah, şöyle dedi: Haydi, çık oradan.”

“Çık oradan” ifadesi

-“Cennetten,

-Semadan,

-Melek suretinden çık” manalarından birine işaret edebilir.

فَإِنَّكَ رَجِيمٌ “Çünkü sen kovuldun.”

Çünkü sen, rahmetten ve şerefli bir mahalde bulunmaktan kovuldun.

78- وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ “Şüphesiz din (hesap) gününe kadar lânetim senin üzerinedir.”

79- قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “İblis dedi: Ya Rab! O halde insanların diriltililecekleri güne kadar bana mühlet ver.”

80- فَقَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ “Allah dedi: Haydi mühlet verilenlerden-
sin.”

81- إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ “Belirli bir vakte kadar.”

82- قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غَوِيَّتُهُمْ أَجْمَعِينَ “İblis dedi: İzzetine yemin ederim ki, onların hepsini elbette azdıracağım.”

Senin saltanat ve kahrına yemin ederim ki, onların hepsini azdıracağım.

83- إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ “Ancak muhlas kulların müstesna”

“Muhlas kulların” ifadesinden murat, Allahın kendisine taat için seçtiği ve dalâletten koruduğu kimselerdir.

Ayet “Muhlis kulların” şeklinde okunduğunda ise, “kalpleriyle sırf Allaha yönelenler” manası anlaşılır.

84- قَالَ فَالْحَقُّ “Allah dedi: İşte bu gerçektir.

“Ben de gerçeği söylüyorum.”

85- لَا مَلَأْتُ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ “Andolsun, senden ve onlardan sana tabi olanların hepsinden cehennemi dolduracağım.”

“Senden ve onlardan sana tâbi olanların hepsinden cehennemi dolduracağım” cümlesinde geçen “senden” ifadesi, İblise tâbi olan şeytanları da içine alır.

86- قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ - “De ki: Buna mukabil sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

Kur’an veya vahyi tebliğe karşı ben sizden bir ücret talep etmiyorum.

وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ “Ben tekellüfe girenlerden de değilim.”

Ben tekellüfe girip de yapmacık bir şekilde ehil olmadığı şeye ehilmiş gibi görünenlerden değilim. Dolayısıyla nebi olmadığım hâlde nebi imiş gibi görünmem veya Kur’an benim sözüm iken Allaha nisbet etmem söz konusu değildir.

87- إِنَّهُ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ “O, âlemler için ancak bir öğüttür.”

O ancak ins ve cinne bir öğüttür.

88- وَلَعَلَّمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ “Onun haberlerinin doğruluğunu bir zaman sonra mutlaka bileceksiniz!”

O Kur’anda olan vaat ve vâidî veya vaat ve vâidîn gerçekleşmesiyle o haberlerin doğruluğunu elbette ve elbette bileceksiniz.

“Bir zaman sonra” ifadesinden murat,

-Ölümden sonra,

-Kıyamet günü,

-Veya İslâm’ın galip gelmesiyle manaları olabilir.

“Bir zaman sonra mutlaka bileceksiniz!” ifadesinde bir tehdîd vardır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Sad sûresini okusa, Allahın Davuda musahhar kıldığı dağlar ağırlığınca hasenesi olur ve Allah onu küçük veya büyük herhangi bir günahıta ısrar etmekten korur.”

ZÜMER SÛRESİ

Zümer Sûresi Mekkî'dir.
Yetmiş beş ayettir.

Putların Dostları

1- **تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ** “Kitabın indirilişi, Azîz - Hakîm olan Allah’tandır.”

2- **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ** “Biz Kitab’ı sana hak olarak indirdik.”

Veya “Hakkı isbat etmek, üstün kılmak, fasıl fasıl anlatmak için kitabı Sana indirdik.”

فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “Öyle ise dini Allah’a has kılarak O’na ibadet et.”

Şirk ve riyadan (gösterişten) uzak bir şekilde, dini Allaha has kılarak ibadet et.

3- **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ** “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır.”

Tâatin, sırf O’nun için yapılması gerekir. Çünkü O,

-Uluhiyet sıfatlarının yegane sahibidir.

-İnsanın sırlarına ve içinden geçenlere tümüyle muttallidir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ “O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler (şöyle demektedirler:)”

Onların tutunduğu bu dostlar, kâfirler olabileceği gibi, melekler, Hz. İsa veya putlar da olabilir.

مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى “Biz onlara ancak bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.”

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “Şüphesiz Allah, ayrılığa düşmüş oldukları şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir.”

Allah, hak yolda olanları cennete, batıl yolda olanları ise cehenneme koymak suretiyle dinde ihtilaf ettikleri meselelerde hükmünü verecektir.

“Aralarında” ifadesinden murat, kâfirler ve mukabili olan ehl-i imandır.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: “Allah, bâtil mabutlara tapanlarla onların taptıkları arasında hükmünü verecektir.”

Çünkü o batıl mabutlara tapanlar, mabutlarının şefaatinı umuyorlar. Mabutları ise onlara şefaât değil, lanet edecekler.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ “Şüphesiz Allah, yalancı- inkarcı olanları doğru yola iletmez.”

Allah, yalancı ve inkârcı olanları, hakkı bulmaya muvaffak kılmaz. Çünkü böyleleri, basiretini kaybetmiş kimselerdir.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِنْهَا مَنْ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ 4- “Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi.”

Allah, şayet onların iddia ettikleri gibi bir çocuk edinseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Çünkü O’nun dışında mevcut olan her şey O’nun mahlûkudur. Aynı anda iki Vacibu’l-vücudun olması imkânsız olduğu gibi, her şeyin bir Vacibu’l-vücuda dayanması da kaçınılmazdır. Mahlûk Halika denk olamayacağı için, yaratıcının herhangi bir mahlûka baba makamında olması düşünülemez.

Sonra Cenab-ı Hak bunu takrir ile şöyle buyurdu:

سُبْحَانَهُ “O, bundan münezzektir.”

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “O, Vahid - Kahhar olan Allah’tır.”

Çünkü gerçek ulûhiyet, zâtî birliği gerektiren vücuba (zorunlu varlık olmaya) bağlıdır. Zâtî birlik ise, değil baba – oğul gibi bir durumu kabul etmek, kendine denk bir şey olmasını da nefyeder. Çünkü birbirine emsal olan iki şey, müşterek bir hakikatten ve mahsus bir mahiyetten meydana gelir. Mutlak kahrariyet ise, bir çocuğa ihtiyaç hissettiren zevâlî kabul etmeye aykırıdır.

Sonra buna delil olmak üzere Cenab-ı Hak şöyle buyurdu:

5- خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ “Gökleri ve yeri hak ile yarattı.”

يَكُونُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُونُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ “Geceyi gündüzün üzerine sarıyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.”

Bunların her biri diğerini bürür. Sanki elbisenin, o elbiseyi giyeri sarması gibi diğerini sarar.

Veya sargının, dolandığı şeyi kaplaması gibi diğerinin üzerini kaplar.

Veya sarık bezinin sarığın aynı yerlerinden gidip gelmesi gibi, bunlar birbirini takip eder.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ “Güneşi ve ayı musahhar kıldı.”

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Bunların her biri belli bir süreye kadar akıp gider.”

Gece ve gündüzün belli bir ecel (ecel-i müsemma) ile cereyanı, devrinin sona ermesi veya hareketinin nihaî noktasını ifade eder.

أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ “İyi bil ki, O Azîz – Ğaffar’dır.”

O Azîz’dir, imkân dâhilindeki her şeye kâdirdir, her şey üzere de galiptir.

O, Ğaffar’dır; affeder, ceza vermekte ve bu san’at harikası olan tasarruflardaki rahmet ve umumi menfaati kaldırmakta acele etmez.

6- “O, sizi bir nefisten yarattı.” خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا “Sonra ondan eşini var etti.”

Ayet, Allahın süflî âlemde icad ettiği şeylerle, varlığına ve birliğine başka bir delil getirmektedir. Delil olarak insandan başlanmıştır. Çünkü o, Allah delil olan eşya içinde en yakın bir delildir. Ayrıca delâleti en çok ve en hayret verici bir varlıktır.

Ayette zikredildiği üzere, insanın Allaha delil olması üç cihettedir:

1-Hz. Âdemin baba ve anne olmadan yaratılması.

2-Sonra Havva’nın O’na mukabil olarak yaratılması.

3-Sonra bu ikisinden, hasra gelmez bir şekilde nesillerin gelmesi.

وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ “Sizin için davarlardan (erkekli ve dişili olarak) sekiz tane indirdi (yarattı).”

Bundan murat: Deve, sığır, koyun ve keçiden birer çift olmak üzere sekiz adet davardır. Ayetin metninde bunların nüzul ettirildiği (indirildiği) bildirilir. Bu ise “Allah, sizin için bunları yaratmaya hükmetti” Veya “Allah bunları

size kismet olarak belirledi” manasına gelir. Çünkü Allahın hükümleri ve taksim ettiği şeyler levh-i mahfuzda yazıldığı cihetle **“nüzul”** ile vâsfedilir.

Veya bundan murat şu olabilir: “Allah bunları yıldızların ışığı ve yağmurlar gibi nâzil olan sebeplerle meydana getirdi.”

“سِزِی اَنَالَرِیْزِیْنِ کَارِیْنَلَرِیْزِیْنِ اُچْ کَارَانَلِیْکْ اِچِیْنِدِیْ بَیْرْ یَارَاتِلِیْشْاَنْ دِیْğօرْ یَارَاتِلِیْشْاَنْ یَارَاتِیْپْ دُRUYOR.”

Ayet, öncesinde geçen insanların ve hayvanların yaratılış keyfiyetini beyan ile bunlardaki kudret harikalarını ortaya koymaktadır. Ancak, akıl sahibi olanlar, tağlib yoluyla anlatılmıştır.

Veya özellikle insanlara hitap ile anlatması, asıl muhatabın onlar olmasındandır.

“Bir yaratılıştan diğer yaratılışa” ifadesinden murat, nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan kemiklerin yaratılmasına, bu kemiklere et giydirilmesine ve düzgün bir canlı olarak yaratılmasına kadar geçen merhalelerdir.

Üç karanlık ise,

-Karın,

-Rahim,

-Ve meşime karanlıklardır.

Veya,

-Babanın sulbü,

-Ana rahmi,

-Ve ana karnıdır.

إِشْطَیْ رَabbiniz olan Allah.” ذَلِکُمْ اللهُ رَبُّکُمْ

İşte, fiilleri bunlar olan Zat, sizi terbiye eden Allah'tır. O, ibadetinize layıktır ve her şeyin sahibidir.

“Mülk (mutlak hâkimiyet) yalnız O'nundur.” لَیْ الْمُلْکُ

“O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Çünkü, yaratmada O'ndan başkasının müdahalesi yoktur.

“O hâlde, nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?” فَأَنِّیْ تُضَرِّفُونَ

Nasıl da O'na ibadet yerine Ona şirke udül ediyor, dönüyorsunuz?

7- **“Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur.”**

“Ama kulları için inkâra razı olmaz.”

O’nun insanların imanına ihtiyacı yoktur. Ama onlara bir rahmet olarak, zarar görmeleri hasbiyle, küfre girmelerine nıza göstermez.

“Eğer şükrederseniz, sizin için buna razı olur.”

Çünkü şükür, sizin felahınıza sebeptir.

“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”

“Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir.”

“O da size yaptıklarınızı tek tek haber verir.”

Sizi hesaba çekerek ve amellerinizin karşılığını vererek size yaptıklarını zı tek tek haber verir.

“Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”

Sizin hiçbir gizli ameliniz O’na gizli kalmaz.

8- **“İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O’na yalvarır.”**

“Sonra (Rabbi) kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman, (insan) daha önce yalvardığını unuttur.”

Bundan murat,

-Açması için Allaha yalvardığı sıkıntılı hâli unutması

-Veya yalvardığı Rabbini unutması olabilir.

“Ve O’nun yolundan saptırmak için Allah’a eşler koşar.”

“De ki: Küfrünle biraz keyfet bakalım!”

Buradaki emir, tehdit manası taşır. Bu üslûbda, küfrün mesnedi olma-

yan bir nevi arzu olduğunu hissettirmek vardır. Ayrıca, kâfirlerin ahirette eğlenmekten ümitlerini kesmek vardır. Bundan dolayı ayetin devamında bunun illetini nazara vermek için şöyle bildirdi:

إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ “Şüphesiz sen cehennem ashabındansın.”

أَمَرْتُ هُوَ قَانِتٌ أَتَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْأَجْرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ 9-
“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakiilerinde, secde hâlinde ve kıyamda, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak ibadet eden mi?”

Burada kâfir olan bir kimseyle, gece saatlerinde tâat vazifelerini yapmak için gayret gösterenin aynı tutulmayacağı anlatılır.

Veya şöyle de mana verilebilir: Gece saatlerinde tâat vazifelerini yapan kimse, böyle olmayan gibi midir?

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

Önce amel kuvveti cihetiyle bir olmadıkları nazara verilmişti. Bununla da ilim kuvveti itibarıyla iki fırkanın eşit olmadıkları anlatıldı, en belîğ bir şekilde ilmin üstünlüğü nazara verildi.

Denildi ki: Ayet, teşbih (benzetme) yoluyla birinci mukayesenin bir takriridir. Yani, âlimler ve cahiller eşit olmadıkları gibi, Allaha tâat hâlinde olanlarla Ona isyan edenler de eşit değillerdir.

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ “Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”

Bu gibi apaçık delilleri, ancak akıl sahibi olanlar tezekkür ederler.

Sözün En Güzeline Uyanlar

10- قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ “De ki: Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının.”

Tâate sarılmak suretiyle Rabbinizden korkun.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ “Bu dünyada iyilik yapanlar için bir iyilik vardır.”

Dünyada tâât ile güzel işler yapanlara, ahirette güzel bir sevap vardır.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Güzel işler yapanlara, şu dünyada sıhhat ve âfiyet gibi güzel şeyler vardır.¹

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ “Ve Allah’ın arzı geniştir.”

Dolayısıyla vatanında güzel işler yapamayan bir insan, bunu yapabileceği yere gitsin.

إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ “Sabredenlere mükâfatları cibette hesapsız olarak verilir.”

Tâatin zorluklarına karşı belâları yüklenerek sabreden ve bunun için vatanını terk eden sabırlı kimseler, sayan kimsenin saymakla bitiremeyeceği bir mükâfata nâil olurlar. Hadis-i şerifte şöyle bildirilir:

“Kıyamet günü namaz kılan, sadaka veren ve hacca giden kimselerin sevabını tartmada teraziler kurulur ve mükâfatlarını eksiksiz alırlar. Belâ ehli olan musibetzedeler için ise teraziler kurulmaz, mükâfatları yağmur gibi yağdırılır. Dünyada iken musibetlerden uzak yaşayan afiyet ehli, belâ

¹ Türkçede “cömert ol baban gibi, cimri olma” ifadesinde şayet virgülü “ol” kelimesinin önüne getirirsek, farklı bir mana ifade edilmesi gibi, üstte nazara verilen iki mana, aslında virgülden kaynaklanmaktadır. Ayetin metninde bu bir virgülle sağlanabilirken, meâlde bunu aynı netlikte görememekteyiz. Bu durumda meâli iki şekilde vermek mümkündür:

-Şu dünyada güzel işler yapanlara bir hasene vardır.

-Güzel işler yapanlara, şu dünyada bir hasene vardır.”

ehlinin alıp götürdükleri sevabı görünce “keşke cesetlerimiz demirden taraklarla taransaydı” diye temennide bulunurlar.”

11- ^۷ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “De ki: “Şüphesiz bana, dini Ona has kılarak Allah’a ibadet etmem emredildi.”

12- وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ “O’na teslim olanların ilki olmam için bana böyle emredildi.”

Bana bunun emredilmesi, dünya ve ahirette onların önünde olmam içindir. Çünkü dinde önde olmanın ölçüsü, ihlâstır.

Veya şöyle de mana verilebilir: “O’na teslim olanların ilki olduğum için bana böyle emredildi.” Çünkü Hz. Peygamber, Kureyş ve onların dinine giren herkes içinde, yüzünü Allaha teslim edenlerin ilkidir.

Bu ayetin üstteki ayetten farkı, dinde ihlâslı olmanın illetini beyan etmiş olmasıdır.²

Ayette şunu da hissettirmek vardır: İhlâsla yapılan ibadet, her ne kadar lizâtîhi emredilmesi gereken bir durum ise de, dinde yarış da onun yapılmasını gerektirmektedir.³

Ancak şöyle de mana verilmesi caizdir: “İhlâsın emredilmesinden sonra, ihlâsta önde olmam, ihlâsa davet ederken önce kendimden başlamam bana emrolundu.”

13- قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.”

Eğer ben ihlâsı terk eder ve sizin içinde bulunduğunuz şirk ve riyaya meyledersem, o büyük günün azabından korkarım.

Bu güne “büyük gün” denilmesi, herhangi bir cihetle büyük olmasındandır.

14- ^۸ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي “De ki: “Ben dinimi Allah’a has kılarak sadece O’na ibadet ediyorum.”

² Bu açıklama “Şüphesiz bana, dini Ona has kılarak Allah’a ibadet etmem emredildi” ifadesinden sonra, “bana böyle emredilmesi, Allaha teslim olanların ilki olmam içindir” manasını ifade etmesi esas alındığına göredir.

³ Yani, ihlâslı ibadet zâtında güzeldir. Bu, dindar olanla dindar olmayarı birbirinden ayırdığı gibi, dindar olanların da derecelerini ortaya koyar, daha ziyade ihlâslı olan, dinde daha önde olur.

Öncesinde Hz. Peygambere ibadet ve ihlâsın emredildiği geçmişti. Bununla da ihlâsını ve dinde samimi olduğunu bildirmesi emredildi. Yoksa kendi bildirdiği esaslara muhalefet ederse, ceza görecektir.

Hz. Peygamber tarafından bunun ilan edilmesinde, onların “acaba bir açığını bulabilir miyiz” şeklindeki ümitlerini kesmek vardır. Bunun için, devamında şöyle bildirildi:

15- فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ “Artık Allah’tan başka dilediğinize ibadet edin!”

Bunda, onlara hem bir tehdit, hem de başarıya ulaşamayacaklarını bildirmek vardır.

“De ki: Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve beraber oldukları kimseleri hüsrana sokanlardır.”

De ki: Hüsranda (zararda) kemâlde olanlar hem yoldan çıkarak kendilerine, hem de yoldan çıkarak mensuplarına kıyamet günü yazık edenlerdir. Çünkü o gün geldiğinde, cennete bedel cehenneme gireceklerdir.

Bunların hüsranda kemâlde olması, bütün zarar cihetlerini kendilerinde cem etmelerindendir.

Bunların ehillerine yazık etmeleri şöyle de açıklanmıştır: Şayet beraber oldukları bu kimseler cehennem ehli olmuşlarsa, zâten kendilerine yazık ettikleri gibi bunlara da yazık etmişlerdir. Şayet bu kimseler cennet ehli olmuşlarsa, bir daha dönmeyecek şekilde onları kaybetmişlerdir.

“İyi bilin ki bu, apaçık hüsranın ta kendisidir.”

Ayette çok cihetlerle te’kid yapılmış, mana kuvvetli bir şekilde gösterilmiştir:

- “İyi bilin!” ifadesiyle başlanılması,
- “Ta kendisidir” şeklinde yapılan vurgu,
- “Hüsrân” kelimesinin elif-lâmlı gelmesi,
- Bu hüsrânın “mübîn” yani gayet açık olduğunu ifade etmek...

16- لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ “Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında (ateşten) katmanlar vardır.”

﴿ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ﴾ “İşte Allah, kullarını bununla korkutur.”

Ayet, onların hüsrânını açıklamaktadır. Allahın böyle bir azapla kullarını korkutması, kendilerini bu azaba maruz bırakacak hâllerden korumaları içindir.

﴿يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ﴾ “Ey kullarım, bana karşı gelmekten sakının.”

Gadabımı celbedecek şeylere kalkışmayın!

17- ﴿وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ﴾ “Tâgût’a kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah’a yönelenler için müjde vardır.”

Tagut, son derece azgın ve taşkın anlamında olup, daha çok şeytan hakkında kullanılmaktadır.

﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ﴾ “O hâlde, kullarımı müjdele!”

Bu müjde, bunun karşılığının kendilerine verileceği müjdesi olup, Peygamberler diliyle söylenmiştir veya ölüm anında melekler aracılığıyla bildirilecektir.

18- ﴿ٱلَّذِينَ يَسْمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾ “Onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar.”

Ayetin bu kısmı, onların kaçındıkları şeylerin başlangıcını nazara verir. Ayrıca, bu kimselerin dinde seçici olduklarını, hak ile batılı ayırt edip en efdal olanı tercih ettiklerini bildirir.

﴿أُولَٰئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ﴾ “İşte onlar, Allah’ın kendilerine hidayet ettiği kimselerdir.”

İşte bunlar, Allahın dinine seçtiği kimselerdir.

﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ ٱلْأَوَّلُونَ﴾ “Ve işte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”

Ve bunlar vehim ve âdet perdelerini aşabilmiş akl-ı selim sahibi kimselerdir.

Bunda, hidayetin Allahın fiili olup, nefsin de bunu kabulüyle meydana geldiğine bir dalâlet vardır.

19- أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۖ **“Hakkında azap sözü (hükmi) gerçekleştirenler, (hiç onlar gibi olur mu?)”**

۞ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۚ **“Artık ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?”**

Yani, “Sen onların maliki misin? Azabı hak eden Sen mi kurtaracaksın?”

Bu soru üslûbunda “hayır, kurtaramazsın!” manası vardır. “onları Sen mi kurtaracaksın” şeklinde zamirle anlatılabileceği hâlde **“ateşte olanı Sen mi kurtaracaksın?”** denilmesi de bu manayı teyid etmektedir.

Ayrıca ayette hakkında azap hükmü verilmiş olan kimsenin ona düşmüş gibi olduğuna delâlet vardır. Çünkü Allahın vaadinde hilaf olamaz.

Yine ayette, peygamberlerin mücadelesinin imana davet ile insanları ateşten kurtarma gayreti olduğuna dikkat çekmek vardır.

20- لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا ۖ **“Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için (cennette) üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.”**

۞ وَوَعَدَ اللَّهُ **“Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur.”**

لَا يَخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ **“Allah, va’dinden dönmez.”**

Va’inde durmamak bir noksanlıktır. Böyle bir şey ise Allah hakkında imkansızdır.

Ürperen Kalpler

21- “Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı.”

Bundan murat gözeler ve yeraltındaki suyun mecralarıdır. Veya yerden kaynayan pınarlardır.

“Sonra onunla rengarenk mahsuller çıkarır.”

Muhtelif renklerden murat buğday, arpa gibi çeşitli sınıflar olabileceği gibi, yeşil, kırmızı gibi bunların keyfiyetlerinin farklı olması da olabilir.

“Sonra mahsuller kuruyor da onları sapsarı ke-silmiş görürsün.”

Sonra bu ekin kurur. Bu hâle gelince, tarladan kaldırılma zamanı gelmiş demektir.

“Sonra da onu bir çöpe çevirir.”

“Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.

Elbette bütün bu olanlar, bunların tedbirini gören bir Sani-i Hakimi hatırlatır.

Veya ayette çizilen tablo, dünya hayatına bir temsildir, “ona aldanma!” şeklinde bir mesaj sunmaktadır.

“Akıl sahipleri için bir öğüt”

Çünkü, akıl sahiplerinden başkası bunları düşünmez.

22- “Allah’ın, göğsü-nü İslâm’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, (kalbi imana kapalı kimse gibi midir?)”

Allah sadra genişlik verince, İslâm o sadra kolaylıkla girer, yerleşir. Zor-

lanmadan kabulü sebebiyle, nefsini kuvvetli istidad sahibi kılar. Allahı o sadr ile ifade eder, tanır.

Şu cihetle ki:

Sadr, kalbin mahallidir. Kalp ise ruhun menbaıdır. Ruh ise, İslamı kabul eden nefis ile alakalıdır.

Ayette geçen nurdan murat, marifet ve hakka hidayettir. Hz. Peygamber bunu şöyle açıklar:

“Nur kalbe girdiğinde, o kalpte inşirah ve genişlik meydana gelir.

Denildi ki: Ya Rasûlallah, bunun alâmeti nedir?

Şöyle buyurdu: Bekâ yurduna ciddi yönelmek, şu aldanma yeri olan dünyadan uzaklaşmak, daha gelmeden ölüme hazırlanmak.”

فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ “Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline!”

Ayette sadrın (göğsün) İslâm’a açılması Allaha nisbet edilmiş, buna mukabil kalp katılığı onlara verilmiştir. Bu da birincilerin kabulünü, diğerlerinin ise kabulden kaçınmasını daha etkili bir şekilde ifade etmek içindir.

أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “İşte onlar apaçık bir dalalet içindedir.”

Onların dalâlette oldukları, en edna bir bakışta bile ortaya çıkar.

Ayet Hz. Ali ve Hz. Hamza ile, Ebu Leheb ve oğlu hakkında inmiştir.

23- اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانًى “Allah, sözün en güzelini müteşabih, mesani (ahenkli) bir kitap olarak indirdi.”

“En güzel söz”den murat, Kur’andır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamberin ashabı bir usanç hâli gösterdiklerinde “Bize bir şeyler anlat” demişlerdi. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Cümlelerin “Allah” ile başlaması, “indirdi” fiilinin O’na isnad edilmesi, indirilen kitabın azametini gösterir ve o kitabın güzelliğine de şahadet eder.

İndirilen kitabın müteşabih olması, o kitabı meydana getiren kısımların,

-İ’caz,

-Nazmın birbirine cevap vermesi,

-Mananın sahih olması,

-Ve genel menfaatlara delâlette birbirine benzemesi yönündendir.

Ayet mernindeki “mesani” kelimesinin açıklaması Hicr sûresinde geçmişti.⁴

Burada “kitap” kelimesinin vasfı olması,

“Kur’an, sûre ve ayetlerdir”, “İnsan; kemik, damar ve sinirlerdir” cümlelerinde olduğu gibi, tafsilatı itibarıyla.

Veya “müteşabih” kelimesi için bir temyizdir.

“Rablerinden korkanların derileri ondan dolayı ürperir.”

Onda olan tehdit ayetlerinin korkusundan ürperti duyarlar, tüyleri diken diken olur. Bu ifade, korkunun şiddetini ifade etmekte bir meseldir.

“Sonra derileri ve kalpleri Allah’ın zikrine karşı yumuşar.”

Sonra onların derileri ve kalpleri rahmetin genişliği ve mağfiretin umumî oluşuyla Allahın zikriyle sükûnet bulur, itminana erer.

“Allahın zikri” ifadesinin mutlak gelmesi, Allahın tasarrufunda asıl olanın rahmet olduğunu ve rahmetinin gadabına galip geldiğini hissettirmek içindir.⁵

Ayette önce ilâhî haşyetten derilerinin ürperdiği nazara verildi. Sonrasında ise sadece derilerinin sükûnetinden söz edilmeyip kalplerinin de sükûnetinden söz edildi. Öncesinde her ne kadar kalp geçmemişse de, haşyet kelimesi kalbi çağrıştırmaktadır. Çünkü haşyet duymak, kalbe arız olan hâllerden biridir.

“İşte bu, Allah’ın hidayet rehberidir, onunla dilediğini doğru yola iletir.”

“İşte bu”, yani, Kitap veya kalpte meydana gelen haşyet ve ümit, Allah’tan bir hidayettir. Allah onunla, hidayetini dilediği kimseye hidayet eder.

⁴ Bkz. Hicr, 87

⁵ “Allahın zikri” ifadesi “Allahı anmak, Allahı hatırlamak” anlamına gelir. Allahı “ceza verici, intikam alıcı, gadab sahibi...” şeklinde hatırlamak da bir hatırlamak olmakla beraber, ayette hangi cihetle hatırladıkları söylenmemiş, bu hatırlamanın neticesinde sükûnete kavuştukları, itminana erdikleri nazara verilmiştir. Bu da, O’nu rahmetiyle, affıyla hatırladıklarını gösterir.

“Ve Allah, kimi de saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”

Allah kimi de yardımsız bırakarak yoldan çıkarırsa O kimseyi dalâletten çıkaracak bir rehber yoktur.

24- أَفَمَنْ يَتَّبِعْهُ شَوْءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, (o gün azaptan emin olan kimse gibi midir?)”

Kıyamet günü kötü azaba karşı elleri bağlı olduğu cihetle kendini koruyamayan, ancak yüzünü kalkan yapan kimseyle, böyle bir azaptan emniyette olan kimse hiç bir olur mu?

“O zalimlere, “tadın bakalım kazandıklarınızı” denir.”

“Onlara” yerine “o zâlimlere” denilmesi, onların zulmünü tesciller ve maruz kaldıkları durumun sebebini hissettirir.

25- كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Onlardan öncekiler de yalanladı.”

“فَأَتَيْهِمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ” “Derken azap kendilerine farkına varmadıkları bir yerden geldi.”

26- فَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Böylece Allah dünya hayatında onlara zilleti tattırdı.”

Allah onlara şu dünya hayatında,

-Hayvan şekline sokmak. (Mesh)

-Yerin dibine geçirmek. (Hasf)

-Öldürülmek.

-Esaret hayatı yaşatmak.

-Sürgüne gönderilmek gibi zilletler tattırır.

‘وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ” “Ahiret azabı elbette daha büyüktür.”

Onlar için hazırlanan ahiret azabı ise, şiddeti ve devamından dolayı çok daha büyüktür.

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Keşke bilselerdi!”

Şayet onlar ilim ve tefekkür ehli olsalardı bunu bilirler ve bundan ibret alırlardı.

27- “وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ” **Kur’an’da insanlar için her türlü misali verdik.”**

“Her türlü misal”den murat, Kur’ana bakan kişinin dinle ilgili meselelerde ihtiyaç duyduğu her türlü meseldir.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Ola ki öğüt alırlar.”

Olur ki bununla öğüt alırlar.

28- “وَأَنَا عَرَبِيًّا غَيْرِ ذِي عِوَجٍ” **Onu, hiçbir eğriliği bulunmayan Arabça bir Kur’an olarak indirdik.”**

Onda hiçbir cihetle doğruluğa hâle verecek bir şey yoktur.

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Ola ki sakınırlar.”

Kur’anda, ihtiyaç duyulan her meselin zikredilmesinin ikinci bir illetidir.⁶

Bu ikinci illet, birinciye terettüp eden bir neticedir.⁷

29- “ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ” **Allah, birbiriyle çekişen sahipleri bulunan biri ile, yalnızca birine ait olan bir başkasını misal getirdi.”**

Allah, müşrik ve muvahhid için şöyle misal getirdi:

Şirk yolunda giden kimsenin mesleği, mabutlarının her birinin ondan ibadet etmesini ve o kimse hakkında kendi aralarında çekişme hâlinde olmalarını gerektirir. O ise, bunların hangisinin isteğini yerine getireceği hususunda şaşırıp kalmış, ne yapacağını bilmez bir hâle gelmiştir. İşte müşrik böyle bir hâldedir.

Tevhid ehli olan kimse ise, sadece bir Allahı bilir, başkasının ona “bana kul ol” demesi söz konusu olamaz.⁸

هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا “Bu ikisinin durumu hiç aynı olur mu?”

الْحَمْدُ لِلَّهِ “Hamd, Allah’a mahsustur.”

⁶ Birincisi, insanların öğüt almasıydı.

⁷ Yani, Kur’andan öğüt alan biri günahlardan, ilâhî yasaklardan kaçınır. Öğüt alınmayan biri için böyle bir kaçınma düşünülemez.

⁸ Mesela, bir asker on komutanın emri altında olduğunda ne yapacağını, kimin emrine göre hareket edeceğini şaşırır. Ama on asker bir komutana bağlı olduğunda nizam ve intizamla emre itaat ederler.

Her türlü hamd O'na mahsustur. Gerçekte O'ndan başkası hamdde O'na şerik olamaz. Çünkü,

-Nimetlerin gerçek sahibi O'dur.

-Herşeyin mutlak mâliki Odur.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”

Aşırı cehaletlerinden, başkasını O'na şerik kılıyorlar.

30- إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ “Şüphesiz sen ölüsün ve şüphesiz onlar da ölüler.”

Çünkü her biriniz ölüme mahkûmsunuz ve ölümler sınıfındasınız.

31- ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ “Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz.”

Orada Sen ey Peygamber, tevhidde hak üzere olduğunu ve onların Al-laha şirk koşmada batıl üzere olduklarını, irşat ve tebliğe çalıştığını, onların ise tekzib ve inatta ısrar ettiklerini isbat edip galip geleceksin. Onlar ise “biz büyüklerimize uyduk”, “atalarımızı böyle bulduk” gibi batıl gerekçelerle mazeretlerini ileri sürecekler.

Denildi ki: Ayette nazara verilen hasımlaşmak geneldir. İnsanlar şu dünya hayatında aralarında geçen meseleler hakkında orada hasımlaşırlar, muhakeme olurlar.

Allah Kuluna Yeter

32- “فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالْحَقِّ إِذْ جَاءَهُ” Artık Allah’a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde doğruyu yalanlayandan daha zalim kim olabilir?”

Çocuk ve ortak isnad ederek Allaha karşı yalan uyduran ve Hz. Peygamberin getirdiklerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?

Bu kimse, doğru olan kendisine geldiğinde hiç beklemeden ve üzerinde düşünmeden yalanlama cihetine gitmiştir.

33- “أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ” Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok!?”

Böyle bir cehennem, amellerine bir karşılık olarak onlara kâfidir.

Burada “kâfirler” ifadesi belli kâfirleri ifade edebildiği gibi, cins için olup bütün kâfirleri içine alabilir.

Bu ayetle, doğru bir şeyi yalanlamış olmaları sebebiyle bid’a ehlinin kâfir olduğuna delil getirenler olmuşsa da, sağlam bir delil değildir. Çünkü ayet, peygamberin getirdiğini yalanlamak hususunda gelmiştir.⁹

33- “وَالَّذِي جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ” Doğru olanı getiren ve onu tasdik eden var ya, işte onlar müttakilerdir.”

Ayet, devamında çoğul gelmesinin delâletiyle, bütün peygamberleri ve onlara inanan bütün mü’minleri içine alır.

Denildi ki: “Andolsun, Musa’ya kitabı verdik. Ola ki hidayete ge-

⁹ Bid’a ehli olanlar ise, peygamberden geleni reddetmek değil, aslında doğru iken yanlış zannettikleri şeyleri reddediyorlar. Mesela, Mu’tezile mezhebinin olan biri, “kişi kendi fiillerinin yaratıcısı olmalı ki sorumlu olabilsin” diyor. Hâlbuki insanın elinde olan sadece kesbî, yaratan ise Allah’tır. Allah, her şeyin yaratıcısıdır, insanın fiillerinin de yaratıcısıdır.

İşte, Mu’tezile mezhebi tarzında bir kabul, sahibini kâfir yapmaz, ama ehl-i bid’aya dâhil eder.

lirler.” (Mü'minun, 49) ayetinde olduğu gibi, burada murat Hz. Peygamber ve O'na tâbi olan mü'minlerdir.¹⁰

Denildi ki: Doğruyu getiren Hz. Peygamber ve o doğruyu tasdik eden Ebubekir-i Sıddık'tır.

34- **لَهُمْ مَا يَشَاؤُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ** “Onlar için Rableri nezdinde ne dilerlerse vardır.”

“Rableri nezdinde” ifadesinden murat, cennettir.

35- **إِذْكَ جَزَّوْا الْمُحْسِنِينَ** “İşte bu, muhsin olanların mükafatıdır.”

İşte bu, güzel işler yapmalarına bir karşılık olmak üzere, onların mükâfatıdır.

35- **لِيَكْفُرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ** “Allah, işlediklerinin en kötüsünü örtmek ve yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için (onları böyle mükâfatlandırdı).”

Ayette “işlediklerinin en kötüsünü örtmek...” denilmesi, “böyle si bile örtüldükten sonra, diğerleri evleviyetle örtülür” manasını ifade etmek içindir.

Veya şu manayı hissettirmek vardır: Günahları ciddiye almaları sebebiyle, kendilerini kusurlu, günahkâr görürler. Kendilerinden sadır olan küçük günahlar, onların en çirkin amelleridir.¹¹

Yaptıklarının en güzeliyle karşılık verilmesi, ihlâsları sebebiyle kendilerine ziyadesiyle ve çok büyük mükâfat verileceğini anlatır.

36- **أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ** “Allah, kuluna yetmez mi?”

Buradaki soru, ziyadesiyle isbat içindir. Yani, “yeter mi yeter.”

Burada “abd”den murat. Hz. Peygamberdir.

¹⁰ Yani, önce Hz. Musa fert olarak zikredilip ardından “ola ki hidayete gelirlen” denilerek çoğul getirilmesi gibi, konumuz olan ayette de her ne kadar zamir tekil olarak gelmiş de bununla ümmet-i Muhammedin kastedilmesi mümkündür.

¹¹ Yani, aslında bunlar büyük günah işlemezler. Ama günah konusunda o kadar hassastırlar ki, küçük günahlarını bile çok büyük telakki ederler. Günahın küçük-lüğünü değil, kendisine karşı günah işlenen Zâtın büyüklüğünü düşünürler.

Ama cins ifade edip Allaha kul olan herkesi içine alması da muhtemeldir.

Bundan muradın peygamberler olduğu da söylenmiştir.

“وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ” “Seni O’ndan başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Kureyşliler, Hz. Peygambere “Sen ilahlarımızı diline doluyorsun, korkarız sana bir zarar verirler” demişlerdi.

Denildi ki: Hz. Peygamber Uzza putunu kırmak üzere Halid Bin Velidi göndermişti. Puta görevli olan kişi Hz. Halide dedi: “Böyle bir şey yapmandan seni sakındırırım. Çünkü onun çok kuvveti var.” Hz. Halid ise puta yüklendi, burnu üstüne yere yıktı.

Hz. Halidi korkutmalarının Hz. Peygamberi korkutma yerine konulması, onun korkutulduğu şeyi emredenin Hz. Peygamber olmasındandır.

“وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ” “Allah, kimi sapıtırrsa artık onun için bir yol gösterici yoktur.”

Öyle ki, bu dalâletin neticesi olarak Allahın kuluna kâfi olmasından gaflet eden ve onu fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen putlarla korkutmaya çalışan kimseye gelince, artık onu doğru yola sevkedecek kimse yoktur.

Çünkü, ayetin devamının işaret ettiği üzere, O’nun filini kimse geri çeviremez.

37- “وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ” “Allah, kimi de doğru yola iletirse, artık onu saptıracak hiç kimse yoktur.”

“أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ” “Allah Azîz - intikam sahibi değil midir?”

O, Azîz olmasıyla daima galiptir, dilediğini men etmeye de kâdirdir. Ayrıca O, müntakimdir, düşmanlarından intikam alır.

38- “وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ” onlara, “gökleri ve yeri kim yarattı?” diye soracak olsan, elbette “Allah!” diyeceklerdir.”

Yaratıcının O olduğuna dair apaçık deliller olduğundan, ister istemez “Allah” derler.

قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ “De ki: Söyleyin bakalım, Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya!”

إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيَّهِ “Eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, onlar O’nun zararını giderebilirler mi?”

Âlemi yaratanın Allah olduğu sizce de tahakkuk ettikten sonra, söyleyin bakalım, şayet Allah bana bir zarar vermeyi murat ederse, bu zararı ortadan kaldırabilirler mi?

أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ “Yahut bana bir rahmet dilerse, onlar O’nun rahmetini tutabilirler mi?”

Veya bana bir fayda vermeyi murat etse, onu benden engelleyebilirler mi?

قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ “De ki: Allah, bana yeter.”

Hayır vermekte ve zararını gidermekte Allah bana kâfidir. Çünkü, bu takrir ile anlaşıldı ki O, dilemiş olduğu hayır veya şerde hiçbir şeyin kendisine mani olamadığı mutlak kudret sahibidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber müşriklere ayette anlatılan durumu sor-du, onlar sükût ile mukabelede bulundular. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Ayette onların ilahlarıyla alakalı olarak “kâşifat ve mümsikat” ifadele-rinin, onların ilahlarını dışı olarak nitelemelerine uygun bir şekilde dışı sı-ğasıyla gelmesi, o batıl ilahların zayıf olmasının kemâline tenbihle bulun-mak içindir.¹²

عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ “Tevekkül edenler ancak O’na tevekkül ederler.”

Tevekkül edenler, faydanın da zararın da O’ndan olduğunu bildiklerin-den dolayı sadece O’na tevekkül ederler.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَائِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ “De ki: Ey kavmim! Eliniz-den geleni yapın, ben de yapacağım.”

¹² Müşrikler putlarını Lât, Uzza gibi dışı isimlerle isimlendiriyorlardı. Ayette bu batıl mabudların bir zararı açamayacakları ve bir hayra da engel olamayacakları “kâşifat ve mümsikat” ifadeleriyle, müennes sığa ile geldi.

De ki: “Ey kavmim, hâlinize göre yapacağınızı yapın, doğrusu ben de yapıyorum.”

Ayette onlara bir tehdit vardır. Ayrıca Hz. Peygamberin hâlinin bu hâliyle kalmayıp gün be gün Allahın kuvvet vermesi ve yardım etmesiyle ileriye gideceğini hissettirmek vardır. Bunun için, O’nun müşriklere dünya ve ahirette galip geleceğini haber verip şöyle buyurdu:

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ “Sonra bileceksiniz!”

40- مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ “Kişiyi rezil edici azabın kime geleceğini ve daimî azabın kimin başına ineceğini.”

Çünkü düşmanlarının zillet içindeki hâli, Hz. Peygamberin galip gelmesine bir delildir. Nitekim Allahu Teâlâ Bedir savaşında onları zelil ve perişan etti.

“Daimî azabın”

Bu daimî azaptan murat, cehennem azabıdır.

41- إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ “Biz sana Kitab’ı insanlar için hak olarak indirdik.”

Çünkü dünya ve ahiret maslahatları bu kitapta anlatılanlara bağlıdır.

فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ “Artık kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur.”

Çünkü bunun faydası kendisinedir.

42- وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهِ “Kim de yoldan saparsa, ancak kendi aleyhine sapar.”

Çünkü bunun vebali kendi boynunadır.

43- وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ “Sen onlara bir vekil değilsin.”

Sen onları zorla hidâyete sevkedecek değilsin. Sen ancak tebliğ ile emrolundun, onu da zaten yerine getirdin.

Küçük Ve Büyük Ölüm

42- **“Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır.”**

Ruhlar, bedenlerle alakalıdır ve bedende tasarrufta bulunurlar. Allah ruhların bedenle olan bu alakalarını ve bedenlerde tasarrufta bulunmalarını ölüm anında hem zahir hem de batın olarak keser. Uyku anında ise sadece zâhiren keser.

“Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır.”

Ölümüne hükmettiğinin ruhunu bedene geri döndürmez. Uykudakini ise, uyandığında bedenine gönderir.

“Belli bir süre” (ecel-i mücemma), o kişinin ölüm vaktidir.

İbnu Abbas’tan şöyle nakledilir:

“Âdemoğlundaki nefis ve ruh arasında, güneşle güneş şuaı gibi bir durum vardır. Nefiste akıl ve temyiz, ruhta nefes ve hayat bulunur. Bunların her ikisi ölümle vefat ederler. Uyku olayında ise sadece nefis vefat eder.”

İbnu Abbas’ın bu ifadeleri, bizim söylediğimize yakın bir manadır.

“Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”

Yani bu vefat ettirme, tutma ve göndermede Allahın kudret ve hikmetinin kemâline ve rahmetinin şümulüne delâlet eden alâmetler vardır.

Tefekkür ehli olan kimseler, bunları düşünerek,

-Ruhların bedenle alâkalarını,

-Ölüm anında ruhların bedenlerden bütünüyle alakalarının kesilmesini,

-Bedenlerin ölmesiyle ruhların ölmediğini,

-O ruhlara arız olan saadet ve şekâveti,

-Zahiren vefat etmelerinde ve ecelleri gelinceye kadar uyku sonrası bedenlere gönderilmelerindeki hikmeti anlarlar.

43- **“يَتَذَكَّرُونَ أَمْ يَتَذَكَّرُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ”** “Yoksa Allah’tan başka bir kısım şefaathiler mi edindiler?”

Doğrusu Kureyş, kendileri için Allah nezdinde şefaathiler olacağını düşündükleri batıl ilahlar edindiler.

قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا لَآ يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَغْلُوبُونَ **“De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi (böyle yapacaksınız)?”**

Gördüğünüz gibi bunlar hiçbir şeye güç yetirmez ve hiçbir şeyi bilmez cansız şeyler ise, yine bunları şefaathiler mi edineceksiniz?

44- **قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا** **“De ki: Bütün şefaathiler Allah’ındır.”**

Ayetin bu kısmı “ama bizim şefaathilerimiz cansız şeyler değil, Allah nezdinde makbul kimselerdir. Putlar ise sadece bunların timsalleridir” diyenlere red gibidir. Yani, Allah bütün şefaathilerin malikidir. Hiçbir kimse ve hiçbir şey O’nun izni ve rızası olmadan şefaathiler edemez, kendi başına şefaathiler olamaz.

Cenab-ı Hak, ayetin devamında bunu şöyle tahrir etti:

لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.”**

Çünkü O, bütün mülkün malikidir, hiçbir şey O’nun izni ve rızası olmadan O’nun emri hususunda bir şey söylemeye güç yetiremez.

ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ **“Sonra yalnız O’na döndürüleceksiniz.”**

Sonra kıyamet günü O’na döndürüleceksiniz, orada da bütün mülk O’nun olacak.

45- **وَإِذَا ذُكِّرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ** **“Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır.”**

وَإِذَا ذُكِّرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ **“Allah’tan başkaları (ilâhları) anıldığında ise, bakarsın sevinirler.”**

Bu, putlara aşırı düşkünlükleri ve Allahın hakkını unutmaları sebebiyledir.

Ayetle, bu müşriklerin her iki durumdaki hâlleri gayet etkili bir şekilde ifade edilmiştir. Çünkü, putlar anıldığında kalpleri sürurla dolmakta, Allah anıldığında ise kendilerini bir sıkıntı basmaktadır.

46- “De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'ım!”

Onlara karşı ne yapacağını bilemediğin, inatlarından ve şiddetli tabiatlarından sızlandığında dua ile Allaha iltica et. Çünkü O, her şeye kâdirdir ve bütün hâlleri bilendir.

“Kulların arasında, o ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında sen hüküm vereceksin.”

Dolayısıyla, benimle onlar arasında hüküm vermeye ancak Sen kâdir olursun.

47- وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ 47- “Eğer yeryüzünde bulunan her şey tümüyle ve onlarla beraber bir o kadarı da zulmedenlerin olsa, kıyamet günü kötü azaptan kurtulmak için elbette onları fidye olarak verirlerdi.”

Ayet, hem onlara çok şiddetli bir vaiddir, hem de kurtuluş ümitlerini bütün bütün ortadan kaldırır.

“Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır.”

“Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.” (Secde 17) ayetinin ehl-i imana gayet kuvvetli bir vaat olması gibi, bu ayet de inkârcılara gayet etkili bir vaiddir.

48- وَبَدَأَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا كَانُوا فِيهَا يَكْتُمُونَ 48- “(Dünyada) kazandıkları şeylerin görülükleri karşılırlarına çıktı.”

Amel defterleri verildiğinde yaptıkları amellerinin kötülüğü kendilerine görülecektir.

“Ve alay etmekte oldukları şeyler onları kuşattı.”

49- إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا 49- “İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvardı.”

Burada “insan”dan murat, insan cinsi olup, genelde insanların durumu-

nu haber verir. Üstte kırkbeşinci ayete atfedilmiştir. Bu atfın ف “fe” harfiyle yapılması, onların kendileriyle tenakuz hâlinde olduklarını, inançlarıyla çeliştiklerini beyan etmek içindir. Yani, tek Allah anılınca bundan sıkılmakta, ilahları anılınca ise sürur duymaktadırlar. Ama kendilerine bir musibet geldiğinde o batıl mabutlarına değil, Allaha yalvarmaktadırlar.

Kırkbeşinci ayette bu ayet arasında yer alanlar, onların hâlini inkârı te’kid eden ara cümlelerdir.

“Sonra ona tarafımızdan **bir nimet verdiğimizde**, **“Bu, bana ancak ilim üzere verildi” dedi.**”

Sonra bir lütuf olarak kendisine bir nimet verdiğimizde kendi çalışmasıyla böyle bir nimete ulaştığını söyler.

“Bu bana ancak ilim üzere verildi.”

-Yani, o nimete hangi yollarla ulaşılacağını ben iyi bilirim.

-Veya, bunun bana verilmesi, benim buna layık olmamdandır.

-Veya, Allah benim buna liyakatımı bilmiş, ona göre vermiştir.

Nimet kelimesi müennes olmakla beraber, zamirin müzekker gelmesi, o kimseye verilen nimetin, nimetin tamamı değil, o nimetten bir kısmı olmasındandır.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ **“Hayır, doğrusu o bir imtihandır.”**

Doğrusu o nimet, o kimse hakkında bir imtihandır. Allah bununla o kimsenin şükür mü edeceğine, yoksa nankörlük mü yapacağına bakmaktadır.

Ayetin bu kısmı, o nankör insanın sözüne bir reddir. Zamirin müennes gelmesi, ya haberi itibarıyla veya “nimet” lafzından dolayıdır.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ **“Fakat onların çoğu bilmezler.”**

Ayette **“onların çoğu”** ifadesinin gelmesi, “insan” kelimesiyle “cins” kastedildiğine bir delildir.¹³

50- قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ **“Bunu kendilerinden öncekiler de söylemişti.”**

¹³ Yani, ayette **“insana bir zarar dokunduğunda...”** denildiğinde, bununla bütün insanlar kastedilebilir. Ama bazı karinelerle bu ifadenin **“insanların çoğu”** manasına geldiği görülür. Çünkü insanlar içinde böyle olmayanlar da vardır.

Daha önce Karun böyle demişti ve kavmi de buna rıza göstererek iştirak etmişti.

“فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَاكَانُوا يَكْسِبُونَ” **“Ama kazandıkları şeyler onlara hiçbir yarar sağlamadı.”**

Dünya metaindan elde ettikleri, kendilerine hiçbir fayda vermedi.

51- **“فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَاكَسَبُوا”** **“Nihayet kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet etti.”**

Bunda, bütün amellerinin seyyie türünden olduğuna bir remiz vardır.

“وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَاكَسَبُوا” **“Şunlardan da zulmedenler var ya, kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara da isabet edecektir.”**

Önceki milletlerden olanlara yaptıkları kötü amellerin karşılığı verildiği gibi, bu zâlim Mekke müşriklerine de kötü amellerinin karşılığı verilecektir.

Nitekim yedi yıl süren bir kıtlığa maruz kaldılar, ayrıca önde gelen liderleri Bedir savaşında öldürüldü.

“وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ” **“Onlar (Allah’ı) âciz bırakacak değildirler.”**

52- **“أَوْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ”** **“Bilmediler mi, Allah rızık dilediğine bol bol verir ve kısar.”**

Nitekim yedi yıl onlara rızık daralttı, sonra da yedi yıl boyunca bolca verdi.

“إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” **“Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ayetler vardır.”**

İşte bunda, bütün olayların ya bilvasıta veya doğrudan Allahtan olduğuna inanan kimseler için pek çok ibretler vardır.

Allah'ın Büyüklüğü

53- قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ “De ki: Ey nefislerine zulmeden kullarım!”

Nefsi günahlara maruz bırakmak, ona zulmetmektir.

Cenab-ı Hakkın “kullarım” deyişi, muhatabın mü’minler olmasındandır.

لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.”

Allahın bağışlamasından ve lütufta bulunmasından ümidini kesmeyin.

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا “Çünkü Allah, bütün günahları affeder.”

Velev bir süre sonra da olsa, Allah bütün günahları bağışlar.

Ayetin manasını “tevbe etmek şartıyla” şeklinde kayıtlamak, ayetin zâhirine aykındır. “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar.” (Nisa, 48) ayetinin hükmünce, şirk dışında bütün günahları şümülüne alır.

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “Çünkü O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Ayetin bu kısmı, önceki hükmün illetini bildirir.

Bunda,

-Hem Allahın affedici ve merhamet sahibi olduğunu kuvvetli bir şekilde bildirmek,

-Hem affetmek ve merhamet etmenin gerçek anlamda O’nu has olduğunu anlatmak,

-Hem de affından sonra rahmetine mazhar kılacağını haber vermek vardır.

Cenab-ı Hakkın “kullarım” demesinde merhameti gerektiren bir durum vardır.

Ayrıca, şu cihetlerle de mana çok etkin bir şekilde anlatılmıştır.

-Taşkınlıklarının zararının kendilerine has olduğunu bildirmesi,

-Değil sadece mağfiretten, daha da genel olan ilâhî rahmetten ümit kesmekten yasaklanması,

-Bunu ifade ederken her hangi bir kayıtlı kayıtlamaması,

-“Çünkü Allah bütün günahları affeder” diye yasağın illetini beyan etmesi,

-Evvelinde “Allah” lafzı geçtiği için “O” zamiriyle ifade edebileceği hâlde “Allah bütün günahları affeder” demesi.

Bu anlatımda Allahın müstağni ve mutlak manada mün'im olduğuna dikkat çekmek vardır.¹⁴

Hiz. Peygamber (asm) bu ayetle ilgili şöyle dedi: “Bu ayete mukabil, dünya ve içindeki her şeyin benim olması, benim için daha sevimli olamaz.” Bunun üzerine adamın biri “Ya şirk koşmuşsa” diye sordu. Hiz. Peygamber bir müddet sustu. Ardından üç kere “Dikkat edin! Şirk koşmuşsa da Allah affeder” buyurdu.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Mekke ehli “Muhammed putlara tapan ve haksız yere cana kıyanın bağışlanmadığını söylüyor. Biz ise, Onunla beraber hicret etmedik, putlara taptık ve cana da kıydık. Allah bizi nasıl affetsin!” demişlerdi. Ayet bunun üzerine nâzil oldu.

Ayctin Ayyaş ve Velid bin Velid veya Vahşi hakkında indiği de söylenir.¹⁵ Bütün bu rivayetler, onun hükmünün genel olmasına engel değildir.

54- وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ۚ “Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O’na teslim olun.”

ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ “Sonra size yardım edilmez.”

¹⁴ Yani, Allahın ibadeti emretmesi kullara olan lütfundandır. Yoksa –haşa- bir ihtiyaçtan değildir. İnsanlar ibadet etmekle Allaha bir fayda veremedikleri gibi, isyan etmekle de bir zarar veremezler. Fayda ve zarar, ancak kendilerine racidir. Allah, dilerse kullarının bütün günahlarını affeder ve ayrıca onlara daha nice ikramlarda ve nimetlerde bulunur.

¹⁵ Ayyaş Bin Rabia ve Velid bin Velid, ayrıca bir grup insan İslâma girdiler. Sonra savaş ve benzeri mükellefiyetleri görünce sabredemeyip dinden çıkular.

Vahşi ise, Hiz. Peygamberin amcası Hiz. Hamza’yı şehit etmişti. Mekke’nin fethinden sonra müslüman oldu.

Ayet-i kerime, önceki ayette nazara verilen umumî mağfiretin tevbe ve ihlâsla alakasını nazara verir.¹⁶

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً 55- وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ “Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun.”

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun” ifadesinden murat,

-Kur’ana tâbi olmaktır.

-Veya nehyedilenleri terk etmekle yetinmeyip, emredilenleri de yapmaktır.

-Veya ruhsatla amel yerine azimetle hareket etmektir.

-Veya, mensuh yerine nasihle amel etmektir.

-Veya bundan murat Allaha tam yönelmek ve tâate tam devam etmek gibi en ziyade kurtarıcı ve selâmete sevkedici durumlardır.

56- “Günahkar nefis أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ” şöyle diyecek: Allaha yönelik ihmallerimden dolayı vay hâlime!”

وَأِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاجِرِينَ “Gerçekten ben alay edenlerden idim.”

57- “Yahut şöyle diyecek: أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ” Şayet Allah bana hidayet etseydi, elbette müttakilerden olurum.”

“Şayet Allah hakka irşad ile bana hidayet etseydi, şirk ve günahlardan sakınan biri olurum” diyecek.

58- “Yahut أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ” azabı gördüğünde şöyle diyecek: Keşke benim için dünyaya bir dönüş olsa da iyilik yapanlardan olsam.”

“Keşke dönsem de inancı ve ameli güzel olanlardan biri olsam” diyecek.

¹⁶ Yani, “günahlarım çok, artık Allah beni affetmez” diye ümitsizliğe düşmeyin. Samimi bir şekilde Rabbinize yönelin ve O’na teslim olun. Yoksa, ilâhî azaba maruz kalır, hiçbir yerden de yardım göremezsiniz.” Dolayısıyla, üstteki ayete bakıp “biz istediğimiz günahı serbestçe işleyelim, Allah nasılsa affeder” şeklindeki bir sonuca varmak uygun değildir. Şayet mana öyle olsaydı, ayetin hemen devamında azapla uyarmanın bir anlamı olmazdı.

Ayette iki defa geçen “veya” ifadesi, o günde insanların şaşkınlıklarını, böyle sözlerle faydasız bir şekilde “keşke” diyeceklerini anlatır.

59- بَلَىٰ قَدْ جَاءَكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا - Hayır, öyle değil! Âyetlerim sana geldi de sen onları yalanladın.”

وَاسْتَكْبَرْتَ “Büyüklik tasladın.”

وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ “Ve inkârcılardan oldun.”

Ayet, insanın “şayet Allah bana hidayet etseydi müttakilerden olurdum” demesine bir reddir. Çünkü durumu anlatılan kimse emredilen amelleri yapmamış olmaktan pişmanlık hâlinindedir. Buna gerekçe olarak da ilâhî hidayetin olmayışını göstermekte, ardından da tekrar dünyaya döndürülüp amellerini düzgün yapmayı temennî etmektedir.¹⁷

Senin de bildiğin gibi, ayetün bu anlamı kulun filinde Allahın kudretinin tesirine ve filin kula nisbet edilmesine mani değildir.

60- وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ - “Ve kıyamet günü, Allah’a karşı yalan söyleyenleri yüzleri kapkara kesilmiş görürsün.”

Allahın –haşa- çocuğu olduğunu iddia etmek gibi O’nun hakkında caiz olmayan vasıflarla vasfedenleri, kıyamet gününde yüzleri kapkara hâlde görürsün.

Bunların yüzlerinin kapkara olması,

-O günün şiddetinden,

-Veya içlerindeki cehalet karanlığının yüzlerine vurmasındandır.

بَلَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ “Büyüklik taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?”

İman ve tâatten tekebbür edenler için, elbette cehennemde bir barınak vardır. Ayet, durumun bundan ibaret olduğunu takrîr eder. Çünkü, cehennem ehli, böyle olduğunu görmektedirler.

¹⁷ Yani, bu kimse için haklı hiçbir mazeret söz konusu olamaz. Zira gönderilen ayetlerle ilâhî hidayet kendisine gelmiş, ama o bunları yalanlamış, kibirlenmiş ve kâfirlerden olmuştur.

61- وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازِهِمْ- “Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları, felah bulmalarıyla kurtarır.”

Felah bulmak, ayette “mefâze” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime “fevz” kökünden gelir. Bunun “kurtarır” şeklinde açıklanması, felahın en önemli kısımlarından biriyle açıklamak tarzındadır.

“Mefâze” kelimesi, “saadet ve salih amel” şeklinde de tefsir edilmiştir. Bu şekilde tefsirinde ise, sebep olma ciheti söz konusudur.¹⁸

لَا يَمَسُّهُمْ الشَّوْءُ “Onlara kötülük dokunmaz.”

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Onlar üzülmeyenler de.”

62- اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ “Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”

Allah hayır ve şer, iman ve küfür gibi her şeyin yaratıcısıdır.

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ “Ve O, her şeye vekildir.”

Her şeyde tasarrufta bulunan O’dur. Bunlarda O’ndan başkası bir şeye mâlik değildir, tasarrufta bulunamaz.

63- لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur.”

“Göklerin ve yerin anahtarları” ifadesi, Allahın kudret ve hıfzından kinayedir. Bu anlatımda, bunların Allaha ait olduğunu ziyadesiyle beyan etmek vardır. Çünkü, hazinelerin olduğu yere, onların anahtarlarına sahip olandan başkası giremez ve tasarrufta bulunamaz.

Hiz. Osman bu ayet hakkında Hiz. Peygambere sorar. Hiz. Peygamber şöyle cevap verir:

“Bunun tefsiri şu kelimelerdir: La ilâhe illallahu vallahu ekber ve sübhanallahi ve bihamdihi ve estağfirullah ve la havle ve la kuvvete illa billah. Hüve’l-evvelü ve’l-âhîru ve’z-zâhîru ve’l-bâtın. Biyedihi’l-hayr. Yuhyî ve yümîtü ve hüve ale küllî şeyin kadîr.”

Bunun manası şudur: Bu kelimeler Allah içindir, bunlarla O’nun birliği ve şânı ilân edilir. Bu kelimeler, göklerin ve yerin hayırlarının anahtarlarıdır. Bunları okuyan kimse, göklerin ve yerin hayırlarına nail olur.

¹⁸ Yani, Allah onları salih amelleri sebebiyle kurtuluşa erdirir, saadete mazhar eder.

“وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ” Allah’ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

Bu ifade, altmışbirinci ayetteki “Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları, felah bulmalarıyla kurtarır.” ile muttasıldır. Arada geçen cümleler, ara cümlelerdir. (Cümle-i muteriza) Bunlarda Allahın kullarına müheymin olduğuna (yani onları kollayıp gözettiğine), fiillerine muttali olduğuna, onların amellerinin karşılığını verdiğine bir delâlet vardır.

Altmışbirinci ayette, müttaki kimseleri Allahın kurtardığı bildirilmişti. Burada ise Allahın âyetlerini inkâr edenlerin hüsranda olduğu nazara verildi. Anlatımda değişiklik olması şu manayı hissettirmek içindir: Mü’minlerin felahında temel umde Allahın lütfudur. Ama kâfirlerin helâki ise, kendilerinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, müttaki olanlara mükâfatları açık bir şekilde ifade edilirken, inkârcılara olan azap tehdidinin o derece açıktan olmaması, Allahın kereminin bir tezahürüdür.

Allahın âyetlerinden murat, kudretinin delilleri ve ayrıca göklerin ve yerin O’nun emrinde olmasıdır. Veya O’nun tevhid ve şamını anlatan kelimelerdir.

Ayette hüsrana düşmenin kâfirlere tahsis edilmesi, onlardan başkalarının rahmet ve sevaptan hisselerini almalarındandır.

64- قُلْ أَفَعَيِّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونَ أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ “De ki: Ey cahiller! Siz bana Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?”

Bu kadar deliller ve bu kadar tehditlerden sonra, şimdi ben tutup da Allaha başkasına mı ibadet edeyim?

Sebeb-i Nüzûl

Onlar, akılsızlıklarından Hz. Peygambere “Sen bizim ilahlarımıza ibadet et, biz de Senin ilahına ibadet edelim” demişlerdi.

65- وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَالَّذِينَ مِنَ قَبْلِكَ “Andolsun, sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi:”

لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Eğer Allah’a şirk koşarsan elbette amelin boşa gider ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”

Ayet faraziye yoluyla Hz. Peygambere hitaptır. Yani, “faraza Allaha şirk koşsan, elbette amelin boşa gider...”

Bundan murat Hz. Peygamberi heyecana getirmek ve kâfirlerin de O’ndan ümidini kesmektir. Ayrıca, peygambere hitap ile ümmete bir ders vermektir.¹⁹

Ayrıca bu hitap, “ey muhatap!” şeklinde her bir ferde müteveccih bir kelâm olarak da anlaşılabilir.

Ayette **“amelin boşa gider”** ifadesinin mutlak gelmesi,

-Ya onlara has bir durumu nazara vermek içindir. Çünkü, onların şirki diğer milletlere göre daha çirkindir.

-Veya bundan murat “şirk üzere ölürsen amelin boşa gider” manasıdır. Nitekim bu mana **“Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir.”** (Bakara, 217) ayetinde açıktan bildirilmiştir.

Amelin boşa gideceği ifade edildikten sonra, atıf yoluyla hüsrânın nazara verilmesi, neticenin sebebe atfedilmesidir.²⁰

66- **بَلِ اللّٰهُ فَاعْبُدْ** “Hayır, yalnız Allah’a ibadet et!”

Ayet, onların “Sen bizim ilahlarımıza ibadet et, biz de Senin ilahına ibadet edelim” demelerine karşı bir reddir.

وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ “Ve şükredenlerden ol.”

Ve O’nun sana olan nimetlerine şükredenlerden ol.

Ayetin bu kısmında, ibadetin sadece Allaha olmasını gerektiren duruma bir işaret vardır.²¹

67- **وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ** “Allah’ı hakkıyla takdir edemediler.”

O’nun azametini kendi nefislerinde hakkıyla bilemediler, gereken tazi-

¹⁹ Türkçede “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” şeklindeki deyim bu manayı güzel açıklar. Zira, ayetteki hitap her ne kadar peygambere ise de, asıl muhatap olanlar ümmettir.

²⁰ Yani, amelî boşa giden kimse, elbette bunun sonucu olarak hüsrân hâli yaşayacaktır.

²¹ Çünkü nimetleri veren ancak O’dur, şükürün de sadece O’na yapılması gerekir. Bu ise, sadece ve sadece O’na ibadet etmekle gerçekleşir.

mi gösteremediler. Çünkü O'nun için şerikler uydurdular ve O'nun şanına uygun olmayan vasıflarla O'nu vassetteler.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Hâlbuki yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun kabzasındadır.”

وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ “Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür.”

Ayet, Allahın azametine bir tenbihtir. Ayrıca vehimlerin kendisinde hayrette kaldığı büyük fillerin O'nun kudretine nisbetle küçük kaldığına bir tenbihtir.

Ayette geçen “kabza ve sağ el” ifadeleri ne hakikat, ne de mecaz olarak itibara alınmaksızın, temsîl ve tahyîl yoluyla âlemi harap etmenin O'na çok kolay olduğuna delâlet eder.

“O, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir.”

Kudret ve azameti böyle olan Allah, onların şerik saydıkları şeyleri kendine ortak kılmaktan çok uzak ve çok yücedir, kendisine nisbet edilen şeriklerden münezzehtir.

Cehennem ve Cennet Zümreleri

68- **“Sûr’a üflenir ve göklerdeki herkes ve yerdeki herkes yere yıkılır.”**

Sur’a ilk üfürüldüğünde göklerde ve yerde olanların hepsi ölü veya baygının olarak yere düşer.

“إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ” Allah’ın dilediği kimseler hariç.”

Bundan muradın Cebrail, Mikail ve İsrafil olduğu söylendi. Çünkü bunlar sonra ölürlər.

Denildi ki: Bundan murat hamele-i arştır.

“Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış etrafa bakıyorlar.”

Şaşkın vaziyetteki bir kimse gibi, gözlerini etrafa çevirirler.

Veya kendilerine ne yapılacağını beklerler.

69- **“Arz, Rabbinin nuru ile nurlanmıştır.”**

Arzın nurlanması, Allahın orada adaleti ikame etmesidir.

Adaletle “nur” denilmesi,

Zulme “zulmet” yani “karanlık” denilmesi gibi, bulunduğu yeri zînetlendirmesi ve hukuku ortaya koyması sebebiyle, adaletle de “nur” adı verilir. Nitekim hadiste şöyle buyrulur:

“Zulüm, kıyamet günü zulûmattır.”

Veya bu nurdan murat, Allahın ışık veren cisimler vasıta olmadan orada yarattığı bir nurdur. Bundan dolayı bu nur Allah’a nisbetle ifade edilmiştir.

“وَوُضِعَ الْكِتَابُ” Kitap ortaya konur.”

Kitaptan murat, insanların amel defterleridir.

Denildi ki: Bundan murat levh-i mahfuzdur. Bundaki kayıtlarla amel defterlerindeki kayıtlar mukabele edilir.

“وَجِئَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ” Peygamberler ve şahitler getirilir.”

“Şüheda”dan murat, melekler ve mü’minlerden ümmetlerin leh ve aleyhinde şahitlik yapacak olanlardır.

Bundan muradın “şehitler” olduğu da söylenmiştir.

وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ “Ve aralarında hak ile hüküm verilir.”

Kullar arasında adaletle hükmedilir.

وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ “Ve onlara hiç haksızlık yapılmaz.”

Vaad edilen sevaptan daha azı veya kendisiyle tehdid edilen cezadan daha fazlası verilmek surtiyle onlara zulmedilmesi söz konusu değildir.

70- وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ “Herkes yaptığına karşılığı tam olarak verilir.”

وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ “O, onların yaptıklarını en iyi bilendir.”

Onların fiillerinden hiçbir şey Allaha gizli kalmaz. Cenab-ı Hak ayetin devamında amellerinin karşılığının eksiksiz alınmasını şöyle tafsil etti:

71- وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا “İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler.”

Bu bölükler hâlinde olma, dalalet ve şerde farklı farklı derecelerine göre olacaktır.

حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا “Oraya vardıklarında oranın kapıları açılır.”

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا “Ve cehennem bekçileri onlara şöyle der:”

Cehennem bekçilerinin onlarla konuşması, suçlarını başlarına vurmak ve kendilerini kınamak içindir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا “İçinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”

Ayet, din gönderilmeden mükellefiyet olmayacağına bir delildir. Çünkü cehennem bekçileri bu kınamalarını peygamberlerin gelmesi ve kitapları tebliğ etmeleri üzerine bina ettiler.

قَالُوا بَلَىٰ “Onlar da, “Evet geldi” derler.”

وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ “Fakat kafirler hakkında azap kelimesi gerçekleşmiştir.”

Bundan murat, kendileri hakkında şekavetle ve cehennem ehli olmakla hükmolunmasıdır.

Ayette “bize” demek yerine “**kâfirlere**” denilmesi, bu durumun kâfirlere has olduğuna delâlet etmesi içindir.

Denildi ki: “Azap kelimesi”nden murat, “Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu.” (Hûd, 119) ayetidir.

72- قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا - “Onlara şöyle denir: İçinde ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarından!”

فَبُئْسَ مَوْىِ الْمُتَكَبِّرِينَ “Büyüklik taslayanların kalacağı yer ne kötüdür!”

Bu sözü söyleyenin kim olduğunun bildirilmemesi, onlara denilenin dehşetini daha ziyade kılmak içindir.

Ayetteki “**mütekebbir**” kelimesindeki elif-lâm cins ifade eder.²²

Bu ifade, onların cehennemde olmalarının hakkı kabulden tekebbürde bulunmaları sebebiyle olduğunu hissettirmektedir. Böyle olunca gerek tekebbürleri, gerekse diğer çirkin hâlleri cehenneme gönderilmelerine, azap kelimesinin kendileri hakkında gerçekleşmesine birer sebep olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Allahu Teâlâ abdi cennet için yaratığında, ona cennet ehlinin amellerinden işlemeyi nasip eder. Öldüğünde de cennet ehlinin amellerinden bir amelle ölür, böylece cennete girer. Cehennem için yaratığında ise ona cehennem ehlinin amellerinden işletir. Öldüğünde cehennem ehlinin amellerinden bir amelle ölür, böylece cehenneme girer.”

73- وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا - “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, grup grup cennete sevk edilirler.”

Bir an önce ikrâm yurdu olan cennete ulaşmaları için sevk edilirler. Bu

²² Yani, cehenneme gönderilen bu kâfirler, mütekebbir kimselerdir. Ama bunn dan hareketle, her mütekebbirin ebedî kalmak üzere cehenneme gönderilmesi lazım gelmez.

sevkin bineklerle olduğu söylenmiştir. Grup grup olmaları, şeref ve derecelerine göredir.

حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا “Cennetin kapıları açılmış olduğu halde oraya varırlar.”

Ayette, onlara olan ikram ve tazimin vasfedilemez derecede olduğuna bir işaret vardır.

Onlar daha gelmeden cennet kapıları kendilerine açılmıştır, bundan dolayı geldiklerinde kapıların açılmasını beklemezler.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا “Ve oranın görevlileri onlara şöyle der:”

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Selâm Size!”

Bu selâm, artık onlara bundan sonra hoşlanmadıkları bir şeyin arız olmayacağını ifade eder.

طَيِّبُكُمْ “Tertemiz oldunuz.”

Dünyadaki günah kirlilerinden tertemiz hâle geldiniz.

فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ “Öyleyse ebedî kalmak üzere girin cennete!”

Ayette فَ “fe” (öyleyse) harfinin bulunması, onların tertemiz hale gelmelerinin cennete girmelerine ve orada ebedi kalmalarına sebep olduğunu anlattır.

Bu durum, günahkâr mü’minin Allahın affıyla cennete girmesine mani değildir. Çünkü, af dahi insanı temizler.

74- وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ “Onlar şöyle derler: O Allaha hamdolsun ki bize olan vaadini gerçekleştirdi.”

Öldükten sonra dirilme ve amellere sevap verme vaadinde sadık oldu, bunları yerine getirdi.

وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ “Ve bizi arza varis kıldı.”

Burada “arz” ifadesinden murat, cennette yerleştirildikleri yerdir. Allahın onları buraya varis kılması, amellerine karşılık burayı vermesidir.

Veya varis olan kimsenin varis olduğu şeyde tasarrufu gibi, burada tasarrufta bulunmaya yetkili kılmasıdır.

نَسْبُوا مِنْ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ “Cennette istediğimiz yerde oturuyoruz.”

Bizden her biri, kendi geniş cenneti içinde dilediği makamda olabiliyor. Bununla beraber cennette manevî makamlar vardır, cennettekilerin buralara gelmesine bir engel bulunmamaktadır.²³

فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ “Çalışanların mükâfatı ne güzel oldu!”

75- “Melekleri وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ de, Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş’ın etrafını kuşatmış hâlde görürsün.”

Bu melekler, celâl ve ikram vasıflarıyla Allahı zikrederler. Bunu, tam bir lezzet alarak yaparlar.

Bu ifadede, yüksek derecelerin en sonu ve orada bulunanların en âli lezzetlerinin Hakkın sıfatlarında istiğrak olduğunu hissettirmek vardır.

وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ “Artık onların arasında adaletle hüküm verilmiştir.”

Böylece mahlûkat arasında hak ile hükmedilmiş, bazısı cehenneme, bazısı da cennete alınmıştır.

Veya, birbirlerine üstünlüklerine göre melekler arasında hükmedilmiş, her biri makamına uygun menzillere yerleştirilmiştir.

وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Ve “Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” denilmiştir.”

Aramızda hak ile hükmedilmesinden dolayı, âlemlerin Rabbine hamdolsun.

Bunu söyleyen mü’minler veya meleklerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Zümer sûresini okuyan kıyamet günü Allahtan ümidini hiç kesmez ve Allah ona, kendisinden korkanların sevabını verir.”

Hız. Aişe, Hz. Peygamberin her gece Zümer ve İsrâ sûrelerini okuduğunu rivayet eder.

Vallahu a’lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

²³ Yani, cennette hem herkese kendi makamına münasip özel bir cennet vardır, hem de herkesin istifadesine açık ortak alanlar bulunmaktadır.